ALSÓFEHÉR VÁRMEGYE

MONOGRAFIÁJA

KIADJA

ALSÓFEHÉR VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE

I. KÖTET

MÁSODIK RÉSZ

ALSÓFEHÉR VÁRMEGYE NÉPRAJZA

NAGY-ENYED
NAGYENYEDI KÖNYVNYOMDA ÉS PAPIRÁRUGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1899

ALSÓFEHÉR VÁRMEGYE

NÉPRAJZA

I. ALSÓFEHÉR VÁRMEGYE MAGYAR NÉPE

IRTA

LÁZÁR ISTVÁN

NAGYENYEDI EV. REF. BETHLEN-FŐTANODAI TANÁR

II. ALSÓFEHÉR VÁRMEGYE SZÁSZ NÉPE

IRTA

WEINRICH FRIGYES

NAGYENYEDI ÁG. HITV. TANÍTÓ

III. ALSÓFEHÉR VÁRMEGYE ROMÁN NÉPE

IRTA

DR. MOLDOVÁN GERGELY

KOLOZSVÁRI M. KIR. EGYETEMI TANÁR

NAGY-ENYED

NAGYENYEDI KÖNYVNYOMDA ÉS PAPIRÁRUGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1899

ALSÓFEHÉR VÁRMEGYE

MAGYAR NÉPE.

ETNOGRAFIAI TANULMÁNY.

IRTA:

LÁZÁR ISTVÁN,

TANÁR A NAGYENYEDI FŐGIMNÁZIUMBAN.

NAGY-ENYED,
CIRNER ÉS LINGNER KÖNYVNYOMDÁJA
1896.

Az alsófehérvármegyei magyar lakósság száma és elemei.

Alsófehér vármegye 193.072 lakósa közt, a legújabb népszámlálás adatai szerint, magyar van 30.181.

Mivel azonban néprajzi kutatásról van szó, ezen számból ki kell választani a városi lakósságot, az u. n. értelmiséget (kbl. 15.000), melyet vagy a müveltség nivelláló hatása, vagy a más vidékiekkel való gyakori érintkezés, vagy, a mi legtöbbjükre állhat, más vidékről való származásuk a szorosan vett néprajzi kutatás határain kivül helyez. Itten tehát azt a földmüveléssel foglalkozó népelemet tekintem, melyet birtoka vagy jogi helyzete rég idők óta a mai Alsófehér vármegye törzsökös lakósává állandósitott; a mely tehát származásánál, foglalkozásánál, helyhez kötött hagyományainál s mindezektől korlátolt gondolkozásánál fogva leghivebben megőrizte s felmutatja azt, a mi népies, helyi és jellemzetes.

De felvett szempontunk szerint még más irányban is korlátoznunk kell az etnografiai kutatás területét. Ki kell választanunk u. i. megyénk azon részét, a hol nagyobb tömegben együtt élő magyarságról lehet szó; azt a részt tehát, melynek etn. jellemét a magyar lakósság adja meg. Ez pedig első sorban az a terület, mely a Maros északi folyása és a N.-Küküllő közt a megye északkeleti részében fekszik, vagyis a maros-ujvári járás, melyben 7702 s a nagyenyedi járás, hol Nagy-Enyeden kivül 4597 magyar lakik. Ezen területen vannak: M.-Becze (662 közt magyar 577), M.-Bükkös (760 k. m. 708), Csekelaka (735 k. m. 450), M.-Csesztve (611 k. m. 189), Csombord (730 k. m. 244), M.-Csúcs (536 k. m. 227), M.-Gombás (446 k. m. 232), Hari (765 k. m. 240), Istvánháza (464 k. m. 414), M.-Kapud (500 k. m. 157), Kutyfalva (620 k. m. 526), M.-Lapád (867 k. m. 812), Lőrinczréve (380 k. m. 214), Medvés (444 k. m. 418), Nagylak (1048 k. m. 373), Ózd (970 k. m. 900), K.-

Solymos (164 k. m. 97), Szentbenedek (824 k. m. 261), M.-Szentkirály (548 k. m. 171). A Marostól nyngatra, Nagy-Enyeden kivül Miriszló (761 k. m. 376), Felenyed (1178 k. m. 381), Vajasd (548 k. m. 447), Borbánd (944 k. m. 164), Sárd (1422 k. m. 192), a Küküllőtől délre Vizakna város mellett csak a vele szomszédos Alamor (1471 k. m. 198) jöhetnek számitásba. A Hegyalján s bányavidéken csak a városokban van magyar élet és nyelvhasználat.

Az emlitett helyeken kivül a magyar lakósság mindenütt elenyésző kis számban van s ez az oka, hogy a sokszorta nagyobb idegen ajku tömegnek fizikailag is természetes hatása alól nem vonhatják ki magukat, kik vele egy sorsban, mindennapi érintkezésben élnek. Ilyen vidéken majdnem általában az oláh nyelvét használja a mi népünk is; családneveik észrevétlenül oláhos kiejtésre ferdülnek; oláhos keresztneveket vesznek fel a legmagyarabb családok ivadékai (Rácz Filon, Sütő Vaszi, Szücs Juon, Barna Sofron, Turós Gyorgye, Zalatnai Nyikuláj, Takács Tódor, Gombos Efrém, Balázs Sándru és Kandin stb.) és ha házasság, vagy egyéb körülmények közreműködése, gyakran csak a ref. templom hiánya folytán görög istentiszteletre járnak: vallásukat s vele lassankint nyelvüket is elfelejtik.

Voltak olyan idők, a melyekre ha népszámlálás adatai szerint nem is, de helyi hagyományok után bátran hivatkozhatunk, a mikor a megye lakósságának számaránya a magyarra nézve kedvezőbb volt a mainál. Gambucz (Gombócz a régi iratokban) a XIV. században, M.-Csúcs, Miriszló, Felenyed, Lőrinczréve, Gezse még a mult században is egészen magyarok voltak; Miklóslakán virágzó ev. ref. egyház állott, melyből csak a templom romjai s az egyházközség birtoka maradt meg emléknek. Vajasd és Borbánd a székely határőr-ezred magyar telepei voltak s ma Borbánd szinte egészen oláh, Vajasd is csak fele részben magyar. Tudjuk, hogy még e század első felében is Hegyalján s a bányavidéken élénk magyar élet virágzott; s ma Abrudbányán, Zalathnán, Verespatakon, M.-Igenben és Krakkóban alig 30 magyar család van azokból, melyek ezen helyek törzsökös lakósságát alkották.

Ezen általános hagyományon kivül fontos bizonyitékot szolgáltatnak a családnevek is, melyek a multban való kutatásainknál, különösen ha a kutatás részletes adatokra akar támaszkodni, sokszor egyedüli vezetőkül maradnak. Ily részletes természetü utánjárások arról győznek meg bennünket, hogy megyénkben legalább 150 olyan magyar eredetü családnév van, melynek viselői a megemlitendő helyeken ma nyelvükre és szokásaikra nézve nem magyarok többé, érzületükre nézve még kevésbbé. Ezen nevek közül feljegyzem az általánosabbakat, vagyis azokat, melyeket több család, gyakran több községben is elterjedve, közösen visel: Balázs, Balta, Baka, Bartók, Boksa, Bogár, Boglya, Bocsok, Bogdán, Botos, Bene, Borza, Bologa (Balog), Bolonducz (Bolondos?), Bornemisza, Buda, Csóka, Csojka, Csóra, Dancs, Darabont, Dávid, Duna, Ebergényi, Farkas, Galgócz, Gója, Gróf, Harsányi, Karácsonyi,

Kardos, Kibédi, Kis, Kolcsár, Komáromi, Kendi, Kolozsi, Kozák, Kóbori, Kozma, Lázár, Mészáros, Miski, Neagu (Nagy), Pap, Rácz, Szakács, Székely, Szőcs, Szeredai, Tamás, Tatár, Tövisi, Tóbiás, Vajda, Vas (ma Feér), Zsigmond (Abrudbányán s vidékén), Milik, Pál, Szabó (M.-Csúcson), Kertész, Rákóczi (Csufudon), Cocisu (Kocsis), Biris (Birisiu, Béres), Siándriu (Sándor) (M.-Koppándon), Hosszu, Csató, Fülöp, Bereczki, Kálbori, Deák, Bánfi, Karsai, Fodor (Balázsfalván), Illyés, Kovács, Mihály, Nemes (Holdvilágon); Barna, László, Szabó, Szilágyi (Mihálczfalván); Asztalos, Anák, Laboncz, Gatya, Komsa, Tót, Verdes (M.-Csesztvén); Angyal, Béla, Csügedi, Fekete, Kozma (Csügeden); Cseuka (Csóka), Varga (Varga) (Sóspatakon); Károli, Szász, Szakács, Ujvári (Csórán); Alamori, Buda, Zejk (Kornán); Gyulai, Sándor (Maros-Váradján); Áron (Sorostélyon); Barabás (Obrázsán); Bükkösi (Sztjakabon); Farkas (Gezsén); Rabsányi (Benedeken); Jenei (Sztimrén); Bika, Csuka, Kormos (Dályán); Gábor, Kádár (Tátén); Lukács (Strázsán); Pataki (Demeterpatakán); Boros (Ispánlakán); Kádár, Sipos, Mezei, Márton (Nagylakon); Mátyás, Zejk, Vinczellér, Puskás, Hajdu, Kardos (M.-Káptalanban); Katona, Zsellér (Péterlakán); Deák, Demeter, Nemes, Török (Felső-Ujvárt); Kis, Lakatos (Süllyén); András, Váradi (Gezsén); Boros (Ispánlakán); Balog (Czintoson); Kozma, László (Lándorban); Bihari, Csizmás, Haller, Hegedüs, Molnár, Orosz, Aranyosi, Nagy, Gönczi, Kerekes, Spanyol, Harasztos (M.-Ujvárt); Balika (Kisaknán); Tömös, Becskereki, Bácsfalusi (Tövisen); Henter (Csáklyán); Lisznyai (O.-Lapádon). S a felhozott nevek közül ismétlődik egy-egy Fugadon, Paczalkán, Felgyógyon, Diódon, Alsó-Orbón, Csombordon, Tompaházán is.

A családnevet ugyan egymagában nem lehet mindig döntő bizonyitéknak elfogadni a magyar eredet mellett. A mult század végén, mikor a családnév felvétele általános kötelezettséggé vált, sok oláh jobbágyot nevezhetett el ura vagy gazdatisztje, vagy környezete azon foglalkozásról, melyet az udvar részére folytatott, vagy azon tulajdonságról, mely megkülönböztetően jellemezte. Az is lehetséges, hogy éppen úgy, mint az ó-kori Rómában a rabszolgával történt, egy-egy jobbágyot az ura nevével különböztettek meg más birtokán élő névrokonától; igy támadhatott a Bánfi és Zejk név közöttük. Tehát a családnév csak akkor szolgálhat döntő bizonyitékul az eredet mellett, ha ezt még legalább az illető családnak vagy szülőföldjének hagyománya is támogatja. S ilyen a felhozott családnevek legtöbbje.

A megye története fog részletesen beszámolni azon politikai természetü eseményekről, melyek a számbeli hanyatlást okozták; az irtó harczokról, melyek megyénk magyarságának lételét a mult századokban s a jelenben is megtámadták, a mikor ugyanazon vér fogyott mindig a szülőföld védelmében, mely ezt a szülőföldet magáénak megszerezte. Itt röviden más természetü okokat akarok még érinteni, melyek a magyar faj létérdekeit támadták. Abrudbányán 1784-ben 1122 egyént, Veresegyházán 1848-ban 30 családot kényszeritettek a görög vallás

felvételére. Kutyfalván a Pekry-család jobbágyai földesuruk katholizálása folytán szintén e vallásra kényszerittetvén, részben már elolához sodtak akkorra, mikor a ref. vallásu új birtokos, Dániel, a visszatéritéshez fogott. Tür község lakosságának az a része (364), kik csak a jelen század közepén tértek ki az ev. ref. egyház kebeléből, már is a veszendők képét mutatják. A hol a betelepült bolgárok kath. vallásukat megtartották, ott, a mint Csergeden látjuk, oláhokká lettek. Mindezek a tapasztalatok azt igazolják, hogy vidékünkön leginkább az ev. ref. egyház támogatta a magyar lakósságot etnografiai önállóságának megóvásában.

Még ennél is többet magyaráz meg a gazdasági viszonyok tanuság-tétele. A közép- és kisbirtokos nemesség nemcsak a harczokban pusztult, hanem mivel kisebb anyagi erővel birt s a gazdasági fejlődéssel nem tudott eléggé lépést tartani: vagy kényszerből, vagy önelhatározásból más életirányra tért s mind jobban tünik a vidékről. Földjeiket aztán javarészt módosabb oláh gazdák szerzik meg s lépésről-lépésre haladnak a földhóditás útján előre. A megyei latifundiumok pedig századunk közepéig egyenesen elősegitették azt, hogy a hegyvidéki pásztornép, mint jobbágy, a falvakba telepedjék. A magyar paraszt ugyanis lehet, hogy számánál fogva is elégtelen volt a földmüvelés munkáinak végzésére; de valószinübb, hogy önérzetesebb magaviseletével nem tudta kielégiteni a földesurak, talán inkább a gazdatisztek igényeit; s helyébe szivesen alkalmazták az alázatosabb oláhot. S midőn általános müveltségtörténeti szempontból nagy érdemet szereztek azzal, hogy a merőben müveletlen faj előtt az állandó helyhez szoktatás, földmüvelés által a czivilizáczió útját megnyitották, számban és vagyonban való terjedésükre alkalmat nyujtottak: a magyar jobbágyságot néha kitelepitéssel, többször csak az új elem szaporitásával s igy a megélhetés feltételeinek szigoritásával gyengitették. Igy történt ez a megyében mindenfelé, Csúcson, Gámbuczon, Felenyeden, Gezsén, Lőrinczrévén, Miriszlón, Miklóslakán, Vajasdon, a r. k. püspök és káptalan s a balázsfalvi érsekség birtokain stb. Ez az ok magyarázza legjobban a számbeli aránytalanságot s némileg megnyugtat a felől, hogy nem annyira a magyarság ellentálló képessége fogyatkozott meg, mert ez csak helyenkint s erőszakos térités, vagy elenyésző kis számuk miatt történt; hanem mellette az idegen faju nép lassan-lassan nagy tömeggé fejlődött.

A magyar lakósság számához füzött ezen megjegyzéseink után azon elemeket fogjuk kutatni, melyek a hagyományok és családnevek bizonysága szerint megyénk magyar lakósságát kivülről gyarapitották.

Azon legtermészetesebb kitelepitésen kivül, melyet a Bethlen-kollégium alapitása óta, székely eredetü tanulóival végezett, kik különböző alkalmazásokban megyeszerte mindig tekintélyes számban találkoztak: az Aranyos-székhez közel eső falvakban a nép közt is sok család van, melynek eredete a székelységbe vezet. Ezen családok száma a Maros mentén ritkább ugyan; de mégis alig van magyar község, a hol

egyet-egyet találni ne lehetne. Abrudbányán erősen tartja magát az a hagyomány, hogy a nagy terjedelmü Bucsum községe, melynek határai még a XV. században nomád életü pásztorok legeltető tanyáját képezték, a XVIII. század elején szepesi bányászokból és székely telepesekből alakult meg. Ma ugyan vallásra és nyelvre nézve teljesen oláh; de lakósainak ruházkodása, még inkább pedig épitkezése teljesen elüt az alsófehérvármegyei oláhokétól. Bucsum-Cserbujon, az országút mentén, egész sor régi házat látni, melynek bedeszkázott magas tornácza, zsindelyes teteje, de mindenek felett tetőzetes és faragványos nagy kapuja a székelyek épitkezésére emlékeztet. Orbán B. (Székelyföld leirása V.) szerint Hari és Bogáth az Aranyos-székhez tartozott s igy lakóssága is székely eredetü. Hézagos szóhagyomány Medvést is székely határőrök telepitvényének tartja; de egyébként sem korábbi lakóhelyükről, sem a községalapitás tényéről, sem pedig a szomszéd udvarokhoz kifejlett urbéri viszonyuk alakulásáról nincs bizonyitékunk.

Vajasdra Bethlen G. 1617. 51 családot telepitett be Lippáról, kiknek 1764—1848. a székely greniczerekkel egyenlő katonai szervezetük (constitutio) volt, s Tövissel és Borbánddal alkották a II. Flügelt. Az 1617. letelepitett családok közül megvannak még: Bencze, Debreczeni, Horváth, Kiss, Nagy, Szilágyi, Tóth. A Lovásziak utódai Vajasdi név alatt élnek, kikre ez a név megkülönböztető elnevezés folytán állandósult. Hévizi, Kónya, Kovács, Ökrös, Fejérvári családok beházasodás utján származtak ide a vidékről; a Bakcsi család a székelységből eredett. A borbándi határőrök Máramarosból és Lugosról származtak be községünkbe.

Miriszlón az a hagyomány van elterjedve, hogy a miriszlói csata előtt (1601.) mostani helyétől egy kilometerre fekvő hajdu város volt; ezen multnak emlékei azonban teljesen elpusztultak a régi község összes maradványaival együtt. M.-Lapádot is hajdu-telepitvénynek tartja lakósainak hagyománya.

Azon vándorlásokat, melyek egyazon birtokos családnak ugyanazon megyében fekvő birtokairól kölcsönösen történtek, nem is lehet, de nem is érdemes figyelemmel kisérni. Nagyobb jelentősége van etnografiai tekintetben az olyan vándorlásnak, a mely egymástól messze eső és más jellemü néplakta birtokokról történt. Ilyen vándorlás emlékét őrzi néhány család Istvánházán, kik a Kemény-család gyerőmonostori birtokáról költöztek megyénkbe. Az istvánházi Eperjesiek a Királyhágón tulról jöttek.

Ámbár nem tartoznak a szorosan vett földmüvelő lakóssághoz, mégis, mint idegen származásu, de magyarrá lett népelemet, felemlítem itt Alvincz telepitvényeseit, kik ma nyelvük és érzületük szerint nem idegenek többé. 1700. május 15. orthod. kath. vallásu tekintélyes bolgár-telep kapott kiváltságos engedélyt és területet, kik pusztán a Camera Nostra Aulica joghatósága alá voltak rendelve az alapitó-levél értelmében. Számukról adat nem maradt fenn; de az

alvinczi r. k. matricula ötvennél több eredeti bolgár családnevet őrzött meg, melyek többnyire *in, ow*, néha *ics* képzővel vannak alkotva. Gyakrabban előfordulnak: Andrényin, Barbiow, Bibics, Bartolow, Czubrin, Csobordin, Dobrovics, Dojin, Fermedzsin, Gancsow, Laczow, Katalénin, Lakics, Nanczin, Nejgejacsin, Nikolantin, Nacsics, Potojkin, Russin stb. Ma már olyan család, a ki a bolgár név mellett a faji jellemet is mutatja, csak egy van, Dervadélin, de faja nyelvét már ez sem beszéli. Igazi keleti tipus, magas és termetes, göndör fekete haju, koponyája és arcza széles, nyaka rövid és vastag, sötét szemei aprók és élénkek, vastag ajkai vérpirosak.

Ugyancsak Alvinczen 1631. Bethlen G. engedélyével »fratres Moravici« név alatt anabaptista felekezetü német iparosok telepedtek meg, kik földmüvelés mellett kés- és kancsócsinálással foglalkoztak. Régi épitkezésük nyomai ma már nem láthatók, mert a Maros partján, a mai Borberek helyén volt eredeti telepükről a viz kimosta őket s Alvincz emelkedettebb végére költöztek. Az ősi telep családjai közül a következők élnek még: Ekhard, Gutter, Halter, Iller, Kohr, Koller, Májer, Sillinger, Svarcz, Tompek, Uhl, Vipp. Fajuk jellemvonásait megtartották; többnyire magas és száraz termet, vékony hosszúkás arcz és koponya, nagy és hosszu pilláju szürke vagy világos-barna szem, széles száj, hosszu és inkább csúcsos, mint kerek áll, hajlott vagy egyenes vékony orr, szőke és merev hajzat, nagy végtagok, nehézkes járás jellemzik külsejét; véralkatában a flegmatikus és melankolikus találkozik; az indulatoktól ment csendes és szivós s azért sikeres munkásság emberei, épen ugy, mint mindazok, kik a germán fajból hazánk és népünk nagy nyereségére egyebütt megtelepedtek s városaikban ipart és kereskedelmet teremtettek. A magyar nyelvet valamennyien jól beszélik: a magyar föld gyermekeinek érzik és vallják magukat készségesen.

Midőn a végzett etnogr. kutatásom területéről s a mai magyar népesség elemeiről bevezetésképen előrebocsátott ezen megjegyzéseimet befejezem: felhasználom e helyet arra is, hogy meleg köszönetet mondjak mindazoknak, kik a Bethlen-kollégium tanár-karából, Alsófehérmegye közig. tisztviselői közül, az ev. ref. lelkészi és tanitói karból s a Bethlen-kollégium növendékei közül néprajzi adatok nyujtásával segitségemre voltak. Ezeken a kategoriákon kivül különös köszönettel kell megemlékeznem a budapesti antropologiai intézet igazgatójáról, dr. Török Aurél egyet. tanárról, ki nemcsak eszközöket bocsátott rendelkezésemre antrop. felvételek végett, hanem tanácsaival is szivesen támogatott, irányt adott és lelkesitett; valamint Imreh József, m.-lapádi fölbirtokosról, ki ismeretes előzékenységével sok dologban nyujtott szives tájékozást. Fogadják soksorosan kifejezett becses érdeklődésükért hálás lekötelezettségemet.

Alsófehérvármegye magyar népéről gyüjtött adataimat a következő fejezetekben csoportositottam:

1. §. Alsófehér vármegye magyar népe antropologiai szempontból.
2. §. Ház és felszerelése.
3. §. Ruházat.
4. §. Táplálkozás.
5. §. Népies foglalkozás-módok.
6. §. Népszokások a társas életben.
7. §. Népszokások az emberi élet korszakai szerint.
8. §. Vallás és néphit.
9. §. Népnyelv. *a)* Hang és alaktan. *b)* Mondattan. *c)* Táj- és idegen szók. *d)* Személynevek. *e)* Helynevek.
10. §. Népköltészet. *a)* Elbeszélő költészet. *b)* Dalköltészet.

1. §.

Alsófehér vármegye magyar népe antropologiai tekintetben.

Az emberi test megismerésében, mellőzve a puszta szemléletnek általánosságokba, sőt könnyen tévedésbe vezető utját, a mérés számszerü és részletes adataira igyekeztem támaszkodni. Ezen mérések végzésére a budapesti antropologiai intézet igazgatójának szivességéből használtam *antropometert*, két mt. hosszu szétszedhető mérőpálczát, melynek hosszára derékszögben álló két aczélrud foglalja be a mérendő testrészeket; a *vastagsági* és *tolókás körzőt* (Topinárd 28. és 29. ábra); kerület mérésekre a *mérőszalagot.*

A megmért egyének a község törzsökös családjaiból, egyébként teljesen a véletlen szerint voltak kiválasztva, s igy a végletek helyett leginkább kifejezhetik az átlagot.

A mérések számszerü adatai a mellékelt táblázatban vannak feltüntetve; a középmértéket az utolsó sor mutatja. Mielőtt a számok eredményeit, a szemlélet segitségét is felhasználva, röviden összefoglalom: megjegyzem, hogy kis területről vett méréseim alapján tartózkodom minden messze menő következtetéstől, melyekre különben is csak akkor, érezném magam feljogositva, ha összehasonlitás végett egyéb vidékek ilyetén eredményei is állanának előttem, és ha a testi fejlődésben titkon működő természeti erők és külső hatások (rász, öröklékenység, klima, foglalkozás, táplálkozás, egészségi állapot) viszonya és nemzedékeken át való következetes működése meg volna állapitható. E nélkül csak adatgyüjtés s legfelebb szerény találgatás az, a mire a kutató vállalkozhatik.

A termet magasságának középmértéke 169 ctm. Ha az emberiség termetbeli középértékét Topinarddal 165 ctmre tesszük, akkor a mieink a magas termetüek közé tartoznak; azon középmértéken (163 ctm.) pedig, melyet a tudomány a magyar fajról átlagosan megállapitott, jóval

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
	Név, lakóhely, kor, foglalkozás	Haj színe	Szemhéjgár színe	Orr állása	Test magassága	Kar-ől hossza	Törzs magassága	Nyak hossza	Nyak szélessége	Nyak nyílátmérője	Vállcsúcsok távolsága
1	Balázs István, m.-beczei 27 éves földmüvelő	gönd. geszt.	barna	egyenes	1639	1630	858	81	101	106	378
2	Magyar István, m.-beczei 49 éves földmüvelő	fekete	barna	egyenes	1715	1722	829	103	112	115	405
3	Kócsár Márton (a Ferenczé), m.-beczei 49 éves földm.	geszt. h.	vil. h.	egyenes	1718	1730	874	112	108	108	391
4	Keresztesi Márton, m.-lapádi 39 éves földmüvelő	geszt. h.	szürke	egyenes	1552	1590	802	62	106	112	366
5	Décsei Márton, m.-lapádi 30 éves földmüvelő	geszt. h.	kék	egyenes	1678	1780	860	109	112	110	396
6	Székely Márton, m.-lapádi 33 éves földmüvelő	sárg. szőke	szürke	héja	1617	1621	821	74	102	103	370
7	Győrfi György, m.-lapádi 30 éves földmüvelő	sárg. szőke	szürke	egyenes	1648	1680	880	88	114	115	404
8	Szolga Márton, m.-lapádi 37 éves földmüvelő	geszt. h.	vil. h.	husos egy.	1708	1710	896	106	104	111	410
9	Horváth Mihály, miriszlai 35 éves földmüvelő	geszt. h.	szürke	egyenes	1639	1654	860	115	102	103	370
10	Gáspár Mihály, miriszlai 24 éves földmüvelő	fekete	szürke	héja	1667	1725	840	100	100	108	380
11	Székely József, miriszlai 48 éves földmüvelő	geszt. h.	s. bar.	héja	1693	1775	851	88	112	125	400
12	Hegedüs Sipos János, miriszlai 28 éves földmüvelő	szőke	szürke	egyenes	1698	1682	917	100	110	106	396
13	Deák József, miriszlai 32 éves földmüvelő	geszt. h.	kék	egyenes	1690	1732	879	84	104	107	403
14	Székely János, lőrinczrévei 31 éves földmüvelő	szőke	szürke	héja	1653	1659	915	110	106	112	389
15	Székely Mihály, lőrinczrévei 31 éves földmüvelő	v. szőke	vil. kék	egyenes	1642	1635	912	106	107	108	404
16	Móga András, lőrinczrévei 31 éves földmüvelő	geszt. h.	vil. h.	egyenes	1753	1780	910	88	106	102	387
17	Bárdi András, lőrinczrévei 45 éves földmüvelő	ősz	kék	egyenes	1665	1720	890	109	108	111	290
18	Székely György, lőrinczrévei 46 éves földmüvelő	fekete	kék	egyenes	1680	1770	880	88	127	128	388
19	Lovász Márton, lőrinczrévei 46 éves földmüvelő	szőke	kék	egyenes	1682	1662	893	96	106	109	396
20	Szilágyi Dani, vajasdi 37 éves földmüvelő	geszt. h.	szürke	egyenes	1688	1742	870	97	117	117	406
21	Tamás Ferencz, vajasdi 39 éves földmüvelő	geszt. h.	szürke	egyenes	1750	1595	932	95	108	114	388
22	Kis Mózes, vajasdi 51 éves földmüvelő	geszt. h.	kék	héja	1623	1555	854	80	100	108	390
23	Szilágyi Ferencz, vajasdi 41 éves földmüvelő	geszt. h.	vil. zöld	héja	1632	1724	843	96	101	119	402
24	Szilágyi József, vajasdi 53 éves földmüvelő	ősz	barna	egyenes	1718	1768	873	77	76	112	395
25	Tót Ferencz, vajasdi 42 éves földmüvelő	vörös h.	sz. kék	egyenes	1664	1692	921	106	118	122	436
26	Mihály István, bükkösi 31 éves földmüvelő	szőke	vil. kék	egyenes	1755	1772	930	97	108	112	398
27	Szakács János, bükkösi 33 éves földmüvelő	fekete	barna	homoru	1690	1712	900	87	130	110	422
28	Vas György, bükkösi 35 éves földmüvelő	fekete	barna	egyenes	1625	1590	921	74	111	120	398
29	Fehér Márton, bükkösi 32 éves földmüvelő	szőke	kék	egyenes	1641	1640	859	86	119	114	398
30	Porkoláb György, bükkösi 32 éves földmüvelő	fekete	barna	egyenes	1712	1781	901	95	110	111	389
31	Fülöp Ferencz, (az Istváné), istvánházi 35 éves földmüv.	geszt. h.	kék	egyenes	1640	1733	895	84	108	126	384
32	Kis György, istvánházi 31 éves földmüvelő	szőke	szürke	egyenes	1670	1752	852	81	117	120	422
33	Dudás György, istvánházi 31 éves földmüvelő	szőke	vil. barna	homoru	1740	1705	920	92	121	117	375
34	Fülöp Pál, istvánházi 40 éves földmüvelő	geszt. h.	kék	egyenes	1660	1750	900	98	103	125	366
35	Fülöp Ferencz, (a Lőrinczé), istvánházi 30 éves földm.	szőke	v. kék	egyenes	1720	1700	910	97	112	123	402
36	Gillyén Mihály, ózdi 30 éves földmüvelő	fekete	s. barna	egyenes	1722	1730	902	114	116	117	418
37	Nagy István, ózdi 34 éves földmüvelő	szőke	szürke	pisze	1690	1763	890	86	110	112	418
38	Fülöp Márton, ózdi 37 éves földmüvelő	barna	v. barna	egyenes	1713	1771	860	71	103	127	390
39	Magó György (a Jánosé), ózdi 39 éves földmüvelő	fekete	barna	egyenes	1770	1872	911	105	106	109	411
40	Magó György (a Mihályé), ózdi 40 éves földmüvelő	geszt. h.	v. barna	sas	1740	1725	912	80	121	109	417
41	Bekő István, medvési 43 éves földmüvelő	geszt. h.	v. barna	homoru	1690	1745	881	77	106	116	409
42	Barta Ferencz, medvési 45 éves földmüvelő	geszt. h.	v. barna	héja	1710	1716	885	70	129	111	404
43	Sipos István, medvési 32 éves földmüvelő	szőke	kék	egyenes	1740	1810	840	82	106	105	404
44	Tamási Márton, medvési 36 éves földmüvelő	geszt. h.	barna	egyenes	1765	1890	860	87	97	112	420
	Közép mérték				1686	1690	877	89	109	113	393

tropologiai mérések Alsófehér vármegye n

(A méretek milliméterekben vannak számítva.)

13. Szegycsúcstól köldökig	14. Köldöktől farvíg	15. Farvítól talpig	16. Fejtetőtől 7. csigolyáig	17. Fejtetőtől farcsikig	18. Farcsiktól talpig	19. Mellkas magassága	20. Mellkas szélessége	21. Mellkas nyilátmérője	22. Mellkas kerülete kilégzéskor	23. Két csecsbimbó köze	24. Csipő magassága	25. Csipő szélessége	26. Tompor magassága	27. Tompor szélessége	28. Czomb kerülete	29. Térd magassága	30. Térd kerülete	31. Lábikra kerülete	32. Boka magassága	33. Boka kerülete	
372	143	835	225	772	867	322	256	213	830	194	965	265	845	278	415	458	338	322	60	239	
411	177	870	237	856	859	320	293	218	980	219	980	366	837	306	497	468	375	370	68	275	
381	159	871	244	819	899	314	270	222	880	216	1000	271	881	308	470	470	360	337	52	245	
397	103	769	220	755	785	322	270	202	850	191	881	256	751	272	430	398	330	310	53	223	
408	133	865	237	809	869	314	277	197	905	205	965	279	824	292	478	485	350	351	60	250	
354	117	882	225	757	870	310	260	204	860	207	997	252	850	278	450	475	330	322	70	240	
379	143	850	233	828	820	320	280	220	928	207	948	273	800	305	478	453	350	340	62	245	
369	177	850	234	796	912	335	288	189	893	192	985	260	842	296	430	482	340	330	80	240	
368	172	860	222	709	830	302	250	197	865	192	988	256	822	296	452	446	340	338	68	238	
330	133	876	238	792	875	302	268	219	892	198	1015	242	884	278	460	500	370	330	72	270	
346	138	910	222	814	879	281	277	234	900	201	1012	278	886	280	490	495	370	390	76	260	
284	134	831	232	808	890	322	262	209	850	171	970	258	828	280	484	470	346	340	60	270	
352	149	873	224	770	920	310	279	198	870	192	1025	255	889	282	465	472	342	340	62	271	
386	154	788	232	817	736	322	250	179	850	193	928	269	790	268	447	430	320	329	75	222	
401	132	823	244	863	809	300	260	206	850	220	937	262	795	271	470	421	325	320	55	240	
432	142	910	248	850	903	340	294	220	913	202	1063	270	918	313	473	520	350	350	80	260	
379	136	840	254	840	825	310	279	240	950	218	1010	279	831	289	510	472	360	368	75	250	
353	190	862	218	804	876	290	278	210	932	206	976	280	850	316	460	480	328	339	80	238	
340	182	855	242	800	882	305	244	260	910	217	1013	294	850	332	486	467	362	370	68	248	
357	162	860	218	836	848	350	276	232	955	197	970	272	858	310	508	484	335	340	72	250	
411	155	875	256	890	860	338	278	218	900	188	1033	278	860	326	480	503	370	360	78	260	
376	133	812	229	798	820	300	270	195	830	208	912	272	785	293	420	450	315	320	78	248	
322	153	870	221	782	850	320	263	214	906	201	1000	266	840	314	490	492	352	333	80	250	
379	120	972	240	818	900	318	276	215	910	200	1072	296	898	312	460	505	342	330	81	250	
400	134	820	261	808	860	330	303	250	1030	256	951	296	816	321	543	437	381	405	55	260	
389	176	915	266	840	917	320	285	208	882	215	1071	275	630	316	462	482	353	352	81	250	
376	172	912	232	832	867	340	322	202	920	212	1050	284	912	318	420	495	382	380	54	282	
394	203	808	254	816	797	322	281	224	904	194	930	268	789	300	465	435	358	352	80	252	
350	212	872	252	809	842	302	266	232	910	212	952	276	868	309	432	437	345	350	85	258	
373	150	880	288	772	940	312	272	222	895	214	1010	268	881	321	410	473	350	350	68	259	
358	166	870	251	806	834	299	278	210	900	206	1031	268	867	316	468	458	355	339	66	260	
364	172	881	219	792	878	302	291	228	960	228	1015	282	895	320	470	498	354	360	88	276	
410	144	910	212	820	920	290	279	225	945	191	1040	260	900	292	501	481	350	355	80	222	
313	178	900	223	808	862	298	273	209	890	186	1006	278	862	304	443	480	332	350	88	250	
334	135	880	228	839	881	342	300	230	920	236	1012	289	892	314	490	453	345	360	52	240	
468	142	893	262	856	856	360	306	218	935	201	1013	270	943	308	490	480	341	341	72	242	
348	172	890	236	806	884	302	300	214	900	208	1052	268	912	316	460	480	359	353	58	274	
350	154	932	205	800	921	293	389	222	940	206	1074	286	925	339	466	520	340	348	82	240	
405	164	930	234	811	959	348	279	199	921	210	1072	306	965	343	425	512	345	340	78	260	
412	144	890	259	800	940	345	297	218	970	211	1035	281	932	314	475	498	348	363	69	248	
346	199	910	249	800	890	345	314	241	1010	220	1050	296	940	334	494	538	360	388	84	258	
374	164	940	197	789	921	320	291	217	920	206	1031	288	880	352	470	482	340	360	71	232	
326	117	950	206	808	916	340	291	214	900	200	1092	277	965	320	470	492	351	350	75	256	
363	178	925	220	877	889	325	298	237	990	213	1110	292	965	342	480	510	365	358	80	270	
371	155	875	235	812	871	319	287	216	910	206	1005	254	863	307	467	493	372	348	71	252	

34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.	41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.	51.	52.	53.	54.	55.
Láb hossza	Láb szélessége	Vállcsucstól könyökig	Felső kar kerülete	Könyöktől kéztőig	Könyök kerülete	Kéztőtől kézcsúcsig	Kéztő kerülete	Kézcsúcstól talpig	Kis arasz	Nagy arasz	Fej magassága	Fej legn. szélessége	Fej hossza	Agykoponya magassága	Agykoponya kerülete	Homlok magassága	Fül magassága fülnyilástól fejtetőig	Orr hossza	Orrgyöktől szájrésig	Orrgyöktől állcsúcsig	Szemgödrök külső távolsága
253	99	305	248	248	238	170	165	588	181	200	214	159	178	90	553	60	125	54	70	111	97
270	111	312	280	250	280	190	200	662	183	225	209	156	177	110	558	52	114	48	70	108	105
270	104	335	278	267	268	200	180	622	152	212	206	156	177	106	548	57	125	55	74	112	95
230	102	312	250	227	250	164	175	583	158	182	210	148	172	98	531	46	134	47	67	105	88
255	105	335	255	270	258	186	180	591	189	223	190	156	177	106	535	55	124	55	69	108	100
240	95	330	250	236	251	178	172	598	183	222	222	152	189	104	533	54	114	53	77	114	97
250	100	335	278	235	260	176	175	610	160	208	210	143	179	98	542	55	107	46	64	108	97
260	106	325	256	255	265	186	172	650	188	219	215	144	176	104	530	48	110	46	70	117	100
258	100	303	259	252	259	181	168	613	190	214	189	146	172	90	539	55	111	50	68	108	90
272	113	332	248	260	250	188	170	588	175	205	202	140	167	96	540	49	112	52	69	107	100
280	105	338	268	270	270	192	180	598	162	210	226	148	179	98	557	59	108	56	81	119	107
260	103	325	245	255	250	177	168	623	167	198	216	151	187	104	560	61	134	48	67	117	103
252	102	332	260	251	260	180	176	622	167	213	219	146	184	88	550	54	108	52	76	118	106
240	95	338	235	250	240	197	180	603	167	193	200	150	176	96	539	54	117	50	70	111	96
245	90	302	260	240	265	198	170	591	179	212	206	153	176	90	550	54	122	50	70	110	93
272	110	340	270	265	272	196	180	670	195	232	213	142	188	103	552	59	114	52	73	113	100
250	106	322	280	273	267	191	180	581	199	229	214	140	188	114	560	47	124	51	71	111	100
258	103	355	263	275	270	188	175	590	200	231	222	152	180	101	568	56	126	56	73	112	107
243	98	343	270	278	268	180	189	598	185	213	222	139	178	102	552	61	141	54	67	102	109
260	102	330	297	262	270	175	180	620	164	190	216	156	184	120	560	57	132	50	72	114	107
250	110	350	295	255	265	200	190	652	177	218	228	146	186	126	555	44	116	50	70	106	95
244	103	300	250	228	245	180	169	620	175	210	220	144	170	116	525	59	120	50	71	104	95
250	99	360	255	256	258	193	178	572	180	209	208	143	195	114	540	58	118	55	70	109	100
259	108	354	243	275	260	202	170	630	192	212	220	152	176	99	530	54	117	52	72	110	95
264	113	352	312	270	297	206	192	611	181	202	228	156	194	108	579	56	125	50	70	112	105
272	97	360	250	260	263	201	178	631	190	212	229	155	174	108	543	62	120	55	71	112	95
241	101	368	245	270	260	228	180	610	192	230	210	150	174	95	530	51	126	52	64	100	103
232	96	308	258	252	246	182	170	638	158	192	232	149	178	101	546	63	119	48	70	111	99
262	112	343	259	272	251	200	173	590	188	208	214	158	174	110	560	60	138	53	67	103	90
263	94	360	262	268	260	200	175	608	183	212	217	149	176	102	540	55	122	55	69	109	96
252	93	335	250	260	251	201	172	600	178	208	179	157	134	110	552	55	148	50	67	116	105
275	102	362	263	275	251	201	172	621	192	222	222	151	176	92	540	53	118	52	72	123	100
253	91	335	270	276	260	138	171	642	174	202	216	152	172	108	550	60	132	46	65	108	101
263	98	332	295	282	250	194	173	602	175	206	212	144	172	110	538	63	132	50	69	108	100
265	103	355	260	265	260	197	180	632	182	212	212	149	184	98	545	55	122	51	72	117	99
260	90	351	260	272	260	208	175	621	208	232	202	151	177	98	554	60	121	50	75	119	103
260	98	361	252	280	261	220	183	669	186	222	203	153	173	96	548	51	132	50	74	111	100
255	110	325	260	263	251	208	170	612	168	191	210	157	176	113	539	65	122	50	72	112	100
271	91	375	250	278	261	211	176	620	206	234	223	151	179	112	557	58	127	57	74	122	101
258	113	352	295	273	270	201	178	641	182	213	218	149	179	103	545	63	128	48	70	115	104
273	105	360	270	262	258	101	189	601	181	220	204	157	172	95	551	57	140	58	84	129	95
240	103	335	271	262	263	192	180	643	180	205	212	153	179	98	549	69	122	53	71	121	96
270	110	360	250	276	260	192	118	610	200	230	205	155	182	80	569	55	126	56	67	114	104
280	102	370	275	291	270	200	190	610	190	220	222	158	178	88	570	56	130	56	66	120	125
158	102	339	264	262	237	192	177	616	181	213	213	150	178	102	548	56	523	52	75	112	100

56.	57.	58.	59.	60.	61.	62.	63.	64.	65.	66.	67.	68.	69.	70.	71.
Legkisebb homlok-szélesség	Külső pofa-szélesség	Állkapocs-szélesség	Szemgödör felső szélétől állig	Szemgödör aljától állig	Szemgödör magassága	Szemgödör szélessége	Két fül közti szélesség	Orrgyök szélessége	Orrczimpák szélessége	Szájrés szélessége	Ajkak magassága	Fül hossza	Fül szélessége	Fülczimpa	Jegyzet
117	130	100	132	96	36	42	129	21	32	51	14	59	26	ráforr	
119	134	110	134	100	34	45	132	20	40	48	14	64	36	szabad	
117	134	108	137	106	31	40	126	20	34	50	13	59	17	r.	
114	123	110	117	89	28	38	120	25	55	50	19	62	32	r.	
125	130	112	129	97	32	43	125	15	33	45	10	57	22	r.	
107	117	92	134	104	30	43	124	22	55	45	20	55	28	r.	
113	130	108	127	89	38	45	126	24	39	47	14	57	27	r.	
117	129	117	132	103	29	42	130	27	33	50	19	62	27	r.	Ajkak vastagok s előre állók
113	117	106	124	94	30	40	130	20	31	45	10	60	27	r.	
122	123	107	132	96	36	45	125	24	33	42	16	58	28	sz.	
116	127	113	138	106	32	50	143	25	36	55	18	70	34	r.	
107	130	111	136	103	33	42	122	27	35	45	21	64	30	sz.	
119	134	116	147	100	47	46	135	25	36	49	16	66	29	r.	
106	124	98	127	97	30	40	140	25	37	45	11	57	28	sz.	
115	121	155	135	96	39	45	125	27	35	50	18	62	27	r.	
115	127	221	130	98	32	40	140	20	35	46	10	66	29	r.	
116	123	104	127	100	28	46	130	23	39	50	10	67	32	sz.	
125	137	114	134	101	33	44	132	23	38	50	18	64	35	r.	
122	135	110	125	93	32	48	125	16	36	54	12	67	30	sz.	
121	130	111	134	100	34	42	122	21	36	47	16	62	21	r.	
109	122	100	127	98	29	45	120	20	37	43	12	63	28	r.	Bal váll ficzamodott
112	120	153	128	96	32	41	120	20	36	41	19	63	28	sz.	Lábakon nagy bütykök
121	133	111	131	100	31	42	125	20	35	52	20	65	28	r.	
115	120	108	128	97	31	42	118	17	34	47	15	63	27	sz.	
125	136	128	137	99	39	39	136	21	36	47	13	68	30	r.	
120	132	111	138	108	30	31	138	24	34	44	17	64	31	r.	
112	125	103	126	85	40	45	133	17	30	46	16	64	30	sz.	Ludfalpa
117	127	108	128	100	28	40	129	26	38	48	15	63	30	r.	
117	130	104	121	96	25	43	130	23	39	47	16	60	30	r.	
116	127	106	126	95	31	35	126	22	34	45	15	54	28	r.	
125	131	108	132	98	34	44	134	25	40	53	20	62	29	r.	
123	128	110	135	101	34	50	126	20	37	46	20	58	33	r.	
128	126	114	123	92	31	35	121	23	34	50	20	60	30	r.	
125	128	110	126	93	33	40	126	26	35	48	18	60	27	r.	
118	123	102	130	95	35	39	128	23	30	54	17	61	30	r.	
113	129	116	131	101	30	40	133	35	38	55	21	63	29	r.	
115	114	103	120	89	32	42	125	20	32	55	19	55	34	r.	
116	124	110	129	86	31	38	132	23	36	60	17	60	33	r.	
124	137	114	133	93	40	35	138	22	35	57	15	62	31	r.	
121	121	116	133	94	39	41	123	25	38	61	14	64	23	r.	
119	129	115	136	106	30	43	144	18	37	54	20	72	36	r.	
120	113	104	127	96	32	36	119	20	31	51	18	64	31	r.	
122	131	105	127	96	32	36	125	18	34	51	20	61	28	sz.	
129	138	119	136	98	38	33	124	18	32	48	14	66	28	sz.	
118	128	111	128	95	33	41	128	23	35	47	16	62	29		

felül állanak. A testtartás kissé előre hajlott, a mi a földmüvelő munka, hegyes vidék és nagy csizmák együttes hatásának róható fel. A mellkas szélessége rendes légzéskor 29 ctm., kerülete 91 ctm., a vállcsucsok távolsága 39 ctm., csipő szélessége 25 ctm. lévén, a termet arányos, voltáról kedvező képet kapunk. A termet izmos és szikár; u. n. »jól táplált« alakokat ritkán találunk. Különösen szép termetüek Becze Istvánháza és Ózd idősebb férfiai. Az ifjabb nemzedék általában nem oly termetes. A mennyiben ez talán visszafejlődés jele volna, az okát talán egyazon községbeliek sokszoros összeházasodásában, s az egészségtelen, sőt inséges viszonyokban lehet keresni, melyek közt egy részük gyermekkora óta tengődik. De azért 90% következetesen megüti a katona-mértéket. A vajasdiak alacsonyabbak és izmosabbak is a többinél; látszik rajtuk, hogy apáik állandóan huszároskodtak.

A kinyujtott karok együttes mérete nagyobb, mint a termet magassága; ez a méret azonban megfelel azon átlagnak, melyet a kézi munkával foglalkozó európaiak mutatnak. Az alsó végtagok aránylag sokkal izmosabbak a felsőknél.

Koponyamérést élő emberen végezni nem lehet; tehát a *fejnek* részletes méreteit vettem fel, szigoruan ragaszkodva azon utasitásokhoz, melyeket az antrop. tudományos vizsgálat ez irányban megszabott. A fej hosszuságának és szélességének viszonya, vagyis a *szélességi index,* melyet Gaussin *vizszintes jelzőnek* nevez, a mi embereinknél 81; igy tehát Broca elnevezése szerint a subbrachykefalok közé tartoznak.

Az arcz határozottan orthognát; a mennyiben a rövid fogak merőlegesen állanak s az áll is rövid és gömbölyü. Csak egy esetben találtam hosszu és előre nyuló állat, a mely ugyancsak előre álló s duzzadt ajkakkal volt párosulva. Az arcz a gyengén kiálló járomiv s pofacsont miatt általában nem felel meg a klasszikus tojásdad alaknak; bár ilyent is találtam, mint ezt a 26. sz. méretei mutatják.

A hajzat, bőr és a szembogár szine egymásnak többnyire megfelelvén, együtt állapithatók meg; ámbár szegényebb a mi nyelvünk a szinek árnyalatainak megjelölésében, mint a természet azok létrehozásában. A végletek ritkák; barna bőr fekete hajjal és sötét barna szemmel, a czigányokat kivéve, ép oly ritkaság, mint a fehér-piros arczbőr szöszke hajjal és savószinü szemmel. Legáltalánosabb a gesztenye-barnáig menő sötét szőke haj, szürke vagy világos barna szem és gyengén veres arczszin. Sok szőke van Beczében és M.-Lapádon; s valóságos szerencse, hogy ez a Kőrös-Kecskemét viszonyban levő két községre együtt konstatálható, mert mindegyik a másikra szokta fogni, hogy dragonyos ivadék. A vajasdiak legtöbbje sötét gesztenye-barna.

A szemöldök szőre, ha világos, ritkább, ha sötét, sürübb és hosszabb; a bajusznak és a test hajlásaiban levő szőrzetnek a szine világosabb a hajzaténál. A haj általában sima, ritkán hullámos, még ritkább a göndör. Némelyiknek a melle, másnak a czombja is finom szőrrel van fedve; a 41. sz. alattinak az egész testét bozontos fekete szőr boritja.

A szem középnagyságu és bennülő, golyója is csak mérsékelten domboru. Hosszu szempillát ritkán láthatni, de szemnyiláskor az sem takarja el a tekintet nyiltságát, annál kevésbbé alkot petyhüdt ránczokat, hanem felvonul a szemgolyóról egészen. A szemek kifejezése mindig élénk; hű képe vidám s tréfakedvelő, sőt gyakran kötekedő hangulatuknak.

Az orr legtöbbször egyenes és vékony; húsos vastag orrot csak kivételkép találunk. De ez az egyenesség nem a görög orr merev, szabályos vonala, hanem az orr hátán kis, alig észrevehető emelkedés, a csúcs előtt pedig ugyanily homorulat van. Ha az orr jobban kiemelkedik az arczból s az orrháton is észrevehetőbb az emelkedés: ez a héja-orr; ép oly titkán találkozunk vele, mint a tőből görbülő sas-orral. Az egyenes után leggyakrabban látunk olyat, melynek a háta kissé homoru, vége pedig előre áll és néha kiszélesedik, a mikor aztán a lapos orr finomult változatának mondható.

Az ajkak keskenyek s gyengén pirosak; nyilásuk nagyon keveset tér el az egyenes vonaltól. A fülek a fejhez simulnak és többnyire vékony peremüek; czimpájuk többször oda van nőve az arczbőrhöz, ritkán áll szabadon.

A nő termete aránytalanul kisebb a férfiénál; ezt a még fejletlen állapotban való férjhezmenetel szokásának s az ifju kortól kezdve végzett terhes munkának lehet tulajdonitani. Legfejlettebb termetüeket M. Lapádon és Vajasdon, legszebb arczuakat Ózdon találtam.

2. §.

Ház és felszerelése.

Az emberi lakásnak fontos szerep jutott a müveltségtörténelemben. Nemcsak azon általános okból, hogy vele kezdődik az állandó társadalmak, országok s igy a mai emberiség nagy részének történelme; hanem azért is, mert ez az embernek legszorosabban vehető otthona. Ehhez füződnek családi hagyományai, saját emlékei; legédesebb örömök s legfájóbb bánatok teszik azt előtte megszokottá, kegyeletessé. A mily fontos az egész népre nézve az, hogy a vándor-élettel felhagy s állandó tanyát ver s vele egy darab földet birtokába vesz: olyan fontos az egyes ember életében a saját otthonának, családi tüzhelyének megalkotása. Az a nép, mely a családi élet szentségének oltárt állitott az atriumban; mely a családi bensőségnek ünnepeit aggódó lelkiismeretességgel és szeretettel ülte meg mindenkor; az a nép, a melynek világra szóló nagysága a családias erényekből virágzott fel: a géniusz-világban azon isteneknek adta az első helyet, a kik az otthont, a házi tüzhelyet vették körül oltalmukkal, még azon esetben is, ha belőle a család eltávozott.

Az épitkezés vizsgálatában a gazda vagyoni állapota mellett irányadó a vidék természete is. A magyar nép a sikságot, vizek mellékét választja lakóhelynek, a hol kőanyag nem igen kapható. De még e felett is figyelmet követelő szempont az, hogy egy-egy lakóházban a nemzedékek egész sora növekszik fel; s ha talán századokig nem is tart el, de bizonyosan nem muló életre számitja az épitője. Ha pedig csak egy századot veszünk is fel a keletkezés és pusztulás határpontjai között: világos lesz, hogy a ház alakja, épitésmódja, felszerelése, diszitése egyik legfontosabb iránymutató a mult századok szokásainak, a nép gondolat-világának kutatásában. Ezért kell felkeresnünk minden kis részletet; ezért nem szabad figyelmen kivül hagynunk semmi olyat, a mi futólag tekintve jelentéktelennek látszhatik.

A telket az utczától sövény- vagy deszkakeritès választja el. Az előbbit hajló cserágból földbe vert karókra fonják; tetején tövissel vagy

szalmával rakják meg, hogy fölötte nem lehet a telekre belátni. A deszkakerités tetejére városokban, vagyonosabb falusi gazdák is, *zsendely-tetőt* rakatnak; gyakrabbi eset azonban, hogy a kerités oszlopainak levágott tetejére féltetőt szegeznek deszkából, hogy az eső ne verje. A kerités deszkázatát nem függőlegesen, hanem hosszában szegzik az oszlopokra közép ember-magasságig. Utczai részről a telek közepén van a kettős bejárat; szekér számára a nagy kapu, gyalogközlekedésre a kis kapu.

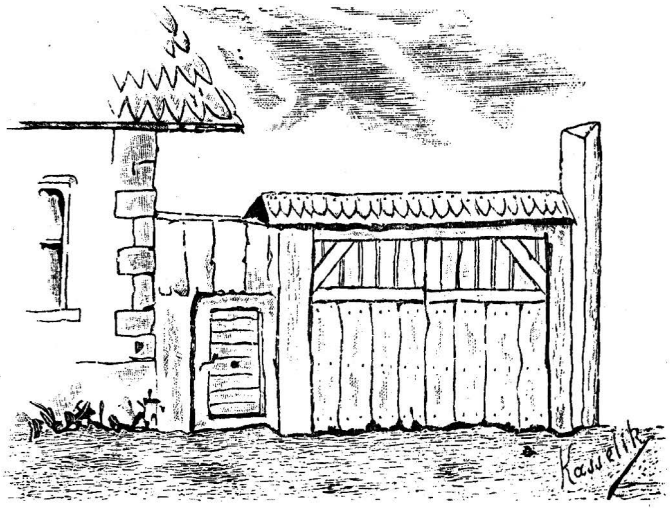

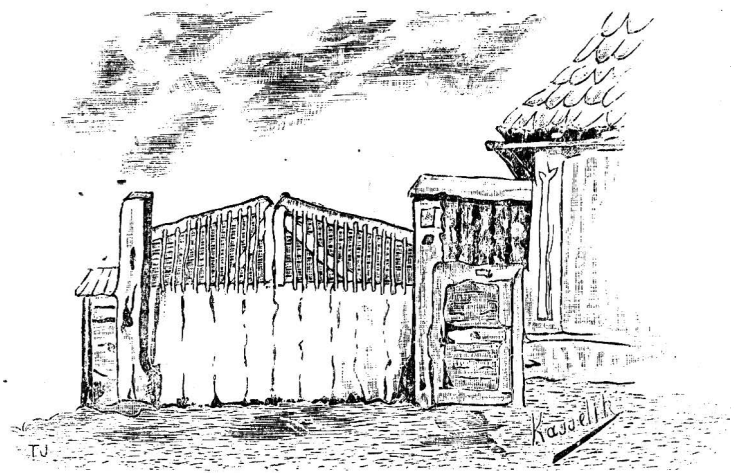

A kapu készitésében nagy a változatosság, úgy, hogy egységes kapuformát meg nem állapithatunk. Legáltalánosabb a *vessző-kapu,* melyet úgy készitenek, hogy talpfába lyukakat furnak és karókat illesztenek s a karók faragott tetejét a felső lécz megfelelő nyilásaiba dugják. A két szélső karó a legerősebb s a hátsónak a két vége hosszabbra van hagyva, hogy a felsőt vesszőgúzszsal a keritéshez kötni, az alsón pedig a kaput, mint sarkon, forditani lehessen. A karók közeit vessző-

vel fonják be; néha ez a fonadék tartja össze, felső lécz nélkül is, a kapu karóit. Hogy a kapu alatt, vagy a kerités alján esetleg támadt nyiláson udvarra és kertbe sertés bé ne mehessen, ezt a hegyek közt a sertés nyakára tett háromszöggel akadályozzák, melynek mindegyik csúcsához 15—20 ctm.-re kiálló botocska van szegezve.

Ritkább a *deszka-kapu;* bár némely falvakban, főkép a hol sok új kapu van, pl. Felenyeden, ez az általánosabb. Két alakja van használatban: egyik a *levélkapu*, két *kapufélfához*, vagy a mint a megye északkeleti felében nevezik, *kapuzábékhoz* erősitve, melyeknek teteje minden czifrázat nélkül egyszerüen befelé van vágva. A deszkákat függőlegesen és rézsutosan rászegzett léczek tartják össze. Belülről ráforditható fakilincscsel zárják. Ezt a formát azonban új kapuknál a *kétfelé nyilóval* váltják fel, melynek a két félfa közt vas sarkakon forduló két magas szárnya van. Ezek a szárnyak minden diszités nélkül gyalulatlan deszkákból vannak összeróva s legfelebb az érintkező helyeket takarják be léczekkel, hogy a deszka száradásával a kapun nyilások ne legyenek. A deszkák nem egyenlő hosszuságuak, hanem rézsutosan emelkedő csúcsban végződnek a középen. A két szárny a kapunyilás közepén elhelyezett ütközőn találkozik s fakilincscsel vagy vaskapocscsal zárható.

Még ritkább a *léczkapu*, melyen a léczek másképpen vannak felszegezve, mint az Aranyos vidékén. A Marostól keletre ez a kapuforma alapjában megegyezik a levélkapuéval, a mennyiben a léczek vizszintesen és párhuzamosan futnak a kapu hosszában; belülről egy, vagy két keresztbe szegezett léczczel összefoglalva; vagy pedig függőlegesen állanak egymás mellett s felső végük csúcsosra, néha szivformára van kifaragva. Nagy-Enyeden s vidékén olyan léczkaput is láthatni, melynek alapformája a kétszárnyaséhoz hasonlit a nélkül, hogy valóban kétfelé volna nyitható. Alapját $1^1/_2$ méteres magasságig léczkötéssel egymáshoz erősitett függőleges deszkadarabok teszik; ezekhez erősitik az ugyancsak függőlegesen állitott léczeket, melyek rézsutosan emelkedve középen csúcsot képeznek. Úgy látszik, hogy az ilyen kapu a tetőzetes kapuk azon formájának a maradványa, melyben a kétfelé nyiló szárnyak deszkáit léczek pótolják.

A Marostól nyugatra Verespatakig a nagyobb helyeken: Nagy-Enyeden, Gyulafehérvártt, Vizaknán, Zalathnán, Abrudbányán, Bucsum-Cserbujon, sőt Mindszenten és Valea-Doszuluiban is a tetőzetes kaput lehet nevezni a legrégibb és legáltalánosabb kaputipusnak; mig keleten s északon csak egy-egy diszesebb ház, papi s tanitói lakás vagy nemesi kuria előtt látható. Ennek a kapunak a mintája bizonyosan a székelyektől került ki, a hol ma is legszebb alakban van meg a régi épületeken; a mi ujabb bizonyitékul szolgálhat arra, hogy különösen Abrudbánya, Bucsum oláh lakóssága részben székely eredetü. De azért ez a kapu a székelytől némileg mégis különbözik. Megvan ugyan a tető, de galambbug nélkül; vagy megvan a galambház, de nyilások s

eredeti rendeltetése nélkül; megvan a kapu keretje, de hozzávaló diszes tölgyfakapu nélkül; megvannak a kapuzábék, de csak ritkán van meg rajtuk az eredetükre valló virág- és szegélydisz. Nagy-Enyeden csak egyet találtam 1785. felirással, a melyen még megvan az eredeti fél köriv s

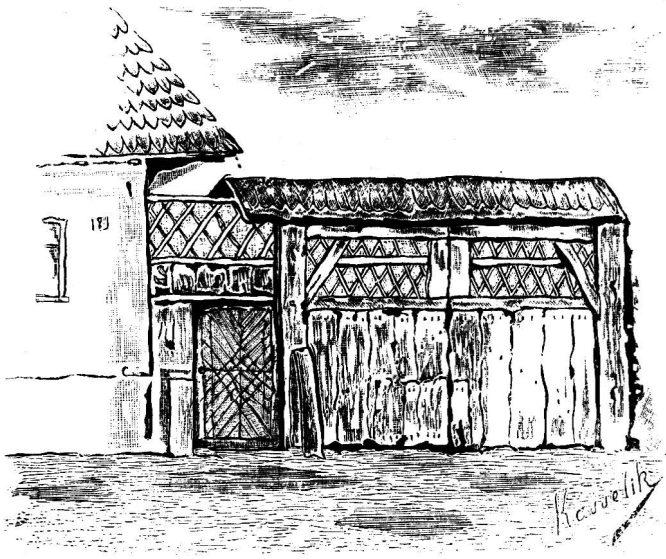

közepén a kettős csiga-faragvány, mely a körivet két részre osztja; egyebütt az iv helyén a rézsutos kötés szegleteket alkotott; Abrudbánya s Bucsum régi kapuin maradt meg nálunk legtöbbször a székely kapuk eredeti lapos vagy fél körive s a felirás. Ez utóbbiakon s az

emlitettem enyedin még felfedezhetők a kapuzábé lábazatán a csillag-alaku s az ivezet szélén a félkörös és kötélfonásalaku diszités, de mindig festés nélkül. A legtöbb tetőzet alatt azonban egész egyszerü s vékony deszkakapu van; ennek a felső részétől tetőzetig való része függőleges vagy keresztben álló léczezettel van kitöltve, sőt gyakran üresen is marad. A △ alaku tetőzet maga is többféle. Egyik felül zsendelyezett, alul bedeszkázott, hogy a régi galambbúg módjára belül tágas ürege van; a másikon csupán zsendelytető van, feneke nincs; a harmadikat már csak hoszszára fektetett néhány deszkaszál fedi; a negyedik meg cserepezve van, éppen úgy, mint azon kapuknál, melyek külön e czélra emelt kőfalazatba vannak állitva.

A kapu diszitésének ősi szokását a vidéken, hol ily költséges kaput a szegény nép állitani különben sem tudna, úgy látszik, egészen a kis kapu számára tartották fenn. A kis kapu, a székelytől eltérőleg, külön áll a nagy kapu mellett, a maga két külön zábéjára erősitve, melyeket *szemöldökfa* köt össze. Felül rendesen tetőzete van, mely zsendelyből készül és egy-egy helyen, mint M.-Csúcson, M.-Lapádon s Istvánházán láttam példáját, kerek és csúcsba végződik; gyakrabban hosszukás alaku és zsendelylyel, deszkával, szegényebbeknél szalmával boritják. Mellette jobbra van a kis pad, sárból tapasztva és sövénynyel köritve; fölötte pedig előre nyuló szalma- vagy deszkatetőzet. Nyári napon itt beszélgetnek, varrogatnak; amolyan futó eső ellen is teljes menedéket nyujt egy-egy beszélgető párnak. A kapu-oszlopon olvasható az épitő neve s az épités esztendeje; néha annak a neve is, a kinek számára készitették. Az irás alatt csigásan kanyarodó vonal, virág-cserépből kinövő tulipánt, rozmarin, hullámosan feltörő inda, vagy egyenes szárból kétfelé ágazó levelek, néha egy-egy profil-rózsa, vagy csillag vázlata van kezdetleges munkával bevésve, de kifestve sohasem. Az oszlopnak méter-magasságra külön lábazata is van, melyet 3—4 ctmtr. széles, szegély-czifrázat nélkül homoritott vagy rézsutos párkány választ el a felső részétől.

Ha a kis kapu tetőzetes magas kapu mellett áll: ezzel egyenlő magasságu; s ezen esetben az ajtó s a tetőzet közti teret bedeszkázzák, csak kevés helyen lehet rácsos nyilást találni; az meg éppen izolált jelenségnek mondható, hogy a rács oszlop-alakra, vagy szivben végződő nyilakra van kifaragva.

A kis kapu ajtaja függőleges deszkákból van a belül keresztben és széltiben megerősitett keskeny deszkákra szögezve, melyeknek széleit letompitják s mellette egyenes vonalból szegélyzetet vésnek; újabb s diszesebb ajtók külseje sarkára támasztott négyszöget mutat, mely maga és megfelelő környezete deszkadarabokból van kirakva. A régi zár fából van, mely kivülről széles és lapos kilincscsel forditható; e mellett ugyancsak fából tolózárat is tesznek belülről. Az újabb ajtókon már vaskapocs, vaskilincs, sőt kulcsos zár is látható.

A *lakóház* téglaalaku s a telek hosszában fekszik benn az udvar-

ban; a hátsó fala egyszersmind a szomszéd telektől való választófalnak is szolgál. M.-Igenben, mióta a hegyaljai bor ára felment s a lakosság néhány évben jól pénzelt a szüretből, a régi házakat újból s egyik végükkel ki az utczára épitették. A régieknél az előbbi forma általános. Lőrinczréve és Miriszló vidékén néha valamennyi, vagy csak egynémely

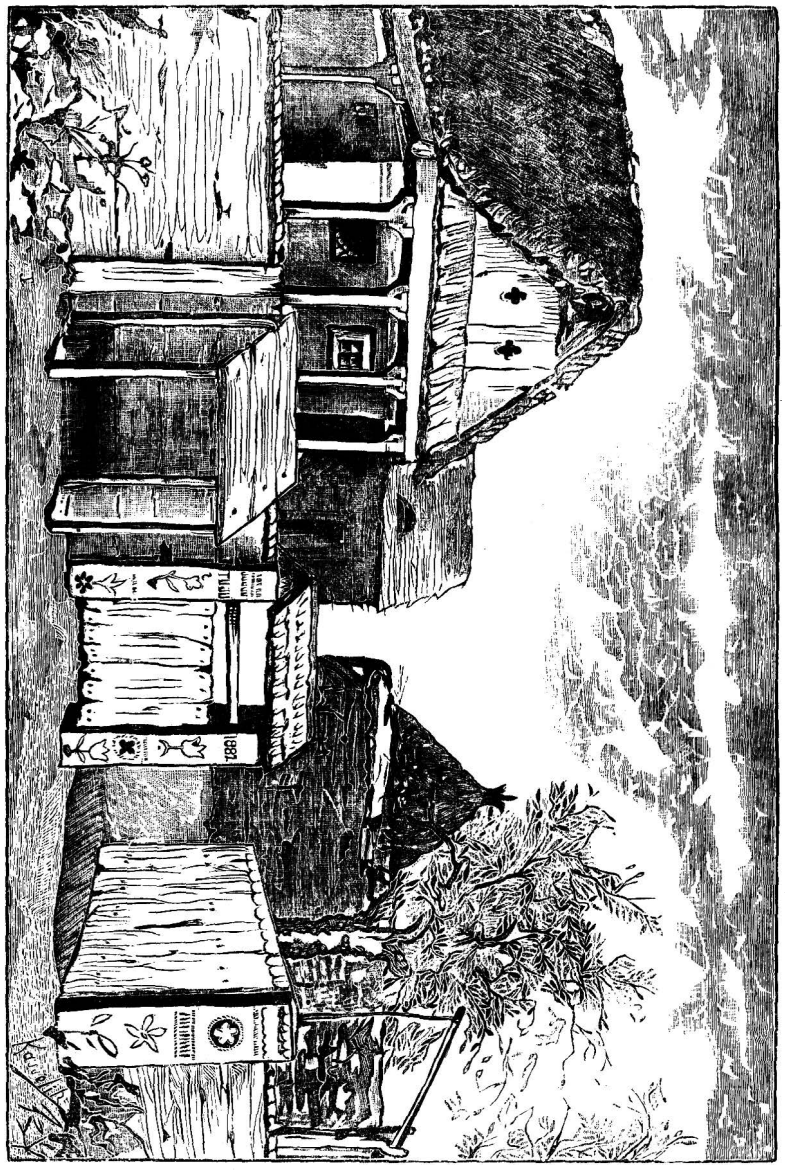

gazdasági épület utczasorban van elhelyezve, s az udvar belső része a lakóházé; egyebütt azonban a lakóházat az utczától csak 6—8 mtrnyi tér, virágos kert választja el.

Az épités módját tekintve, két fő fajtája van vidéki házainknak: a *kertelés* vagy *sövényház* és a *vert ház*. Az elsőnél egymásba rótt

talpfákat fektetnek a földre alap gyanánt; a szegleteken s az ajtónyilások helyén *sasfákat* állítanak fel, melyeknek felső végét *májerponkba* (folyó gerenda) eresztik s mind a kettőt kötéllel erősitik meg. Több kötésnek egy pont körül való találkozása alkotja a *koszorut.* A két májerponkra rakják fel a hiú gerendázatát, mely az udvar felé egy méternyire kiáll a faltól eresznek. Ezen gerendák végébe eresztik a *szarufákat,* melyek a tető vázát alkotják. A szarufákat a tető csúcsától egy méternyi távolságban kis gerenda köti össze; a neve *kakasülő.* A falat cserefa-ágból (Türben *paticsból*) fonják úgy, mint a kaput s a sövényt s aztán *megvájkolják.* A hiút megpadolják, vályoggal és sárral fedik. A szarufákra léczeket szegeznek s szalmából, M.-Csúcson nádból is, fedelet raknak. A szalmafedél kétféle a szerint, a mint a fedő-szalmát alulról felfelé tömött zsupcsomókban vesszővel a szarufák léczezetéhez kötik és sodrott szalma-fonatokkal rakják meg a ház gerinczét; vagy csak egyszerüen, szegényesen, minden kötés nélkül egyenletesen berázzák szalmával. Az első *kötött,* a másik *rázott* fedél. A tető két végébe *papot,* vagyis szalma-bokrétát is állítanak, s reá néha kis csuprot tüznek ki kányaijesztőül. A tető legmagasabb s legegyszerübb Vajasdon, hol egészen a hegyvidék tető-formáját látni rajta; másutt alacsonyabb. Az utczai homlokzat új házaknál többnyire be van deszkázva s két kerek nyilás van rajta; régieknél nyitva van és törökbuza-kóréval és szalma-csomókkal megrakva; más régi házaknál a tető erre a homlokzatra is lenyulik kis csepegőeresz alakjában. Bedeszkázott homlokzat fölött is rendesen van kis előrenyuló tető, melyet *gébernek* (Giebel) neveznek.

A *vert ház* falát agyagból tömik úgy, hogy a kis sánczba fektetett talpfák mellé két oldalt falszélességre deszkákat nyujtanak el s ezek közét sárral erősen bedöngölik. Időnkint a megtömött részt száradni hagyják; s mikor a falat kellő magasságra felhuzták, a fal egyenetlen részeit ásóval egyenletesre nyesik s faszegekkel sürün beverik, hogy a vakolatot megtartsa. Végül ablakot s ajtót vágnak rajta s az előbbi módon betetőzik. Az ilyen fal idővel kőkeménységü lesz, hogy csak fejszével lehet bontani rajta; szárazsága miatt is elég egészséges lakást ad, ha csak a plattenes kemencze gőze nem okoz nedvességet. A vajasdi házak általában igy vannak verve; egyebütt is gyakori. Az épitésnek ritkább módja az, mikor a Maros-menti falvak egy-egy lakója, főkép Kis-Sólymoson, usztatott *boronafát* vesz, s ebből rakja meg a ház falát, melyet aztán bevájkol az előbbiek mintája szerint. De le is ég vele s a sövényházzal földig, ha egyszer kigyúlad.

Ereszes *tornáczot* a ház hosszában nagy résznél hagynak, utczára ritkábban; rendesen ott hiányzik a tornácz, a hol a ház eleje tetőben ereszkedik le a májerponkig, tehát homlokzatuk nincs. A tornáczot a ház hosszában 6—8, ha elül is van, itt 2—4 oszlop tartja, melyeket négyszögletes kövekre fektetett talpfába, fent pedig a májerponkban csapok erősítenek meg; fent rövid kötés is tartja két oldalról, nem is

annyira a biztosság, mint inkább az oszlop rendes architekturája végett. Az oszlop alapformája a négyszög, a mely a felső és alsó végén mindig látható is; legfelebb a szögletei vannak letompítva. Az oszlopnak egyszer-másszor lábazata is van 1—1½ mtr. magasságig s innen megvékonyodva emelkedik, de nem egyenes, hanem gyengén hajlott vonalakban s igy a magasság közepén megvastagszik. Néha ez a vastagodás hirtelenebben, tehát dudorodás alakjában történik; ez aztán s az oszlop szélei ki vannak csipkézve; rajzok s feliratok ritkák. Az oszlopok közt 1 · 1½ magasságban keskeny gerenda ván beékelve és ezen gerendának s a talpfának köze vagy üresen marad, vagy bedeszkázzák; a ház közepén a pitvarajtó irányában alacsony lécz- vagy deszkaajtót alkalmaznak. Régi ajtókon oszlopos, vagy sarkára állított koczkaalaku kivágások láthatók. A tornácz alsó végét néhol egész a tetőig érő deszkázattal zárják *szalonnás kamrának;* szúszéket és nyári fekvőhelyet is tartanak benne. Itt vagy a ház hátsó végében van a hiú-feljárat.

A tornáczról ajtón keresztül a *pitârba* (pitvar) jutunk, mely a ház közepét foglalja el s előszobául, meg nyári konyhául szolgál. Közepét egész a hátsó falig a *búbos kemencze* tölti be. Elül 25 cmt. magas alapfalon, az u. n. *padkán* van a kemencze különálló, csipkés szélü, csúcsos homlokzata, aljában a kemencze félkörü nyilása *tévővel* betámasztva. Mögötte a kemencze búbja van, melynek Bükkösön lapos tetőt is adnak, hogy rajta főzni lehessen. A hol a búbos alak a maga eredetiségében megmaradt, mint különösen Istvánházán láttam, ott a homlokzat bal sarka megett, hol a búb és homlokzat szegletet alkotnak, kerek nyilásu kis tüzhely van a *vendégüst* befogadására, melyet rúdon csüngő láncz tart. A kemencze feletti boltozatot *cserénynek* nevezik; mert vesszőből van fonva és bevájkolva. Bár elégszer meszelik, mégis rendesen koromfekete, vagy legalább is átbarnállik alóla a sötét szin. A füstöt négy darab keskeny deszkából összetákolt, ritkábban vesszőből font kéményen vezetik ki a szabadba. Olyan ház is van, a hol a füst tetszésére van hagyva, hogy keressen-e magának útat kifelé a pitvarajtón s befelé a lakószobába, vagy pedig benn maradjon a háziasszony szemének csiklandozására. Módosabb gazdák a nyári konyhát külön épületben helyezik el, a hol aztán a háztartás teendőinek nagy része végbemegy. A pitvarnak ablaka nincs; világosságot csak is az ajtón keresztül kaphat. Hogy aztán a nyitott ajtón észrevétlenül hivatlan vendégek is be ne járhassanak, léczből fél magasságig vaskapocscsal zárható *hilajtót* (Ózd) tesznek kivülről.

A pitvarból jobb és bal felé nyílik az *elsô* és *hátsó ház.* Az első átlag 5 mtr. széles, 6—7 mtr. hosszu s alig magasabb 2 meternél. Ebben lakik a család apraja-nagyja, némelykor a házas fiu is; de ha van hátsó ház, ezt engedik át az új párnak. Ritka eset az, hogy a fiatal férfi apósa házához költözzék; csak olyankor történik meg, mikor ennél a háznál felnőtt fiú nincsen. Népesebb családnál 8—10 személynek nappali és éjjeli tanyája van a jelzett nagyságu szobában. A talaj ledön-

gölt föld, lótrágyával elegyitett sárral egyenletesre tapasztva s beporondozva. Teteje gerendás, hosszában az ajtótól ablakig fut végig a mestergerenda, melyre régi házakban az épités éve (Anno 1797—) van felvésve s biblia, egy-egy zsoltáros könyv, kalendáriumok, abc, palatábla, pápaszem s e félék ráhelyezve. Innen függ le rendesen a *fatogémes* (fotogén) lámpa is. A szobának az utczára és udvarra egy-egy, néha az utczára két $^{50}/_{60}$ ctm. vagy koczkaalaku ablaka van, négy apró üvegtáblából kirakva. Olyat is lehet látni, melynek csak két fiókja van egymás felett. Zsaluk nincsenek, hanem a helyüket rácsalakban keresztbe rakott és veresre festett lapos pálczikák pótolják (Bükkös, M.-Lapád, Becze). Az ablakok mélyedése kivülről kékre van mázolva; a kerületén pedig, valamint a fölötte végig vonuló kicsi párkányzat szélén veres és kék vonalak húzva. Türben virágot s a róm. kath. magyarok keresztet is festenek a ház homlokzatára. Az ablakban virágok vannak: *muskáta bisziók, vijala, csakras székfü;* az ablak alatti kertecskében még: *fadarminta, veres paréj, görgina, baldagasszan-lapi* stb.

Az első házat csak nagy gazdák használják csupa ékességnek, a milyen járásszerte alighogy egy-kettő akad. Általában ez a lakószoba s ehhez van szabva a berendezése is. Az ajtó mellett van a *tüszêj* (tüzhely), melynek régies alakját ma még szerte láthatni a vidéken. A 30—40 ctm. magas *góczajon* (sáralapzat) bal felől 25—30 ctm. magas, keskeny falazatra, jobb felől vaslábra támaszkodik a kályha teste, mely 100—120 ctm. hosszu s 60—80 ctm. magas ládaformát alkot. Vagy tisztán épületcserépből van összesározva, vagy elül és oldalt égetett agyagból való zöld kályhaszemekkel kirakva. A szegleteit ki is csipkézik; a sarkára meg kis csúpot tesznek ékességül. Ha a kályha vájkolt lapos cserépből van, akkor azt kékre meszelik, vagy legalább a széleit kék festékkel húzzák meg. A tüzet a kályha alatt a góczaj jobb sarkában rakják, s a szabad tüz mellett télen át *vasmacskán* főznek is; a füst a tüz felett a falba s ezen át a kéményhez vezető kürtőbe megy, ha akar; ha nem akar, akkor betölti a szobát. A góczaj jobb sarkában a föld felett nyilás és üreg van: ez az eczettartó lyuk. Az egész tüzhely kezdetleges, nyitott kandallóhoz hasonlít, a melynek a tüze világít is. Ez a régi forma azonban már kiveszőben van; a kályha fütője már több helyt platten, a melyen főznek, vagy legalább plehkemencze. Egyébként itt van a családi tüzhely igazi jelképe; ide gyülekszik télen az egész család, ki a góczajra, ki meg a *puczik padra,* mely egyik végével a góczajon, másikkal két falában támaszkodik; itt étkeznek a kicsinyek, állandó harczot folytatva a macskákkal, mint Homéros pygmaeusai a darvak ellenében; sőt a fehérnép is itt eszi meg állva, vagy széken ülve eledelét; asztalnál csak a gazda s felserdült fiai étkeznek.

Városhoz közelebb eső és vagyonosabb helyeken a pitvar búbos kemenczéje helyett téglából magas és széles hátu sütőkemenczét raknak négy szegletre; a szobába pedig lêrrel és plattennel ellátott takarék-

tüzhelyt vesznek vagy rakatnak. Nyaratszaka még a külön nyári konyhán főznek.

A szoba külső szögletében két ablak közt, a fal mentén pad van állítva, vagy egyszerüen gyalult deszkából s falábakkal, vagy ívesen

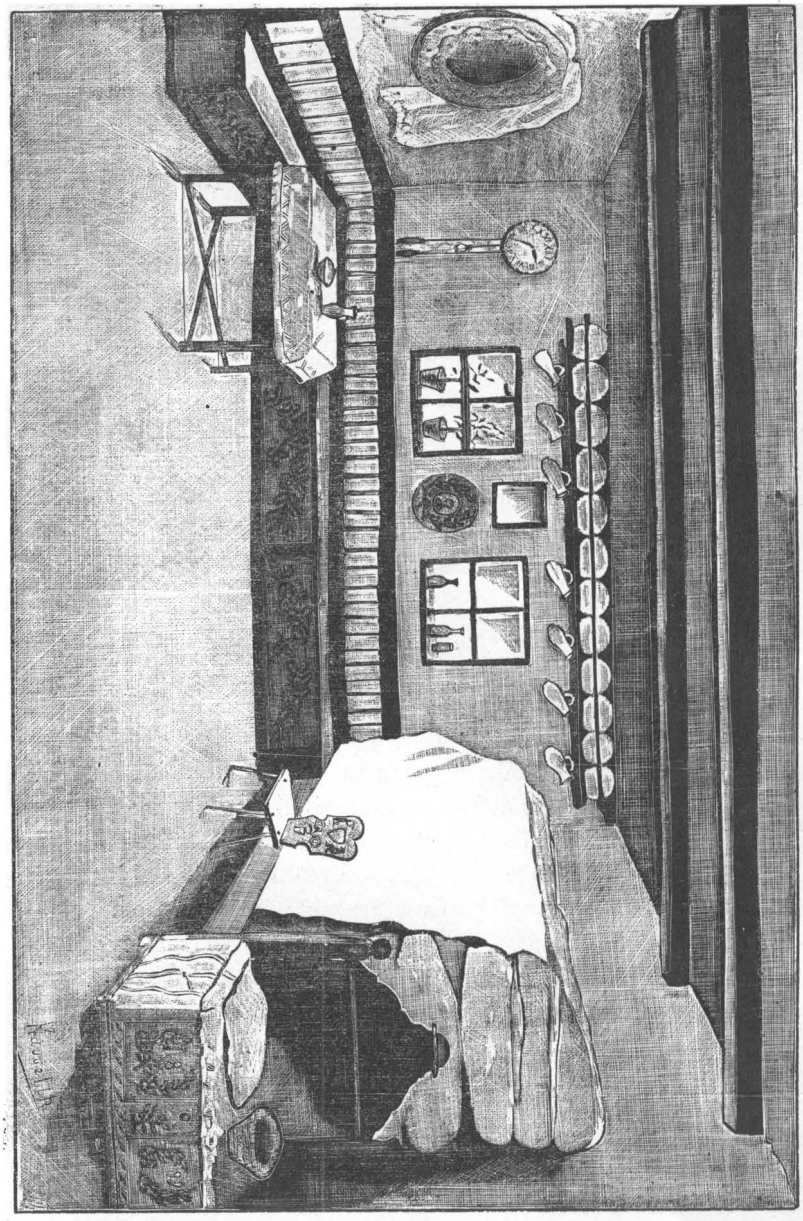

faragott szélü s kifestett hátu *padláda, padszék, karszék,* melynek ülőkéje felhajtható, ürege pedig ruhanemüt, kenyeret s ételmaradékot tart. Előtte áll a kecskelábu asztal, zöld szinü és virágos terítővel vagy piros szegélyü fehér terítővel borítva, mely fölé étkezéskor még egy terítőt tesznek szennyfogónak.

A másik szegletben van a *vetett ágy,* melyet csak ritkán, kitüntetésül bontanak fel a kedves vendég kedvéért. Ebben az ágyban, föl a gerendákig, derekaljak, párnák, kivarrott és kifelé fordított csupokkal, vannak felhalmozva s mindegyik rend egy-egy külön lepedőbe takarva. Mind otthoni szövés, otthoni varrás: a ház asszonyának legszebb ékességei. Takarójuk virágos zöld szőttes, mint az asztalé. Az ágy farészei rendesen sötét szinüek, oldalán és végén festett virág-csokrokkal vagy koszoruval tarkázva. Mellette a *tulipántos láda;* ebben van az asszony s lány ünnepi gunyája s az értékesebb holmik, hivatalos iratok, adókönyvek stb.

Az ajtó melletti egyik sarokban, a kályhával szemben van a kis ágy; ez a tulajdonképi fekvőhely, legfelebb még a puczik-padot s az apróság számára a góczajt használják ilyen gyanánt. Télen a gazda ruhástul nyujtózik a padon végig, hogy éjjel barmához könnyebben kinézhessen. Néhány három lábu támlátlan, néhol tulipán formára vágott szélü támlás szék egészíti ki a butorzatot. Kasztent és órát csak kivételesen láthatni.

A falat évente kétszer is meszelik; szoba- és tornácz-ajtót minden ünnep előtt sározzák; a ház elejét s udvart nyári szombat-estéken megseprik. A helyzetükhez mért tisztaságra tehát elég gondot fordítanak. A beczei asszonyról mondják a rossz nyelvüek M.-Lapádon, hogy nem erősen tesz ki magáért a gondosságban; a szemetet sem

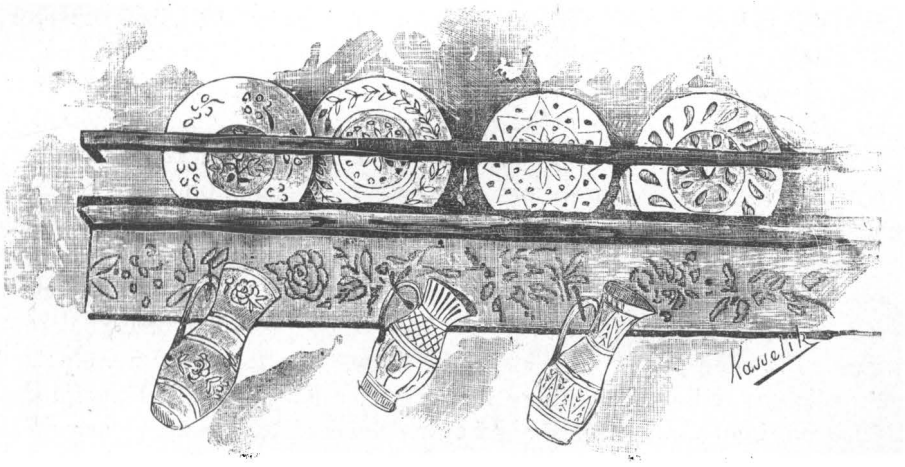

az ajtó felé, hanem a pad és ágy alá sepri a szobából. De a tisztaság és rend mellett van még egyéb diszítése is a lakásnak. A szoba három falán vagy csak az egyiken az ablak felett virágosra festett *fogas, tálas,* (Türben *kendőszeg*) van felszegezve; a felső szélét 15—20 ctm. széles polcz képezi vékony pálcza korláttal, melyhez a koszorus szélü és rózsás közepü, mázas cserép, itt-ott durva porczellán *tángyérak* támaszkodnak és kis csuprok s pálinkás üvegek állanak. A fogason hosszu nyaku *virágos kancsók* (*bokány* Türben) vannak faszegekre akasztva; bennök aprólékos tárgyak: tű, czérna, gombok, pengő pénz stb. Tángyérok és

kancsók a falon szerte egyebütt is függenek s mögéjük egy-egy czifra szélü, gyapottas dísz-kendő van keritve gondosan összekötözött rojtozattal. (Becze, M.-Lapád, Lőrinczréve s az északiak.) Más falvakban (Felenyed, Miriszló, M.-Csucs) a díszkendők s takarók a gerendára erősített rudakon függnek; azért ezen szőttes és varrottas kendőket és terítőket együtt *rudravalónak* nevezik. A díszesebb tálason kivül van egyszerübb *tángyéras* és somfa-szegre akasztott *kalányas* is, mely az ajtó mellett függ s apró lyukaiban fakanalakat tart; mert az ilyet még most is jobban szeretik, mint az éles és könnyen rozsdásodó pléh-kanalat. A törülköző-kendő és fali-sótartó van még az ajtó melletti falra akasztva. *Késvilla* (evővilla) és pléh-kanál vagy az asztal fiában vagy a gerendába szurva áll. Még egy-két képet kell megemlitenünk, rendesen a királyét s a család katonafiáét, meg a fali tükröt; s ezzel elmondottunk mindent, a mi rendszerint az első házba való. Mert *osztovátát* is látunk ugyan az első házban, de ez nem tartozik ezen szoba butorzatához; hanem csak akkor állítják fel az ablakhoz, mikor szőni akarnak.

A háztartáshoz szükséges szerek a hátsó házban, vagyis kamrában s a ritkább használatuak a hiuban vannak. Ilyen eszközök: *a gabonás szúszék, tekenyő, krinta* (kalács-sütő teknyő), *lapító, szipó tök, légej, sütő* és *szóró-lapát, vágovány,* (irtó kapa Borbereken) *fejsze, balta, fürész, üst, vonó, héhel, gereben, orsó a pereszlennel, guzsaj, matolla, cseber, kártya* (edény fakéregből), *mesztyékó* (puliszkakeverő), *lefelegelő* (szilvaiz-keverő), *nyárs, véka, félvéka, fuka, vaskó, vizes kancsók, mázatlan csuprok,* a *parzsalónak* nevezett törpe csupor stb. Ha pedig a gazda, a mint ez Felenyeden gyakori dolog, az ács mesterséghez is ért, akkor még: *sug, czol, bárd, fürész-kócs, porozó-, simító-, párkányozó-gyalu, bokázó-, csapózó-furu,* kisebb-nagyobb *vésők s fenkő* is. A légely tisztaságára ügyelni a lány gondja; erről a tisztaságról s a korai vizhordásban való serénykedésről itélik meg a lányt kedvezően.

Az első údvart a hátsó gazdasági udvartól a telken keresztben álló *csür,* néha csak falábakon álló *szin* választja el. A csür talapzatának két rend követ raknak le hosszában, erre talpfákat fektetnek, s beléjük vésett lyukba mintegy három méter magasra horgos végü sasfákat erősitenek, melyeknek végei csappal vannak egymásba eresztve. Ezt a horgos bejáratot azért csinálják, hogy a terüs szekér könnyebben beférhessen. A szemben levő két kapuiv közepén a sasfákba keresztgerendát erősitenek. A tető szarufái a fal tetején végig nyuló májerponkhoz vannak szegezve. A csür két oldalának, néha csak az egyiknek, szénatartó hiúja is van; alant pedig gazdasági eszközök: *szekér, karucza* (lószekér), *eke, kabala* (villa-alakra összerakott fa, melyre az ekét teszik), *gereblye, villa, kasza, sarló, vonópad* stb. állanak. A szekér részei: *ténzsola, rudköz, rudfő, rudszárnya, kerékagy, fentő, kerékfő, falfa, lőcs, lőcskáva, tengely, símej, tengelyvégszeg, lajtorja, lajtorjaáll, záp, felhérczfa, felhérczvas, gyaksa, nyúttó, utóágas, járom, járomszeg, bélfa.* Az eke részei

a rudon és jármon kivül: *talp, kormány, czimervas, gerendej. Karucza* ritka háznál van. *Fias csűr* nevet az olyanra adnak, melyhez egyik vagy mind a két végében kis féltetejü melléképület van toldva gabona vagy takarmány befogadására.

A fentebb emlitett nehány község vidékének leszámitásával ebben az udvarban van a *pajta* (istálló) is, mely szorosan összeillesztett blánákból néha sárfalból nagy gonddal van készitve, a mint hogy jó gazda inkább maga nélkülöz, vagy a családjától von meg valamit, csakhogy a barmának kényelme legyen. Két ajtó is van némelyik pajtán, elül a nagy, hátul a *könyöklő ajtó.* Külön épületben van a *kótyecz* (disznóól) is, hidlással és rázott szalmafedéllel.

Kut rendesen a telek hátsó részében, a gazdasági udvar mögött van; de mégis elég távolságban a trágya-dombtól. Oldalai blánával vannak kirakva, még többször vesszőből fonva és bevájkolva. S ez a legtartósabb. Barom-itatásra *gyémes-kutak* szolgálnak; ilyen csak nagy gazdák külső udvarán s utczaszéleken mint közkut, látható. A gémre deszkát szögeznek, hogy az eső ne verje. Fákat az udvarokban nem igen ültetnek: legfelebb csak egy-egy akáczfa teng itt-ott a házak előtt.

A ház épitését rendesen az ismerősök segitségével végzik; a famunkát közűlök való ügyesebb «mester» teljesíti.

3. §.

Ruházat.*

A madár tolla se mind egyforma; de bizonyosan még tarkább volna, ha a válogatás tőle függene. Igy van ez az embernél is azóta, hogy az öltözék eredeti rendeltetése mellett a fejlődő izlésnek is egyik legérzékenyebb fokmérője. Van ebben *ügyes* és *mutuhála* (gondatlan, hanyag), czifra és egyszerü, gazdagabb és szegényebb, a mint kinek-kinek a köre, módja s rendszeretete hozza magával, A népnél azonban mindenek felett azt a fontos tulajdonságot kell tekintetbe venni, hogy a régihez ragaszkodik, nem szivesen ujít, sőt megszólja azt, a ki az általános divatot nem követi. «Né hogy ágál a vigánás; né milyen köntösös!» szólják meg akár irigységből, akár lenézésből. Ezzel a kegyeletes konzervativsággal együtt jár aztán az öltözet egyes főtulajdonságainak kisebb határokon belül való általánossága.

A férfi *gunya* nagy részét házi munkával állitják elő; a *gagyát kender-vászonból*, melynél a béverő-fonal is kender; az inget pedig gyapottas-vászonból. Gyapjuból fonják és szövik a fehér szinü *harisnyaposztót*; feketę gyapjuból a durvább *czondra-posztót*, melyből itt-ott ujjast is, legtöbb helyt azonban a régi római lacernához hasonló köpenyt készítenek. A nők változója is házi vászonból kerül ki; de Nagylak, Becze, M.-Lapád, M.-Csucs vidékén ujabban gyolcsnemüt is viselnek, melynek csipkés alját a lőrinczrévei leányok két ujjnyival lejebb eresztik a felső ruhánál, hogy kilássék alóla.

A köznapi és ünnepi öltözet közt nevezetes különbség van; férfiaknál inkább csak a ruha kiállításában, nőknél azonban az anyagában, sőt némely ünnepi ruhadarabokban is. Különbséget állapítanak és szigoruan megtartanak, főkép a szinekben s a ruha szabásában, kor szerint is; ugy, hogy a ruházatból bárkinek nemcsak hajadon, nőtlen vagy házas állapotára, de még arra is lehet következtetni, hogy a házas élet örömeivel végkép leszámolt.

A nők rövid ingük folytatásaképen csipőtől lábszár-középig érő

* Lásd a vidéki magyar viseletet feltüntető I—IV táblázatot.

pendejt hordanak; fölötte van könnyü segesvári, szebeni, székely vagy tót szőttesből a *fersing*, sötét-kék alapon piros csikkal annyira *béhányva*, hogy a *főggyc* alig látszik. Alját széles zöld és kék kartonból vagy posztóból *abroncscsal* szegik bé s az övbe türik a m.-lapádi, bükkösi s istvánházi asszonyok. Feltürésnél az életkor szerint különbözőkép szedik ránczba: öregeknél a kék csik, ifjaknál a piros van kivül. Pántjához elül az ózdi leányok és menyecskék két ujj széles, piros szőrkötőből *csingitórát* kötnek ékességül. A fersing fölé *ruhának* nevezett előkötőt tesznek, mely rendesen kék szinü és veres szegélyü, sürü ránczba van szedve s piros kötővel a derékhoz erősítve. A fentebb említett vidékeken ünnepi öltözékül zöld szinü szőrszövetből, Beczében apró koczkáju piros, idősebbek sötét *flánerből* való szoknyát viselnek; másutt a fekete vagy lila alapszint zöld rózsák tarkítják. Beczében, Csombordon, Kapudon s Szt-Királyt a fiatalok ünnepen fehér szoknyát is hordanak virágos ruhával; az öregek köntöse sötét posztóból vagy parkétból van. Türben a leányok *rokolyában* járnak, s derekukat piros-kék *bruv* övezi.

Leányok és asszonyok mellét köznapon rózsával és tulipánttal dúsan himzett rövid *mêrevaló* (mellrevaló) takarja, melynek anyaga befelé forditott s kivül fehérre kidolgozott bárányb͡r; nyakon és karöltésnél erősen ki van vágva, Elülről kapcsolják össze, de azért a mell felső részén kilátszik a szépen kivarrott *csupág* (ingmell); télen azonban a nyakat és mellet nagy czifra kendővel borítják, vagy parkét *lékrit* huznak a mellrevaló alá. Az ünnepi mellrevalót *lájbinak*, Felenyeden *zsubikának* nevezik; ez nagy koczkáju sötét posztóból, néha bársonyból, vagy virágos kartonból készül; a szélét ujjnyi szélességben bészegik plüssel, vagy bársonynyal s melléje még *krepczent*, azaz lapos vörös zsinórból hullámvonalat is varrnak. Egyébként is gazdagon van szalaggal és *kuczorgóval*, ránczba ugró fekete szalaggal, ékesítve. Vállukra a fiatalok rózsaszin vagy sárga berlini fonalból *hárász-kendőt* vetnek; s vagy egyszerü csomóba kötik a hátukon s fityegni engedik a végét, vagy még gyakrabban a fersing pántjába dugják kétfelől.

A mellreváló fölött, néha helyette is, derékig érő kék flanell vagy brassói posztó-ujjast viselnek az asszonyok, melyet M.-Lapádon *zsubé*-nak is neveznek; az ujja vége bársonynyal van tenyérnyi szélességben bészegve. Ugyanott a fehér zsinóros és fehér gombos, kék szinü, rókatorkos mentéjüket, mely több családnál van meg régi ereklyeképen, csak különösen ünnepi alkalomkor: esküvőkor s Urvacsoravételkor öltik fel a menyasszonyok és fiatal menyecskék.

Minden nő kendővel köti be a fejét; fiatalok virágosat, Vajasdon tiszta pirosat is tesznek; idősebbek sötét szinü szőrből, vagy gyapotból. Itt-ott a gazdagabbaknál selyem kendőt is találunk. Türben az öreg asszonyok oláh-módra mindig fehér kendővel járnak, egyebütt csak Úrvacsora-vételkor. Fiatalok a kendőt homlokukhoz s füleikhez szorítva a tarkón kötik meg; idősebbek az álluk alatt keresztezvén a két végét

hátul a nyakban kötik csomóra. Ünnepen azonban a lányok fején nincs kendő, hanem kétfelé lesimított hajuk egy fonatban és szines szalaggal megtoldva, vagy legalább *galanddal* bekötve csüng le a derékig; mig az asszonyok hajukat fa- vagy csonttővel *kontyba* tüzik, melyet rongyból *perecz*-formára készítenek. Vajasdon a lányok haját három rétben fekete bársony-szalag szorítja a homlokhoz. Megesett lányok többé leányfővel nem járhatnak. Nyári napon az asszonyok a kendő felett, a leányok pedig helyette széles peremü s arasznyi magas tetejü szalmakalapot használnak, a mely valóban egészen képes egy-egy kisebbfajta napernyő helyét pótolni. Finomabb szalmából divatosabb szalmakalapot is találunk Nagylakon, hol a napernyőt is használják.

Általános viseletképen magas sarku rámás csizmát viselnek s ez teszi járásukat nehézkessé. A csizma szára puhább a férfiakénál s felül két újj piros szegélye van. Bükkösön egy-két évtizeddel korábban még divat volt a hegyes orru piros csizma. Nagylakon és Türben már egy-egy czipős női alakot is láthatni. Nyáron csak ünnepen huznak csizmát; esős időben pedig inkább az átalvetőbe teszik, még ha kissé hüvös van is, mint hogy besározzák.

Nyakukra a felső vidékiek és m.-lapádiak sürü sorokban apró piros gyöngyöt tesznek, melynek kuczorgója egész csomóban nyúlik le a hátukon. Ékszerül e mellett ezüst fülönfüggő szolgál a vagyonosabbaknál.

Asszonyoknak Ózdon, Bükkösön és M.-Lapádon fekete atlaczból *zabolai* főkötőjuk is van a fejkendő alatt. Ez a főkötő zacskó-formára van varrva s a főt egész az arczig betakarja; elül a homlokhoz, oldalt a fülekhez szorul s az állon kötik meg fekete szalaggal; hátul pedig a konty alatt fekete *galanddal* ránczba huzzák, melyet aztán a hajtekercs fölött megkötnek. A széle kereken csipkés; de van *budrés* is, melyből két oldalon ránczos és csipkés szemellenző nyúlik az arcz elé. Idős asszonyok ezt a főkötőt ünnepnapon kivarrott szélü hófehér kendővel takarják. A *vizmellékiek* (K.-Küküllő) *rózsás budrét* is tesznek; a felenyediek s nagylakiak inkább fehér főkötőt hordanak.

A férfiak öltözetében kevesebb a változatosság. A köznapi viselet a Nagy-Küküllő vidékén hasonlít az oláhokéhoz; másutt is kevés az eltérés.

Fő ruhadarabjaik: a *harisnya, czondra* és *mellrevaló*. A harisnya testhez álló, magyar szabásu fehér nadrág (Ózdon *nagyrág*); elül ellenzője van; oldalt fekete, Vajasdon kék zsinór fut végig az oldalán; derekukhoz a legények hosszu *farszijjval* szoritják, melynek fennmaradó részét a jobb tomporra s ha elég hosszu, mindkettőre leeresztik; ez az ívben lefüggő része sárga gombokkal van kiverve. A csekelaki legény, mikor ránczba megy, virágos keszkenőt is köt át a derekán, melyet csúcsban enged le a czombjára. Nagylakon szürke harisnyát, nyáron itt-ott szük szabásu fehér vászon nadrágot is viselnek.

A harisnya ünnepen hosszu száru csizmába van húzva; ez csak

a legényeknél tapad a lábhoz, idősebbnél esetlen és annál nagyobb, minél gazdagabb a viselője. Egyébként azzal csúfolnák, hogy nem került neki nagyobbra. Munkanap a Maros és N.-Küküllő vidékén általában oláh bocskort kötnek; a megye északi és keleti részein a fiatalok már inkább bakkancsot vagy kurta csizma-alakra varrott s oldalán füzős *czepőt* hordanak. Bocskornál és bakkancsnál a harisnyát két-három ujjnyira feltürik. Mezitláb nem járkál a férfi-ember.

Felöltőjük fekete vagy szürke czondrából készül és kétféle alakja van. A fekete rendesen térdig érő és szűr alaku, melyet a bal vállukra vetve s a nyakban megkötve hordoznak; csak ritkán, nagy hidegben vagy esős időben húzzák fel az ujjait. Aljától egész derék-magasságig hasítéka van, melyet *aszâjjának* neveznek. Ennek a szélei mindkét oldalon sárga és veres posztóval vannak *bésodorva*, itt-ott ugyanily szinü bojtok *béhányva*, a sodrás mellett apró szines koczkák 2—4—6 versen *bébogozva*. A koczkák sorainak száma és a czondra hossza tesz a vidékek közt némi különbséget. Ózdon valamivel rövidebb a czondra, mint Medvésen, s csak két sor koczka van az aszâjján; Bükkösön még rövidebb, de hat-hét sor koczkája is van. Ugyanitt a zseb nyilása nem vizszintes, sem rézsutos, mint egyebütt, hanem függőleges irányu.

A zseb környéke is ki van czifrázva egész tenyérmagasságig. A nyakon köröskörül s a czondra elején ugyancsak szines posztó fut végig szegélyképen. Van azonban a czondrának másik formája is, melynek csak az anyaga egy az előbbivel; szine is, szabása is más. Ez a czondra szürke és csipőig érő ujjashoz hasonlít; helyenként *hánye,* vagy *hónya, munyekár, kádencz* neveket adnak reá az oláhok hasonló szabásu, de fehér *harisnya-posztóból* készült ujjasától. A vajasdiak inkább ezt az alakot hordják s katona-voltuk emlékeképen zubbony-szabással és felálló gallérral látják el; nyakát pedig fekete-sárga zsinórral kötik össze, egyebütt piros, idős embernél fekete kötő a divat; Nagylakon zöld, vagy fekete posztóból hajtókával diszítik fel. Az istvánházi legénynek ez a rövid czondrája is ki van rakva szines posztóval az ujja végén és a zsebe tájékán. A szürke inkább köznapi, a fekete inkább ünnepi viselet; s azért ez utóbbi díszesebb is.

Mellrevalójuk küküllővári vagy segesvári bunda, mely épen úgy mint az asszonyoké, fehérre kidolgozott bárány-bőrből készül; csakhogy a férfiaknál a nyaktól egész a csipőig lenyúlik. A legény mellrevalója, épen ugy, mint egyéb ruházata, díszesebb, virágosabb, mint az idősebbé: a szélei piros-tarka rózsákkal és bőrbojtokkal vannak kiczifrázva. Télen a mellrevaló alatt kék flanell ujjast *(pundré)* is viselnek; többnyire azonban csak utánozzák azt, a mennyiben a mellrevalóra kék ujjat varratnak. Ez a kék ujjas hovatovább kezdi pótolni már az ifjabb nemzedéknél a bőr mellrevalót; de még csak az ünnepi viseletben.

Az ingük alját nem türik be a harisnyába, hanem kivül a mellre-

való alól lebocsájtják. Ennek hosszusága s viselésmódja különböző, a mint az oláhok öltözködés-módját többé-kevésbbé elsajátították. Felenyeden csak derékig ér, legfeljebb tenyérnyire látszik ki hátul; elül pedig békötik a harisnyába. Télen elül-hátul békötik. Tür, B.-Bocsárd és Lőrinczréve vidékén majdnem térdig érő inget viselnek, a melyet munka közben elül-hátul leeresztenek. Az ing himzett nyakát fekete nyakkendőre hajtják le, a melyet munka és táncz közben vállukra engednek.

A Maros és Nagy-Küküllő mellékén széles ereszü s gömbölyü tetős alacsony kalap van divatban, melyet fogaras-vidékinek nevezneк; Istvánházán félmagas és vágott tetejü a kalap, tehát a székelyekéhez közelít. Nagylakon kis peremü csárdás, Csucson keskeny karimáju magas kalapot tesznek fel. Télen nehéz fekete bárány-bőr sapkájuk van: a teteje felül be van türve s ebben különbözik az oláhok magas

csúcsos süvegeitől. Bükkös vidékén a *kucsmának* hasitott széle kalpagmódra fel van türve és magasabbra emelkedik, mint a fejet takaró közép rész. (L. a képet) Az ilyen kucsma aztán kétszeresen vastag és nehéz, s néha egy-egy kis dézsa nagyságával vetekszik. A legény a kalapjára három rét veres zsinórba *islagokat,* azaz kerek rézfejü szegeket tüzdel, szines gombostű-fejekkel tarkázva; Istvánházán széles piros és zöld pántlikákkal, pávatollakkal s tarka üveggombokkal is kirakja némelyik; a sapka mellé művirágból csokrot tesznek. Ezen ékességekről lehet megismerni, ha valakinek szeretője van; mert hisz azokat jobbára a leány szerzi s pünkösdkor adja a legénynek. Cserében pedig érte a legény tánczoltatni köteles, s ha ezt a kötelességét elhanyagolná, letépik az ajándékot s *kapaczon* vetik vissza a kalapját (Becze). Nyári munkanap keskeny és lehajtott szélü szalma-kalapot viselnek.

Derekukat munka közben arasznyi széles bőrtüszővel *(düszü, gyüszü, serpár)* szorítják le, melyet az idősebbek annyira megszoktak, hogy állandóan felkötve hordanak. Azt mondják róla, hogy a derekat egyenesen tartja; s e mellett a zsebet pótolja, mert holmi apróságok: kaczor, pipa, aprópénz stb. tartására is alkalmas. Minél nagyobb a gazda, annál szélesebb a gyüszüje; de magyar emberen nem igen látni himzettet, vagy gyöngysorokkal és rézpitykékkel czifrázottat.

M.-Lapádon a pásztorok meggyesi fehér szürt is használnak állandó s éjjeli szabadban való tartózkodásuk miatt. Ennél azonban sokkal általánosabb viselet jó módu embereknél a *kazsók*, vagy a mint Istvánházán mondják *kuzsók*, térdig vagy félczombig érő, felhuzható vagy czondra módjára nyakba vethető nehéz bárányból-bunda, fehér vagy sárga, a szerint, a mint még ujabb, avagy már régebb idő óta zsirozzák.

Medvési, m.-lapádi és m.-csucsi férfiak télen az ing alatt rövid vászon ujjaskát, *firist*, vagy *friskót* is öltenek, mely a legények nyakán piros kötővel van megkötve, az ujjak töve és vége pedig vászon-kötéssel megerősitve és kivarrva.

Hajukat a férfiak régebben hosszura növesztették, sőt bé is fonták; a mint ennek a mult százados divatnak ma is látni az öregek közt egyes példáit. Ma az idősebbek hosszu haja a nyakban kereken van levágva. Az ifjabb nemzedék azonban félrövidre nyiratja haját s oldalt választva, vagy épen felfelé is fésüli. Bajuszukat elül rövidre nyirják, szakállt nem eresztenek.

A férfi külsejének leirása nem volna teljes, ha botját és pipáját meg nem emliteném; mind a kettő azonban csak a meglett férfiak tulajdonsága. Fiatalok a pipát mindinkább szivarkával cserélik fel, melynek füstjét mélyre belélegzik.

Összefoglalásul szükségesnek tartok feltüntetni némely részleteket, a melyekben a megyebeli magyar népnek, főképen a férfiaknak ruházkodása eltér az oláhokétól, bár első látszatra a felületes szemlélő előtt egyezni látszanak. Magyar férfi mindig galléros inget visel; az inge kivarrásának egész sajátos módja van, a mint a nők munkaköréről szóló alábbi soraink bizonyitani fogják; az ing általában rövidebb; a harisnyának fekete, vagy kék oldal-zsinórja van; hasított oldalu süveget csak magyar legények fején láthattam; a legények kalapjára ékességül nem kék gyöngysorok, sem kakastoll, hanem islag, pántlika, csinált virág és gombostű szolgálnak; a mellrevaló fehérre, nem pedig barnára van kidolgozva, s mindig elül kell békapcsolni, soha oldalt; a magyar legény rendesen bakkancsot visel; ritka eset, hogy csizmát hord, de azt már lábára szabatja.

A nők viselkedése már lényegesen eltérő; magyar nő a pendej fölött fersinget vagy szoknyát, nem pedig katrinczát visel; sem lobogós ujjat nem varr az ingének, sem haját kosziczába nem rakja; bocskort sem vesz a lábára sohasem; piros-kék-sárga övet nem köt a derekára; a gyöngyöt nem ereszti a mellére; pénz-füzért nem hord a nyakában. Szépsége és öltözete talán nem oly festői, mint egy ünnepiesen felöltözött oláh menyecskéé; de a kényességig való tisztaságát öltözetében és háza tájékában annál inkább ki kell emelnünk.

4. §.

Táplálkozás.

«Mi jót főz Máriskó nén?» «Abbiz, engedelmet istállak, jónak nem a legjabb; mer, mint afféle szegín ember, mük is öltünk vaj egy malaczat, henem hát sakan vagyunk s azt is tartyuk, hogy a disznóhus nem jó megavasadva; há' abbiz êlfagyatt. Pedig így tavaszfélt, mikâ mezei munkába menyen az ember, jól fogna egy falás zsirassa. *Berbécs* nincs még, *csürke* sincs èjenkar, *pipe* sincs; az igaz, hogy mük akkar is, ha van, jó szűvel a vásárba visszük, mer ekkicsi gúnyára is kell kerűjjen. Aztán enni eszünk, a mit lehet.»

Igy aztán a nyári étlapjuk, egyszer-másszor bárány vagy baromfihust kivéve, inkább a növényi és tészta-ételekre van korlátozva. Vannak ugyan vagyonosabbak s városok közelében élők, a kik «*jól élni szeretik*»; de a nagy többség nyáron, *míves napakba,* szegényesen él.

Levesek: *Tajásas, hagymás, tárkanyas, murkas, veressőllős, egreses, zödfuszujka; árva laska, fakhagymás lé* (Bükkösön *löv), csürkehússal s mamaligával, rátattas lé, veres paréj böttössen fakhagymával s liszteresztékkel, almás lé szalannával s berbécshússal, karpa czibre peterzsejem-levéllel s kicsi tejfellel, kaszáslé füstös hússal.*

Főzelék és húsnemüek: *Almás paszuj;* a paszujt s almát megfőzik s ha az alma megfőtt, szitán áttörik s a paszujt savanyitják vele. *Burgundi répa fuszujkával, hagymás zsirban rántatt berbécshús főtt paradicsammal, zödkápaszta paradicsammal, tőtett kápaszta pujiszkával, csürke v. pipe zsirba sütve pujiszkával, takány pujiszkával, perős* (Bükkös), (tepertyű s apró disznóhús) *pujiszkával; aranversengő,* (tavaszi mezei saláta); *urétyos v. rókagomba, keserű-, szekfű-, szilvafa-, kenyér-, cseperkegamba; marti lapú.*

Tésztanemüek: *Laska,* azaz hosszuvágott tészta; *reszelt* s *koczka* tészta levesekbe főzve. *Kártyafenék* (rétes), *kürtes kalács, kőre lepcsent* (forró kövön sütött palacsinta), *lapatya tészta* (zsirba sütött kenyértészta); kenyérsütéskor a *vakaró s langaló,* mely utóbbit apróbb kerek darabok-

ban *pánkónak* is neveznek; *csöröge, tejfeles rétes, szabógallér* (rétes alakra nyujtott és darával töltött tészta, sarkantyúval levesbe aprózva), *paranyu* (porhanyó) *tészta.*

Főételük azonban a törökbuza-lisztből *(málé)* forró vizben kavargatással készitett *pujiszka* vagy *mamaliga,* melyet melegen s hidegen, juhtejjel vagy turóval, bálmossal vagy szilvaizzel, zsirral vagy szárazon, hús és főzelék mellé, kivétel nélkül mindennap esznek a szegények; gazdagabbak is csak ünnepnap vannak nélküle. A kenyér pótlékának lehet tekinteni épen úgy, mint a felvidéken a burgonyát. A *kinyeret* buzalisztből kovászszal sütik.

A hol juhot tenyésztenek: *ordas, bálmas, turó;* a tehénnek *teje* s *vaja;* kertből és szőlőből némi *gyümölcs,* télen *aszalva; döblöcz* (sült tök) és *kakas* (pattogtatott törökbuza) adnak még kedvelt táplálékot.

Ha városban járnak vásárkor, tordai módra sült *kofapecsenyét* szeretnek enni.

Télen kétszer esznek: délelőtt *frustakat,* s délután *estebédet.* Nyáron háromszor, sőt négyszer is: reggel 8 óra tájt *frustakra* kenyeret szalonnával vagy turóval, *délebédre* meleg ételt, *uzsannára* hideg mamaligát vagy kenyeret, *öste esmét valami meleget.*

Italul a viz mellett, melyet a munkához *légejben* visznek, *zsidópájinkának* nevezett gabnapálinkát használnak, melynek élvezete félelmetes módon elhatalmasodott közöttük, úgy, hogy literszámra képesek fogyasztani. Nem is pohárból, hanem hosszu nyaku zöld üvegekből isszák. Mint titkolt s ép azért veszedelmesebb élvezetet az asszonyok is gyakorolják; sőt ha máskép hozzá nem férhetnek, egy-egy tál gabnát vagy egy-két tojást is visznek érte cserébe. Ha látunk faluhelyen közép vagy idősebb koru fehérnépet, a ki a kötőjével letakarva visz magával valamit s mielőtt az utczaajtón átlépne, kihajolva körültekint: kevés koczkázattal ráfoghatjuk, hogy a boltba megyen. Bort nem is igen isznak, még ha maguk termését ihatnák, sem; inkább eladják, vagy ünnepi alkalmakra tartogatják. Soha sem láttam, hogy a falusi köznép otthon, vagy városba jöttekor sört ivott volna.

5. §.

Népies foglalkozások.

Az egyes foglalkozásnemek fejezik be az egyén testi és szellemi tulajdonságainak kialakulását. S ha ez általában igy van: kétszeres igazságképen talál a nép azon részére, melynek nevelése is, kora gyermekkortól fogva, egy-egy foglalkozásnemre való szoros előkészületben áll. Itt a gondolkodás módja, egyéni és társas életük jelleme, szokások, a fogalmak köre s részben a beszéd módja is a foglalkozásban gyökerezik; mert a leghatalmasabb motivum, az életfentartás erőszakos igénye követelőleg uralkodik fölöttük; s a magasabb szellemi müveltség általánositó erejével szemben egyoldalu sajátosságban tartja életük folyását. Épen ebben áll a foglalkozások jelentősége; ezért kell a foglalkozásnemek részleteit ismernünk, midőn valamely földterület népének vagy egy-egy néposztálynak jellemző vonásait egész képpé gyüjtögetjük. Csakhogy ma már némely foglalkozások jelleme annyira általános a közlekedés és telepedés könnyüsége s egyes vidékek zárkózottságának megszünte által; annyira magukon viselik már vagy a szomszéd vidékek, vagy egész országrészek kölcsönös hatását, hogy válogatást kell köztük tennie a kisebb területre szoritkozó etnografusnak; s inkább azok felé fordítania figyelmét, melyek némi helyi jelentőséget, vagy legalább részben más vidékektől eltérő sajátosságot mutatnak. A többi csak a gazdálkodás, ipar s forgalom statisztikai eredményének feltüntetése végett érdekli. Ilyen szempont szerint állítom egybe az alsófehérvármegyei nép foglalkozásának itt-ott általánosabb, néhol részletesebb leirását.

A *földmüvelés*. Alsófehér vármegye müvelés alatt álló 326.717 kat. holdnyi földterületén a magyar lakósság 70%-a részint kiváltságos jogon (nemes és katona), részint mint a nagy terjedelmü latifundiumok volt urbéresei a földmüvelés különböző ágait folytatván, fontosságánál és általánosságánál fogva ezen foglalkozásnemet kell első helyre állítanom.

A föld birtokbavételének képes kifejezését őrizte meg a nép Magyar-Lapádon és Medvésen a *karóleütésben.* Hagyomány szerint az első helyet a mult században Alvinczy és Béldi foglalta el s ekkor lett az előbb szabad hajdu-város jobbágygyá; Medvésen a Joó nemzetség ütötte le a karót először.

Egységes nagyobb földterületet, mely gyakran dülő-utakkal is be van zárva, *láb*-nak, vagy *táblá*-nak neveznek. *Tag*-ról csak a kommasszálás kezdete óta beszélnek, a mely a megye legnagyobb részében most van folyamatban. *Láncz* ma 10 meter, korábban 10 öl széles és dülőhosszuságu földterületet jelent. A *nyil* név általános olyan keskeny területekre, melyek nagyobb földdarabok felaprózásából keletkeztek. Ha pl. a családfő halála után az egy tagban maradt néhány holdnyi birtokot a testvérek egymás közt felosztják: igy neveznek egy-egy osztalékot. Nagyenyeden azon békebelezett polgároknak, kik a közügy munkálásában érdemeket szereztek, vagy a lakósságot fenyegető veszedelmek alkalmával kitüntek éberségükkel s elszántságukkal, a községi birtoktestből 1200 négyszögöles darabot adtak haszonélvezetre; később a kérelmezők közt kisorsolták; ma szavazás utján adják át a visszamaradt vagy visszakerült *polgári nyilat* ujabb haszonélvezetre, melyért 1 frt 40 kr évi *taksát* fizetnek a városi pénztárba a tulajdonjog elismeréséül. A vidéken is valamely nagyobb, legtöbbször közös földterület művelésre kiosztott, vagy bérbe adott egyes parczelláit jelenti. A hagyomány olyan helyekről is megemlékezik, a hol, ha egy-egy parczella haszonélvezője haldokolt, a jogigénylők tömegesen vonultak ki ekéjükkel, hogy, mihelyt a halál a nyilat gazdátlanná teszi, ekéjük beakasztásával azonnal ténylegesen birtokukba venni igyekezzenek; mert azé lett a haszonélvezet, a ki először elfoglalta. Természetes, hogy mikor igy az erősebb joga volt a vita eldöntője, nemcsak tettlegességet, hanem halált is okoztak néha a felizgult szenvedélyek. Ugyanezt az elnevezést használják a közös vagy bérbe vett erdőterület vágás alá került egyes részeire; akár sorsolás utján oszszák ki egymás közt a jogosultak, akár árverésen veszik meg ritkábban pénzért, többször *ökör- vagy tenyér-napszámért.* Ha közös birtok a föld, akkor a nyil természetesen annál nagyobb, minél kevesebb az élvezője. Istvánházán az erdőnyilakat három öles ruddal mérik; egy rud a széle, tiz a hosszusága. Felenyeden, Magyar-Lapádon, Istvánházán stb. az urbéresek az uradalomtól napszámért, vagy a cselédek konvencióban kaptak egy-egy földterületet s azt nyilakra osztották. A két ökrös napszám volt a szántás egysége, a négy ökrös két nyilat kapott; a kinek ökre nem volt, tenyérnapszámot teljesített. A kiosztás sors utján, Enyeden és közelében *czinkus-huzással,* a marosujvári járásban *nyil-huzással* történt. Mindkettő ugyanegyet jelent; s ugy látszik, ez a nyil, mint földdarab nevének is eredete, azonban a név eredeti jelentése a köztudatból egészen kiveszett s ma már keskeny földdarabokat jelent, melyek nagyobb földterület részei.

Nyilakba gabnát ritkán vetnek, inkább szénafü, vagy házi szük-

ségletre való vetemények: borsó, káposzta, kender termelésére használják fel; innen is veszik nevüket: borsó-, kender-, káposztásnyilak. M.-Lapádon közös szőlőterület is került osztás alá. Az a földszeglet, melyet felosztásnál nyilakba kikerekíteni nem sikerült, *csegej* nevet visel; ezt elárverezik s az árát közakarattal megiszszák a jogosultak.

Nagyobb földet *jugerummal* mérnek, vagy a belévetett gabnamennyiség után 25—30 *vékásnak*, nyilat, ha szénafü terem rajta, annyi *borozdásnak* neveznek, a hány kaszavágás szélessége van. A hol tagositás nincs, ott a földet három fordulóban művelik; az első évben őszit, másodikban tavaszit vetnek belé, a harmadikban ugarnak, azaz legelőnek hagyják. A kommasszálás megzavarja a nép eddigi művelés módját s az a hite, hogy lassankint a föld kihasználása következik belőle, mert »a barom nem tapodja s felveri a burján.«

Őszi buza alá május vagy junius hóban jó mélyen ugarolnak, juliusban forgatnak, szeptember Máté hetében a vetést bészántják s elboronálják, A Maros terén minden átlag később, a hegyek közt korábban történik. Ha szeptemberben nem vethet valaki, akkor *Szt.-Márton nyarára*, november elejére hagyja. Egyébként régi gazda azt tartja, hogy buzát akkor kell vetni, mikor a makk és a kőrisfa levele hullani kezd s a varju meg a borz mutatkozik. Vetéskor a gazda egy marék buzát jobbra a szegényeknek, egyet balra a tolvajoknak, egyet hátra a madaraknak vet s az Isten segedelméért való fohászkodás után kezdi a magot a nyakába akasztott lepedőből, rendes tempóban, jobbról bal felé a földbe hinteni. Holdujságkor sem vetni, sem ültetni nem szokás, holdfogytakor csak délután. A hold növekvésekor oly korán kell kezdeni a vetést, hogy mire a nap felbuvik, bé legyen fejezve; az a buza, melyet napfelkölte után vetnek, üszögös lesz. Üszkösödés ellen óvószerül megkékkövezik a szemet vagy *mészhaburcsot* csinálnak s azzal öntik le. Legtöbb bizalommal a hét azon napján vetnek, melyen először látták meg a fiastyukot; ezt tehát gondosan figyelik és megjegyzik magúknak. Ha vetés előtt az ökör a lepedőben levő szem után harap, akkor a madarak nem bántják a termést. De biztosan megdézsmálják, ha a zsák, melyből szemet visznek a vető után, kötetlen marad. Vetéskor azt a kalász-koszorut, melyet az aratás végén ünnepies menetben visznek haza, kimorzsolják, elvetik, s a koszorut letűzik a föld végébe, hogy ismét olyan termés legyen, mint a multkori.

Vagyonosabb gazda nem igen szánt; ezt a munkát serdülő fiával, vagy szolgalegénynyel végezteti. Ez aztán fütty és nótaszó mellett terelgeti az ökröket:

Csak azt man meg rózsám, melyik utan mész el?
Felszántatam én azt aranyas ekével,
Bé is vetem én azt szemen szedett gyöngygyel,
Bé is baranálam sürü könnyeimmel.

Vagy: Szentmiklósi hegy alatt
Szántattam egy ugarat,
Vetettem beléje magat
Pendzsi nevü galambamat.

A termés az isten áldása s az időjárás megfelelő volta mellett sokat függ attól, hogy a *csűri-madarak* (csulik) ellen mennyire sikerült megvédni.

Védekezésül a római Priapus mintájára termetes bábut öltöztetnek fel rikító szinü rongyokba; kiterjesztett kezeibe botot, zászlót adnak, hogy a falánk ingyen kosztosokat elijeszsze. Gyermekek *csergetővel* állanak a vetés közé s főkép az éhes reggeli órákban siketítő zajt csapnak ellenük. Legbiztosabb óvószernek tartják az emlitettek mellett, ha a *buzát megköthetik*, azaz babonázhatják. *Tudós asszonynak* vagy *embernek* nevezik azt, a ki ezen fontos mesterséget érti s érette a negyedik-ötödik határba is eljárnak. A maros-csucsi tudós ember sirba vitte a titkát, mert halála előtt nem akarták azt méltóan megfizetni; most aztán messze vidéken sem kapnak hozzáértőt. Rendesen pitymallat előtt végezték a szertartást. Csurdéra vetkezve, ha asszony szitával, ha férfi felezővel járta körül a vetést; négy szegletén csomóba kötötte a buzafejeket s közben a varázs-mondókát mormolta. Tavaszszal gyakran látható ma is egy-egy darab föld szőrfonallal körülkötve, a melyet kátránynyal kennek bé s madártollakkal aggatnak tele, néha egy-egy ezüst pénz is csüng rajta. Ez bizonyosan a tudós-ember munkája. Ha nehéz idő közeledik, harangoznak, hogy a harangszó a felhőt elzavarja; jégeső ellen fejszét vagy *bicskot* vágnak a földbe.

Az aratás a Maros völgyén julius hó 10—15 közt kezdődik, hegyes vidéken később. A nép a maga kis termését *sallóval* aratja; a munka lassabban foly ugyan, de időt s fáradságot nem kimélnek, csakhogy a szemből minél kevesebb menjen kárba. S ezt a czélt sallóval leginkább elérik. Nagyobb gazdaságokban gereblyés kaszával vagy géppel aratnak. A buzát legjobb *zsengéjjibe* vágni, akkor ereje van s olyan lesz, mint a rózsa, s ha magnak hagyják, nem bántja az üszög. A learatott gabonát *marokba* szedik, *kévébe* kötik s *keresztbe* rakják. Tizenöt kéve tesz egy keresztet, két kereszt egy *kalangyát*, mely jó termés idején megad hat véka szemet. A nép maga a mezei munka alatt munkabérre nem szokott, legtöbbje nem is birna költeni; hanem régi, patriárkális szokásuk szerint *kalákával* segítenek egymáson, melyről, mint társas életüket különösen jellemző szokásról, külön czimen lesz szó. Aratás befejeztekor kalász-koszorut kötnek a marokszedő leányok, fölteszik egy ügyes legény fejére, a ki aztán nagy zenebonával fut végig az utczán s mind azon igyekszik, hogy a rá várakozó falusiak a koszorut le ne önthessék. Akár ázik azonban a fiatal legény kivülről, akár nem: a gazda várja otthon a vigasztalóval. A koszorut következő vetésig a falra akasztják. A behordás, ha jó idő jár s a gabona nem volt burjános, két hét alatt megtörténik. Utána a *csíplés* következik, melyet kézerővel, jobb gazdák géppel végeznek.

Az őszi buza tartalmasabb, nehezebb a *tavaszbuzánál*, de a hol az őszi időjárás kedvezőtlen volta miatt a vetéssel nem készülhettek el, ott emezt is termesztik és pedig két fajtában; mind a kettő legalább 8—10 nappal később érik az őszinél. *Rozs* alá a jó gazda épen ugy műveli a földet, mint a buza alá: csak szorult helyzetben veti kétszeri szántásba. *Árpa* nem igen sikerül, fogyasztása sincs elég; azért nem igen ter-

melik. Vetni akkor vetik, mikor a kakuk a szavát hallatja s a kökény virágzik.

A mint általában egész Erdélynek, vármegyénknek is főterménye a tengeri, vagy mint a nép nevezi *török-búza*. Szentgyörgynap előtt és után két héttel vetik; a Maros partján, vagy homokos helyen junius 10-ig is elhalasztják. Egyszer szántanak alá sekélyesen, mintegy három újjnyira. Vetés után 10—12 napra rendesen kibúvik, kedvező időben május elején először, 3—4 hétre másodszor kapálják. Jó termésre van kilátás akkor, ha Szt-János-napkor (junis 24.) tengelyig ér; ekkor kezdi a *gyükerét* a mélybe ereszteni. Szeptember végén vagy október elején szedik; letöréskor nyomban meg is hántják, mivel a termelés nagysága miatt ezzel is külön otthoni munkát nem végezhetnek. Megszáritás után *kasba* rakják télire; *kocsányát* pedig a marhák számára *kostnak* vágják s bétakaritják. Török búza közé magkendert, disznó-dinnyét, itt-ott paszujt, jó földben *tarló-répát* is tesznek.

Pityókát a vadalmafa virágjával egy időben ültetnek; de csak laza talajon s inkább csak házi szükségletre, mint eladásra. Őszi veteménynyel a piaczokat a kisfaludiakon kivül leginkább a Mezőségről látják el.

Ujabban a m.-vásárhelyi és botfalvi czukorgyárak részére *czukorrépát* is termelnek, nagy és kis birtosok egyaránt. Kényes növény lévén csak a legjobb talajban sikerül; s e mellett a termelőnek a gyárhoz kell saját költségén szállítani: igy aztán a kettős föltételnek csak azon földek felelhetnek meg, melyek a Maros és egyuttal vasut mentén is vannak. Művelése nagy gondot igényel. Gyakorlati gazdák az elmélet minden bizonykodása daczára is, valószinűleg a helyi földterület és égalj alaposabb ismerete alapján, azt tartják, hogy két őszi szántás nagyon jó hatással van a termésre. Vetik a török buzával egy időben; régi tapasztalat ajánlja, hogy akkor kell vetni, mikor a borzabogyó s a kora cseresznye érik. Kapálásának ideje, sőt száma is a fejlődéstől függ; háromszor is jó megkapálni ott, a hol nincs nagyon elbokrosodva, tehát kényelmesen hozzá lehet férni. Az első kapálás után az *egyezés* következik, azaz a ritkítás, midőn a legéletrevalóbbat minden bokorból kiválasztják s meghagyják; a többit pedig kiszedik. Októberben érik meg s vagy egyenesen a gyárba szállítják; vagy, ha itt egyszerre helyet nem kaphatnak, a földön elvermelik.

A *lóherét* is nagyban termelik magnak a megye keleti és déli részeiben; de, a mióta az appion bogár megtámadta, kevesebb haszonnal. Takarmánynak *bükkönyt* is vetnek; vetése oly időben ajánlatos, mikor a pacsirta énekelni s a foglyok párosodni kezdenek.

A megyének rég idő óta nevezetes *szőlőterületei* vannak. A csombordi, miriszlói hegyaljai fajszőlők országszerte hiresek; Asszonynépén, Medvésen s az ózdi dombok alatt elterülő u. n. *malozsa völgyében* már a fejedelmi korban nevezetes bort termeltek. Annál nagyobb az aggodalom a megye ezen kitünő jövedelmi forrásáért azóta, hogy 1894-ben Karácsonfalván, Sárdon, Magyar-Igenben a fillokszera felléptét megállapí-

tották. A szőlőbirtokosok a közigazgatási hatóságokkal egyetérve s egymást kölcsönösen támogatva igyekeznek a pusztulást akadályozni s uj szőlőterületek ültetésével gondoskodnak a jövendőről. A szőlőművelés hagyományos módon, nagy körül-tekintéssel és gonddal történik. Tavaszszal az állandó idő igérkeztekor kiszedik a meghagyott uj veszszőt a földből, három napig száradni hagyják, s miután a két méter magas füzfakarókat s az erősebb *fenyü* — azaz *csapkarókat* meghegyezve a tőke mellé szurták, a meghagyott vesszőkből karikákat kötnek. Ha kevés a vessző, a akkor a karika mellett még a vessző végét *pallónak* átkötik a másik karóhoz, hogy a karika kisebb számát a vessző hosszuságával pótolják. Az első legmélyebb kapálást *ugarolásnak* nevezik, — *gyomlálaskor* kapcsokat, burjánt, rossz fát kitakarítanak; ha a burján megnőtt, ujból kapálnak; sőt a gondosabbak még *lágy szemre is daraszolnak,* hogy a termés könnyebben érhessék. Szüretelni csak október közepén tul kezdenek; a fürtöket *cseberbe, kártyába,* innen *puttonokba* gyüjtik; majd szőlőmalomba és sajtó alá, a a must pedig hordóba kerül. Szőlőtaposás nincs szokásban. Szüret után a termő-karikákat lemetszik s a jövő évi termés vesszőit gondosan földbe temetik. A szüretek régi kedélyessége megcsappant az általános elszegényedés és a termés értékének rohamos emelkedése folytán; de a hová az enyedi diák béköszönt, ott a jó kedv is helyt követel magának. A művelés részleteit a peronospora fellépte óta permetezéssel kell kiegészíteni, hogy a szőlő levele épen maradhasson. A termést épen oly gondosan őrzik madarak és tolvajok ellen, mint a gabnát. Mikor a főpásztorok szept. elsején beállnak a szolgálatba, hat hétig nem vesznek tisztát magukra s minden pénteken bőjtölnek. Ez időn tul nem szabad a szőlőben szekérrel járni, annál kevésbé abroncsos edényt hordani. A szőlő négy sarkán a termésből bogot csinálnak s épen olyan szertartással igyekeznek azt megkötni, mint a buzánál láttuk.

Komlót a czintosi és csekelaki uradalomban termelnek.

A gazdálkodás minden mozzanata szoros kapcsolatban van az *időjárással;* munkájuk mellett ettől függ az áldás és csapás, jóllét és szegénység, fáradságuk sikere és reményeik teljesülése. Ezért van, hogy minden földmüvelő nép megfigyeli az okokat, vagy előzményeket, melyek valamely időváltozás előtt járnak; s részint régi és találó tapasztalatok alapján, részint képzeletből, vagyis az által, hogy néha esetlegesen összevágó mellékes körülményeknek lényeges befolyást tulajdonít: egész sorozatát állapította meg a helyenkint különböző jósolgatásoknak. A latin versekbe szedett régi tapasztalatok és tanácsok még ma is ismeretesek. Bőségben vannak ily természetü hagyományok a mi népünknél is. Megfigyelik a hold és a csillagok járását, madár füttyét és repülését, hegyek tetejét, harang zugását, apró és nagy állatok viselkedését, kakas szólását, béka brekegését, szamár ordítását, beteges láb jelentkező fájdalmát, s a jó Isten tudná elsorolni csak egy kisebb területről is minden ember külön barometrumát.

Ha zöld leveli béka szól; ha a hangya vándorol; ha a fecske alant jár; ha a veréb porban fürdik; ha a só ázik, a füst ereszkedik, a berbécsek összekoczódnak; ha este korán szól a kakas; ha a légy a marhát bújja; ha éjszaka harmat nem esik; ha nyugat felől villámlik; ha (Medvésről nézve) a harii hegy füstöl s (Enyedről nézve) a Pilis teteje pipázik; ha reggel a nap vizet huz magának (felhőben áll): mindebből esőt jövendőlnek. Lágy időre van kilátás télen akkor, ha a holdnak udvara van; ha a szentmiklósi harang (dél felől) Medvésre hallik; ha ugyanott a gőzös Balázsfalva, vagy Hosszuaszó felől hallatszik (dél felől); ha a macska a tüz felé mosakodik; ha a sárga rigó bemegy a faluba. Ellenkezőleg, ha a macska télen a szobában ugrándozva játszik; ha a barom tánczol; ha a varjak napfeljötte előtt kárognak; ha Medvésre az ózdi harang (északi), vagy ha a gőzös zaja Akna felől (nyugat) hallatszik: hideg időjárást várhatni. Szárazságot jelent az, ha a föld a pitvarban meghasad s ha a láthatár nem tiszta; ha azonban a körvonalak élesek, eső lesz. Mikor esőzés után *tiszta északról mutatkozik meg az idő,* vagy mikor a köd leszáll a völgybe *s vizek terire huzódik*: tartós jó idő lesz. Napkeleti szél után s ha a felleg *valahogy se egész délre, se egész keletre nem megyen,* vagy ha hótt embert látunk álmunkban: megbomlik az idő. Ha tavaszfélt a csóka el-elmegy csoportokban s fennvaló helyeken játszadozik, jó időt várhatunk. Ha az ég alja veres, vagy ha kigyóval álmodunk: szél lesz.

Az időjárás tapasztalt jövendőmondóitól származik az az intés, hogy Illyés napján, nem szabad mezőn dolgozni, mert villámcsapás éri a munkást; sem éretlen almát potyolni, sem halottat a vetés közt vinni nem tanácsos, mert elveri a jég a határt. A vetés téli takarójáról biztosan következtetnek a termés nagyságára; ha *kapaczon* marad, hiába való volt minden vele való fáradságuk. A hó magasságát abból jövendölik meg előre, hogy az egér a fészkét milyen magasra építi.

A falusi gazda, midőn novemberben még káposztáját is kivágta, az év termelő munkáját tulajdonképpen bevégezte; *a téli időszakban* csak annyi produktiv munkát végez, a mennyit a családfentartás igényei szükségessé tesznek. Trágyát hord a földjére, tüzi fát vág az erdőben, a maga használatára vagy napszámban fuvaroz, tengerit fejt, fát apróz, esetleg szerszámot készít a munkájához, barmát gondozza, sógornak, komának disznót ölni segit.

A háztartás összes fáradalmai *az asszonyt* terhelik. Munkaköre nagyon terhes és változatos; pihenést sem télen, sem nyáron nem enged. A mig nyári naphosszat versenyt dolgozik a férfiakkal künn a mezőn s azonközben, ha kis gyermeke van, azt is gondozza: este, mikor a férfi fáradalmát piheni, ő főzéshez áll, tehenet fej, baromfi után néz s az egész házban utolsónak megy nyugalomra. Ha munkába nem jár, az ételt készíti s hordja a férfiak után, a ház vászonneműjét mossa, ünnep előtt tapaszt és surol s még házi kertecskéjét s virágait is rendben tartja. Ha városba, vagy munkára mennek, ő viszi az átalvetőt férje után. M.-Lapádon fején hordja a csebret, meg a légejt; ezt azon-

ban nem teszi oly délczegen, mint az alföldi, vagy dunántuli menyecske, mert sem olyan sugár termete, sem hozzá való ereje nincsen. A lányok több helységből, főkép Küküllő mentéről, városokba mennek szolgálni; aztán egyrészük tanul, valamit szerez s ha jóravaló, férjhez megy; más részük elzüllik. Beczei, m.-lapádi, miriszlói gazdaember nem ereszti a lányát szolgálatba; erkölcsileg is károsnak tartja, meg aztán otthon is hasznát veheti minden munkás kéznek.

A nők sajátos munkaköre tulajdonképpen télen van betöltve, a mikor a külső munka szünetel. Ilyenkor tolut fosztanak, fonnak, szőnek, vásznat szapulnak, sujkolnak, fehérítenek s ez a munka a kender termelésétől feldolgozásáig s a fehérnemü és czondra varrásáig képezi a gazdaasszony legfontosabb s legáltalánosabb munkáját. De nincs is egy sem, a melyet annyi kedvteléssel végezne; magára nézve inkább szórakozásnak, mint munkának tekinti; mert a varrást kivéve, rendesen társaságban, beszélgetés közt folytathatja.

Kendertermelés és szövés. Kendert eddig csak házi szükségletre termeltek; most azonban Maros-Ludason a szegedi kenderfonó-gyár egy telepét állitják s ennek hatása a szomszéd falvakban, pl. Gezsén a tömegesebb termelésben látszik is. A kender számára száraz helyen jól trágyázott földet használnak, melyet sürün vetnek bé, hogy vékonyan nőjjön. Átlag tizennégy hét alatt megérik, a minek az a rendes próbája, hogy végig vonják rajta a kezüket s ha *füstel*, azaz virágpora sárgára érett, *kinyövik, főbe gyűttik,* épülethez vagy sövényhez támasztva megszárítják. Abban aztán már versenyre kelnek a jó gazdaasszonyok, hogy *béáztatás* végett mennél hamarább álló vizbe kerüljön. «Lágyabb kender ázik a tóba», azaz a meleg viz a felső *pozdorját*, a kender *csontját* jobban meglágyítja s a kender könnyebben leválik róla. Nyolcz nap mulva kiszedik a vizből, minden főt kerek sátor-formában napra teregetnek. Ekkor következik vele a legfárasztóbb munka. Rendesen társaságba állnak össze, hogy meg ne unják magukat; s az alatt, a mig széltiben-hosszában megbeszélik az egész falu ügyes-bajos dolgait, komikus és tragikus eseményeit, alig képzelhető erővel, fürgeséggel s kitartással verik nap nap után a kendertiló fakését, *roncsolják* a kérget s a *tilóhoz verve kicsapják.* Annyi elevenséget tudnak társalgásukkal, tréfáikkal ebbe a fárasztó munkába önteni, hogy az étkezés idejét leszámítva *napkőttől napszállatig* képesek versenyt tilózni. A kitilolt kendert a ritkább *héhelen* meghuzzák, a sürübb *paczalóban* (sertefogas) *megecselik*; s a mi a két tisztitás után megmarad, az a tiszta kender. A mi kihull s a héhelen marad, az a *szösz.* Ezt ismét kétszer a nyolcz vasfogu *gerebenbe* verik; a mi az első tisztítás után megmarad, az a *másodja*; a mi a másodikból, az az *eleje.* A tiszta kendert nem keverik gyapjuval, s belőle *változót* (fehérnemüt) készítenek; a szöszből gyapjuval elegyítve, *abrosz* és lepedő készül.

A kender és szösz feldolgozása fonallá az *orsón*, vászonná az *osztovátán* történik.

A megtisztított kendert és szöszt hosszu botnak, a *guzsajnak* végére kötik s az egyikből finomabb, a másikból durvább fonalat fonnak az orsóval. A guzsajt bal hónaljuk alá szorítván balkezük mutató és hüvelyk ujjával pödrik s eresztik a kenderszálakat, jobb kezük pedig szemkápráztató sebességgel forgatja az orsót. Olyan ez kezükben, mint a régi nagyasszonyoknál a kötés. Ha egyéb dolguk nincs, ha jól beszélgetni akarnak, ha a szomszédba mennek, menet közben, állva és üldögélve gépies gyorsasággal pergetik orsójukat. A fonalakat hosszu *matollára* szedik, *szapulóban* tisztítják, a *hiúban* kiterítve szárítják, *tekerő-levélre* teszik s innen legombolyítják. Ez a tekerő levél kecskelábon álló s keresztbe rakott két küllő, mely viziránvos tengelyével köldökben forog, mikor a rátett fonalat *gambajégba* huzzák. Négy szál fonal széleszégben egy *igét*, harmincz ige egy *pászmát* tesz Vajasdon; M.-Lapádon husz ige egy pászma, egy ige pedig három szál. Tiz pászma szélesség tesz ki egy *singet*.

A felereszto fonalat, mely az osztovátára kerül, a *nyargalóról* vagy *leánykáról* a *vetőszegre* csavarják fel, hogy láncz- vagy kalácsformába szedve az osztováta tengelyére vonható legyen. A vetőszeg két mt. hosszu tengely *(orsó)* körül két keresztben fekvő rámából áll; a tengely egyik vége a földön, másik a mestergerendában forog. A két ráma talpfájának a vége a *borda csapján* tul is meg van nyujtva s egyik ilyen sarokra akasztják bé a fonalat; a megfelelő oldal bordájára pedig, mely lyukakkal van ellátva, olyan magasságra, a mennyi fonalat épen vetni akarnak, egy fakanalat erősítenek meg. Most a két rétüen vett fonalat a sarkon megakasztva keresztezik, a vetőszeget tengelye körül egyszer egészen megfordítják, a fonalat a kanál nyelébe vetik s megkeresztezve visszaviszik a bordákon a kiinduló pontig. Igy ismétlődik ez, mig a fonal kivánt hosszusága meglesz. A legalsó és legfelső keresztszálat két oldalt megkötik s az egész fonalat az említett láncztormában karjukra szedik. A fonal keresztjébe csípfát akasztván ráteszik az osztovátára, azaz szövőszékre.

Az osztováta két talpfán és négy lábon nyugszik, melyek két közfával vannak összekötve. Az osztováta elején a talpfába eresztett két *kar* tartja a *bordahajat*; ennek alján van a 12—15 cmt. széles *borda*, nádból készült fogakkal. A fonalat a hátsó *hasajóra* (ponkostor) *eresztő-rud* segitségével felhajtják abban a szélességben, a hogyan a vetőszegre szedték. A szálakat áthuzzák egyenkint a *nyüstökön*, melyek két rámára *megserített* gyapju-fonalból vannak kifeszítve s a *nyüstpálczáról* két *csikótyán* függenek. Négy *lábítóval* (pedál) lehet a nyüstöket mozgatni. A szálakat a nyüstökön át kettesével a borda fogai közé vonják s a feszítő ruddal meghuzván az első hasajóra kötözik. A *béverő* vagyis *keresztfonál* a *csőrlő* segitségével a *vetéllő* csövére van feltekerve. A szövés ugy történik, hogy a szövő az egyik nyüstöt vagy nyüstpárt a lábával lenyomja, ez által a fonal keresztbe kerül a bordán át; a béverő fonalat a vetéllő segitségével a borda előtt a fonál

keresztjébe huzza, a bordát erősen magához rántja s ezzel tömi vászonná a keresztfonalat.

*Fehér-nemü varrás.** A díszkendőket, melyek ékességül a szoba falaira, tányérok mögé vannak akasztva, a *párnacsúpokat* vagy *párnafőtől valókat*, a női ing újja végét, nyakát, néhol a mellét is, férfi-inget vállon, újja hosszában, galléron és kézelőjén varrottassal szokták kicziffrázni. A kivarrásra ágynemüeknél s kendőknél piros, ritkábban kék fonalat, *fejtőt* használnak, némelykor mind a két szinből vegyesen; női változónál pirosat és fekete czérnát; férfi-változónál fehér és szürke selymet.

Annak, hogy ez a női foglalkozás Kalotaszegről került volna megyénkbe, semmi biztos jelét nem találtam; hacsak abból nem lehet erre következtetni, hogy a br. Kemény család alsófehéri birtokaira folyton költözködtek a jobbágy-családok a gyerő-monostori birtokról.

A kivarrás ezen módja széltiben meg van a megyebeli oláhoknál is, különösen az ingeiken. Harminczkét férfi-inggallért vizsgáltam meg Remetéről és Ponorról; mind kék fejtővel voltak kivarrva; csak diszítésnek vegyítették itt-ott közéje a piros csíkot. A harminczkét forma egymástól mind különbözik, de a magyar nép használta mintáktól is tökéletesen eltérnek. Kivétel nélkül egyenes vonalu mértani minták; egy-két Maeánder-vonalas, egy-két rombusz, többször horgos kereszt (svastica), legtöbb azonban a gereblye-alak különböző számu fogakkal. Valamennyi kék alapon van fehérrel kivarrva; mig a magyaroknál fordítva. A formák nevét nem igen tudják megnevezni; ha az ember utánuk tudakozódik, többnyire azt a feleletet kapja, hogy « á sám pomenyit ». Diszített párnacsúpokat és kendőket a hegyi oláhoknál ritkán találunk; egyebütt a magyarokéval közös formákat látunk rajtuk. Női ingeik varrása, a hegyek közt, eltér ugyan a magyarokétól, de mintáikon virágok is vannak.

Magyar népünk különös gondot a párnák és kendők varrására fordítanak, s ebben némely helyt, mint Vajasdon, Ózdon, Medvésen s Bükkösön nagy ügyesség és figyelemre méltó forma-érzék fejlődött ki az asszonyokban. A mintát és öltéseket gyermekkorukban egymástól tanulják s a formákat rajzolás nélkül is a legszabatosabb hűséggel tudják utánozni; sőt egy-egy újabb mintát maguk is kieszelnek s azt otthonuk valamely eszközének, vagy jelenségének nevével látják el. Minden faluban van egy-egy művész, rendesen nyomorék vagy vén leány, a ki szomoru életének terhét ezen izléses minták találgatásával és készítésével s közben egy-egy bánatos melódiának dudolásával enyhítgeti. Az egész falu részvéte kiséri munkáját s dicsekedve szólnak róla az idegennek.

Az öltésnek két főalakja van: a *keresztszem* (keresztöltés) és az *akasztalat* (inas-varrás). Az előbbit a név maga magyarázza; az utóbbit

* Lásd az V. számu táblázat képeit.

úgy készíti, hogy három szálat elhagy, hármat tőre vesz s visszaakaszt az első öltés lyukába. Ezzel a minták tömött részeit, a másikkal inkább a vonalakat s a minta közepének apró czifráját csinálja.

Az ing *tászliját* vagy *pántját,* amint a kézelőt nevezik, a tű hegyével *meghuzzák,* czérnával *ránczba szedik,* hogy *budrés* legyen; a szélét a kivarrás szinével, pirossal, kékkel vagy feketével *béhányják*; közepébe pedig kereken, ugyanolyan szinü *serített fejtővel* vagy czérnával mintákat raknak. Némelyek a női tászlira csipkét is tesznek, a mely lehet *kolozsvári, fordított, sodrás, vásárosi,* rendesen Szentmiklósról; de csipkét maguk nem igen készítenek.

Az *ingmêjjet* a Maros mentén nem varrják ki; ez a divat inkább a Küküllő vidékén, ott is főkép Bükkösön és Ózdon van elterjedve. A kivarrás külön négyszegletü vászondarabon történik; ezt aztán az ingmell ránczai fölé borítják. Inkább az ing keskeny nyakát *lánczozzák ki* kereken, a mint a keresztszemekben varrott vonalat nevezik; vagy budrét varrnak rá, a mely fehér czérnával, vagy fejtővel van bészegve.

Szebb a legény-ing varrása, különösen, ha azt a menyasszony a vendégség előtti szerelmes hetekben vőlegény-ingnek készíti. Ez az ő remeklése, női ambicziójának s szeretetének mértéke. Gallér, kézelő és az ingváll van rajta hosszában, meg két-három újj szélességben szürke selyemmel kivarrva; dereka és újja pedig *kötéssel* összefoglalva. Igy nevezik az eresztéket, foglalást, vagyis két vászondarabnak czérnával csipkeszerü összeakasztását, melyet nem *haraggal,* hanem *tővel csögre készít.* A két vászonszélet bészegi, *jukasan béprámázza*; a kötést magát pedig göcsökből s lyukakból varrja. Ugyanis a szálat *urokra őtti, teker egyet* s *visszaőtti*; igy készül a göcs. Az első versen csupa göcsöket varr, a második versen hat göcsre egy lyuk, majd két göcs és egy lyuk következik; a harmadik versen ismét csupa göcs egész hosszában. A kötés szélessége szerint van három, öt, kilencz, tizenhárom rend, vagy vers. *Tyúksegg* kivarrt lyukat, *vonóhegy* hármas lyukat jelent. Medvésen a kötésnek három fajtáját csinálják. A *mindenember kötése* egyszerübb s vele mindkét oldalt egyszerre varrják leginkább *darázslás* azaz czikk-czakk varrás formájában. Egy felére öltenek egyet, a másik oldalra kettőt, aztán göcsöt csinálnak, visszaöltik oda, a hol egy öltés van s megint göcsöt csinálnak. Az *új kötésnél* egyszer az egyik oldalt *járják végig* hat göcsöt s egy rudat készítve, aztán a másikat. A harmadik a *sima kötés,* melyet minden lyuk nélkül sürün varrnak *sinórformára.* A kötés legegyszerübb alakja, vagyis inkább utánzása az, ha a vászonból kilencz szálat kihuznak s *béurkolják.*

Mintákul az ingpántokra *apró rózsát, ágas, sinóras, sujkas, aczélas, fagasas, csillagas* varrással, *macskanyamat, asztallábat, vizfalyást,* (hullámvonal), *szarufát, vetéllőt* varrnak.

Nagyobb, teljesebb és részletesen kidolgozott minták a díszkendőkön, párnacsúpokon, asztalteritők szegélyén láthatók, melyek egy-két szebbjét a magyarázatul mellékelt táblázat mutatja. Vannak rajtuk

nagy tömött 8 szirmu rózsák s közben *darázsfészkek*, széleiken *apró rózsák* vagy *csillagok; vizfalyásos vanalról* kiemelkedő ágak s az ágakon csillagok; két párhuzamos vonal fölött s alatt *lambas ágak; vízfalyásas vanalon szőlőkacsak* és *szőlőlevelek;* ugyanily vonalon *csüngő eperlevél gyümölcscsel; falyandár, tulipánt, magyaránt,* Maeander-vonalakkal szegélyzett három párhuzamos vonal, *kakastaréj, kereszturi, S-es* stb. Mindezekben a minták tömött *inas varrással,* vagyis *akasztalattal* vannak varrva s a természetes hajlások meglepő hűséggel utánozva.

Ezen diszítések virágos izlése teljesen megfelel a népies butoripar festői motivumainak s bár megfigyelésükben a XVI. századon tul viszszafelé nem mehetünk: mégis, mivel a pogány sirok emlékein is általános a virágdísz, ősmagyar s egyszersmind keleti izlésnek kell azt elismernünk. A Maeander-vonalak, a czikk-czakkos minta s a ritkább rombusz sokszor van alkalmazva diszitésül a népvándorlás korabeli cserepeken; az egymásba fonódó spirálok pedig valószinüleg az iráni kardok bronz hüvelyének s övének diszítményeihez vezetnék vissza bennünket.

Nem tartoznak a köznép munkakörébe, hanem történelmi, kegyeletes és művészi értéküknél fogva meg kell említenem azon úrasztali terítőket, kenyér- és szószék-takarókat, melyeket ev. ref. lelkészeink sok helyt tisztelettel őriznek az eklézsiák szekrényeiben. Ezeket magukszőtte két nyüstös vászonra kitartó fáradsággal, éltük sok esztendejét benne töltve, arany s ezüst fonállal (szkófium) himezték az előkelő patronus-családok kegyes úrasszonyai. Közepüket rendesen a család czimere s neve foglalja el; a négy sarkát tulipán, rozetta, lefelé hajló szilvaág, majoránna-ág, kehely töltik be; vagy 10—15 ctm. szélesen díszes szegélyük, legtöbbször szabályos mértani alakokkal, van himezve köröskörül. Egy-egy úrasszonynak kezemunkáját s nevét gyakran egész uradalma minden ref. templomában megtalálni.

Házi állatok tenyésztése szorosan hozzátartozik a gazdálkodó ember munkájához. Nincsen olyan falusi ház, a melyben ha értékesebb házi állatot nem, legalább juhot, kecskét, apró marhát találni ne lehetne. Legbecsesebb állatjuk azonban a *szarvas marha*; de ökröt, csak a jobb gazdák pajtájában találunk; szegényebb ember fejős tehenet tart a hasznáért s ezzel végzi kis gazdasága munkáját. Nagy gonddal ápolják mind a kettőt. Falusi ember a lakó házára sem ügyel jobban, mint a pajtájára; s munkája végén bármi fáradt legyen is, először a marháját látja el s csak aztán következik ő maga. Az állatok értéke és az értük való aggodalom a gondozás sok hagyományos szokását és babonáját termette meg és származtatta az utódokra. A hol tehén borjazott meg, onnan három napig semmit ki nem adnak, sőt más holmiját sem adják vissza, nehogy a tehén tejét elvigyék vele. A ki először fej borjazás után, tejbe mártott újjával keresztet csinál a tehén hátára; a kis borju körmeit a még meg nem keményedett szaruállománytól megtakarítják s ezt a friss tejbe tévén az anyatehénnel megitatják, hogy jól tejeljen.

A *szoklát* (borjutartó) elássák, hogy a tehén vagy más állat meg ne egye, mert elszárad tőle. Borjazás után harmadnap az első tejet megfőzik s ez a főzés közben összement tej a *kurászta,* melyet azért hogy sok teje legyen a tehénnek, szegény gyermekekkel megétetnek, sőt meg is öntözik vele őket.

Lómarhát keveset tartanak; azok is gyengék. A hegyes-völgyes vidék terhét csak a havasi ló birja ki; ez pedig gazdálkodó munkára nem alkalmas. De ha gyenge is a lovuk, tudják ők annak a módját, mikép lehet tüzessé, kitartóvá s bátorrá tenni. Erre a czélra varázskenőcsöt készítenek. A módját csak titoktartás igérete mellett árulhatom el; magam is csak fáradsággal tudtam az egyszeri szekeresem bizalmát annyira felmelegíteni, hogy féltve őrzött titkát nagy óvatosán előadja. — Hát úgy van az instálom, hogy két Szentgyörgy-nap közt három renden, három egymás után közetkező éjjelen, tehát kilenczszer ki kell menni a temetőbe, onnan ugyanannyi kis marok földet hozni, a tövisdisznó vérével és hájával. rókapucza darabjával, akasztott ember kötelének a hamujával, fődi kutya kődökével és zsirjával összekeverni, kinruszszal feketére festeni, fal aljával keményre verni, fekete posztóra kenni s ezt a keveréket kecskebőr-keztyüben tartani. Ha ezzel a keztyüvel a lovat végig huzzák, fényes lesz a szőre s kihízik; ha pedig a kenőcscsel a rúd végét vagy a korbácsot megérintik, repül a ló, mint a táltos. Ugyanezzel a szerrel meg is lehet kötni a lovat, ugy hogy nem mozdul még a legerősebb korbácsütésekre sem. Csak a mesterségét kell tudni! Ha valaki ezzel a kenőcscsel átmegy a ló előtt az úton s lehajolva a földet érinti: a ló nem mozdul egy lépést sem. Van azonban a kötésnek is orvossága. Háromszor kell kérni azt, a ki a kötést tette, hogy kösse vissza a lovat, s ha eltagadná, hogy ő tette: csak egy fél liter bort kell venni, az üvegből oldalt egy kortyot kiloccsantani s a ló elé állva, az üveget borostul a ló balkörméhez vágni; az ütés mindjárt annak a homlokába szökik, a ki a kötést tette, akármilyen messze van is.

Disznónak nem adnak rostából enni, mert nem hízik. Férgektől meg ráolvasással tisztítják meg. Jó hajnalban, mikor még senki sem kőtt fel, földi borzát vágnak, azzal a férges részt megkenik s közben az alapszámokat tiztől visszafelé kilencz versen elmondják, a végén pedig hozzáteszik ezt a jámbor óhajtást: «Annyi nyű maradjon benned, a hány pap menyen a menyországba.» Még a fotogént és a *dohotot* (kerék-sár) használják ily esetben orvosságnak.

Juhtenyésztés. Az a dombos vidék, mely M.-Lapádtól keleti irányban huzódik, kevés művelhető földet, de annál több legelőt foglal magába. Ez a vidék tehát juhtenyésztésre nemcsak kiválóan alkalmas; hanem egyenesen ide tereli, ily irányba alakítja a lakósság gazdálkodását és egész életmódját.

A juh, melyet tenyésztenek, a közönséges, hosszu gyapjas havasi juh; tenyésztését a pásztorkodó oláhoktól tanulták el. Magyar ember

még most sem foglalkozik juhpásztorkodással. Itt-ott pl. Medvésen van ref. vallásu és magyar pásztor; de ez is oláh eredetü s ugy lett a tiszta magyar községben maga is magyarrá. Az a sok oláh eredetü szó, mely a juhtenyésztés fogalmai közt van, szintén ezt a tapasztalatot erősíti.

A mondott vidéken lakó magyar falvakban is, az oláhok közt még inkább, alig van ember, a kinek juha nem volna; s egy kis négyötszáz lakásu paraszt faluban, a hol csupa kisbirtokosok s napszámos nép lakik, gyakran ezerre menó juh van legelőn, melyek kora tavasztól egész addig, mig a hó a legelőt el nem fedi, a szabadban élnek. A nyáj neve *turma*; őrzi a *pakulár* (pakurár, pakuraru) és ha nagy a turma, vannak segitségei is: a *morék*; nagy helyek és nyájak a számadó juhász, *bács* főfelügyelete alatt állanak, a ki egyszersmind a *juházalékot* csinálja. Gyakran látni a dombtetőn hosszu botjára támaszkodva, s órahosszat álldogálva a pásztort, ki a félvad állapot gondtalan igénytelenségében s némelyes költőiségében éli napjait s eseménynek tekinti és megbámulja az idegent, a ki esztendőkben egyszer az ő birodalmába is elvetődik. A nyáj terelgetésében és védelmében erős, bundás szőrü kutyái vannak segítségére. Fejésre és éjszakára behajtják a nyájat a juhkosárba, akolba, melynek neve *sztrunga*. E mellett áll a *sztina*, a hol a bács lakik; közepén a *komárnyik*, a juh-ázalék készítésére való üst helye. A ki csak fej, annak a neve *mulgetor*. A hol kevés juh van, ott bács, pakulár, moré, mulgetor dolgát egy ember végzi családjával. A pásztor, ki csak kosokat (berbécs) őriz, berbécses nevet visel.

A tejmennyiség szerint, mely egy-egy gazdának juhai után jut, két Szentgyörgynap (római és oláh naptár) között *mérik bé a jahakat*. *A bemérés* az egész falu juhtartó gazdáinak részvételével s kalákával történik. Leölnek nehány bárányt; összeadnak egy-két *vider lurkát*, vagy *mókus vizet*, (zsidó pálinka) s kimennek a pakulárhoz a sztrungába, hol minden gazda külön megfeji a maga juhait, belé önti a tejet a négy kupás (négy pintes) régi tejmértékbe; a juhbiróság aztán megvizsgálja, megállapítja s rovásba szedi az illetéket.

A tejosztás alapjául a négy kupás mérték szolgál; azon gazdák, kiknek ennyi tejük van, egy kategoriát, *egy rendet* alkotnak s a tejosztás egymásutánját ilyen rendek szerint számítják. A négy kupás mérték jogot ád *egy egész tejhez*; vagy is a kinek beméréskor négy kupányi teje volt, *minden renden* (versen) kap egy egész napi (reggeli, déli, esteli) fejést, a mi pl. 600 juhról öt véder (50 kupa) tejet tesz ki. A kinek beméréskor három kupa, az az *három fertály teje van*: az három renden kap egy egész tejet, a negyediken nem kap; a kinek két kupája, az az *fél teje* van: az minden második renden kap egy egész tejet; kinek *fertály teje* vagyis egy kupája van: az minden negyedik renden kap egy tejet vagy egy sajtot. Ezen számitás szerint halad a tejosztás föl és lefelé. A *két tejes gazda* minden renden kétszer kapja a rendes fejést; *félnyirtékes* a tizenhatodik versen kap egy fejést vagy

egy sajtot. Bemáréskor, valamint minden rend elején az első egész napi fejés a pakuláré.

A tejnek különféle produktumai, legfelebb málélisztel kiegészítve, képezik a hegyes vidék lakosságának legáltalánosabb táplálékát. Legjobban sajtnak dolgozzák fel, ugy hogy bárány- vagy disznó-ojtóval megsürítik, kézzel jól összekavarják s bükkfakéregből kerekre hajtott feneketlen formába, a *kávába* teszik, melyet alul ruhába takarva tiszta cseberbe állítanak; a kávába tett sajtot ruhával felül is letakarják, a *lapítóval* s ráhelyezett kő- vagy sódarabbal lenyomtatják, kisajtolják, hogy külső kérget kapjon, megszárítják, néha füstre is teszik; s egy hét alatt nagyon kellemes izü sajt lesz belőle, melyet *turónak* nevezznek. A sajt zsiros leve, melyet kisajtolnak, *adja* a *bálmost* a pujiszkához. A megojtott tej savóját üstben felfőzik, miközben a turónemü *orda* válik ki belőle. A meleg lé a benne levő *ordával* együtt a *zsendicze*. A savóból eczetet is készitnek.

A gyapjat a meddőkről s a *nótinokról* (éves bárány) tavasztól fogva, az anyákról csak aratás után nyirják s a gyapju-fésün, mely faragószék formáju s a végén, mint a héhelnek, hosszu vas-fogai vannak, megtisztítják, guzsajra kötik, megfonják, megszövik, a ványolóban (singjét 4 krajczárért a marzsinyánok) megtömik s lesz *czandra-pasztó*, melyből házi munkával állítják ki a férfiak ruházatát.

A pakulár fizetése helyenkint különböző: pl. Medvésen minden tej után kap egy véka csős törökbuzát, minden juh után két kupa gabonát, minden háztól egy fő kendert, minden renden egy fejés tejet; élelmet pedig attól a háztól, a melynek az nap fej. Ezen kivül a gazdák kötelesek minden tiz juh után a pakulár juhai közül egyet kiteleltetni, vagy váltságul egy forintot fizetni.

Valóságos házi állat-számba megyen a *fecske*, a melyet a háznál szerencsének tartanak; fészkét nem bántja senki, nehogy a keze elszáradjon.

Népies iparágak. A marosparti községek őrölni valójukat ma még leginkább a *hajó-malmakba* hordják, melyek nagyobb számban Nagylak és Marosujvár alatt vannak felállítva. A Maros alsófehérmegyei utjában harminczat számláltam meg. Ezek s mellettük *ványaló* és *csertörő* malmok tartanak igényt valamelyes helyi jelentőségre.

A hajó-malom szerkezete két hajón nyugszik, a *nagy* és *kis bontón*. A folyó partjához lánczokkal és néha sodrony-kötéllel, többnyire *palamárral* (erős kenderkötél) van erősítve. A partról pallón, vagy ha a malom egészen a part mellett áll, lépcsőn lehet a nagy bontóba jutni. A nagy bontó alakját a négy *bulkony*, vagyis csónak alakban összerótt négy gerenda adja meg, melyek egymástól egyenlő távolságra helyezve tartják a kivül hozzájuk erősített *oldal-* és *fenék-blánákat*. A bulkonynak három része van: *bulkonyfő*, *bulkonykötés* és *bulkonytalp*. Oldalblána van három egymás felett: a felső *prém*, a közbelső *sujtás*, az alsó *meder*. A hajófenék blánái *szkábákkal*, közepüken kettős végüre

hajlított vasfoglalványokkal vannak összeróva s a közök *szinvesszővel* és mohával is megrakva. Erre a hajóra építik az egyszerü malom-házat; négy sasfára helyezett két *májer-ponk,* vagyis 8—10 mtr. hosszu folyó gerenda, két keresztgerenda és szarufák adják meg a vázát. Oldalát

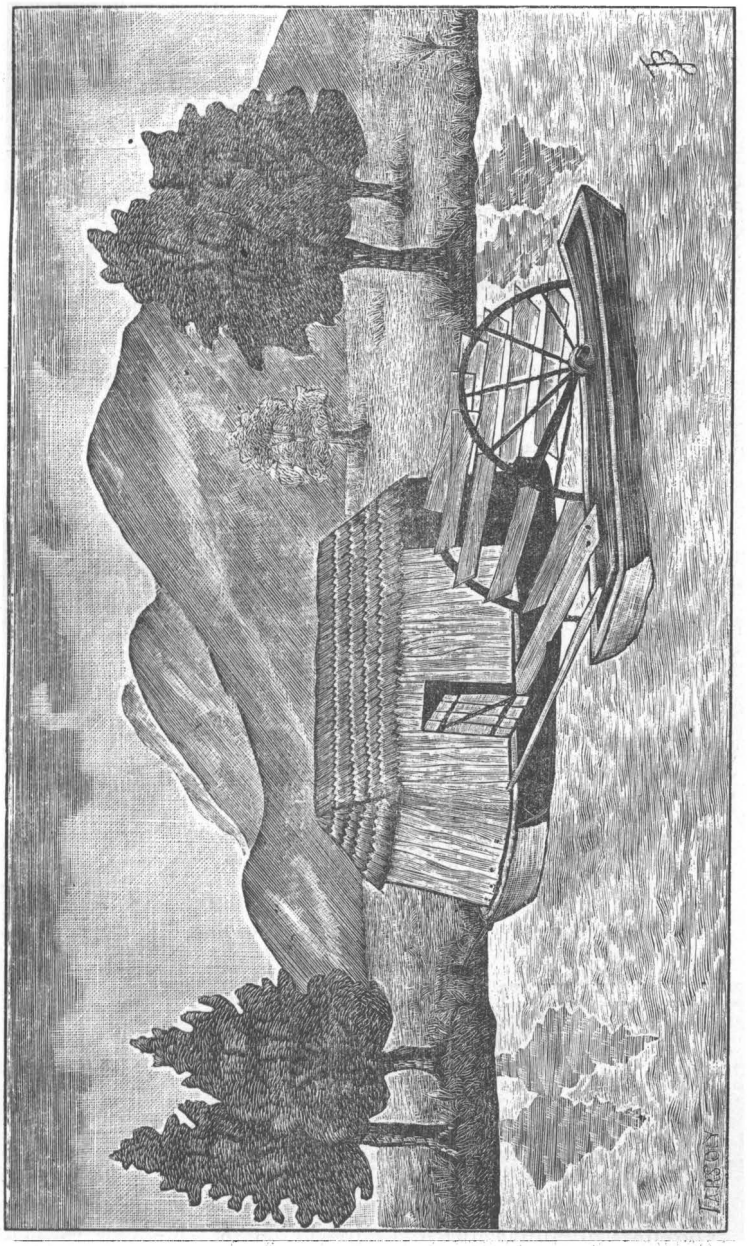

deszkák, tetejét zsendely képezi. Ajtaja kettő van, egymással szemben; hiúja nincs.

A hajó közepét a *kővad* foglalja el. Ennek szerkezete az egyes részek szerfelett egyszerü, sőt primitiv volta mellett is, sok gyakorlati

érzéket mutat; s valószinüen abból az időből származik még, midőn először kezdték a viz hajtó erejét őrlésre használni. Másfelől azonban a későbbi müvésziebb vizi és «*tüzes malmoknak*» is ez képezi alapját. A kőpad, vagyis a malomkövek állványa a hajó-fenéken négyszögben talpakra állított négy *medvetámban* van elhelyezve, melyeket oldalt négy *nyakló* (kötés), elül és hátul pedig az elő és hátsó *szemöldökfa* tart össze. A két malomkövet, jobb- és baloldalon, csapokkal az oszlopokba béeresztett két *kengyelfa* tartja; ezen keresztben fekszik egy összekötő gerenda, az u. n. *vaspalló*, melynek közepén a *perselyben* egy vassal béllelt lyukban, a 4—5 ctm. vastag *szálvas* aczélos vége forog. A persely fenéke szintén aczélból van, a neve *szappan*.

A szálvasra van erősítve s vele együtt forog a *kis korong*, mely alsó és felső korongfenékből s a két köralaku fenékre alkalmazott hat *orsóból* áll. Az orsók som- vagy gyertyánfából készülnek.

A szerkezet középpontját a két egymásra helyezett malomkő alkotja, melyeknek felülete tökéletesen fedi egymást; csakhogy a felső vastagabb. Az alsó négy *kaladóba* (kaloda), kerekre kimetszett fafoglalatba, van beerősítve, hogy ne mozoghasson. Közepén át van lyukasztva s a négyszögü nyilásban *faköldököt* tart. Itt megy át a szálvas a felső kő középpontján 6—7 ctm-re bevésett keresztvasba s forgatja azt, ha a vizkerék megindul. A felső kő borítékát *kéregnek*, vagy *véskának* nevezik.

Nagyon fontos dolog, mert a liszt kellő finomsága és egyformasága függ tőle, hogy a két kő felülete egymást egészen fedje; hogy

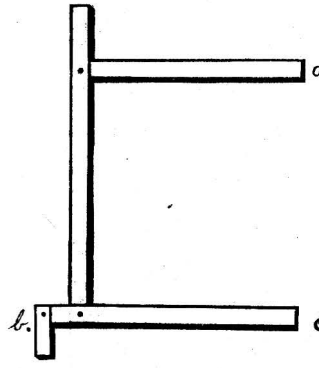

közös tengelyük, a szálvas merőlegesen álljon s hogy a kövek felülete egyenletes simaságu legyen. Ha a liszt nem hull a kövek közül kivezető lisztcsatornán folyton egyforma merőleges irányban: akkor a szálvasat *riktolni* kell, vagy a követ egyenletesre vágni. A riktolás *virgulával*, vagy az egyszerübb szerkezetü *faczirkalommal* történik. A virgula három léczből készül, melyek két derékszögletet alkotnak; két szára a szögleten tul is meg van nyujtva s egyik ily nyulványnak ujabb derékszögletben 10 ctm. magas szára van; az egész szerszám 50—60 ctm. magasságu; a szálvasnál azonban nehány milliméterrel rövidebb. A mikor riktolni akarnak, a felső követ szinével felfelé fordítván, a szálvasat ugy illesztik a keresztvasba, hogy alsó vége felfelé álljon; felső végét a virgula *a* pontján levő lyukba tévén, a *c* szárnak homoritott végéhez alkalmazzák a szálvasat, a *b* szár végére pedig tolut kötnek s a virgulát az *a* pont körül forgatni kezdik. Ha a tolu sepri a követ, vagy nem egyenletesen metszi a kő szélét: akkor a keresztvasat merőleges állásba, esetleg a kő felszinét is teljesen egyenletessé kell igazítani.

A felső kő mellett négy falábon áll a garat, mely a *tejkén*, kis teknő alaku edényen keresztül hullatja a szemet a kő középső üregébe. Hogy a tejkében a szem meg ne akadjon, hanem egyenletesen és folyton hulljon: erre szolgál a *rázófa*, mely a kő mozgása folytán ennek a nyilásába s a tejkébe ütődvén, segíti a gabonát lefolyni. A rázófának históriája van. A malmot ugyanis, a parasztmolnár meséje szerint, az ördög találta ki. De rázófája nem lévén, az ujjával kellett a tejkét mozgatni. Végre is megunta a dolgot, odahítta az embert s megigérte neki, hogy, ha ezen a bajon segítni tud, oda adja neki a malmot addig, mig a fenyőfa levele el nem szárad. Az ember bicskával faragott egy kis fácskát, lyukat furt reá, odaakasztotta a tejkéhez, s megvolt a rázófa. Őszre kelvén az idő, visszajött az ördög s követelte vissza a malmát. «Jó, jó — aszongya az ember — de tán nézzük meg előbb a fenyőfát, mert igy van az egyezségünk.» Kimennek az erdőbe, hát látja ám az ördög, hogy már a többi fa mind elhullatta a levelét; de a fenyő csak annál szebben zöldel. Mindhiába várt az ördög, a fenyő nem száradt el. Megharagudott erősen s szegeket kezdett a fenyőfába verni, hogy ő kipusztítja. Azóta van annyi göcs benne. Az ember csak nézte, nézte; de már attól kezdett tartani, hogy végtére is kiszáradnak a fák s neki vissza kell adni a malmot; felmutatott hát a fa keresztben álló ágaira s igy szólt: «Te ördög! látod ott fenn a kereszteket?» Az ördög felnézett s ugy megijedt, hogy a fát végig piszkította; ebből lett a fennyőszurok. Soha se jött többet vissza a malmáért.

A garat fenekére egy darab fácskához kis kolomp van kötve, mely a garat széléről kifelé csüng alá. Arra szolgál, hogy ha a molnár elalszik, vagy az őrletö fehérnéppel dévajkodik s nem veszi észre, hogy a szem lejárt, figyelmeztesse a kötelességére. Valóságos automat-csengetyü. Ha gabona van a garatban, ez leszorítja a kolomp nyelét a garat fenekére, s a kolomp a kő fölé csüng; ha azonban a garat üresen jár, a nyél terhétől szabadulván, felpoczkolódik, a harang leesik a kőre s zörög folytonosan, akár a vasut villamos csengetyüje.

A kis korongot az orsókba kapaszkodó fogaival a *kis bélkerék* hajtja; el van helyezve a kőpad alatt; tengelyének *kis gerendej* a neve, melynek két végébe vascsapok vannak bevésve s fazárral leszorítva. Az első vascsap a *párnafán* nyugszik, melyet néhol *matykának* is neveznek; a hátulsót négy kecskelábon álló erős szék tartja, s erre van fektetve a nagy kerék tengelye, a *nagy gerendej*, mely a kicsivel derékszögöt alkotva 40 fogu nagy bélkerekével hajtja a tiz orsós *nagy korongot*. Ez ismét a kis bélkereket s általa, meg a kis korong által a követ.

A nagy gerendely külső része a hajón kivül két öl és tizennyolcz czol hosszu s a vizkerék tengelyét is képezi; végével a kis bontóra támaszkodik. A vizkerék falfáját *perecznek* nevezik. Két ilyen perecz fagúzsokkal összeerősítve, belül pedig négy, keresztben álló küllővel megkötve, 16 szál deszkát hordoz; ezek fogják fel és közvetítik a viz

hajtó erejét. A vizet alul kapják a Maroson; mig többi vizi malmaink, a viz kisebb mennyisége miatt, felülről eresztik a vizet a kerékre. A mig a vizkerék egyet fordul: az alatt a kis bélkerék a nagy koronggal együtt négyet, a kis korong a kővel együtt huszonnégyet.

A két hajó két *feszítőpallóval*, egy *farkötővel*, melyet három faszeg tart, van egymáshoz erősítve. Ha a viz sodrát csökkenteni akarják, a vizkerék előtt egy *zápor-tartó* deszkát eresztenek a vizbe.

A felszereléshez tartozik még a *gabonás hámbár*, a kő emeléséhez szükséges *fakecske*, a *fuka*, vagyis két literes vámoló, a *csopán*, vagyis vizhányó kanál, a *lisztkenyő*, melybe a liszt a garatból aláfoly s a *véka*, 20 literes mérték.

A malmot működésbe indítják az által, hogy a kengyelt az erre készített ékkel felemelik. Ez aztán felemeli a vaspallót, ez a szálvasat s együtt a felső követ is emelvén, a vizkerék visszanyeri forgó képességét s vele az egész szerkezet megindul.

A hajó-malmok azóta, hogy Hariban, Csekelakán, Maros-Ujvártt, M.-Lapádon, Felvinczen gőzmalmokat állítottak, lassankint elvesztik forgalmukat s vele jelentőségüket. Ujat ma már nem készítenek. Még egy-két évtized, aztán hirök és nevök is feledségbe vész.

A felenyediek sokan folytatnak *famunkát* házi-iparképen. Különösen kereket és faekét készítenek, s ez utóbbival eljárnak a balázsfalvi, fehérvári s felvinczi vásárokra; sőt a Székás mentén is ismeretesek, hova tavaszonkint ujat csinálni s régit igazítani látogatnak. Télen fát fuvaroznak a nagyenyedi kollégium erdejéből.

Tutajozás. A marosparti községek, különösen Nagy-Lak és Maros-Csucs lakósainak tavaszon kezdve jó és rendes keresetet nyujt a tutajozás. A tutajok a Maros felső folyásától, a székely hegyekből nagy mennyiségben szállítják a fenyőfát, részint feldolgozatlan *boronafában*, részint *blánákra* fürészelve, vagy zsendelylyé aprózva. Nagy-Lakon vagy Csucson rendesen felvesznek minden tutajra két embert, a kik a malmok állását ismerik s köztük a tutajt egész a marosujvári malmok aljáig elkormányozzák. Napjában néha kétszer is megteszik ezt az utat s vele egy-két forint napszámot állandóan megszereznek.

7. §.

Népszokások a társas életben.

A régi jobbágy-viszonynak közös sorsa egy-egy nagyobb család tagjaivá tette a községek lakósait, épen ugy, mint a római klienseket. Ezt a köteléket még erősítette a magyar paraszt konzervativ természete, a melynél fogva atyafiságos összeköttetéseket községe, vagy egyazon patronus birtokának határain kivül nem igen keresett. S igy egy község lakósai sokszoros családi, vagy legalább bizalmi viszonyba kerültek s kerülnek ma is egymással. Komák, sógorok és szomszédok alkotnak leginkább egy-egy bizalmas társaságot; s ez a kapocs gyakran melegebb és tartósabb lesz még a rokonságnál is, mert nincs kitéve a vagyonjogi nézet- s érdekellentétek lázító, sőt bontogató erejének. Ebben a körben aztán érvényre jutnak a nép társas hajlamai. Mert a magyar ember a saját sorsosai társaságában, mint egyebütt, ugy nálunk is közlékeny; csak az urak iránt bizalmatlan, a kiktől minden terhét, baját származtatja. Türelmes a más vallásuak s anyanyelvüek iránt; s egyuttal vendégszerető, helyesebben társaságkedvelő is a nélkül, hogy szegény sorsa határait s másik jó tulajdonságát, a takarékosságot, megtagadná. Nagyobb társaságaikat többnyire ugy rendezik, hogy a költségeken, vagyis a társaság szükségletein megosztoznak. A hangulatot ilyenkor gabnapálinkával fokozzák; édesen az asszonyok is hajtogatják, először tán kissé szégyenkezve, de később mind kevesebb tartózkodással. Néha aztán szilaj, mondhatnám durva jó kedvben tör ki belőlük a sok gondtól, bajtól, testi fáradságtól elnyomott kedélyi élet; mig a beszélgető férfiakra kölcsönös köszöngetés közben kevesebb zajjal, de annál biztosabban rájuk borul a csendes mámor bágyadtsága.

Az ilyen társaságok alkotják egy-egy község nyilvános lelkiismeretét, a mely néhol el van ugyan tompulva; de a legtöbb magyar helyt még elég élénk s a társadalmi biró szerepét viseli. Ez a biró nem itél könnyelmüen, rágalmazásig sem alacsonyodik; épen azért, a mikor komolyan megitél valakit, meg van a maga tekintélye s nincs ellene

felebbezés. Itél pedig, mint a római censor, olyan dolgokban, melyekre törvény nincs ugyan, de a hamisítatlan emberi érzés szerint ős idők óta infámiával járnak. A megszólástól való félelem már az ó-görög mesevilágtól kezdve hatásos eszköz a szenvedélyek fékentartására. Jól megvizsgálva a dolgot, a falusi emberek társadalmi itélkezése különbözik is a közönséges pletykaságtól. Bennük meg van az az őszinteség, hogy szemben is kifejezik tapasztalaton érlelt itéletüket; az asszonynép meg épen nem is tudja azt elfojtani. Ez még nem tud karonfogózva mosolyogni s hizelegni akkor, mikor valójában ellenséges indulatot táplál.

A falusi társadalomnak is meg van a maga arisztokrácziája; magyar ember a kiválóságot mindenütt készségesen elismeri s megbecsüli. Nem a születés, hanem a kor, az értelmi erő és a vagyon alkotja meg gondolkozásukban a különbség mértékét. Fiatal az öreget készséggel megtiszteli; tapasztalatlan a bölcsebbet szivesen meghallgatja; a vagyonosabb pedig maga állít korlátot egy kis büszkeségből.

De ezek a különbségek csak az egyformaságot, nem az összetartást és kölcsönösséget zavarják meg, a mik a kedélyesség mellett társas életük legjellemzőbb vonásai. Házuk örömét és bánatát készséggel megosztják s tehetségük szerint igyekeznek egymáson segíteni. Legjobban bizonyítja ezt két szokásuk: a *hapsa* és a *kaláka.*

Megesik néha, hogy valamelyik gazdának a marhája az oldalas helyeken legelészvén lehengeredik, vagy munka közben a lába törik, vagy farkastályog környékezi meg s a munkára hasznavehetetlenné válik; vagy a disznónak a lába a hidlás közé szorul, s ha hamarosan meg nem ölik, elpusztul. Hogy a gazdának ez a kára bé ne következzék s ne kelljen esetleg potom árért elvesztegetnie, levágja az állatot, egyenlő részekre darabolja s egy asztalra vagy deszkára felrakván, *hapsára* hívja az ismerősöket. Megállapítják egy darab hús árát, a mely mindenesetre alacsonyabb a folyó hús-árnál és a Küküllő mentén *nyilat,* Enyed vidékén *czinkust* húznak, hogy minden vita nélkül megosztozzanak. Erre a czélra egyenlő hosszuságu s vastagságu pálczácskákat vágnak; egy-egy ilyen fadarab a nyil vagy czinkus. Mindenki rávési a maga jegyét, felmutatja s a kitett kalapba veti. Mikor minden nyil együtt van, egy gyermekkel a nyilakat egyenkint kihúzatják; a kihúzott nyilak gazdái a kirakott sorban veszik át a maguk osztalékait. A kiosztás után figyelmeztetik a részeseket, hogy megállapított időre mindenki hozza meg az osztalék árát, a mit meg is tesznek, «hogy kára ne legyen szegény Gyuri bá-nak; mê ma őkêmén esett, de rajtunk is megtörténhetik a szerencsétlenség.» Felenyeden szénát, Istvánházán disznót vesznek a szegényebbek közösen s ezen a módon osztják fel. A hol irni-olvasni tudnak, ott névvel jegyzett papirdarabokat is használnak. Felenyeden ez az emberséges szokás valóságos lutri-szenvedélylyé fajult, és a könnyü pénzszerzés gondolatától csábítva használható holmit, sőt ruhadarabot is *kilutriáznak.*

Kaláka név alatt, melynek oláh eredetet tulajdonít Szinnyei J.

(Nyvőr 1894.), közös erővel végzett munkát értenek, melyre egy-egy társaság felkérés folytán, vagy önkénytes ajánlkozással vállalkozik. Ha valaki házat akar építeni, megszólítja tiz-husz szekeres atyafiát, hogy a Marosról boronafákat, téglát, követ, porondot s egyéb anyagot hordjanak össze; amit azok a kölcsönösség elve alapján szivesen meg is tesznek. A szorgosabb mezei munka idején is ezen a módon segítenek egymáson, de főkép azokon, a kik betegség vagy egyéb nyomoruság miatt elmaradtak. Igy nevezik azt az ingyen napszámot is, melyet a papok számára egy-egy napon szolgálnak a hiveik. De legnevezetesebbek az ifjuság arató-kalákái. A tavasztól őszig megfogadott czigányoknak a lányok egy-két piczulája mellett, a legények szerződésileg lekötnek fejenként egy, vagy másfél napszámot. A szegény czigánynak birtoka nem lévén, ezt a tömeges napszámot eladja valamelyik jó gazdának, a ki előtt a legénység két *birója* kezességet vállal az egész ifjuságért. A czigány kora reggel zeneszóval járja be az utczákat, csődíti a legénységet, melyet aztán a gazda aratni vezet. Addig azonban munkához nem fognak, mig egyet nem pálinkáztak s nem tánczoltak. Délben is tánczolnak egy verset; délután pedig öt óra tájt már befejezik a munkát, hogy annál többet mulathassanak. Mert minden kalákának mellőzhetetlen járuléka, hogy a gazda az *ingyen* munkások számára tehetsége szerint vacsorát tálaljon; ha szegény, legalább kenyeret s pálinkát; vagyonosabb tárkonyos, fokhagymás levet, vagy épen berbécs-tokányt. Étel előtt és után bőven iddogálnak; de aztán a szemérmesebbje Istentől minden jót kivánva elbucsuzik a gazdától s igéri, hogy máskor is szivesen lesz segitségére. Van azonban a ki elfeledkezik magáról s ott maradna biz' Isten akár reggelig is, ha kinálnák. Az ifjuságot is megvendégelik; az ilyen mulatság aztán rendesen két annyiba kerül, mint a mennyit a végzett munka ér. Éjfél felé jár az idő rendesen, mire mind hazaverődik, a szerint, a mint a szeretőjüktől elbucsuztak.

Az asszonyok is szoktak télen kalákát csinálni tolu-fosztással, de leginkább fonással. Jegyzőné, papné, vagy egy-egy módosabb gazdaasszony kiosztja a kendert vagy szöszöt; s mikor a fonal mind kész, a munkás-asszonyokat laskával s édes pálinkával megembereli. Csapnak is tőle olyan mulatságot, hogy gyönyörüség!

Fonókalákát csinálnak még azon asszonynak, a kinek a házánál télen át is fonni összejártak. Utolsó estén üres guzsajjal jönnek össze s a háziasszony kenderét felkötvén, addig maradnak együtt, mig minden fonál el nem készül. A háziasszony természetesen gondoskodik arról, hogy se meg ne éhezzenek, se a jókedvük el ne fogyjon.

A fonó képezi téli társaságuk legrendesebb szinhelyét. Kétféle fonó van egy-egy községben; külön a konfirmált lányoknak s külön az asszonyoknak. A mikor «este van, este van s ötöt üt az óra, minden szép eladó készül a fonóba»; veszik a guzsalyt, összegyülnek az

előre megállapított házhoz megfonni *egy fonalat* s ha jól telik az idő, féléjszaka is elmulik, mig haza készülődnek. A hosszu téli est unalmát minden kigondolható és hagyományos módon igyekeznek elűzni; mert ha élénk hangulat nincs, elálmosodnak s a munka is abban marad.

Meghínak egy-egy jó *mesélőt* s annak az előadását egész figyelemmel hallgatják; legfelebb csak itt-ott élénkebb szórakozásra váró türelmetlen ifju legényeknek nincs inyükre a hosszadalmas mulatság. Általában azonban nagy érdeklődéssel várják az elbeszélés bonyodalmait. Érdemes is meghallgatni egy-egy jó beszédes öreg ember vagy asszony előadását, nemcsak változatos tartalmáért, melyet elméletekkel meg nem terhelt emlékezetükben, mint valami gazdag tárházban, kora ifjuságuktól fogva tartogatnak; hanem a képzelet elevenségéért s az előadás közetlen természetességéért is, melyet ilyen hamisítatlan naivságban és mesterkéletlen könnyedségben csak a népnél lehet hallani. Figyelemmel lehet kisérni, hogyan készül az ügyes mesélő ajakán, innenonnan felszedett mese-anyagból, egész kis epopéja, melynek előadása több estét vesz igénybe. El is nevezte a bükkösi ember *türelem-beszédnek*. Meg lehet figyelni azt is, hogyan szövődik valamely ujabb történetbe, szinte észrevétlenül, a csodálatos elem; s hogyan vesz nagyobb és nagyobb méreteket az eredetiben kicsiny meseanyag, a mint több és ügyesebb előadáson megy keresztül. Mert soha sem mond két ember minden részében ugyanegyet; sőt egy ember sem mondja másodszor ugyanazon szavakkal és részletekkel. A hangulat és képzelet beszéd közben teszi őt költővé; az egyes részleteket kiszínezi a való életből, néha groteszk képzeletből, talán régi-régi hallomásból vett vonásokkal; élénkebb helyeken taglejtésekkel kiséri a beszédjét; majd drámaivá gyorsul az előadása; magáról s környezetéről szinte megfeledkezik, annyira benne él az előadott eseményben: bánatos hangjával könnyekre tud indítani, mikor a hősének szomoru sorsát panaszolja; de az egész arcza mosolyog valami derült jelenet következtekor; részvéttel kiséri az erény harczait, a gonoszság bünhödésekor pedig nagy elégültséggel teszi hozzá: «Ugy kellett neki!» Tréfás mesének komoly arczot vág, hogy annál nagyobb erővel hasson a komikum. A maga subjektivitását ritkán vegyíti ugyan közbe; de, a mikor megteszi, mindig ügyesen ébresztgeti vele a figyelmet. Hasonlatul valami ismerős emberre való czélzással odaveti «valakiként»; ha távolságot említ, azt megint valami ismerős dologhoz méri: «mintha mennénk az ózdi lábba», «legyen egy annyira, mint ide Lapád.» S mikor elvégezi a mesét, olyan hallgatag lesz, mint a ki sajnálja a költői sugallat végét, vagy mint a ki tripos papnőjeként elfáradt a költői suggestióban. Valóban ilyen elbeszélővel *meseszéket ülni* nem közönséges élvezet; s érthető az áhitat, melylyel a társaság hallgatni szokta. Még az orsó is meg-megáll egynek-egynek a kezében; még a könnye is kicsordul egy-egy érzékenyebbnek; pedig «csak mese az, te boldogtalan», s üti hátba a kimé-

letlen, a ki a való életre zökkenti. Meseszéket fonón kivül is hívnak össze vasárnap délután egy-egy lányos gazda házánál.

Egyszer-egyszer *találós mesét* adnak fel egymásnak, melyek természetesen csak ugy érdekesek, ha ismeretlenek; s épen azért nagy számban keletkeznek. Nehányat feljegyzek a következőkben:

1. Elmentem én Enyedre, vettem *fényesgyit*, hoztam *veresgyit*, letettem a *tüszêjre*, odament a *szőresgyi*, belé *letyefityét*, megütöttem a *fetyferókáját*, mind *litybe-fitybe* futott. (Pénz, hus, macska.)

2. Csont tartja a csontot, csont tartja a fát, fa a földet, föld a levelet, levél a tüzet, tüz a rezet. (Pipa.)

3. Harcsa vóna, farka vóna; vidra vóna, vére vóna; farka nincs, vére nincs, mégis állat a világon. (Lepke.)

4. Véren megyen, vért viszen, magában egy csepp sincsen. (Nyereg.)

5. Nádon megyen, nem zörög; vizen megyen nem locsog; uton megyen nem poroz. (Köd.)

6. Elől megyen fényeske, után megyen fehérke, fel van a farka kötve. (Tű, czérna.)

7. Télben-nyárban mosdik, mégis fekete. (Malomkerék.)

8. Mikor van a malomban az ember fő nélkül? (Ha az ablakon kinéz.)

9. *Mér csájják* a kemenczét a házba? (Mert a házat nem csinálhatják a kemenczébe.)

10. Láttál-e már kenderből *tarant*? (Mikor a kenderben álltam.)

11. Se nem furják, se nem faragják, mégis több van ezer lyukánál. (Méhek lépe.)

12. Két *szőres* viszen egy fitty-kalbászt. (Két szarvasmarha közt a ténzsala.)

13. Nagyobb a lónál s kisebb a kutyánál. (Nyereg.)

14. Nekem is van, a kecskének is van, még csak a kicsi kórészálnak is van. (Árnyék.)

15. Hegyen megyen médula, keze-lába czédula; ha ne szánnám emberit, meggyujtnám a kenderit. (Juh.)

16. *Tyáttya* az egy lábu, ne hagygya a két lábu, megeszi a négy lábu. (Káposzta.)

17. Van egy lovam, ha leveszem a nyerget, látszik a bele. (Láda.)

18. Van *e' jányam*, ha felveszem sir, ha leteszem hallgat. (Láncz.)

19. Hegyen ülő Demeternek kilátszik a lődörgője. (Harang és kötele.)

20. Négy tartó, négy adja a vámot, kettő felnéz a mennybe, kettő *fímlik*, mint a tó, de azért egyik se tó. (Fejős tehén.)

21. Egy nagy ur, rajta gunya ezer darabnál több; se szőve nincs, se varrva nincs; mégis az ő foltja ezer darabig kiszolgál. (Kakas.)

22. Törpe zsidó mennybe néz. (Egy fő káposzta.)

23. Kerti kukucsi *tyáttya*: «Ne egyél meg te mezei tacskula.» (Káposzta a kertben, bémegy a nyul s harsogtatja.)

24. A tyukom tojik a házban s a tojássa künn látszik a fedelen. (A füst kimegy a szalmafedelen, a tüz bennmarad.)

25. *Ingem tíged levágának,*
Ingem riád akasztnának,
Ha jó vúná, ingem tíged magadénak fagadná. (Faojtás.)

26. *Mé' csájják* a templomot? (Pénzért.)

27. Melyik a malom legelső kereke? (Taliga-kerék.)

Majd *játékkal* adnak a társaságnak élénkséget. Egyet-egyet elővesznek a gyermekkor mulatságai közül, természetesen a serdülő-kor enyelgéseivel fűszerezve, mint a *hunyócskát*; de még inkább kedvelik azokat, a melyeknek a zálogváltás nagyobb érdekességet juttat. Ilyen játék a *kis pénz.* Egy *biró* papirból vagy fácskából pénzt oszt ki a lányoknak és sorba kérdi őket, mit vesznek rajta. Ha a felelet nem kielégítő, zálogul elveszi tőlök az orsó *pereszlenét* s a legények közt osztja ki, kiktől aztán csókkal kell kiváltani. Farsangon *turkának*, azaz kecske-maszkba öltözik nehány legény s a vezetőjük ezzel a szóval kopogtat bé a fonóba: «Megengednek egy pár *szemetet* (személyt) béhozzak?» Az engedélyt megkapván, a magukkal hozott czigány zenéje mellett egyet tánczolnak, együgyü mókáikkal egymáson tréfát üznek, a gazda kinálására bepálinkáznak s tovább mennek. Néha nyerő játékot is folytatnak török-buzával. Minden játszó kap egy szemet, egy maroknyi pedig az asztal közepén marad. A ki az egy szemmel oly ügyesen tud hajítani, hogy a csomót eltalálja, az egész az övé lesz. Az asszonyok fonójában korlátlanabb a jó kedv; dalban, tréfában, találós mesében több a licentia és találékonyság. Itt szokták játszani egyebek közt a *turácsalást.* Két asszony szoknyáját összefogva leül a földre, szemben egymással; csizmáikat levetik s váltogatott ütemszerü mozgással emelvén lábaikat, egymást a csizmával ütögetik. Elég ügyetlen mulatság biz ez, de hát kaczagnak rajta s az álmot elkergeti, s ezzel a czél el van érve. Játszanak *mátrazsát*: kereken a földre ülnek, egy a kör közepén. A kereken ülők összefont kendőt járatnak felhuzott térdeik alatt, melyet a bennülő megfogni igyekszik s ide s tova kapdosva kerget. Mikor elfordul, hátba verik a kendővel.

Fonó után a legény szeretőjét hazakiséri. Ez a kisérgetés nem ritkán veszedelmessé válik a lányra; mert ha a szülők nem vigyáznak eléggé, titkos együttélés is következik belőle. Ott, hol ez a szokás az erkölcsiség tetemes kárával jár, a lelkészek kikelnek a fonók ellen; de ezen a téren a hatóság támogatására, a dolog természete szerint, nem igen számithatván, kevés eredményt érnek el.

A fonó legszebb és legkedveltebb mulatsága a dal és tánez. Mind a kettő nagyon jellemzetes és kifejező; kifejezi a bánatos vagy ünnepies hangulatból, az exaltált költőiségből s az őseredeti mesterkéletlen ritmus-érzékből azt, a mit az egyszerü népfia kevés szavu beszédjébe nem tud belé önteni.

A *tánczнak* két neme van: a lassut, andalgót *czigányasnak*, a

szaporát *magyarasnak*, Miriszlón *makányasnak*, Vajasdon *csürgöndölőnek* is nevezik. Az öregek még néhol emlékeznek a *párnatánczra*, melyet a *kővári nótára* lejtettek; de a hézagos emlékezetnél egyéb nem maradt fenn belőle.

A mi pszeudo-magyar tánczunkat, a mai csárdást, általában nem ismerik; Nagylakon nevezik igy a szaporáját s Magyar-Lapádon hallottam ennyit; «már bégyütt, hogy *szökőst* járjanak.» Idegen tánczokat *landaris* névvel jelölnek; Nagylakon polkát is járnak. Egyebütt azonban csak ritkán vetemednek rá, s csak azok, kik huzamosan városban tartózkodtak. Két szapora, közben egy lassuval, alkot egy tánczot. A lassut a czigányoktól vették, kik ezt legszebben, bizonyos ünnepies komolysággal tudják tánczolni. «Huzz egy verset, de a sátor fenekéről!» vágja oda a legény a czigánynak, mikor lassu következik. Ezt a részét legény s lány együtt járja s a legény dallal kiséri. A leányt szó szerint ugy *huzzák* a tánczba, vagy csak intenek neki. Egyáltalán a legény kevés figyelmet fordít tánczosára; egészen elmerülve látszik a maga tánczába; egyszer-egyszer ott is hagyja s a leány hűségesen várja mig visszatér. Az eredetileg szép táncz sokat veszt hangulatosságából a hely szüke miatt, ha sokan tánczolnak; ritmusos helyben tipegés és lassu fordulás lesz belőle. De helyet követel magának a szenvedélyes kedv akkor, mikor a sebeset kezdik. «Karéjba legények!» kiáltja az első legény s erre mindegyik elhagyja tánczosnőjét, körbe állanak, felugornak s felugrás közben összeütik bokájukat; a földön kettőt toppantanak s ujra felugornak. Délczeggé magasodik ebben a tánczban a legény, kezeit kitárva, a táncz ütemét hüvelyk s gyürüs ujjának pattogatásával kiséri, még pedig oly erővel, hogy néha a vér is kiserked. Ha megszárad az ujja, a földhöz vagy a csür oldalához feni.

Ha azonban nincs hely arra, hogy karéjt alkossanak, akkor ki-ki a párjával marad s tipeg a sebesebb ütemre, mig a körforgás közben a czigány elé nem ér, hol tánczosát elereszti s magánosan, vagy a hely szerint kettesével, hármasával *teszi ki a pantat*, azaz rakja ki a szóló-tánczot. Itt fejti ki az egész művészetét s egyéni tetszése szerint lejti kezét, lábát és derekát, idomítja testének minden mozdulatát; de bármennyire eltér is egyik a másiktól, a ritmus ellen soha sem vét egyik sem. Régóta tanulják ők tagjaik mozgásával kifejezni a zene ütemeit. Mig a felnőttek a csürben tánczolnak, a csür megett gyermekek trenirozzák mozdulataikat. A mikor a rájuk bizott ökrök, pipék nyugodtan legelésznek, vagy egyéb játékkal már felhagytak; a bokor mögé állva egy-egy ügyes legény tánczát utánozzák. A czombot verik egy kézzel s utána csattintanak mind a kettővel; aztán meg szétterjesztett lábbal lehajolva a zene üteme szerint veregetik bokájukat és czombjukat, néha a földet is; közbe összecsattintanak s kiegyenesedve, jobbra-balra topognak. A formákban rendkivül találékonyak. Egy másik keresztbe tett lábakkal kezdi, lábait jobbra-balra kanyarítva emelgeti; majd sarkon, majd lábujjhegyen állva követi az ütemet teste

mozgásában, kezével csattogat, ujjaival pattogtat, vagy épen magasra ugorva a gerendát verdesi. Szenvedély, sőt bizonyos vad negédesség van ebben a tánczban, a mikor büszke fejhordozással, az őserő korlátlan szabadságával tombol a legény, szinte rengeti a földet, s pusztán a zene ütemével fegyelmezteti kedve csapongását. A mikor elvégzi, nagyot toppant, rátarti kénynyel nézi a hatást s helyet enged a következőnek, maga pedig int a várakozó leánynak s párosával forgolódik. «Szót a tánczcnak!» rikkant belé a felhivás és megered a kurjongató rigmusok áradata, melyet részint egymástól tanulnak, részint a jó kedv sugallására rögtönöznek. Van abban népdal is; de legtöbb a tréfás, élczes, néha együgyüségével kaczagtató rimelés. Ime mindenféle nemből:

Tánez-szók.

Hej a szegin hagyma-lé,
Minden kapun kacsint bé.
Utánna a fuszujka,
Utólérte s lefakta,
De a szegin rátatta,
É csak mindig rángatta.

Fel az ucczán, meg alá,
Házasadik egy alá,[1]
De nem megyek utánna,
Tœrt[2] fuszujkás a szája,
Menyen haza s masgyék meg,
Aztán házasaggyék meg.

Le az ucczán tejes málé,
Nincs szebb élet, mind a jányé,
Szép a jánnak az élete,
Ha a legín jár kedvibe.

A menyecske messze lát,
Vizér kűdi az urát,
Még az ura vizér jár,
Barna legín nála hál.
Édes uram! be jó kê!
Be jó vizet hazatt kê!
Mennyen ê még mácczar is,
Újjen oda tœbbet is.

Az uram a malamba,
Én a lakadalamba.

Kapum elétt[2] faj a patak,
Szemem a szemedbe kaczag,
Szüvem szüvedér meghasad.

Kinek nincsen szeretéjje,
Menjen ki a zűd erdébe,
Szakasszan egy zűd levelet,
Aggya annak, a kit szeret.
Mangya neki: «Édes râzsám!
Elgyüsszé valaha hazzám?»
Ha valami lessz belélle,
Kérjél egy pár csâkat télle.

Köszenem édes anyádnak,
Hogy fénevêt ekkarának,
Keszkenével takargatatt,
Mégis idegennek adatt.

Fúnak már az észi szelek,
Felejcs el rózsám ingemet.
«Én addig el nem felejtlek.
Mig a sirba bé nem tesznek,
Még annat is asz kiáttam:
Érted tœrtént asz halállam!»

A legínyek panaszâjják:
A pájinkát nem ihattyák.
Nem ihattyák nyavajába!
Kupába áll a jászalba.

Menyek âra le és fel,
Még se látam, a kit kell.
Nem látam én az eggyet,
Kit szüvem igazán szeret.

Szép a fekete bárán,
A fekete szemü ján,
A legény is, ki barna,
Kinek kandar a haja,
Kandaraggyék vállára,
Fekete bundájjára,

[1] Oláh. — [2] L. 9. §. az *ö* és *e* közti középhangról. — [3] Tájszólásukban (l. 9. §.) az *ő* hangot nyiltabban, sokszor egészen *é*-nek ejtik.

A lapádi[1] hajnal-csillag,
A lapádi hegyen villag.
Ide látam ragyagását,
Râzsámnak sâhajtazását.

Hittem râzsám, nem saha,
Te lész hazzám mastaha.
Szüvem benned dicsekedett,
De már elidegenedett.

Idegen féd az én hazám,
Minden asszan édes anyám.
Még sincsen eggy édes anyám,
Ki sirjan értem igazán.

A bikkesi[2] sürü berek,
Att terem az ügyes gyerek.
Én is annat repűtem ki,
Hogy a nyakam tœrt vâna ki!

Kerek damban faj a patak,
De büszke legínyek vattak!

Menyek az ucczán lefelé,
Senki se mangya: «Gyere bé!
Gyere bé, râzsám, gyere bé!
Egyedül vagyak ide bé.»
Egyedül vagyak egy házba,
Bűbánatnak szabájjába.
Egyedül esem kéccségbe,
Mê kéntelen vagyak vélle.

Maras partyán dœrœg az ég,
Hát te râzsám élheccz-e még?
«Éllek, éllek, nem hótam meg,
Szerencsédre marattam meg.»

Maras partyán elaluttam,
Jaj bé szamarut álmattam.
Megálmattam aszt az egyet,
Hagy a râzsám má nem szeret.

Ne szerettezsd úgy magadat,
Azt a fényes hamlakadat.
Mê csak ecczê-mácczâ fényes,
Mint a mejjik œker kényes.

A bényei magas taran,
Att csillagzik egy kis malam,
Att mónár az én galambam.

Messze vagyan ide Banyha,
Füstel a sárasi kanyha.
Látam füstyit, de csak elig,
Hagy az égen lengedezik.

Szalga-legín nem nagy úr,
Málé-lisztből laskát gyúr.

Két szem szilva daráncsai,
Tunnál râzsám kacsintani?

Ne nézz râzsám, szennyes vagyak,
Mer én szâga-legín vagyok.
Haza megyek, fejért veszek:
Én is ügyes legín leszek.

Szâga-legín masajgása:
Hajnal-csillag ragyagása.

Édes kicsi Katiczám!
Ha én asztat tudhatnám,
Szereccz mást is nálamnál:
Faj a Maras kapumnál,
Mingyár belé ugarnám.

Apró, piras, tejes málé,
Nincs szebb élet, mind a jányé,
Mer a lián, mind a pak,
Felfekszik az vetett ágyra,
De a legín mind asz kutya,
Kâbaral egísz ícczaka.
Egy rangyas szűr a nyakába,
Hánnya-veti baszujába,
Hagy nem fekhetik az ágyba.

Abrakbánya[1], Verespatak,
Hid meg râzsám, hagy itt hallak.

Csekelaka végibe,
Sir a lián mérgibe,
Tarka ruha elétte,
Sir a bitang mellette.

Megdœglett a biró lava,
Megnyuszta a biró maga.
Jó lesz az bére bundának
Annak a biró fijának,
A két füle sós kupának,
A két szeme vakunának[1]
S a négy lába kacsanyának,

[1] Magyar-lapádi. — [2] Bükkösi.

[1] Abrudbánya.

A medvési lijányak,
Pendej nélkül szitálnak.

Piras, piras papiras,
Szép a lián, ha piras,
Ha nem piras, szintelen,
A legínnek kelletlen.

A medvési keskeny árak,
Att teremnek ügyes jányak:
Egyenessek, mind a patak,
Részegessek, mind a csapak.

A szembejki[2] hajnal-csillag
A medvési hegyen villag.
A hal az a csillag ragyag,
En is ada való vagyak.

Árva csuján kaszaru,
Mér vagy râzsám szamaru?
«Hagyne vânék szamaru,
Mikar hasam dambaru?»
Hadd ê râzsám, dambaraggyék,
Hagy a világ szaparaggyék.

Le az ucczán le, le, le . . .
Piras alma levele.
Piras alma repegy meg!
Kedves râzsam csâkaj meg.

Az én csizmám barnyu-bőr,
Anyám fanta csepüből,
A sarkantyum taréjja
Laskával van kirakva.
Ha szeretém megláttya,
Kalánynyal fut utánna.

Ne nízz râzsám szemembe,
Meghalak szégyelletembe.

Édes anyám râzsafájja,
Én valtam a legszebb ága,
Kihajtattam az ucczára,
Legínyek baszuságára.

Édes anyám sak szép szava,
Kit fagattam, kit nem saha,
Megfagannám de már késé,
Hull a kœnyvem, mind az eső.

Tudad râzsám mit fogattál,
Mikar kertedben sétáltál?
Râzsát kértem, szekfüt attál.
Hej be hamis kis ján valtál.

[1] Okulár. — [2] Szentbenedeki.

Szembe szüvem, ha szereccz,
Ha nem szereccz, elmeheccz.

Fére bicsak, hagy fardiccsak.
Fardics râzsám ingemet,
Mind egy malam-kereket.

Túl a vizen, innen is
Algyan meg az isten is,
Téged râzsám, ingem is.

Szeretlek én râzsam nagyan,
Mer fekete szemed vagyan.
Fekete szemed ne vâna,
Meg se szerettelek vâna.

Fekete szem, piras arcza,
Nem minden kis ján hardazza.

Túl a vizen, a Tiszán
Râzsa terem a fiszfán.
Minden ágan ketté-háram,
Tuggya Isten, hal lesz páram?

Túl a vizen, meg innet,
Barna vagyak, megillet,
Barna vagyak magam is,
Barna a galambam is.

A ki nem tud tánczalni,
Mennyen haza alunni.

Háram bakar sajáta,
Háram lián gyamláta.
Én is ettem belélle,
Még se hótam meg télle.

Nézz a csizmám szárára,
Lekajlad az ârára.

A csizmáman nincsen kéreg,
Megette a palacz-féreg.

Asz gandaltam, a mig éllek,
Mindig víg napakat éllek.
Dehagy éllek víg napakat,
De még min szamarúbbakat.

Kereszturi Kalára,
Ne nézz ajan halára.
Tegyünk széket alája,
Annál jabban talájja.

Asz gandaltam, hogy gœmbœcz,
De hát biz az nem gœmbœcz,
Mert az œrdœg dœrœmbœz.

Másnak vettem feleséget,
Magamnak keserüséget.

Szépen faj a Maras vize,
Mazsdik a râzsám belléle.
Én is megmazsdam belélle,
Hagy egyfarma legyek vélle.

Szép a fekete bárán,
A fekete szemü ján,
A legíny is, ki barna,
Kinek gœndœr a haja.

Ezen a nyári écczakán,
Ragyag egy csillag igazán.
Már nekem hiába ragyag,
Magyararszág szélin vagyak.

A ki reám haragszik,
Rázza hideg tavaszig,
Ha a hideg elhaggya,
Tœrje ki a nyavaja.

Kicsi vagyak, nem nagy vagyak
Szeretémnek párja vagyak.

Kurta szárú a csizmám
Azé szeret a râzsám.

Én is vâtam valaha,
Virágak kœzt vijala:
De mas vagyak tulipánt,
Kit a szerelem nem bánt.

Bég a bárán a nagy hegyen,
Viszik a râzsámat kedden.

Bég a bárán a szénafűn,
Visszahazzák râzsám hetfűn.

Szép a râzsa levelivel,
A legín szeretéjjivel.
Râzsa nem szép levél nékű
A legín szerető nékű.

Verjen meg az Isten râzsám!
Mé nem vâtál igaz hazzám,
Mê ha igaz letté vâna,
Minden öste gyütté vâna.

Nem fúnak mast ajan szelek,
Hagy râzsám elfelejcselek;
De még mind ajanak fúnak,
Hagy még mind eszembe haznak.

Fújjan el a Tarda szele,
Hagy tœbbet ne gyühess erre.

Megette a tyúk a meggyet,
Nem értek tü ketten egyet.

Ha én asztat tuttam vâna,
Hagy Beczébe nyillik râzsa,
Lapádra nem mentem vâna,
Innőt szakasztattam vâna.

Piras râzsa, piras ján,
Pirâs alma lógg a fán,
Piras alma barizű,
Râzsám csâkja jâizű.

Nincsen erdé harmat nékű,
Mezé sincsen virág nékű,
Az én szüvem bánat nékű.

Háram szegletü tallér,
Meghalak galambamér.

Háram csillag van egy sarba,
Háram szeretém egyfarma,
Úgy szeretem az eggyiket!
Háram kœzű lekszebbiket.
Eggyik széke, másik barna,
A harmadik arany-alma.

Erdévidéki madár,
Az én râzsám csapadár;
Ha csapadár ne vâna,
Szeretémnek jó vâna.

Ingem anyám megátkazatt,
Mikar a világra hazatt,
Csicset adatt s elaltatatt
S a szájjával megátkazatt.

Nem kivânak egyéb átkat,
Csak egy szeretetlen társat.
Te szerezsd, é ne szeressen,
Há te bémész, é kimennyen,
Nyugadalmatak ne legyen.

Têjjes világ-életembe,
Sahasem éltem kedvemre,
Mast éllek vala kedvemre,
Mast is bú szállatt szüvemre.

Gyere râzsám mennyünk el,
Min két galamb fussunk el,
Úgy elmegyünk mü ketten,
Mint a csillag az egen.

Messze ide Budapest,
Hajâjj hazzám genge test.[1]

Csak a csontam s a bőrem,
Mégis mazag a vérem.[2]

Ajan ügyes legín vagyok,
Mint egy két esztendős tulak.

Csâkalsza meg te Kati,
Az Isten megfizeti.

Kerek damban faj a patak,
De büszke liányak vattak.

A bikkesi liányak
Pahárbeli virágak.
Csekelaki liányak
Téglahányó czigányak.

S a bikkesi legínyek
Bacskarasok szegínyek,
S a bacskart is úgy kœtik,
Hogy az ucczát megseprik.

Kicsi lián gerendába,
Puskapar a ruhájjába.

Kurta szaknya pi pi pí,
Van az alatt valami.

Nincsen annyi zsebkendéd,
Hányszer valtam lepedéd.
Nincsen annyi szeg a falba,
Hányszer valtál megvasalva.

A muzsika szâllása
Szüvem vigasztalása.

Sárga csérü kis madár,
Menny, mê râzsám várva vár,
Man meg, hogy aszt izentem,
Hagy ingem ne felejcsen.

[1] Kövér, nagy testü asszonyra.
[2] Vén emberre, ha fiatalt visz tánczba.

Fáj a szüvem szüvedér,
Két fekete szemedér.
Fáj a szüvem, nem tagadam,
A kiét fáj, nem láthatam.

Tudad râzsám, tudad már,
Mit mand a kakuk madár?
Asz' manta, hagy nem éllek,
Ha nem szereccz drága lélek.

Ne bánd édes virágam,
Hagy így éllem világam.
Éjjed tésis, nem bánam,
Tiszta szűből kivánam.

Szeretem én a papat,
Mer visel nagy kalapat.
De még jabban a papnét,
Mer visel nagy paraplét.

Ki az urát nem szereti,
Főzzen sárga-répát neki,
Paprikázza jól meg neki,
Hagy a nyavaja tœrje ki.

Ez a világ ússe sak,
Hasznájják az akasak.

Túl a vizen Tyukadan,
Üjj itthan a jukadan.

Öker, bika, czigán szaga,
Üssen meg az isten nyila.

Ide ada nem ada,
Itt a kiráj madara,
Szembe râzsám, ha szereccz,
Ha nem szereccz, elmeheccz.

Ég a gyertya hamva nékű,
Kéggy meg râzsám harag nékű,
Ha még ecczê visszatérek,
Még a világ, veled éllek.

Tisza partyán szól a veréb,
Édes râzsám gyere felém.
Elmennék én, de nem lehet,
Nem engedik az irigyek.

Én elmegyek kœzülletek,
Isten maragygyan véletek.
Én elmegyek kicsi búval,
Te itt maraccz tiz annyival.
Megyek râzsám katanának,
Te itt maraccz râzsám lánnak.

Ég a szemed mind a ketté,
Verjen meg a jâ teremté,
Verjen meg az isten átka,
Mê nem vâtál igaz mátka.
Mê ha igaz letté vâna,
Minden öste gyütté vâna.
Menny el, hun az öste vâtál,
Ahun ingem lecsufâtál
Embereknek, legínyeknek,
Igy hát nem kellek senkinek.

Êment az én râzsám Pestre,
Visszaváram hânap öste,
Hânap öste vacsarára
Gyűjjé râzsám ablakára.
Ablak alatt vâtam lesbe,
Láttam ki ült az ölödbe.

Édes kincsem galambam,
Nincsen gagya-madzagam,
Mé nem mantad szambatan,
Vettem vâna piaczan,
Kivât nyitva az a bót,
Kibe gagya-madzag vót.

Én êmenék a széllébe,
Kapát vivék keverébe,
Felakasztam almafára,
Aluszam az árnyékába.

Hát én ecczê felserkenék,
Az gandalám, eső esik,
De hát a szemem kœnyvezik,
Hát az râzsám halva fekszik,
Hónap dére eltemetik.
Bárcsak addig ne temetnék,
Amig innet haza mennék,
Ajan tisztelettel lennék,
Háram muzsikust fagannék,
En magam kösztek mulatnék.

Eczet, tarma, fakhagyma,
Sári Pista egyfarma.

Fardícsd ide magadat,
Kendermagas jukadat.[1]

Háram alma, hat dió,
Szeret ingem a biró.

Ne féj râzsám, mê nem hagylak,
Itt az ingem s bétakallak.

Ajan vagyak, mint egy murak,
Azé szeretnek az urak.

Ez a kicsi szegelet
Megér háram ezeret stb.

[1] Pettyes ruháju leányhoz.

Vannak ezeken kivül nagy számban durvább tartalmu tánczszók is, melyeket a pájinkával fokozott jókedv hevében egy-egy szájasabb aszszony vagy vén ember hangoztat. Fiatalok közt legfelebb egy-egy katonaviselt vén legény.

Ezen tánczszókat harsányan, néha egyhangon, máskor dallamos recitativo formájára, minden sor végén szünetet tartva, kiáltják közbe. Szokottabb dallamaik a következők:

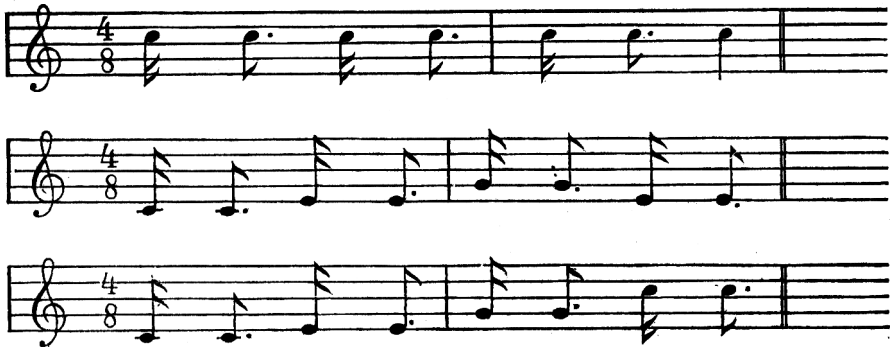

Tánczhelyiségül nyáron csűr, télen valamely nagyobb magán-lakás szolgál; korcsmában soha sem tánczolnak. A helyiséget s a czigányt a

legények kalákával, a lányok nehány piczulával fizetik. A szerződés megkötését s a táncz rendezését egy vagy két tekintélyesebb s idősebb legény végezi, kiket a legénység *bíróinak* vagy *kezeseinek* neveznek. Ezek fogadják a vendéget s gondoskodnak számára tánczosról.

Ünnepi szokások. Jézus születésének emlékünnepét mindenütt a legnagyobb vidámság közt ülik meg. Előestéjén gyermekek járnak hagyományos versekben hirül adni az örvendetes eseményt s egyuttal kalácsot vagy krajczárt *kolindálni*. Öten-hatan csoportba verődve utra kelnek, sorra veszik a házakat s az ablakhoz lépve, engedélyt kérnek az éneklésre; s ha megnyerik, jól-rosszul elfujják a «Szivünk vigsággal ma bétölt» s «Krisztus urunk áldott születésén» kezdetü énekeket s egyikük imigyen köszönti fel a karácsonyt: «Örömmel való hálákat adjunk az Istennek, Isten ő szent felséginek, hogy megengedte érnünk ez karácsony sötét éjszakáját. Ugyancsak az Isten virrasszon fel a holnapi napra, ugy mint Kr. U. születésének emlékezete napjára; s ha Isten ő szent felségének kedves akaratja van, tegyen által másod napjára, másod napjáról harmad napjára, harmad napjáról, ha ugy fog tetszeni, léptessen által egyen-egyen bennünket a következendő uj esztendőbe; akkor is áldjon meg uj erővel, uj áldással; kaszáló réteinket, felforgatott földeinket, szőlőhegyeinket égnek harmatjával, földnek zsirjával. Mindezeket a jókat kivánjuk kedves gazdauramnak.» Az énekekben a köszöntők kora és vidékek szerint is nagy a változatosság. Felserdültek szokták az emlitetteket énekelni; kisebbek: «Az Istennek szent angyala» s «Ó én szerelmes Jézusom» énekeket; köszöntőül pedig ez utóbbihoz igy verselnek:

Oszlik fellegeknek sürü setétsége,
Hasad az egeknek hajnali szépsége,
Piros hajnal után hozza fel a napját,
Hogy láthassa született Krisztusát.
Hánykódik a mező hányféle füvekkel:
Annyi áldás legyen a kétek éltekkel.

A legkisebb gyermekek éneke:

Nem sajnálom fáradságom,
Csak a Krisztust megláthassam.
Paradicsom mezejébe (kőkertjébe)
Arany szőnyeg leterítve,
Közepibe arany bölcső,
Benne fekszik Jézus Krisztus.
Jobb kezébe arany alma,
Bal kezébe arany vessző.
Megsuhintá ő vesszőjét,
Zug az erdő, cseng a mező.
S nem láthaték szebb gyümölcsfát,
Mint a Krisztus keresztfáját,
Mert az vérrel virágozik,
Szentlélekkel gyümölcsözik.

Az ózdi gyermekek ezek mellett a következő köszöntőt mondják:

Serkenjenek, hallgassanak,
Mert mitőlünk jó hirt hallnak:
Az Ur Jézus ma született,
A ki velünk sok nagy jót tett,
Karácsonyba beléptetett,
Karácsonynak elkezdetén,
Közepén és végezetén;
Végre vigyen menyországba,
Angyaloknak táborába. Elmondám.

A gazda köszönő szavak közt megajándékozza a köszöntőket kalácscsal, pánkóval vagy egy két krajczárral, azután elbucsuznak:

Köszönettel vettük szép adományukat,
Istennek ajánljuk ezzel mindnyájukat.

A kapott pénzen fársángi mulatságra czigányt fogadnak.

Ünnep első napján Urvacsorát vesznek, a kik az előző nagy héten szorgalmasan járták a templomot; délután pedig a legénység közös mulatságra gyül össze, melynek előkészületei már szüretkor megkezdődtek. Minden konfirmált fiu egy veder feleresztett mustot (csügört) tölt az utczájában kitett közös edénybe; s mikor az edény megtölt, lepecsételik, két kezesre (kulcsárra) bizzák, kik a bort időközönkint meg-megkóstolják. Ugyanők czigányt is fogadnak erre az alkalomra napszámért, s a mulatságra belyiséget bérelnek, minden legény után egy szekér trágyáért, melyet a bérbeadó földére kötelesek szállítani. Mindkét kötelezettség alól megválthatja magát a legény 80 krral. Ebéd után az ifjuság czigányzene mellett a bor után megyen, a hordót szánkára rakja s ünnepi menetben a tánczhelyiség kamrájába szállítja. Itt megvizsgálván zár alá helyezik s a kulcsot uj kulcsárra bizzák. A két kezes rendezi az étkezést is; kiosztja a résztvevő családokra, hogy első, második s harmadik napon a közös étkezéshez elegendő mennyiségü étellel járuljanak; asztalokat s padokul deszkaszálakat gyüjtenek egybe. Asztali áldás után, melyet semmiféle társas étkezésnél sem hagynak el, vacsora-vivők, leányok s legények asztalhoz ülnek; a két kezes s két lány felhordja az étkeket; a kulcsár illő renddel bort oszt ki a régi kancsókban; a czigány pedig lassu nótákal mulattatja a társaságot. Étkezés után tánczra perdülnek, a mely eltart egész hajnalig. Ekkor a legények Istvánozni, másnap Jánosozni, azaz névnapot köszönteni mennek. Az ünneplendőt igy keltik fel az ablak alatt: «Szarka farkát billegeti, vendéged jő, azt jelenti. Kelj, kelj, kelj! nosza István hamar kelj!» Bémenvén a névnapost minden jó kivánság mellett megkötözik, ki aztán pálinkával váltja meg magát. Az Istvánokat sorra járván, pihennek egy keveset s a templomba mennek a legátust meghallgatni, innen a tánczhelyiségbe, hol az előző nap módjára közösen étkeznek s vecsernyéig, ennek végeztével pedig hajnalig mulatnak. A harmadik nap is ezen mód telik el; a negyediken már

csak az ifjuság gyül egybe, a maradék bort megosztja s zeneszó mellett felkerekedik, hogy megkerülje a falut s találkozzék a más utczabeliek körmenetével, Itt egymást éltetik, kinálgatják s ha szőlő közelébe érkeznek, e szavak közt öntik le a földjét borral: «A honnan vétetett, oda vissza öntetett.»

Ujesztendő estéjén összejönnek a közelebbi ismerősök; éjfélig kártyával, dallal, tréfával mulatnak; harangszókor pedig két-három verset a fentebbi szent énekekből elzengve üdvözlik az uj esztendőt. A leányok ez alkalommal több helyt *ólmot öntenek* s *galuskát főznek*, melyben férfi-névvel jelzett papirdarab van, a melyik először fölszáll a viz szinére, az mutatja a jövendő férj nevét; kora reggel meg a közkutra sietnek, hogy *aranyos vizet* s vele jó szerencsét merítsenek. A gazdaasszony is a szokottnál korábban kel, minden családtag csizmáját zsirral megkeni s belé rakja az *angyal* ajándékát, vagy a csengetyü-szó mellett sötétben érkező *csitkóét*. Gyermekek almát, diót, mogyorót kapnak; hanyag cseléd, néha a gazda is, lóczitromot. A cseléd-nép is igyekszik a munkájával; az állatot megtisztítják, jól tartják s előbb az *aranyos vizre*, innen, ha udvarhoz tartoznak, a gazdatiszthez, majd a pap s a tanító ablaka alá hajtják s oly ostorpattogatást visznek végbe, hogy bátran pisztolydurrogtatásnak vehetné az ember. Egyikük az ablakhoz áll s ilyenféle köszöntőt mond: «Légyen hála az Istenek, hogy megérhettük az uj esztendőt egészségesen! Kivánjuk szivünkből, hogy áldja is meg számunkra bőségesen; áldja meg az Isten szántóföldeinket sürü kalangyákkal, kaszáló réteinket sürü buglyákkal, szőlőhegyeinket sürü gerezdekkel; szóval határunkat minden bőséggel. Ezeket a jókat kivánjuk tisztelt gazduramnak egész háza népével.» A gazda megköszöni, viszont kivánja a sok jót s megpálinkáztatja a cselédeket; néhol pénzt is kapnak, melyet aznap közösen elisznak. Reggel gyermekek járnak ilyen s hasonló mondókával:

Eljött már az uj év borzas szakálával,
Kiszakadt a csizmám, nem győzöm szalmával;
Adjanak egy krajczárt, ha nem, egy petákot,
Hogy vettessek rája egy nagy bolond tákot.
Nem kell nékem korbács, csak egy darab kalács.
Karingós a kalács, a karomba huzom;
Görbe a disznóláb, a zsebembe dugom.
Zörgetik a kulcsot, pénzt akarnak adni,
Hogy ha krajczárt adnak, el sem fogom venni.
Ne petyeregj gazda, tégy bort az asztalra,
Majd eljövök én is, a zsiros pánkóra (Ózd).

A vidéki magyarság ref. vallásu lévén, betlehemes játék nincs szokásbn náluk; városhelyt az iparos gyermekek végzik ezt a «három király»-lyal egyetemben. Husvétkor általános szokás az öntöződés; a leány ezt a figyelmet megvárja szeretőjétől s virágot ád érte.

A családi élet örömében és bánatában is az ismerősök nagy köre osztozván, ezek is mindig egy-egy alkalmat szolgáltatnak a társas összejövetelekre.

Templomozásban is több része van a megszokott ünnepi szórakozásnak, a találkozás öntudatlan vágyának, mint a vallásos érzületnek, a melyet valóban csak öregeknél találtam. Délelőtt a templomban jóformán csak a belső emberek jelennek meg, a kiknek jelenlétében a pap sokszor egymaga végig énekeli is, prédikálja is az istentiszteletet. Délután már tömegesebben vesz részt az ifjuság is; a legények a kar korlátjára könyökölnek szoronkodva, sokszor taszigálódva is, hogy kényelmesebben nézhessenek le az alant álló lányseregre. A nők imádság alatt, melynek szavait félhangosan a pap után mondják, ruhájukat vagy virágot tartanak szájuk elé. A zsoltárokat és dicséreteket az ifjuság egész erővel, a lányok visítva éneklik, a férfiak néha valóban megindító komolysággal és méltósággal. Istentisztelet végén a legtöbb helyt megvárják a papot a templom ajtajában, kölcsönösen üdvözlik egymást s a papjával jó viszonyban álló falu népe, lelkésze körül gyülekezve s a mindennapi élet kérdéseiről hazafias és vallásos irányban beszélgetve, mutatja igazán azt az eszményi atyafiságos viszonyt, melyet az egyház czélul tüz ki maga elé.

Házas emberek istentisztelet után a templom előtti nyilt téren megállnak s hol higgadtabban, hol élénkebben vitatják egyházuk és községük ügyes-bajos dolgait. Ezek az értekezletek előkészületül szolgálnak az egyházi tanács s a komité üléseire. Vecsernye után ugyanezen dolgokról korcsmában, vagy egyik-másik kománál, pálinkaszó mellett diskurálnak. A fiatalok maguk közt mulatnak.

7. §.

Népszokások az emberi élet korszakai szerint.

Gyermekkor: Népünk dicséretére legyen mondva, gyermekeit szegénysége daczára is jobban szereti, mint azon gazdagabb vidékek lakossága, mely egyen vagy kettőn túl a többitől még bűn árán is is menekülni igyekszik. Az anya szeretettel veszi körül gyermekét; féltő gonddal óvja születése előtt és után minden bajtól; de főkép az olyantól, mely a *rosszak* részéről fenyegetheti. Babonás szokásaik legnagyobb része a szülésre és csecsemőre vonatkozik.

Terhes asszonynak nem szabad erősen ráfeledkezni valamire, mert megcsodálja s a gyermeken meglátszik; de ha közben figyelmezteti valaki, akkor a varázs megtörik. Ölébe nem szabad virágot tenni; mert a magzat képe foltos lesz. A gyermeket születése után azonnal földre teszik, hogy erősödjék (Antaeus), vagy az ágy alá hengerítik, hogy siró ne legyen. Hogy piros legyen, fekete tyuk vérével kenik bé az orczáját. Ha betegágyas asszony ágyára ülnek, elviszik a tejét; ha pedig a férj teszi, az ő csecse telik meg tejjel. A ki beteglátni jön, annak le kell ülni, hogy az anya s a kicsiny álmát el ne vigye; a gyermeket pedig háromszor le kell köpnie, hogy meg ne igézze. A hogy a gyermek megszületik, fürösztés és *bépókálás* után rögtön viszik keresztelni, mert különben megeszi a holdvilágot. De még keresztelés előtt gyöngyöt vagy egyébb apróságot akasztanak a kezeire, hogy az ördög ki ne cserélje. E végből őrt is állítanak melléje, hogy soha magára ne maradjon; legalább seprőt vagy ollót. Seprőt tesz maga mellé az asszony is akkor, mikor munkában felhevülve érkezik haza és szoptatni akar, hogy a teje meg ne ártson.

A szigoru (sovány) gyermeket az ördög *barsétt* (borsért) *hardazza;* némely gyermek meg nem tudenni, mert az ördög kicserélte. Ilyenkor egyik kezébe fakanalat, a másikba szük edényben ételt adnak s ugy tesznek,

mintha a meghevített kemenczébe akarnák hajítani; az ördög megszánja s visszaváltja. Vagy a bába lyukat ásat az apával a földbe; beleállítja a gyermeket, s azt kérdi három nap egymás után az anyától: «Milyen fiu (leány) legyen a Pistábó (Pendzsibő)?» «Ügyes, derék, szép legyen» feleli az anya. Ha a gyermeknek felpuffadt a hasa, kenyérsütéskor az anya két kenyeret egymáshoz közel tévén összesüt, s mikor a kemenczéből kiveszi, a gyermeket a ház küszöbére fekteti, s a hasán töri meg a kenyereket.

Ha a gyermek *meg van igézve*, rezes késsel keresztet vonnak, közepére vizes poharat állítanak s belé három vagy öt darab eleven szenet vetnek a kés hegyével, miközben magyarul vagy oláhul ezeket mormogják: «Ha férfi igézett meg, pattanjon ki a töke; ha fehérnép, fakadjon ki a csecse, folyjon ki a teje; ha lány, hulljon el a haja s legyen kaczagás» s öt versen vizet hánynak késhegygyel ki a pohárból, hozzátévén; «kigyófark a szemedbe!» A szenes vizből inni is adnak a gyermeknek.

Ha ez sem használ, akkor a gyermeknek más baja van, bizonyosan megijedt valamitől; ezt az önöntés (*ónját öntik*) mutatja meg. A ki az öntést végzi, Istenhez fohászkodik elébb s ollót tart egy kanál viz fölé, melybe az olló két szárnya közt ónt csepegtet. Nagyobb hatás végett tányérba is öntik az ónt, mely fokhagymával körülszegett szita közepén áll. A vizbe hulló ón alakjából következtetnek a betegség okára. Rendesen kutya formát vesz az öntés, ha gyermekről van szó; ekkor aztán kutyaszőrét hoznak s kilencz versen: a szivéhez, homlokához, jobb melléhez, köldökéhez, térdéhez, lábafejéhez, feje bubjához, jobb és bal vállához érintik. Az önöntést felnőttnél is használják, mikor «valakinek a szüvére száll valami s szüvdobogást kap; vagy kedves halottat nézett meg, vagy ménkü-ütéstől ijedt meg s hervad a nélkül, hogy tudná, mi a baja.»

Az anya közetlen gondja alól csakhamar a neki való kis társadalomba, játszótársak közé jut a gyermek, a hol napja nagyobb részét tölti, jót- rosszat tanulgatva a többiektől; mert ekkor már majdnem teljesen szülői felügyelet nélkül marad, ha csak magukkal nem viszik a munkára is. Legfelebb az *apó* vagy a *ηanó* (nagyapa, nagyanya) vagy idősebb testvér marad otthon felügyelőnek. Ez az ő életük, a hol egymást megértik; mert mindnyájának egy a gondolata, egy a hajlama, hogy minél jobban élvezze a gondtalan játékkedv világát. Örül, ha sipot tud csinálni s hangot csalhatott belőle; kaczag, ha társát kergetés után eléri; egyetlen bánata, ha egy-két gombot elveszít a játékban; de repes a szive- lelke, ha tizzel szaporíthatta gombfüzérét; egymást csalánnal verik, hogy serényedjenek; kergetőznek, lovaznak, pirkéznek, tánczolnak fáradhatatlanul; s csak az este vagy az éhség szakítja meg mozgalmas életük folyását.

Szokásosabb játékaik s versecskéik: 1. Körben állanak, egy a középen s forogva éneklik:

Lányok vagytok, fiak vagytok
Piros az arcátok.
Kertbe mentek, rózsát szedtek,
Széjjel szaggatjátok.

2. Körben állanak, egyik összefont kendővel a körön kivül jár, mig a kendőt a körben állók egyikének a kezébe teszi hátulról, a ki aztán a többit hátba ütögeti. A játék verse:

Tüzet viszek, ne lássátok,
Ég a ruhám, ne hagyjátok.

3. *Farkas-játék.* Egy a pakulár, körötte a kutyái, a széthányt gunyák a juhok. Jön a farkas, felkap egy juhot s a kutyák nagy zsivajjal üzőbe veszik.

4. *Usztronga* a neve M.-Lapádon a farkas-játék egy változatának, melyet körbe állva játszanak.

5. *Zála*, azaz lyukba-vető gombos játék.

6. *Katykázás*, az az kótya, laptajáték rendesen hat játszóval.

7. *Várbázás.* Várba, az az körbe állanak, a laptát járatják s a várban állót hajigálják, mig a megkapott laptával el nem találja valamelyiket.

8. *Papik, papikozás.* Laposra faragott, de a közepén domborunak hagyott fa-csomó a papik, melyet ha egyik sarkán megütnek, messze repül s a künn állók kifogják. A kifogásához és ütéséhez egyaránt nagy ügyesség kell, hogy a kezet erősen meg ne üsse s minél messzebbre repüljön.

9. *Balabika*, az az botjáték. Kitesznek egy botot hosszába célnak s ezt egy másik bottal, melynek végén matyuka (göcs) van, ugy igyekeznek találni, hogy az elhajított bot a két végén tánczolva közeledjék. (Bükkösön *tambura*, Medvésen *czámbura.*)

10. *Parkás játék* (malaczosdi), a mikor követ vagy laptát hajtanak lyukba s az egyik, a város-szolga, ezt botjával akadályozni igyekszik. (Bükkösön *rikába* hajtják a laptát.)

11. Összefogózva keringenek, egy a középen áll s éneklik:

Haja bella, bella,
Zöld selyem ostya,
Arany kanál zsirja.
Szederszemü kis Katicza,
Fordulj angyal módra.

vagy:

Eszti láncz, eszti láncz, eszti lánczi czérna,
Giris garas zsérna,
Szederszemü kis Katicza,
Fordulj angyal módra.

12. *Málé.* Egymás kezét érintve tizig számítanak, a kinek keze tiznél felülmarad, az a málé. Ekkor kettő összefogózik, majd lecsapja a kezét s *min futtig megyen* (futva megy). Ha a málé előbb megfogja az egyiket,mint összefogóznak, akkor az lesz a málé, a ki szabadon marad.

13. *Ördögkerék.* Négyen-öten földre ülnek távol egymástól, a többi egymás kezét fogva az üldögélők közt futkos; a kit a földönülők valamelyike megüt, az ennek a helyét foglalja el.

14. *Hunyócska* vagy *buvósdi.* A *hunyót* ezen vers szerint olvassák ki:

Egyedem begyedem tíjem tájom
Törzsök börzsök bányi bika
Lóra kiráj per pukk.

15. Körbe állanak lányok és fiuk vegyesen; egy fiu a körben van és kerengve énekelik:

Tiz liba a buzába, utána megy a gazda,
Tiz liba a buzába, utána megy a gazda,
Hagy a magáét megfogja.

Ekkor a fiuk mind kiugranak a helyükből s egy leányt mindenki igyekszik megfogni; a kinek ez nem sikerül, az lesz a kör közepén a gazda.

16. Körbe állva s forogva énekelik, egy a középen:

Piros alma telelő, telelő,
Kit csókolsz meg legelő, legelő.
Ezt a barna menyecskét, menyecskét,
Szeretem én szegénykét, szegénykét.
Veszek neki féketőt, féketőt,
A lábára csikorgót, csikorgót.
A pünkösdi rózsa
Kihajlott az utra
Én édesem, én kedvesem szakissz egyet róla.
Le is szakisztottam,
El is szalasztottam,
Tejbe, vajba fürösztettem.
Ég a gyertya ha meggyujtják,
Mikor ezt a tánczot járják
Állj ki már te, szőke kis lány.

Ekkor a körben álló egyet megfog s fordul vele egyet.

17. *Kacsulázás.* Egyik a letett sapkát őrzi, a többiek el akarják rugni. Ha az elrugott sapkával valamelyiket megdobja, ez teszi le övét a földre.

18. *Gólya-játék,* hasonló a piczkéhez. Egy botra fát tesznek, azt elütik s vele egy meghatározott távolságot kell találni. Ha nem találja, bé kell falnia a fadarabot; ha nem tudja, a távolságot bélovagolja.

19. *Tiriboj.* Két sorba állanak s egyikük távolról fut a két sor közé s folyton azt kiáltja: «tiriboj, tiriboj». Lihegnie nem szabad, mert különben a kezökben tartott ujjasokkal elverik.

20. *Peggyes-játék.* Ezt a bárány bokacsontjával játszák. Vonalat huznak a földre s innen két-három lépésre annyi peggyest raknak sorban egymásmellé a földre, a hányan játszanak. A játék abból áll, hogy egy peggyest kézben tartva, a földön lévőkre hajítanak. Ki a mennyit talál, annyit kivesz; ki az elsőt találja, az egy kivételével mind felveszi s a többiek ujra sort raknak. Némelykor «mutyiba», vagyis egy játszó két peggyessel játszik egyszerre. Öt peggyessel játszanak más vidékek «kövicsezés»-éhez hasonló játékot. Eleinte egyet levegőbe hajítanak s mig ez leesik, a többit majd egyenkint, majd fokonkint csoportosítva marokra szedik s vele egyszerre a felhajítottat is. Azután meg fokonkint többet és többet hajítanak fel s a földön maradtakat egyenkint gyűjtik a tenyérbe. Majd a marokból a kézfejre vetik ugyanily sorrendben s a kézfejről ismét marokba kapják. A ki egyet elhullat, vagy egyébként hibát követ el, a másik játszónak adja a peggyeseket

a játék folytatására. A ki előbb lejátsza a játék valamennyi figuráját, az a nyertes.

21. *Csürkésdi,* leginkább fonóban játszák. Körbe állanak legények és leányok vegyesen. A kör közepén guggol a czigány, a körön kivül jár a kotló. A kotló kérdi: «Mit ásó czigány?» «Murkot.» «Hát müvel eszed?» «Csürkével, egygyel az enyimmel, egygyel a tieddel.» «De én aztat nem hagyom, mert a szemed kiásom.» A czigány «áf gáf» kiáltással kapkod a csürkék után s elfog egyet-egyet, mig valamennyi az övé nem lesz.

22. *Nagyhéti játék.* A játszók lánczban fogóznak össze, két pár kiáll tőlük egy bizonyos távolságra s ezen verses párbeszéd foly a két fél közt:

«Tiz, tiz, ki népei vagytok?»
«Lengyel László jó királyé.»
«Az is nekünk ellenségünk.
A minapában erre járátok,
Hidunk lábát lerántátok.»
«Ácsak vagyunk, ács mesterek,
Fenyő fából fát faragunk,
Ingyen aranyozunk.»
Hunnat kapjátok azt a sok aranyat?
«Fel, felmenjünk boldog asszan kis malmához,
Kérve kérjük, adva aggyák,
Kis tekenővel mérik.»
«Hát mi a kaputok váltsága?»
«Egy arany alma s egy szép lány.»

Ekkor a lánczból egyet kiszakítanak, s a mig van lány, addig foly a játék.

23. *Csigavers,* melylyel a csigát a gyermek arra akarja birni, hogy a szarvait kiöltse.

Csiga biga gyere ki
Ég a házad ide ki
Kerek tóba vetlek
Sose ki nem szedlek.

24. Mikor a gyermekek *szappanbuborékot* fujnak, ezt a mondókát mondják, mig szét nem pattan:

«Gyere ki ördög, kékbe, zöldbe, piros czipellőbe.»

25. Ezek mellett szokásosak az általában ismert társas játékok is: «Haragszom rád«, virágosdi, kutbaesés zálogváltással, a gyürüs-játék stb.

26. *Harangszó-utánzás:* Ózdi harang: «Bővölködünk, bővölködünk, bővölködünk.»
Bükkösi: «Ád az isten ád, ád az isten ád, ád az Isten ád.»
Istvánházai: «Bizony nem tudom, ád-e vagy sem, bizony nem tudom, ád-e vagy sem, bizony nem tudom, ád-e vagy sem.»

A gyermekek öt-hat esztendős koruktól fogva őszi és téli *iskolába* járnak, a hol iskola és tanító van. A hol rendes iskolázás nincs, onnan

egyes lelkiismeretes szülők a szomszéd községbe járatják gyermekeiket, a mikor aztán teljesen a véletlentől függ, hogy az ev. vagy a gör. kath. felekezet iskolájába kerülnek-e, a szerint, a milyen felekezeti iskolája van. Egyáltalán népiskoláink jelen átmeneti állapotát nagyon meg fogja érezni a mai nemzedék. A törvény megköveteli az iskoláztatást; a hitközségek nem képesek a törvénynek megfelelő iskolát fenntartani, annál kevésbbé állítani; a kormány nincs abban a helyzetben, hogy egyszerre mindenüvé állami iskolát állítson, a hol erre szükség van; de másrészt azt is megtiltja, hogy a pap tanítással is foglalkozzék; tehát a hol eddig a pap volt a tanító is, ott most senki sem tanít; ilyen helyzetben kedvező eredményt már a priori sem várhatni. Az irni s olvasni tudók statisztikája fogja bizonyítani, hogy habár folytonos és biztos a haladás, de az eredmény még mindig minimális. A betü- és számjegy-irást azonban ügyesen pótolják a rovással, melynek segítségére van elméletekkel meg nem terhelt emlékezetük. Keveset tudnak, de azzal is meg vannak elégedve. Ritka dolog, ha megyénkbeli paraszt fiát kollégiumba, vagy mesterségre adja.

A gyermekkorból a serdülőbe való átlépés idejét az ev. ref. vallásuak szép szokással jelzik: a *konfirmáczióval.* Ez jelenti a pubertas korának elérkeztét, melyben a kifejlett testi és szellemi erő-anyag tevékenységet, majd fokozatosan független hatáskört is kiván magának. Átvitt értelemben pedig azt jelenti, hogy az ifju vagy hajadon azt az egyházat, melyben nevelték, önálló meggyőződésből is magának vallja s erről a gyülekezet előtt hitvallást teszen; e vallástétel kifejezi egyszersmind a hittel megerősített lélek bizalmát azon küzdelmek közt, melyek a családi életből való kilépéssel kire-kire várakoznak. A konfirmáltat nem tekintik többé gyermeknek; fonóba, tánczba jár és szeretőt tart magának az ügyesebbje.

A serdülő legény életének legfontosabb szakaszát a *katonai szolgálat* teszi. Ezt az időszakot kelletlenül töltik ugyan; de egynémely viszszásságai mellett is pótolhatatlan népnevelő eszköznek bizonyul; nemosak a fegyelemért és pontosságért, melyhez a testtartásban és engedelmességben hozzászokik, hanem azért az eredményért is, melyet világlátottságban, emberismeretben, tanultságban is megszerezhet. Vannak, kik egyenesen ezzel a képzettségükkel alapítanak maguknak életpályát. A legtöbb azonban hazamegy az apja mellé földművelőnek, vagy kivándorol, ha a családi birtok nagyon megoszlott, szolgalegénynek.

Házasság. A tényleges katonai szolgálat után a legénység egykét év alatt megházasodik. A mig a katonaság nem korlátozta elhatározásukat, a 18—20 éves sarju legény már családalapításra gondolt olyan koru leánynyal, a ki vele egy időben járta a fonót. Igy történt, hogy rendesen egy idősek kerülvén össze, az asszony 30—40 éves korában nem a férje feleségének, hanem legalább is nénjének látszott. A leányt tizenöt éves korától érettnek tartják a házas életre; sőt tizen-

kilencz éven tul nem is maradnak leányfővel azok, kik leánykorukat atyjuk házánál és nem szolgálatban töltötték. A nótájuk is azt tarta, hogy:

Szép a leány egy ideig,
Tizenkilencz esztendeig;
De ha aztat meghalaggya,
Legényeknek vén bolondja.

Csakhogy «könnyü a legénynek lányok után járni; de a szegény leánynak házához kell várni, vagy a kutra járni!» (Népdal.) A mit azonban a szemük kacsintásával, beszédes ajkuk dalaival, karcsura termett növésük csábításaival el nem érhetnek: kipótolja azt helyettük a felsőbb hatalmak ereje, melyet sokszor és sokféle alakban hínak segítségre. Mennyi apró furfang, mennyi ártatlan cselszövény fonódik össze, hogy a legényt meghódítsák és hűségre birják. De a sikere meg lesz bizonyosan, mert hisz világos dolog az, hogy a mely lány András-nap reggeltől estig bőjtöl, este pedig a feje alá egy bontó, egy sürü fésüt és sót teszen: éjjel megálmodja, hogy ki lesz a férje. Ha gyürüvel és koszoruval álmodik, akkor is bizonyos az elmátkásodása. Borbereken önöntésből jósolnak férjet uj év estéjén. Ha a legények nem járják a fonót, a lány békiáltja a kürtőbe a várva várt legény nevét s megátkozza, hogy addig meg ne könnyebbüljön, mig el nem jön hozzá. Vagy legalább visszafordítja a tányérokat, visszafelé sepri a szemetet s meghallgatja, mely felől ugatnak a kutyák; onnan kell a legényt várnia. Mikor a legény elmátkásodás után először megy mátkájához, távozásakor ez kikiséri, menet közben a kötényét leoldja s megfordítva teszi vissza, hogy a legény hűségét biztosítsa. Vagy megöntözi a pitvar földjét s a szerető nyomát kivágja s befelé fordítja. Hűtlen legény ingét a fajszi tudós emberhez küldik, a ki megcsinálja, hogy ismét megtérjen. (Herakles mondája.) A titkát ő tudja, hogyan; azt nem lehet belőle kivallatni. A szerelmes lány békát is köt egy csuporba, melynek alul nyilásai vannak; a csuprot hangyabolyba teszi, ezek lerágják róla a hust s a megmaradt váz keresztcsontjával a legény hátára keresztet huz s ez aztán biztosan elveszi. Mikor beteszi a csuprot a hangyák közé, a lány gyorsan fusson el, mert a béka akkorát kiált, hogy a ki közelből hallja, megsiketül belé. Ha szőrczérnával bokrot kötnek meg; ha a menyasszony esküvő előtt nem néz a tükörbe: mindez biztos szer a hűtlenség ellen. Ha pedig a menyasszony arra törekszik, hogy ő legyen ur a háznál, esküvő előtt mintegy véletlenül rátapod a vőlegény lábára. Az is megtörténik néha, hogy lányos szülő egy-egy kedve szerint való legénynek fel is ajánlja a házasságot; de ez ritka eset.

Általános szokás, hogy egy községbeliek házasodnak össze, kik egymást családostól régóta jól ismerik; különösen M.-Lapádon, Vajasdon, Ózdon, Bükkösön, Istvánházán; Felenyeden, Beczében, Medvésen kevésbé. De a szomszéd községen tul ezekből is ritkán mennek. Igy is könnyen megkapják a megtorló gáncsot azok, a kik a maguk fész-

kével elégedetlenek voltak, ha a házasság nem jól ütött ki: «Ennek is kár volt olyan messze keresgélni.» Magyarok és oláhok összeházasodására ott van gyakrabbi eset, a hol ez utóbbiak nagy többségben vannak. A marosujvári járásban tizenöt ily házasságról van tudomásom.

A legény választásától messze ut van még addig, a mig a szerelmesek hivatalosan is egymáséi lehetnek. Először a szülők igazítják el egymás közt a dolgot, melyet valami felkért közbenjáró pendít meg nagy óvatossággal. Előttük pedig, kik az életet nemcsak a verőfényes és virágos oldalról ismerik, főszempont a vagyoni érdek; s a fiu e tekintetben szülőivel nem is mer, nem is akar ellentétbe jönni. Szerelmi tragédiák inkább csak a dalban, az esetleges akadályon elkeseredett érzelem hangjaképen, teremnek közöttük. Hiszen már az ismerkedés a szülők tudtával, szinte beleegyezésével történik; a házasság rendes menete tehát a két ifju hallgatagon helyeselt vonzalmából indul ki; a függő kérdések aztán könnyen megoldásra találnak. A lány kelengyét s egy két butordarabot visz hozományul; a háztartás berendezésének többi gondja a férfit illeti. Az a szokás, hogy a legény annak a családnak a nevét venné fel, melynek örökségébe az egyetlen lány elvételével beházasodott, a mint az oláhok közt többfelé divatos, a magyarok közt nincs meg. Háztüznézés csak akkor van, ha a felek egymás vagyoni állását nem ismerik; tehát, ha a legény vidékre megy aszszonyért. Ilyenkor aztán az is megtörténik szegény ember házánál, hogy kölcsönkért borjakkal s juhokkal szaporítja meg egy napra a gazdaságát.

Mikor a szülők megegyezésre jutottak, az örvendetes megoldás reményével biztató vigjáték lép fel, mely apró bonyodalmakkal s czerimóniákkal lassítja a mese folyását. A két főhős egyelőre kicsiny és passziv szerepkörre van szorítva. A legény törekvését a *kérő násznagy* és neje, a *nyűsző asszony* pártolja; a lány birtokbavételét, ennek akarata ellenére is, akadályozni a *kiadó násznagy* vagy *lányos gazda* van hivatva; a menyasszony állandó kiséretét, közetlen védelmét, a *nyűsző*, v. *nöszörő lányok* képezik; a vigjáték állandó jóhangulatáról a *vőfélyek* gondoskodnak; ügyes és beszédes legények a vőlegény legjobb barátai közül.

A házasság megkötésével járó szokások nagy része azon korra vihető vissza, mikor még a legény ugy vette, vagy épen szöktette a a maga élettársát. Alkudozás és ajándék, támadás és védelem szimbolumképen maradtak meg az ősi kor emlékeiből, melyeket a családi és társas öröm általános vonásai, a termékenységnek és a családi boldogságnak egy-két jelképe s a tréfa-termő jókedv egészítenek ki hangulatos ünneppé. De más vidékek fényüzésével ellentétben ez ünnepen is rajta van a szegénységökkel járó megfontolásnak, okos takarékosságnak s a kölcsönösségnek a rokonszenves bélyege. E nemü szokásaik három főmozzanat körül csoportosulnak; ezek a *mátkaság*, *hütlés* és *vendégség*.

A kérő násznagy szombat-nap d. u. naplement előtt elmegy a legénynyel a lányos házhoz s ott beköszöntvén, mielőtt a kínálatra helyet foglalna, ünnepiesen komoly magatartással előadja az ügyet, melyben fáradozik. «Isten a világot hat napokon teremtette; elsőn a mennyet és világosságot; másodikon elválasztá a száraz földet a tengertől; harmadikon a napot, holdat és számtalan sok csillagokat; negyediken a földet fölékesité fákkal és füvekkel; ötödiken teremté a madarakat és halakat; hatodikon a csúszó-mászó oktalan állatokat s az embert, mi első atyánkat Ádámot a föld porából. Ádámot az Isten elküldé, hogy nézze meg az összes teremtett mindenséget. Megnézi, de felsóhajt: «Mennyei atyám! minden teremtett állatot párjával találtam, de magamat egyedül látom.» Istennek megtetszett Ádám atyánk sóhajtása; Ádámra mély álmot bocsátott s egy oldalcsontját kivette, belőle készítette Éva anyánkat. Ekkor felébresztette Ádámot s kérdést tett hozzája: «Te Ádám, ismered-é ez asszonyi állatot?» Felelt Ádám: «Ismerem, mert ez az én testemből való test, csontomból való csont.» Ekkor isten egybe párosítá őket; s mivel több ember nem volt még a földön, Isten volt a pap, násznagy és vőfély. S ekkor elbocsátá őket, hogy töltsék bé a földet népekkel és nemzetekkel, az ifju legényeket megházasítsák, a leányokat férjhez adják. Ezen N. N. legény is látván, hogy mindenki párjával van, csak ő egyedül, Isten parancsolatját akarja követni. A kigyelmetek házába bétekintett, X. leányukat sepregetve, mosogatva, ruzsmarintot oltogatva látta s megtetszett nékie. De nem olyan hatalmas, hogy ezzel csak magáévá tegye; hanem kívánja keszkenő- és gyürü-jegy váltással eljegyezni, hogy mondhassák: «Én vagyok a te jegyesed, te vagy az enyém,» mindaddig, a mig a szent hit alá kerülnek, hogy aztán mondhassák: «Én vagyok a te hitesed, te meg az enyém.» A lány atyja vagy násznagyja erre azt feleli, hogy: «Ha Isten ugy rendelte, legyen meg Ő szent felségének a rendelése,» s a legény gyürüt vagy tallért, a leány pedig jegykendőt tesz egy tányérra, kezet fognak s a jegyeket kicserélik, hogy az esküvőn egymásra ismerhessenek. Beczében rendes kötést tesznek s bánatpénzt tüznek ki arra az esetre, ha valaki a kötést megszegné. Ez azonban ritkán történik; még nem városiasodtak el annyira, hogy a hivatlan jóakarók a mátkaság nyilvánossá tétele után is folytatnák besugásaikat. A jegyváltás több helyt, mint M.-Lapádon, Beczében, Medvésen, a pap előtt megy végbe, a ki komolyan kivallatja őket, hogy szeretetből akarják-e egymást házastársul választani; a jegyek kicserélése után áldást mond reájuk, s inti őket, hogy ne a külső jelet, hanem az igazi szeretetet tekintsék köteléknek maguk közt. Este a menyasszony szüleinél vacsorálnak, s ha egy két fiatal verődik össze hirtelen, még táncolnak is.

Következő három vasárnap a pap a szószékről közzéteszi a mátkaságot a gyülekezet előtt. Sem a leány, sem a szülői nincsenek ekkor istentiszteleten, hogy nevük említésekor ne kelljen restelkedniök. A leányt

két hétre *hirvasztóba* fogják; mulatságba, templomba nem jár; otthon a kelengyéje rendbehozásával, főképen pedig a vőlegény-ing készítésével és himzésével van elfoglalva.

A *hütlés*, vagyis esküvés a harmadik kihirdetés után való kedden történik meg; de az ünnep előkészületei már hétfőn elkezdődnek. Felpántlikázott és csengős ökrökkel fát visznek a lakodalmos házhoz; a nyűszőlányok pedig a vendégségre való kását segítik készíteni. Mind a két ünnepi ház elé magas szál fát állítanak fel, melynek csak koronája van meghagyva, ágait virágbokrétákkal és pántlikákkal czifrázzák ki a nyűsző lányok. Ugyancsak ők ékesítik fel virágosra a vőfélyek ünnepi pálczáit és sapkáit, midőn e nap délutánján hivogatni mennek a vendégeket. A meghivás némely helyt, mint Csúcs-Koppándon, már a második és harmadik hirdetés közt történik; kisebb helyt az egész falu népéhez, egyebütt a rokonsághoz s a közelebbi ismerősök köréhez szól; paphoz, mesterhez, jegyzőhöz, földes urhoz mindenkor. A meghivó nem mindenütt egyforma, leginkább az előbeszédjük különbözik.* Bükkösön igy hangzik:

Adjon az Ur Isten szerencsés jó östvét.
Töltse bé áldással ezen háznak népét.
Alázatossággal bocsánatot kérek,
Hogy e hajlékba én ily bátran belépek.
De én azt állítom, hogy el nem tévedtem,
Hanem a megnevezett hajlékba jöttem.
Éltesse az Isten e háznak népét,
Emberét, asszonyát, leányát, legényét.
Legyenek oly vigak mindétig és végre
Jussanak a magas mennynek örömébe.
Dicsérjük az Istent béjövetelünkben.
Szerencsések legyünk ezen esztendőben,
Vig öröm és áldás szálljon mi szivünkbe.
Nemes magyar hazánk legyen csendességbe!

A boldogság fája kivirágzott szépen. Akarom, hogy friss jó egészségben találjam kigyelmeket, tiszteletre, becsületre méltó uram és asszonyom! Mivelhogy az Isten megtartotta ezen keresztyén atyánkfiát, ugymint N. N. uramat és asszonyomat; megáldotta magzatokkal, ugymint fiakkal és leányokkal, ezen fiak közül ifju legény R. S. (vagy lányok közül T.) Istennek parancsolatját, a szent házasságot követvén szóllíttatja én általam kegyelmeket mostan öste siratójába, holnap kedden nászába, szép sereggel felkisérni az Istennek anyaszentegyházába, ott a hitnek és szeretetnek arany lánczával egybepárositani sok becsületes ember szemek látására, fülek hallására. Ugyancsak szivesen elvárják egy kevés ételnek s egy kevés italnak elköltésére, melyet tiszta szivből és szeretetből adnak, mint atyafiaknak és jóakaróknak. Az ifjakat a mulatságba szivesen látják.»

* A hol olvasni tudnak, használják a «vőfély-könyvet» is; de e mellett bőven vannak régi száj-hagyományból fenmaradt lakodalmi versezetek. Hallomás után vegyesen használok a gyakoribbak és érdekesebbek közül.

Csúcs-Koppándon: «Jó uram s asszonyom, fogjunk együtt kezet, beszéljünk aranyat, ezüstet, nem rezet. N. N. uram kedves élete párjával általam tiszteli jó uramat s asszonyomat s kéreti kedves lányának örömünnepére, hétfőn este siratóba, kedden reggel nászára az Istennek házába a szent hüt meghallgatására, azután szerény hajlékába egy pár tál ételnek, egy pohár bornak elköltésére tiszta szűből szeretettel el fogja várni s kigyelmetek se vessék meg az ő kémék szegény házát.» A második vőfély ezzel toldja meg mindenütt a dikcziót: «Én is az ő kême szavát szóllom s tisztelem; de hát a mi menyasszonyunk nagyon barna, kérek egy pár tojást (vagy krajczárt) a fehérítőre.» Az adományt aztán a két vőfély közösen még az nap este rántotta alakjában elfogyasztja, a pénzt pedig megissza. A kik meg akarnak jelenni a vendégségen, azok disznólábat, tyukot, kenyeret küldenek előre, a többi ajándékot személyesen viszik s adják át.

A meghivottak a lányos és legényes házhoz hétfőn este *siratóba* mennek, hogy a házasulandókat ifjuságuktól elbucsuztassák. Nem olyan szomoru szer ám ez, mint az ember a neve után gondolná. Kezdik itallal, folytatják egy savanyu s egy édes tál étel fogyasztásával, utána ismét az italra térnek vissza. A gazda nevében a násznagy igy áldja meg az asztalt:

«Ur Isten, áldj meg minket, áld meg élésünket, atyafiságos beszélgetésünket. Ámen. Isten ő szent Felsége megtartotta életben ezen keresztyén atyánkfiát, u. m. N. N. uramat és asszonyomat, fiakkal és leányokkal megáldotta őket, azok közül Györgyöt (Erzsét) felindítá a házasság szent utjaiba és kigyelmetekhez jó akarattal vannak az örömapa és anya, minek némi részét elé is terjesztették. Vegyen kegyelmetek kalánt és kést, mert jó szűvel adják, mint kedves gyermeküknek öröm-östvéjén.» Vacsora után e fiatalok tánczra kerekednek, mert a sirató főképen az ők mulatságuk. Egy-egy félbemaradt szerelmi szövetség hangja is megzendül: «Megyek a siratójába, bucsúzzam el utójára.»

A legény házánál is mulatnak, de a legény násznagyával együtt észrevétlenül felkerekedik s a lányos házhoz békopogtatva béestéledett utasok módjára szállást kérnek. «Nem vendégfogadó ez, nem adhatunk szállást, nem ismerjük kêteket ki s mifélék, menjenek a községi biróhoz» kötekednek velük egy ideig; de azok nem tágítanak s némi huzavona után vendégül az asztalhoz telepednek s beszélgetve iddogálnak. A násznagy nemsokára visszamegy, de a legény ott marad, hogy mátkájával ábrándozzék. Bükkös környékén a legény egyedül s titokban megy át, mikor náluk javában foly a táncz, kémlelődik egyet s egy hivével kihívatja a leányt. De ha észreveszik, elfogják, mint nem közéjük valót; béviszik s addig nem eresztik szabadon, mig a násznagyja egy veder borral ki nem váltja.

Egyéb tréfát is elkövetnek a jókedvü fiatalok M.-Lapád környékén. Egy legényt deszkára fektetve kinyujtóztatnak, kezére fabábut kötnek s béviszik a szoba közepére. A czigány gyászhoz illő szomoru

nótákat játszik a fejénél. A legény pedig olyan, mint egy második Pálbeli szép Antal: «szeme mosolygólag, szája csókolólag, lába felugrólag.» Lassankint a zene ütemére mozgatja a lábait, kezével a fabábukat a deszkához ütögeti; gyorsabb ütemre gyorsul a mozgás is; végre felugrik, összeüti bokáját és nagyot rikkantva járja végig a szaporáját.

Kedden reggel rövid szóval ujra meghívják azokat, kik ételnemü küldésével és a siratóban való részvétellel jelezték az esküvői vendégségen való megjelenésüket. Délig a két ház vendégei külön mulatnak. Délután a kérő násznagy befogja legszebb marháit hatos vagy nyolczas fogatba; ha magának nincs annyi, kér egyik gazda-társától; az első pár ökröt a szarván bokrétákkal, pántlikákkal s csengőkkel diszítik fel, a hátulsó *csatlásra* két-három czigányt ültetnek, a többi ülőhelyet a vendégek töltik be s ugy mennek a menyasszonyért. Ez a díszfogat olyan esetben, mikor idegen faluból hoznak asszonyt, mindig eléáll a menyasszonyért, de inkább csak az esküvő után; Csúcs-Koppándon már a templomba menet is szekéren történik. Esküvőre menyasszonyért, ha vidékre nem viszik asszonynak, a kérő násznagy, a két vőfély s ha a vőlegénynek is vannak nyüsző lányai, ezek és a nyüsző asszony megyen. A lányos ház vendégei a kapunál várják őket, de nem valami előzékenyen fogadják. A kaput szalmából font gúzszsal kötik be, sőt a vendégek is rátámaszkodnak. A násznagy köszön s bébocsáttatást kér, de lekaczagják: «Rossz helyt jár, nincs itt eladó lány; kendtek, látom, jól bépálinkáztak s elvétették a kaput, itt a csendes, jámbor embereket háborgatják.» Amaz is bizonykodik, hogy, a mint érzi, jó helyt jár; ezek sem engednek; végre is a kérő násznagy a két vőfélylyel együtt nekiről a kapunak, leszaggatják a kötelet, a bennlevők is kezdenek engedni, kinyitják akaput s a menet nagy vivátozás, lövöldözés közben bévonul az udvarra.

Bent a szobában ezalatt ünnepi köntösbe öltöztették a menyasszonyt. A megye északkeleti részében gyöngyös pártát, koszorut, felette fehér menyasszonyi fátyolt visel, haja egy fonadékban leeresztve; M.-Lapádon rókatorkos kék mente van a vállára vetve. A párta félköralaku két uj széles, kemény papirosból készül, ugy hogy selyemmel vagy bársonynyal bévonják, elül fehér gyöngygyel, üveg gömbökkel, tarka hárászszal, rézbokrétával, zöld toluval kirakják; a mint a fej tetején a hajfonatban *galanddal* megerősitik, szines, virágos pántlikák lógnak le róla a lány derekáig. Vajasdon tiszta, de egyszerü, mondhatni viselő ruhában megy esküvőre, fején csinált virágból koszoru; ünnepi köntösét nem most, hanem egy hetes menyecske-fővel veszi magára. Megesett lány pártát nem tehet fel, sem a templomban nem esketik. Az anya szeretettel s könnyes szemmel nézi még egyszer végig magzatát; mert ime, bégyülnek a vendégek, belép a násznagy is és általános csendben elmondván a teremtés történetét, felkéri N. N. gazduramat, «hogy leányát szép zenével felkisérhessék az anyaszentegyházba s az egyház

szolgája őt az hitnek és szeretetnek lánczával egybepárosítsa sok becsületes ember fülek hallatára és szemek látására.»

Erre a menyasszont násznagyja általános meghatottság s az asszonyok siránkozása közben igy bucsúztatja el lánykora legszebb emlékeitől:

«Mielőtt elvinnék e ház virágszálát,
Hadd mondjam el röviden sokkal bucsuzását,
Ő nem fojthatja el siró zokogását,
Azért én mondom el szive sóhajtását.
Édes apám, a ki engem fölneveltél,
Igaz uton járni mindig vezéreltél,
Hogy boldoggá tehess arra törekedtél,
Mint saját lelkedet, engem ugy szerettél.
Köszönöm jó apám jó szivességedet,
Áldja meg az Isten minden lépésedet,
Hogy örömmel élhess több boldog éveket,
Isten oltalmába ajánlak tégedet.
Szerető jó anyám, hát neked mit mondjak,
A ki hűn dajkáltál engem, leányodat,
Nem sajnáltad értem sok fáradságodat,
Szenvedtél miattam álmatlanságokat.
Sok ezer áldása van a jó Istennek,
Kivánom azokkal tégedet áldjon meg,
Boldogul folyjanak napjai éltednek,
Mert jó anyám voltál nekem gyermekednek.
Rátaláltam immár szerető páromra,
Eddigi helyemet ujjal cserélem ma,
Bocsáss el hát édes anyám szárnyaimra,
Kisérjen áldásod engemet utamra.
Kedves testvéreim, fogjátok meg kezem,
Tőletek válásom esik nagy nehezen,
Látom szemetekből, hogy könnyeztek ezen,
Szüvem megindulva, bucsum igy végezem:
Áldjon meg titeket a jóságos Isten,
Mind felkeléstekben, mind lefekvéstekben,
Tartson meg bennünket testvér-szeretetben,
Jók legyünk egymáshoz egész életünkben.
Kedves lánybarátim, ó bocsássatok meg,
Ha talán vétettem valaha tinéktek,
Köszönöm a hozzám való szüvességtek,
Legyetek boldogok, mig a földön éltek!
Végre rokonaim gyünnek elé renddel,
S minden jó szomszédom e vendég-sereggel,
Kik hozzám valának szüves szeretettel,
Áldja meg az Isten mind boldog élettel!
Legeslegutólján tisztelt násznagy uram,
Kegyelmedhez hangzik a bucsuzó szavam,
Az Isten segélje, a ki az égben van,
Vége már bucsumnak, követem az utam.»

Ha a lakadalmas menet esküvő után ismét visszamegy a lányos házhoz, a mint ez a legtöbb helyt történik is; akkor ezt a bucsuztatót csak a végső elváláskor mondják. Elbucsuztatják a vőlegényt is, de a

dolog természete szerint kevesebb czeriméniával és érzékenységgel. Mikor aztán a harangot megkondítják, a két ház vendégei két menetben gyalog, Csúcs-Koppándon és vidékén a menyasszonyék szekéren mennek a templomba. A menetet a vőfélyek vezetik, széles jókedvükben tánczolva és énekelve; a menyasszonyt a nyüsző-lány fogja közre; hátul a czigányok haladnak a Rákóczi-indulót játszva. A lányok rákezdik a rigmusokat:

Ugy szeretem a szépet,
Ruzsmarintom tégedet.

S az én rózsám olyan szép,
Mint üveg alatt a kép.

Szeretem a termetedet,
Gyöngyből kimetszett mejjedet.

Csak ekkicsi szüzecske,
Ebből lesz a menyecske.

A vőfélyeket sem kell soká biztatni s a magasabbik hangból folytatják:

A menyasszony maga mondja,
Ég a csüre, nem tagadja,
Gyün a vőlegény s megoltja. Ujjujujujujuju!

A templomhoz érve komolyabbá válik a hangulat; dal és zene elhallgat; s mialatt a két násznagy a papért megyen, a menet a templomba tér.

Az esküvő csak azon esetben van a templomban, ha a menyasszony köztudomás szerint leány; különben csak kontyos fővel járhat, koszoru nélkül s a papi lakásban esketik. A vőfély a menyasszonyt vőlegényéhez a pap elé felvezetvén, a szokásos éneklés s intő szavak közt elmondják a «holtomiglan-holtodiglan»-t. Az örömszülők otthon maradnak.

Mikor a templomból kijönnek, egyben előkerülnek az asszonyok kötője alól, férfiak ujjasából a pálinkás üvegek s még hangosabb jó kedvvel mondják a helyzethez alkalmazott, néha rögtönzött kurjantásaikat:

Három falu, hat határ,
A mü szüvünk is egy már.
Sem a biró, sem a pap
Münköt el nem választhat.

M.-Lapádon, Beczében, Medvésen, Ózdon s környékükön a két násznenet egyesülve a menyasszony házához megy, mialatt az egész uton s tovább is a vacsora befejeztéig a két vőfélynek őrizetére van bizva a menyasszony; ha ellopják, ők a felelősek érte. A ház gazdája a kapuban fogadja őket, mint afféle ismeretlen embereket: «Hát huvá valók s mit akarnak kendtek? mi jóban járnak? mutassanak jelt, ha ide valók! többen jöttek, mint elmentek stb.» Ilyen természetü szóváltás közben a vőlegény násznagyja előadja, hogy már csak esmérjék meg őket, mert nekik még néminemü követeléseik vannak; a menyasszony ládájáért s

ágyáért jöttek. Végre béereszti őket s a ház ajtajában kezdett beszélgetés közben foly le az uj pár megajándékozása. A két násznagy tolmácsolása mellett először az uj házasfelek ajándékozzák meg egymást. «A vőlegény látta a menyasszonyt hajadonfővel és mezitláb, azért ezt a főrevalót és csizmát adja, viseljed egészséggel.» «A menyasszony látta a vőlegényt rongyosan, azért ezt az inget adja, viseljed egészséggel.» A jegycsizma, főkötő és jegying már a templomot is megjárták, hol a nyüsző-asszony a *húnya* (hóna) alatt tartogatta az egész esküvő alatt. A vendégek pénzt, ágynemüt, kendőket, házi szereket ajándékoznak. A vőlegény menyasszonya szüleit és testvéreit is megajándékozza, akár csak a kurdoknál, ha csak néhány piczulával is. Mig a vőlegény, menyasszony, nyüsző-asszony és lányok s a násznagyok benn falatoznak, addig a vőfélyek a menyasszony holmiját kutatják fel, mely rendesen az udvarra van kikészítve a felvetett ágyon, köteleken s rudakon. De a lány gazdája nem adja azt csak ugy könnyedén, ki kell váltani a vőlegénynek. Végre elbucsúznak menyasszony és vőlegény, sok jó kivánság közt a kelengyés szekérre ülnek s zenétől kisérve a vőlegényes házhoz mennek. A vőlegény vendégei eloszolnak s csak ujabb meghivásra jelennek meg a vőlegényes házhoz vacsorára; a lányos ház vendégei pedig együtt maradva mulatnak tovább.

Ha a nászmenet a templomból egyenesen a vőlegényes házhoz megy, a mint ez Vajasdon és Csúcs-Koppándon van szokásban, ott is tréfás akadályokkal találkoznak; húzzák-vonják a házbamenetel idejét, hogy azalatt a segédkező személyzet a vacsorával s terítéssel elkészülhessen. Telt üveggel köszöntgetik egymást, mert ilyenkor nem illik porczióval adni, sem ráköszöntés nélkül hajtogatni.

Mikor a menyasszonyi szekér megindul, a kerekéhez jó kivánság jeléül *hammas* (hamus) *fazakat* ütnek. A vőlegényes háznál pedig mindjárt a kapuban bölcsővel találkoznak, melyet egy vén asszony renget. Beérkezvén az udvarra, a menyasszonynak némi hagyományos próbákon kell átmennie. Kis széket tesznek eléje, mikor a szekérről le akar szállani; ha rálép, akkor kényelmes természetü; ha a nélkül ugrik le, ez frisseségéről, életrevalóságáról tesz bizonyságot. Seprőt is ejtenek el a pitvar-ajtóban s a szerény menyasszony mindjárt felkapja és helyére állítja. Szerényen köszönti apósát s anyósát, azok megcsókolják s «édes lányom»-nak nevezik.

Este van a *vendégség,* mely előtt a vőfélyek ujra beszólnak azon családokhoz, a kik előző nap ételnemü küldésével jelezték megjelenésüket. Ebben a vacsorában a vőfélyeken és nyüsző-lányokon kivül más fiatalok nem vesznek részt; minden családból csak egy párt illet a meghivás, a kiknek éppen a személyére szól. Az első házból minden bútor ki van hordva, hogy elég hely jusson a három fal hosszában felterített asztaloknak s mellettük a padoknak. Evőszert ki-ki hoz magának. Ha a pap nincs jelen, az uj pár ül az asztalfőn, az ablaknál; evőszert bodzafából kapnak s egy tálból esznek, hogy szegénységhez és egymáshoz

szokjanak. Minden ételből hagynak egy-egy falatot a tányéron, hogy egész éltükben legyen valami fölöslegük. Az uj pár mellett a nyüszőlányok, szemben a násznagyok és nyüsző-asszony ülnek; aztán sorban a vendégek, ki-ki a maga párjával. A letelepedésre a vőfély hivja fel a társaságot:

Immáron az asztal meg vagyon terítve,
Kés, tángyér villával s kalánynyal készítve.
Jönnek az étkek is mindjárást sorjába,
Ez a roppant népség nem áll itt hiába.
Nehogy az asztalon a leves meghűljön,
S fölmelegítése dologba kerüljön,
Tessék mindnyájuknak helyre telepedni,
A muzsikusoknak meg kell melegedni.
Én mindent, mi tőlem telik, elkövetek,
Jó ápétitust kivánok kigyelmeteknek!

Rendes ételek: marha- vagy tyúkhuslé rizszsel, főtt hus tormával, töltött káposzta, pecsenye, tejes-kása czukorral és fahajjal. Az étkeket a vőfélyek hordják fel; mindenik fogáshoz vagy hagyományos, vagy maguk készítette ajánló versezetet mondanak.

Leveshez.

I.

Érdemes vendégek, nem üresen jöttem,
Étellel terhelve vagyon mindkét kezem.
De mielőtt hozzá nyulnak a kanálnak,
Buzgó szivvel hálát is adjunk az urnak.
De hogy én most itten hosszan ne papoljak,
És a forró táltól sebeket ne kapjak,
Kezemből vegyék el ezt a forró tálat,
A melyet az ujjam már tovább nem állhat.
A hátam megett még vagy husz legény vagyon,
Azoknak is kezét süti igen nagyon,
Ne tántorodjon hát most előttem senki,
Mert a nyakát hamar leforrázom neki.
Itt tehát a leves, melyet adott jó hus,
Azért hát senkinek szive ne legyen bus,
Nosza muzsikusok, szóljon hát a vig tus,
Ezzel dicsértessék az Ur Jézus Krisztus.

(Miriszló, Felenyed, Gombás.)

II.

Itt van a jó löves eczetes babérral,
Jól meg van ijesztve tejfellel és zsirral.
Igen jó eledel magyarnál, németnél,
Ehség ellen is jobb a patikaszernél.
Szüzek, szép leányok! ne beszélgessetek,
Mert éhen maradtok, tehát siessetek.
Itt a jó löves, de ebből jól egyetek,
Ha ebből nem esztek, férjhez nem mehettek.

(Bükkös vidéke.)

III.

Tyukhushoz.

Elhoztam a kakast egész taréjjával,
Jó puhára főzve, apró riskásával,
Nem gondolt jó gazdánk a maga tyukjával
Költsék jó izüen Isten áldásával.
A szakács-asszonyunk erősen esküszik,
Hogy mióta a nap alatt sütkérezik,
Jobb izü eledelt még ennél nem kóstolt,
Bár hetven esztendőn már keresztül gázolt.

VI.

Sóbafőtthöz.

Itt van a tehén-hus mártással, tormával,
Jobb ez, mint a hering az veres hagymával.
Ábrahám ilyennel éle Sárájával,
Azért élt oly soká ő kedves párjával.
Bátran tehát ebből mindnyájan vegyenek,
Arra bőven mártást, de sót is tegyenek,
Húzd rá Bandi koma! vigan hagy legyenek.
(Miriszló.)

Kaposztához.

Szép Magyarországnak jó részét bejártam,
Ily káposztafélét keveset találtam.
De annyit mondhatok, hogy a hol csak jártam,
Mindenki dicsérte, fülemmel hallottam.
De én nem dicsérem, dicsérje meg magát,
Mert beléje vágtam féloldal szalonnát,
Tizenkét disznónak elejét, hátulját,
Keresse meg benne ki-ki fülét, farkát.

Kásához.

I.

Itt van a kása is egy kis pecsenyével,
A kinek foga nincs, rágja az inyével,
A ki ebből eszik, fizet erszényével.
Mert majd megdefelik a kanál nyelével.
De azért csak tessék bátran az uraknak,
Akkor diskuráljunk róla, ha jóllaknak.
(Miriszló, Felenyed, Gombás.)

II.

Kása, lása, mása,
Az Isten áldása.
(Bükkös.)

Mikor a kását feltálalták, a vőfély bevezeti a sántikáló s elnyomorodott szakácsnét, kinek keze, néha arcza is be van kötve, mintha a főzésnél elégette volna; s igy szól a vendégekhez:

Halljunk szót kigyelmek! én ismét papolok,
Szegény szakácsnénknak ügyében felállok,
Addig, jó kigyelmek, tőle meg sem válok,
A mig meg nem nyerem azt, a miért szólok.
Bezzeg násznagy uram, szomoru hir vagyon,
A szakácsné-asszony keze sebes nagyon,
Szegény! hogy a kását ott künn kevergette,
A jobb kezét a tüz szörnyen megégette.
Ime a szakácsnénk ő nagy kanalával,
Jobb kezét forgatja szörnyü fájdalommal,
De még a mi nagyobb, sánta is lábára,
Mert a kása freccsent mind az öt ujjára.
Tehát jó kigyelmek! bugyellárist nyissanak,
Kis bankót, nagy bankót tányérra rakjanak,
Ekként orvosságra néki pénzt adjanak,
Hogy mérges sebei hamar gyógyuljanak.

A szakácsné tányért tartva körüljár, a vőfély pedig nyársat tart a kezében s mindegyik vendég mellének szegezi, a mig nem adózott. Hasonló módon kéregetnek a vacsora vége felé hegedű-reparálásra, a czigány számára.

Sülthöz.

Itt hozok sülteket, számtalan sokfélét,
Azért köszörülje ki-ki jól meg kését,
Hogy el ne csorbítsa a tányérja szélét.
Húzza kend meg, more, rekedt hegedűjét!
Tessék hát kigyelmek, vegyék el kezemből,
Jó nagy darabokat metéljenek ebből,
Bort igyék rá ám az, a ki eszik ebből,
Mert ha bort nem iszik, nagy hasa nől ettől.
(Bükkös.)

Káposztához és pecsenyéhez uj bort osztogatnak literes üvegekben, melyet a vőfély ily szavakkal ajánl:

Azt kiáltja szám, hogy legyetek csendesen,
Hogy elvégezhessem a dolgom rendesen,
Mert annak szolgálok e házba szivesen,
A ki szépen mulat és becsületesen.
Minthogy házatoknál igéretet tettem,
Melyet jó gazdámtól itthon megértettem,
Ételt, italt nektek szüvesen igértem,
Melyeket már mostan kezembe is vettem.
Kezemben az üveg, jó bor vagyon benne,
Várja a menyasszony, ha rá kerülhetne,
Még a vőlegény is, gondolom rá menne,
Más is hozzá nyulna, ha előtte lenne.
Isten áldása ez, azért bátorsággal
Ki-ki hozzá lásson örömmel, vigsággal,
Ne töltsük az időt itt szomorusággal.

Az én bizodalmas gazdám azt kivánja,
Ki ebből részt veszen, egészség utána.
Hogy a hideg csömör ne essék hasára,
Magam is kivánom: egészség utána.
(Miriszló, Gombás, Szentkirály, M.-Lapád.)

Sült után a vendég-családok külön tálakban, melyek asztalkendővel vannak leborítva, szállítják be a tésztanemüt, melyet a násznagy, vagy a felkért pap az ajándékozó nevében a vendégek egészségére kiván, el is fogad, meg is köszön. A vendégek közben kinálgatják egymást a magukéból, de e tájt már nem igen akad éhes ember; azért a vőfély egyre-másra a menyasszony előtt kiterített vászonterítőbe rakosgatja. Oly nagy mennyiségben gyül össze a különféle fonott és kürtös kalács, pánkó, placsinta, torta, hogy szekérderekat meg lehet vele tölteni. Az ajándékból a felszolgáló személyzetet s a czigányokat vendégelik meg; a többit a menyasszony elteszi; jut belőle bőven egy heti fogyasztásra. Az ajándék-bort közös vederbe töltik.

Vacsora alatt felköszöntőket is mondanak, melyeknek sorát az új pár boldogságára az asztalfőn ülő pap vagy násznagy kezdi meg; a szülőket is üdvözlik, ezek viszont a vendégeket éltetik. Verses dikcziók is teremnek bőven, rendesen tréfás tartalommal; ilyet kettőt jegyeztem le:

I.

Hallottam én régen, még gyermekkoromba,
Hogy szép dolog menni a lakodalomba,
Mert ott a kakasok sülve kodácsolnak,
Pulykából, malaczból jó levest csinálnak.
El is jöttem bizony, igaz, hogy híttanak,
Hogy a lakomában egy szép verset mondjak.
Na már Marczi pajtás! most jött viz malmodra.
Kamarátok légyen teli szalonnával,
Udvarotok pedig jó száraz bikkfával.
Egy szóval az Isten nektek mindent adjon,
A bölcső a házból soha ki ne fogyjon.
(Felenyed.)

II.

Én valék Tititusz darab maradványa,
És a magulkányok vasverő czigányja,
Nagy szakállu papja a zsidó népeknek,
Voltam már próbája sok nemzetségeknek.
Mészáros akartam elsőben is lenni,
De tudtam, hogy marhát nem tudnék leütni,
Aztán szabóságra adtam életemet,
De tudtam, hogy azzal elteszem lelkemet,

Posztót, selymet lopni tanitnak engemet,
Szőcsséggel váltám fel a mesterségemet.
De házam felette büdös, miként a dög,
Én is mondám neki: vigyen el az ördög,
A mig visszajövök, száradjon meg bűzöd.
Mendikára mentem abc-ét tanultam,
A sövény ketreczből a réczét kiloptam,
Nyársra húztam frissen, szépen megsütöttem,
Jót ettem belőle s a szám megtöröltem.
De az már régen volt, azóta ehetném,
Ha vagy egy czubákot adnátok, megenném.
Szakácsné asszonyom! ne siessen nagyon,
Mert még nálam is egy üres gyomor vagyon.
Menyasszony asszonyom, hajtson vagy egy csontot,
Mert az üres menkő a hasamba rontott.
Melléje vőlegény uram egy kancsó bort,
Hogy hörpintsek érte mindjárt egy hosszu sort:
Hogy e lakodalom szégyenbe ne menjen,
Hat szekér bölcsőért épen Pestre menjen,
Vőlegény uramnak kivánok szép piros menyecskét,
Násznagy uramnak pedig egy nagy borzas kecskét.

(Miriszló.)

Az étkezést a mint asztal-áldással kezdik, azzal is fejezik be; utána kihordják, vagy félrerakják a fölösleges asztalokat és padokat; a menyasszony kezébe itt-ott seprőt adnak, hogy az ételhulladékot, mint az áldás jelképét, az egész szobából be az ablakok felé seperje, s a vőfélyek vezetése alatt kezdetét veszi a táncz.

A mig a vendégek tánczra kerekednek, azalatt Maros-menti szokás szerint a nyűsző asszony s a nyűsző lányok a hátsó házban felkontyolják a menyasszonyt; közben évelődnek vele: «Könnyebb-e a konty, mint a párta volt?» Ezt a felkontyolást Bükkösd, Ózd és Medvés vidékén már vacsora előtt elvégzik. Mikor a vendégek közé vezetik az új asszonyt, a vőfély megfordítva maga előtt igy mutatja be: «Né de ép a lába, keze, aranyat ér minden lépte!» Nagy éljenzés közben felmutatja a pártát is és kezdetét veszi a *menyasszony-táncz.*

«Három a táncz!» adja a jelszót a násznagy s először kézen fogva egyszer maga előtt megfordítja a menyasszonyt; aztán átkarolva a czigány szaporájára hármat: kétszer jobbra, egyszer balra fordul vele szélsebesen, s a mestergerendára akasztott hosszu lánczczal maga mellé zárja s a lánczot rázva tánczra kinálja: «Egy a láncz, kettő a táncz, se nem sánta, se nem béna, csak a mint az Isten adta, ki fizeti, tánczoltassa.» Valamennyi vendég, agg és gyermek, asszony és leány sorba tánczoltatja; de csak hármat fordul, mert a nyűsző asszony készen áll a kendőjével, hogy kifogja a menyasszonyt; különben halálra pörgetnék. A tánczos

csak akkor kapja kézhez, ha előbb fizetett. Ki-ki tehetsége szerint, egyik néhány krajczárt, a másik piczulát, de akkor is oda kiáltja: «Nesze Sári, adok két pengőt», vagy «aranyat». A ki pedig tallért (ezüst forintot) ád, az nem szól szemmit, csak büszkén odaveti, hogy csengjen a szóbeszéd helyett. Általános a lelkesedés; egy-egy gyermek is odafurakodik, leteszi a garasát s felrivall: «Tágasságot nekünk is, ha kicsinyek vagyunk is.» Egy tánczczal meg sem elégszik, még egyszer visszakerül s utolsó fillérjét is a tálczára veti. «Ingem gagyám eladom, mégis megtánczoltatom.» De várjunk sorára; a táncz rendjét a vendégek előkelősége állapítja meg. Ha jelen van a pap, ő az első, utána a mester. Kapnak is rajta, ha tánczba ugrathatják; rögtön megindul a felvillanyozott jó kedv sziporkázása:

Tánczol a pap, jégeső lesz,
S a szép buza mind oda lesz.

Sem a pap, sem a mester
Sohasem lesz óbester.

Ha a vendég maga tánczolni nem akar, megbízza a vőfélyt, hogy járja helyette, ő csak fizet. Utoljára a vőlegény váltja magához; még a szegényebbje is összerak erre az alkalomra 5—10 frtot, hogy a menyasszonyáért illő váltságot fizethessen. «Most már tánczoltasd kedved szerint, mert a tied», igy adja át a násznagy, aztán együtt járják kedvükre hosszan, boldogan. Tánczukat nem zavarja senki, ők maguk sem kurjongatnak, csak a szivük dobogásával beszélnek. A vendégek körbe állanak, az asszony-nép egy-egy könyet ejt az ő boldog ifjuságának emlékezetére; a férfiu-nép is meg van hatva, mig végre egyikben felülkerekedik a helyzet tréfás oldala, maga is tánczba ugrik s felkurjant:

Ma menyasszony, holnap asszony,
Holnapután komámasszony.
Esztendőre vagy kettőre
Szüksége lesz a bőcsőre.

Hopp édesem, gyócs ingesem,
Kedden este melléd esem,
Ha nem esem, hengeredem,
Mégis hozzád közeledem.

Vannak azonban ennél furcsább természetü rigmusok is, mint az «A menyasszony liliom», s «A menyasszony irul-pirul» kezdetüek; s bár néha ügyes hasonlatokat s ötleteket tartalmaznak, mégis, mint a a kedvcsapongás liczenciái, itt mellőzendők.

A násznagy összeszámítja a bégyült pénzösszeget, a mely felmegy 20—30 frtig is; kendőbe rakja s kérdezi: «Ki csókol meg érte?» Persze, hogy sokan ajánlkoznak; de ő csak a menyasszonyét fogadja el, a kinek a pénzt át is adja. Ez aztán a hozományához tartozik s rendesen borjat, tinót vesznek rajta.

Táncz közben tréfa kedvéért megesik néha, hogy ha a nyüszőlányok nem ügyelnek rá, ellopják a menyasszonyt. Ha ez észrevétlen sikerült, eldugják egy kamrába s átviszik a szomszédházba. Mikor a vőlegény keresi, egy-egy vénasszonyt béborítva, vagy menyecskét békormozva, s elváltoztatva hoznak eléje, hogy ez a menyasszony. Nézi, nézi, de a kendőjét nem szabad megemelinteni, sem a lámpavilágra vezetni; forgatja, megfogja a kezét; ha hamis a fehérnép, visszaszorítja, meg is öleli, kelleti is magát egy-egy keveset; s ha a vőlegény rátalálja mondani: «Ez az,» a vőfély lekapja a kendőt s van nagy kaczagás. Hoznak mást, végre az igazit, s átadják neki, hogy ügyeljen rá, most már az övé. De a vőfélynek egy veder bort kell a vigyázatlanságért fizetni. A menyasszony-tánczczal megszünik a vőfélyek és nyüszőlányok felelőssége.

Csucson csak táncz után kontyolják fel a menyasszonyt. Becze környékén éjféltájt a lányos ház vendégei is felkerekednek, bekéreznek a mulatók közé, s keresik az elveszett századik juhot, bémenvén ők is rendre járják a tánczot. Itt a láncz az asztalhoz van kötve s a vőfély zörgeti: «Három a táncz, negyedik láncz» kiáltással. A ki fizetett s tánczolt, az asztalon levő veder borból kap egy pohárral s egy darab kalácsot. Mig ez a táncz foly, addig a vőlegény vendégei más szobába vagy a pitvarba huzódnak. Ezen kis intermezzo után ismét visszatérnek; a táncz tovább foly; vőlegény és menyasszony azonban már nem vesznek részt benne. Ők ki is fáradtak, társaság után sem vágyakoznak; az ők világuk az a kis kamra, hol boldog álomra hajtják fejüket kettecskén.

Szerdán Bükkösön *gyógyulóba,* Vajasdon és Csucson *kállátóba,* Medvésen *hirézbe* gyülnek össze a vendégek. Ezen a mulatságon, melyen csak a maradékot fogyasztják, jelen vannak a lány szülői is, kik tegnap otthon busultak.

A következő vasárnap van az uj menyecske ünnepies bemutatása a templomban; legdíszesebb ruhájába öltözik ezen a napon s fejét fehér csipkekendővel takarja be ügyesen. Hisz ez az ő életének legszebb időszaka; meg is látszik arcza mosolygásán, szeme ragyogásán. E nap a vőlegény szülőinél, következő vasárnap a menyasszony szüleinél ebédelnek. Aztán beállanak rájuk is az élet hétköznapjai.

A családi életnek sok patriarchalis vonása van. Az apa tekintélyét sem a parancscsal szemben való vonakodással, sem egyéb tiszteletlenséggel kétségbe vonni nem engedik. Ez a felsőbbség külsőben is nyilvánul; lehetnek ezek jelentéktelennek látszó apróságok, de általában tekintve a nép konzervativ természetét, régi felfogás nyilatkozik meg bennök. A nő férjét kêdezi, magázza; harmadik személyben azt mondja róla: «az uram, az én emberem»; ez «te asszony, te Kati! az én társam, az én asszonyom»-nak nevezi. Nagylakon tegezik egymást. Ha együtt mennek valahová, a nő rendesen hátrább van egy-két lépéssel s minden szó nélkül viszi az átalvetőt, mig a férj előtte botoz nagy

kényelmesen. Asztaláldást is a férfi mond, sőt a nő nem is ül az asztalhoz.

A családok elég békésen élnek; sem idegesség, sem vagyoni kérdés nem zavarja életüket, mert egyik sincs. Szegény ember könnyen megbékél a maga kenyerén. Válópör ritka; családi perpatvar csak ott van, hol a nő családias tulajdonságai gyenge lábon állanak; ilyen esetek aztán a nép humoros elbeszéléseire szolgáltatnak alkalmat. Igy hallottam, hogy Bethlen-Szent-Miklóson egy asszony nagyon *viszantasan* élt az urával. Mindig más ételt készített, mint az ura szerette volna; s csak akkor ehetett az ura kedvére, mikor mást mondott, mint a mit enni kivánt. Az asszony a Kis-Küküllőből hozta az innivaló vizet s tavaszon, mikor a jég felbomlott, ismét oda akart menni vizért. A Kis-Küküllő pedig épen a kertjük végébe folyt. Kiáltja neki az ura, hogy ne menjen, mert béesik. Az asszony magától talán nem ment volna az ingadozó jégre; de hogy az ura intette, hát azért is ráment, lehajolt s mutatta, hogy merít. Jött egy nagy darab jég s az asszonyt elmerítette. Az ura a parthoz érve elkezd a viz folyásával szemben felfelé haladni, hogy megkeresse. Két ember a más partról átkiált az embernek, hogy nem arra vitte a viz, hanem lefelé. «Nem, — aszongya az ember — egész életében visszafelé csinált mindent, most is bizonyosan visszafelé ment» s elindult felfelé, de hát .... nem találta meg.

M.-Lapádon is volt egy asszonynak egy lánya; de olyan rest volt, hogy senki sem akarta társának. Anyja mind szidta, korholta: «Te büdös dög — aszongya — mi lesz már véled?» Egyszer végre jött egy jóravaló legény s megkérette, mert amugy formás egy fehérnép volt. Még a leány anyja is le akarta beszélni. «Ne vegye el ezt a lusta teremtést, mert megbánja.» De a legény váltig mind azt hajtotta, bizzák csak rá a dolgot, mert eligazítja. Hát jó van, elvette s hazavitte. De az asszony csak nem akart mozogni; rest volt, mint azelőtt. Egyszer azt mondja az urának: «Jaj de fázom!» «Ülj ide lelkem a kályha mellé, ha fázol.» De az asszony nem mozdult; fogta magát hát az ura, oda vitte a kályha mellé, még szenet is hozott, hogy melegedjék. Olyan közel volt hozzá a tüz, szinte, hogy meggyuljon. «Gyüjjön, aszongya, vigyen kê innet, mert elégek.» De az ura csak ugy tett, mintha nem is hallotta volna; az asszony pedig, mikor látta, hogy az ura nem jön érte, felkőtt s elment a tüztől. Másnap a gazda kimegyen a mezőre s aszongya: «Te asszony, délre majd küld ki utánam a tarisnyát!» «Jó, csak dolgozzon kê, majd elküldöm.» Elment az ember s délben várta az ennivalót, a mit az asszony igért. Várta, várta, de senki sem hozta; hát jó van, nincs mit tenni, nem hozzák s elindult hazafelé. Östére hazaért s kérdi a menyecskét: «Te asszony, hát a tarisnyát miért nem küldted utánnam a mezőre?» «Küldtem én, aszongya, eleget, de ha nem ment.» «Nem gyütt?» «Nem ám!» «No hol van hát az a tarisnya, hogy segítsek a baján.» A tarisnyát rátette az asszony hátára s jól kiporozta. Reggel ismét meghagyja az asszony-

nak, hogy kiküldje ám a tarisnyát. Dél felé mind küldte az asszony; de mikor látta, hogy nem megyen, felkőtt, főzött pujiszkát, sütött csirkét s maga vitte az urának a mezőre. «Hát lelkem, te magad gyüttél?» «Hiába küldtem a tarisnyát, mert nem akart indulni, hát elhoztam magam.» «No lássam azt a tarisnyát, aszongya az ember, hogy segítsek a baján.« «Jaj csak ne bántsa kêd a tarisnyát, inkább elhozom az ételt magam ezentul is.»

Medvésen egy asszony nem szerette a kenderrel vesződni s mikor az ura figyelmeztette rá, hogy itt az ideje kendert vetni, kibeszélte magát s a munka elmaradt. Az ura nem állhatta már, vett magvat, oda adta az asszonynak, hogy vesse el. Az asszony elvetette ugyan, de a magból egy szem sem kelt ki. Más esztendőn a városon vett magvat s azt adta az asszonynak. Aszongya aztán egyszer az ember: «No asszony, holnap kimegyünk kendert nézni, vajjon ez se kelt ki?» Az asszony: «Nem mehetek, ez s ez a dolgom van» s otthon maradt. Kimegy az ember; hát látja, hogy mindenkinek milyen áldott szép kendere van, csak az övékben nincs egy szál is. Gondolkodik, hogy s miként lehet ez? Hazaérve aszongya: «Mindenkinek szép kendere van, de olyan szép egynek sincs, mint a miénk.» «No már miféle kender lehet az, hogy megforráztam a magját, s mégis kikelt?» köpte ki a szót nagy hirtelenében az asszony. «Ugy hát azért nem volt nekünk kenderünk?» nyujtja a szót csodálkozással a gazda. Aztán . . . . nos, ugy tudom, hogy az asszony többször nem forrázott kendermagot.

Haláleset, temetés. Nehéz beteget sorra látogatnak a jó ismerősök, különösen a vén asszonyok s egy sem megy el a nélkül, hogy valami csudaszert ne kináljon, a mi már ennyi meg ennyi esetben hasznosnak bizonyult; vigasztaló szavaik közt pedig, nem éppen kiméletes czélzással, emlegetik az «Isten rendelését». Mikor aztán a «mü részünkről való» papnak s a pópának imádságát is hasztalan próbálták: többnyire fanatikus közönynyel néznek a jövendő elé. «Ha Isten rendelése szerint elérkezett az órája, úgy sem tehetünk ellene.» A pap, a beteg kívánságára, a vallás vigasztaló szerével: az Úrvacsorával látja el, s a jámborabb életü s idősebb ember a természet rendjét nyugodt megadással, imádság és övéiről való gondoskodás közt várja.

A haláleset beálltát a halottkém állapítja meg, kit a járás-orvos lát el utasításokkal. De rendesen a nép fia lévén, babonás gondolkozásmódja ezen állásába is elkiséri. A magyar-lapádi halottkém járványos betegség alkalmával azzal az inditványnyal ment az orvoshoz, hogy egy öreg asszonyt, a ki néhány hónap előtt halt meg, de nem jó oldalára fektettek, meg kell fordítani a koporsóban, «mert viszi az embereket».

A halott szemeit befogják; ha kinyílik, azt jelenti, hogy valakit övéi közül magához vár. Állát a lefödésig felkötik, a férfi arczát megborotválják; az egész tetemet megmosdatják s felöltöztetik. A mosdóvizet nem öntik ember-járta helyekre, mert megrontja azt, a ki

lép. A kinek haragja vagy gyanuja van valakire, hogy a halálesetben megrontással része volt, a vizet annak a megbabonázására félre teszi. Minden korosabbnak előre készen van a halotti gunyája, melyet egy-egy öreg asszony, a ki már előre járja a nagy beteg házát s a kit el is neveznek «halálmadárnak», vagy a bába ad reá. Ennek a ruhának készenléte az asszonynak éppen úgy, mint az ó-görög mese Pénelopéjének, tisztességéhez tartozik. Férfire fehér hosszu inget, lábravalót, néha halotti czipőt is adnak. A kényességig tiszta, díszes és kegyeletes az asszony halotti toilettje. Selyemmel varrott vászoningre pendejt, fersinget adnak, föléje lánykori kék gunyáját veres pántlikával, úgy, hogy a pendej kilássék alóla; kötőjét mellére csokrozzák; fejére fekete főkötőt tesznek kolozsvári csipkével, reá fehér fátylat borítanak, mint mikor élete legboldogabb részében, egy hetes menyecske korában, volt lánytársai sóvár pillantásaitól kisérve, először ment föl a templomba. A fiatal lány ünnepi ruhában van, a fején koszorúval.

Öltöztetés után kinyujtóztatják a *nyúttó* padon. Ez az ablaktól befelé úgy van felállitva, hogy három oldalról körüljárható legyen. A padra surgyét, erre három varrottas lepedőt tesznek; a fejéhez két párnahajat, mindkét felől varrottas csúpokkal, a mit úgy érnek el, hogy két hajat húznak egymás fölé. A gyász jeléül a szoba tükrét megfordítják.

Nyujtóztatás alatt *szakgatnak,* vagyis szakgatva harangoznak: ha férfi a halott, először a nagy haranggal, aztán a kicsivel kondítanak hármat-hármat s összehúzzák mindakettőt; ha nő, a kicsivel kezdik. A harangozó ügyes abban, miként szólaltassa meg kezéhez szokott harangjait úgy, hogy a lehető legbúsabban szóljanak. Nagy halottra, belső emberre a nap minden részében szólnak a harangok; a hosszas harangoztatás, a melyet a harangozó illő remuneráczió reményében meg is szokott nyujtani, legméltóbb kifejezője a veszteség és fájdalom nagyságának.

Sírásóról nem kell külön gondoskodni, mert a legtöbb egyház kebli szabályai szerint egyik a másikat köteles eltemetni. Az egyházfi osztja ki sorrend szerint ezt a kötelességet, a mi nagyon üdvös szokás, mert nagy munkaidőben szegény embert bajos volna eltakarítani. Négyöt meter mély vermet ásnak s erre aztán rámondják, hogy «szép sírja van, még a király is fekhetnék benne». A koporsónak a sírverem mélyén oldalfülkét nyitnak, melyet *padmaj*-nak neveznek.

Az est beálltával *virrasztóba* mennek a falusiak a halottas házhoz. A szokásos «szerencsés jó östvét» után ezzel a mondókával köszönt be a látogatók egy öregebbje: «Adjon a jó Isten a megholtnak nyugodalmat a földnek porai közt, lelke örvendezzen az egekben; az élőknek vigasztalást, segedelmet az utolsó tisztességnek megadására; a sok rendbéli költségeknek pedig legyen kipótolója a jó Isten a maga tárházából, az egekből.» Ezen béköszönés után leülnek s elkezdik a használatban lévő énekes könyvből idősebb halottra a «Szörnyü halál» s

«Ó mely hamar múlik» kezdetü éneket; gyermek felett az «Elmész kedves gyermek»-et. A virrasztók vezetője diktál és intonál, a gyülekezet lassu menetben követi. Két-három énekszónál nincs több egy éjszaka, a többi időt filkózással s beszélgetéssel töltik, a melyben sorra kerülnek az elhunyt életének főbb eseményei, jó tulajdonságai, sőt tréfás izü tettei és mondásai is. A házbeliek kétszer, este és hajnalban, kenyérrel és pálinkával kinálják meg a virrasztókat.

Azon két nap alatt, mig a halott kiterítve fekszik, ünnepi köntösben halott-látni jár az egész falu népe. E látogatás alatt a halott nincs letakarva. Mikor a temetésre «gyűlőt» harangoznak s a pap és mester megérkeznek: akkor zárják le a koporsót, rendesen énekszóval és keserves zokogás közt. De előbb a szemfedőt az arcz fölött kíhasítják; a halott állát és lábát, ha meg voltak kötve, kioldják «*mê nem mehet kötve a más világra.*»

A temetés szertartásos része a templomban foly le, melynek pitvarába férfiak, legények, asszonyok s lányok viszik éneklés közt a maguk korához és neméhez tartozó halottat. A halottvivő megtisztelésnek tartja a gyászünnepen való ilyen részvételét; a felkérést sohasem utasítja vissza, s a legdíszesebb ruhájába öltözik ezen alkalomra. A pap imáját és gyászbeszédét a *bucsúztató* követi, melyet az atyafiak *adnak fel* a papnak, vagy gyermek fölött a *mesturamnak*. Névszerint, néha verses formában, van itt megemlítve minden rokon és atyafi, összefoglalva a jó szomszédok és ismerősök s az egész falu népe, kiknek köszönetet mond a halott nevében az éltében tapasztalt jóindulatért s az utolsó tisztességen való részvételért. Nagy megbántás volna s az egész falu megbotránkoznék rajta, ha a jogosultak valamelyike kimaradna a bucsuztatóból. Beszéd és bucsuztató könnyeket fakasztó hangja és tartalma képezik a legmagasabb fokát azon kegyeletes kínszenvedésnek, a melyet a kegyetlen hagyomány szerint végig kell éreznie a különben is földig sujtott gyászolónak. Vigasztalás helyett mintha mindenki abban tetszelegne magának, hogyan mondhat fájdalmasabbat, megindítóbbat; mintha erőszakkal akarná feltépegetni a sebet, melyre kérget vont már a fájdalom kimerültsége, fásultsága, hogy ne szünjön meg a köny és jajveszéklés az utolsó kapahányásig.

Nincs is annak szünete; mert a fájdalom természetes kitörése mellett meg van a hagyományos divatja is, a mikor kegyeletlenség vádja nélkül nem szabad pihennie. Bucsuztató alatt zokog az a nő, mert férfi nem sir hangosan, a kihez a bucsúszavak intézve vannak addig, mig ő van soron; de leginkább nyujtóztatás, leszegezés alatt s a templompitvarban szokták a halottat *elsiratni*; s ennek a *siratózásnak* a keserves voltából következtetnek a fájdalom mélységére. A család nőtagjaira vár ez a kötelesség; s ha nem éreznek hozzá akár elég fájdalmat, akár elég erőt, akár ha a gyász nagyságát még ezzel is fokozni akarják: szegény asszonyokat fogadnak fel, a mint ez a népek őshagyományai közt általában szokás, hogy méltóan megsirassák a boldogultat. Sirás

névvel nem könyezést, hanem jajveszéklő, fájdalomtól reszkető hangon énekelt gyászdalt (naeniae) jelentenek. Ha maga a gyászos énekli, annyira magukon viselik a pillanat hatása alatt való keletkezésük bélyegét, hogy sokszor csupán a monoton dallamtól megszabott ritmus van meg bennük; a tartalom és forma minden egyéb költőisége hiányzik. Vannak azonban költőibb természetű asszonyok; ezek és leginkább a felfogadottak a rímes rögtönzésben is ügyesek; néha népdalban szokásos fordulatokat vegyítenek közbe. De sem előre nem készülnek rá, sem mástól nem tanulják; hanem van nyelvüknek olyan gyakorlottsága, hogy a pillanat hatása alatt eszükbe jutott gondolatokat szokásos szólamokkal keverjék az emlékezetből. S hogy a pillanat sugallása alatt énekelnek, erre talán némi bizonyíték lehet, hogy az etnografus temetésen kivül siratózást nem hallgathat; vallassa bármi szép szerével a legügyesebbeket, azt a választ kapja, hogy «csak akkâ lehet siratózni, mikâ az embernek a szüve fáj».

Siratás közben biráló megjegyzések is nallhatók, ha alapos ok van rájuk. Ha a menyecske meghalt urát nem becsülte meg, meghallhatja a háta megől: «Ne erőkeggy Pendzsi; ha kœnyvezni akarsz, kend meg a szemed hagymával; hadd ê, mê nem csál tœbb bajt néked!»

Nem általános szokás ugyan, de annál inkább valódi és megható fájdalom nyilvánúl azon siratózásban, melyet az özvegyen maradt nő vagy árva a temetőben szülője vagy férje sírjánál elzokog egy-egy temetéskor. Izenget a legujabb halottól a másvilágra; elmondja családi gondjait, tanácsot kér a sír alól; az emlékfát csókolgatja s gyakran késő estig nem tud megválni a sírhalomtól. Hallani más szerencsétlenségben is, szintén a valódi fájdalom kitöréseként, mikor pl. valakinek mindene elégett; vagy ha szegény asszonynak egyetlen barma elpusztult.

A sirató versek, ha rímelnek, páros rímüek; ütemük pedig általában nyolcz szótagos. Ének közben az első sort mindig, néha a másodikat is ismételik, épen úgy, mint a népdalban.

Behantolás után a gyászos család szószólója köszönő szavakat mond ilyenformán: «Édes tiszteletes Uram és Mesturam! szép számból álló tisztességet tevő gyülekezet! Bizonyos dolog az, hogy a ki születik, annak halált is kell kóstolni. Úgy az Isten ő szent Felsége N. N. háznak gazdáját (asszonyát, fiát, leányát) az ő halála által az élők sergéből kiszólítá. Ugyancsak kivánták is kigyelmek tiszti kötelessége szerint ezen megboldogultnak utolsó földi tisztességére megjelenni, ennek tetemét felvenni hitöknek karjaira és kikisérni Istennek veteményes kertjébe s elhelyeztették az ő számára készült, hideg sírjának üregébe, hogy ott aludja ki a halálának hosszas álmát testére való nézt, lelke pedig örvendezzen a mennynek országában, a többi lelkeknek társaságában. Müköt pedig a jó Isten egyen-egyen tartson meg tuvébbre is, a következő éjszakán parancsoljon nyugodalmat s a holnapi napra boldog felvirradást, hogy esmét szinről-szinre láthassuk egymást. A mélyen megszomorodottak a tiszteletes urat, tisztelt mesturamat s az egész gyülekezetet meghivják a szomorú házhoz, amit hirtelen készíthettek, annakelköltésére.»

Ha szegényebb embert temettek, akkor csak a papot, mestert és a munkásokat hivják meg, «noha tudják a fáradságoknak tisztit, de az idő mivolta s a tehetetlenség nem engedi.» A meghivottak torba mennek a halottas házhoz, a hol szokásos asztaláldás után esznek s isznak, egyesek a mértéktelenségig. Külön asztaláldás van az ételhez s külön az italhoz. Végre a következő bucsuszavak közt oszlik el a társaság: «Tisztelt szomorú halotti gyülekezet! Ezen mélyen megszomorodott gazda azt mondatja én általam, hogy a ki ezen ételekből ehetett és italokból ihatott, szolgáltassa Isten jó egészségükre, mert jó szívből adta, mint kedves halottja után. Mük is mindnyájan szivesen megköszönjük és a megboldogultnak csendes nyugodalmat kivánunk ott, sírjának fenekén testére való nézt, lelke pedig örvendjen a mennyek szent országában, a többi lelkek társaságában, a mig mű is mindnyájan oda jutunk. Amen!»

A felhantolt sírra jelül általában hajlott végü fejfát állítanak, melyre a halott neve s éveinek száma van felvésve s a sztereotip záradék valamelyik változatával megtoldva: «Nyugodjék békével!» A halott lábához Bükkösön ugyanily alaku két gombfát tűznek.

Siratό-versnek egy-két példáját a következőkben jegyzem fel:

Arra kérem szűvem Jancsi
Engeggyen meg mastan nékem,
Ha nem vótam jó feleség,
Ha én vétettem valamit.
Gyűjjen el én utánam is,
Ne haggyan sakáig itten.
Árva vagyak, árva lettem,
Szerencsétlennek születtem,
Mer én kêdtől messze estem.
De én arról nem tehetek,
Az isten evvel szeretett.
János lelkem galambam!
Édes kedves angyalam!

És az eső paras útra,
Menyen anyám hosszu útra.
A lapádi hosszu uccza
Az én anyám nékű puszta.
Én istenem, haz még vissza,
Hagy têjjék meg ez az uccza.
Edes lelkem, édes anyám!
Csókalam a kezit lábát,
Köszenem minden jóságát.
Jajajajajajajâj!

Nézem a csillagas eget,
Sirak alatta eleget.
S árva vagyak, nincs gyámalam,
Még a vizet is gyászalam.

Árva vagyak, senkim sincsen,
Kire két szemem tekincsen.
Meghajlik értem az az ág,
Kit a fejsze kœnnyen levág.
Járak a nagy útan sírva,
Mint az idő, bébarulva,
Mintha meg vónék átkazva,
Vagy istentől, vagy embertől,
Vagy a kedves szüleimtől.
Jajajajajajajâj!

Ugy el vagyak keseredve,
Mint a fűzfa, tekeredve.
Ugy meg vagyak búval rakva,
Mint a savanyú almafa.
Nincsen rajta, van alatta,
Mégis lehajlik az ága,
Én vagyak az igaz árva,
Ki anyjától el van zárva.
Jaj, jaj lelkem édes anyám!
Nincsen semmi felől nyilám,[1]
Se nincs apám, se nincs anyám.
Jaj istenem, be keserves,
Kinek szűve búval têjjes.
Jaj be nékem is keserves,
Hagy a szűvem búval têjjes.

[1] Olv. a ki szeret, gyámol.

Múta édes anyám meghót,
Ebédem s vacsarám nem vót.
Múta édes anyám nincsen,
Ebédem s vacsarám nincsen.
Bú ebédem, bánat napam,
Fekete gyász alatt lakam.
Fekete gyász, fejér ürem,
Jaj bé bánatas a szüvem.
Búbánat rám annyi szállatt,
Hagy az ég is két rét hajlatt.
Ha még eggyet hajlatt vóna,
Szüvem meg is hasatt vóna.
Jajajajajajajâj!

Falu végén van egy malam,
Bánatat őrelnek azan,
Én vagyak annak mónárja,
Ki a bánatat próbájja,
Van énnékem nagy bánatam,
Ada viszem s lejáratam.
Édes anyám, kincsem anyám!
(Népdalrészlet.)

Nincsen az a fényes hajnal,
Hagy ne sírnék mindég jajjal.
Nincsen az a setét éjjel,
Hagy ne sírjak mindég kécczer.
Nincsen az a kœdœs üdő,
Hagy ne sírjak mindég szűbő.

Ki megúnta búval élni,
Mennyen menyarszágba lakni
S csájjan att az égre házat,
Att nem éri semmi bánat.
Jaj mer én is úgy megúntam
S e világat úgy megúntam.
(Magyar-Lapád.)

Fáj a szüvem, hanne fájna,
Fekete gyászba ne járna.
Fekete gyászba jár szüvem,
Mer elhagyatt egy reményem,
Kiétt hóttig fáj a szüvem.
Jaj be szépen harangaznak,
Talám az én galambamnak,
Bá'csak addig ne temetnék,
A még én hazzá nem mennék.
Huvá hajcsam bús fejemet
Ki vigasztal meg engemet?
Hajtam fejem gyász párnára
Farró kœnyvem hull reája.
Kimegyek az útra sírni
Itt sem vigasztal meg senki.
Szép kis kertembe bémennék,
Viala-kaszarút kœtnék,
Kaparsôjára barúnék,
Ajan keservesen sírnék.
(Miriszló.)

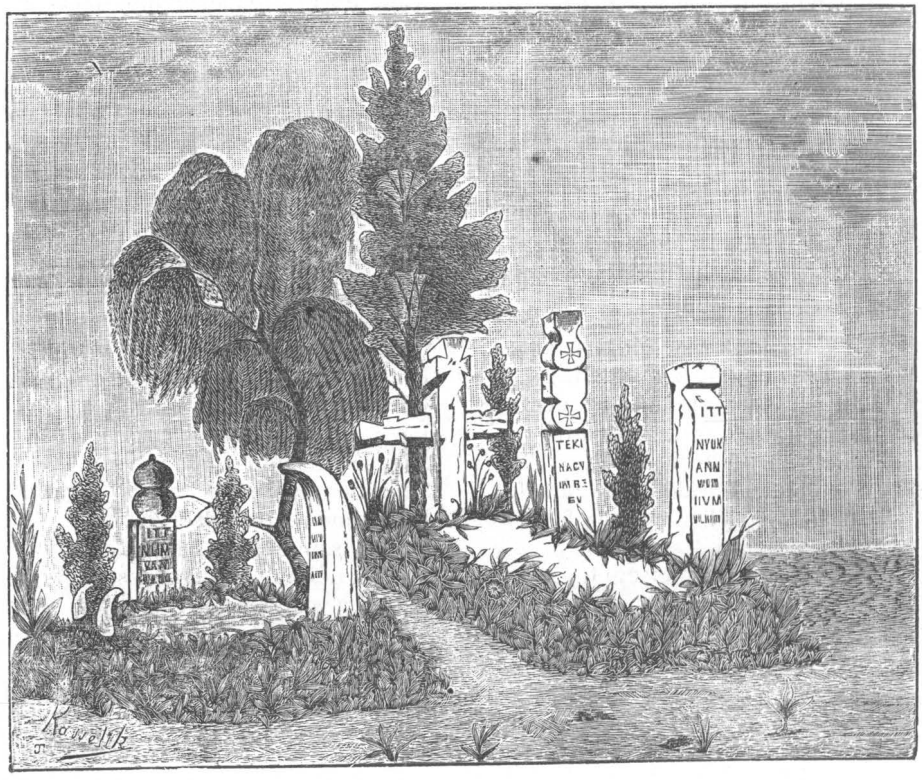

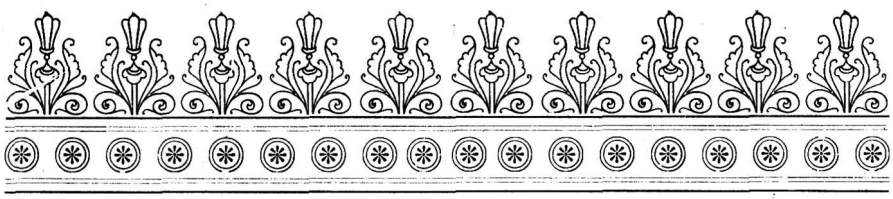

8. §.

Vallás és néphit.

(Mithologia, babona, kuruzslás, jövendölés.)

Vidékünkön a magyar nép, 364 áttért tűri r. kath. kivételével, ev. ref. vallásu; s felekezetének elvei a felvilágosodás útjára irányozzák gondolkodását. E tekintetben papjai és tanitói elismerésre méltó munkát végeznek. De mint mindenütt, úgy itt is valósul az a tapasztalat, hogy az ember egyéni műveltsége szerint maga alkotja meg, sokszor az előirt vallás keretén kivül is, a maga metafizikus nézeteit. Ez a nép pedig, különösen az idősebb nemzedék, a mint kulturális statisztikája bizonyítja, nagy részben iskolázatlan, s még az irni-olvasni tudók százaléka is nagyon csekély. Közetlen környezetét meg oly felekezet sokkal nagyobb számu hivei teszik, mely főképen alkalmas arra, hogy szertartásaival már a gyermekkortól kezdve a misztikus hatásokban való hitet nevelje; tanitói pedig a különben is teljes tudatlanságban sinylődő népet ebben a hitében nemcsak minden erővel megtartani, hanem a vallás leple alatt űzött visszaéléseikkel, érdekből is, megerősíteni iparkodnak. Valóban a pópák nemcsak elnézik, hanem készséggel ápolják is hiveikben a mindenféle titkos-átkos hatalmakban és szerekben való hiedelmet; nemcsak hogy nem szüntetik, de szivesen fokozzák a tőlük való rettegést, hogy az átkok kiengesztelését, a természetfölötti erőknél való közbenjárást, jó pénzért, minél gyakrabban felvállalhassák. Ilyen környezetben a különben értelmes, de tudatlan magyar népnek, itt is inkább az asszonyoknak, a rejtélyes iránt való természetes vonzódása még inkább megerősödik; s rajta az iskola is keveset javíthat addig, míg az idősebbek példája s velük született konzervatizmusuk az egész életen keresztül másra tanítja. A pópával ép úgy imádkoztatnak, ördögöt tömjénnel épen úgy kergetnek, felhő ellen épen úgy harangoztatnak, vihar alatt mennykő-csapás ellen a fűzfa-virágot ép úgy füstölik, *szűz Mária bőttyét* épen úgy felfogadják s megtartják: mint a gr. kath. vallásuak. S hozzá kell tennünk azt is, hogy a nép a tilosra erősen

hajlandó; különösen, ha tőle az urak akarják megóvni. Innen van, hogy titkos természetü hagyományaikkal nehéz megismerkedni; bizalmatlanul tekintenek a kabátos kiváncsira, mintha valami drága kincsüktől akarná őket megfosztani. Míg ellenkezőleg: az együgyüségig hiszékenyek akkor, ha közülök egy-egy okosabb s ravaszabb természetfölötti vagy egyébként titkos dolgok révén eszmekörükhöz és vágyaikhoz férkőzik. Türben csak a mult év nyarán történt, hogy idegen faluból jött «tudós asszony» valami kagylóhajat mutogatott, s azt mondta róla, hogy sárkányfő s az a tulajdonsága van, hogy megmutatja, hol van pénz elásva a földben. Két oláh embert rávett, hogy adjanak neki 30—30 frtot, három hétig bőjtöljenek, ő is bőjtöt tart ez ideig; s akkor a három hét leteltével kigyúlad a pénz az udvaron. A kitűzött idő letelvén, az aszszonyt feljelentették s most a börtönben ül.

A légi tünemények személyesítésére és kultuszára a legtöbb adatot az ősi eredetü mondavilág szolgáltatja. Itt is, mint az egyptomi Typhon-mondától s az árják mithoszaitól kezdve a velük rokon vagy érintkező más népek mondás hagyományaiban, fő vonás a világosság és sötétség küzdelme, mely az előbbi győzelmével végződik. Három lüdércz elfoglalja az üveghegyet s fogságba ejti a Napot, Holdat és Hajnal-csillagot. Sötétség, hideg, terméketlenség s inség lesz mindenütt. Egy szegény ember hetedik fia, Napfi János, a ki táltos, a király megbizásából útra kél keresni a világosságot; keresztapja, a táltos kovács segítségével, aranypatkós lovon fölmegy az üveghegyre; kihallgatja a lüdérczek anyját, mikor az menyeivel fiai megérkeztéről beszélget; elibük megyen s egyiket a rézhidon, másikat az ezüsthidon, harmadikat az aranyhidon birkózásban s egyéb vetélkedésben erős küzdelem után legyőzi s rendre feltűnik a király országában először a Csillag, aztán a Hold, végre a Nap világossága.

Másik elbeszélés szerint nagy gyász van az országban, fekete posztóval van bévonva a király egész városa; mert a sárkány addig nem ád az egyetlen kútból vizet, míg a király neki egyetlen lányát oda nem adja. Nagy siránkozás közt a kúthoz is szállítják, hol a sárkány lakik; de megérkezik egy derék mészároslegény «Tartsd meg», «Fogd meg» és «Szaggasd széjjel» nevü kutyáival; a királyleányt megszereti, s miután a sárkány hét, vagy tizenkét fejét levágta, megmenti épen úgy mint Herakles, Jason, Kadmos, Perseus; épen úgy, mint a chinai mithologiában, hol a napot sárkány eszi akkor, mikor fogyatkozása van. Majd ismét olyan királykisasszonyokat szabadítanak meg a hősök, kiknek ruháján nap, hold és csillag ragyog.

Ezeken kivül a fényforrások kultuszának kevés maradékára találni; ha csak azt a tudós vita alatt levő kérdést meg nem említem, hogy az olyan háromszög alaku rajzok és faragások, melyek fölött gömb van vagy puszta köralakok, a mint néhol a kapubálványokon látható, a babiloni Astarté, s innen a trák Bendis, Müller H. szerint Zalmoxis, napisten jelvényeinek vehetők. Ugyanily vitás tétel az is, hogy a nép

farsangi bohóságai közt Turka néven álorczázott szörnyeteg, mely nagy szájával ide s tova kapkod, szintén a sárkányra vagy a Saturnus-mondára, a napokat, hónapokat s éveket elnyelő időre emlékeztetne.* Azonban ezek az analogiák is minket csak annyiban érdekelnek, a mennyiben oláh hatás folytán a mi népünknél is találkozunk itt-ott a vitatott alakokkal.

A nap- és holdmithosznak az eredeti jelentése azonban már régtől fogva teljesen kiveszett a néptudatból s ma már nem a hit, hanem a monda körébe tartozik. A következőkben inkább a ma is élő néphitnek metafizikus vonásait szedem össze, melyek akár a meg nem értett természeti jelenségek keltette képzelődésből származtak, akár az emberfeletti szellemvilágnak alakjait mutatják: a mithologiákkal teljesen rokon eredetüek; csak a kevésbé élénk képzelet gyengébb szineinél fogva szegényebbek. Ide foglalom vídékünk népies csillagászatának terminologiáját is; amennyiben ezek is egy-egy népies hitnek, vagy legalább naiv hasonlatnak az emlékei.

Nap fogyatkozása, üstökös csillag megjelenése veszedelmet, északi fény vérontást jelent. A hold foltjában embert látnak, a ki botjára támaszkodik s a kapczáját kiterítette, hogy szárogassa. A holdfogyatkozást a kereszteletlenül elhalt gyermekek, a *varkulácsok* okozzák, kik a holdat eszik. Csillagja minden embernek van külön; kinek-kinek az érdeme szerint ragyog szebben vagy halványabban; a mikor lehull, az ember életének is vége szakad. 1878-ban azért volt oly nagy csillaghullás, mert sok ember pusztult el Boszniában. Vannak szerencsés és szerencsétlen csillagok; egyik ember szerencsés csillag alatt, másik rossz plánétában születik; s ezzel aztán előre el van rendelve, hogy kinek milyen élete lesz a földön. Névszerint emlegetik, hogy van *vacsora-csillag*, a mely nyáron *hajnali-csillag; fias-csillag; rend-csillag* három áll egy renden; *kereszt* télen nyugaton, nyáron keleten; *félkenyér,* és *egész kenyér; gönczi szekér; Szentpéter pálczája; koszoru; oláhtáncz,* melynek apró csillagai kereken állanak s pislogatnak, vagyis egyszer egyik, másszor másik tünik fel a szemnek. Vizet a felhőbe a szivárvány szállít a folyóból; ilyenkor a folyó kisebb állatjait is felszívja; azért van eső után annyi csuszó-mászó a földön. A nap is húz magának néha vizet, mikor reggel felhőben áll; ekkor aztán az nap eső lesz. Az *ég utján* (tejut) a czigányok szalmát vittek s elhullatták.

A föld a nagy vizen uszik, épen ugy, mint a régi görögök hitében; s három *szent hal (czakhel, czakhal,* bizonyosan czethal) tartja a hátán s mikor egyik vállán unja a fáradságot, a másikra fordul; ilyenkor támad a földingás. Bezzeg, ha haragból fordulna meg, az egész föld egyszeriben összedülne.

A nehéz időt a *sárkány* okozza, mikor a felhőben a farkát megcsóválja; a felhő aztán *kotolni* (dörögni) s nemsokára *tojni* kezd. Az

* Torma: Ethnogr. Analogien.

olyan alantjáró hamuszürke felhőtömeget nevezik sárkánynak, melynek tarajos felülete (háta) van, és a vihar kavargatja. Ha két ily felleg összecsap, akkor harczolnak a sárkányok.

Mindezeknél a hézagos adatoknál többet, teljesebbet és jellemzőbbet találni a különféle nevek alatt szereplő *rossz lélek* hitében; a hol aztán már a legtöbb vonás közös az oláh-nép képzeletvilágával. A rossz lélek általános neve *ördög* (a *hamutykáról* való elbeszélésben *ördöng)* vagy *tisztátalan;* ezen név a rosszat, bármely alakban is, jelentheti. Lakik a pokolban, hová a sirokon keresztül jár le. Hegyes vidékek tavait, az u. n. tengerszemeket, oláh nyelven *jézer*-nek nevezik; ma már nem is tudják, hogy miért. Valószinü, hogy a szláv *jazaru* alakult át benne s. eredetileg annyit tett, mint a latin *mundus,* az alvilág bejárata. Az ördög a maga formájában soha sem mutatkozik; leginkább ember-alakot vesz magára; s csak akkor lehet ráismerni, mikor a bocskorából kifityeg a farka; vagy ha Isten nevének hallatára kénkő-bűzt hagyva maga után, eltünik. Ujon épült ház földjébe eleven állatot ásnak el, hogy a tisztátalan azt bántsa, ne a beköltözőket. Ezen szokás eredetére talán világot vethet az az archeologiai adat, hogy a keletiek ősrégi kultuszában a házak alapjában vagy a küszöb alá a papok szimbolikus jegyeivel megjelölt hosszukás gyöngyalakot és apró idolokat szoktak tenni, hogy a rosszat távoltartsák. A babiloniak istentiszteletére s isteneik jelzésére vonatkozó egyéb régiségekkel együtt ilyeneket is nagy számban találnak Hunyad és Alsófehér megyékben. A ki felakasztja magát, annak lelkét fekete kutya alakjában viszi el az ördög; ilyen alakban őrzi a rejtett kincseket is.

Ha a rossz lélek embert változtat fekete kutya, macska vagy disznó alakjára, ennek a neve *pirkulics, prikulics* (szláv eredetü oláh szó = pokolszülte) lesz. Olyan ember, a ki rossz plánétában született és a rossz lélektől van megszállva, rendesen halvány, *hektikás*, változhatik ilyen állati alakká bizonyos időben. Ilyenkor hármat előre bucskázik s meg van az elváltozás; ha vissza akarja kapni emberi alakját, ugyanannyit kell hátrafelé is bukfenczezni. A prikulicsnak az a szokása, hogy embert, állatot megtép, ha utjába akad; megütni lehet, s akkor fenyegetések közt elszalad; de megölni nem lehet. Ha sötét éjjelenkint nagy kutyaugatás van a faluban (lehet idegen kutya-, róka- vagy farkasjáráskor): akkor mondják, hogy a prikulics jár s nem mozdulnak ki a házból. Felenyeden csak a közelmultban halt meg egy ember, a ki minden uj-holdkor prikulicscsá lett, egy másik négy évvel ezelőtt akasztotta fel magát; életben is van egy. Prikulicsnak tartotta Maros-Szt.-Királyt az ötvenes évek elején egy oláhné a férjét; ez mesélte, hogy éjjel sokat viaskodott egy fekete kutyával, s másnap a reggelinél a férje fogai közt látta meg katrinczája veres-kék-sárga szőrfonalait. Nem is lakott többet vele. Bükkösön beszélik, hogy egy ügyes oláh férfi s fiatal felesége szénát gyüjtöttek, s a férfi azzal a neszszel, hogy «baja van«, a *bugja* megé megy, hármat előre bukik,

fekete kopó alakjában tér vissza, s az asszonyt meg akarta fogni. Ez alig tudott ellene védekezni; még a kötőjét is leoldotta s a kutyát szembe verte vele. Mikor elszaladt, nem sokára jött az ura s «Keress a fejembe!» aszongya az asszonynak. A mint keresgélt, meglátta az ura fején a kötő szálait. Azonnal elválasztották őket egymástól. Fugadon nehány évtized előtt egy oláh ember megvakult. Hát az esett meg véle, hogy prikulics-formában éjjel egy haragosának az udvarára ment s a juhokat hajszolta. A gazda kijött a *macsukával*, a melynek szeg volt a végében, Istenhez fohászkodott s a macsukát neki vágta a prikulics fejének, ugy, hogy a szeges bot még a szomszéd Mónár Peti kapujába is megakadt. Az ütés épen a szemét érte a prikulicsnak.

Ha a tisztátalan lélek tüzes alakot vesz magára, akkor a neve *lüdércz*. Ez estétől éjfélig tüzes ostorral jár, tüzes szarvai vannak, tüzet ereszt magából, mely olyan lesz mintha tej hullott volna a földre. Némelykor tüzes rud formában jár a sötétben; ha pedig leszáll, olyan ember lesz belőle, a ki szájából tüzet precskel; az egyik lába lóláb, a másik libaláb. Ha van valakinek bátorsága megállani előtte, szúrjon vasvillát a földbe, szórjon krajczárt eléje: akkor nem bántja. Ezután kérdezősködéssel kihuzhatja az időt éjfélig, s a lidércz elszáll. Mikor a csillagot olyan ház kéménye irányában látják *lesuhanni* az égről, a melyben beteges asszony lakik: azt szokták mondani, hogy a lídércz jár bé hozzá éjjelenkint s azért olyan halaványi, mert nagyon megkinozza. Mocsaras helyeken tavaszszal felcsapó lángocskák adtak első okot erre a hiedelemre. A ki szent György éjszakáján lát ilyen tüzet, azon a helyen, ha ás, *kincset* találhat. De hozzá nem juthat, mert az ördög ül rajta.

A *csuma* ('ciuma) gyorsan pusztító s ennélfogva általános rémületet gerjesztő nyavalyák, mint pestis, kolera rossz szelleme. Czintoson hallották a csumát kiáltani: «Öltöztessetek fel, mert most még csak gereblyével gereblyélek; de ha föl nem öltöztettek, seprüvel jövök s elseperlek benneteket.» Erre összeállott kilencz asszony, hogy elkergeti. Mindenik vitt magával kendert, kilencz háztól egy-egy kelléket az osztovátához s este összegyültek egy házba, hol a kendert még azon éjjel fölfonták, vászonnak szőtték, kis inget varrtak belőle s azt egy emberalaku bábra adták, melyet szalmából kötöttek. Ezt a rémet aztán olyan nevü legény tette ki a keresztútra, a milyen több nincs a faluban; s a falu népsége ezzel váltotta meg magát a csumától. Épen arra jött Szilágyi Poldi kocsisa gazdája szekerével, a lovak megbokrosodtak s a kocsis haragjában felgyujtotta a bábut, melynek a füstje Gezse felé szállott. «Oda ment a csuma», azt mondták rá a czintosiak.

Ördöngös szüle (Bükkös vidéke) vagy *boszorkány* névvel nevezik a rosszat akkor, ha csúf, vasfogu, vagy épen vasorru vén szipirtyó alakja van. Ez csinálja az *öntést;* titkos szereivel megrontja az embereket, főképen a fiatal házasokat; elveszi a tehén tejét. Szentgyörgy éjjelén szokott járni seprő-paripán s az ajtófélfákat is megfeji. Ezen a

napon zöld galyat vagy vadrózsa-ágat tesznek a kapura, hogy elijeszszék véle. Boszorkánynak farka is van (Csúcs); ha valaki levágja, elveszi vele az erejét.

Salamonár csinálja a jégesőt. Fiatal vándor-legény képében jár koldulni, s ha az alamizsnát megtagadják tőle, jéggel fenyegetőzik. Bőven ellátják mindennel, csakhogy kiengesztelhessék.

Hazajáró lélek hitét főkép a Marostól nyugatra találtam. Sárdon történt, hogy egy Szász Pál nevü gazdag ember halála után visszajárt a marháit és disznait számlálgatni. A kanász próbálta doronggal leütni; de mikor hozzá ütött, már a másik szegletben állt ujjain számlálgatva. Mikor aztán a temetőből kivezető utat zöld ággal *kicsuházták,* többet nem jelent meg. — Magyar-Igenben lakott egy özvegy asszony, a kinek a holmiját betegsége alatt a szomszédok rendre mind ellopkodták. Halála után éjjelenkint mindazon házaknál megjelent, a hol valamije volt, s meghagyta, hogy szállítsák haza az eltulajdonított tárgyakat. A parancsot teljesítették s azóta a ház lakatlan, butorzata érintetlen s a lélek megnyugodott.

Jó indulatu szellemet képzelet-világukban kettőt találtam: a *fehér embert* s a *bányarémet.* A fehér ember éjfél után jár, az ablak alá megyen s piros zsebkendővel hívja ki az embert a házból; egy darabig bólogatva halad előtte, végre megáll s a piros kendőt elhajítja. Ezt a helyet azért mutatja, mert ott ezüst pénz van elrejtve. Ha fehér ruhát vetnek neki, ezt is az ilyen helyre viszi; s mindig olyan pénzt mutat meg, melyet az ördög nem őriz, tehát nincs megátkozva, s igy felvehető. Ha vele álmodnak, nyerő számokat mond a lutrira. Bátor embernek tehát, a ki utána mer menni, szerencsét hoz. Ózdon látták, hogy a fehér emberek táncz közben viasz-szitát adogatnak át egymásnak a palánkon: «Adja ide komámasszony, hadd szitáljak én is!» A hold- és ablakon át szürődő gyertyafényben mozgolódó árnyékok adhattak okot több más képzeleti alak mellett ennek is, épen úgy mint Goethe tündér-királyának, a keletkezésére.

Az öreg bányamunkások között főképen azok, kik valaha fém- vagy szénbányában dolgoztak, emlegetik a *bányarémet* (vurfa bój). Sóbányász sem igen marad éjjelenkint a bányában. A viz csepegése, a lecsöppent viz hangjának visszaverődése, a sós tóba gyülemlő viz zuhogása, a tátongó bányaür sötétsége az, a mit beszédessé varázsol az egyedüllétben, az apák ajkairól átszállott hagyomány folytán, a felcsigázott képzelet. A bányarém csoszogó léptekkel haladó öreg ember, a ki segíti a szegényt; de megbünteti azt, a ki a bányában elfeledkezik magáról, a méltóságos csendet szükségtelen zajjal, füttyel, illetlen tréfával, vagy, Isten bocsá', káromkodással megzavarja. Egy szegény munkás, a ki sok gyermekét nehezen tudta nevelni, éjjel is lejárt dolgozni, hogy keresetét növelje. Munkája közben lépteket hall, föltekint, s egy ősz embert lát maga előtt egyszerü ruhában. A bányász .majd szörnyet halt ijedtében; de az öreg bátorította, hogy csak menjen haza,

ne erőltesse magát annyira, majd ő segít neki. A bányász kételkedett ugyan, hogy az öreg jobban birná a dolgot nálánál; de azért szót fogadott s haza ment. Másnap nagy halom vágott sót talált a helyén; az öreg csodálatos módon ugy megszaporította, hogy többé éjjeli munkát nem kellett folytatnia.

A bányászok képzelet-világáról levén szó, megemlítem, hogy szokatlan hangból a bányában veszedelmet jósolnak. 1859. a marosujvári Ferencz-akna leszakadván, bivalybőrben lóerővel vontatták fel a bányavizet. Egy öreg munkás, kinek a fiától hallottam az esetet, a nagy csendességben a régi bánya fenekén három csengetyü-szót hallott. Felfohászkodott: «Uram Isten!» mert tudta, hogy valami nagy baj lesz. A mint a napvilágra érkezett, hát hallja ám a gyászos hirt, hogy egy munkás a szakadékba esett s odaveszett.

A rossz lélekben való hitet még jobban meggyökerezettnek, még általánosabbnak s élénkebbnek találjuk akkor, ha nem annyira külön nevek alatt való külön formáira, hanem inkább azon titkos hatalomra gondolunk, melyet ez emberen és állaton végbe vihet. Mert a *varázs* (ol. vrezsi), *igézet, rontás, kötés, megcsinálás* ugyanannyit jelent ma a néphitben, mint a mit jelent az ős mondavilágban az *elátkozás, elváltoztatás, bűbájolás,* t. i. embernek vagy állatnak a rossz lélek hatalmába való felajánlását s átadását. Azok a ma már csak részben érthető kifejezések, melyekkel rosszat kivánnak: *menj az áldásba, a dühübe, csudába, pusztaságba, vaskertbe, fenyébe, fekete fenye egyen meg, suj egyen meg* stb. épen azon hitnek konkrét kifejezései, melylyel a zsidók a bűnbakot a pusztába kergették s a klasszikus népek fekete tulkot áldoztak az alvilág királyának. Van olyan ember, kinek szemében van meg a hatalom, hogy másokat tetszése szerint megrontson. Ha valaki szép és ügyes, rendesen ily természetü rontásnak lesz az áldozata. Másnak titkos mondása vagy szere van ennek az elérésére: minden reggel napfeljöttekor átkot mond; vagy felszedi annak a lába nyomát, a kit rontani akar, a port a füstre teszi s a mint a por fogy, úgy sindevész az illető is; vagy hét kenyeret süt, mindegyiket megnevezi a hét egy-egy napjának a nevével, egy hét éves gyermekkel kihuzatja valamelyiket s ezt a napot megbőjtöli; vagy öntést csinál leforrázott lóporból s a kapuba önti, hogy a ki belé lép, felhólyagozzék a teste; vagy végre elmegy a fajszi *tudós emberhez,* azt jól megfizeti, s megkapja tőle a czélra vezető jó tanácsot.

Általában minden bajt, főkép a testi betegséget, gyakran a halált is, ha egyébként a közvetetlen okára akadni nem tudnak, rontásból származtatnak. De egész históriákat is beszélnek annak a csudás hatásáról, legtöbbször hagyományból. Ennél is, mint a szellemvilág egyes alakjainál, nagyon ritkán hivatkozik az elbeszélő saját tapasztalatára, inkább csak arra a bizonyos N. N.-re, a ki látta, hogy megtörtént, vagy attól hallotta, ki az esetnél jelen volt. Magyarigenben egy szép lány ment egyszer a piaczra balhaszin czipőben. Utközben papirosba

takart csomagot látott, melyet a lábával félrelökött. Azon naptól fogva a lába fájni kezdett s már alig tudott hazajutni. Otthon rögtön ágynak esett s egy évig sem tudott felkelni. Földagadt a lába akkorára, mint egy *butoj* (átalag); mikor pedig a daganat kirepedt, bors-szemet, hótszenet, hajszálakat s egyéb szemetet kaptak benne. Doktor nem tudta kigyógyítani; végre egy öreg ember készített neki kenőcsöt s egyszersmind a betegséget is kimagyarázta. Azt a csomagot irigységből vetették a szép lány elé, a kinek még szerencséje volt, hogy kezébe nem vette, mert akkor örökös betegségbe esett volna. Ugyancsak igeni hit szerint volt egy öreg asszonynak három lakatos könyve, ebből szokott varázsolni. Egy legénye titkon elővette s olvasni kezdett belőle; hát egyszerre rémítő földalatti robaj kerekedett s az olvasó ugy megijedt tőle, hogy menten szörnyet halt. Igy tudták ki az asszony könyvét, a melyet törvényesen elvettek tőle s azóta a gyulafehérvári várban őriznek. Öreg-öreg emberek közt arról is tud egy-egy, hogy a nagyenyedi *főkollégiumnak* is voltak ilyen könyvei, de negyvennyolczban eladta Angliának.

De ugyanazon hit, mely szavaknak és szereknek rontó hatást tulajdonít, sőt esetenkint ád is, melyekben a rontás óhaján és szándékán kivül semmi egyéb pozitiv rossz nincs, megtermette a rontás ellenszerét, semlegesítő módját is ugyancsak legfelebb szuggesztiv értékü mondásokban és szertartásokban. Ezek képezik a *kuruzslást,* a babonás gyógyításmódot.

A rontás leggyakrabb eredménye a *pokolvar.* E névvel Magyar-Lapád környékén görcsös fájdalommal járó betegséget jelentenek, mely fejben, fogban, mellben, gyomorban fészkel; hatására nézve kék, sárga, lassú, gyors, kilenczvenkilenczféle; többször külső daganatokban s a tagok merevedésében jelentkezik. Marosujvárt a fekete tályogot nevezik igy. Gyakori betegség és sokféle orvossága van alkalmazásban. A beteggel fokhagymát étetnek, vagy a fülébe teszik s a levét itatják vele; ha az arcza dagadt, színmézzel békent dohány-levéllel vagy aludttéjjel borítják be a daganatot. Seprüvel keresztet csinál a beteg s tiztől egyig visszafelé olvas kilencz versen, végül hozzáteszi: «Egy csepp se maradjon!» Ha nem használ, ónját önti, bőjtöt fogad. A savanyut kivánja ugyan a beteg, de el is pusztul tőle. Legszokásosabb módja a gyógyításnak a *ráolvasás* és *lehuzás.*

A ráolvasást rendesen oláh asszony, néha férfi végzi; a szertartás mondókája is oláh eredetü; de ma már magyarul is mondják. A ráolvasó fokhagymát, vagy piczulát vesz a kezébe s a beteg szeme előtt lassu körben forgatván, ezt mormogja kilencz versen: «Ur Isten, én Istenem! kérlek tégedet, hogy használjon ennek a betegnek az én szám s nyelvem után; hogy ez a pokolvar, ha rájött fáradtságból vagy szomjuságból, vagy étlenségből, arra kérlek Úr Isten, menjen ki belőle. Azt mondom neked pokolvar, hogy menj ki a fejéből s a fejevelejéből s a karaiból s a lábaiból s a fogaiból, mert ha ki nem mégy, megfoglak

s éppeg a havasba viszlek. Ott vannak pakulárok a juhokkal, a kutyák ugatnak, a farkasok ordítnak, tégedet szerte-széjjel tépnek. Ott van egy lány, a ki soha a haját bé nem fonta, soha kenyeret nem kezdett, piros bort nem ivott: olyan tisztán maradjon tőled ez a beteg és mint az ezüst s az arany.» Ezután a beteget megfújja, ez háromszor a földre köp; majd hagymát bűzel az orra előtt s a fülébe teszi. A beteg egyszeribe alhatnék s «öli meg az ásítás»; ez a jele, hogy múlik a betegség. Éppen most az új esztendőben történt M.-Lapádon egy menyecskével. A mig az ura kártyázott, pokolvar szökött a belső részibe. Szaladnak az ura után, hát mire haza megy, a beteg már a földön hengergőzik s tépi a köntösét s «vége nekem, vége nekem!» mind csak azt kiáltozza. Az ura elment a tudós ember után, s ez rögtön ott a maga házában, elkezdte az olvasást. Mikor az ura haza ért, már a menyecske elszenderedett. Sőt azt is megteheti a tudós ember, hogy csak a beteg ruhájára olvas, s ez attól is meggyógyul.

Lehuzáshoz a kuruzsló kőrisbogarat és puskaport fokhagymával s kovászszal kenőcscsé elegyít, a beteget székre vagy földre ülteti, fájós kezét s vállát csórén hagyja s a kenőcscsel három versen végig vonja fejétől egészen az ujja végéig. Mindegyik huzás után egy darab kenőcsöt letesz a földre az orvosolt hely irányában, harmadszor a maradék kenőcsöt mind a földbe ássa, bedöngöli s azt mondja: «Akkor jőjj vissza, mikor ez is visszakerül oda, a hun vót.» A lehuzás alatt mondja a fentebbi mondókát is. A kenőcsöt a beteg helyre is szokták kötni, hol hólyagot húz s aztán temetik a földbe.

A szivfogásost két öreg asszony veszi körül, kezüket a beteg fejére teszik mormogva: «Az Istennel bizonyítom, hogy ennek a fiunak nem jön vissza többé a betegsége.» Fájós fogra fokhagymát tesznek s oláh nyelven ezeket mondják: «Rossz nyavalya menj ki az emberből patak mélyére vagy gyümölcsösbe vagy akárhová, csak innen menj!» Hideglelést azzal gyógyítanak, hogy ujdonat-uj kendőt zálogba visznek borért vagy pálinkáért, s a kendőt a hordó tetejére teszik föl; a zálogon vett bor meggyógyítja a beteget. Vagy találgatják, hogy miféle ételtől kapta, hogy ugyanazt főzzenek, mert a melyiktől kapta, ugyanattól el is hagyja. Ha a hidegrázás rontásból származott, akkor csak ugy lehet gyógyítani, hogy a beteget borzafával megmérik s a fát a kürtőben füstre akasztják. Kilisre krajczárt nyomnak s a keresztutra hányják, hogy másra ragadjon. A kinek szeme fáj, napfelkölte előtt folyóvizzel mosogatja; vagy édes téjjel áztatja meg három pénteken s a tejet valamely állatnak adja vagy a keresztutra önti. Kutyamarást a szőrével, sérvést sündisznó husával gyógyítanak. A kit dühös kutya megmar, azt kilencz nap, hét, hónap vagy esztendő mulva éri el a betegség; hogy megelőzzék, kőrisbogár-kovászt tesznek rá s ha kilencz kutyakölyket pisilik: akkor meg van mentve. Iszákosnak békaport hintenek az italába; ettől megutálja a pálinkát. Türben, ha a kutya lába fáj, akkor bekötik a szék lábát, hogy meggyógyuljon. Kutba

ha valami hull, szentelt vizet öntenek belé, hogy megtisztuljon. Szent-György éjjelén a buza harmatán lepedőt huznak végig, tésztába csavarják; ettől aztán bizonyosan meghiznak.

Csekelakán a tolvajt rostaforgatással puhatolják ki. A rosta kérgébe ollót szúrnak, két ember a mutató ujján tartja a kérget s neveket mondogatnak. A mely név említésénél a rosta (talán a kéz reszketésétől) fordulni kezd, olyan nevü a tolvaj.

Ide sorolok még nehány természetesebbnek látszó gyógyítás-módot is, melyeket akár valóban, valamely észre nem vett vagy figyelmen kivül hagyott tulajdonság folytán, akár csak állítólag, jó sikerrel használnak. Ebszőlő levelét sebekre, keserü-lapu levelét frissen fujt takonynyal csizmarágás ellen, a fehér ürmöt és méhfüvet szülés után női bajokban, szoptatós asszony beteg emlőjére bürköt (conium), vágott sebekre pókhálót, meszet, egérfarku követ, fehér liliom levelét, torokbajban és orrbánczos sebeknél fotogént, a pálinkát fájdalom-enyhitő szerül és hideglelésben, a széles levelü füvet (lymphitum off.) sérvés ellen, menyét bőrét és földi borzát menyét-marás ellen, napraforgó virágát megfőzve főfájás ellen szokták alkalmazni. Hideglelèskor még oleander levelet s vére hulló füvet is facsarnak pálinkába. Fájó torkot éjjelre kapczával kötnek bé; ha nehezebb a baj s daganat is látszik: apró sárga dísztököt sütnek s azzal kenik. Lábdaganatra fertály tejben megfőzött borzahajat borítanak langy melegen.

Sok ilyen babonás nézeten vagy régi tapasztalaton alapuló gyógyításuk van; de nem szivesen közlik az idegennel, mert a mennyiben kuruzslás bizonyul rájuk, ezt hatóságilag üldözik. Ez és a városba járó, vagy egyébként értelmes férfi nép gunyja, leginkább pedig egy-egy tapintatos és humánus járás-orvos sokat javíthat a beteges és fatalista gondolkozáson, melynek még a jelenben is különösen sok gyermekélet esik áldozatul.

A kuruzsláshoz legközelebb áll a jövőnek fürkészése és találgatása olyan jelékből, melyek azzal a jövővel semminemü okozati összefüggésben sincsenek, vagyis a *jövendőmondás*. Az *álmok* adnak legtöbb alkalmat s legtágasabb teret már az ősidőktől a jövő vagy egyébként rejtett események kutatására. Kigyóval és házégéssel álmodni czivódást, méhvel álmodni égést, szekéren járni hátramaradást, gyümölcsöt enni sirást, sirás nagy örömöt, sárban járni betegséget jelent. A ki lövést vagy harangozást álmodik, hirt fog hallani; ha valaki azt álmodja, hogy a fal kidőlt ott, a hol az ágy áll: az ágyban fekvő meghal. Nő, ha lánynak álmodja magát; ha álmában hosszu fekete haja nő; ha álmában gyermeket veszt; ha sok szőlőt eszik; ha sok disznót lát; ha álmában sok marhát lát bejönni az udvarára s megeszik a szénát; ha az álmodónak foga hullik: mindez halált jelent.

Vásárokon mindig lehet egy-két betanított madarat, tengeri nyulat, fehér egeret látni, melyek gazdájuk szavára az előttük levő papirszeletkékből kihuznak egyet; erre vannak irva a nyerő számok, vagy oraculumi

mondásokban a jövendője annak, ki a huzásért egy két-két krajczárt letett. Helylyel-közzel a kártyavető czigányok jóslataiban is hisznek. Ózdon történt, hogy sátoros czigányok állítottak be egy gazdához, kit alkalmasnak ismertek a próbatételre. Kártyát vetettek neki s azt hozták ki belőle, hogy a kertjében pénz van elásva; meg is igérték, hogy ha ötven forintot ád nekik, megmutatják a helyét. A gazda sokallotta a pénzt; a czigányok pedig ásni kezdtek, közbe titkon egy-egy ezüstpénzt hullattak a földre s felmutatták neki, a mit találtak. A gazda megadta a kivánt összeget, melylyel persze a czigányok ki jobbra, ki balra elszeleltek.

Hasonló felfogással egyes eseményeket is, okozati kapcsolat nélkül, bekövetkezendő szerencse vagy szerencsétlenség előjelének tartanak. Utközben zsidóval, pappal, nyullal, üres edénynyel találkozni: szerencsétlenség; azért ki pappal találkozik, keresztet vet; a ki zsidóval, szénát vagy szalmát dob utána. Ha valaki éretlen almát *potyol;* vagy ha halottat harangszó nélkül visznek át a határon: jég veri el a határt. Kuvik kiabálása, kutya kaparása, butor roppanása, tizenhármas szám: halált; tüz pattogása; kenyér, ha bubjával felfelé fordul: családi viszálykodást; szarka csörgése, macska mosdása: vendéget; kutya üvöltése tüzet jósol; kakuk madár szava az élet hosszát mutatja. Pénteki munkának nem lesz sikere; ezen napon nem sütnek, nem főznek, nem szapulnak; sőt nem is fésülködnek, mert megfájul tőle a fejük. Számok közül a 7, 9, 13 végzetesek; hetedik gyermek s a burokban született szerencsés lesz. A ki Szt.-György nap előtt kigyót öl: kitünően fog kenni minden csúzos betegség ellen. Ha Szent-György napkor csurdén sepregetnek a szobában; nem lesz balhájuk. A nő könnyebben fog szülni, ha az ajtót háromszor megrugdossák. Ha olyan nő, kinek szülés után tisztulása van, sós káposzta mellett jár: a káposzta meglágyul; ha zsirt olvaszt: ez megavasodik. Ha a gólyát vagy fecskét, ez «Isten madarát» bántja valaki: tüzet visz a házra. Ha tüz van a szomszédban, kenyeret fúrnak ki, a lyukba apró sót tesznek s póznán az épület tetejére szúrják: ez megóvja a házat a veszedelemtől. A ki a kalbász csepegése alá áll: kopasz lesz. Nyugodtan oly ágyban alszik az ember, melyet kelet felé állítottak.

Ki este tükörbe néz: annak megbolondul a felesége. A ki valamely ruha darabját önmagán varrja: megtompul az esze. Az a lány, a ki pénteken szapul, nem kap férjet. Felenyeden János napkor koszorut kötnek szent János virágból s a koszorúkat a család tagjai a ház fedelére dobálják; a kié leghamarabb leesik, az hal meg legelőbb,

A beálló időjárásra való jósolásokat a gazdálkodásnál említém meg; valamint az élet jelentősebb mozzanataihoz füződő babonás szokásokat, megfelelő helyeken szőttem közbe; mert a szokásokat az alapjokul szolgáló nézetektől, a talán rendszeresebb tárgyalás kedvéért sem tartottam elválaszthatóknak.

9. §.

Népnyelv.

Alsófehér vármegye területén nem mindenütt beszélnek a részletekig egyformán. Etnografiai területek alakulására maguk a közigazgatási határok nagyon kevés befolyással vannak. Jobbára csak annyival, hogy egy-egy vidék lakósságának más-más középpontokon kell az emberekkel érintkeznie. Nagyobb hatása van a város közelléténeк, hova szolgálatot teljesíteni, adni-venni naponta béjárnak. Régi tulajdonságok fennmaradását elősegíti a lakóhely félreeső fekvése, pl. a medvési völgykatlan fenekén. Egy-egy etnografiai zóna terjedelmét szűkebb, vagy tágabb határok közt állapítja meg az, hogy állandó commerciumot és connubiumot tart-e fenn a környéken; vagy inkább önmagából házasodik, mint Vajasdon és Bükkösön. Nyelvi sajátságok élnek, pusztulnak s módosulnak a szerint is, a mennyiben az irás és olvasás tudománya terjed; az értelmi élénkség és fejlettség foka szerint is új és jellemző sajátságok alakulnak. Külön foglalkozásoknak külön szókészletük is van. Egészséges vagy beteg-é, fejlett-é vagy fejletlen a beszélő szerv valamelyik része: ez is szoros összefüggésben van a hangok alakulásával. Mindezek általában s így megyénkben is közreműködnek arra, hogy kisebb nyelvi zónák keletkezzenek, melyek nem ugyan nagy és fontos eltérésekben, hanem apróbb részletekben, leginkább a szókészletben nyilvánulnak.

Az engedelmet mindenütt egyképen istáljàk; laptát a játékban, menyasszonyt a tánczban kifogjàk (elkapják); a pityókosak jó félbe vadnak; a méhet felverik (megölik); az œrœg rendű embereket kurába vették s mikâ ehetnék vót nékijek, frustakat csáltak s asztán ett s ivutt valamennyi s mind e'szakasztó szálig elfagyatt az étel, semmi sem maradatt gyefel; az ügyes legín kiteszi a pantat a tánczba, de még egy szikra száraz sincs rajta, ajan facsaró víz; a ki bólint, az csál a fejivel.

Mikor kinálkozik, azt mondja: Ŭjjen hejt egy cseppet, ne vigye el az álmunkat. Szeresse eszt a jó csürke-czubákat; ne vesse meg; na csak még e'szikrát! Jó szűvel aggyuk. Egésség utána! — Ha iszik, így köszönt tréfásan: Aggya isten a pájinkát belém, a paharat kêbbe.

Ha a maga vagy más állítását erősíti: Én is az ő kême szavát szâllam; ajan igaz, mint hagy hárman hat szemet nízünk; szó nékű (nincs kétség benne) rémittő szép! erőssen genge! be állat szép! (Becze.) Ujadan új! Isten uccsegen! Vakújjak meg! «Mangyad szâgám, há jâ sarad vagyan?» «Biz igen, vaj igen, vaj nem, abbizúgy, abbiza nem, még ugyan, még ugyancsak; jâ ârába legyen mandva.»

A megütközést így fejezi ki: Na hâjj ada! Na hâjj te csak ada rá! (No nézze az ember!)

Ha átkozódik s fenyegetőzik: Te talvaj, egyen meg a fene, hagy egyen; egyen meg a fene ma; menny a dühübe, az áldásba, vaskertbe, pusztaságba! Az isten verjen meg az áldásával! Na hadd el! Ájj csak, mê láttam én még karón varjút!

Ha a ján zsingás, rátarti: akkâ válagat mint a czigány a pergőbe, csakhagy káre tet álecse, la vrème kulecse. (A ki mind válogat, utóljára szedeget.)

A kinek macsukával megütették a lábát, mê erőssen sajag a hargas ina, azé jár ajan leptibe (lassan).

Varga Marczi a Jánaséké a Barta Pistáék Pendzsijét tartja (feleségül); pedig a Pendzsi min mandagatta, hagy nem még menyen a Marczi után; sakszer manta a ján, hagy valahagy csak kiszkepál a kœtésből, mê inkább hótté s pârré legyen, min békœsse a fejét vélle.

Az esőtartó kész van, nincs kész; a küssebb ember nem tud egy verset tartani a nagyabbal; mük is megkapunk (megtalálunk) tükteket; a viselős asszony nagyon van stb.

A közmondások közül is meglehetősen ugyanazok vannak forgalomban: Mért vennél fejelés csizmát (özvegy asszonyt), mikor újat is vehetsz? — Ha azt néznéd, hány rétből áll a placsinta, sohasem ennél. — Az ökörnek hosszu a nyelve, azért nem tud beszélni. — A ki kér, az nem vész el, de jó hirneve sem megy el. — Ha az oláh s a farkas nem volna, a juhnak nem kénék pásztor. — A farkas nem eszi meg a telet. — Addig hajtsd a fát, míg vessző. — Bajos a vén lovat hámba tanítani. — Üssed a nyerget, hogy szaladjon a ló. — Ne keress az ökör alatt borjút. — Ugy él, mint hal a vizben. — Tóba fojtották a békát (Athénbe baglyot, tengerbe vizet). — Nem mindennap pap sajtja. — Egér is úr a lyukába. — Ott se fonják kalbászból a kertet, se nem fedik a házat placsintával. — Néki is vót vagy egyszer karácsonyja. —

Öreg fa árnyékában lehet jól nyugodni. — Rossz juh, a melyik nem bírja a gyapját. — Kicsi csupor hamar forr. — Nem láttam én még olyan bugját, a melyik agyonnyomja az egeret. — Nem kell a fa tövit kapálni (magától terem a gyümölcs, munka nélkül). — Nem lehet megenni a földet (nem szabad elkölteni, elélni a földbirtokot). — Közelebb az ingem, mint a czondrám (zekém). - Felenyedi ember egy pakk gyufából is kirak egy ölet (csal).

Vannak azonban olyan tulajdonságok is, melyek kevésbé általánosak: A beczei fiú reggpir alatt kihajtya az œkrœket s mikor és az eső, bémenyen a hadájba, mer — instállam — kœzél vagyan s aszongya, hagy inkáj bévanyja magát a kuczkuriába, mincsáb az elegelőn fereggyék meg marhástul. Hát igy tœrtént s kár a szóér tuvébb. Nu máj zakatój érte annyit. — Ölt meg a kaczagás, ajan dúr (kedv) ütett meg Medvésen, mikâ béléptem a szamszédnitt s láttam, hagy vendégségbe gyüvek, mê akkâ érkesztem meg Szenbedenekrő. Henem a kamitét (képviselet) se kaptam ám eggyütt östig se. Ami igaz, az igaz, magam sem igen keresém. — Istvánházán rassz a feje a garázdának. — Gezsén «kapával vágják a fát» (a száraz trágyát, melylyel fa hiányában tüzelnek). Vajasdon az öreg «összemegy, mint a tót orgona.» Ha pedig valaki rossz vásárt csinált, azt mondják neki: «félek rajta, felöltöztetted magad, el vagy igazítva ezzel az ökörrel». Ugyanott mondják, hogy «nyakadon avasodik a jányod». — Csekelakán azt kérdik az olyan embertől, a ki nadrágot öltött: «Tám tésis nemös letté?» — Ha jó somtermés van, s kérdik a vajasdi asszonytól, hogy hová megy, hetykén vágja oda: «Tűsre» (Tövisre). «Mit viszen?» «Samt» (Somot). — Bükkösön viderrel mérik a bort; sak hengyából esőt jövendölnek; dajnát dúdal az, a ki énekel; kirpács a gyenge mesterember; csilla a boldogtalan; s az ügyes legín ajan, mint az bakréta.

A Maros és Nagy-Küküllő vidékén pedig ilyen magyar beszédet is hallani: A szekér belé farált a gœdœrbe, de csált is bajt vélle, mê a hátpecsenyém lehullatt s két hétig mind a Sári huszta fel a lábamra a csizmát; e mellett az œkœr is megzmukkasadatt (kiment a lába a forgójából), a tehén pedig stira lett (havi vakságot kapott). — Târdán jártam pinteken s hasztam a Rebinek kaparsót; de mêjjen nyinuna (csuda), hagy csak e' tyikesura (kisded) vót s elig fért bé a kicsi madár, a drága. — Szép mâseád (örökség) vagyon te strengár (kötélre való). Ekkara haplás (mihaszna) és esmét csak a napat lapja; pedig ma ugyan csak nincsen vremegye krizsme (kocsmába való idő). Viszik a narakodat (szerencsédet); a pakulár a jahakat kantinitba (tilosba) bacsátotta; leesett a sáváról (nyeregből); megszu-

csálta (facsarta) a vásznat; hidd ide a vecsint (szomszédot); hazd bé a mesztyékót (kásakeverőt) s mesztékáld (kavard) meg a mamaligát; mennyi pricsinád (ügyes-bajos dolgod) van, magam is tudásaman kivel pricsinás fédet (teher van rajta) vettem; váj gye minye! (jaj nekem) megpamenyálad (emlegeted), te még eszt; cse máj vanyik vagy! (milyen legény vagy); na a ki dumnye zód van, még az inyimád is rassz, hunczut vót még a moásád is (a ki istened van, rossz a lelked is, hunczut vót a bábád is); ne légy ajan falósz, áfurisziť, cine mintye (kemény, dühös, bosszuálló); máre lukra! (nagy dolog) a sâgariczám êment a jápával (kanczával) a gyévába (vásárba) stb.

Ugyanezen vidékeken oláh közmondásokat is vegyítenek a magyar beszédbe, sokszor idézetképen, néha észrevétel nélkül: Ce je in mune, nu je minciune. (A mi a kézben van, az nem hazugság). Ce vede ochi, crede inima. (A mit lát a szem, hiszi a lélek). Némŭ ne némŭ, brinḑa ai pe banŭ. (Akár rokon, akár nem, a turót pénzért adják). Cine cere nu piere, dar veste buna nu mére. (A ki kér, az nem vész el, de jó hirneve sem megy el). Dáca daj naj. (Ha adsz, neked nincs). Cu minciune numaj odată poci mâncă. (Hazugsággal csak egyszer kaphatsz enni valót). Dacă nu minţestĭ, nu trejestĭ. (Ha nem hazudsz, nem élsz meg).

Ezen hézagos adatok, a hová leginkább olyanok vannak gyűjtve, melyek az alább szóhiven lejegyzett népies elbeszélésekben kevésbé fordulnak elő, egyszersmind utalásul szolgálnak arra, hogy az alsófehérmegyei nép dialektusának zónái vannak, s ezek egy-egy nyelvi alakban is, leginkább azonban a szókészletben eltérnek egymástól.

Azon tényezők közt, melyek az alsófehérvármegyei magyar nép dialektusára befolytak, a hangilleszkedésnek egyes esetekben való tovább fejlődése s némely régi sajátságok megőrzése mellett leginkább az oláh nyelv hatása tűnik szemünkbe. A megye északi részében, mely az Aranyos, Kis-Küküllő és Maros szék vidékeivel érintkezhetik, ez a hatás kevésbé látszik; de a Maros alsó folyásánál s a Nagy-Küküllő mentén erős és napról-napra terjedőben van. Az okokat, melyek ezen hatást terjedni segítették, megemlítettem az etnografiai részhez irt általános bevezetésemben. Mindez okok oda vezetnek vissza, hogy az idegen nyelvüek ötszörös számával, tehát a tömeg fizikai erejének legtermészetesebb hatásával szemben kellett a népnek a maga nyelvét fenntartania, a mit több ösztönnel, mint öntudattal, sikeresen meg is tett ott, a hol ev. ref. egyházközségeket alkotott és nagyobb számban lakik együtt, mint pl. a marosujvári járásban. De lassan és észrevétlenül enged az ellenállásnak különben sem elég öntudatos erejéből ott, a hol számuk kisebb, vagy éppen elenyészőleg csekély, vagy az ev. ref. egyház hazafias gondja bármi okból nem őrködhetik felette. Sőt ma már ez sem bizonyul mindenütt elégségesnek. A balázsfalvi érsekség bir-

tokainak területén, a megye déli és nyugati részében az elszórtan élő magyarok családi nyelvül is az oláhot használják; görög templomba járnak s görög keresztneveket vesznek fel; eredeti magyar családneveiket oláhosan ejtik ki; magyar beszédjükben pedig valóságos vegyes nyelv alakult, mely ép úgy vicziálva van idegen névszókkal, sőt igékkel, még kötőszóval és raggal is, mint a mennyire az itt lakó oláhok nyelve eltér az átvett s elferdített magyar szók folytán a művelt románok nyelvétől. Ezen vidékeken a tiszta magyar nyelvet csak a középosztály beszéli, ide számítva a bevándorlott, vagy magyarnak maradt iparos és kereskedői elemet. Hogy itt a magyar népélet még meglévő csirái épségben maradhassanak és valaha kifejlődhessenek, az attól függ, hogy a magyarság száma és vagyonossága emelkedik-é, s a magyar állam gondoskodhatik-é az ujabb nemzedék intenzivebb neveltetéséről.

Az átvett szókészleten kivül néha a hangok kiejtésében is változás történik az idegen nyelv hatása alatt; még pedig az által, hogy az idegen nyelvű a magyar szót a maga nyelvének hangrendjéhez idomítja s a szónak ez az idegen hangzása visszahatást gyakorol azon nyelvre, melyből eredetileg vétetett.

A dialektusok beosztását tekintve, ez a nyelv fő jellemvonásaival leginkább a Küküllő-menti nyelvjáráshoz tartozik, melynek tulajdonságai a Maros felé mindinkább halványulnak. E mellett leginkább a Marosszék hatása látszik rajta. A vajasdiak Lippáról költözvén be 1617-ben, eredetük némely nyelvi jelét is megőrizték.

Hangtan és alaktan.

I. *Hangtan.* Általános tulajdonsága az alsófehérmegyei magyar beszédnek, hogy a hangokat alsó nyelvállással ejti ki. E szerint:

1. Az *a*, mint legnyiltabb a mély hangok között, a legáltalánosabb is, úgyannyira, hogy a rövid *o* hang használatát szinte egészen kiszorította. Legfelebb csak az egyhangúság kerülése végett maradt meg egy-két helyt, különösen azon *-n* ragos módhatározókban, melyeknek első szótagjaiban *a* hangok vannak: asszan, bar, baras, barsó, bakréta, bizâ (bizol), csakras, fadar, gambas, halam, kaparsó malam, manta (mondta), papak; de hajason, kapacon, (kopaszon), bajason, nyájason, jutányason, szargalmatason. Így mondják a több. sz. 3. szem. birtokosragot is: ablakjakba, (ablakjokba), csákójakba.

Némelykor a hosszu *ó* is a nyiltabb *â*-ra megy át: ârám, râzsám, ânâdi, vâna, jâkat, csâkat (csókot), bucsuzâdik. Leginkább Beczében és Medvésen hallottam.

Az *a* hangot még a köznyelvi zártabb *u* helyén is megtaláljuk néha: csadálkazik, elindaltak, jahak (juhok), szigarán. Sőt miriszlói és medvési embertől ezt is hallani: Krisztas Arank.

2. A magas hangok kiejtésében is a legalsóbb nyelvállás a leg-

gyakoribb. A keleti székely közép *ë*-jét az alsófehérmegyei népnyelv általában nyilt *e*-vel hangoztatja. Ugyanez a hang áll sokszor rövid *ö* helyén, mikor a megelőző szótagban *ü, ű, ö, ő* hangok vannak: köszenem, előtezett, gyűjjen, űjjen, gyüvek v. gyüek, sütettem, ütettem, kűdem, kűggyen, rücskel, füstel, üszkes, tüker, külembség, Filep, pőrej, csitertek, nyüstek, kőcscsen, büdesség, üstet stb. Sőt *ü* helyett is néha, leginkább a több. 3. szem. birtokosragban: feredik (fürdik), serít (sűrít); jó nevek van, szerencséjjek, főggyek stb.

3. Ugyancsak általános nyelvi tulajdonság az *ö, ő* hangoknak legmélyebb nyelvállással s legnyitottabb ajakkal való kiejtése; ez által képződik az *e* és *ö* hangoknak az a vegyülete, melyben az ajakállás a nyilt *e* és *ö* hangok közt a középső helyet foglalja el. Ezt a hangot a M. Nyelvőr egy gyűjtője œ betüvel, Balassa hangtanában *Ä* betüvel jelöli. Pl. kœrœm, œkœr, œrœm, œrœk, tœrœk, kœtél, kœzél, œrdœg (néha œrdeg), nyœg (Pázm. Pr. 269. l. ny'eg), stb. Sőt néha ehhez a hanghoz illeszkedik a szomszéd szótag *e*-je is, pl. œrœg öreg stb. Némelykor felső nyelvállásnál megy ez végbe s az *ő* *é*-nek ejtődik: fédem, féarvas, ékêmék (őkemék), fécseperedett.

4. *a* helyett *e*: elig, hengya (Bükkös), deged (Szentbenedek), hermanika, trektus; — krécár (krajczár).

5. *o* helyett *e*: hezzá.

6. *ú* helyett *ó*; *ü, ű* helyett *ö, ő*: kócs; öveg; tő, szőcs.

7. *i* helyett *e*: czepő, diheget, esmég (ismét), ejen (ilyen).

8. Ezen általános hangfejlődés mellett, valószinüleg külső hatás folytán, a felsőbb nyelvállás példáit is találjuk:

a) *e* és *é* helyén *i* és *í*: sœvín, tœrvín, szígyen, pínz, vírem, csípel, kœvís, szíjjê; lián (v. ján), kinyér, ingemet, csicse, vider, béressit, riggê, ippeg (éppen) stb., mint a felsődunántúli s alsódrávai nyelvjárásban.

b) *e* helyén *ö*: nemös, öste, müköt (miket), telkünköt, felkőtt, mint a székely nyelvjárásban.

c) *o* helyén *u*: hun, huá, hunnat, bugjatuvébb v. tujább, csumâ (csomó), sohun v. suhun, kudús, lú, mint a nyugoti nyelvjárásban.

9. Általános tulajdonságnak mondhatjuk a hosszú hangzók kedvelését, még nagyobb mértékben, mint a felsőtiszai és kalotaszegi nyelvjárásban. Egytagu szókban is: bé, vér, nyér, tőt-mút (telt-mult); de leginkább a többtagu szók első szótagjában és pótló nyujtással, kiesett mássalhangzó helyett: gyêrmek, âlma, bógáti, Lâpád tânál, êlvitte, vâdászás, êrre, pârré (porrá), nyúttó, múlat; hâjjan, gyakarâjják, meghótt, asztâra, kêd, ódal, fâjjál (faljál), vóna, mêre való (mellre való), nékű, akkâ, mikâ, ecczê, máccza, harmadikszâ, fejivê, riggê, bizâ (bizol), haragszâ;

naprá, kœzél, mikarrá stb. Ellenben rövid hanggal ejtik e szót: lang e h. láng.

10. Előre és hátraható hangzóilleszkedés van a következőkben: dühüs, füsű v. fősü (fésű), fazakas, gömböstő, gömbkötő, (Enyeden és vidékén), henem, gyartya, sohun v. suhun, saha, küvűl, tava, kürűl, kúdus, czakhal (czethal) stb.

11. Mássalhangzó-nyujtás leginkább az *l, s j* hangokban: vélle, nállunk, tőllek (tőlük), éllek, szállak, béresse, megijjed, újjabb stb.

12. A mássalhangzók asszimilációjának azon esetei mellett, melyek a magyar élőnyelvben általánosak, ilyenek is előfordulnak, főképen a *jt, rt, lj, rl* találkozásakor: bőttes (bőjtös), gyűttő, nyúttó, lüttő (lejtő), megbútt; mett (mert), barsétt (borsért); ájjan, űjjen, hájjan, fâjjál (faljál); váttig, féttibe; salló (sarló), béllő stb. Ezeken kivül: ekkicsi, akákki, tüszêj (tüzhely), ecczê, máccza.

13. Mássalhangzó-csere részint az asszimiláczió fennakadása vagy továbbfejlése által, részint az által támad, hogy az egyszerü zárhang helyén affricata keletkezik, továbbá az *l* és *ly* helyébe a felsőtiszai nyelvjárás módjára gyakran *j*,—*ny* helyébe a szó végén *n* kerül: hadnak (hagynak), hadlak, hathattya, vadnak (vannak); téringet, œdvegy és œdzvegy (özvegy), füdző, deczka, reczket, kapaczkadik, irtódzik, ráczkódik, Gyergyej (Gergely), gyerjeggyék (gerjedjen) (magyar-lapádi népm.), térgyel, gyegy (jegy), listya (lista), bihaj (bivaj); kiráj, ján, juk, mêjj, pájinka, fejűteti (felülteti), mejjé (mellé), mejjül, menyek (megyek); asszan, taran (torony). — Más természetüek: tanál, ippeg, esmég, tiló (kiló), kétviselő, inkáj, legaláj, mincsáb (mintsem).

A *gy* helyett *g* áll ezekben: genge, egedül, egenest, girgya-gargya (a gyertya szó kettőzése egy medvési népdalban).

Feltünő a gutturális explosivából a *ty* hang képződése ezekben: tyát, tyáttoz (Csúcs-Koppánd, Magyar-Lapád, Medvés, Maros alsó járása); tyérem (Süllye), ötyer (ökör), őtyême (Csúcs-Koppánd). Ez a jelenség egyenesen az oláh nyelv hatására mutat az említett helyeken; az oláhban u. i. a gutturális a mellette álló palatálissal ezt a *jés* hangot adja: chiar = tyár, chiama = tyáma.

14. Bővebb alakok a szó közepén vagy végén ezek: darabant feredik, szereda, tekenyő, cserefa (cserfa), karántabban (korábban), nékijek, tésis (hangbeli pleonazmussal: tés + is), rappantat, vethet (vehet), tünelődik, kœnyvedzik, másat (mást), pirincz (princz), harmadikszâ (harmadszor), csitkó (csikó), tángyér; megyen, viszen, vagyan, teszen s a *d* tövű igék mult idejü 3. személye: maradatt, feküdett, apadatt stb.

15. Összevonással hallottam ejteni a következőket: csál, csálódik (csinál), kátt (kiált), kábál (kiabál), sâjm (sólyom), micsa (micsoda), múta (mióta), ett (evett), tűs, tűsel (tövis, tövisel), hacza,

észkasabb, mesturam, csás (csálés), nassás (nagyságos), szembejki (szentbenedeki), vájkal (vályogol), tam (tudom), Isten uccsegen (Isten úgy segéljen), hójsz (hóviz), igyekszett, tán v. tám, meghótt, jándék, jába (iándék, iába is), sércz (sértesz), édem (édesem) stb.

16. Hangátvetéssel ejtik: feteke, lékri (rékli), peterzsejem, Szenbedenek (Szentbenedek), terenyem (tenyerem), makverő (vakmerő) (Becze).

17. Hiatus gyakran előfordul; néha a szokásos *j*-vel van kitöltve. Pl. Há asztán huá? Há ide menyek né! Há ecczê adafardul. Gyüek (jövök), fijam, hijú stb.

18. Rövidítések: bá, báty, tesvér, Isván, sêrgünk, fató (fotogén), tiló (kilogramm), recze (recepisse), tœrœ búza. Nagy divata van ezen tulajdonságnak a *hej!* figyelmeztető szó után a megszólításoknál, különösen Beczében, Istvánházán, Bükkösön: Hej Kâ(ti), hej Pí(sta), hej Mâ(rczi! Hej Bâ(dar), hej Pâ(jkos), hej Rê(ndes)! hej sâ(gar)! Mit mâ(nd) kê?

II. *Alaktani sajátságok:* a) A *-szer* és *-vé* ragok eredeti alakjukban, illeszkedés nélkül vannak még meg: háramszer, sakszer; hótté, pârré (porrá), baldaggé, âjbé (olybá); sőt ezt is hallottam: abbe (Medvés).

b) A Kis-Küküllő vidékén *-nitt, -ni* helyhatározó ragokat használnak *-nál* és *-hoz* értelemben: Menyek a papni, szamszédni. Há hú vótá? A papnitt, szamszédnitt (Medvés). Csúcs-Koppándon s Fel-Enyeden *-nál* a. m. *-hoz*: Megyek a papnál; nállunk: hozzánk. Után: *-ért* czélhatározó értelemben: Megyek, kűdek utánna. Mián: miatt.

c) *Lag, leg* módhatározó rag: formállag (formán), várólag (várva), menőleg (menve). Féleges: félbenvaló. *Ig* módhatározó rag: futtig, váltig (futva).

d) A tárgyrag néha kötőhangzó nélkül áll az *m* és *n* után: samt (somot), tarant (tornyot); kötőhangzóval ebben: másat, eszet.

e) A több. 3. szem. birtokosrag mellett a birtokos névmás is többesben van: az ők szüvek, beszéggyek, haragjak, arczájjak, maguk főggyek; csak ő kêmék névmása van egyes számban, nyilván a könnyebb kiejtésért. Ezen kifejezésben pedig, melyet mindig igy hallottam: vége nekem, neked, nekünk, nektek, a birtok személyragja egyes 3. személyben marad minden személyű és számú névmás mellett. Személyragos határozók közt pleonazmusos alak: rajtadon fejül. Birtokos nélkül van személyragozva: a nyárára.

f) A *-hoz, höz* végéről a *z*-t elhagyják s a hangzót megnyujtják a tiszai és dunántuli nyelvjárás módjára a vajasdiak: komámhó, nénémhő, a mi Erdélyben elszigetelten álló tulajdonság. A vajasdiakat Bethlen Gábor Lippáról telepítette be 1617-ben, s régi nyelvük több emlékét megőrizték.

g) *-űl, ől* helyhat. rag: bennűl, fennől a. m. belülről, felülről, — küjjel e h. kivülről.

h) Gyakori az ul, ül ragnak használata hasonlító, sőt néha megengedő értelemben: Mü háziakul nem is hallattunk az esetről (mint háziak, pedig háziak vagyunk).

h) Az igeragozás 2. szem. *-l* ragja általános használatu az iktelen igéknél is: maradhatal, engedhetel, hazal (hozol), nézel; a vajasdiak nyelvében még ezek is: állal, ülel, látal, kapal, futal, jutal. Még általánosabb a felszólitóban: aggyál, fussál, vegyél, vigyél stb. (mint a Felső-Tisza mentén); viszont a 3. személy úgy fölszól., mint a feltételes módban az ikes igéknél is többnyire az iktelen alakkal áll: aluggyan, hazuggyan, lakjan, jácczan, tœrtínjen; alunna, hazunna, lakna, jácczana, tœrtínne. Olykor a 2. személyben is hallani: csadálkazz.

Ikes harmadik személyüek ezen igék is: fârrik (forr), lépik, kœpik, szunnyadik, pisilik, csücsüllik, békéllik, lármázik, kelletik; kénék (kellene). Ellenben: és (esik) az eső. Ezeken kivül sok reflexiv igét képeznek, mint: adódik, csállódik (csinálódik), bacsáttódik, dühüdzik, jácczódik, hallatik.

A vajasdiak nyelvében a magas hangú igék 3. szem. ragja *t* után *-je* alakban mutatkozik, épen úgy mint az alsódrávai dialektusban: tehettye, szerettye (tehet*i*, szeret*i*) stb., sőt ezen analógiára: essze a marha a kóstat (Szentbenedek).

A *t* végű igék jelentő módjának egy. és több. 3. szem. alakjai a felszólító módéval gyakran egybeesnek. Elmanta a grófnak, hagy néki fagyassza az ételt (mlapádi népm.). Mi ütett hezzá, hagy min (mind, folyton) sir? Há, instállam, sirassa a fiát, mê katanának vitték (Ózd). Annak aggya a jányát, aki megkacagtassa (mlap. népm). Amikâ meglássák az œrdœgek, hagy az ember még éll, nagyan megijjettek. (Türi népm.).

A 2. szem. fölszólító alakokban a *-sza* nyomósító rag használatos a hacza, nósza, nesze mellett ebben is: csâkalsza ingemet.

A *-ka* kicsinyítő képző *-kó* alakban járatos: fácskó, pálczikó, Anikó, sőt nénikó.

Mondattan.

Az névelő áll *a* helyett elbeszélés közben a mássalhangzós kezdetü szók előtt, különösen oly embereknél, akiknek nincs elég gyakorlottságuk a folyékony elbeszélésben, vagy néminemű elfogultság akadályozza őket benne. Névelő áll ezen határozók előtt: a reggel, a délbe, a tegnap, a tegnapelőtt. Ugyancsak *a* névelő hallszik *kettő* előtt a számsor olvasása közben: eggy a kettő. Ez azonban inkább toldaléknak veendő az egytagú eggy szóhoz, az egymásután

álló szók szótagjainak hangbeli aránya végett, mint a székely gyermek mondja: eggy a, négye, öte, hate, héte stb.

A *va, ve* határozó igenévnek gyakori használata van ilyen intransitiv igékben is: le van feküve, el van utazva, menve, fel van állva, nem vót legyüve.

A perf. mellett *lessz* ige áll ily értelemben: úgy lessz, hogy ... lehet, hogy ... Pl. Êvette lessz, megfázatt lessz.

A főnévi igenevet, a mozgást jelentő igék mellett, ilyen szerkesztéssel használják: êküttem fa-hardani, templamba mentek urvacsara-venni, zab-aratni járagattam (Mlap. népdal).

Némely igék tárgyasan ragozódnak, ha mellettük főnévi igenév áll tárgyképen, bár ezen igenévnek nincs külön tárgya: szeretem, szereted, szereti beszélni; szeretem itt lenni; nem merem ránézni; de már: nem kiván szóllani, haza akar menni.

Mert kötőszó egyszerüen kapcsoló vagy magyarázó értelemben: Hadd ê, mê kérek én (Miriszlói népm.). Ne búsújj, mê nem hagy el az Isten (Mlap. népm.). Há, gandâjja magába, ha nem is nagy kutya, de amé' kicsi, megnő (Miriszlói népm.). Kœtélt csállak, hagy tépjem ki az erdőt, mê tám nem járak én annyit ide, hagy vigyem haza mind (türi népm.).

Az *s* kapcsoló gyakori használata elbeszélésben általános erdélyi szokás. Már nem is annyira mondatkötő; inkább a szóvégző hangtani kapocs jelentőségét vette fel. Telik-múlik az idő s megnőtt a jánka s mikâ esmét megkérdeszte a napat, ez asz manta... Jâl van's bé'tarisnyáltaks êmentek az erdőbe. Szedik a sak virágot s ecczê az asszan asz mangya... Keresi az annyát s tyáttaz s jár az erdőn, sír s búsúl s nincs az annya... A ján bémenyen s nincs senki s nem gyű senki.

Fölszólító mód áll *hogy* kötőszó mellett oly esetekben, mikor a mondat az egyszerű kijelentés mellett legfelebb csak a beszélő hangulatát jelzi a tartalommal szemben: Szinte, hagy kimaraggyan. Szinte, hagy amâjjék a drága templam œssze (Mlap. Bükkös). Nem ám, hagy valami haszanvehetetlen legyen (nem valami hasznavehetetlen, Medvés). — Főmondatokban is néha: Legyen (lehet) vaj hat esztendeje. Legyen (lehet) egy annyira, mint ide Lâpád (Medvés, Mlapád).

Fölszólító ige *hogy* kötőszóval, főnévi igenév helyett: Félt, hagy szójjan; meg kell, hagy tegye; leginkább kötőszó nélkül: Hát meg kell keressük, itt kell legyen (mlapádi népm.). Itt kell haggyam galambamat (Beczei népdal). Ne fekügyél le, mê bé kell fagjad az œkrœket (Miriszlói népm.). Látam, már el kell pusztújjak (Uo.). Mit valt miccsájjan? a szegin ján ê kellett mennyen cselédnek (Mlap. népm.)

Fölszólító módú ige kötőszó nélkül, leginkább a czélhatározó értelmü mellékmondatokban: Ájj meg, mutassak én neked valamit (Nagyenyed). Ájj meg, ájj meg, kérgyelek meg (Beczei népdal). Menyek a siratójjába, bucsúzzam elutójjára (Uo.). Hadd ê, verjék az ebattát, mé nem becsűte meg magát? (Mlap. népd.). Ej! füzessem ki eszt a katanát (Miriszlói népm.) stb.

Ezen analogiára a *hogy* elmarad néha alanyi mellékmondatokból is: Elég, eggyet eltemettél (Beczei népd.)

Czélhatározó és következményes mellékmondatokban az ige mindjárt a *hogy* kötőszó után áll; s ha összetett ige, akkor a határozója elválik tőle s utána kerül: Gazdag házhaz járt, hagy kérje meg a jánt (Mlap. népm.). Abba járak, hagy hazzam el (Miriszlói népm.). Ment az annyához, hagy az œvét vegye fel (Uo.). Tám nem járak én annyit ide, hagy vigyem haza mind.

A három első mondatban az elválasztott határozó hangsúlyos; ugyanígy van az imperativusban is: Ájj meg, hadd el! Ez a szórend néha az értelemmel is annyira összefüggésben van, hogy az értelem egyenesen a szórendtől függ: Ajan hideg vót, hagy fattak meg (szinte megfagytak); mig ellenben: ajan hideg vót, hogy megfattak.

Főmondatban is áll ez a szórend, de csak ha eléje gondolhatunk egy másik mondatot kiegészítésül, mely után a mellékmondatban ilyen szórend állana: öl meg a nevetés; fagyak meg (szinte megöl, megfagyok; olyan kedvem van, hogy öl meg a nevetés) stb.

Tájszók és idegen szók.

Azokat a szókat, melyek az előadás folyamán, mint műszók, előfordulnak, ide nem vettem fel. Azoknál, melyeket ritkábban, vagy épen egyszer hallottam, megjelölöm a helyet is, a hol használják.

Ágál = teszi magát, büszkélkedik.
Ákácziós = veszekedő.
Aksa = karó, melyet a rakodó szekér négy sarkába dugnak. Más néven czepusa (ol.)
Állat = állapot, termet. Erősen egyfarmák vâtak állattyakba s képekbe (Npm.)
Álamterjék = altató szer. (Miriszlai npm.) M. Ny. Sz. terjék.
Amarit (ol.) = gyáva. (Szb.)
Atalag = kicsi hordó.
Bándáz = zenél.
Bár = csak. Bár egy napig űjjen nállunk.
Bingyó = éretlen gyümölcs.
Biszijók = bazsalikom, vénasszony virág.
Borozda fű = a mennyit egy kaszavágás béfog egész nyil hosszán.
Borza = bodza.
Boszkonyestye (ol.) = bűbájosság, boszorkányság.
Buhú = bagoly.
Bucskáz = bukfenczezik.
Berka = szőrfonál.
Burzála (ol.) = tolongás (Mlap.)

Bűz, bűzeli = szag, szagosít. Aj be idegen bűz! (Npm).
Budré, budri, budrés = bodor, fodor, fodros.
Bugja = boglya.
Csákó = Kancsi (Bükkös).
Csámporodik = izet vált, romlik, áporodik.
Csármáz = lármáz.
Csata, csatara = zaj.
Csepp = kicsi, apró, szikra.
Csilla = boldogtalan (Bükkös).
Csillagzik = csillámlik, csillagot hány.
Csiripár = gyenge mesterember.
Csuli = csűri madár, veréb.
Csohány = csalány.
Csög = göcs.
Csup = csucs. Hegycsup, párnacsup.
Csurmâja = apró buza, (Dunántul csermëlle).
Csutkó, csutkós = csutak, tuskó.
Czidus = czétus, gyülekezet. (Medvés).
Czubák = Baromfi czombja.
Dancs = szennyes.
Darabant = férfi cseléd.
Diliktar = direktor (Süllye).
Döblöcz = sült tök.
Domiszka = domesztika, házipénztár adója.
Dukál = megillet.
Dur (ol.) = kedv. Uan dur ütett meg = olyan kedvem támadt. (Medvés).
Daran = darab arany. Kaptam eddaranyat (Mlap. népmese).
Ebéd = étkezés, délebéd, estebéd.
Ejsze = elhiszem, bizonyára. Beszéd közben gyakran használt szó, mely eredeti jelentését elveszítve, inkább indulatszónak szolgál.
Fájnul = szépen, rendben.
Falka = tömeg általános értelemben. Falka pínz, falka gúnya (Szentbenedek, Becze).
Féleges = felére való.
Frâj = szobaasszony, komorna, társalgónő (Mlap. népmese).
Frunza (ol.) = leveles fa.
Frustak = reggeli.
Fuka = két literes mérték.
Furt = tovább.
Fuzsitus = lótófutó, hóbortos, kapkodó.
Gajáta, galáta (ol.) = juhtejes edény.
Gazol = piszkít.
Gicsa (ol.) = jövendőmondó, lelemények.
Girás = sós, salétromos.
Gluga (ol.) = kámzsás szűr.
Gornyik (ol.) = hirvivő, községi szolga.
Gője = eme disznó (Mlap.).
Gráczia = kegyelem. Gráczia fejemnek (Mlap. népmese).
Guvad, kuhad = felhólyagzik, feldagad.
Gurászta (ol.) = sürü tej borjazás után.
Gyakaral = gyakran tesz, felkeres valamit. Gyakarâjják a pájinkát. (Miriszló). Nem igen gyakarâjják a templamat (Mlap.)
Gyaksa = hegyes karó.
Gyámbász = ránczigál.
Gyefel (ol.) = épenséggel nem, — nem tud semmit gyefêl. Épen semmit sem tud.
Hammas = durva szöszlepedő, szapuláskor hamut takarnak

belé. Igy nevezik a timárok is azt a hamu- és mészkeveréket, melyben a bőr először ázik.

Hamutyka = hamupipőke (m.-lapádi népmese).

Henkej = szőllőcsutak.

Hergel = boszant (Vajasd).

Hitván = sovány, vézna.

Hójsz = szőlőfaj.

Holstágy = Hochstadt, utcza neve.

Horgos = görbe, hajlott, horgos ín, térdhajlás.

Hunyócska = buvósdi.

Hütyü, huhu = a borju gyöngyös híme.

Hipi = hóhér, pöczegödör-tisztító. Ezt a nevet hagyomány szerint onnan nyerte, hogy a hóhér Pista nevü legényét vidéki szokás szerint Hé (hej) Pi (sta) szóval hívták.

Igasság = bizonyság,

Jáz (ol.) = malomárok.

Kámforodott = háborodott, szerelmes.

Kámforrá vált = eltünt.

Kamité = községi képviselőtestület.

Kanyó = kamasz.

Kap = jut, talál. Kaptam ed daranyat (Miriszlai népmese). Békapatt egy rappantat erdőbe. Kikapatt a tetőre (Miriszlai népmese).

Karafina = füles kancsó üvegből.

Katyus = kerge, bolond (mente captus).

Karéjba, kereken = körben.

Kapács = nagy élőfa.

Karám (Szláv) = szénégetők kunyhója.

Kárva, gárgya (Szl.) = a kut bedeszkázott oldala.

Kasziba = kaszáslábu.

Kamaratas idő = komor, borongós időjárás.

Kavillál = tévelyeg.

Kecskebukát vet = bucskázik, fővel előre bukik.

Kefe = kepe (Ózd).

Kelencze = kosár.

Kénmáj = Hepar sulphuris. (L.M.Ny.-Szt.) (Becze).

Kötés = 1) összeillesztés, foglalat. Jó kötésü ember. 2) rontás, babonázás; leginkább a vetést és a lovat kötik meg.

Keresztszem = keresztöltés.

Kirpács = csiripár, kontár. Bükkös

Kotécz (Szl.) = sertésól.

Kifog = elfog, elkap. Kifogja a laptát, mikor elütik. Kifogja a menyasszonyt a násznagy, mikor egy-egy tánczos elereszti.

Lájbi = női mellény kiczifrázott bársonyból v. szőttesből.

Landaris = németes táncz.

Laska = nyujtott s hosszura vágott tészta.

Lapi = levél.

Lágyul, ellágyul = elájul.

Lefelegelő = szilvaízkavarólapát (Becze).

Légej = átalag forma viztartó edény.

Lenyer vlkit = elnyer vlkitől.

Lesuhan = leszáll a nap.

Leptibe = lassan.

Listya = liszta, jegyzék.

Liu (Szl.) borszípó = borszivó.

Livádia = gyümölcsös, (olv. livádé).

Limányos = a viz felülete, mikor a szél felborzolja.

Lóg = inog, dülőben van. Lóg a fog, az oszlop.

Lő, löv = lé (Bükkös).

Máj (ol. nu máj, cse máj) = még. Ne máj zakatój annyit! Ne még mind igyál.
Málé = gyáva.
Maláj (ol.) = törökbuza kása.
Mál = mellső rész.
Malamfarka = malom bütüje.
Masa (ol. moáse) = bába.
Marzsinyán (ol.) = határszéli oláh.
Maszkura = álöltözet.
Matring = czérnafonadék.
Matyuka, macsuka (ol.) = furkós bot.
Marjul = ficzamodik.
Még = már. Láttam én még karón varjút.
Mind = mindig.
Mincsáb = mintsem.
Megbuvik = elbuvik.
Megbajdul = megindul, megbajdul a sérvésé.
Megbug = az eme felveszi a kant.
Meggy = eme disznó és tehén ivarszerve.
Míves, míhes = munkanap. (Pázm. Préd. 992.)
Megserken = felébred.
Merőt, merőbe = tisztán, egészen.
Meseszék = mesélő hely, gyülekezet.
Mokány = havasi oláh.
Mián = miatt.
Mucsak, mucskas = szenny, szennyes.
Mutál = változtat, halaszt.
Múlat = tartózkodik.
Nanó = Nagyanya megszólítása.
Nénikó = nénike.
Nőtelen = nincs felnőve (Becze).
Nótin (ol.) = tavalyi bárány.
Nehéz idő = zivatar.
Nyekezsál (ol.) = boszant, kinoz,
Nyivor = elsőt bárányzó juh.
Nyinunga (ol.) = csuda.
Nyitol = fürész fogait élesíti és kifelé hajtogatja.
Orda (ol.) = juhturó.
Ördöngös szüle = boszorkány.
Paczil (ol.) = szenved, tapasztal.
Pad, padtető = lapos dombtető.
Pogonyics (ol.) = marhahajtó kis gyermek.
Padmaj = oldalsir a sirverem aljában.
Palamár = hajókötél.
Papik = csomós fadarab, játékeszköz.
Patics = sövényfal (Tür.)
Patting (Szl.) = erős sziju, a lőcsöt a szekérlajtorjákhoz köti.
Patkán = vakond.
Patkoncza = egyszerü.
Pajta = istálló.
Pank = dombtető.
Poczegér = patkány.
Peggyes = a bárány bokacsontja.
Pleketor = meddő juh vagy tehén.
Pipirig = káka.
Pergel = éget, pörköl.
Placsinta (ol.) = lepény.
Pereputy = háznép, czók mók.
Pityóka = burgonya.
Pomána (ol.) = ajándék, alamizsna.
Prizsbitér = egyháztanács tagja.
Platten = vaskemencze.
Prosztuj (ol.) = boldogtalan.
Puja = törpe.
Pundré (ol.) = czondra, bekes.
Puttan = két vedres folyadék mérték.
Puñga (ol.) = erszény, zacskó,

Rezor (ol.) = felszántatlan hely, mely két földet elválaszt, barázda.
Rigojás = szeszélyes.
Rika (ol.) = lyuk a laptajátékhoz.
Ruha = előkötő.
Rücsköl = ráz, gyűr. (Nyv. 1887. 475.)
Reggpir = hajnalpir (Becze.)
Sáncz = árok.
Serpár = bőröv. (Tür.)
Sik sár = ingovány.
Sing = 57 ctm. hosszuságmérték.
Simiger = somszőllő.
Sikátor = mellék-utcza.
Sodrás = sodrott.
Sérvés = sérülés.
Sikamadik = kérkedik. (M.-csucs.)
Szökik = ugrik.
Szökős = csárdás, mely ujabb táncz (—) divat. (Mlap.)
Sziju = szij.
Szivu = szí.
Szikra = kicsi, csepp.
Szilimán = vékony, vézna.
Szerecsia = Nyavalya! Nyomoruság! (kicsinyítő szó.)
Szokotyálódik (ol.) = lassan készül, hosszasan fontolgat.
Szpurkál (ol.) = piszkál.
Suta = ügyetlen.
Surgyé = szalmazsák.
Szuszék = gabnatartó láda.
Szuriczál = szurogat.
Szurogató = doktor, a ki ojt (Ozd.)
Szurána (ol.) = szürkés, szennyes fehér.
Strapa = strapáczió, megviselés (olasz strapazzo.)
Sindevész = sínylik, csenevészik. (Felenyed.)
Tajna = víg, tréfás (dajna?) (Bükkös.)
Tart = nőt házastársul.
Testom = büszke, rátarti (Bükkös).
Tézsla, ténzsola = szekérrud (Nyvőr. XXII. 418.)
Tetejibe = méghozzá.
Tászli = kézelő, pánt.
Tisztán, tisztára = egészen, bizonyosan. Tisztán megetted.
Tisztátalan = rossz lélek.
Tromfol el = elalkuszik.
Toju, tolu = toll.
Trébej = maláta-törköly.
Tüzes malom = gőzmalom.
Urkol = hurkol, hurkot csinál a varrásban.
Ül = marad, vesztegel. Üjjen hejt! Üjjen oda tœbbet is (tánczszó).
Üt = hajít, dob. Megütette a laptával.
Utána megy = nőül megy hozzá.
Valakiként = ugy mint valaki szokta.
Változó = fehérnemü.
Várza (ol.) = éretlen káposzta a tövén.
Vaskó = csizmatisztító kés.
Varizsál = kotorász.
Verpelkedik = vergődik (Medvés.)
Virtyóka, birtyóka = féregtől megszurt éretlen szilva.
Vinyitura (ol.) = jövevény.
Vokuna (ol.) = okuláré. (Szt.-Benedek.)
Vers, versen = rend, sor, sorban.
Viszlog = vonakodik (Medvés.)
Varkulács = kereszteletlen gyermek.
Zsingás = kényes, válogatós.
Zsitár (ol.) = erdőpásztor.

Személynevek.

Férfi keresztnévnek leginkább a következőket választják: Pista, Mihály, Márton, András, György, János; ritkábban Lőrincz, Ferencz, Péter, Sándor, József. Rendes használatuk ilyen kicsinyített formában van: Pikó, Minya, Mihók, Marczi, Peti, Lőke (Lőrinczke), Gyuri, Ferkő stb.

Szokottabb nőnevek: Máris, Máriskó (Mákó), Pendzsi, Pengó (Erzsébet), Rebi (Rebeka), Anikó, Julis, Rózsi, Juczi stb.

Mivel azonban egy-egy családnév annyira el van terjedve, hogy egyes helyeken pl. 10—12 család teszi ki a százakra menő törzsökös lakósságot; s mivel a fentebbiek szerint a keresztnevekből is csekély szám van közhasználatban: a legtermészetesebb szükség vitte rá az embereket, hogy az egyén szabatosabb megjelölése végett, a sok hasonló név között, megkülönböztető melléknevekről gondoskodjanak. Ezek közt legáltalánosabb az apáé, melyet egyszerüen megnevezve vagy birtokosraggal megtoldva tesznek a fiu neve mellé magyarok és oláhok egyformán. Igy lesz aztán: *Kerekes György Józsi, Fülöp Minya Pistáéké, Kovács Sándor a Mózsié,* vagy kicsinyített alakban: *Minya Andris Pikó* stb.

Ezen megkülönböztetésen kivül nagy számban vannak olyan melléknevek is, melyekből az anyakönyvi névre egyáltalán nem lehet következtetni. A legkülönfélébb természetü megnevezések ezek, melyekből néha a személy egy-egy tulajdonságát, sokszor azonban semmi egyebet nem lehet kiolvasni, mint a megkülönböztetés vagy csúfolkodás szándékát. Rendesen még gyermekkorban kapják e mellékneveket kortársaiktól, kik a felnőttebb korba is átviszik ezt a bizalmas szokást, még akkor is, ha a megkülönböztetésnek semmi szüksége sem látszik. Igy lesz Kőmives Mihály Márton nevü fiából *Rózsa Minya Marczi,* Sipos Ferenczből *Peti Ferkő Marczi,* Sólyom Erzsébetből *Kancsi Pengó,* Székely Istvánból *Kicsi Pikó,* a feleségéből pedig *Ricsi Pendzsi* stb. Ilyen mellékneveket Balázsfalu, Becze, Buzás-Bocsárd, M.-Csúcs, Felenyed, Forró, Istvánháza, Kutyfalva, Lőrinczréve, Medvés, Miriszló, Ózd, Tür, Vajasd községek magyar lakósságáról közel 300-at gyüjtöttem egybe, melyeket a következő csoportokba osztottam:

I. Foglalkozásról vannak véve a következők: Ablakos, Bakter, Csiszlik, Deszkás, Bándás, Béres, Jáger, Diák, Kertész, Gazda, Katona, Mészáros, Major, Méhes, Suszter, Szitás, Zsandár stb.

II. Eredete vagy lakóhelyéről: Bogáti, Lapádi, Türi, Vingárdi, Forrás Pista, Réti P., Nyárádi, Pusztai, Kotyori *(kotyor* erdőrésztől), Cserei, Szőllősi stb.

III. Keresztnév megkülönböztetőnek használva: Bandi, Muki, Móni, Filip, Karcsi, Fóris, Loczoj (Laczi), Eleki, Jankó, Ferus, Balázs, Kristóf, Gyurka, Gyurkucz, Sendrik (Sándor), Kriska (Krisztina), Miczu, Miczuczu stb.

IV. Személyi tulajdonságról vett jelzős megnevezés: Bitang, Dájna

(dalos), Buta, Csergő, Drága, Csalóka, Csinga *(csingi-ranga* hangutánzóból rövidítve = czafatos, rongyos), Butyikos (a pálinkás butykos mindig a zsebében volt), Bámbó (bamba), Bángó (banga), Czukros, Duczi (tömzsi), Didri (didergő), Ékes, Fürgi, Flinta (egyszemü), Füstös, Geczi (buja), Fitus, Hosszu, Hagymás, Kicsi, Piczi, Puczi, Pípos, Kuki (farkasnyaku lévén féloldalt nézett), Kurta, Lapos, Lőkös (Lőcsös), Pipás, Móka, Részeg, Monkós, Mézes, Kancsi, Góbé, Sántarag (sánta), Szupojkós (szűk száju), Tekerencs, Nagyhajú, Lumbos, Taligás (részeg állapotában taligán vitték haza), Vizis, Zabi stb.

Ide tartozik sok jelzős természetü, kényeztető, hangutánzó, sokszor értelmetlen vagy legalább megállapíthatatlan jelentésü elnevezés és gúnyszó, melyek többnyire a gyermek-korból állandósulnak: Árás, Bándri, Batyó, Burukk, Bizli, Banyáné, Borka (kicsiny), Barsai, Butula, Bubuj, Babaczi, Brucza, Czirdi, Csarapir, Csandri, Csána, Csináde, Csiripa, Czuki, Csucsuj, Csótya, Csiripiri, Csicsingát, Csábli, Danda, Flancsari, Fája, Friska, Gudri, Gripcsa, Gurulya, Gyámbó, Hápertág (semmire való), Körcz, Kraczata, Kulkus, Kocskodáré (kappanhangu), Lepi, Locskaji, Lityi, Letta, Minczi, Mimi, Muka, Muklis, Muzuráné, Necsi, Pipei, Pulis, Puliczi, Pirczi, Puli, Pipi, Pájik, Poczki, Puri, Pusztrunka, Ricsi, Romi, Rujka, Soldi, Szánász, Tutu, Pikula, Tifiri, Susuj, Kuszundi stb.

V. Népekről s nevezetes férfiakról: Rácz, Tatár, Pilátus, Kosut, Tököli stb.

VI. Hasonlóságról: Metykó (ily nevü főhadnagyhoz hasonlít), Király (V. Ferdinánd arczképéhez), Csegődi, Gidáli, Misa (Misch nevü szászhoz) stb.

VII. Állatokról: Bagó, Balha, Bikáé, Bogári, Csuka, Csík, Czinke, Görény, Hörcsög, Kakas, Kecske, Marha, Medve, Róka stb.

VIII. Növényről: Virág, Rózsa, Fuszujka, Kenderesi, Borzika, Repcse (Ózdon egy burján).

IX. Néhány étel nevéről: Czibre, Lepény, Galuska, Csócsa (gyermekpép), Koszt stb.

X. Egyéb jelentésü tárgyszó, melyet jelzős értelemben az illető tárgy tulajdonságáról használnak: Bunda, Csatak, Csőcselék, Becsü, Kanavász, Kucsma, Kinlódás, Hamu, Jukam, Palló, Fodor, Pap, (bőbeszédü), Mosadék, Fricska, Puszláb stb.

XI. Oláh eredetü vagy oláhos alakitásu nevek: Abje (alig), Bágya, Blézsán, Brencsa, Dekuj, Drágon, Dólya (hülye), Hóra, Kólya, Hirbuj, Kréczuj, Putuj, Pikuj, Szekuj, Mutuj, Nyikuj, Mojsza, Minyucza, Stirbu, Krumpu, Méku, Makalá, Makávé, Kruczit, Gornyik, Parka, Séru, Skarka, Serbán, Sojmu, Glodán, Gálbin, Mimidán, Puturóz (büdös dög), Kruczit, Stévár, Sojtán, Zmeu (lidércz) stb.

XII. Németből: Pugner, Sinder, Suller, Suszter, Kindrifikk, Minuser, Mekhel stb.

XIII. Szava-járásáról: Csábácsi, Hájdácz, Supp, Perszi, Zsázsá (czig. menj!) stb.

Helynevek.

A helynevek csoportjainak megalkotásában egyfelől a jelentést, másfelől a szóalakot is alapul vettem. Arra természetesen nem vállalkoztam, hogy a megyei magyar nép közt forgalomban levő összes helyneveket lejegyezzem; de ez szükségtelen is. Elégnek tartok a világos vonatkozású csoportokból megemlíteni annyit, a mennyivel a csoport természetét kellőképen igazolhatom. Arra azonban törekedtem, hogy az olyan nevek, melyek akár jelentésüknél, akár általánosságuknál fogva jellemzőbbek, vagy bármi tekintetben fontosabbak, mind együtt legyenek. Olyanok is vannak köztük, melyeknek jelentését ma már a nép sem tudja; s rövid idő alatt ezek sorába kerül a tagosítás által a mai nyelvtudatban élők tekintélyes része is. Az ilyeneket s a melyeknek magyarázatát sem a történelem, sem a szájhagyomány nem segíti, csillaggal jegyzem meg.

I. *Geologiai és geografiai vonatkozásu elnevezések: a)* Akna kn.,[1] Kisakna kn., Vizakna kn., Bányák, Fenék, Kertfenék, Fok (marosi átjáró), Függő, Gödör, Verem, s ezek összetételei; Gorgán (gyakori hegynév), Havas, Kisavas oldala, Halom, Hegy, Ó-Hegy, Aranyhegy, Vashegy, Bércz, Mcsúcs kn., Hosszuaszó kn., Kis -és Nagy-Horgas, Kő, Kőberek, Martfü, Nyerges, Oldal, Melegoldal, Szelesoldal, Kapusoldal, Padoldal, Pad, Rapó (hullámos talaj), Rakatás (ingoványos), Rakató kn., Ripa, Sósszék, Tóhát, Vár, Sóvár, Völgy, Elővég, Középágy, Vulkán stb.

b) Alszeg, Felszeg, Malomszeg, Vajdaszeg, Alsó-, Felső-, Közép-, Kis-, Nagyláb, Harangláb, Barazdák, (Rezorák), Czikk, Gagyület, Hosszutelke, Hosszurét, Apróföldek, Mál, Emál, Borjumál, Diómál, Rózsamál, Nyilak, Tanárok, Telek, Telekszik, Tóhely.

c) Területviszonyt kifejező birtokos, jelzős, határozós összetételek: Alájáró, Feljáró, Akasztódomb alatt, Beczei hegy, Bércz megett, Csombord előtt, Gombás előtt, Cserealj, Erdőalj, Fogadónál, Házutánvaló, Kereszt alatt, Kóbor alatt, Kutfalva kn., Sajtó alatt, Kőnél, Kőbányánál, Temetőnél, Nagy hidnál, Uj hidnál, Kis tónál, Tinódra rugó, Száguldó utra rugó láb, Rétrejáró, Mál megett, Kertek megett, Hegy megett, Padon, Maroson tul, Torokba, Szilbe, Sósszékbe, Sósszék végibe, Patakok közt, Vizközt, Padon, Utközti erdő, Szőlők mege, Kertek mege, Házutánvaló, Malomut, Tövis ut, Pajták oldala, Malomrét, Méhkelencze hidja, Szárazvám-patak, Szilvási erdők, Lapádi hid, Maroskert, Kiserdő, Országuti-, Gáldi-, Krakkói dülő, Szénafü utja, gödre, Hegyalja.

d) Csorgó (Cserged változatban is), Forrás, Vizes, Sajtó patak, Sóspatak stb. Kutak a viz minőségéről és a tulajdonosról vagy készítőről veszik nevüket: Hidegkut, Büdöskut, Tejkut, Danczkai-, Bájk-, Vincze-, Göbecz kutja, Dán-kut, Ohábai-kut stb.

II. *A hely régi vagy mai növény-teméséről vett elnevezések:*

[1] Község neve.

Anyaerdő, Bányabükk, Berek, Birsalmás, Bordosom (ördög bordás), Borsós, Borsóföldek, Borzafa, Bükk, Bükkös kn., Bürkösláb, Csere, Cserés, Cserepad, Cseresnyés, Csojányos, Csombord kn., Csuhos (csuhu), Diód kn., Diómál, Füzes, Gombás kn., Gyertyános (ma kaszáló), Hagymásbükk, Háporton kn. (Hapurcum a régi iratokban; talán háporcson = békabuzogány), Hanga, Káposztás, Káposztásvár, Kenderes, Kendernyilak, Kocsános malomut, Kotyina, (kóty = dinnye?), Körtvefája, Laskaerdő, Malozsavölgye, az ózdi völgy, mely ezt a nevét jó boráról vette. Kutak völgyének is nevezik, mert folyóvize nincs, Magyarós, Meggyesdomb, Nyáras, Nyirhága, Nyirmező kn. Pusztaszőlő, Rekettyés, Peterzsejmes, Somos, Sompatak, Solymos kn. (Sulymos), Szénafü, Tövis kn., Tövises, Vaczkoros, Versengő, Rekettyés stb.

III. *Állatokról vett elnevezések:* Bagó, Bagolylyuk, Bagolyverem, Békamál, Borjuhatár, Csikos, Csikasztó, Csókaberek, Csukás, Csürkegödör, Darvas, Disznóheverés, Disznószer, Borzás, Ebhát, Farkasdomb, Farkasberek, Farkastelke, Hódas, Kabalás, Kecskés, Kecskekő, Kakukhegy, Kecskefü, Kigyós, Kosárhely (juhkosár helye volt régente), Ludas, Réczéstó, Tyukok rétje (káptalani majorság helye N.-Lakon), Tinód, Vadverem kn. stb.

IV. *A birtokos nevéről vagy egyéb tulajdonnévről vett elnevezések:* Apahida kn,, Andrádi rétje, Asszonynépe kn., Asszonyerdeje, Balaskó (régi családnév), Balog, Bálint kertje, Balázsfalva kn., Banczanya (Bancza családról), Benedek kn., Benkőgödre, Bolgárhegy, Besenyő kn., Biró csere, Czigányerdeje, Csekelaka kn., Czintos kn. (Jacintus, Hyacinthus), Damokos hegye, Déneságy, Enyed (Egyed) kn., Egyházdomb, Eszterházi utcza, Esküdtség lábja, Fülöp szőlője, Gergelyfája kn., Gillyén bokra, Ispánlaka kn., Istvánháza kn., Istvánházi erdő, Király erdő (kincstári birtok volt.) Kisek gödre, Kiss Péter utja, Káptalan kn., Kőmivesvölgye, Karácsonyfalva kn., (Carachini villa), Legények szénafüve, Lippai berek, Lőrinczréve kn., Mihályfalva kn., Miklóslaka kn., Magyarok szénafüve, Magyarhegy, Nemeshegy, Ózd (hagyomány szerint ily nevü vezértől Orb. B.), Örményszékes kn., Páter, Pap erdeje, völgye, Péterlaka, Podárkert, Pósakert, Somogyi (Mcs.), Szászpatak, Szentimre kn., Szenterzsébet kn., Szentistván kn., Szentbenedek kn. Szentkirály kn., Szentjakab kn., Tibor kn., Törökszállás kn., Tompaháza kn., Trózner völgye, Vincz (Vincentius) kn., Vládháza kn., Vargatója, Veresegyházi patak, Zilahi patak, Oroszi kn.

V. *Egyéb jelentésü jelzős és jelzőtlen appellativumok, főnévül használt jelzők: a)* Abroncsos, Bömbös, Bitang, Csicsaj, (Csecs alaku hegyalj), Csikordos, Csontás, Csutkás, Csiralló, Csengő, (visszhangról,) Déllők, Elekes kn., Fagyos, Fenes kn., Forró kn., Fürdő, Fulladó, Gondos, Hálás, Hágó, Hosszu, Kékes, Kieskies, Köves, Kurtákok, Kincses, Lótilalmas, Magló, Nagyborozdás, Peres, Pergelt, Poklos kn., Szalonnás, Széles, Sajgó, Tilalmas, Tisztás, Tordás, Zálogos.

b) Csámár kn.,* Csenger,* Csóra* kn., Gezse* kn., Halálpál,* Hari* kn., Gyanát,* Gyógy kn., Hesskihegy, Három földek (canonica portio), Humorics, Kápolna, Kaptár (talán ősmagyar temetkező-hely nevéről), Orbó* (Arbov r. i. kn. Süllye (Syle, Gyle r. i.) kn., Táté* (Thacey, Thatey) kn., Herepe (Herepal, Herepel r. i.) kn., Koncza kn., Szarakszó* kn.

c) Akasztófa, Allodiális rétek, Bélmező, Kapus-ut, Kiskapu, Nagykapu, Kiskerék, Megykerék kn., Kerennyil, Papuczi (Papolczi) rét, Sósrét, Széperdő, Ujfalu, Ujszőlők, Ujvár, Sarlószer, Vadászó domb, Vágott patak, Veresgyürü, Veresegyháza, Veresmart, Verespatak.

VI. *Az elavult d) képzős helynevek:* Béld kn., Borbánd kn., (Villa Barbancina), Bocsárd kn., (Buchard r. i.) Csanád kn., Csufud kn., Csüged (Chigud r. i.) kn., Diód kn., Iklód kn., Gabud kn., Kisfalud kn., Koppánd kn., Koslárd kn., Gáld kn., Lapád kn., Sárd kn., Tinód kn., Várad kn., Vessződ kn.

VII. *Szászból magyarosodott helynevek:* Bilak (Viehlag), Frankut (Frauengut), Gálpritty (Goldberg), Hellós (Herrlos), Gerepen (Gerippe), Grintyen (Gründchen), Herzsa (Her schau), Spring kn., (Gespreng), Sorostély kn. (Schornstein, De Camino Superiore r. i.), Monora kn. (Mimerad, Dannesmarkt), Vingárd kn. (Weingarten), Varczagás (Schwarze-Gasse), Tót-utcza (Totdengasse, temető-ut), Girbó kn. (Birnbaum), Drassó kn. (Troschen), Alamor kn. (Olmur), Borberek kn. (Burgberg), Holdvilág kn. (Halwelage).

VIII. *Szláv eredetü helynevek.* Ide azok a nevek vannak sorozva, a melyek nem pusztán mint szláv eredetü szók, mert akkor Akna, Gombás, Csombord, Karácsonfalva,Szilvás is felemlítendők volnának, hanem valószinüen már mint szláv helynevek kerültek nyelvünkbe: Akmár kn., Becze kn., Berve kn., Abrudbánya kn., Csesztve kn., Czelna kn., Jézer (tó), Obrázsa kn., Strázsa kn., Krakkó kn. (Krakow r. i.), Miriszló kn. (Myruslow r. i.), Szedinka, Székás, Zalatna kn., Paczalka kn., Szohodol kn., Tür (Turek r. i.) Véza kn.

IX. *Dák folyó-nevek:* Maros, Olt, Ompoly.

X. *Bibliai név:* Efráim, Sinai hegy.

X. *Latin szó:* Igitur, Marosportus kn.

XI. *Oláh nyelvből vett s általánossá lett helynevek.* Gyakoriak: Buna, Bunezó, Húla, Lapoczán, Lunka, Livádia, Sészur, Szurduk, Virtóp, Dumbráva, Dósz, Ritkábbak: Krucsánál (Istv.), Huda (Csk.), Pleása (Nl.) Herepeszíje (Ml.) Kopács (Mig.) Fácza, Hinszúr, Malaistya, Fámetya, Peszkeria (Szb.) Padura, Pepeniste, Kinepiste, Mákra (Istv.) Orzui (Tür), Czondré (Ózd), Fregásak, Fregári (Mir.) Tyikuj (M. Cs.) Podárkert (Csk.) Pér (Mig. és For.) Lákos (lacus), Kornyajja, Limba, Leorda, Dofa (V.) stb. — Községnevek: Korna, Dálya, Csáklya, Tartaria, Muzsina, Mundra, Ohába, Preszáka, Galacz, Metesd, Trimpoel, Valea Doszuluj, Petrozsán, Ompolyicza.

XII. *Elolához sodott vagy oláhoktól is használt magyar helynevek:* Lábu, Málu (Czl.), Határu (Igp.) Hotáre (Kisf.), Borszin (Kisf.), Doszu fereduluj (Bocs.), Intre fogadáje (Sztimre), Zálogos (Gáldfő), Sziget (Kosl.) Brazdita (Fen.) Akaszteu (Csf.), Bibi berk (Mikl.), Hosszudomb (Ispl.) Dupa Kapus, Nyiris (Vadv.) Dupa rít, Kalea csengi, Kaszta berkuluj (Aszn.), Teu Fosztonduluj (Herepe), Tormas, Dupa kalea Vadveremuluj (Fug.), Tonorok, Todu bíressi (Diód), Kosárkó, Bologó (Csáklya), Magyarátu (Oh.) Berku kovácsilor, Berku lui Ujvári, Nyiráló, Hotomfa (hántófa), Djalu hotánfi (Csongva.), Hargas teu (Mf.) Kiserdeu (Sztimre), Szakmány, Székelyhegy, Kerekteu (Buz. B.), Zselléri (M. Váradja), Füzes (Csüg.), Gorgánu (Rakató), Kapu, Kincses (Borbánd), Szappanyita (Csk.), Dolia (Dülő) Remete, Tér, Csókás.

XIII. *Históriás elnevezések s egyes helyekhez fűzött néphagyományok.* Őrhegy (Ne. és Csk.), Trajána-utcza (Zl.) Halálhegy (Mdv.), Tatárerdő (Csk.), Táborhely (Alv.), Vár (Ml. Istv.), Holt asszony árka (Fele.) állítólag megölt és kirabolt asszonyról, Zsidóhegy (Zl.), ide vonultak ki 1848. előtt a zsidók állítólag minden este, mert éjjelre nem volt szabad a városban maradniok.

Nagy és kis puszta (Mir.) helyén állott régen, a miriszlai ütközet előtt (1601.) a község, mely hagyományuk szerint hajdúváros volt, de emlékei mind elvesztek. Mikor aztán ezen ütközet alkalmával elpusztult, a lakósok beljebb a hegyek közé, mostani tanyájukra vonultak.

Kerek dombhoz (Bükkösön) az a monda füződik, hogy az óriásleány felvitte a völgyből a szántovető embert a hegy tetejére játékszernek s megmutatta apjának. Ez rosszallotta leánya tettét s a lábával a völgybe lökte az embert ekéstül; de vele együtt egy darabka földet is letaszított a csizmája orrával; ebből lett a kerek domb.

A Bilakon (Vajasd) egy török pasának volt a kertje; azért van még most is rajta a különös növényzet.

A Király ebédlőjén (Vajasd) Hunyadi J. ebédelt a szentimrei csata napján. Innen rohant le Kemény Simon Hunyadi megmentésére.

Magyarigen. Ennek a községnek a neve eredetileg Grabendorf vagy Krapendorf volt; de midőn a szászokat innen kiutasították, többen, hogy itt maradhassanak, magyaroknak vallották magukat s azon kérdésre: «magyar vagy-e?» igennel feleltek. Állítólag innen van a helynév.

Vásárdomb (Mig). Báthory Gábor fejedelem őszi vadászatai alkalmával Krakkótól Kecskekőig voltak a vadász-sátrak felállítva s ezen alkalmat a vidéki lakosok vásár tartására használták fel.

Oltyán utcza (Sárd). Mikor az első román határőrezredet állították fel, az Olt vize melletti Kopácsel község lakósait, mivel ott, állítólag, nem akartak fegyvert fogni, ide telepítették; ezen telepesekről nevezték el az új utczát.

Lőrinczrévét, mely község eredetileg sokkal beljebb, a hegyek közt, feküdt, állítólag Lőrincz nevü révésztől, vagy a mi valószinübb, révtulajdonostól nevezték el.

Alvinczen a pusztulásnak indult Martinuzzi-kastély a nép emlékezéseinek a középpontja. Ma is mutatják azt a torony-szobát, a hol tulajdonosát a halálos csapás érte. Állítólag a régi bolgár temető keresztje alatt volt néhány napig eltemetve.

Istvánháza határában terjedelmes földsánczok nyomai látszanak; lenn a völgyben pedig kerek dombok, melyek mesterséges eredetre vallanak. Orbán B. (Székelyföld V.) említ olyan néphagyományt, hogy a sánczok avar táborhely nyomai, a kerek dombok pedig tumulusok, hová a völgyben lefolyt ütközet halottjait temették.

Bervén, az Ohába fölötti határrészen kelet felé vizvezető csövek darabjait, kőbaltákat és kalapácsokat, M.-Csúcson a borzai hegyen, valamint a lőrinczrévei és csekelaki határban is, cserépedény-maradványokat találnak földművelés közben. Hariban csúcsi Benkő Elek tagjában az ötvenes évek idején a zápor sok ezüstpénzt mosott ki; a Czuczulevő dombon pedig cserepeket és bronz-csákányt találtak. Ugyanott a Fikker J. tagjában kerek alaku dombtető Csetátye nevet visel; a néphagyomány ide török várat helyez, melynek kutba rejtett kincseiért a marosujvári bányászok az egész hegyet keresztbekasba furták. M.-Lapádon a Vár nevü hegytetőn kiásott sirokban talált régi fegyvereknek és apró ékszereknek az emlékét őrzi a hagyomány. Ózdon is a Radák-kastély és ev. ref. templom dombján régi épitkezés alapjaira, római téglákra, érmekre akadtak. Mindezekből a néphagyomány vagy a község régi helyére, vagy várakra következtet, a nélkül azonban, hogy ezen telepek ősi lakosairól bárminemü fogalommal vagy képzelettel birna.

Kutyfalván a Papok erdeje a reformáczió előtt itt birtokos Ferencz-rendi barátok emlékét tartotta meg. Ugyancsak Kutyfalván a Kőláb nevü dombon áll Pekry Lőrincz, ózdi birtokos, kuruczvezér, Imre nevü fiának siremléke, ki vadászat közben lelte halálát.

Az a régi római út, mely Apulumtól Marosvásárhelyig haladt, egynémely nyomaiban napjainkig is fennmaradt. Oláh-Péterlakát a Czigány földek nevü dülőnél, Oroszit a Kertek alatt, Kutyfalvának Hosszu nevü határrészét érinti; Gezsének Ritu Janku és Dosz nevü határrészén vonult el Bogátig, s innen a Berek nevü sziget mellett egész a Marosig. Itt a hidfő egyes téglái még a század első felében meglátszottak. Ma már a Maros vize takarja az ókori czivilizáczió ezen nyomait.

Elbeszélő népköltészet.

Népünk gondolat- és kedélyvilága leghivebben a költészetében van kifejezve. A való élet a maga sokszoros szükségeivel és törvényeivel korlátokat állít reményeik, vágyaik, elhatározásuk és vállalkozásuk elé; és ők szivesen keresik fel a képzelet világát, hol szabadon mozoghatnak. Mint a gyermek, a ki élvezettel gondol a szép álomra vissza

s örömmel elszórakozik azon a gondolaton, hogy mi mindent csinálna akkor, ha hamarjában tömött erszény birtokába juthatna. A hősök törekvésében és küzdelmében, a melyet elbeszélnek, a saját vágyaik és viszontagságaik is ki vannak fejezve; a hős iránt való vonzódásuk valamely szép tulajdonságban talált tetszésüknek, a gonosz megbünhődtetése erkölcsi érzetük öntudatlan megbotránkozásának és igazságosságának, a fonák helyzetek alkotásában való ügyesség s a fölöttük támadt kaczagás egészséges jókedvüknek s átlagos elégedettségüknek visszhangja. Értelmük is fejletlen, nyelvük is szegény abban az irányban, hogy ők kedélyállapotokat, abstrakt fogalmakat egyenesen kifejezzenek s elemezzenek; de a hozzá való képet és eseményt, mely leghívebben magyarázza, megtalálják a természetben s életük folyásában ma is, mint az ókori nagy époszok népe megtalálta.

Népélet az egyetlen igazi talaj, melyben naiv világfelfogás s így naiv költészet születhetik. A mi népünknek fajával közös kedélymelegsége s így a költészetre fogékonysága is van; s e mellett általában sokkal tanulatlanabb, semhogy tudása a képzelet csapongását nagyban akadályozhatná. Az iskolában még keveset, vagy épen semmit sem tanult; a mennyit tud, azt őseitől hagyományképen vette át s hozzá épen úgy ragaszkodik, mint öltözetéhez, ételeihez és szokásaihoz; ismeretei ugyan tovább terjednek már a faluja tornyánál, de rendesen a katonáskodás révén szerezvén meg azokat, nagyon obsitos-izűek és könnyen elmosódnak az otthoni élet gondolat- és munkakörében, vagy a kellő tanultság és alaposság nélkül csak növelik a képzelet működését. Ilyen helyen terem az igazi naiv költészet, a hol a nép gondolkozása a saját kicsi külvilágán túl már a képzelet terén mozog. Ezt a képzelet-világot aztán a tudása körébe eső való szineivel vonja be s megterem az a bizarr vegyülék, hol a gazdag képzelet a szegény való köntösébe öltözött. A tudatlansággal kapcsolatos költői, különösen vallásos irányu képzelődésnek megvannak a durva hajtásai is, főkép a babonák között.

Képzeletük mellett az emlékezet ad legtöbb költői anyagot. Temérdek hagyományt őrzött meg a nép öntudatlanul, a mit őseitől élő szóban örökölt. Ezek a hagyományok mind egy-egy szálát képezik azon vallásos mithosznak, vagy történeti mag köré csoportosult mondaköröknek, melyeknek összefüggése szerencsétlen körülmények folytán a tudatból kiveszett; de részei annál nagyobb terjedelemben s változatosságban önállóan is élnek és növekednek mindenfelé. Emberfeletti erők avatkoznak a világ folyásába, titkos, kimagyarázhatatlan utakon, a melyeket valószínüen az élőszóbeli előadás természetes menete századokon át nagyított ki csodás elemmé valamely történetből. «Megosztoztunk a mithosz ősi leplén rokonainkkal, mely gyermekkorunkban betakart mindnyájunkat. Addig vontuk, feszegettük, mig végtére egy-egy darab foszlány szakadt a markunkba s egy-egy része vele azon csoda-alakoknak, melyek rá voltak hímezve. Kinek az óriás karja, kinek a sárkány

egy feje, vagy tündér-szem, boszorkány-orr, szárnyas ló, lábatlan madár, babszemjankó, hüvelykmatyi, varas béka, griff madár, esztelen nyul, tépett varju stb. E foszlányok toldozgatásából s a csonka alakok saját izlése szerint való kiegészítéséből állott elő a külön mesevilága.» (Sziládi Áron.)

Ezek a hagyományok ma már nagyrészt nincsenek is helyhez kötve, tehát nemzeti tartalom sincs bennük. Vándorolnak népeken és országokon keresztül; s ép oly nehéz az eredetükre rámutatni, mint a népnek, vagy egy-egy törzsnek az ősi lakóhelyét megjelölni. Hőst és cselekményt válogatás nélkül vesznek onnan, a hol legközelébb kaphatják; tehát vidékünkön az oláhok gazdag mondavilágából is, a kikkel helyenkint még saját fajuknál is többet érintkeznek.

A képzelet nemcsak a hagyományok részletezésében és bővítésében nyilatkozik. Megvan annak az eredeti termékenysége ma is. A közelmultnak valamely érdekes eseményét, melynek hallomás utján tudomására jutott, részletezve, kiszínezve előadja a hallgatóságnak egy-egy jó elbeszélő s igy megindítja az élőszóbeli előadás által mondaképzés folyamatát, a melyben csodás erők már kevésbé működnek ugyan, de benne csak az esemény lesz történeti tény, részletei pedig mind képzeletiek.

Gazdag anyagot nyujt az elbeszélére a nép vidámsága, a mely tréfás történeteket szivesen alkot valamely fonák helyzet vagy esemény körül s gunytárgyává teszi képzeletének ellenszenves alakjait. Igy tréfálja meg a vénasszony, a czigány s a szegényember a papot, halált és az ördögöt; igy szégyeníti meg a látszólag boldogtalan *hamutyka* csúfolódó s tudatlan princz-testvéreit találékonyságával s élczeivel, a mellőzött árva a dédelgetett édes lányt szépségével és szerencséjével.

Ha népies elbeszéléseinket nevükkel jellemezni s osztályozni akarjuk, az általánossá lett *mese* elnevezést ebben a formában nem találhatjuk elég megfelelőnek, mert ezt a fogalmat az irodalmi szokás a merőben költött s erkölcsi okulás végett előadott eseményre foglalta le. Vannak ugyan ilyenek is forgalomban, mint «A medve, róka s a szegény ember»; de ez általánosan ismert mese, s még csak változata sincs olyan, mely e vidék különleges sajátja volna. Az is igaz, hogy költői igazság-szolgáltatás mindenikben van; de nem czélja a didaxis, hanem csak a nép öntudatlanul működő helyes erkölcsi érzékének a bélyege van rajtuk. Állat is szerepel majdnem mindegyikben; de ez megint nem az állatmesével közös vonás, hanem metamorfózis, valószinüleg a lélekvándorlás ősrégi hitének a maradványa. Vannak vallásos irányu elbeszélések, leginkább Krisztus és Péter szerepelnek bennük; ezek meg már nem annyira époszi természetüek, mint inkább prózai nyelven eléadott példázatok s a vallásos meggyőződés ápolására szolgálnak. Összefoglaló név gyanánt *népies elbeszélést* vagy *népmesét* használhatunk.

Tartalmuk és hangulatuk szerint négy osztályba kerítem a vidé-

künkön gyűjtött anyagot. Első a *hős monda*, melynek történeti vagy ősmithoszi eseményeit a népies képzelet kedvelt hősei: Lúfi, Napfi, Milinkucz, Jánoska, Vitéz Pál, mészáros legény; fehér, veres, zöld, fekete király; elátkozott s elváltozott királyfiak, stb. idegen vitézekkel, sárkányokkal, lüdérczekkel, réz, ezüst, aranybikákkal győzedelmesen harczolják meg. A nagy szakállu öreg emberen s asszonyon kivül a csodás erejü ökör, bikácska, kutya, medve, tövis-disznó vannak a hősnek segitségére, ha nagyon aggasztó helyzetbe kerül. Olyan elbeszélést, melyben sárkányról van szó, csak egyet találtam, két változatban; ez is általában ismeretes. Lüdérczczel és ördöngös szülével ismét csak egyben találkozunk. Tündérről Bükkösön hallottam, de nem ezen a néven, hanem «*háram csurdé liánról, a ki a viz (Duna) martyán jácczadazatt.*» Annál többször fordul elő az ördög, vagy tisztátalan, a ki mindig ember-formában jelenik meg, s csak véletlenül ismerhető fel a saruból kifityegő farka végéről, vagy arról, hogy holtat eszik. Nem dolgozik általában az ember megrontására; sokszor segítségére van a hibáján kivül szerencsétlenné lett szegénynek; s a mikor működése ártalmas, akkor is valamely felsőbb hatalom kényszere alatt látszik cselekedni. Ide sorozhatók a bükkösi és istvánházi mondák az óriásokról és kutyafejü tatárokról, melyek már közelébb állanak a történelemhez, de nagyon hézagosak s alig maradt meg belőlük egyéb a nevüknél.

Második a *jelképes elbeszélés*, melyben a nép vallás-erkölcsi felfogása a maga naiv alakjában, okulás végett, van előadva, elbeszélésbe öntve. Legszebb köztük az, a mely Mantelhár ágyáról, a pokol válogatott kinzásai közt a legkinosabbról, s azok, a melyek az üldözött árvának boldogulásáról s a gonosz mostoha bünhődéséről szóllanak.

Harmadik a *tréfás elbeszélés*. Általában is hajlandó a nép komoly, sőt érzelmes történeteibe is oda-oda szurni egy-egy kedélyes megjegyzést, a mely bizony nem mindig állja ki a jóizlés kritikáját. De vannak egészen mulattatásra szánt elbeszélések is, melyekben czigány, pap, vén, lusta és hűtlen asszony, kiszolgált katona, ördög, hamutyka, és kaczagni nem tudó királykisasszony, néha beszélő állatok is szerepelnek.

Negyedik fajtának veszem azon elbeszéléseket, melyek a monda alakulásának módja szerint, ujabb történetekből, csodás vagy inkább ősmithoszi elem nélkül képződtek. Rémes rablótörténetek és egyéb gonosztettek, véletlen felgazdagodás, hirtelen haláleset, családi drámák, háborúk és katona-élet, uralkodók és országok nevezetes esetei járnak szájról-szájra az irástudatlan nép körében, melyekben maga az esemény két-három nemzedéken túl alig lesz többé felismerhető.

De midőn így a nép elbeszélő költészetében különbségeket állítunk fel, meg kell jegyeznünk, hogy a nép ezen különbségeket nem teszi meg s hogy ezeket a formákat nem is lehet egymástól biztos

határvonalakkal elválasztani. Jelképes elbeszélésben is vannak átváltozások; hős mondához is lehet csatolva valamelyes szimbolum; ujabb históriákhoz is nagyon közel áll a csodaszerűség, habár emberfölötti erők nem működnek is bennük. Tréfás elbeszélésben pedig épen összevegyül mindenféle elem, hogy a derült hangulatot fokozza.

Az alábbi példákat úgy választottam össze az általam gyűjtött nagy népmese-anyagból, hogy mindegyik faj képviselve legyen. Nagyobb számban pedig azért óhajtottam felvenni, mert a nép gondolkozásmódját s előadásának tulajdonságait, a maguk közvetetlenségében, így lehet legjobban szemléltetni. Tréfás népmesét is vettem fel néhányat. Kérem a tisztelt olvasót, hogy a szóról-szóra lejegyzett ezen mesékben, az elbeszélés hangjára nézve, a nép-jellemzés eszközei és czéljai szerint, ne pedig a művelt izlés igényei szerint állapítsa meg itéletét.

E példák szóhiven vannak ellesve a nép ajkáról, és fonétikus irással lejegyezve, mely közelebbről jellemez. Ezen irás követelményeiből legfelebb ha ott engedtem valamit, hol a magyar élőszóbeli előadás általános tulajdonságai nyilvánulnak a mássalhangzók asszimilációjában; különösen ott, hol a szóvégző mássalhangzó a következő szó kezdő hangjához alkalmazkodik, s a hol a fonétikus irás a szöveg érthetőségét zavarhatta volna.

I.

Vót eccẽ eggy asszan, ajan szép vót, hagy a világan párja nem lehetett; de a jánya még ő nála is szebb vót. Mikâ a nap bútt fel, az aszan is felkőtt az ágyából, fűsülkedett, sepregetett s szépen felőtezett. Mikâ fel vót őtezve, a szemetet a nap felé hánta s asz kérdeszte tőlle: «Nap, nap, fínyes nap, van-é még szebb asszan, mint én vagyak?» Addig, míg a jánya kicsi vót, asz manta a nap: «Nincs te nállad szebb asszan, a merre én járak, nincs biz a».

Telik-múllik az idő s megnőtt az asszan jánkája s mikâ esmét mekkérdeszte a napat, ez asz manta: «Szép vagy tésis, de a jányad még szásszarta szebb nállad is.» Nagyan megharagutt az asszan a jányára s abba járt, hagy elpusztíccsa. «Édes jányam — aszangya nékije — gyere mennyünk az erdőbe, hazzunk virágat, csájjunk kaszarút». Jól van, bétarisnyáltak s elmentek az erdőbe. Szedik a sak virágat, eccẽ az asszan asz mangya: «Erigy jányam, né att messzire egy szép virág van, haczide nékem». «Ó édes anyám, gyere tésis véllem; egedül hagy mennyek?» «Erigy csak, mer megvállak.» Hát az asszan abba vót, hagy bújjék el s a jány pusztújjan el tava az erdőbe.

Elment a jány a virágér; de mikârrá elhaszta, mán az annyát suhun se látta. Keresi az annyát, tyáttaz, jár az erdőn, sír, búsul .... s nincs az annya. Kœzeledik az öste, még sincs az annya. Már mas miccsájjan? A min jár mind bẽjjebb s bẽjjebb az erdőbe, kapatt egy kunyhót; abba lakatt egy vén vadász meg a fia; de egyik se vót a házba. A ján senkit se látatt s bémenyen, nincs senki, nem gyű senki

«Ájj csak — gandâjja a jány — neki fagak s csállak vacsarát.» Csált vacsarát s megterített s éppeg le akart ülni az asztalhaz, hát haza gyütt a fiatal vadász. Láttya az ablakból a lámpavilágat s gandâjja: «Aj istenem! ki lehet az? Hátha hazament már az œregem» s bénéz az ablakan, de a jány mán akkâ a kemencze mejjé bútt.

Bémegy a legín s nem lát senkit. «Én istenem! hát emmi? nincs senki suhun s a vacsara az asztalan.» Meggyű a vén vadász is. «Né apám, aszangya az ifjú legín, az asztal terítve s a vacsara készen s nem látak senkit, a ki csálta.» «Hát meg kell keressük, mangya az œreg, itt kell legyen.» A legín tyáttaz: «Asszan, jány, ami vagy, gyere elé, mer ha nem gyüsz, van egy vasszáju kapóm, az az idegent szerte-szíjjel tépi, azzâ kerestetlek fel.»

Előlép a jány s az ifju ecczeribe mekszerette, megœlêlte s mekcsâkalta s kérte, hagy legyen felesége. A jány elbeszélte, hogy járt, mint járt az annyával s asztán vegdégeskettek s a legín s a jány egy pár lettek.

Telik-múllik az idő. Az annya sepreget karán reggel s kérdi a napat: «Nap, nap, fényes nap, van-é szebb asszan, mint én vagyak?» «Szebb a te jányad» — mangya a nap. Az annya asz gandalta, hagy má' régen megették a vadak. Há' jártattya esmét az eszit, hagyan pusztíccsa el a jányát. Sütett pagácsát méregből s êlment a jányát felkeresni. Ráakadatt az erdőben, éppeg egedül vót athan. «Jaj édes jányam, hát te mit gandaltál? huvá lettél? min kerestelek, sirattalak s nem kaptalak suhun se. Édes, kedves jányam, ha tunnád, mennyi bánatan mentem keresztül érted. Nesze, hasztam egy kis jó pagácsát néked.» «Nem kell nékem, édes anyám, van nekem jó ennivalóm.» Addig min kérte, a még rávette; ett a pogácsából s mekhótt. Az asszan êlment s a jányát a tüszêjen hatta. Az ura hazamegy, meglátja a feleségit a tüszêjen halva. De sir, de búsúl, de van nagy bánatba, hagy ajan szép vót s mekhótt. Na miccsájan? na miccsájan? Hát vót a ház mellett egy vérfa s egy angyalfa; letœr két ágat, bémenyen s meksujtatta a hóttat s ecczeribe feltámadatt, de még szebb vót, mint elébb.

A annya másnapra esmét czifrán felőtezett s elig várta, hagy a nap bújjan fel, sepregetett s a nap felé hánta a szemetet: «Nap, nap, fényes nap, van-é szebb asszan, mint én vagyak?» «Van biz a, a te jányad még miliamszar szebb.» Elindút esmét, hogy œlje meg a jányát. Vett cseresnyét s mekcsálta, hagy fullaggyan mek tőlle. Bément a jányához, de ennek az ura asz manta: «Ne hagy tœbbet béengedd az anyádat, kerges ki, ha még elgyű.» Az annya kínálgatta a jányát, de az bé sem hítta, csak a pitârban manta, hagy mennyen el, mer gyű mingyár az ura. Az asszan tœrülgette a szemeit, hagy így s úgy a jánya nem szereti s «Egyél édes jányam, csak egy szemet legalább, nesze» s bedugatt erőnek erejével egy szem cseresnyét; a cseresnye tarkán akadatt s mekfúlt. Az ura meggyű s bámúl, hagy fekszik a fődenn a felesége s nem mazdul; adamegy s láttya, hagy mekhót. Sir,

bánkâdik, de nem tudatt segítteni. Nekiállatt s övekkaparsóba tette s nem temette el, hanem az ágya alá tette, hagy láthassa. Ecczer êlment vadászni, hát a még tava az erdőben vadázgatatt, meggyütt a fiatal vadász édes annya a hászhaz. «Hun az én menyem? — aszangya — mer aszt irta a fiam, hagy mekházasadatt.» Megláttya a kaparsót az ágy alatt s benne a szép fiatal asszant: «Kêjj fel — aszangya s rázza — kêjj fel na, ne bújj el azé, mê napad vagyok, na ne tréfájj» s hátba csapta s kiugratt a cseresnye a tarkából s feltámadatt a fiatal asszan. De vót œrœme az urának, hagy megérkezett! Ugyan œlelte, csâkalta, de még az édes annyát is, hagy megmentette a feleségit!

Sepreget ám esmét a menyecskének az annya s kérdi a napat: «Nap, nap, fényes nap, van-é nállam szebb asszan?» «A te jányad százezerszer még szebb te nállad.» Elindul harmadikszar is a gyalázatas, hagy a jányát megrancsa. Ment s kapatt egy bagjat; mekkapta s lehúszta a bőrit az bagajnak s êlment vélle a jányához. Éppeg külen kapta a jányát, mikâ a disznóknak enni adatt. Már akkâ egy kis gyermeke is vót. Adamegy hazzá s «Jaj fiam — aszangya — te miccsálsz?» «Adak a disznóknak. De anyám mennyen el, mer bé sem eresztem. Ajan szép kis gyermekem van, nehagy megrancsa.» De az annya igy édes jányam, úgy édes jányam: «Szeretném látni a kicsidet, tudam ajan szíp, min te vagy. Vezs le a gúnyádat s én felveszem a tiédet, te meg az enyímet, lássuk megesmér-e a kicsinyed?» Addig min beszét a jányának, hagy levetette a gúnyáját s ment az annyához, hagy az œvét vegye fel. A min hazzá kœzeledik, ecczeribe rálapíttya a bagajbőrt s a jánya bagajjá csálódatt s êlrepült. Az annya fêlvette a jánya gúnyáit s lefeküdett az ágyába s a kicsi gyêrmeket a kezibe vette, hagy ne sírjan. A gyermek szapni akart, de hunnat szapatt vóna? Há csak sirt, min sirt. Hazagyün a vadász s aszangya: «Jaj fiam, mé sir az a gyermek? aggy neki csicset.» «Jába adak, mer nincs tejem, rasszú vagyak.» De a férfi nem œsmérte meg, hagy nem az ő felesége; még fiatal is vót, szép is vót s a fejit az ágyban bétakarta egy kendővel. Öste lett s a buhú êlgyütt az ablakra. Vót a vadásznak egy nagy kutyája s mekszólítatta: «Alszal édes kutyám?» «Nem aluszam biz én, édes asszanyam.» «Sir a gyermek?» «Sir biz az édes asszanyam, min merőt sir.» Rászállatt az aklakra s êlkezdi: «Ablakak nyíjjatak, tűz gyerjeggyék, víz melegeggyék, hagy feresszem meg .az én kicsidemet.» Az ablak kinyillatt s a tűz melegedett s a buhú kecskebukát vetett s asszan lett s a gyêrmeket mekferesztette, mekszaptatta s elâltatta. Esmét kecskebukát vetett s bagaj lett s az ura hamlakára szállatt: Sêrkenny, uram, sêrkenny, mer êgyüttem ecczê, még êgyüvek kécczê s aztán tœbbé sahasem.» Esz manta az urának, de az nem ébredett s a madár tava êlrepült.

Másnap esmét sir a gyermek, sir; az asszan fêlvette, hagy mekszaptassa; de hát hunnat szapatt vóna, ha nem vót teje? Az ember is búsúlt, bánkódatt. Hát östére esmét meggyün a bagaj s aszangya a

kutyának: «Alszál, édes kutyám?» «Nem alszam biz én, édes asszanyam.» »Sir az én kicsidem?» «Sir bizan, édes asszanyam.» Rászállatt az ablakra s êlkezdi: «Ablakak nyíjjatak, tűz gyerjeggyék, víz melegeggyék, hagy feresszem meg az én kicsidemet.» Az ablak kinyillatt, a tűz meggyúlt, a viz melegedett, a madár kecskebukát vetett s asszan lett, a gyermeket mekszaptatta s mekferesztette. Asztán esmét bagajjá csálódatt s az ura hamlakára szállatt: «Sêrkenny, uram, sêrkenny, mer êgyüttem kécczê s még êgyüvek ecczê s asztán tœbbé sahasem.» Esz manta az urának, de az nem ébredett s a madár tava êlrepült. De a vén vadász nem tudatt alunni s hallatta, a mit a madár beszélt.

Reggelig alutt a gyêrmek fájnul, reggel esmét sir; az asszan felvette, de a gyêrmek csak nem hâlgatatt. Búsul a gyêrmek apja, hagy miccsájjan már, hagy ne sirjan. Asz mangya a vén vadász: «Te fiam, mandak én eggyet. Az éjjel nem aluttam s láttam, hagy bégyütt egy bagaj, az ablakra szállatt s asz manta: «Ablakak nyíjjatak, tűz gyerjeggyék, víz melegeggyék, hagy feresszem meg az én kicsidemet.» Az ablakak megnyiltak, a tűz meggyúlt, a víz melegedett, a bagaj kecskebukát vetett s asszan lett, a gyêrmeket mekferesztette s mekszaptatta s a gyêrmek elalutt. Asztán esmét bagajjá csálódatt s a te hamlakadra szállatt s asz manta: «Sêrkenny uram, sêrkenny, mer êgyüttem kécczê, még êgyüvek ecczê s asztán tœbbé sahasem. De te nem ébrettél fél s a madár elrepült. Tudad mit? — aszangya a vén vadász a fiának — öste ne aluggyál s ha a hamlakadra száll, fag meg, hagy lássuk, mi van a dalagba?»

Öste a gyêrmek esmét nem aludatt, de a fiatal vadász is ébren maradatt. Gyün ám a bagaj s mekszóllítja a kutyát: «Alszal, édes kutyám?» «Nem aluszam biz én, édes asszanyam!» «Sir a gyermek?» «Sir biz az, édes asszanyam!» Rászállatt az ablakra: «Ablakak nyíjjatak, tűz gyerjeggyék, viz melegeggyék, hagy feresszem meg az én kicsidemet.» Az ablakak megnyiltak, a tüz meggyúlt, a víz melegedett, a madár kecskebukát vetett s asszan lett belőlle, a gyêrmeket mekferesztette s mekszaptatta s a gyêrmek fájnul alalutt. Asztán esmét kecskebukát vetett s madár lett s az ura hamlakára szállatt s asz manta: «Sêrkenny uram, sêrkenny, mer êgyüttem háramszer s immár tœbbé sahasem.» A fiatal vadász mekfakta a bagaj lábát, a mint repűni akart, s a madár kecskebukát vetett s asszan lett. Még szásszarta szebb vót, mint elébb. Vótak nagy œrœmbe, de tettek is rólla, hogy tœbb bajuk ne essék. A vadász az anyóssát lóhaz kœtœtte s ízre-parrá tette.

(Magyar-Lapád.)

II.

Ecczê vót hó nem vót vót egy œreg ember, a kinek annyi gyêrmeke vót, mind a rastán a juk, de még eggyê tœbb. Ez az ember nagyan szegín vót. Êlment hát, hagy keressen szógálatat, mê másként

nem tudatt vóna élni. Há a min ment egy erdőn keresztül, tanálkazatt az œrdœggel. Az œrdœg asz kérdeszte tőlle: «Hoá mísz te szegín ember?» «Menyek, aszangya, hagy szôgájjak, mê nem tak másképpen megélni.» «Gyere szegín ember hazzám, mê nekem éppeg kell egy szóga.» Há êmentek haza az œrdœghez a pakalba. Ecczê az œrdœg êlkűdi az embert, hagy hazzan a kutró vizet. Az ember êjis ment, de a karsót êtœrte s nem vitt vizet, henem vót neki egy rassz zsidóbicskája s azzâ kezdett vájkálni a kut mellett. Há az œrdœg éppeg âra gyütt s meglátta az embert, hagy miccsál. «Há te ember, te miccsálsz itt? Mé nem hazal vizet, mê tám kell a viz, hagy igyunk.» «Há né, aszangya az ember, êtœrtem a karsót s asztán, hagy ne még mennyek haza, há êviszem az egész kutat.» «Jaj szegín ember, ne hagy êhazd a kutat, mê viszek én vizet s êviszlek téged is.» Ezután a szegín embert nem még kűtték ê vizér. — Ecczê elkűtte az œrdœg a szegín embert az erdőbe, hagy hazzan ekkicsi fát. A szegín ember êjis ment, de nem tudatt vágni, há nem is vágatt, henem leűt s pipázatt, mint az œreg emberek. Há ecczê êgyün az œrdœg s lássa, hagy nem vágatt az ember fát s kérdeszte tőlle, hagy mé nem vágatt még fát? «Há tám még nem futatt êl ez az erdő, még tudak én vágni» s űt még ekkicsit. Az œrdœg kezdett húzni egy csumó fát gyükerestő. Ecczê jaz ember feláll s kezdi tépni a magyaró fának a haját s csál belőlle kœtélt. «Miccsálsz te szegín ember?» kérdeszte az œrdœg. «Há né csállak ekkœtélt, hagy tépjem ki az egísz erdőt, mê tám nem járak én annyit ide; hagy vigyem haza mind.» «Jaj te szegín ember, aszangya az œrdœg, hadd ê, mê viszek én fát, nehagy kitépd az egísz erdőt! s még téged is haza viszlek.» «Na jâl van, de nehagy megbatalj, hagy leessem!» Há amin haza értek, aszangya az œrdœg az annyának, hagy: «Né ez az ember minket megœl, mê még erőssebb, min mük, mê haza jakarta hazni az egísz erdőt, kergessük ê.» Há megeggyesztek, hagy az íjjel, má mind ma íjjel, œljék meg tüzes csákányakkâ. Esz meghallatta az ember, neki fagatt s az ágyába tett eddarab fát, hagy gandâjják, hagy ő van att. Ő bébútt az ágy alá egy tekenyő alá s att pipázatt. Há tava éfél-tájt gyünnek az œrdœgœk, hagy œljék meg a szegín embert. Há lelkem! azak az œrdœgœk kezdik, jaj istenem! a tüzes csákányakkâ ütni, a még a fargácsak szœktek fel s akkâ aszangya az œrdœg: «Má haggyuk ê mê né a csantyai má mind pazdarjává csállóttak, má tám csak mekhót.» Há az œreg ember tava riggê felé, a mikâ még a kakas nem kukarékalt, fékel s bémenyen a pitârba s csál ejjó tüzet s meggyujtatta a pipáját s kezdett pipázni. Há a mikâ meglássák az œrdœgœk, hagy az ember még él, nagyan megijjettek, hagy má megœli őköt s béhítták a házba s megbecsülték s kérdeszték tőlle, hagy hagyan aludatt az éjjê, s nem csipték-e ja balhák? «Vaj biz az úcscsiptek, hagy nem is tuttam alunni tőllek; én nem is tudam, mê tám eddig nem csíptek ecczê sem.» Há nagyan megijjettek az œrdœgœk, hagy mijjen erős ember lehet, mikâ ők hagy ütették s mégis asztat mangya, hagy csak

a balhák csípték. «Há szegín ember mit aggyak, hagy êmenny, mê má elengellek, mê elég jâl szógáltá, há mit aggyak? Adak egy fél véka pínzt.» «Mi egy fél véka? aszangya a szegín ember, annyié még fé se kelek.» «Adak egy vékát.» «Egy vékáér mékki sem menyek.» «Há adak kettőt.» «Na nem bánam, de hazd is haza.» Az œrdœg haza is vitte s a szegín emberbő gazdag lett. Itt a víge, fuss ê vélle.

(Tür.)

III.

Ecczê vút ésszegín ember meg ésszegín asszan; de nem vút egy csepp gyerekük se. Aszangya az ember: «Hallad-e feleség? menny el a templamba az eggyik útan, majd én menyek a másik útan s a mit kapsz, kutyát, macskát vaj bármit, hasz haza, hagy legyen nekünk is valami gyerekünk. Elindúnak két útan s a vén ember kap ettevis disznót eggy agyag-jukba. Hazaviszi s «Na vén asszan! kaptál valamit? mer én kaptam né ettevis disznót. Mas mán van nekünk is gyerekünk.» Hát az a tevis-disznó megvót átkazva, az elébb kirájfi vót. Aszangya a tevis-disznó: «Apám s anyám vegyen disznókat s legyünk disznópásztarak.» «Ó édes fiam, aszangya a vén ember, ládd mi vének vagyunk, ki hajtya ki a disznókat?» «Kihajtam én, mangya a tevis-disznó.» Há jó van, vett a vén ember disznókat. «Vett édes apám?» «Vettem fiam.» «Jó van apám, ha vett, vegyen még egy fehér kakast, egy veres kakast, egy fekete kakast.» Vett s a tevis-disznó min kurálta a kakasakat s vitt nékijek, hagy egyenek s igyanak. Tőt-mút az idő s tavasz lett, a disznókat ki kellett hajcsák. «Hát ki kürtel?» kérdi a vén ember. «Kürtelek én, csak aggya ide, édes apám.» Felül a tevis-disznó a ház tetejire s kürtel; asztán ráül a fekete kakasra s kihajtya a csârdát s mikâ kiértek az erdőbe, bécsállódik a lapiba s a kakast megkœti. — Abba az időbe háram nap vút eggy esztendő.

Éppeg a fekete kiráj utazatt abba az erdőbe s att érte a setíccség. Elkűdi a kacsissát, hagy keressen valakit, hagy vezesse ki az erdébő «Menny el, aszangya, kapj valakit, hagy kivezessen.» A kacsis megyen s tanálkazik a tevis-disznóval. «Ügyêjj te, aszangya a kacsisnak, nehagy rám lépj, mer ugy váglak pafan, hagy egyik szemed a másikat veri.» A kacsis néz, hunnat beszének s megláttya: «Ki s miféle vagy te tevis-disznó? Nem tunnád kivezetni a fekete kirájt az erdébő?» «Vaj ki, ki bizan, mér ne? csak aggya ide a fekete kiráj a jányát feleségül s a fele kirájságát.» «Na csak szaparán, mer adaggya; hanne adná!» «Elébb csájjunk irást, akkâ maj kivezetem, de addig nem.» Elmegy a kacsis vissza. «Na kaptál valakit?» «Kaptam egy tevis-disznót, de né esz meg esz kéri.» «Csak mangyad, hagy megkapja» s csál irást, a kacsis elviszi a tevis-disznónak. «Nékem efféle irás nem kell, aszangya, kœtlevelet kell aggyan, hagy a jányát s a fele kirájságát adaggya.» Mit vót miccsájjan? adatt kœtlevelet s a tevis-disznó kivezette az erdébő.

Öste hazahajtya a csârdát s asz mangya az apjának: «Edes apám, hânaprá aggyan enni a veres kakasnak, hagy mennyek avval.» Másnap felűt a veres kakas hátára s kürtelt s kihajtatta a disznókat az erdébe. A kakast megkœtœtte s ő maga bécsálódatt a lapiba.

Akkâ meg a veres kiráj utazatt s a setíccség az erdébe érte s eltévelyedett. Elkűdi a kacsist, keressen valakit, hagy vezesse ki az erdébő. Megy a kacsis s mekkapja a tevis-disznót, de elősszer nem látta meg a lapiba. «Ügyêjj te, aszangya a kacsisnak, nehagy rám lépj, mer ugy váglak pafan, hagy egyik szemed a másikat veri!» Hát te kis tevis-disznó, téged nem is láttalak! Né a veres kiráj bétévedett az erdébe s mas nem tud kigyünni, nem tunnád kivezetni?» «Vaj ki, csak aggya nékem a jányát s fele kirájságát, de irást csájjan, mer külenben nem mazdulak». Visszamegy a kacsis s êlmangya s a kiráj ád ekkicsi irást. «Nem kell efféle irás, mangya a kis disznó, tiszta, jó irás kell, kœtlevél». Miccsájan a kiráj? Kűdett kœtlevelet s a tevis-disznó kivezette az erdébő; avvâ ráugrik a kakasra s hazahajt. «Édes apám! aggyan annak a fehér kakasnak, hagy mennyek véle is.» Az œreg adatt s reggel kapja magát a tevis-disznó, felszœkik a fehér kakasra s kürtel s kihajtya a csârdát az erdébe. A kakast mekkœti s ő maga elrejtőszkedett a lapiba.

Hát a fehér kiráj éppeg akkâ utazatt a jányával s bésetítedett az erdébe. Elkűdi az inassát. «Menny, aszangya, kapj valakit, hagy vezessen ki az erdébő». Az inas elmegy, hagy keressen velakit s rátanát a tevis-disznóra, de a setítbe nem látta mingyár. «Ügyêjj te, nehagy rám lépj, mer úgy váglak pafan, hagy egyik szemed a másikat veri! Ki s miféle vagy s mi járásad vagyan êrre?» «Én a fehér kiráj inassa vagyak; né az uram így is így járt, nem tunnád kivezetni az erdébő?» «Vaj ki, csak hazz eggy irást, hagy a jányát s fele kirájságát nékem aggya». Elmegy az inas vissza s a kiráj kérdi: «Kaptál?» «Vaj igen, kaptam egy tevis-disznót, de né mit kiván? Hagy felséges kiráj! a jányadat ad néki s a fele kirájságat». «Adadam, ha úgy lesz istentől rendêlve». «De nem úgy, henem irást kér a dalagró». Kérdi a jányát a fehér kiráj: «Na jányam elmész utánna?» «Êlmegyek, ha istentől így lesz rendêlve». A kiráj megatta az irást s a tevis-disznó kivezette az erdébő. Asztán neki fagatt, fêlkapatt a fehér kakasra s êlhajtatta a csârdát haza.

Mikâ haza értek, aszangya: «Na lássa édes apám, hagy megérisztem a csârdát. Mas mán êtőt az esztendő, vegyék fel a fizetést. Nékem peddig keressenek szekeret, hagy mennyek s házasaggyam meg». «Ó fiam! mangya az annya, ki gyünne te utánnad?» De azé csak hasztak vaj œt szekeret másnap riggêre. A tevis-disznó fêlkapatt a fekete kakasra s êlment elősszer is a fekete király házába. — Hát attan bétűsselték a kaput, de a tevis-disznó megsarkantyuszta a paripáját s bérepült. «Na né! én vezettem ki az erdébő s mast ugyan szépen várnak a vélegínre, még asse gyű, a ki a lavamat êlvegye. Nem azé

gyüttem, hagy itt űjjek». Kérdi a fekete kiráj: «Itt esküsztek meg, vaj athan?» «Athan, mê megátkazatt a papam, hagy att esküggyek, a hun kereszteltek». A fekete kiráj felpakal egy falka gúnyát s pínzt s a jányát s útnak indútak. Az első szekéren ment a mennyasszan s a tevis-disznó a fekete kakason űt s adaruktatatt a mátkájához. «Szereccz ingemet lêlkem?» kérdi a jánt. «Ó mennyen isten csúfja; ne is lássam». Mekharakszik a tevis-disznó s levetkeszteti a jánt s visszakergeti az apjához; a szekereket peddig s a sak drágaságat êlvitte haza.

Mikâ haza értek, aszangya: «Na apám! mas van pínz, má csak asszan kell. — Hânap riggêre hazzanak négy-œt szekeret, hagy menynyek a veres kirá jányáér». «Ó fiam, fiam, aszangya az annya, hagy tunnád te aszt êhazni!» de azé csak a szekereket êlhaszták. Riggê felül a veres kakas hátára s mennek a veres kiráj ârszágába. Hát a kaput att is bétűsselték s nem tudatt bémenni, A tevis-disznó fakta magát s bérepűt a kakassal. «Na né! én vezettem ki őköt az erdéből s mast ugyan szépen várnak a vélegínre, még asse gyű, a ki a lavamat êlvegye. Nem azé gyüttem, hagy itt űjjek; van nékem egy vén apám s anyám, azakra kell ügyêjjek». Kérdi a veres kiráj: «Itt esküsztek vaj athan?» «Majd athan, mê megátkazatt a papam, hagy att esküggyek, a hun keresztêltek.» A veres király fêlpakal egy falka gúnyát s pínzt s a jányát s utnak bacsáttya őköt. Az utba mikâ mennek, ada megy a tevis-disznó a kirá-jánhoz s kérdi: «Szereccz-e lelkem?» »Menny el példa, ne még kœzelébb gyüjjél». Mekharakszik a tevis-disznó s ecczeribe visszakergeti a jánt az apjához, a szekereket s a sak drágaságat êlvitte haza. «Na édes âpámék mán vagyan mibő éjjenek. Nékem meg csájjanak eggy ajan házat, mint a fehér kirájé, mer én a fehér kiráj jányáér menyek, hagy mire meggyüvek, kész legyen. Hazzanak még kétannyi szekeret, mint az elébb s édes apám aggyan enni a fehér kakasnak.

Hazatt az apja tizenkét szekeret s a tevis-disznó rászœkœtt a fehér kakasra s kamendéraszta őköt, hagy mêre mennyenek. Há a fehér kiráj palatájában nyitatt kapuval várták s mindent készítettek a vendékségre. Migyár êlvették a lavát s bévitték a hambárba, hagy egyék. De a tevis-disznó asz mangya: «Nem azé gyüttem, hagy itt űjjek, mê van nékem œreg apám s anyám s azakra kell ügyêjjek. Én a fehér kirá jánya után gyüttem.» «Na ne siess édes fiam, mangya a kiráj, űjj egy cseppet nálunk is. Hát itt esküsztek meg?» «Itt esküszünk, felséges kiráj apám! s nagy vendékséget csáltak. A vendékség után felpakaltak sak mindent a tizenkét szekérbe s att diskuráltak. Éppeg az nap tőt bé a hét esztendő, a meddig a tevis-disznó el vót átkazva.

Mikâ haza értek, mán akkâ kész vút a szép ház, éppeg ajan vút, mint a fehér kirájé. Aszangya a tevis-disznó: «Édes âpámék feküggyenek ebbe a házba, maj mük a másik házba menyünk» s bémentek s lefeküttek. Elévesz a tevis-disznó egy nagy kést s aszangya: «Szüvem, szerelmem, mikâ pant tizenkét âra lessz, szurj belém, hogy

egy csep vér gyűjjen; de ne feletkezzél meg, mer akkâ még hét esztendőt kell, hagy ebbe a farmába legyek.» Alutt a tevis-disznó s a kirá-ján, már mint a felesége, sajnáta, de azé pant tizenkét ârakâ bészurta a nagy kést s ecczeribe egy csep vér kihullatt s abba a pillanatba kirájfi lett belőlle. Riggê sír az apja, sír az anya, hagy huá lett az é drága tevis-disznójjak. Jába mangya a kirájfi, hagy «Né én vagyak a fiuk, csak el vâtam átkazva,» mégis csak siratták az ő drága tevis disznó fiukat. A kirájfi irt az ő apóssának, hogy gyűjjen s nézze meg, mijjen bâldagságba vannak, s el is gyütt s œrvendett, hagy ijen jó vége lett a dalagnak. Meghallatta a fekete s a veres kiráj is, hogy mi lett a tevis-disznóból s eleget bánták, hagy nem az ők jányak lett a felesége.

(Medvés.)

IV.*

Ecczê vút egy veres kiráj meg ezződ kiráj. A ződ kirának vút háram fia, mind a hárman fáin legények vútak. Ecczê asz mangya a nagyabbik fiának; «Ha lefekszel, mand el az álmadat,« Lefekszik a fiú s álmadatt. Kérdi az apja: «Há mit álmattál.» «Én aszt álmattam, hagy aggyan nékem annyi katanát, hagy legyek, mint egy fél kiráj.» Adatt neki s lett mint egy fél kiráj. A kœzépsének is manta: «Ha lefekszel, mand el az álmadat.» Lefeküdett s álmadatt: «Na s mit álmattál?» kérdi másnap riggêl az apja. «Aszt álmattam, hagy aggyan nékem hat œkrœt, hagy legyek, mint egy fél gazda.» *Hátra vút a lekküsebbik fiú, ennek a neve Milinkucz vút; ennek is manta az apja: «Ha lefekszel, mand el az álmadat.» Lefeküdett ez is. Másnap kérdi az apja: «No s mit álmattál?» »Mit álmattam? Az én álmam nagyabb, mint az apám feje.» Tette a tœmlœczbe egy hónapig s kérdeszte, de a fiu mást nem mandatt, mint hagy: «Az én álmam nagyabb, mint az apám feje.» Megin csak ütette-verte, há gyün a veres kiráj s kérdi: »Mé vered aszt a gyêrmeket?» «Há hann verném? mikâ né asz mantam, hagy feküggyenek le s a mit álmadnak, mangyák meg nékem s mind êlmanta, csak ennem akarja.» «Acza nékem, hátha nékem megmangya.» Kérdi, faggattya, de a gyêrmek csak abba marad, hogy az ő álma nagyabb mint az apja feje. Êlvitte magával a veres kiráj, hagy maj csak meggandalkazik a gyêrmek. Kérdeszte, faggatta, hiába. Mekharagudatt a kiráj: «Mas mingyár bérakatlak a kéfalba, hà meg nem mandad.» Nem manta meg, hát a veres kiráj megállatta, a mit mandatt s kémiveseket hivutt s bérakatta a falba. De vót êjjánya a vœrœs kirájnak s Milinkucz s a lány mekszerették egymást és mast a ján fizetett a kémíveseknek, haggyanak ennyilást a falba. Ugy is lett, hattak ennyilást s a jány enni vitt néki fájnul mindennap.

* Más változattal M.-Lapádon.

Telik-múllik az idő s ecczê a ződ kiráj kűdett háram batat a veres kirájnak, hagy pecsétêjje meg, mêjjik a küssebb vége s mêjjik a nagyabb vége. A jány êlmanta Milinkucznak: «Né mit kűdett apád s mas nem tuggyuk miccsájjunk?» «Hát aszangya Milinkucz, semmi egyebet ne csájjatak, min tegyetek kádba vizet s beléje a batat, a mêjjik vége fennmarad, az a küsebb, a mêjjik lemerül a vizbe, az a nagyabbik.» Mácczâ kűdett háram csitkót, eggy évesset, két évesset, háram évesset, hagy pecsétêjje meg a veres kiráj, hagy mêjjik hány esztendős?» A veres kiráj nem tutta, miccsájjan s a jány esmét êlmanta Milinkucznak. Aszangya a fiu: «Ne féjjen âpád! csak tegyen egy tekenyőbe zabat, egybe razsat s egybe téjet. A háram esztendős a zabra, a két esztendős a razsra s az eggy esztendős a tére megyen.» Eszt is megfejtették. Harmadikszâ meg aszt kivánta a ződ kiráj, hagy a veres kiráj léjje ki a szájából a falatat kilenczven arszágan keresztül éppeg husvét napján. Na mas mivé lesz szegín veres kirá? Mê megüzente a ződ kírá, hagy elveszi az arszágát, ha esz nem tuggya mektenni. A jány esmét panaczkadik Milinkucznak. «Na mand âpádnak, hogy bacsássan ki minden fagjat, s tán azak kœzt kâpódik vaj eggy, a ki a lœvést mekcsájja. A jány êlmangya az apjának s kiszabadítattak minden fagjat, de eggyik sem tutta mekcsálni. Aszangya a jány: «Még egy van.» «Hun van?» «Hát a kőfalba bérakva, a Milinkucz.» «Jaj! aszangya a veres kiráj, eddig még para sincs.» De igy s ugy csak mekkell nézzék, hátha még él s kibantatták a falat, hát at vót a Milinkucz! haja, szakálla megnőt, egész a fédig ért. Kivették annat s megnyiratták fájnul s a Milinkucz csát ennagy állást s éppeg husvét napján kiléttе a ződ kiráj szájából a falatat.

A ződ kiráj megbúsúlt, hagy nem tudatt a veres kirájan kifagni. Hát esmét aszt üzente, hagy várja egész népével vendékségbe. Milinkucz asz mangya: «Jó van, majd én êlmegyek.» Béfagatt jó négy lavat a karuczába s elindút. Há a min mentek, tanálkasztak eggy emberrel, a ki egy szunyagnak szurannyal a szüvit szuriczálta. Megállíttya a fiu a karuczát s nészte s csadálkazatt. «Ne csadálkazz én rajtam, henem inkább csadálkazz Milinkuczan, a ki a ződ kirájnak a szájjából a falatat kiléttе.» «Én vagyok az a Milinkucz.» «Vigyél el ingemet is, mê bizan nem jó lessz a dâgad.» Hát êlvitte magával. Mennek tuvébb s tanálkaznak eggy emberrel, a kinek malamkő vót a lábára kœtve s mégis a nyulat rugdasta. Csadálkazatt Milinkucz az emberen, hagy ajan gyarsan tud futni. »Ne csadálkazz én rajtam, henem inkább csadálkazz Milinkuczan, a ki a ződ kirá szájjából a falatat kiléttе.» «Én vagyak az a Milinkucz.» «Na ha te vagy, hát vigyél el ingemet is magaddal, mê nem jó lessz a dâgad.» Eszt is êlvitte magával. Mennek, mennek s kapnak egy embert. Ez az ember kilenczven eke után eszi meg a barazdát s mind asz káttya: «Jaj, de ehetném!» Milinkucz csadálkazatt rajta. «Ne csadálkazz én rajtam! — aszangya az ember — henem inkább csadálkazz Milinkuczan, a ki a ződ kirá szájjából a falatat ki-

létte.» «Én vagyok az a Milinkucz.» Na ha te vagy, vigyél ingem is magaddal, mê nem jó lessz a dâgad.» Eszt is êlvitte a Milinkucz magával. Mennek tuvébb s kapnak eggy embert, valamennyi viz mind a szájjába fajt, mégis asz kátatta: «Jaj be ihatnám!» Milinkucz csadálkazatt az emberen. «Ne csadálkazz én rajtam, aszangya az ember, henem inkább csadálkazz Milinkuczan, a ki a ződ kirá szájjából a falatat kiléttе.» «'Sz éppeg én vagyak az a Milinkucz.» «Na vigyél magaddal ingemet is, mê bizan nem lessz jó dâgad.» Aszt is êlvitte magával. Hát ahagy mennek, mennek, tanálkaznak eggy emberrel; 99 tűz ég mellette, 99 kazsók rajta s mégis fázatt. Milinkucz csadálkazatt. «Ne csadálkazz én rajtam, henem inkább csadálkazz Milinkuczan, ki a ződ kirá szjjából a falatat kiléttе.» «Éppeg én vagyak az a Milinkucz.» «Na ha te vagy, vigyél ingem is magaddal, mê bizan nem jó lessz a dâgad.» Eszt is êlvitte. Mennek tuvébb s kapnak eggy embert, a ki eggy macsukával* dab keresztül a világan s nincs huvá dabjan. Milinkucz megáll s csadálkazik. «Ne csadálkazz én rajtam, aszangya az ember, henem inkább csadálkazz a Milinkuczan, a ki a ződ kirá szájjából a falatat kiléttе.» «Éppeg én vagyak az.» «Na ha te vagy, vigyél ingem is magaddal, mê bizan nem lessz jó dâgad.» Hát eszt is êlvitte. Mennek esmét s kapnak eggy embert, a ki néz a világan keresztül s nincs huvá nézzen. Milinkucz csadálkazik. «Ne csadálkazz én rajtam, aszangya az ember, henem inkább csadálkazz Milinkuczan, a ki a ződ kirá szájjából a falatat kiléttе.» «'Sz éppeg én vagyak az.» «Na ha te vagy, vigyél ingem is magaddal, mê bizan nem jó lessz a dâgad.»

Mennek, mennek s adaérkeznek a ződ kirájhaz vendékségbe. «Na vigyetek ki 90 œkrœt, 90 sütet kinyeret, 90 hardó bart», aszangya a kiráj a szalgáinak, de maga nem ment ki s mán elébb csáltatatt egy nagy tiszta vaskemenczét. Kivitték az ételt s italt s asz mangya, a ki 90 eke után a barazdát ette s min mégis ehetnék vút: «Na csak hamar egyetek, mê ha én hazzá fagak, nem marad néktek semmi ecczeribe.» Az a ki minden vizet megivutt s mégis ihatnék vút, aszangya: «Na csak hamar igyatak, mê ha én neki fagak, néktek semmi sem marad» s ecczeribe êlfagyasztatták a sak ételt s italt s kütték bé a szalgát: «Menny szaparán, rest partéka, mangyad az uradnak, ha vendéget hivú, kűggyen ételt s italt.» Megijjett a kiráj s béhivatta őköt, de a szalgáknak mekparancsalta, hagy a min bélépnek, rakják a vaskemenczébe s a kavácsak fújják a tüzet, hagy égjenek meg. Bé is rakták s a kavácsak fútták a tüzet. Mikâ mán meleg vút, a 90 kazsókas fútt eggyet a bal óra jukán s ajan hideg lett, hagy fatytak meg a kavácsak s a kemenczébe is reczkettek. A 90 kazsókas fútt eggyet a jabb órajukán s ecczeribe bémelegedett az egész ház. A ződ kiráj riggê aszangya a béreseknek: «Asztán a csantakat hánnyátak ki a kemenczéből!» Mennek a béresek, hagy hánnyák ki, bénéznek, hát láttyák, hagy minnyá-

* bunkós bot.

jan élnek s egésségesek, semmi bajak sincs. Mangyák a kirájnak, hagy né nincs semmi bajak. A kiráj megijjett s kérte az engedelmet, hagy így s úgy nem esmérte, hát legyen jó szűvel eránta s maraggyanak nálla még vendégeknek.

Jó van, hát att marattak, de a ződ kiráj mind abba járt, hagyan fagjan ki a vendégen, mê nem tutta az igasságat, hagy kicsada. Hát, asz mangya, kűggyenek vizér mind a ketten s a mêjjik cseléggye szaparábban meggyű, az lessz a nyertes s a másiknak a fejit levágggya. A kiráj êlkűdett eggy œrdœngœs szülét, a kirájfi peddig êlkűtte aszt, a ki a malamkœvet rugdasta. A viz egy annyira vút, mind ide Lâpád. Az œrdœngœs szüle felűt a szénvanyóra s ugyan eliparkadatt, de az ember lehánta a malamkœvet s ecczeribe athan vút a vízzel. Asz mangya mast a fiú a kirájnak: «Tedd a fejedet a küszebre» s a min letette, a kard fakát rátette a nyakára. «Fél-e kend?» «Ha félek, ha nem félek, minden félségen túl vagyak.» «Kêjjen fel édes apám, mê né, én vagyak. Megmantam, hagy az én álmam nagyabb, mint a maga feje.» A ződ kiráj megœrvendett s elhítták a veres kirájt is, a Milinkucz êvette a jányát. Tajás-hajba keverettek, viz fenekére ereszkettek s mast is élnek, ha meg nem hâltak.

(Medvés.)

V.

Vót ecczê eggy œrœg-œrœg szegín ember s eggy œrœg asszan; nem vót csak e' malaczacskájuk. Asz mangya az œrœg ember: «Te asszan, ne éjjük meg eszt a malaczat, a meddig a seggin nem faj ki a zsir.» Jó van, hát nem œlik meg. Kimegy ecczê az œrœg ember, hagy vágjan fát. A min vágja a fát, kœpœtt eggyet a fédre s a malacz éppeg adament s beléűt. Az asszan meglátta, hagy a malacz seggin valami fehérség van, asszangya a társának: «Te œrœg, üssük főbe a malaczat, mer né kifaj a zsírja.» Jó van, megéték, az asszan sütettrántatt hust, placsintát; bart hazatt; a hust a kemencze tetejére, a placsintát a kemencze alá, a bart az ágy-lábhaz tette. Aszangya a társának: «Gyere mennyünk az erdébe, hagy hazzunk fagvájót, mer miccsálunk, ha nem lessz.» Êczammagnak az erdébe s tanálkaznak az útann egy kúdussal, mekszóllíttyák: «Te kúdus, huá mísz?» «Há né menyek, aszangya, kúdúni.» «De nehagy bémenny a mü házunkhaz, mer né mük az erdébe menyünk, hagy hazzunk fagvájót. A mü házunk it meg it van s éppeg malaczat étünk, a hus a kemenczében, a placsinta a kemencze alatt s a bar az ágy lábnál van; nehagy megedd, azé mangyuk, hagy az a müénk.» «Dehagy menyek, a világér se menyek» s azzal elvátak, a kúdus a faluba, az œrœgœk az erdébe mentek. A kúdus egenest abba a házba ment, a hun az œrœg emberek laktak s bément s a mit mekkapatt kit megevett, kit elrakatt s nem hagyatt semmit. Haza gyűnek az erdébő, há nincs suhul semmi. Huvá lett? ki ette

meg? A kúdus bizanyassan nem, mê annak megmanták, hagy bé nê gyűjjen. Aszangya az asszan: «Te œrœg, néz csak, mennyi légy van itt; semmi sem ette meg, csak a legyek.» Neki fagnak, hagy a legyeket meggyilkalják: «Vedd a kœtő-fejszét, eggy éppeg a hamlakaman van, asszangya az asszan, gyere s üsd meg.» Az ember úgy megütette a fejszével a legyet, hagy az œrœg asszan ecczeribe mekhót. Mas már az œrœg egyedül maradatt, êltemette az asszant nagy bánatas szűvel s nem tutta, miccsájjan a nagy magánasságba. Hát êlment, hagy nézzen valami után s tanálkazatt a sánta rókával. Kérdi a sánta róka: «Mér busúsz te vén ember?» «Hagy ne busúnék, mer né mekhót az œrœg társam.» «Ne busújj, végy el ingem, mer én elmenyek utánnad.» «Jó na, legalább nem leszek egedül.» Ahagy mennek haza, aszangya a sánta róka: «Na œrœg, mas csájjunk egy kis vendékséget, híjjuk el az én atyámfiait, mer né ugy dukál.» Vót az embernek két méhe, az eggyiket felvêrték s a róka kiment s eggyet ardítatt s ecczeribe at vót minden róka. Ettek-ittak s lakmárasztak. Nézi az œrœg ember: «Te feleség, aszangya, én mekhalak, nyúttósztassál ki a kemencze mejjé. Lefekszem jószántamból, tudam úgy is, hagy mingyá mekhalak; a kœtő-fejszét tedd a fejem alá, az legyen a párnám.» Béfekszik az œrœg a kemencze mejjé s a róka a fejszét a feje alá tette. A róka asz gandalta, hagy már mekhót, mikar az ember nem mazgatt s elhítta az attyafiait a temetésre. Felvêrte a másik méhet s aszanta: «Egyetek, mer van elég.» Gyünnek a rókák kaczagva, tánczalva s tanálkaznak egy sánta nyullal. Kérdi a nyul: «Huvá mentek, róka kamák, ajan nagy œrœmben?» «Ha tunnád, tésis gyünné; megyünk temetésre, jó életre.» «Vigyetek el ingem is, mangya a nyúl, leszek papatak.» «A biz a jó lessz, legyen pap is kœzœttünk». Neki fagatt s elment véllek a nyúl is. Mikâ béértek a hászhaz, a pap nem ment bé, mê látta az embert, hagy néz. Mikâ megették a mézet a rôkák, aszangyák: «Na énekêjjünk s asztán a pap prédikájjan». A râkák ârditattak s az œrœg ember min nészte, hagy miccsálnak. A nyúl rákezdi (énekelve): «Către munte, către munte, che ómu nu e mort, mună ínchide usa inchide de vulpe bunde face, din popă gulerŭ pune». (Fel a hegyre, fel a hegyre! mert az ember nem halt meg, kezével az ajtót becsukja, a rókából bundát csinál, a papból meg gallért tesz reá.) Az œrœg bécsapta az ajtót, bérántatta a papat, a rókákat meg a nyulat is min megœlte. A felesége kœnyœrgœtt néki: «Én vagyak a feleséged, ingem ne üss.» De az œrœg nem hâlgatatt rá, aszt is megœlte s valamennyit megnyúszta s s kapátt a bőrekér e' csumâ pínzt.

(Magyar-Lapád.)

VI.

Vót ecczer eggy ember s annak vót e' jánya. Az ember œzvegy vót s másacczar is mekházasadatt s êlvett a szamszéggyából eggy œzvegy asszant, ennek is vót e' jánya. Az ember sahase vehetett a

jányának semmit; a mastahája min szitta-karhalta. Az édes jánya szép vót, az asszanyé csúf, de azér mégis a másikat csúfalta s rangyas, mucskas gúnyát adatt nékie. Tőt-mút az idő, nagy ján lett mind a kettő. Êlment ecczer az ember a'vásárba s a felesége min manta nékie: «Eszt végy a jányamnak, aszt végy a jányamnak.» «Hát te mit mansz?» kérdi a maga jányát. «Vegyen bár csak e' diót nékem», aszangya a szegín jány, mer félt a mastahájától. Az ember mindent vásáralt a mastaha jányának, a maga jányának csak e' diót hazatt, aszt is az útan kapta. Athan elészedi a'sak czifraságat, a mastaha felczifrászta a jányát, a másik csak mekhunyászkadatt s dógazatt s mintha nem is látná a sak minden szépséget. «Né fiam, neked is hasztam e' diót», mangya az apja. «Jó, hagy bár eszt is haszta» s kœszœni s êmenyen a kêrbe a dióval s elűteti. Ajan kedves diófa vót, hagy egy-két esztendő alatt nagyra felnőtt s nagyan sak diót termett. Az attya is œrvendett nékie; de a szegín jánnak errő sem lehetett enni, peddig az ő diófája vót, csak úgy vaj eggyet, vaj eggyet. Tőt-mút az idő s legínyek jártak a hászhaz, de min csak az árvát kérték férhez. Az asszan bédukta a mastaha jányát a kád alá, csak a magáét mutagatta, czifrán őtesztette; kuruzsálta a legínyeket, hagy az ő jányát szeressék. De nem kérte senki, min csak az árvát. Mekharagutt s abba járt, hagy pusztíthatná el?

Vasárnap haz a mastaha egy fé kupa barsót s béhánnya a tűzbe s aszangya a jánnak: «Na válagas ki s főz meg délebédre, mire a templambó kigyüvek, mê külemben nem áll a fejed, a hun áll». A jány êkeszte a sirást, sírt keservessen, hagy a barsó att ég el s hagyan válassza ki s mikar tuggya mekfőzni? A min sir, bérepül két galamb s a ján válláraszáll s asz kérdi: «Édes asszankám mé sir ajan keservessen?» »Hagyne sírnék, mikâ né a mastahám béhánt egy fé kupa barsót a tűzbe s mekhatta nékem, hagy válagassam ki s főzzem meg délebédre». «Â édes asszankám, sase búsujjan, mê kiszeggyük s az ebédet is mekcsájjuk. Csak gyűjjen mast a diófához a kêrbe.» Lementek s a diófa kinyillatt s vót benne egy rendbéli ezüs-gúnya. Aszangya a két galamb: «Ájjan, hagy őtesztessük fel s mennyen a templamba; de lekhamarább kigyűjjen, hagy mire a mastaha s a jánya meggyünnek, tuggyuk levetkesztetni.» Ugy is tett, felőtesztették s elment a templamba tiszta ezüs-gúnyába s mikâ bélépett a templamba, az egész felkőtt a székekbe, úgy kœszœntek, mer ajan vót, mind egy herczegné. A templamba fiatal urak is vótak; egy kirájfi is, ez mingyár az első szempillantásra mekszerette s tudakalta: «Ki ez?» de senki sem esmérte. A jány, mikar a templamzárásnak vége vót, hamar kisietett, haza ment s a diófához futatt, levetkezett, béfutamadatt, hát már az egész délebéd kész vót s az asztal is meg vót teritve. Kœszœnte szépen a galambaknak, hagy kisegitették a bajbó. A galambak êlmentek s a jány esmét felőtezett szennyesbe s éppeg ajan mucskas vót, mint az előtt. Haza ment a mastahája a jányával, czifra vót a jány, de azé senki sem szerette. Neki fagatt a mastaha: «Na mucskas mekcsáltad a délebédet?»

«Meg», aszangya a jány. Basszankadik a mastaha, hagy nem tudatt kifagni rajta. «Na mucskas, aszangya, te nem láttál, a mit mü láttunk.» «Hát mi vót, hátha láttam» mangya a jány. «Ajan szép kirá-jánt, ezüsbe őtezve, ki tuggya, mijjen gazdag kirá jánya vót?» «Aszt én is láttam.» «Menny ê te mucsak, ugyan hunnat láttad vóna?» «Hát az ól tetejirő.» A mastahája ecczeribe lebantatta az ól fœdelit, hagy tœbbet ne láthassa.

Meggyütt a másik vasárnap. A mastaha hazatt fé kupa lencsét s béhánta a tűzbe, s aszanta a jánnak: «Na szed ki mucsak s csájj belőlle délebédet, ha nem lesz kész, mire én meggyüvek, vége az életednek.» Sirt a ján keservesen, sirt kegyetlenül, hagy mi lesz mas már vélle; hát bérepül esmét a két galamb: «Ó édes asszankám, mê sir?» «Â lelkeim! hanne sirnék, mikâ né mit parancsalt a mastahám» s mangya. «Már mas mit tévő legyek?» «Ne busújjan édes asszankám, csak menyen a diófához s őtezzék fel, maj mük mekcsájjuk, hagy kész lesz a délebéd.» Lement a diófához, a diófa kinyillatt s tiszta rézgunyát kapatt benne. Felőtesztették s êlment a templamba, senki fel nem esmérte, azt hitték, hagy kirá-jány s felkőtek ugy kœszœntek néki az emberek. Mikar a templamazásnak vége lett, elősszer kigyütt s haza sietett s levetkezett s látta, hagy az ebéd készen van s meg is van teritve az asztal. Haza megy a mastahája s basszankadik, hagy a jánt esmét nem tutta mekfagni. «Na mucskas, aszangya, te bezzeg nem láttál, a mit mük, egy szép kiráj-kisasszant tiszta rézgunyába felőtezve, mindenki csudálkazatt.» «Aszt bizan én is láttam.» «Hunnat te mucskas?» «Hát a kapu tetejirő.» Ecczeribe ment az asszan, s levákta a kapu tetejit, hagy tœbbet ne láthassa.

A kirájfi azalatt min kereste-kutatta, hagy ki s huvá való az a ján, a kit a templamba látatt, de nem kapta mek suhun. Gandalkazatt, gandalkazatt, hát csáltatatt szurkat, hagy másnap vigye a templamba.

Harmadik vasárnap a mastaha riskását œntett a tüzbe s mekparancsalta, hagy mire kigyün a templambó, ki legyen szemelve s kész legyen a délebéd. Sir a ján, sir kegyetlenül s bérepül a két galamb, «Mér sir asszankám aj keservesen?» «Hagyne sirnék, mikar a mastahám né béhánt a tüzbe egy fé kupa riskását s mas ki kell szeggyem s mekcsájjam a délebédet, mire kigyű a templambó. Már mas miccsájjak?» «Sase busújjan, hanem mennyen le a diófához, s őtezzék fel s mü mekcsájjuk az ebédet.» Lement a diófához, a fa kinyillatt s felőtezett a ján tiszta aran-gunyába s êlment a templamba. A kirájfi megvárta s utána ment bé a templamba s kenőcsèt tett a templam küszebére. Mikâ kigyütt a ján, hagy siessen haza s kilép a templam ajtaján, már a partikusnál lemaradatt a tapánkája. De ő nem nézett vissza, mer a galambak mektiltatták nékie, hanem strimflibe futatt haza. A tapánkája at maradatt s a kirájfi êlvitte magával. A ján készen várta a mastaháját, az ebéd mekfőzve, az asztal mekteritve. Gyű a mastaha: «Na mucskas, mekcsáltad az ebédet? Mas láttunk mü szépet, tiszta aran-gunyába egy princz-kisasszant, ajan szép vót, hagy a világan

nincs tœbb. Leesett a tapánkája s ennek meg ennek a kirájnak a fia felvette a tapánkát s magával vitte. Mast abba jár, hagy fêlkeresse, találna-e valakinek a lábára, s az lesz a ki a templamba vót. Bizanyasan feleségül is veszi, mê nagyan mekszerette. Na mucskas, esz csak nem láttad». «Láttam biz én a ház tetejirő». Ecczeribe lebantatta a ház tetejét, hagy ne lássa tœbbet.

Neki fagatt a kirájfi s járt házról-házra, hagy kinek jó a papucs. Mekhallatta a mastaha s az árvát êlvitte egy czigány-putriba, mer látta, hagy kicsi lába van. A maga jánya lábát min csálta, farakta; de azé nem tanát rá a papucs. Hát hunnat tanát vóna?! Senkinek se tanát. Hát kikattyantatta valaki a kirájfinak, hagy esz s ez az ember êlvitte a jányát a sátarasakhaz, hagy nehagy az ő lábára tanájjan a tapánka. Neki fagatt a kirájfi s bément a sátarasakhaz: „Hun van az a jány, a kit eggy ember ide hazatt, hagy dugja el". „Én vagyak", mangya a ján. „Hacza ide a lábadat." Rámérte a tapánkát, hát éppeg tanát. „Na te vagy az enyém, te légy a feleségem." Hazavitte az apjához s asz manta: „Êlveszem a jányát feleségül, mer ezé vót a tapánka." Elmátkásattak mas már, de a mastaha mind abba járt, hagy az ő jányát vegye el. Dukta a másikat a kád alá, a magáét czifrázgatta, de a kirájfinak csak a másik tecczett, akármijjen gunyába vót is. Ecczer a mastaha aszangya: „Gyűjjenek, mennyünk látagatni" s êlvitte a kirájfit s a jánt eggy asszanhaz, a ki kuruzsaló vót. A ján mast is csak ajan mucskasan vót, min mikâ dógazatt, mê nem attak neki más gunyát. Miccsált, mit nem csált az asszan, ki tuggya, ecczê csak a kiráj urfiból ződ madár lett, s êlrepűt az ablakan. De minden öste êlment a jánhaz s beszélgetett vélle az ablaknál. A mastaha eszt is megirigyelte, bézárta a szegín jánt a taramba. A szegín ján egyedül vót a taranba, dúdalt, siratózatt. Enni is csak annyit attak éppeg, hagy meg ne hâjjan.

Vót a tarany előtt egy nagy jegenyefa kiződülve. Hát ecczer a ződ madár adaszáll, csirikal s mekhallatta, hagy van valaki a taranba. Rászállatt az ablakra s meglátta: «Hát te itt vagy? Nem hákhatná fel magasabbra, hagy beszégessünk?» A ján fêjjebb hágatt s beszégettek. A ződ madár êrepült s elemózsiát hazatt a szájjába s asztán máskar is min hârta s jó tartatta a jánt. Ez már akkar egésszen el vót hitvánkazva s lassankint megépült s mekszépült. A mastaha kérdi a jányát, mer asz hardatt ecczer-ecczer egy kis kinyeret mit a taranhaz, hagy éll-e még? «Még ugyan hagy él, egésszen meg van hízva.» «Mi lehet az, gandâjja a mastahája, hagy az ételt, a mit viszel, mek se eszi s még is meg van hízva? Mivel él az? Tudad mit jányam? lesd meg, hájj attan." Gyütt a ződ madár, csirikalt s a ján asz manta a tesvérgyinek: „Alugyál esszem, alugyál két szem; alugyál esszem, alugyál két szem" s a mastahájának a jánya elaludatt s nem látatt, nem hallatt semmit. Kérdi az annya s hagy vót? mint vót s mit látott? A ján aszt manta, hagy ő nem látatt, nem hallatt semmit, csak annyit tud, hagy a tesvérgye min csak asz mandagatta: „Alugyál esszem, alugyál két

szem.“ „Tudad mit, aszangya az annya, tegyünk még egy szemet s akkar a harmadikkâ maj láccz.“ Öste esmét adament a taranhaz s at maradatt. Mikar a ződ madár csirikalt, a jány a taranba esmét mandagatta: „Alugyál esszem, alugyál két szem“ s a két szem el is aludatt, de a harmadikkâ látatt, meglátta a ződ madarat, hagyan beszégetett a mátkájjával s êlmanta az annyának. „Jó, hagy tuggyuk, majd eligazittyuk.“ Neki fagatt az asszan s a mi kasza, baratva, kés csak vót, mind œsszeszette s mind rárakta a jegenyefára. Öste megin adarepűt a ződ madár, rászállatt a fára s a sak kés, baratva œsszevagdalta s megnyamaradatt s leesett. Adaveszett s elpusztút vóna, ha ârra nem járnak a szárnyas békák s a szárnyas egerek. Mangyák neki: „Hát te miccsálsz itt?“ „Né hagy vagyak“ s êlbeszéli. Êlvitték a ződ kirájhaz egy havas âjjába s gyógyitatták, hát sakára meg is gyógyút.

A jány œrœkkétig várta, de a legín nem menyen, nem menyen. Kieresztették a taranbó s asz mantók neki, hagy a mátkájja élpusztút, mekhót. De a ján nem tudatt belényuganni, êlment, hagy keresse valahun ezenn a világan. Elindút s elérkezett egy nagy erdőbe s egy hejt világat látatt s bément. Hát attan egy csúf vén ember lakatt, egy szeme vót a hamlakán: „Bácsika lelkem!“ szóllíttya a ján. „Ó te fődi lélek, hal jársz itten, mikar êrre nem jár senki?“ „Né igy s igy jártam s elmangya rendre, a min tœrtént s hagy a ződ madarat keresi, ha utba igazittaná. Sir a ján, bánatas vót nagyan, nem ett s nem ivutt semmit, csak sirt keservessen. Az œreg mekszánta. Ó lelkem, aszangya, a ződ madarat éppeg it vitték el a szárnyas békák s a szárnyas egerek, eggy éjjel még nállam is háltak.“ „Hát mas mêrre vagyan?“ kérdi a ján Eligazitatta az œreg s a ján elment a szárnyas békák s egerek ârszágába, at mekkapta a szeretőjjit s egybe megesmérte, mán meg is vót gyógyulva. De a legín nem esmért rá a szegín jánra, mê hét esztendeig bánkódatt s utazatt s kereste s elváltazatt. Kérdi a ződ madár: „Hát huvá való? vajjan nem ârra, a huvá én vagyak?“ Êlbeszélte a ján, hagy mind aszt a bizanyas ződ madarat keresi, a ki neki mátkája vót, mind azután jár s nem tanájja. „Jaj lelkem, éppeg én vagyok s megœlelte, csókalta a jánt, hagy ajan hűséges vót hazzája. A madárból esmét kirájfi lett s visszamentek s a diófát kiváktak, a sak drága kincset kiszették s a sak gúnyát; a kirájfi az árva jánt elvette feleségű s ez mai napig élnek, ha meg nem hóttak.

(Magyar-Lapád.)

VII.

Tél vót, nagyan hideg vót, a liányak fanóba jártak s minden szambat este mullaccságat csáltak. Mindeggyik liánnak vót szeretőjje, csak a lekszebbnek nem vót, mer nagyan szegín vót. A szegín liány elbusúta magát, mer a tœbbiek min csúfalták. «Istenem, istenem! mivel érdemeltem én eszt tetőlled, hagy ijjen csúffá leszek? Istenem, aggy

nékem is valakit, már nem bánam, ha maga az œrdœg lessz is.» Meg is halgatta a kérésit. Másnap öste, mint rendessen, elment a fanóba s éppeg szambat vót, hát mullaccság is vót. Hát a min mullatnak, gyün eggy ügyes legín, senki se látta eddig s mind a szegín liánnyal beszélgetett s mindig vélle tánczalt. Más szambatan is elgyütt s hazakísérte s ecczer min másszar csak vélle mulatatt. Hát mas már vót a liánnak szeretőjje, czifrálkadni kezdett s a legín házat épitett néki, de a nevit senki se tutta, se aszt, hagy huvá való legín. A fanóbéli liányak haraguttak mast s ki akarták a szegín liánt a falubó kergetni. A lián jó sarát mektutta a keresztannya is, elment hazzá s tudakazódatt: «Hát, aszangya, hunnét veszed te aszt a sak pínzt, hagy ijjen czifrán őtezel s házad is van, meg minden a világan?» «Hát, aszangya a lián, egy szép legín szeretőm van s az ád nékem mindent.» «Hát, aszangya, ki s miféle az a legín s mikâ gyün hazzád?» A lián a nevét nem tutta, hanem asz manta, hagy szambat estén szakatt gyünni. «Na mutasd meg nékem aszt a legínt, mett szeretném esmérni.» Szambat öste csakugyan elgyütt, a lián a keresztannyát bébujtatta a kamrába s mikar a legín gyütt s ment, láthatta. «Na te lián, asz mandam néked, hagy ne menny utánna, mer ez maga az œrdœg, aszangya a keresztannya. Hanem tudd meg, hagy huvá menyen, mikâ tetőlled elsiet.» «Hát hagyan tuggyam meg, mikâ nem mangya?» kérdi a liány. Aszangya az asszan: «Hát kœss egy gambajégat a czandrájjára s a huvá menyen, tésis menny utánna.» Ugy is tett a lián. Szambat öste, mikâ a legín bucsúzódatt, a gambjába gambajégat akasztatt s utánna ment. Hát láttya ám, hagy a legín egenest a temetőbe ment, at sirt bantatt, kivett egy halattat, leszakasztatta a czambját s ett belőlle. A lián reczketett, úgy megijjett s bébujt a sevín mejjé. Szambat öste megin gyün ám a legín, de a lián nem vót szüves hazzá, min máskar. «Mi bajad Máris?» «Nincsen semmi bajam nékem», mangya a lián, de csak nem tudatt ajan szüves lenni, min máskar. «Te láttál valamit, mangya a legín, man meg, mit láttál?» «Nem láttam semmit, hát nem is mandhatak semmit», aggya a szót a lián vissza. «Na ha nem mandad, hát mekhal édes apád.» Csakugyan úgy is lett, még az másik héten mekhât az édes apja s el is temették. Más szambat öste megin gyütt a legín s faggatta a liánt: «Man meg, mit láttál?» «Nem láttam semmit», mangya a lián. «Na ha nem mandad meg, mekhal édes anyád» s a kœvetkező héten mekhót az édes annya s el is temették. Másik szambat östén esmét kérdi a liánt, mit látatt? s a lián csak mind abba van, hagy nem látatt semmit. «Ha nem mandad, tésis meghósz.» «Nem bánam, aszangya a lián, nem láttam.» Pénteken êlmenyen a lián keresztannya, hagy lássa, mi van véllek, hagy úgy pusztulnak eggyik a másik után s a lián elmangya, hagy ő is mek kell hâjjan, de asz nem manta, hagy mé. A keresztannya gandalt valamit, hagy ez nem rendes dalag s aszangya: «Hagy meg, hagy ne a templamba énekêjjenek s ne is harangazzanak, ne is az ajtón vigyenek ki, hanem az ablakan s ne a temetőbe temessenek,

hanem œtven lépésre a temetőtől.» Ugy is tœrtínt. Mekhót a lián, kinyuttósztatták s êltemették; de nem az ajtón vitték, hanem az ablakan; nem is harangasztak, nem is énekelték el a templamba; s nem is a temetőbe vitték, hanem a temető-sánczba az út mejjé. Telik-múllik az idő, ecczer egy gazdag gróf utazik az út mellett s meglát a sánczba egy szép tulipánt virágat, éppeg a szép lián sirján nőtt. Megállíttattya a kacsit s asz mangya a kacsisnak: «Te Jancsi, ereggy szakics le aszt a szép tulipánt unnat, mê nagyan szép virág.» A kacsis menyen, de nem lát semmiféle virágat. Kiugrik hát a gróf s leszakíttya maga s a kebelére tűzi; mikâ peddig haza ért, vizbe tette s öveges szekrénbe zárta. S at virítatt a tulipán s nem hervadatt el. Ecczê csak abba a szabába terittetett, a hun az öveges szekrény állatt. Az ételt bévitték s mikâ bémenyen a gróf, hát láttya, hagy az ételek el vannak fagyasztva s az edények szennyesek vótak. A gróf híjja az inassát: «Hát te így s úgy, êrre meg amârra, hát hagy merted te megenni az ebédemet?» Az inas asz manta, hagy ő bévitte s at hagyta s nem ett belőlle s nem tuggya, mi tœrtínt az étellel. De az ura: «Te talvaj gazember, a mi vagy!» s megverte. Az inas gandalkazatt a dalag mián s mikâ másnap bévitte az ételt, lesbe állatt a kócsjukhaz. Hát uramfia mit látatt? Felpattant a szekrén, kiugratt belőlle a tulipán, hármat kecskebukázatt s egy szép lián lett belőlle s leült s ett s ivutt. Ecczeribe elmanta a gróf úrfinak, hagy né ki fagyassza az ételt s italt. Az úrfi nem akarta hinni a dalgat s gandalta, hagy csak hazudik az inas. De az inas aszangya, hagy csak siessen, mas megláthattya. Lesték mind a ketten s úgy vót, ahagy az inas manta. Másnap esmét bévitték az ételt s az inas kigyütt s a gróf úrfi az ajtónál leste. Mikar a tulipán kecskebukát vetett, az úrfi hamarassan bétappantatt s mekfakta; már nem tudatt visszacsálódni virággá s lián maradatt. Kérte a gróf úrfi, hagy legyen felesége. «Nem lehet, aszangya, hét esztendeig s hét napig», de már akkâ nem sak hibázatt, hagy bétőtt az idő. A gróf úrfi asz manta, hagy ő megvárja. Csakugyan bé is tőtt a hét esztendő s hét nap s esküvőre mentek. Nagy hire ment az esetnek mindenfelé, sak nép gyütt a vendégségre; hát amin mennek a templamba, eléjükbe ment az a legín, a kivel a fanóba megesmérkedett. Ez a legín az œrdœg vót. «Na mas man meg, mit láttál?» Nagyan megijjett a lián s êlmanta, hagy ő utánna ment s látta, hagy a temetőbe egy sirt fêlbantatt s egy czambat megett s nagyan megirtódzatt. Mikar eszt így elmanta, megráczkódatt a legín s kirájfi lett belőlle. «Én, aszangya, el vótam átkazva avval a feltétellel, hagy ha valaki hét évig s hét napig mektuggya tartani, hagy mit látatt. Te mektuttad tartani s te mentettél meg. Már mas hagyan köszennyem meg néked eszt a hazzám való nagy jóságadat? Én kirájfi vagyak, s ha elgyüssz utánnam, feleségű veszlek.» De a lián a grófat választatta, mer asz mekszerette. A kirájfi sak fődet adatt nékiek, nagy vendégséget csaptak s mast is élnek, ha meg nem hótak.

(Miriszló.)

VIII.

Vót ecczer eggy ember meg eggy asszan. Az asszannak meghót az ura, az embernek meg a felesége. De az embernek maradatt ekkicsi fija meg ekkicsi jánya. Há szegín feje kinyeret akart sütni, mê nem vót, mit egyenek. Átkűdette a fiját a szomszédba, az asszanhaz, a kinek az ura mekhót, hát ez is egedül maradatt, hagy aggyan lapátat, szénvanyót. Az asszan aszt izente vissza: „Vegyen el apátak, maj lessz szénvanyója is, lapáttya is, meg az is, a ki bévet. Nektek is jó lessz a dógatak, tébe-vajba feresztelek, hasábfává kenegetlek.“ A gyêrmek nem értette meg szegín, hagy mijjen jó lessz a dógak, emanta az apjának. Az ember is unta már a magányas életet, nem is tudatt a házi munkához, hát feleségül vette. Étek, édegétek eddarabig, ecczer csak mekszóllal az ember: „Jaj, édes feleségem, de nagyan ehetném ekkis placsintát.“ Aszangya rá asszan: „Pusztíccsa el kêd a gyerekeit, akkâ maj kap placsintát, de addig nem.“ Mit vót mit tenni, kivitte a két gyêrmeket messze bé az erdőbe s aszanta nékijek: „Várjatak csak itt, majd én tuvébb menyek favágni, asztán maj ha haza felé indulak, ide gyüvek értetek.“ A két gyermek hát att maradatt s az ember tuvébb ment; de nem vágatt ám fát, henem egy barszipót a fára akasztatt, hagy a szél min verje a fához. Ada is verte s a gyêrmekek asz gandalták, hagy az apjuk még min vágja a fát. Öste asztán észrevették, hagy egedül marattak s elindultak hazafelé. Mikar a házakhaz értek, bénésztek az ablakan, hát éppeg akkar ette az apjak meg a mastahájjak a placsintát. Ecczer csak mekszóllal az apjuk: «Bárcsak itt vóna az én két kicsi gyêrmekem, hagy adhatnám nékijek eszt a kicsi maradékat.“ A gyêrmekek meghallatták s mingyár békátattak az ablakan: „It vagyunk édes apám, csak eresszenek bé kêtek.“ Bémentek s jóllaktak s nem vót semmi bâj. Megin csak édegének eddarabig, esmét ehetnék vót az ember placsintát. De az asszan megin csak asz manta: „Pusztíccsa el kêd a gyerekeit, mer akkâ lesz placsinta, de addig nem.“ Hát csak êvitte őköt esmét az erdőbe; de a kis ján akas vót, hamut akart vinni, hagy visszagyühessenek. Hát az utra akarta hinteni a lelkem. Rákátatt a mastahájjak: „Karpát, kurva, karpát, nem hamut“. Hát karpát vittek s êlhintették a lêlkeim az útra, de a sánta róka min felnyalta. Igy asztán, mikar az apjak az erdőbe hatta őköt, êltévelyettek. A min mennek, mendegének, má nagyan megéhültek, szamjasztak szegények, hát tanának egy œkœrnyamba vizet. A kicsi fiú inni akar, de a jány aszangya: „Ne igyál édes testvérem, mer œkœrré váltazal.“ Tuvébb mentek, tanának egy farkasnyamat, abba is viz vót. Itt esmét akart inni a kicsi fiú. „Ne igyál édes testvérem, mê farkassá leszel.“ Megin csak tuvébb mentek s tanátak egy szarvasnyamat, abba is vót viz. De már a kicsi fiú nem álhatta a szamját, ivutt a vizbő. Hát uramfia! ecczerre szarvassá csállódatt. A kicsi ján nagyan êlszamaradatt, de hát miccsájjan? Ruhát kœtœtt a szarvára s annál fogva vezetgette,

Nemsaká asztán tanátak sak-sak szénát, ada bébújtak s hét esztendeig mind at vótak. Ecczê csak vadászak gyüttek nagy csatával az erdőbe s att a széna mellett telepettek meg. Aszangya az úrfi, ,a ki vadászatt: «Te, Jancsi, aggyatak czipót azaknak a kapóknak, hagy egyenek.» Az egyik kapó adament a szénához, hagy att egyék. Hát a szénábó csak kinyúlik egy fejér kéz s a czipót êlveszi a kapótó. A kapó visszamegy s az úrfi meglátttya, hagy nem eszik. «Há Jancsi — aszangya — ennek mé nem attatak?» «Attunk biz istállam.» «Há nézz utánna, huvá lett az étele, mê még nem ehette meg.» Adamegy a szénához, há csak lássák, hagy kinyúlik egy szép fejér ján-kéz. Adahíjja az úrfit s nagyba kérdezőskœnnek «kik vattak? mik vattak? mit kerestek?» s híjják őköt, gyűjjenek elé! de a jány aszangya: «Nem mehetek, mê csóré vagyak.» «Ne nesze a kœpœnyegem», aszangya az úrfi s adavetette, asztán êlfardút, hagy a ján kigyühessen. Mikar visszafardút, hát elállatt a szemeszájja, ajan szépséges szép teremtés állatt előtte. Az úrfi ecczeribe mekszerette s aszanta nékie, hagy mennyen hazzá feleségül. A jány aszanta, hagy van néki egy kedves szarvassa, aszt ő nagyan szereti, hagy ő aszt igy s úgy nem haggya. Addig-addig, míg végre mégis beléegyezett, az úrfi is derék legín vót, de csak avval a szóval, hagy a szarvast is magával viszi s nagy hitet mandatt, hagy nem lesz bántódása. Az úrfi gazdag vót nagyan, êlvitte a jánt az udvarába, att meghiteltek s nagyan, de nagyan baldagul étek. Egy esztendőre született ekkis fiacskájjak s mas még jabban szerették egymást. De vót egy gazdasszan, meg a jánya; az asszan eszt a jányát akarta feleségül annak a bizanyasnak. Ez a ján mind abba járt, hagyan árthassan annak a derék szép asszannak. Hát ecczer, a mint az asszan a tó partyán sétát, a ján bélœkte a tóba s egy nagy hal mingyár békapta. A ján pedig felőtezett a gunyájjába s lefeküdett az asszan ágyába s beteggé csálta magát. Haza gyün az úr s aszangya: «Jaj lelkem feleségem, de elváltasztál!» «Bizan lelkem elváltasztam, mer ugyan rasszú vagyak; de jabban leszek, ha a szarvas husából eszem.» «Jaj lelkem, aszangya az úr, hát emlékszel, mejjen nagy hitet tettem, hagy saha nem bántam a szarvast? Asztán mas mégis te magad kivánad?» De az asszan, má mint az a hamis, min csak abba járt, hagy néki a szarvas husából aggyanak, mer akkâ meggyógyul. Mit vót mit tenni? Hivatták a mészárasakat, hagy œljék meg. De a szarvas êlfutatt tőllek a kerbe, kœrülfutatt a tó mellett s asz manta:

«Jer ki néném, hé Baranka!
Tóté fenekérő, czakhelnek gyamrábó,
Mett elkészítették az maras menenczét,
Kibe az én piras vérem riggere kiencsék.»

Mas hát a szarvas megszabadút, de az a rasszféle csak nem nyugadatt, hagy ő a szarvas husából egyék. Hát híttak négy mészárast, de a szarvas megin csak êlfutatt s lement a tó mejjékére s hítta a nénnyét. Hát meghallatták a beszéggyét s annat tutták meg, hagy a tóba

van az asszan. Kifakták a halat, ez asztán kiakátta az asszant, még sakkal szeb vót, mint azelőtt. A gazdasszan jányát pedig lófarkára kœtœtték, mekkerülték vélle háram versenn a várast s ízre-parrá csálták. Ugy kellett neki!

(Magyar-Lapád.)

IX.

Vót ecczer egy faluba ejjó tánczas ember, felesége is vót. Êlment a hire messzire, hagy ajan jó tánczas vót. Ecczê csak vendékségbe menyen a feleségivel, hát adagyütt ellegín, a ki még szásszarta ügyesebb vót s jabban is tutta a tánczat. De az az ember mingyár felesmérte, hagy tisztátalan, mer hátul kilógatt a farka a bacskarábó. Há táncz közbe rákátatt a legínre: „Czimbara dugd el a bacskar-szijúdat!“ Esmét csak tánczalnak s esmét csak kilóg a farka: „Czimbara, aszangya az ember, dugd el a bacskar-szijúdat.“ Harmadikszar is kilógatt a farka s már abba vót, hagy szólliccsa meg esmét a legínt; de a legín észrevette s asz manta: „Na hadd el, mer hónap délbe at vállak a feneketlen tónál, asztán te is at légy, mê külemben a fejed nem áll a hun áll. De hazd el magaddal aszt is, akki legjabban szeret.“ Êlment az ember haza s asz gandalta, hagy őt a felesége szereti legjabban, hát azt viszi magávâ. Másnap elindúnak a feleségivê s mennek, mennek, végre elértek a feneketlen tó partyára. Eczczê csak az ember nagyan ásítazni kezdett, mê fáratt vót, messzirő gyüttek s aszangya a feleséginek: „Keress a fejembe s ha elnyamna az álam, hát mikar a legín meggyű, kőccsé fel; addig tám âlszam eggyet.“ Hát csakugyan el is aludatt s kœzbe meggyű a legín, az a tisztátalan. Kœszœn a menyecskének s ez is szemre való vót s elkezd ám vélle incselkedni, megcsipkette s mulatatt véle. De az asszan az urát nem kőtette fel. „Tudad, mit mandak én te néked? Hánnyuk belé az uradat ebbe a tóba s asztán légy az én feleségem. Az úrad csak nagy gazda vót, de én meg ezüsbe-aranba faglâllak.“ Az asszannak nem sak beszéd kellett, csakhamar ráállatt s adavitték az embert a tó széjire, hagy béhánnyák. Hát a mind at feküdett, a legín megrugja ám az embert, hagy kőccse fel: „Kêjj fel czimbara, aztán hónaprá tizenkét órakar gyere esmét, de avvâ, a ki téged igazán szeret, mer a feleséged nem szeret.“ Êlmennek haza s másnap kimenyen az édes annyávâ. Asz gandalta, hogy tán az édes annya csak szereti. Esmét elaludatt s a legín a tulajdan édes annyát is megrantatta; annak is aszt az igéretet tette, hagy êlveszi. Ada vitték az embert a tó széjibe, hagy béhánnyák. A legín esmét csak megrukta, hagy kőccse fel: „Kêjj fel czimbara, asztán hónap gyűjjél avvâ, akki téged igazán szeret, mer az anyád nem szeret. Megin csak êlmegy haza s min csak gandalkazik, hagy má mas kivel mennyen, mê senkije sincs. De jába gandalkadatt s gyütt az idő s kellett, hagy mennyen. Nagy szamarán bétett egy darab kinyeret a tarisnyába s utnak indul s hátra se néz, ugy elgandalkadatt, hagy

lesz s mint lesz. Ecczê csak észreveszi, hagy gyű hátul valaki, hátranéz, hát a kutyájja. Eleget kergette vissza, még hajigált is rá, de nem ment. Adaér a tóhaz s esmét elálmasadik, s a kutya adafekszik a lábáhaz. Megérkezik a tisztátalan legín s mikâ meglássa a kutya, keszte kœrmœlni a gazdáját: „Na látad, aszangya az embernek, mast az ecczer avvâ gyütté, ki téged igazán szeret. Látam, hagy jó ember vagy, mer a kutyád szeret; szerencséd, hagy vélle gyütté. Na már mas mit aggyak én tenéked, mit kivánsz tőllem? Adhatnék én sak pínzt, de inkább asz kell, hagy kérjed, taniccsalak meg minden nyelvre, a mit az állatak beszélnek.“ Az ember hát esz kérte s a legín megtanitatta, hagy az állatak mit szaktak beszélni. De aszt is megmanta nékie, hagy senkinek el ne árújja, mê mingyá mekhal. Haza megy a szegín ember, aztán csak édegét csendesen. A felesége azonkœzben terübe esett. Ecczê csak mekhâjja, hagy it meg it vendékség vagyan. „Na feleség — aszangya — mennyünk el a vendékségbe. Én felülek a csitkóra, te meg űjjé a kanczára, az jó jámbar pára s aztán mennyünk.“ Úgy is tœrtínt. Hát a min mentek, a csitkó elébb kikapatt a tetőre s nagyat nyeritett vissza. Hát asz nyeritette vissza, mer az ember tudatt a nyelveken: „Gyűjjen anyám gyarsabban, mê né nagyan êlmarannak.“ Visszanyerit rá az annya: Te kœnnyen beszélsz, mê te csak egy terüt viszel, de én asszant is, gyereket is, meg a csitkómat is, negyed magammâ járak.“ Mer a ló is éppeg csitkós vót. Az ember, mikar eszt a szót hallatta, hát nagyat kaczagatt. Az asszan kiváncsi lett s kérdeszte az urát, mit kaczag? „Hát semmit“, mangya az ember. „Na de csak man meg, mê te valamit kaczaktál.“ „Hadd ê, majd athan megmandam.“ Mikar a vendékséknek víge vót s hazaérkesztek, az asszan még min nem felette el s esmét csak unszalta az urát, hagy mangya el, mit kaczagatt. „Addig nem mandam el, még a gabnámat meg nem őrelem.“ Megőrelte s êlment haza s az asszan esmét csak kérdi. „Várj — aszangya — addig, a még hazak egy hardó pájinkát, asztán maj megtudad.“ A pájinkát is meghaszta s az asszan csak unszalta, csak vallatta, hagy mit kaczagatt? Az ember látta, hagy nem szabadúhat tőlle s asz manta, hogy még az œkreit s a vagyannyát nézi meg; mê tutta, hagy asztán mekkel, hagy hajjan, mer asz manta az a tisztátalan legín. Kimenyen az udvarra, att feküdett a kutyája, nagyan szamaró vót, a kakas pedig repdesett, mintha víksága vóna. Aszangya a kakas: „Â te balan kakas, mit kukarékalsz, mér vagy ajan víkságba, mikâ tudad, hagy szegín gazdánk mekkel hâjjan?“ „Hadd êl, aszangya a kakas, éppeg aszt kaczagam, hagy nem tud magán segitteni ebbe a bajba.“ „Hát te hagyan segittené?“ kérdi a kutya. „Én-e? hát fagnék egy szijút s jól êlverném az asszant, ússegittenék a baján.“ Az ember tutta, hagy mit beszének egymás kœszt s bément, elővett egy szijút s jól êlverte a feleségit s tœbbet se kérdeszte az urától, hagy mit kaczagatt.

(Magyar-Lapád.)

X.

Vót ecczer egy pap, vót néki felesége, de az ajan jó féle vót, szeretőt tartatt. A pap ment a dógasakkal a mezőre, az asszan pedig mulatatt a szeretőjjivel. A pap nem ett a dógasakkal s haza ment. Hát mikâ haza menyen, az asszan nyœg, rasszú van, le van feküve. «Nem hasztál semmit? Mer né halak meg, ajan beteg vagyak.» «Hát mit hasztam vóna?» «Menny el a fekete tengerre, haz nékem annat szőllőt, mer külemben halak meg.» «Hagyan haszhatnék én tenéked szőllőt, mikâ nem is tudam, hagy az a tenger mêrre esik.» Az asszan nyœgœtt s panaszalt, hagy az ura nem szereti s hagy ő mekhal, hát a pap elindút, nem vót maradása. A min menyen, tanálkazik egy czigánynyal, ennek vót egy zsákja meg egy hegedüje. «Jó napat, tiszteletes uram!» «Isten álgya.» «Hát huá mennyen ajan szamarkadva?» kérdi a czigány. «Ne is kérdezd, ada menyek, ahal emberi lélek sase járt». Addig-addig kérdezőskœdik a czigány, míg a pap elmangya, hagy a felesége beteg s szőllőt kivánt a fekete tenger mêjjékirő s ő mast azé menyen. «Na tiszteletes uram, ne mennyen egy lépést se tuvébb, mer én meggyógyittam.» «Menny êl, ne tréfájj, hagyan gyógyittanád te meg?» «Na csak haggya rám, mê meggógyittam.» Hát a pap hisz a czigánnak s visszafardul. Mikar a faluvégre érnek, aszangya a czigán: «Na tiszteletes uram! hát messze lakik-e a faluvégtől?» «Nem nagyan messze.» «Na hát akkâ bújjék a zsákamba». Bébujt a pap s hátára vette s ment a pap házába. Hát a papné, uramfia, nagyba sütegetett, fargalódatt, a szeretőjje is at vót. Piras vót a két arczája a papnénak, maj kicsattant. A czigán adaállatt az ajtó elé s hegedűni kezdett. «Ha te ha! aszangya az asszan, hegedűst hallak, béhivam, had hegedűjjen. Na czigán, hegedűjj, mekfizetek, œt pengőt adak. Mi van a zsákadba?» «Hát mind a szegín ember, belérakam a mit kapak.» «Na tegyük a kamarába.» «Jó heje lessz itt a kemencze mellett is, ada állittam» s ada állittya a kemencze mejjé a papat a zsákkal s a zsákat kihasítatta, hagy kilátthassan. Attak a czigánnak, hagy egyék, attak nékie placsintát s eccsupar bart. Ettek s ittak s mulattak. Fêlszœkik a papné s dúdal nagy kedvibe: «Colo sus mai in sus che barbatu nu se dus, după strugurer demare, o móre drácu pecale. (Csak hangosan, még hangosabban! az úram elment a tengerre szőlőért, bár az ördög vinné el az utban!) Rá a czigány: «O vai dragce sacu meu, veḑi ce face betégŭl teu, ţipe sacu pe baltacu, ş apucă de betégŭl». (Ó drága zsákocskám, látod, mit csinál a te beteged? fogd zsák a baltát s láss a beteghez!) Aszangya a papné: «Mit beszész te czigán?» «Hátha tiszteletes asszannak van etyáttása, nekem is van ettyáttásam.» A pap pedig ucczu, a min meghallatta a tyáttást, kiugratt s az asszant meg a szeretőjjit kiverte a házból.

(Magyar-Lapád.)

XI.

Vót ecczer eggy ember, annak vót e' jánya, a felesége mekhót. Egedül nem élhetett, mer nem tudatt a házi dalaghaz, a jány is kicsi vót, hát mekházasadatt. Elvett eggy œzvegy asszant, ennek is vót e' jánya. Az asszan nem szerette az embernek a jányát s nem vót maradása az embernek, hagy kűggye el a jányát szógáni. Mit vót miccsálni, a szegín ján el kellett mennyen szógáni. Sütett a mastahája hamubó pagácsát s elbacsátatta. Elindút a kis ján sírva, hagy mas világgá kell mennyen a mastahajáér. Ment, ment s elérkezett eggy erdőbe. Éhes is vót, fáratt is vót s leült, hagy egyék. Hát a mint elévette a hamupagácsát, adament egy macska s «Miáu, miáu» kért enni. A ján adatta néki a pagácsát. «Nesze neked is, szegín macska, egyél tésis.» Hát ecczerre ajan nagy tiszta búza-pagácsa lett belőlle, mint egy malamkerék. Ettek s jóllaktak s bément a jány a kis macskával egy kunyhóba s at szamarkadatt, hagy miccsájjan, mer a mastahája őt nem nészheti. A kis macska felszœkœtt a kemenczére s melegedett. Ecczê csak az ajtó előtt mekszóllal a medve: «Tángyér talpam, lambas farkam, szép szeretőm, jány mátkám, nyiss ajtót, eresszél bé.» «Jaj édes piczikém, aszangya a jány a kis macskának, mas miccsájjak?» «Há miccsálnál? ereszd bé.» Bégyütt a medve: «Tángyér talpam, lambas farkam, szép szeretőm, jány mátkám, tégy széket, hagy űjjek le.» A ján megijjett szœrnyen s a kis macskát czirógatta: «Jaj édes piczikém, miccsájjak mast?» «Miccsájj? Hát hallad, hagy mit kér. Tégy széket!» Széket tett s a medve leült. Megin csak kezdi a medve: «Tángyér talpam, lambas farkam, szép szeretőm, jány mátkám, aggyál vacsarát.» «Ó édes piczikém, hát miccsájjak?» «Aggyál vacsarát, ejsze van még a pagácsádból.» A jány elibe tette a pagácsát, a medve eszik, de meg se lácczik, hagy fagyatt vóna. Esmét szól a medve: «Tángyér talpam, lambas farkam, szép szeretőm, jány mátkám, vess ágyat.» «Ó édes piczikém, mas miccsájjak?» «Hát vess ágyat», bisztattya a kis macska. A medve lefekszik. «Tángyér talpam, lambas farkam, szép szeretőm, jány mátkám, gyere, feküggy mellém.» «Jaj lelkem piczikém, nész csak mit kiván tőllem, én mekhalak a szégyentő s félelemtő.» A kis macska aszanta: «Hát hallad, mit kér, hát csak feküggy le.» A jány lefeküdett s féttibe nem sakára elaludatt. Felébrednek s a jány nem tuggya, hal vagyan, ajan szép házba vagyan, hagy csupa gyœnyœrüség, szép udvar, sak pínz s mellette egy szép férfit látatt. «Ó édes piczikém, hát én êjjen baldag vagyak?» A kis macska aszangya nékie: «Ez itt a te urad s a mit láccz, az mind a ti vagyantak.» Felserken a férfi, hát egy szép kirájfi vót, a ki el vót átkazva. «Na fiam, aszangya, fagjunk bé s mennyünk apádékhaz.» Udvar vót, kacsi, kacsis ecczeribe kész vótak, felűtek s êlmentek a jány apjáhaz. Az apja sem esmérte meg, ajan szép vót a jánya. «Édes apám, aszangya, az ur Isten ő felsége baldaggé tett, nem hagyatt el a szerencsétlenségbe.» A házba bé sem mentek, mett

a mastahájját nem akarta látni s vissszaindútak. Az ember êlbeszélte a feleséginek, hagy s mint járt a jánya. Az asszan is neki a jányának: «Erigy szógám tésis, hagy néked is szerencséd legyen.» Sütett a jányának tiszta buza pagácsát, de még sürü szitán szitálva s elkűtte. Ment a jány s béjutatt az erdőbe s leült, hagy egyék, mê fáratt vót. Adament a kis macska s «Miáu, miáu» kért enni tőlle is. «Menny el te csúf macska, hagy adnék s mit adnék? mikâ nékem is kevés» aszangya s eléje dapta a maradékat. Elindút tavább s a kis macska kérte: «Vigyél el ingem is magaddal.» Mentek s elértek ők is a kunyhóba, ada bémentek s a jány esmét ett s a macskának adavetett egy falat hajat. Há gyű a medve: «Tángyér talpam, lambas farkam, szép szeretőm, jány mátkám, nyiss ajtót, eresszél bé.» «Jaj édes miczikém, miccsájjak mast?» kérdi a kis macskától. «Bújj seggembe, nem attá pagácsát.» Azzal bérantatt a medve s szerte szórta a jánt, izre-parrá tette.

(Magyar-Lapád.)

XII.

Egy legín hallatta, hagy a pakalba a lekszœrnyűbb égés, ha valakit a Mantelhár ágyába tesznek, hát ő elindút, hagy lássa, mijjen az a Mantelhár ágya. Elindút s a min ment, elérkezett egy nagy erdőbe egy hászhaz s at szállást keresett. Az ember nem vót athan, csak a felesége s aszangya nékie: «Utas ember vagyak, béöstélettem, aggy reggelig szállást.» «Adnék én jó szűvel, de az én uram már kilenczvenkilencz embert megœlt, én sajnállak, hagy téged is megœljen, ijjen szép ifjúlegínt. Még egy karójja üres, bizanyasan ráhúz téged, ha itten tanál.» «Tœrtínjen, a mi Isten ő felséginek tecczik, egy életem s egy halálam, én it maradak.» Hát at maradatt. Öste lett s meggyütt az ember. «Há te micsa járásba vagy? éppeg eggy ajanra van szükségem, a mijjen te vagy.» «Há jó, aszangya, csájj véllem, a mi néked tecczik.» «Hát mi járásba vagy itt mifelénk.» «Hát én éppeg a pakalba menyek, hagy lássam, mijjen a Mantelhár ágya.» «Na hát ha adamész, aszangya a gyilkas, csak menny, de asztán visszafelé êrre gyűjjél, hagy mangyad el nékem is, mit láttál.» «Jól van, visszagyüvek», aszangya a legín. Asztán sütettek-fősztek s jól tartatták a legínt, hagy visszagyűjjen. Riggê jó hajnalba útra indút s elment a pakalba. Kérdeszték az œrdœgœk, hagy mit keres itt, a mêrre még a madár se jár. Aszangya a legín: «Látni akartam, hagyan vattak s meg akaram nézni, mijjen a Mantelhár ágya.» Megmutatták néki az egész pakalt s kinek miféle égése van. «Hát mutassátak meg mas már a Mantelhár ágyát.» «Ne kivánd látni», mangyák az œrdœgœk, nagyan sújas-keserves az, még látni is. De a legín min csak azan vót, hagy nékie mutassák meg. Hát megmutatták nékie. Aszt az ágyat már hét esztendeje hevítették s merőbe piras langat csáltak s mikâ mekhal, egenest beléteszik a langak kœzé. Mikar a legín jó megnészte, elindút visszafelé. Uttyába tanálkazatt eggy

œrœg-œrœg embẽrrel. «Hát te mi járatban vagy êrre?» kérdi a legint. A legín êlmanta, hagy mêrre járt s asz kérdeszte az œrœg rendű embertől: «Há nem lehetne az, hagy annak a Mantelhárnak a sak bűnnye megbacsáttódik?» «De lehet, aszangya az œrœg ember. Vigyen egy száraz almafát, a mejjik mán üszkes vót, a keresztes útba s œntœzze a kœnyvivel addig, hagy az az almafa kiződűjjen s almát teremjen. S akkâ rázza meg a fát s ha lehull minden alma, nem marad egy bűnnye sem; de a mennyi fenmarad a fánn, annyi bűnnye nem bacsáttódik meg.» Mekkœszœnte a legín s elbucsúzatt az œrœgtől s visszament ahhaz a hászhaz, a hun szállása vót. «Na megjártad?» «Meg», aszangya a legín. «Na s mit láttál?» kérdi az ember. A legín elmanta, hagy mit látatt a pakalban. «Há nem bacsáttódik meg Mantelhár sak bűnnye semmiképpen sem, hagy attól az ágytól megmenekeggyék?» «Há né mit mandatt eggy œrœg ember, a kivel tanálkasztam az útban. Ha eggy üszkes almafát addig œntœz a kœnyvivel, hagy kiződűjjen s almát teremjen, asztán megrázza a fát s a mennyi alma leesik, annyi bűnnye megbacsáttódik, a mi fenmarad, az nem.» «Na hát, aszangya az ember, tud meg, hagy én vagyak az a Mantelhár, a kinek aszt az ágyat hevítik. Én már kilenczvenkilencz embert gyilkaltam, apámat s anyámat is megœltem s mast elmenyek, hagy jóvá tegyem.» Meg is tette, elbucsúzatt a feleségitő, vett egy száraz almafát, előtette a keresztes utba, letérgyelt melléje s térgyen álva sirt s addig mind œntœszte a kœnyvivel, hagy kiződűt a fa. De sak idő eltőt addig, a legínből ember lett s a Mantelhárról egésszen mekfeletkezett. Ecczer éppeg abba az erdőbe utazik s meglát messziről egy szép almafát tele szép, piras almával. «Te kacsis, aszangya, menny ada s hacza nékem egy pár almát arró a fáró, mê nagyan szépek, mekkivántam.» A kacsis adamegy s vissza is gyű, de nem hasz semmit. «Nem merek én adamenni, ajan csúf állat vagy ember van alatta, nem vethetek rólla.» Leugrik az ember, eszébe jutatt az egész dalag s adamegy a fához, hát láttya, hagy egy nagyan vén ember térgyel, hasszu fehér haja s szakálla vót, de azér megesmérte. «Ej Mantelhár, hát te vagy itt? ráz meg a fát, az alma már megérett mind.» «Nincs erőm, aszangya Mantelhár, henem tégy jót véllem s ráz meg te helyettem.» Megrászta s minden alma lehullatt, csak kettő maradatt fenn éppeg. «Na Mantelhár ez a te bűned. Aszt nem bacsátatta meg az Isten, hagy apádat s anyádat megœlted.»

(Magyar-Lapád.)

XIII.

Krisztus Urunk járt még akkar a fődenn, mint minden ember, fődi gúnyába őteszkedve. Gandalja egy szegín ember, a kinek athan nem ment a dóga, êmenyen ő szerencsét keresni. Hát ecczê csak tanálkazik Krisztus Urunkkal. Mekszóllítya Krisztus Urunk az szegín embert, mi járatban van? Aszangya a szegín ember: «Menyek szerencsét

próbáni». «Én is mennyek, aszangya a Kr. U. s igy mehetnénk mind a ketten. Mikâ mán jó darabat mentek, hát ecczê látnak egy tehenet, a mejik a mezőn legelt, de senki sem vigyázatt reá. Aszangya Kr. U. «Te szegín ember, aszangya, œljük meg eszt a tehenet és süssük meg mer nagyan éhes vagyak, a bőrit asztán elaggyuk s veszünk rajta daktari gúnyát.» Kr. U. evvel csak ki akarta esmérni a szegín ember lelkit. Aszangya a szegín ember: «Hadd êl, tám ez a tehén egy szegín ember egyetlen gazdasága s az a szegín ember nem tunna aztán miből élni.» «Nem baj, aszangya, keres az maj magának kinyeret.» Hát levágják a tehenet s meksütik nyársan. Mikâ mán meg vót sütve, elfardút Kr. U. s a szegín ember, ki nagyan éhes vót, ecczeribe bé falta asz tehén veséjét kenyér nékű. «Hát man csak szegín ember, aszangya Kr. U., hú van a tehén veséje?» »Nem tudam, mê nem láttam, bizan nem vót,» aszangya a szegín ember. Kérdi tőle Kr. U., de csak min tagatta. Asztán leültek s majdnem az egész tehenet megették. Mikâ mán jóllaktak, elkűdi Kr. U. a szegín embert, hagy aggya el a tehén bőrit, hagy vegyenek rajta daktar gunyát. Kr. U. akarattal éppeg ada kűtte eladni a bőrit, a kitő ellapták a tehenet. Mikâ bényit a kapun s a tehén gazdája megláttya a bőrit, mingyár a biróhaz szalad s megmangya nékie, hagy megkerűt, a ki a tehenét ellapta. Tagaggya a szegín ember, hagy biz ő nem lapta, ez az ő tehenének a bőre, bé akarták vinni a bœrtœnbe a tœrvín elibe. Ecczeribe csak bé tanál gyünni a szegín ember tehene, mê mikâ Kr. U. meglátta a bajt, csudát mívelt s béterelte a tehenet. Hát megveszik tőle a tehén bőrit s kieresztik. Küvül tanálkazik Kr. Urunkkal, a kirő nem tutta, hagy Isten s megmangya nékie, hagy majdnem a tœrvín elibe kerűt. Hát êlmennek s a várasba, vásáralnak daktari gunyát. Ecczêre csak hâjják, hagy egy gazdag liánya igen beteg, hát ada mennek, s kér Kr. U. egy üstet s benne téjet. Felfârralja a téjet s bémártya a szegín beteget s ecczeribe egésséges lett. Már mas kérdi tőllek a gazdag ur, hagy kérjenek akármit, mer megaggya nékiek, a mé a liányukat fégyógyítatták. Aszangya a szegín ember: «Had kérjek én!» aszangya Kr. U. «Had csak, mê kérek én.» Megengedi a szegín ember s hát Kr. U. egy darab sajtat kér. Mekharagudatt êrre a szegín s œsszesziggya. Mennek tuvébb egy más várasba, a hun hallatták, hagy van egy beteg liány. A szegín ember, a ki gandalta, hagy ő is tud gyógyittani, kéri Kr. Urunkat, hagy engenné meg őt gyógyittani. Megengedi Kr. U. s kér ő is egy üstet, belé téjet. Felfârralja s béteszi a beteget. Mikâ béteszi a szegín ember, mett nékie nem vót krisztusi ereje, hát megfarrassza s a liány mekhal. Viszik a szegín embert tœrvín elibe, asztán viszik az akasztófára. Mikâ mán mennek s fel âkarják akasztani, gyű véllek szembe Kr. U. s kérdi, miccsált ez az ember? Hát megmangyák néki, hagy né miccsált. Kr. U. asztán asz mangya, ejsze a liánnak semmi baja. Ecczêre gyű véllek szembe a lián s ugy látták, hagy semmi baja. Szabadan eresztették a szegín embert. A gaz-

dag ur aszangya: «Kérjetek mast, a mit akartak, megadam.» Aszangya a szegín ember, hagy ő fag maj kérni; de Kr. ecczêrre at vót s kinyeret kért. A szegín ember láttya eszt s œsszesziggya Kr. Urunkat, kiről nem tutta, hagy Isten, még az annyába is kűtte. De Kr. Urunk hagyta őt átkazódni s tuvébb mentek. Utkœzben a szegín ember éhes lett s kiette a kenyér belit. Mikâ Kr. U. a kenyeret felvákta, nem tanáta meg a belit s kérdi, huvá lett a bele? «Aszangya a szegín ember: «Nem tudam, nem láttam s nem vót.» Haragudatt Kr. U. s mentek egy más várasba, hun esmét Kr. U. meggyógyitatt egy liánt. Mikâ kérni akartak, aszangya a szegín ember: «Kérjél jót és sakat mer szájba kaplak.» De Kr. U. egy kapát kért, mire asztán a szegín ember Kr. U. az annyába kűtte. Kr. U. nem hallgatatt rá s tuvébb mentek. Ecczêrre csak aszangya Kr. U.: «Te szegín ember, it van egy üst aranynyal, ássad ki, êrre kellett nékem a kapa.» A szegín ember csak ás, csak ás, de nem tud méjjebbre menni. Erre kiveszi Kr. U. asz kapát, eggyet-kettőt ás s mingyár megakad az üsten. Kiemellik asztán s tanálnak benne sak aranyat. Megœrvœndett ennek a szegín ember s mingyá elkérte a részit. De Kr. U. nem is halgatatt rá, henem a tanált aranyat háram részre asztatta. Kérdi tőlle a szegín ember: «Minek csálsz háram rakást, tám csak ketten vagyunk.» Aszangya Kr. U.: «Eggyet nékem, a másikat néked s a harmadikat annak, a ki a vesét s a kinyeret megette.» Mas látta a szegín ember, hagy előtte Kr. U. áll, térgyre esik, engedêlmet kér minden vétkiér. Mikâ megigérte, hagy minden hibáját jóvá teszi, megengedett nékie Kr. U., nékie atta az egész aranyat s a szegín emberből gazdag lett. Itt a vége.

(Miriszló.)

XIV.

Vót ecczer egy jó gazda ember, a felesége egy kicsit világicska vót, de az ura nem sakat tett felőlle. Aszangya ecczer a szógájja: «Gazd' uram, ekkis baj van nállunk.» «Micsa te?» «Hát nem is tam, hagy megmangyam-é? Hát né kutya van a kêrbe, háram pap jár az asszanhaz.» «Ne beszéjj, nem hiszem én asz te.» «Nem hiszi?» aszangya a szóga. «Hát megmutatam, hagyan van a dalag.» Hát kœzeledik a vásár s aszangya a szógájja: «Na gazd' uram, itt az idő, mas mennyünk a vásárba, de a faluvégénél várakazzunk osztég s akkâ gyűjjünk vissza; megláttya, igazam vót, itt lessz a háram pap.» Bétarisnyál az asszan: «Soká ada lesznek kêtek úgy-é?» «Hát úgy né, a hagyan dógunk akad.» Elmennek s a falu végén ülnek östig s akkâ, kilencz óra tájt, visszagyünnek. Hát adamennek az ablakhaz, gyertya-világat látnak s a firhang le van eresztve. «Na gazduram, aszangya a szóga, mit mantam?» s békukucsálnak az ablakan. Hát egészen ugy vót, az asszan kœzbül, a papak kœrülœtte. «Na szógám, már mast ájj ide a vasvillával az ajtó mejjé, legalább ne mennyenek úgy né szárazan.» A gazda bément s

«Aggyan Isten»-nel békœszœnt; hát vót nagy hábaruság, de szœgdestek, de bújtak az ajtón, ecczeribe tiszta lett a ház. Mikâ kigyün a gazda, kérdi a szógájját: «Hát elfutattak? s ütettél rajtuk vaj egyet?» «Nem futattak biz azak, mer min mekhót.» «Na bé kell huzni hamarassan ebbe a rasz pinczébe, hagy meg ne lássa senki.» Béhuszták s at hatták. Érkezik ám nemsokára egy katana s szállást keresett. «Nem kaphatnék itt éjjeli szállást gazd' uram?» «Vaj igen vitéz uram, hagyne, jó szűvel.» Elláttyák vacsarával, ett s ivutt jó bőven. Aszangya a gazda: «Vitéz uram, mandanék esszót. Esszerencsétlen pap êrre járt s itt meghót, szász farintat adak, tegye el valahuvá.» «El én akár kettőt s hun az a pap?» Kihazza a gazda, felteszi a katana hátára s az êlvitte. Mikâ gandalta a gazda, hagy gyű vissza, más papat tett ada s aszangya a katanának: «Vitéz Uram! itt a pap, peddig nekem aszt igérte, hagy elviszi.» «Hiszen éppeg mas daptam a Marasba, hát hagyan kerűhetett vissza?» Esmét csak felveszi a másik papat is, aszt is elviszi; de ennek a hejire is tett a gazda eggyet, a harmadik papat. Gyün a katana vissza, hát megláttya újra a papat. Káramkadik, átkazódik, hagyan lehet itten, mikar ő így s úgy mas hajítatta a Marasba. Viszi harmadikszar is a Marasba s mikâ gyű vissza, haz a büne egy szerencsétlen alá papat lóhátan. Rátámad a katana: «Az apád Krisztussát, hát te így lóhátan jártál előttem?» Avval lerántya a lâró s béveti aszt is a vizbe s asztán fejül a lavára s béváktat a gazdag udvarába. «Ej gazduram! hát azér tudatt ajan hamarassan visszagyünni, mer lâhátan járt, tudam tœbbet nem jár vissza.» Gandâjja a gazda: «Ej füzessem ki eszt a katanát, mer még én is bajba kerűlek; nem elég háram? é kême még a negyedik papat is eltette s a lavát is elvette.» Kifizette a szász farintat s a huszár rácsimpejkedik a lâra s aló elváktatatt. Igy nyerte meg a szász farintat s a lavat.

(Miriszló.)

XV.

Né újjár ecczer eggy ember, hagy nem vót cseléggye, csak ketten vótak, az ember meg a felesége. Fagadatt egy kis hónapas cselédet s elment vélle szántani. A min szántanak, kegyetlen csúf idő lett s mind esett az eső. Az ember baszankadatt s haragudatt a főggyire, hagy az eső adaszarítatta. «Légy az œrdœgé», aszangya, már mint hagy a főggye. Persze nem gandalt ârra, hagy mi lessz ebből. Ecczeribe, a hagy kimanta eszt a szót: «Légy az œrdœgé», at termett az œrdœg s êlfaglalta a vén ember főggyit. Hát jó van, ez mas má megvan, de az asszannak, a feleséginek, nem szóllatt rólla semmit. Êlkœzeledett mán az aratás ideje, innen s annan váktak már eggy-egy kalangyát. Aszangya ecczer a vén-asszan az urának: «Te ember! van ugyan még néhány véka buzánk, de azé csak eriggy, néz meg, hun van jabban megírve, unnat asztán maj vágunk egy-két kalangyát.» Megnézi a főggyeit, hát éppeg abba vót a legszebbik buza, a mejjik az œrdœgé lett. Elmegy s megmangya,

hagy né it s it van a lekszebbik buza, de az œrdœgről esmét csak nem szóllatt semmit. «Na fagjad, itt a salló, mangya a vénasszan, fâjjál eggyet s vágjál egy-két kalangyát. Csak vágagassad, majd én is menyek, csak valami ebédet csállak.» Kimenyen az ember a főggyire s vág egy-két marakkal, hát ecczer csak att áll előtte az œrdœg: «Miccsálsz te it, vén ember? Hát nem nékem attad eszt a fődet ekkar meg ékkar? Takaraggyál mas mingyár innen.» Az ember sem akârja ajan kœnnyen at hagyni a főggyit, az œrdœg is erőskedik; addig-addig, hagy meggyün a vénasszan. «Hát te miccsáltál eddig, hagy csak ennyit váktál?» «Nem is kérdenéd, ha tunnád. Hát né így jártam az œrdœggel» s elmangya, hagy basszúságába ecczer asz manta a főggyire: «Légy az œrdœgé!» s mas mán az œrdœg egésszen magának tartya: «Nem így lessz a! maj meglátam én, miféle œrdœg az!» mangya a vénasszan. Fagja a sallót s elkezdi vágni a buzát. Adamegy az œrdœg: «Hát te vénasszan! miccsálsz itt az én fődemen?» «Na hát a tiéd lessz, ha eszt a jukat itt né (hátra mutat) béfarrasztad, addig nem. Mas peddig takaraggyál innen!» Az œrdœg min járta a sak patikát, mindenféle huzószert hardatt, az eggyik húszta s a más tágítatta, hát csak nem lett a dalagbó semmi. Neki busúta magát az œrdœg. Êlment idegen országakba arvasságat keresni. Tanálkazik uttyába egy fasógémmel. Láttya a madár, hagy mijjen szamaró az œrdœg s megszóllíttya: «Huvá, huvá œrdœg kama?» «Né hagy jártam» s elmangya «mast arvasság után járak.» «Hát csak ez a baj?» mangya a fasógém, «na gyere vissza, mer én segittek a bajadan, összehúzam én.» Visszamennek s a fasógém bényúttya a hasszu nyakát s eggyik felől ârra, más felől emêrre húzza, mind ránczigájja, hagy œsszehúzza. Ecczer csak nagyat fingik a vénasszan s ajan büdes lett, hagy nem tuttak maradni. «Gyere innen kamám», mangya az œrdœg, «mer még kihasad s asztán miccsálunk vélle?» Ugy elfutattak, hagy sahase látták tœbbet. Igy mentette meg a vénasszan a főggyit az œrdœktő.

(Miriszló.)

XVI.

Vót ecczer esszegín ember s annyi gyereke vót, hagy utâjjára az egész falu kamája lett. «Istenem uram, panaszâlta a feleséginek, mán mindenkit mekhíttam kamának s mék csak eccsürke-fiút se attak.» S mikâ még eggyereke lett, aszangya: «Êlviszem én mast más hejré a gyereket, attan szerzek kamát.» Úgy is tett s êlvitte a gyereket más hejré. A min ment, tanálkazatt Krisztus Urunkkal, vele vót Szenpéter is. «Huvá mísz te szegín ember?» kérdi Kr. U. «Hát né, aszangya, így s így jártam, mán az egész falut mekhíttam kamának s mék csak eccsürke-fiút se attak. Hát mas másfelé viszem, tám igérnek valamit.» «Nemenny te sehuvá, add ide nekünk, maj mük mekkeresztêjjük.» Úgy is lett, Kr. U. lett a pap, Péter peddig a keresztapa. A gyereket êl-

nevészték Vitéz Pálnak. „Na Péter, aszangya Kr. U., hát mit igérjünk mast ennek a szegín embernek?“ „Hát igérjünk neki, aszangya Péter, egy barnyút s esztendőre a barnyú alatt barnyú lessz. De úgy vigyázz rájak te szegín ember, hagy saha ecczêrre mind a kettő mekkœtve ne legyen, se mind a kettő szabadan ne legyen.“ A gazda mekkœszœnte s gandaszta s ügyelt rá eggy ideig s a barnyú felnőtt s esztendőre barnyú lett a barnyú alatt. Hát ecczê csak úgy felejtette, hagy mind a kettő szabadan maradatt a pajtában. Riggêre se tehén, se barnyú. Búsult eleget, kereste is a szegín ember, de suhun se kapta meg a tehenet s a barnyút. A kis fiú ezalatt nagy legín lett s egy gazdag hászhaz járt, hagy kérje meg a liánt. De a liánt nem akarták hazzá adni s aszanták a legínnek: „Keresztapád adatt egy tehenet, ârra se tudatt az apád ügyêlni.“ Elbusúta magát a legín, mer nagyan szerette a liánt s haza ment s kérdeszte az apját: „Édes apám! adatt-e kênnek tehenet a keresztapám?“ „Dehagy adatt, nem adatt biz a semmit.“ Tagatták nagyba, de a fiú nem akarta nékiek êlhinni. Mas miccsájjan? Hát mit vót miccsálni, beteggé tette magát. „Mi bajad lelkem fiam, siránkazatt az annya, mit aggyak, hagy meggyógyújj?“ „Mekhalak édes anyám, ha csicstejet nem adnak“, aszangya a fiú. „Adak fiam, adak, csak ne hâjj meg.“ „De csak úgy használ ám, ha édes anyám a csűr talpán keresztül aggya a csicstejet.“ „Â édes fiam, de külenes kivánságad van“, de a fiú addig min manta, hagy mekhal, hagy az annya ráállatt s a fiú a csűr talpát felemêlte. Mikar az annya adahajalt, hagy a csűr talpán keresztül aggya a csicstejet, a fiú ráeresztette a talpat. „Jaj édes fiam, aszangya az annya, nehagy rám bacsásd a talpat, mer ecczeribe halált halak.“ „Nahát édes anyám, mangya meg, adatt-é a keresztapám nekünk tehenet?“ „Nem adatt fiam, dehagy adatt, bár adatt vóna!“ A fiú még jabban ráereszti a csűrtalpat. „Na édes anyám, adatt-é a keresztapám nekünk tehenet?“ „Adatt fiam, adatt, csak ne ereszd a talpat.“ „Hát huvá lett?“ „Hát né édes fiam, így s így járt apád, ecczer úgy felejtette, hágy nem kœtœtte meg s asztán a tehén is, meg a barnyú is elszaladatt.“ Na hát, édes anyám, csájjan nékem egy pagácsát s tőccsen meg eggy palaczkat bârral s asztán elmenyek keresni.“ „Nincs ám nekünk, fiam, se barunk, se málélisztünk.“ „Hát csájjan hamubó s ha bar nincs, jó lessz eczet is.“ Csált az annya hamubó pagácsát s telitőtett egy palaczkat eczettel s bétarisnyált s a fiú elindút. Ment, ment sakáig s tava egy nagy hegyet látatt, a tetejin meg tűz égett. At vót Kr. U. s Szenpéter, de a fiú nem esmérte őköt. „Aggyan isten œreg apó, így szóllíttya meg a legín, nem adnának nékem éjjêre szállást?“ „Jó szűvel adunk, hanne adnánk, it megmaradhatal véllünk, űjjél ide a tűszhez.“ A legín éhes vót, de szégyenkezett, hagy elévegye a tarisnyából, mer nem tutta, mi van benne, csak marzsalékat csipegetett s úgy falt belőlle. „Agy nékünk is abból, a mit eszel,“ aszangya Kr. U. „Magam sem tudam, mi van a tarisnyába.“ „Se baj, mük is megesszük, mük se halunk meg tőlle, ha neked jó, ejsze mük is csak szegín utas

emberek vagyunk.“ Kivette a legín, hát mi vót a tarisnyába? Hát ajan fehér pagácsa vót, mint az alabástram, a palaczba peddig a legjabb veres bar vót. Ett s ivutt belőlle mindenik s jó is lakatt, még is egészbe maradatt a pagácsa is meg a bar is. Kérdeszték a fiut, mikâ mán óllaktak: „Hát te fiam, mi járatban vagy? mi hardaz ezenn a messze tájékan?“ A fiú eléatta a dalgát, hagy az apja barnyút kapatt az ő keresztapjátó, de az elszaladatt tőllek, mer az apja nem ügyelt rá s mast keresi a barnyút a barnyújával. „Tuggya isten mekkapam-é valaha“, aszangya a fiu bánatasan. „Ne búsuj, aszangya rá néki Kr. U., én vagyak a te papad, ez meg itt Szenpéter, a keresztapád“. Éppeg egy pankan vótak, alul egy csârda legelészett. „Látad aszt a csârda tehenet, ez az, a mit mük a te apádnak attunk. Az egész csârda attó szaparadatt. Mas fagad meg, a mit mük tenéked mândunk. Mast éppeg álló dél vagyan. Rug meg annak a tehénnek a bal szarvát, a mejjiken a harang vagyan s asztán fus hazáig, a meddig csak a kaputakan bé nem érkezel; de nehagy visszanézz, mer abba a minutumba mekhósz.“ Úgy is tett a fiu, a hagy Kr. U. manta. Ada ment a tehénhez, megrukta a bal szarvát s az mingyár le is tœrœtt, felkapta a fiú a szarvat s futatt, az egész csârda meg utánna. A fiu nem nézet vissza, csak mikar athan vót s béreteszelte a kaput. Az egész csârda rárahant a kapura s a csârda vezére, Rigó vót a neve, aszanta: „Szerencséd, hogy vissza nem nésztél, jaj lett vóna a te életednek. Mas ne féjj, mük minnyájan a tiéd vagyunk.“ Sakat eladatt belőllek, hagyatt magának is, nagy gazda lett a fiúbó s apját-annyát is jó módba tette.

Hát ecczê gyün eggy irás egy gróftó, a kinek Barna nevű œkre, vót; abba az irásba az vót: „Ha valakinek van eggy œkre vagy tehene, a mejjik megveri az enyémet, adadam néki; ha nem veri meg, êlveszem az œvét is.“ Rigónak külen istállója vót, mindennap megett egy véka tüzes szenet. Bémegy a gazdája, hogy aggyan enni, de nagyan bús vót, hagy aszt az irást kapta. „Mér búsúsz kis gazdám?“ kérdi a Rigó. „Hagy ne búsulnék, né mijjen czédulát kaptam.“ „Sase búsujj, mê nem hágy el az Isten.“ Ki vót tüzve az idő s az óra, hagy mikâ birakazzanak a Virág s a Barna; aszangya a Virág a gazdájjának: „Tud meg, hagy a késed legyen jól kifenve s bújjál egy bakarba s mikar mü ketten birakazunk, ha látad, hogy a két fülem le lesz ereszkedve, tésis ereszd magad a késedbe, mer akkâ vége nekem is.“ Összecsapnak, de verekesznek, de ütik egymást, hanem a Rigónak fennáll mind a két füle. Ecczê a Rigó neki fagatt s úgy mekcsapta a Barnát, hagy segre esett. Hát a Rigó lett a győsztes s a gazdájja béhajtatta mind a kettőt a pajtába.

A gróf erőssen restellette a vereséget s mindenképpen le akarta nyerni a legínt s asz manta néki: „Na az œkrœm már êlnyerted, hát van nekem mast egy láb fődem, mennyi pínzér szántad meg? Ha egy nap alatt megszántad, annyit adak, a mennyit csak ez a két œkœr êlvisz.“ A legín mekkérdeszte a Rigó œkrét, hagy miccsájjan? „Bátran êlfagad-

hatad, csak szerez bé vasekét s vas patingat.» A legín bészereszte s kiment a két œkœrrel szántani. De az a fŏd akkara vót, hagy egy nap' alatt lóhátann is elig lehetett mekkerűni. Hazzáfaktak s úgy iparkattak reggeltő délig, hagy elig maradatt hat fardulás. A dalag mas már úgy állatt, hagy a fagadás meg van nyerve. Ugyan meg vót ám ijjedve a gróf, mind abba járt, hagy a legín ne szánthassa fel. Délbe mikar kifakta az œkrœket, hagy egyenek s ő is egyék, a gróf álamterjéket tett az ételbe s a szénába. De a Rigó úgy eldapta a szénát, hagy senki se látta tœbbet. A legín adatt másikat néki s maga is falt valamit, de mingyá nehéznek éreszte a fejit, hagy ledőlt s elaludatt. Az œekrek ettek-ittak s pihentek s a legín mindegyre aludatt. Már a nap is suhant lefelé s még sem kőt fel. A Rigó asz mangya a társának: «Nekünk is, a gazdánknak is vége lesz, ha fel nem sêrken. Csájjunk mük valamit, hagy ébreggyen fel, mê bizanyasan meg van rantva. Hát neked, aszangya társának, micsa kurázsid lesz, hagy megmegmencsük a gazdánkat?» «Én akkarát ârdítak, hagy mingyá lábra szœkken. Hát neked micsa kurázsid lesz?» kérdi a másik. «Én, aszangya a Virág, a Nap után nyúttam a bal szarvámat s visszahuzam éppeg keletre.“ Úgy is tœrtínt; az egyik akkarát ârdítatt, hagy a legín ecczeribe tâlpra szœkkent. «Jaj édes œkreim, elaluttam, jaj már a nap is megyen le, mi lesz már mas véllem?» Fagja magát a Rigó, felnyúttya a szarvát s a napat éppeg keletre hánnya vissza s hamarassan êlvégesztek még a hat fardulót, a mi nem vót még felszántva. Aszangya a legín, mer jó szüve vót: «Jaj, aszangya, megátkaznak ingem a napszámasak, hagy a napat keletre vitted.» Hát a Rigó esmét felnyúttya a szarvát s a napat ecczeribe visszahányta napnyugatra.

Ijjenfarmán a gróf esmét êlvesztette a fagadást. A legín megrakatt esszekeret a gróf pínzivel, de nem merte már rakni, félt, hagy az œkrœk nem birják el. Aszangya a Rigó: «Mikâ látad, hagy a fülem leeresztem, akkâ tœbbet ne rakj, de addig rakhatad.» Mán a gróf minden pínzét felrakták s a füle még se kanyút le. Aszangya a gróf: «Mas már mindenem a tiéd, hát maraggy a grófi telekbe.» «Nem kell nékem a vagyanad, elég nekem az, mi a szekéren van. De asz tanúd meg, hagy tœbbé ijjen fagadást ne tégy.» Azzal êlment a két œkrivel s a szekérrel s nagy gazda lett belőlle.

XVII.

Vót ecczer egy szegín ember s az êment a szamszéd emberhez, a ki gazdag vót. Aszangya nékie, hagy hát né itt van az innep, aszangya, s ő is szeretne egy kis pájinkát inni. De nincs egy pótrája se, a mejjiken vehetne. Hát kéri a szamszéd urat: «Legyen ajjan jó, édes szamszédúr, szeretnék ekkis italt a hászhaz, hát kérnék egy pótrát kőccsen, majd idő mulva visszaadam.» A szamszéd adatt a szegín embernek kőccsen egy pótrát. Gyütt az idő és az nap s a szegín ember nem tutta

asz pótrát mekfizetni, mer nem vót, hunnat. Hát adahíjja a feleségit s aszangya: «Nem tudam a gazdag ember pótráját visszaadni, hát meg kell hâjjak. Már mas ha én mekhalak, aszangya, neked nem kell asz pótrát mekfizetni s ingem temessél el tisztességgel.» Hát mekhal a szegín ember s kinyuttósztassák, min rendessen, de az úgy halgat s eltemetik a templamba, mer akkar az embereket nem a fődbe, hanem a templamba temették. Mikar a temetésből elmentek, hát elbújt a gazdag ember a padak kœzé, mer, aszangya a feleséginek, nem hatyhattya asz pótrát a szegín embernek, hanem leveszi, aszangya, az vámat rólla. Att maradatt östig, hagy az emberek ne lássák haza gyünni. Hát mikar besetídett, bégyű tizenkét talvaj sak arannyal s drágasággal. Megijjett êrre a gazdag s elbújt a padak alá. A tizenkét talvaj rakatt nagy tüzet s ettek s ittak. Mindenki az evés alatt elmanta az napi tetteit, hagy s min tœrtínt. «Hát, aszangya az eggyik, én ma kaptam egy fejszét s az ajjan éles, hagy keresztül vággya még az vasat is.» Aszangya rá az másik talvaj: «Próbáld meg az új kaparsón, hagy keresztül vággya aszt tevig?» Megijjett êrre a szegín ember, mer nem vót meghalva s féttibe adakáttya: «Héj halattak, aszangya, kêjjetek fel, mer itt van az ideje s mennyünk!» Megijjett êrre a tizenkét talvaj s kifutatt mind s at hatyta az egész aranyat s drágaságat. Bézárta mast a szegín ember asz templam kapuját s tanálkazik az gazdag emberrel. «Hát, aszangya, mas már elmentek a gaz talvajak, asztaszkaggyunk mük itten.» Asztaszkattak s mindenkinek etyfarmán jutatt az drágaságbó. De a gazdag mast is akarta asz pótráját. «Ad meg, aszangya asz pótrámat!» «Nem adam», aszangya a szegín ember. S így kábáltak a szegín s a gazdag. De a tizenkét talvaj sajnálta a sak drágaságat s aranyat, visszagyüttek, de mer bé vót zárva a templam ajtaja, hát fellépett az eggyik az másik négynek a vállára s bénésztek. Akkar még min kátazatt a két ember asz pótráér. Mekhâjja az legalsóbban álló talvaj, hagy azak egy pótrán veszekesznek. «Jaj bé sakan vadnak, hagy még egy pótrán is veszekszenek!» Uccczu vesd el magad! és fakta magát kiszœkœtt a sarból s at leesett a tœbbi mind. A lekfelső még az lábát is eltœrte. Mikar a talvaj mind elment, hát ada aggya a szegín ember a gazdagnak az ő pótráját. Haza ment mind a kettő s sak drágaságat vittek haza. Igy lett a szegín emberbő gazdag ember.

(Magyar-Lapád).

XVIII.

Vót eczczer egy kiráj s annak ejjánya, aki ajan szép vót, hagy szebb nem állatt az egész világan, de az nagy szépsége mellett nem tudatt kaczagni. Nem tudatt senki ajat csálni vagy szóllani, hagy a szép kisasszan kaczagjan. Az œreg kiráj férhez akarta anni, de a ján csak ajan után akarna menni, a ki őt kaczagásra tuggya csálni. Gyütt a sak princz a kiráj udvarába, de egy sem tutta mekcsálni, hagy

kaczagjan. Hát kihirdette a kiráj az egész világan, hagy annak aggya, a ki mekkaczaktassa. Hát hâjja ám a dalgat egy œzvegy kirájné s adaszól asz háram fiának: «Mennyetek, aszangya, tü ketten», mer a harmadik ajan hamutyka vót, mindig hamuba jácczódatt, «és próbájjatak tük is szerencsét.» Elmegy ám a két nagyabbik, hát sir a hamutyka is, hagy ő is véllek menyen. Hát engették az œregek s az, mivel rest vót, hátul gyütt s mindig elmaradatt. Ecczerre adakáttya a két bátyának: «Hej, aszangya, kaptam valamit.» «Há mit kaptál?» kérdi a két báttya. «Kaptam eddaranyat», pedig a mit kapatt, egy rangyas szeg vót. «Kaptál te œrdœnget, nem daranyat», aszangya a két testvér. Asz fiatal hamutyka felmutattya a razsdás szeget. «Hát ezér állitattál meg bennünköt? az nem darany, az egy razsdás szeg.» De azé nem hajitatta el, hanem tette a mellén-zsebébe. Hát mentek esmét s adakáttya asz hamutyka: «Kaptam valamit.» «Há mit kaptál?» «Há kaptam eddaranyat», pedig egy rasz tajás vót, a mit kapatt. Megállatt a két nagyab testvér s nézik, mit kapatt, hát láttyák, egy rasz tajást. Haraguttak s szitták-mucskalták s tuvébb mentek. De asz hamutyka eltette az rasz tajást is a zsebébe s sietett mast, hagy a bátyáival egy sart mennyen. Mikar hejt vótak asz kiráj udvaránál, aszangya a kirájfi: «Sz . . hatnék» aszangya. «Hát, mangya asz két báttya, hát vedd a sipkádat», s a hamutyka tette, mind asz két báttya nékie manta. Asztán fakta a sipkát s a hóna alá tette. Bémennek a kirájkisasszanhaz s a hamutyka ada űt a fődre s nészte, hagy spaczírazik a két báttya a kirákisasszannyal, meg frâjjaival. A kirákisasszan felemelte az sleppes ruhájját s kilácczatt az aranyas pántafli s a fejér strimfli. Aszangya a hamutyka: «Mijjen fejér lába van a kirákisasszannak.» «Jaj, aszangya a kirákisasszan, nagy tűz van alatta.» «Hát akkar, aszangya az hamutyka nékie vissza, süssük meg eszt a tajást» s adanyúttya a rasz tajást. «Nem lehet, aszangya a kirákisasszan, mer juk van az üsten», Kaczagatt a hamutyka s aszangya: «Van itt esszeg, avval bé lehet dugni.» «Sz . . t lehet», aszangya a kirákisasszan. «Van az is», aszangya a hamutyka s adadabja a sipkáját a pádimentamra s a kirákisasszan egész ruháját, pántófliját strimflijét elmucskasítatta. Evvel a hamutyka nevetésre csálta a kirájánt. A kiráj mingyár adaatta asz hamutykának asz fél országát s a jányát feleségül s a hamutykából kiráj lett.

(Magyar-Lapád.)

XIX.

Hát vót esszegin embernek eggy eggyetlen csemetéjje, egy fiacskájja, már pedig mint asz fiu félcseperedett, mangya az apja: «Hát fiam jó lenne néked cselédnek menni.» «Hát jó van, aszangya az legin, de mijjen cselédnek mennyek?» Kavács nem akart, mer nehéz a pőrej, szabó nem szeretne lenni, mer mekszurja asz tő; timár meg azér, mer megrantya a büdesség. «Hát menny, aszangya az apja, mészáros-

cselédnek.» «Na jó, mangya, mészáras-cseléd szeretnék lenni» s apja béaggya mészáras-cselédnek. Az első évben mint inas vót, mikar pedig az eggy év elmult, hát a szegín ember fia már mészáras-legín vót, mer ő bizan egy fant, két fant, œt fant, tisz fant hust egybe vákta ki, akármennyi légyen, ugy, hagy az egész nép hazzá ment s nagyan szerette. Mangya nékie az ura „Maragy nállam még êrre az évre is, s mer nem vót béred, mégis kapsz szász farintat. Maradatt a legín s kapatt êrre az évre is szász farintat. Telik-mullik az idő, bétőt az esztendő is, a gazda marasztalta s adatt még szász farintat. Mikar êlment, a gazda mer szerette, adatt nékie egy szürke paripát s egy nagy kutyát, a mi minden mészárasnak nagy œrœm, hát ezekkel tuvébb indult s egész napnyuktáig ment. Östére békapatt egy rappantat nagy erdőbe s már reggeltől östig, egész nyalcz óráig ment, de suhun se látatt se házat, se falut. Ecczer csak csillagzik valami gyartya-világ fârma, vót pedig az egy szép nagy ház, vasrácsas vót a kapuja. A járkálástó el vót fáradva, hát gandâjja: „Bémenyek biz én.“ A mint hazzá lép a kapuhaz, felnyilik az magától s ő bémenyen s leszáll az laváró s aszt elvitte valaki, de ő nem látatt senkit. Kinyillatt az másik ajtó is, esmét bémenyen a nagy szép s aranyas-ezüstes szabába, de megin csak nem kapatt s nem látatt senkit. Bémenyen a fényes szabába, hát mikar mindent jó megnízett, leült s esmét nem látat senkit. Kutyájja s ő maga is egész nap nem ett s ivutt semmit, hát mekkivánta minkettő az eledelt, s elig hagy mekkivánta, kapatt hátul egy mészárszéket s vágatt magának s a kutyájjának eggy-egy fantat. De a hagy kivákta, valaki a hust elvitte meksütve haszta vissza fáin kinyérrel s az asztâra tette. S asztán ettek s jólaktak. Az eledelre mekkivánta a legín a bart s láttya a kelnerájt, bément s vett magának egy félitert. Megin mekkivánta s megin bé ment, hagy vegyen még egy félitert. Êrre egy nagy ember felkőtt a rács mejjül s ada káttya nékie: „Nem elég, hagy kitartattad magad s a kutyádat hussal s vettél egy féliter bart s mas még egy felet akarsz venni?“ Mekharagudatt a mészáras legin, s a zsebébe markalt s marék pínzt szórt az asztalra s elment. A kapuhaz esmét valaki adavezette az lavát s a kapu magától megnyilt s ő kiment. Küvül vette csak észre, hagy biz a kutya benmaradatt s mikar a háztól elment, hallatta az nyœszœrgésit.

Ment esmét az erdőbe s a keresztes utan gyütt eggy œreg rendű êmber egy kis kutyával. Hát, gandâjja magába, ha nem is nagy kutya, de a mé kicsi megnő“ s mekszóllíttya az œreget. „Öreg apám lelkem, aggy isten jó napat.“ „Kœszœnœm œcsém, s mi járatban vagy?“ „Hát biz én mészáras szalgálatat keresek s elvesztettem a kutyám. Nem aggya kend el asz kutyájját?“ „El biz én fiam.“ „Na mi az ára lelkem apám?“ „Ennek se tœbb, se kevesebb, 100 frt az ára.“ Atta néki a szász farintat s asz kutya mingyár utánna gyütt. „Hát minek híjják eszt a kutyát?“ kérdi a legín. „Mangyad nékie csak: „Tarcs meg“ s itt van essip, fúj belé, ha elveszted s mingyá visszagyün.“ Tuvébb menyen az œreg s

a legín, hát elig harmincz lépésre esmét lát eggy œreg embert ekkis kutyával. „Hát, gandâjja, megveszem eszt is, ha alcsón aggya.“ „El-aggya lelkem œreg apám eszt a kutyát?“ „El én, fiam.“ „S mennyi lessz az ára?“ „Szász farint az ára, egy piczulával sem alcsóbb.“ Megveszi eszt is a legín. Kérdi az œreg êmbert, minek híjják? „Mangyad csak nékie: „Fag meg“ s it van essip, ebbe fúj bé, ha elveszted, mingyá meggyün.“ Csadálkazik az legín, hagy van neki ajan sak pínze, mikar sakat adatt a kacsmárasnak s a két kutyáér fizetett szász-szász farintat. Hát menyen tuvébb s gyün megin œtven-hatvan lépésre eggy œreg êmber egy kis kutyával, hát, gandâjja az legín, hagy megveszi eszt a kutyát is, ha ide aggya hatvan-hetven farintér, akkar legaláb lessz háram kutyája, „Öreg apó! álgya meg az isten, mit kér ezér a kutyáér?“ „Hát kérek szász farintat.“ „Igen sakat kér œreg apó, de ha ide aggya hatvan farintér, megveszem eszt is a kettő mellé.“ „Se hatvanér, se hetvenér, se nyóczvanér, se kilenczvenér nem adam, csak százér.“ Sakâlta az legín s at hatyta. „Nem még veszem meg“, gandâlta s ment. De a kis kutya min csált a fejivel, mé nem vette meg őtet is, meksajnálta a legín s visszament s megvette. „Öreg apó! álgya meg az isten, minek híjják eszt a kutyát?“ Mangya az œreg: „Mand neki csak: „Szaggas széjjel“, s nesze, vedd eszt a kis sipat s ha elveszted a kutyát, fúj belé s visszagyün az mingyár.“ Avval kœszœnt s a kis kutya előre szaladatt s mutatta az utat s a másik két kis kutya aldalt ment s ő a kis kutya után.

A min mennek sakáig, hát a keresztes útan nagy lárma hallatódatt, hát az œrdœgek kirájja gyütt nagy terentúcziával. A legín bémenyen a házba s várja őköt. Az œrdœgek kirájja jácczódatt kártyában az vœrœs kirájjal s elnyert tőlle háram társzekér pínzt és az liányát, azér ajan jó félbe vótak. Kűdi ki a legín az eggyik kutyájját: „Na te Tarcs meg!“ kiment asz kutya s az népséget hejt tartatta; hajigájják, de nem menyen. Kigyün az legín s mektámaggya az œrdœgek kirájja, hagy hagy merte az egész menetet hejt tartani. Hát neki fag s hajigájja ám asz háram kutya s ide s tava s minnyájakat felfardítatta s mind esszakasztó szálig min mekhót, csak egy nem, az maradatt a nyamarult a lábán s asant el a társzekérre kapaczkadva. Az œrdœgœk kirájja visszament, hagy hazza a másik társzekeret az veres kiráj liányával az erdőbő s hazza az œrdœgœket. Halja az legín az lármát s asszangya asz „Fag meg“ kutyájának: „Menny szógám s tarcsd őköt hejt!“ Meggyün a csapart és a lakadalam az œrdœgœk kirájjával s asz társzekerekkel s az elnyert veres kiráj liányával s asz kutya min hejt tartá. Az œrdœgœk kirájja szitkazódatt s így s úgy haragudatt s kigyün az legín s sziggya, hagy így s úgy hagy merte őköt hejt tartani. Az legín intett az veres kiráj liányának, hagy szájjan le s akart a kiráj-liány, de nem mert, de az mészáras-legín leemelte s bévezette a házba. Átkakazódatt az œrdœgœk kirájja s fenyegette az meszáras-legínt, hagy így s úgy. De az mészáras-legín bément az kiráj-liánnyal asz házba s beszél-

tek s frustakaltak s mullattak. Az mészáras elkérte az liántól asz szép gyürüjét s az ada atta s az fájin sejem zsebkendőjét êlvette. Hallacczatt asztán újra nagy lódübergés és lárma, gyütt egy nagy csapart, êrre az mészáras-legín kikűtte a „Tarcs mek“ kutyájját s esz hejt tartá az nagy csapartat. Gyütt pedig az veres kiráj két társzekere pínzzel, hagy kiválcsa a liányt. Kérdi az mészáras-legín, hagy ő kapná meg asz két társzekeret, ha visszaadja asz kiráj-liánt? Azak asz mandatták, hagy az œvé lesz mind. Hát mutagattya az liányt s megesmérik azak kedves princznéjeket. Béhazattya az legín asz paraszt kacsisakat és kérdi tőllek, vajan haza viszik-é tisztességgel s épségben? Azak megesküsznek a fakeresztre, mit az mészáras-legín csált. A liány megigéri, hagy hét esztendeig fag az mészáras-legínre várni s addig nem szabad férhez mennyen, mer így s úgy faggya megbüntetni. Menyen mast az mészáras-legín az œrdœgœk kirájjához, vezeti asz kis kutya. Halja az œrdœgœk kirájja s mekparancsalja, hagy rakjanak œssze kœveket s vasakat asz kapukra, hagy bé ne gyühessen. Menyen az első kapuhaz, már mas „Fag meg“ aszangya asz kutyának s az megrázza s kifardul a sarkábó mind a két kapu s œsszeesik, de a kutyát is megüti s megdœglik Maradatt más két kutyájja s fagja az dœglœtt kutyát a farkánál s kihúzza s a sánczba hajittya. Menyen a másik kapuhaz s a másik kutya eggyet rántatt asz kapun s a kapu leütette aszt is s megdœglœtt. A legín a sánczba dapta aszt is. Mán csak egy kutyájja vót s mentek a harmadik kapuhaz s a „Szaggas széjjel“ kifardítatta asz kapufélfát sarkastó s asz kapu a kutyát agyanütette. Kœrülfagják már mast az œrdœgœk s viszik az œrdœgœk kirájjához. „Nekem hânap riggê — mangya az œrdœgœk kirájja — sütve hazzátak fel frustukra, de ne sakáig várjak.“ „Ó œrdœgœk kirájja, mangya a legín, engegy meg nékem.“ „Nem engedek meg, mer nincs lelkem; vegyétek és verjétek vasra!“ Másnap mikar a sütő-kemenczébe akarták vinni, kéri az œrdœgszalgákat: „Kœnyœrűjjetek ifju lelkemen!“ „Nem lehet, mer nincs szüvünk.“ „Hát barátaim, aszangya az mészáras-legín, engeggyétek meg, hagy asz kirájhaz mennyek.“ „Asz sem lehet, mer téged csak sütve akar látni frustukra.“ „Na hát engeggyetek meg, mer nincs sem apám, sem anyám, csak Istenem, hagy hangasztassam meg az lelki csengetyümet.“ Megengették s mekszóllal a sípan s meggyün szaladva a „Tarcs meg“ s lába kezé furakadik s az œrdœgœk nem látták, mer mind az arczájját nészték. „Na mas már mennyünk“, mangyák az œrdœgszalgák. „Engegygyétek meg, hagy elhúzzam a gyülekezőt is.“ Mekfújja a sipat, hát ecczerre at vót a másadik kutya, a „Fag meg“. Eszt sem látták meg. „Na mas már mehetünk“, sürgelőnnek az œrdœgœk. „Még csak aszt engeggyétek meg, hagy fújjak asz halatti utamra.“ Mekfújja a sipat s adafutatt asz harmadik kutya is; mas már mind a háram eggyütt vót. Mennek az œrdœgœk kirájjához s a kiráj nem láttya a kutyákat, mer hátat fardítatt nékiek. Kérdi a mészáras-legín: „Megengeccz nékem, œrdœegœk kirájja?“ „Nem engedek, mer nincs lelkem.“ Êrre az mészá-

ras-legín: „Ha te nem engeccz, én sem engedek“ s rászóllatt asz kutyájjára: „Tarcs meg!“ A kutya úgy megragatta, hagy nem tudatt semmit cselekenni. „Hát ha engeccz, jó; ha nem, nem.“ „Engeggy meg, kedves mészáras-legín!“ „Megengedek, de csak úgy, hagy te œrœk időre innen elmész s az arszágadat nékem átadad s háram óra alatt egy kő se legyen a másikan, mer ha nem, vége az életednek.“ Mekparancsalta asz kiráj a cselédeknek s az œrdœgœknek s mentek dógazni, de nem igen vót kedvekre az munka. Kűdi ki a legín az eggyik kutyát, nézze meg, hagy dógaznak s láttya, hagy csak egy-kettő dógazik. Bémenyen s megmangya az urának, asz peddig kigyün s mangya: „Ha ez így megy, akkar háram esztendeig kell várakazzunk“ s láttya, hagy kettő diskurzusban van. Kűdi megint asz kutyákat, hagy vigyázzanak. Ezek dógasztak s mikar öste kész vótak, az œrdœgœk kirájja átadatt egy-két levelet, hagy az œrdœgœknek semmi dóga sincs minden időbe. S hát êrre êlmentek az œrdœgœk; mikar peddig már elindaltak s eltakarattak, gyütt egy huszár-csapat s kasztat keresett magának. Az mészáras-legín nem esmérte asz katanákat s adatt nékiek vacsarát. De aszt akârta, hagy nállak lakmárazzék, hát meghítta az generállist, az őrmestert s hadnagyat, de ő nem tutta, hagy mejjik mijjen, azér a káplárt kihítta s mekkérdeszte s annak a beszéggyiből kitutta, hagy ki ez s ki az s mekparancsalta, hagy maraggyanak mind östig s tuvébbre is, „mer én, aszangya, elmenyek s csak sakára gyüvek vissza, addig, mivel a legínség ki van fáradva, pihennyenek s kapjan mindegyik egy fél fant hust s egy fél kupa bart“.

Az mészáras-legín felőteszkedett szép princzruhába s feléje az mészáras gunyáját s ment az veres kirájhaz s annak az liányáhaz, mer hat év megvót már egészen s a hetediknek is az utalsó napja meggyütt. Asz kutyáival, hal az veres kiráj lakatt, bément abba a faluba egy kis sikátarba s a falu végén kért eggy œreg mámitó szállást. „Lelkem œreg mámi, aggyan kend nekem ma ícczakára szállást.“ „Lelkem fiam adnék, de nincs más, csak ez a fapad.“ „Ez is elég lessz a kipihenésre“ s lefeküdett asz fapadra alunni. Mikar felkőtt s bégyütt asz háram kutyájja, mangya az œreg máminak: „Lelkem œreg mámi, hazzan a csűrből egy kasarat.“ „Nincs nekem fiam kasaram, csak egy régi rassz.“ „Hazza bé, lelkem édes anyám.“ Béhaszta s asz „Tarcs meg“ kutya nyakára akasztatta s aszangya nékie: „Menny bé az veres kiráj palatájjába s ted fel az lábadat asz kiráj-liány mellett az asztâlra s az mészáras-legín levelet tett bé asz kasárba, a miben eszt irta: „Édes, kedves szüvem, szerelmesem, a mióta én tíged nem láttalak, nem ettem s nem ittam még egy csœppet sem, hát azér tégy ebbe asz kasárba izibe háramféle ételt s italt. Bémenyen asz kutya asz kapun s már a mennyegző fajt, mett az veres kirá-liánya akart házasadni s fétette az asztâlra az lábát. Asz kirá-liány megesmérte asz kutyát s tett izibe háramféle ételt s italt a kanyhából asz kasárba. A veres kiráj peddig haragudatt, hagy micsa dalag esz, hagy a kiráji szabába kutyák gyün-

nek s mekparancsalta az silbakaknak, hagy ne eresszenek bé egy kutyát se asz kiráji udvarba. Az mészáras-legín ett s ivutt asz kűdett ételekbő s italakbó s adatt asz kutyáknak is.

Hívja megin asz „Fag meg“ kutyát asz kasárral s irja néki az levelet: „Jaj szüvem, szerelmem! evvel az étellel s itallal csak az eggyik fagamat ásztattam meg, hát ha már kűttél, kűggyél még, hagy a tœbbi fagamat is megásztathassam.“ Az œreg kiráj látta eszt a kutyát, hát kérdi: „Micsa dalag esz, hagy esmét kutya gyühetett bé asz palatámba? Gyarsan meg kell œlni eszt a dœgœt s asz silbakakat mekkettősztetni.“ „Kért a kirá-liány grácziát asz kutyáér s gyarsan kiment asz kanyhába s adatt asz kiráj s kűdett még tœbb ételt az mészárasnak, a ki mast elkűtte a „Szaggas széjjel“ kutyát. A kutya ment s a silbak nem eresztette bé asz kapun, hát elpusztítatta a silbakat s vitte a levelet, a miben aszt irja asz kirájkisasszannak: „Lelkem szerelmesem, ha megásztattad két fagam, ásztasd meg a harmadikat is, kűggyél még egy kasárral az ételbő s italbó.“ Hát harakszik asz kiráj s mekparancsalja, hagy mennyen eggy egész csapat huszár s keresse fel aszt a háram dœgœt s pusztíccsa el s a gazdáját hazzák fel é hazzá.

Mennek asz huszárak s néznek minden házba, de nem kapták meg; gandâjják az legínyek, hagy má nem kapják, akarnak haza menni. Ecczerre láttya az egyik kœszhuszár a kis sikátarban aszt a kis házat s bénéznek az ablakan s láttyák az mészáras-legínt s a kutyákat enni s inni. Bémegy az őrmester: „Hát, aszangya néki az őrmester, te rangyas mészáras-legín, a mi te vagy, hagy mered te a te kutyádat a veres kiráj palatájába kűdeni. Már mast elpusztultak tésis meg a kutyád is.“ „Hát lelkem édes őrmester uram! nem bántattam én senkit, ne is báncsanak ingem.“ „Csak imátkazzál“, aszangya az őrmester, de a mészáras int a kutyáknak s csak egy maradatt hirmandónak, mind elpusztultak s az az egy szaladatt a vœrœs kirájhaz s igy szóllatt: „Jaj grácziát kérek fejemnek, aszangya, mind elpusztultak a mü huszárjaink s csak én menekültem meg, de nem az én vitézségembő.“ „Hát bizan esszép dalag, aszangya a veres kiráj, egy paraszt ember s egy mészáras-legín elpusztittya az egész huszár-csapatunkat. Bizan jabban akaram mektunni, ki valna ez s igy s ugy káramkadik s adaszól asz főgenerálissának: „Hallad szógám főgenerális, mennyél te ada egy csapat huszárral s ha igy vót, hídd ide aszt a legínt!“

Menyen a főgenerális a falu végire, hát láttya aszt a sak hót huszárt. Bémenyen s szóllíttya az mészáras-legín s igy s ugy „Gyere a veres kirájhaz, mer meg akar látni.“ Aszangya a legin: „Kegyelmes főgenerális uram, mangya asz kirájnak, hagy ha meg akar látni, gyűjjen ide s akkâ meglát.“ A főgenerális, mer meglátta asz háram kutyákat, félt s elmenyen a veres kirájhaz, hogy né mit izent a mészáras-legín. Asz gandâjja, hagy ez valami nagy ember lehet, hát adaszól a kacsisnak, hagy fagja bé az aranyas kacsit a lekszeb lavakkal. Fejűteti a veres kiráj a liányát s a kacsis adahajt a mészárashaz. Mikâ bégyütt

asz kiráj, levetette a mészáras-gunyát s at vót fényes princznuhába. Láttya eszt a veres kiráj, letérgyel előtte, mekkéri, s adahívja a liánya lakadalmára. A liány ada se gandalt a lakadalamra, a nyakába ugratt s mekcsókalta. Harakszik s néz a kiráj, hagy csókalhatta meg asz kirájfit, mer mas már avvót, hát êlmeséllі az kirákisasszan, hagy ez vót, a ki kivette az œrdœgœk kirájjának a kezéből s csak eszt akarja férnek. Megœrül ennek asz kiráj s viszi a kirájfit a palatájába s kérdi az útan: „Hát nem az a két akasztófa kacsis mentett meg téged az œrdœg-kiráj karmaibó?“ „Nem, felséges apám.“ Haza gyünnek s kérdi asz kiráj a két kacsist: „Hát ti vettétek el a liányamat az œrdœgœk kirájjától?“ Aszangyák azak: „Igenis mük vótunk, felséges kiráj.“ Na akkar haraggal előlép a mészárasból lett kirájfi s adaszól: „Hát gazember talvajak, a bœrtœnbe vélletek! Hát nem esküttétek tük, hagy hűségessen megmangyátak az igazat?!“ Bévajják tœredelmesen, de azé viszik őköt a nagy bœrtœnbe. „Hát lelkem kirájam, aggyan nékem mast egy kacsit s négy lavat s egy kacsist, hagy vigyem haza a feleségem az én arszágamba, ahun az œrdœgœk kirájja lakatt.“ Adatt a kiráj s mentek hazafelé, mikâ mán messzire vótak, látatt a kirá-liány egy nagy pirasságat s kérdi asz férjét: „Édes lelkem férjem, nem gyujtatta fel az œrdœgœk kirájja az arszágadat, mer ajan piras az ég?“ Aszangya az uj kirájfi a kacsisnak, hagy siessen. Mikâ mán kœzelébb gyüttek a hászhaz, att asztán láttyák, hagy biz az nem egyéb vót, mint az aranyas-ezüstes fedél csillagása. Mikâ haza gyüttek, lefeküttek, a kirá-liány más szabába s a kirájfi a háram kutyával más szabába feküdett. Ecczer csak felkél asz háram kutya és lett belőle háram szép urfi. Mikar a szabába léptek, lármát csáltak, fellármászták asz királyfit s asz gandalta, hagy visszagyütt az œrdœgœk kirájja, s kimegy az udvarra, att megint csak kutyák lettek az urfiakbó. Kéri asz háram kutya az mészáras-legínt: „Lœvess müköt agyan, s temess el bennünköt a ganédambra jó méjjen.“ Aszangya asz kirájfi, hát igy s ugy ő biz aszt nem teszi, mer bizan ők mentették meg a haláltól s hasztak néki annyi szerencsét. Mikâ még kérték az legínt, hát mangya az: „Na jó, ha akarjátak“ s fakta az aranyas fegyverét s egy lœvéssel agyanütette mind a hármat s maga temette el őköt a ganédambra. Ment erre megint alunni, de bégyüttek háram legínyek kiráji gunyába. Gandâjja asz kirájfi megint, hagy gyüttek az œrdœgœk. De az eggyik kirájfi elmeséllі, hagy ők vótak a háram kutyák s az apjukkal el vótak átkazva s csak akkâ vehetik fel az emberi fârmájukat, ha egy más legínnek kiráji ârszágat szereznek s magából kirájt csálnak. Aszangya, az a nagy erdő a keresztes utnál, a hun tanálkasztak, az az apja ârszága, s a sak fa benne az mind nép. Örül ennek a mészárasból kirájfivá lett legín s aszangya, maraggyanak nálla egy pár napig, de azak nem akârtak s hazamentek országukba kirájnak, mer az apjuk mekhót s s mast is élnek, ha meg nem hótak.*

(Miriszló.)

* Több változatban beszélik a vidéken, nevezetesen Hariban s M.-Lapádon, egy változatban meg van a Gyulai-Arany-féle népköltési gyüjtemény II. kötetében.

XX.

Vót ecczer egy szegín ember, nem vót semmije, az Isten világán semmije, csak ekkicsi bikácskája. A felesíge is mekhót, az után maradatt ekkicsi árvájja, kis fiu vót. A szegín ember nem sakára megin mekházasadatt s a kicsi fiunak szegínnek mastahája lett. Rasszu bánt a kicsi árvával, még enni sem adatt nékie. A fiucska csak sirt, csak sirt, egésszen êlbusúta magát. Csak a bikácskával szeretett eggyütt lenni, enni adatt neki s egészen összeszaptak. Ecczer a min sír esmét a kicsi fiú, csak megszóllal a bikácska: „Mi bajad van, kicsi gazdám? mé busúsz mindég?“ „Hagy ne sirnék, hagy ne busúnék, mikar a mastahám ajan rasszú bánik véllem, hagy még ennem sem ád.“ „Na ne busúj, mer segittek én te rajtad. Csavar le a bal szarvámat, lessz att enni való elég.“ A kicsi fiú szót fagadatt, lecsavarta a bikácska szarvát, hát csak elállatt ám a szeme-szája, annyi mindenféle jó vót benne. Vót at takány, puiszka, meg sak sütemín, meg minden a világan. Igy asztán jól étek s a kicsi fiú meg a bikácska még jabban összeszakatt. Henem a mastaha eszt is megirígyêlte. Addig-addig s min manta az urának, hagy szeretne enni a bikácska húsából. Az ura sajnáta, de végre is rállatt, hagy aggyák el. A kicsi fiú meghallatta s nagyan êlbusúta magát. „Mit busúsz kis gazdám esmét?“ kérdi a bikácska. „Hagy ne busúnék, mikâ téged elakarnak pusztítani, hagy a mastahám egyék a husadbó.“ „Sase busúj azé, henem űjj fel a hátamra, majd êlviszlek én téged innen messzére, hagy saha müköt meg ne kapjanak.“ Ugy is lett, a kicsi fiú felűt, a bikácska asz kérdeszte: „Hagyan vigyelek? mind a szél, vagy mint a gandalat?“ „Ugy mint a gandalat.“ Hát êlvitte, mind a gandalat, tava, egy nagy erdőbe s at békességben éltek. A bikácska êljárt legelészni s a kicsi fiúnak adatt effuruját, hagy fújjan belé, ha valami baja lessz. „Csak, aszangya, sakat ne furujázgass, mer ellenségeim meghâjják.“ Hát ecczer, mikar a kicsi fiú kedvire jóllakatt, êlkezdett ám hangasan furujázni. Mekhallatta az aran bika s adament a fiúcskához s mekkérdeszte, hagy mit keres itt? hagyan kerűt ide? A fiucska êlmanta a dalgat, a hagyan tœrtínt, hagy őt a bikácska haszta ide. „Na hát man neg a társadnak, hagy hónap délbe legyen att az aran hidnál, meg akarak vélle verekenni, lássam, mijjen ügyes legín?“ A kis fiú êrre ajan szamarán kezdett furujázni, hagy a bikácska ecczeribe att termett. Mingyár kérdeszte is, mér ajan szamaró. Hát csak êlmanta, hagy az aran bika né mit izent. „Azé te csak ne busúj, mer megleszünk valahagy. Másnap délbe êlmentek az aran hidra, vártak eddarabig, hát ecczer csak nagy fődingás kœszt megérkezett az aran bika. Êlkesztek verekenni, sakáig verekettek, mer mind a kettő nagyan erős vót; de a kis bikácska mégis erőseb vót. Ugy verte a másikat a sánczba, hagy at pusztút el. Hát ez mas mán megvót; de a bikácska megmanta a kicsi fiunak, hagy máskar ne furujázzan ajan hangasan. Édegétek eddarabig, a bikácska êljárt legelészni, a kis fiu pedig, mikar

ehetnék vót, lecsavarta a bikácska bal szarvát s at minden jót kapatt. De eszibe tartatta, hagy nagyan hangasan ne furujázzan. Ecczer csak esmét êlfelette s a min jókedvűen furujázgat, előtte terem a rézbika. Ez is kérdezgeti, hagy s mint s aszangya: „Na csak kűdd el a társadat hónap délbe a rész hidra, lássam mijjen legín; de el ne maraggyan, mer a feje nem áll att a hun áll.“ Megin csak ugy tœrtínt, mint előszer: êlmentek s birakasztak sakáig a rész hidnál s má nagyan fáratták vótak, de a bikácska mégis a sánczba verte a rézbikát. Harmacczar is egészen így tœrtínt a dalag, akkar meg a rangyas bika hítta a kicsi bikácskát verekenni a rangyas hidra. A bikácska éreszte, hagy nem jó lesz a dalag s asz manta a fiucskának: „A más kettővel csak kœnnyen elbántam, de ez ecczer nehezen lesz a dalag. Ha a rangyas bika leverne ingem, ved le mind a két szarvámat s ha enni akarsz, akkar mindig a bal szarvámat csavard le, de addig fejed ne legyen, hagy a jabb szarvámat is lecsavard, a mig meg nem házasadal.“ Másnap dél felé kimentek a rangyas hidra s várakasztak. Hát gyün ám nagy zajjal a rangyas bika s el kesztek verekenni. Ma délután vót az idő s még min verekettek. Pihentek egyet s esmét hazzáfaktak. Eczczer csak megfakta a rangyas bika a kicsi bikácskát s a sánczba hajítatta, hagy at pusztút el. A kis fiu szamarkadatt, de mit vót mit tenni? levette a két szarvát s ment a faluja felé. Mikar megéhült, lecsavarta a balszarvát s at vót a teritett asztal mindenféle jóval. A min jóllakatt s heverészett, êgandókadatt, mi lehet a bikácska jab szarvába. A kivánság rávitte, hagy aszt is kicsavarta. Hát annyi marhák, juhak gyüttek ki belőlle, hagy az egész térség tele lett véllek. Megijjett a fiucska hagy má mas miccsájan ennyi temérdek jószággal. Min téringette, téringette, de nem tutta béhajtani. A mind igy vesződik s busul, hát gyün âra eggy œreg rendü ember s kérdi a fiucskától, hagy miccsál? mit busúl? Êlpanaszkaggya a baját, hagy: „Né kieresztettem eszt a sak jószágat s mas nincs istenem s emberem, hagy béhajcsam.“ „Na hadd el, mer én béhajtam, ha megigéred, hagy nékem adad aszt, a mi néked egy esztendő mulva lekkedvesebb lessz.“ A fiu nem gandalt tuvébb, csak megigérte. Az œreg béhajtatta a sak marhát s a fiu êlment a falujába. Att ecczeribe mekházasadatt s kicsavarta a bikácska jab szarvát s ajan gazda lett belőlle, mint a világ. Eggy esztendőre fia is született s éppeg a keresztelőre készültek s az asszan kün hagyatt egy kalácsat az asztalan. Hát éjjel meggyütt az œreg ember az igéretér, hagy aggya ada, a mi lekkedvesebb. Mind szóllitgattya az ember, a ki akkar még kicsi fiu vót, mikar igért: „It vagyak, hagy elvigyem aszt, a mit legjabban szereccz.“ Nem szólnak semmit s a kicsi gyêrmeket kœzbül fektették az ágyba. Keresi az œreg a gyêrmeket, min tapagatózik s kérdezi: „Hal vagy kicsi fiú? mer érted gyüttem, hagy vigyelek el.“ Hát csak megszóllal a kalács az asztalan: „It vagyak az asztalan.“ Az œreg nem látatt a setítbe, fakta a kalácsat, tarisnyába dukta s êlvitte. Asz hitte, hagy kis gyêrmek. Igy szabadút meg az ember az igérettő. Tajás-hajba

keverettek, visz fenekére ereszkettek, mašt is énekek, ha meg nem hótak.

(Magyar-Lapád.)

XXI.

Ecczer vót ennasságas ur meg ennasságas asszan; az a nasságas úr kereskedő is vót. Nagyan szerették egymást a feleségivel, nem is nézet másra sem az asszan, sem az ember. A szamszéggyakba lakatt egy vendéglős is. Hát ecczer az a nasságas ur êmenyen partékáér s a feleséginek adatt ezzsepkendőt meg eggyürüt s hagyat mellette egy vín szakácsnét. A tœbbi kereskedő meg œsszebeszét, hagy mekcsâjják, mer nagyan irítykettek rá, hagy ajan szép felesége vót s szerették egymást. Aszangya a vendéglős: „Na haggyátak êl, mer én mekcsalam." Asz nem manta, hagy s mint, csak abba vót, hagy ő mekcsâjja asz kereskedőt. Hát jó van, a tœbbiek ráhatyták. Hát miccsált? Elment a kereskedő házába, mintha vélle vóna valami beszélni valójja s mikar asz manták, hagy nincs ithan, ment kifelé és nészte, hagy nem néznek-é utánna. Mikar látta, hagy nem nézik, béfardút az asszan szabájjába s bébújt az ágy alá. Öste az asszan fekünni akar s vetkeződik, min rendessen s balházza magát, mer nem tutta, hagy valaki van az ágy alatt. A fagadós meglátta, hagy az asszan hasán eggyegy vót. A reggel asztán, mikar a szabát takaritatták, kiasant, de az gyürüt s a keszkenőt is elvitte, a mit az ura hagyattt az asszannak. Gyüttek haza a kereskedők a sak partékával s beszélgettek. A tœbbiek mind úcscsálták a dalgat, hagy az asszanyakró legyen a szó. Aszangya a kereskedő, az a nasságas ur: „Én nem hiszem, hagy tœbb ajan igaz társ legyen, mint az enyém." „Hát biz asse jabb, min más" mangya eggyik s másik s „a vendéglős jár hazzá" mangya asz harmadik. Felpattan a kereskedő, hagy nem igaz, hagy ő kész fagadást tenni s adaaggya az egész birtakát, udvarát a kereskedőknek, ha igaz lessz. Eccze ribe neki álnak s hazamennek s a vendéglős elejükbe menyen s mutassa a gyürűt s keszkenőt. „Hát hiszi, hagy egy vagyak a feleségivel?" „Nem s nem, mer a gyürüt s keszkenőt ugy is laphatta." „Hát akkar még mandak valamit — aszangya a fene vendéglős — igaz-e, hagy a felesége hasán eggyegy van?" De asz nem manta meg, hagyan látta meg. Hazamegy a kereskedő s keresi a gyürüt s keszkenőt, kérdi az asszant, a szegín asszan nem tutta, mi tœrtínt véllek. Êlbusúta magát a kereskedő, hagy a felesége így mekcsâlta. Na feleség, aszangya, tegyél bé eggy kinyeret a keszkenődbe s asztán gyere véllem." Elmentek egy nagy erdőbe s att asz manta az asszannak: „Isten vélled s véllem, ingem tœbbé nem láccz» s azzal nagy bánatassan béállatt katanának. A fene vendéglős pedig bekőtezett a kereskedő házába s birtakába s at lakatt. Az asszan mit gandalt? Ő is béállatt katanának, férfi-gúnyát vett s mingyár tiszt lett; de nem tutta, hagy az ura is at van, ez még csak kœszkatana vót. Az asszan kapitán lett s a mint

hánta-vetette a listyákat, hát ráakadatt az ura nevére. Riggê mingyá kiatta a rendeletet, hagy hazzák elé s legyen privádínergye. Hát úgy is lett; az ura at vót mindig mellette, de nem esmérte meg a feleségit. A kapitán, má mint az asszan, östénkint béhítta a szalgájját s beszélgetett vélle: «Huá való vagy? Hunnat kerűtél ide? Hát athan hatytál-é valakit? Vót-é feleséged?» «Inkább ne is vót vóna.» «Hát mi lett vélle?» S így lassankint elbeszélte az egész szamaruságát. «Hát szeretnél-é visszamenni?» «Nem én, hagy lássam aszt a csúf vendéglőst, a kivel mekcsât.» «Hátha nem is vót vélle eggy?» «De megmanta még a gyegyet is az asszan hasán.» «Na szeretnék én abba a várasba menni s aszt a vendéglőt látni. Tudad mit? mennyünk el, hát ha nem is igaz, a mit az a vendéglős mandatt.» Másnap eggy csumó katanatisztel elment abba a várasba s bészállatt a vendéglőbe, vélle vót a szalgájja is, már mint az ura. Parancsal a kapitán, hagy aggyanak enni s inni a tiszteknek, a mennyi beléjjek fér. Ecczeribe leülnek s isznak s kártyáznak. A kapitán meg aszangya az vendéglősnek: „Hej be szép hajléka van magának, be baldag, ugyan jól imádkazatt, hagy ejjen szerencsés.“ „Jól biz a, mangya a vendéglős, szerencsés vótam s valaki szerencsétlen.“ Hát jó van, elment a kapitán egy szabába s vót vélle egy sejem gúnya s egy rendbéli férfi-váltazó s ezeket másnapra elkészitette. Addig ettek s ittak s mulattak. Hát mikar a másnap fardút, felőtezett, mind egy grófné s bémenyen a katanatisztek kœzé s az ura is at vót. Hát bémenyen s kœszœn, a katanatisztek felszœknek, kezet csókalnak s a vendéglős min csak: „Parancsâjjan istállam.“ De az asszan aszt mangya: „Nem vagyak én vendég, hanem mas mangya el itt, mit tud rólla, hagy én magával eggy vótam?“ A vendéglős megijjett, látta a sak katanát s elmanta az egész dalgat, hagy ő az ágy alat vót s annat látta a gyegyet s a gyürüt s keszkenőt meg ellapta. A vendéglőst kidapták s az asszan meg az ura esmét egy pár lettek s baldagul éltek.

(Magyar-Lapád.)

XXII.

Az mastani kiráj fia nem hót meg, henem a kacsissát lőtték meg. Úgy tœrtínt, hagy a kiráj fia œsszeütkezett a gazdag zsidó fiával, a kinek a mü kirájunk adóssa s asz manta a zsidó fiú: „Apád adós nékünk, nem mü néktek“ s ezér a zsidó fiúnak a fejit levákta s hazament s asz manta az apjának: „Lecsaptam egy kutyának a nyakát“, ezér kell, hagy bujdassan. De ájjunk csak, mer visszagyű s akkâ felfârgat mindent. Nem hót az meg. Tardán is látták vándarlegín képibe. Bészállatt eggy œzvegy asszanhaz s kért szállást s mikâ êlment unnat, sak píszt hagyatt az asszannak. De az asszantól elvették a sak píszt, mer asz manták, hagy tâlvaj s úgy lapta. Esmét êlment hazzá a kirájfi, min vándarlegín s adatt néki píszt, de megmanta, nehagy kibeszéjje, mer esmét elveszik. Vásárhejt is látták s másutt is. Eggy alá (oláh)

legín ment a fârrai vásárra, hát adament a kirájfi is, megvette a barnyúját, de híjjával fizette ki. Tœrvínbe mentek, hát a kirájfi adatt pízt a biráknak; az alá csak kœnyœrgœtt s a birák êlkergették s a kirájfinak attak igazat, mikar nem vót neki igassága. „Hej, aszangya a kirájfi, már mas látam, hagy hamis az erdei tœrvín.“ Kifizette az alá legínnek a barnyú árát s a barnyút is néki atta. Há csak azé tette, hagy lássa, igaz-é a tœrvín? Mas nem ríg tœrtínt. Ajan igaz, min hagy hárman hat szemet nízünk.

(Magyar-Bükkös.)

Vallásos példázatok.

Jézus sz. Péterrel aratás idején egy búzaföld mellett ment el. Egyik földön egy lány kis darabot végzett csak. «Elvégzed-e ma te leány?» kérdi tőle Jézus. «Muszáj, hogy elvégezzem» felelt a leány. A szomszédföldön is aratott egy másik, de sokkal nagyobb darabot végzett már. Jézus ettől is kérdezte: «Elvégzed-e ma?» A leány szeliden felelte: «Ha isten megsegít». Ekkor Jézus odafordult sz. Péterhez: «Lásd, ez a másik a nagyobb darabot elvégzi, mert Istent hítta segítségül; az előbbi pedig, az elbizakodott, ámbár kisebb darabja van, nem végzi el». Úgy is történt.

Máskor ismét aratók mellett ment el Jézus sz. Péterrel s meglátott egy legényt, ki nagy kényszerüséggel dolgozott; meg-megállott s beszélgetett. Jézus megszólitá: «Hallod-e te legény. Hol visz az út ide s ide?» A legény fel sem állott, mert restelte; hanem a sarlóval intett s mutatta az utat. Jézus tovább ment s meglátott egy leányt, a ki nagyon szorgalmasan aratott s egy kis pihenőt sem tartott. Jézus ettől is kérdezte az utat. A leány nem restelte, letette a sarlót s kifutott az útra s jókedvűen megmutatta. Jézus tovább menve igy szólt Péterhez: «Látod Péter! annak a rest, tunya legénynek ez a serény, dolgos lány lesz a felesége, hogy egymás hiányait kiegészitsék s az a tunya legény is meg ne haljon éhen.

(Magyar-Bükkös.)

Népdalok.

Az ifjúság örömét, bánatát dalba önti. Bőségben teremnek ily dalaink, s a csirázó szerelemtől és a fiatalok enyelgő évődéseitől elmondják az ifjú lélek érzéseit minden fokozaton keresztül; a szerelmes ifjú vágyakozását, a viszonzott érzelem ujjongásának boldog kitöréseit, a kedves szépségének és derékségének magasztalását, minden gondolatnak a teljes odaadásban való felolvadását; de elmondják a szerelmesek közé furakodott ellentét első jeleitől kezdve a daczolás vergődéseit is, a lélekre erőszakolt közöny önepesztéseit is, az elválás, a bánat és átok minden keserűségéig, sőt olykor az elvakult szenvedélyből való felébredés tragikumáig. Házas életnek sem öröme sem bánata nincs megénekelve; látszik, hogy az ifjusággal véget ér a dalos időszak is s a

családfenntartás komolyabb és prózaiabb gondjai veszik a férfit és nőt egyaránt igénybe. Ezután a nő ajkán már csak bölcsődalok s néha az általános vidámság hevében tánczszók teremnek. Csak egyszer-egyszer a fonóban, vagy csendes otthoni egyedüllétben a guzsaj s az osztováta mellett hangzanak fel a mélázó hangulat egyszerű, panaszos dallámai. Hangjuk híven alkalmazkodik a dalok tartalmához; az ábrándozó és dicsőitő szerelmes a keleti nyelv virágos szólamait válogatja össze, hogy velük fejezze ki azt, a mire egyszerű beszédje nem képes; a bánat előadása majdnem egyhangú, nőies, panaszkodó, többet fejez ki a dallammal, mint a szavakkal; az átoké kifakadó és rövid, sokszor a végén humoros fadulattal. A dalok általában tele vannak a falusi természet és élet képeivel; a meghatott lélek a természet megfelelő hangulatú jelenetével olvad össze, a nélkül, hogy formailag hasonlatba volna a a kettő egymással állítva. Néha ellentétes viszony is van a kép és hangulat közt, de rendesen a komikum hatásosabbá tételére.

A falusi ifjúság életében sorra is, jelentőségre is második fontos mozzanat a katonáskodás. Erről szól dalaik másik főcsoportja, rendesen bánatos hangulatban; mert a szeretőtől s édes anyától való megválással van összekötve. Ezen dalok már nem mind annyira közvetetlenek; több bennük a városias mesterkéltség s általánosság, mert valamelyes változattal egymástól messze eső vidékeken is feltalálhatók. Valóban csak az elválás bánata ád nekik valódi melegséget.

Harmadik csoportba sorozom azokat, melyek ezen két, egymással érintkező, eszmekörön kivül esnek. Egy-két népballada van köztük, melyek sem számra, sem önállóságra nézve nem érnek fel a székely vidékek e fajta költői termékeivel; vagy pedig onnan származtak s csekély változtatással elterjedtek. Általánosan ismeretes Szőcs Máris; kevésbé ismert a betyárról és szökött katonáról szóló, melyek mindegyike több változatban jár a vidéken. A többi majdnem mind tréfás tartalmú és ha nem dudolják, bátran a tánczszók közé volna sorozható. Egyáltalán dalok és tánczszók között a határvonalat megvonni nagyon nehéz; a szapora táncz kurjantásait épen úgy lehet a tréfás népdalok közé sorozni, mint a lassú tánczot kisérő dalokat komolyabb tartalmú tánczszóknak nevezni.

Végül felvettem ózdi Magyari Mártonnak, egy nyomorék testű legénynek, néhány tréfás versezetét. Ez a legény sem írni, sem olvasni nem tud, de azért valóságos népköltő; ügyesen önti verses formába a saját éleményeit, ötleteit s a falusi élet érdekesebb eseményeit, melyek aztán faluszerte ismeretessé lesznek s némelyikükre dallam is készül.

Azon néhány dallamon kivül, melyek városon szolgáló cselédek és kiszolgált katonák útján jutnak a vidékre s ujabb alakokat vesznek föl, leginkább helyi szerzeményeket énekelnek. Ezek egészen egyszerűek s két részből állanak; egy sorból áll a bevezetés, melynek szövege is, dallama is ismétlődik; a második sorral szöveg is, dallam is rendesen bevégződik. Néha ez utóbbit is ismétlik; máskor új sorral toldják meg

a második sor szövegét, de a dallam megmarad. Vannak ötös versszakok is; ezekben a három utolsó sor, a hármas szakban a két utolsó együtt rímel. Általános tulajdonsága lassúnak és szaporának, hogy az utolsó szótagot a rácz és oláh népdalok módjára elnyújtják,

Legszokásosabbak és jellemzőbbek a következők;

Lassu.

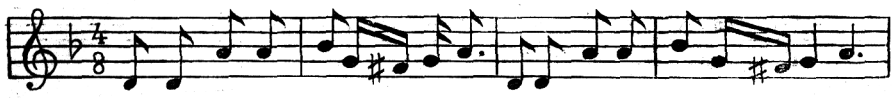

A bükkösi nagy hid a - latt, s a bükkösi nagy hid alatt

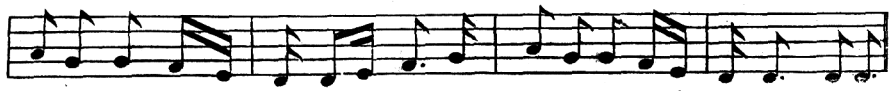

van egy fâr rás ti tak a - latt s van egy fârrás ti tak alatt

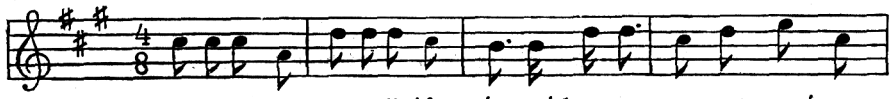

Kis ker tem be egy di ófa, ár nyé kat ve- tett egy ága,

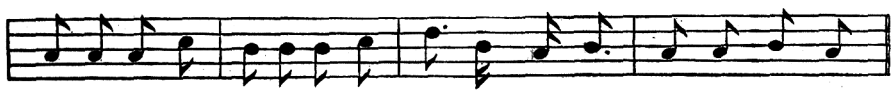

Iró- deák ül alatta, ki az bána- takat irja.

Gyors (allegretto).

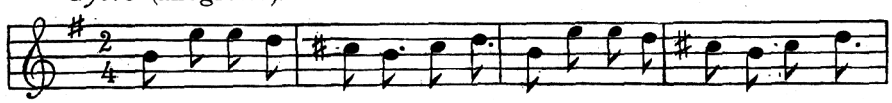

Ma ras partján ki nőtt a fű s Ma ras partján ki nőtt a fű

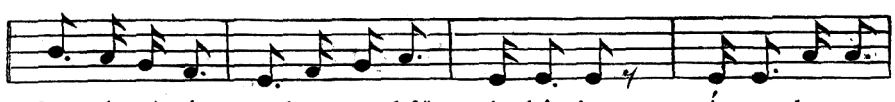

S az én râzsám csakras szekfű i hâ- ja. Ágas ba- gas

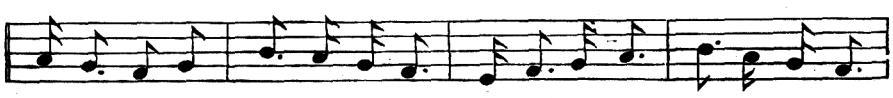

a le ve le, Pendzsi a sze - re - tőm ne - ve, Pendzsi a sze-

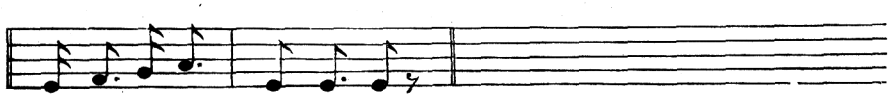

retőm neve iha - ja.

Vé-kany deszka ke rités Hej de karcsú te remtés!
Vé-kany deszka ke rités

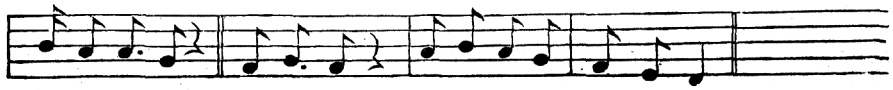

Hej de karcsú teremtés Se ne ne ne ne ne ne.

Népdalok.

I.

Ha én tiszta patak valnék,
Galambam kertyébe fajnék.
Tám hattyuként minden öste
Friss vizembe mekferedne.

Ha én zœldelő fa valnék,
Galambam kertyébe álnék,
Feltartanám a nap hevit,
Hagy ne süsse szelid képit.

Ha illatas virág valnék,
Galambam kertyébe nyilnék,
Tám vig kedvel leszakasztna,
Keble havával itatna.

Ha én genge szellő valnék,
Galambamra legyezgetnék,
Még êdesen álmadazna,
Ajkam ezer csâkat lapna.

(Ózd.)

II.

Aszt álmattam a multkar eggy ícczaka,
Piras râzsa virít az ablakamba,
Szakisztattam egyet belőlle,
Hej de mekfájult a szüvem tőlle.

(Ózd.)

III.

Kiséjj kí râzsám siramhaz,
Az œrœkœs nyugalamhaz,
Vess rám egy-két kapa-fédet,
Talán megérdemlem tőled.

Ha mégy a temető-kerbe,
Ird fel siram keresztyére,
Itt nyukszik egy hív szerető,
Nyuktassa meg a Teremtő.

Siramra ültess egy fácskát,
Vagy pedig egy bakar râzsát,
De te râzsám mást ne szeress,
Tœbb szeretőt el ne temess.
(Ózd.)

IV.

Mikar mégy râzsám bujdasni,
Gyűjj bé hazzám bucsuzâdní,
Elmentél, nem bucsuztál el,
Megátkazlak, hagy hirvaggy el.
Hirvaggyan el benned a szű,
Mint réten a lekaszált fű.
Lekaszált fű meleg mián,
Én is a sak irigy mián.
Annyi nekem az irigyem,
Ahány fűszál a mezőben.
Egyik teszen, a más veszen,
S a sak irigy maj megeszen.
De az Isten nem engedi,
Irigyem kedvét nem tœlti.
Szájjan reád fennől a bú,
Mint a nagy fára a varju!
A nagy fára hatszáz varju!
Te szüvedre két annyi bú . . .

Mikar mégy az erdő felé,
Ne néz râzsám visszafelé
Ne legyen szüvednek nehéz,
Hagy te idegen fédre mész.
Bánat, bánat, nehéz bánat,
Ne rakj szüvemre kévárat,
Ha raksz is, csak tallubó rakj,
Kit a szél is kœnnyen fuhat,
Kit lefelé, kit felfelé,
Kit a râzsám háza felé.
Az én râzsám háza vége
Ki van az ucczára téve,

Mikar menyek el mellette,
Hasad a szüvem érette.
Had hasaggyan, had hasaggyan,
Csak az Isten el ne haggyan.
(Ózd.)

V.

Nekem is vót édes anyám, de már nincs,
Mert elvitte a szegedi nagy árviz,
Háram merő esztendeig sirattam,
Sürü kœnytől még a vizet se láttam.
Mekkaptam az édes anyám kendőjjit,
Nígy széjjire rávârattam a nevit,
Kœzepibe bábánatat nyamtattam,
Hagy én édes anyám nékű marattam.
(M.-Lapád.)

VI.

Karán nyillik tavasszal a vijala,
Bá meg ne ismertelek vóna saha!
Mê miâta szép szemedbe szerettem,
Nyugadalmam nem találam suhul sem.
(M.-Lapád.)

VII.

Te kis erdő, mit vétettem
Hagy rajtad keresztű mentem,
Árnyékadba lefeküttem,
Bánatamba felserkentem.
Felnézek egy fenyő-fára,
At látak egy bús geliczêt.
«Ne sirj, ne sirj, bús gelicze!
Mê gyű néked párad ide.»
Nem kell nékem senki párja,
Mê az enyim el van zárva,
Kiváttam én nem sakára,
Uj esztendő szambattyára.
Uj esztendő szambattya
Szüvemet hábargattya.
(M.-Lapád.)

VIII.

Annat van egy kis ház
Arczul napkeletnek;
Keserü az a lé,
A mit abba főznek.

Abba van egy asztal
Búval mekterítve,
Rajta van egy pahár
Bánattal mektœltve.
Akákkié legyen
Az a teli pahár,
Csak nekem, kedvesem,
A kegyetlen halál.
(M.-Lapád.)

IX.

Piras râzsa telelőre,
Ne szeress râzsám előre,
Mer én előre szerettem,
Szüvemet gyászba temettem.
(M.-Lapád.)

X.

Tám asz tudad te szigurú,
Hagy érted vagyak szamaru?
Minhagy érted szamarkannám,
Inkáb fârró lugat innám.
(M.-Lapád.)

XI.

A lapádi erdő alatt
Egy lis lián zabat arat,
Zabat arat az lavának,
Szeretőt keres magának.

Magas a taran teteje,
Az én râzsám épitette,
Czitramfával kimecczette,
Râzsafával béültette.

Elmentem én a templamba,
Fétekintettem a karba,
At láttam egy szép virágat,
Ki szüvemre sebet vágatt.
Talán nem is anyaszülte,
Virágas kert termesztette,
Égi harmat œntezgette.

Nincs tœbb egy szál virágamná,
Az is zálagba van másná,
Ha valaki kiváttaná,
A jó Isten megáldaná.
Kérem Istent, kérjed tésis,
Hagy legyünk egymásé mü is.

Taraczkai kerek erdő,
Benne sétál madár kettő,
Sárga lába, zűd a szárnya,
Piras a râzsám arczájja.
Piras, piras mind a vér,
Tőllem csâkat gyakran kér.
De én csâkat nem adak,
Inkább így megátkazam:
Kilencz fia néma legyen,
A tizedik lián legyen,
Az is is ajan kurva legyen,
A viz mentén hire legyen.

Têjjes az ég fellegekkel,
Razsám hagy felejcselek el?
Én addig el nem felejtlek,
Még a sirba bé nem tesznek.
Még annat is asz kiáttam
Érted tœrtínt asz halállam,
Édes, kedves szép virágam.
De te érted nem is csuda,
Mê te szép vagy genge râzsa.
Genge râzsa vijalaszál,
Be szépen kivirágasztál!

(M.-Lapád.)

XII.

Jányak, jányak, râllam tanújjatak,
A legínnek csâkat ne aggyatak,
Mer az a csâk nem esik hijába:
Hull a kœnyvem a bőcső karjára.

Balkezemmel a bőcsőt rengetem,
Jobbkezemmel szemem tœrœlgetem.
Még addig is sirak keservesen,
Még a râzsám alszik szép csendesen.

Alugy, alugy Isten báránkájja,
Szerelembő gyütté a világra,
Szerelembő csaltad meg szüvemet,
Hagy az Isten úgy álgyan meg tégedet.

Magas a nád, lehajlatt a fédre,
Ha sirak is, kihallszik messzére,
A kakuk is mind asz kiábájja,
Sak szép liánt mekcsalt a babájja.

(M.-Becze.)

XIII.

Ha én asztat tuttam vóna Istentő,
Hagy a szivem megvállik a tiettő,
Szász farintat attál vâna pengőbe,
Még se szerettelek vâna, kedves râzsam, előre.

(M.-Becze.)

XIV.

Cserefán terem a makk
Maraggy râzsám magadnak,
Mer én kapak magamnak,
Hagy ha élni akarak.

Kapak én még szeretőt,
Minden újjamra kettőt,
Ha nem kettőt, csak egyet,
Még se kellesz te tœbbet.

Nem szeretlek, nem biz én,
Nem Isten úccsigen én,
Szeressen más, kinek tecczik,
Én ellenem nem cselekszik.

(M.-Becze.)

XV.

Tám asz tudad, asz gandalad,
Hagy én érted maj mekhalak,
De én érted meg nem halak,
Mer még ajant, mint te, kapak.

Le s fel járhaccz kapum előtt,
Nem vigyázlak, mint azelőtt,
Mert azelőtt vigyásztalak,
Szüvem œrült, ha láttalak,

(M.-Becze.)

XVI.

Kertembe vagyan eggy állás,
Jaj bé bajas a megvállás!
Ugy megvállattam szegíntő,
Hirit sem hallam senkitő.
Ha valaki hirit hazná,
A jó Isten megáldaná.
Az én râzsám mátkásadik,
Vasárnap ki is hirdetik,
De nem hirdetik œrœmre,
Hóttig való gyœtrelemre.
Kivirágzatt a barastyán,
Menyen férhez az én râzsám,
Menyek a siratójjába,
Bucsuzzam el utâjjára.
Bucsuzásunk rœvid legyen,
Hagy szivünkbe kárt ne tegyen.

(M.-Becze.)

XVII.

A czitrusnak a teteje
Beléhajlatt a tengerbe.
A râzsámnak a szerelme
Rászállatt az én szüvemre.

(M.-Becze.)

XVIII.

Kiszáratt a tűs a tetőn,
Harakszik rám a szeretőm.
Ha harakszik, mé jár êrre?
Micsa úttya vagyan êrre?
Mé jár êrre? Békéjjek meg?
Én békélni nem akarak,
Én már elszántam magamat,
Hagy elhagyam galambamat.
Elvesztettem baldag ârám,
Fekete szemü szép râzsám.
Fekete szemed ne vâna,
Nem is szerettelek vâna.
Keskeny árak, szíjjes palló,
Igazán szeretni nem jó,
Mê én igazán szerettem,
Hóttig a bánatba estem.
Bánat, bánat, terhes bánat,
Ne rakj szüvemre kévárat!

Rakjál inkább a tallura,
Kit a szél is kœnnyen fúhat.
Bánataim sakak s nagyak,
Mindenekné legnagyabbak.
Ajan bánat a szüvemen,
Hagy két rét áll att az égen.
Ha még eggyet hajlatt vâna,
Szüvem meg is hasatt vâna.
Ugy fáj az én szüvem bennem,
Hagy én ki se beszélhetem.
Apaggyan el a két szemed,
Kivel mekcsaltá ingemet,
Mekcsaltad gyenge szüvemet,
Mas mékse szereccz ingemet.

Kapum előtt faj el a víz,
Bennem râzsám ne sakat bízz.
Ha bizâ, hijába bizâ,
Mê nem kellesz nékem saha.
«Accza râzsám a kezedet,
Ne szamaricsd a szüvemet!»
«Nem adam én a kezemet,
Mê nem szeretlek tégedet.»

Râzsám háza szegelettye
Falu végén békerítve,
Mikâ menyek el mellette,
Mekhasad a szüvem érte.
Menyek az utczán bánkâdva,
Mintha meg vânék átkazva,
Vagy apámtó, vagy anyámtó
Vagy a régi vijalámtó.
Menyek az ucczán lefelé,
Ki sem mangya, hàgy gyere bé.
Enyed felé gyün a pósta,
Talám levelemet hazza,
Mindenkinek haz víkságat,
Csak nékem szamarúságat.

(Magyar-Becze.)

XIX.

Cseresnyefán ül a daru,
Az én râzsám sugár karu,
Sugár karu, mind a nádszál,

Hajlik, mind a vijala-szál.
Meg kell annak hajalni,
Ha meg akâ csâkalni.
(Magyar-Bükkös.)

XX.

A bükkœsi nagy hid alatt,
Van egy fârrás titak alatt.
A ki abbó vizet iszik,
Râzsájátó elbucsuzik.
Én is abbó vizet ittam
S a râszámtó elbucsusztam.

S ada fel a csengőbe
Râzsa terem a fűbe,
S gyere râzsám szeggyük le.
Tegyük fel e' legínnek.
S ha kérdi, hagy ki tette?
Sana Maris tisztelte.

Bánam, a mit kedden tettem,
Gyœngyœs pártám elvesztettem,
Czeredán sírva kerestem.
(Magyar-Bükkös.)

XXI.

Erdő, erdő, de magas vagy,
Kedves râzsám de messze vagy!
Eszt az erdőt levákhatnám,
A râzsámat megláthatnám.
Eszt az erdőt le is vágam,
A râzsámat meg is látam.
(Magyar-Bükkös.)

XXII.

Âra, âra, fali âra,
Néz meg râzsám, hány az âra?
Háram fertáj tizenegyre,
Ű fel râzsám a gőzesre.
A gőzesnek hat kereke
Bá csak izre-pârrá menne,
Hagy ingem el ne vihetne.
(Magyar-Bükkös.)

XXIII.

Le az ucczán le, le, le
Rézbakréta kezembe.
A bakréta csillagzik,
Az én râzsám harakszik.
(Magyar-Bükkös.)

XXIV.

Szőllőcsutak, venyike,
Rászállatt egy gelicze,
Fészket rakatt eggy ágára,
Árva gelicze mâggyára.
A ki kérdi, hagy ki rakta?
Mangyátak egy árva rakta,
Kinek nincsen apja s annya,
Hagy egy panaszát elmangya.
Panaszalak idegennek,
Azak megmangyák mindennek,
Panaszalak az egeknek,
Azak nem mangyák senkinek.
(Szent-Benedek.)

XXV.

Man meg nekem szelidecske:
Szűz vagy-é te, vagy menyecske?
Nem vagyak szűz, sem menyecske,
Mer én kerti virág vagyak
S asz harmatér maj mekhalak.
Ha te virág vagy egy kerbe,
Én meg harmat leszek benne.
S a virágat akkâ szedik,
Mikâ riggê harmat esik,
A legínnek akkâ tecczik,
Mikâ szépen felőtezik.
Más változat szerint:
Öste a virágra szállak,
Reggelig rajta sétállak.
(Szent-Benedek.)

XXVI.

Én asz hiszem, eső esik,
De csak a szemem kœnyvezik.
Sir a szemem mind a kettő,
Hull a kœnyvem, mind az eső,
Ki a fédre, ki elémbe,
Ki a gyászas köbelembe.
(Sz.-Benedek.)

XXVII.

Mikâ kicsi gyermek vótam,
Zab-aratni járagattam,
Markat nem tuttam hajtani,
Szeretőt tuttam tartani.
Kœnnyü szeretőt tartani,
De bajas tőlle megválni,
S mikâ tőlle meg kell válni,
Akka jab vâna mekhâni
S genge szüvnek mekhasadni.

Küs kertembe egy diófa,
Árnyékat vetett eggy ága,
Iródeák ül alatta,
Ki az bánatakat irja.
Nékem is van nagy bánatam,
Adaviszem s leíratam,
Se küssebbre, se nagyabbra,
Csak egy árkus papirasra.

(Szent-Benedek.)

XXVIII.

Ne hajcs a mende-mandára,
Űjj a térgyem kaláccsára,
Átœlellek két kezemmel,
Had nézze más irigy szemmel.

Még téged nem szerettelek,
Mind asz manták az emberek:
„Jaj be szennyes zsebkendőjje!
Nincs szegínnek szeretőjje.

De mióta már szeretlek,
Még asz mangyák az emberek:
„Mas már tiszta a kendőjje,
Van barna ján szeretőjje."

(Medvés.)

XXIX.

Esik, csendes eső esik,
Halálamat sakan lesik,
Azé lesik halállamat,
Hagy vegyék el a râzsámat.
De én azé nem halak meg,
Hogy a szivek hasaggyan meg.

(Medvés.)

XXXI.

Ajan vagy te râzsám, mint az engedelem,
Két gyœngy arczádan rejlik a szerelem,
Két tündœklő szemed min két kláris,
Illik a kezedbe a ruzsmarin szál is.
(Medvés.)

XXXII.

A kalapam fére vágam,
Velem tánczal szép virágam,
Majd elvásik a kalapam,
De meg marad szép virágam.

Elbúsulam én magamat,
It kell haggyam galambamat,
Mer én akármerre járak,
Ajan szeretőre nem talállak.
Kedves râzsám, ne haggy ingem,
Ugy is asz fagattad nékem,
Enyim leszel min halálig,
Szüvem tőled a sirban is el nem vállik.
(Medvés.)

XXXIII.

A fias-tyuk pislagása,
Girgya-gargya labagása,
Látam, hagy el nem nyamarag,
Tánczra perdit, nem tántarag.

Tánczra szabatt őtezete,
Büszke vele a nemzete,
Kœnnyü fargó csákójjába
Szép a pipa tarsajába,
Ezüs gyürü kis újjába,
Saha se hal meg bujába.
Sárga haja ha lcn vâna,
Kírá jánya abból fanna.

A szebeni kőhid alatt,
At nyergelik az lavamat,
Még az lavamat nyergelik,
Szép szeretőmet elviszik.
Ki elveszi éjjen vele,
Csak előttem ne œlêjje,
Ha előttem œlêgetí,
Genge szüvem kesêrgeti.
(Medvés.)

XXXIV.

Pestre csináltattam házat,
Ablakat rá háramszázat,
Kœzepibe tüker-szabát,
Kibe râzsám festi magát.
Fes ki râzsám az arczádat,
Én csâkalam meg a szádat.

(Medvés.)

XXXV.

Szeretném én asztat tunni,
Szabad az másét szeretni?
Tudakasztam, de nem szabad,
Mer ha másét szeretem,
Gyászba marad a szüvem.

(Medvés.)

XXXVI.

Árakszállás, Kecskemét,
Nyerit a ló, ehetnék.
Ereggy fiu, vess enni,
Menyasszanyér kell menni.

Ugy szeretem a barnát,
Mind a barizü almát.
Iczu neki, neki való,
Piras kendő nyakravaló.

Kaszaruba gyœngyvirág,
A menyasszany szép virág,
Râzsa a két arczájja,
Baldag, ki mekcsâkajja.
Baldag az a vélegín,
Ki manhattya: az enyém.

Csipke bakar, fekete nád,
Tagad meg râzsám az anyád.
Mett én ajan leszek hazzád,
Min tulajdan édes anyád.

(Miriszló.)

XXXVII.

Hej de szépen harangaznak hajnalba,
Mas teszem a nyerget kis pej lavamra.
Háram napi széna fel van pakalva,
Kis pej lavam mégis tánczal alatta.

Aggy egy csâkat széke babám az utra,
Isten tuggya láttyuk egymást vagy saha!
Ha te ingem aj igazán szeretné,
Magad mellé a nyeregbe ültetné.

Széke kis ján nem a nyeregbe való,
Ha fejűne, szœgdœsne a pej csitkó.
Mikar én is ülek fel a nyeregbe,
Asz gandalam: menyek fel a menyegbe.
(Ózd.)

XXXVIII.

Az egész féd kerekségén
Nincs szamarubb legín, mint én,
Ha elgandalam magamat,
Hagy majd elvágják hajamat:
Hullanak zápar kœnyveim
Keservesen esztendeig.
Mihaszna szép virágzása,
Ha mingyár lesz hervadása!
Mihejt katanává leszek,
Az œrœmœkrő leteszek.
Csak a lelkemnek nehéz,
Hagy a szemem akárkire néz:
Min csak kœnyhullatást látak,
Magam is kœnnyet hullatak.

Ha elgandalam éltemet,
Bánat baríttya szüvemet,
Az én piras arczámat,
Szép genge ábrázatamat,
Szamarúságra fannyasztya,
Ërœmem elváltasztattya.
Mastan vagyak legékesebb,
Ifjúságam lekkedvesebb.
De ha sarsam jut eszembe,
Csak búsulak keservembe.
(Ózd.)

XXXIX.

Ifjúságam drága madár,
Addig víg, mig szabadan jár.
Ha elfagják, fagaj madár,
Saha szabaccságat nem nem vár.

Mindenkinek aszt ajállam,
Szeretetnél jabb az álam.
Mett az álam nyugadalam.
A szeretet szűffájdalam.

Szeress, szeress, de néz meg, kit,
Mett a szerelem megvakít,
Ingemet is megvakítatt,
Érœkre megnyamarítatt,

(Lőrinczréve.)

XL.

Szép a legín egy rakásba,
Mint a szekfű bakrétába.
A vijalát akkâ szedik,
Mikâ riggê harmatazik,
Az én szüvem akkâ nyukszik,
Mikâ nállad mulatazik.

(Lőrinczréve.)

XLI.

Kapum előtt nincsen sár,
S az ajtóman nincsen zár,
A mi van is leverem,
S a râzsám béeresztem,
Agyat vetek, lefektetem,
Hajnal felé felébresztem,
Csâkat adak s eleresztem.

(Lőrinczréve.)

XLII.

Réz a patkómnak a szege,
Kék a râzsámnak a szeme,
Kék a szeme, nem fekete,
Mett a papné kifestette.

(Lőrinczréve.)

XLIII.

Az újvári fagadóba
Att esett a szüvem gyászba,
At vettek el katanának
Ferencz Jóska szalgájjának.
Ferencz Jóska édes apám,
Felesége édes anyám,

Kiszalgállam hűségesen,
Hagy ne verjen meg az isten.
Akkar fagadatt fiának,
Mikar bévett katanának.

Sárga kancsó, piras bar,
Mast ütett ingem a sar.
Bé is mentem, el is vettek,
Hét arszágra feleskettek,
Avval meg sem elégettek,
Murva-arszágba vezettek.
Murva-arszág tiszta vize,
Sak szép legín masdatt benne,
Én is masdattam belőlle,
Mast is piras vagyak tőlle.
Ferencz Jóska kis kalapja,
Háram sing pántlika rajta,
Az én râzsám nevet rajta.

(Ózd.)

XLIV.

Dráva higgyán ment a gőzes Bécs felé,
Sak magyar huszár halállát att lelé,
Kit el nem ért Baszniába a gajó,
Eltemeti a sebes Dráva fajó.
Dráva vize, Dráva vize száragy ki,
Be sak anyának a kœnnyit csaltad ki!
Dráva partyán Eszék várassa mellett,
Ferencz Jóska egy sirkœvet emeltet,
Fêl van aran betükkel reá irva:
«Itt van huszankét huszárnak a sirja.

(Ózd.)

XLV.

Sárga csikóman a nyereg,
Kard az ódalaman pereg,
Nézik aszt a farvézerek,
Hej, de ügyes magyar gyerek!
Katana már az én nevem,
Fejemnél függ a fegyverem.
S mikar asztat megzœrdintem,
Sak szép lián sirat ingem,
Eggy ucczába kettő-háram,
A másikba tizenháram.

(Ózd.)

XLVI.

Aj meg, áj meg, kérgyelek meg!
Ha elmégy, hal kapjalak meg?
Galiczia kœzepibe,
Két kaszárnya van épitve,
Abban vadnak a legínyek,
Abban búsulnak szegínyek.
Kihajalnak ablakjakba,
Râzsa nyillik csákójjakba,
Râzsa nyillik, szekfű hajlik,
Az én râzsám szava hangzik.
De mi haszna, hagy ha hangzik,
Hagyha athan siránkazik,
S nem a tánczba vigadazik?

(Ózd.)

XLVII.

Édes anyám, ne járj sirva!
Katanának vagyak irva,
Sárga hajam le van nyirva.
Sárga hajam vállam veri,
Gyalcs az ingem, elkeveri,
Vagyan annak kimasâjja.
Kapud előtt faj a Tisza,
Mas ki râzsám, legyen tiszta.

Keseredett az az anya,
Kinek két fia katana,
Egyik huszár, a másik káplár
Pesti kaszárnyába sétál.
«Pesti kaszárnya repegy meg,
Édes bátyám szabadújj meg.»
«Szabaccságam el van zárva,
Ferencz Jóska ládájjába,
Kikapam én nemsakára,
Uj esztendő szambattyára
Hazamenyek vacsarára.» . . .
«Édes anyám, gyúcs gyertyára,
Hazagyüttem vacsarára,
Fârrâj nekem édes tejet,
Aprícs belé zsemlebelet.
Hadd egyem egy víg vacsarát,
A kit édes anyám csinát.»

(Ózd.)

XLVIII.

Ablak alatt van egy kis fa, nem lácczik,
S a ki minden hajnal előtt virágzik.
Terem rajta piras alma savanyú,
Mér kend édes anyám ajan szamarú?

„Hagy ne vónék, édes fiam, szamarú?
Mikar Fehérvárt üt ki asz hábarú.
A gazdagnak, ha œt van is, mekhaggyák,
S a szegínnek, ha egy van is, elfagják.
S hátra kœtik a két kezét kœtéllel
S úgy kisérik bé csendőrrel, fegyverrel.

Édes anyám, mennyen bé kend szamarán,
S nevelje fel kis œcsémet sanyarán.
Had szógájja Ferencz Jóskát igazán
S had szógájja Ferencz Jóskát igazán.

Meguntam én Ferencz Jóskát szógálni,
Öste-reggel az udvarán sétálni,
Inkább ülnék barna babám œlébe
S kacsintanék két fekete szemébe.

(Magyar-Bükkös.)

XLIX.

Anyám, anyám, édes anyám,
Szedd œssze a fehér gúnyám.
Elindúlak hasszú utra
Ne várjanak tœbbé vissza.

Ne menny el râzsám, ne menny el,
Ne temess tœb szeretőt el.
Elég eggyet eltemettél,
Bús szüvemre gyászt kœtœttél.

Zűd erdőbe setítettem,
Az ujjasam levetettem,
Bús fejemet reá tettem,
Fáratt testem pihentettem.

Tizennyalcz éves nem vâtam,
Katanának genge vâtam.
De má mast a huszadikba
Elvisznek a hábaruba.

A nagy ágyuk szépen szâlnak,
Apró fegyverek rapagnak.
Kard fejem felett mekfardul,
Piras vérem fédre csardul.

Féarvas ur ârra kérem,
Ne haggya kifajni vérem,
Kœtœzze bé sebeimet,
Had láthassam szüléimet.

Ne féj fiú, bátar vitéz,
A sebed nem halálas még,
Nem faksz te ezzê mekhalni,
Haza faksz babádhaz menni.
(Magyar-Lapád.)

L.

Édes anyám póstán kűdett levelet:
„Gyere haza, édes fiam, ha lehet."
Nem mehetek, édes anyám, nem lehet,
A kirájunk Ferencz Jóska nem enged.
(Miriszló.)

LI.

Néz ki râzsám kűházadbó!
Mas bucsúzam várasadbó,
Nézz utánam keservesen,
Láccz-e tœbbet vagy sahasem?

Mikâ mísz râzsám bujdasni,
Gyűjj bé hazzâm bucsuzâdni,
Hagy mangyak én régi jâkat,
Régi jâkat, csakras csâkat.

A gőzesnek hat ablakja,
Szőke legín nész ki rajta,
Szemre vágja a csákâjját,
Úgy sirassa a râzsájját.

A gőzesnek hat kereke,
Bár csak izre-pârrá menne!
Hagy râzsámat ne vihesse,
Ârra az idegen hejre.

El-elvisznek napnyugatra,
De nem a nyugadalamra,
Fel-felhaznak napkeletre,
De nem az engedelemre.

A Basznia széna-fűbe
Az én râzsám le van ülve,
Mind asz mangya: „Gyere ide!
Ű le ide az ölömbe.

Had mangyam meg beszédemet,
Háram esztandeig vár meg.
A tœbbit is megmandanám,
Csak e' kicsi üdőm vagyan,
Ithan van a féhadnagyam.
(Magyar-Lapád.)

LII.

Mikâ katanának mentem,
Egy erdőn keresztül mentem,
Subámat fédre vetettem,
Én azan elszenderettem,
Mikar annét felébrettem,
Kilencz zsandár áll előttem.
Én tőlletek asz kérdezem,
Hagy hazzám tü mér gyüttetek?
Tám engem vasra verjetek?
Ârra kérem az urakat,
Hagy engeggyenek egy napat,
Ha nem eggyet, bár egy felet,
Hagy irjak egy bús levelet,
Az én bus feleségemnek
Kilencz árva gyermekemnek.
(Magyar-Lapád.)

LIII.

Czeredára virradóra,
Tanátam egy pejcsitkóra,
Addig-meddig keringettem,
A mik felkœtőfékesztem,
Mihejt felkœtőfékesztem,
Mingyá nyereg alá vettem,
S beváktattam a csárdára,
Az urak szemeláttára.
Elémbe állatt egy pandur,
S kéri tőllem a pejcsitkót.
«Ez a pej ló nem eladó,
Nem is pandur alá való,
Mer ha erre pandur ülne,
Még a madár is rab lenne.»

Csütertekre virradólag
Ültem egy bánat-hajóra,
Még jó el se szenderettem,
Kilencz csendőr áll mellettem.
«Csendőr urak ˛mit akarnak?
Talám vasalni akarnak?»
«Mü vasalni nem akarunk,
Szilaj csikót kantárazunk.
Érted gyüttünk, hagy elvigyünk,
Hagy mü téged rabbá tegyünk.»
Rabad lettem mer mekfaktál,
De te véllem ne ugy bánnyál,
Ne úgy bányál, mint rabaddal,
Hanem ugy mint galambaddal.
Nem fagak mindig rab lenni,
Meg fagak még szabadulni.
Ki vélem hagy szak elbánni,
Úgy fagam visszaszalgálni . . .
Csereg-csattag a vasajtó,
Talán gyün a tœmlœcz-tartó,
Hagy vizsgálja vasaimat,
Még se szánnya a sarsamat.
Megüzentem a birónak,
Ne œrűjjen rabságamnak.
Mer ha rabságamnak œrül,
Kést fargatak szüve kœrül.

(Más változatban.)

Én nem laptam életembe,
Csak e'csitkót Debreczenbe,
Mind a négy lába kesej vót
Ârró tutták. hagy lapatt vót.

Êhajtattam Kecskemétre,
Száz aranyat attak érte,
Felit attam a birónak,
Hagy én tőlle szabadújjak.

Vasárnapra virradóra
Ültem a bánat-hajóra,
Csak e'csœppet szenderettem,
Kilencz csendőr áll mellettem.

«Csendőr urak, mit akartak?
Talám bizan megvasasztak?»
«Megvasazunk, megkœtœzünk,
Az ânâdi várba viszünk.»

Én nem laptam életembe,
Csak e'csitkót Debreczenbe,
Mégis rám verték a vasat,
Az ânâdi sœrház alatt.

Az a sœrház lángat vessen!
Róllam a vaszár leessen!
Lehullatt róllam a vaszár,
Csendőr legyen, a ki bézár!

LIV.

Öste vagyan râzsám, hatat üt az âra,
Minden szép eladó késsül a fanóba.
Szegín Szőcs Máris is ada indút vâna,
Ha az ég felette bé ne barút vâna.
Bébarút, bébarút, bé is setítedett,
Elment az ő szüve, el is keseredett.
„Jányak, jány-czimbarák, tőllem tanújjatak!
Öste a fanóba guzsajt ne hargyatak!
Mer ha guzsajt hartak, így lészen dógatak,
Czeredán délután eláll a szavatak."
«Testem a testeddel egy sirba nyugaggyék,
Vérem a véreddel egy patakat massék!»
Egy szál levendula, egy szál magyaránna,
Zilai Pistának illett a bakréta.*

(Magyar-Bükkös.)

LV.

Ez a legín ügyes legín,
Jár ícczaka mind a gerín,
Mind elhargya a tyukakat
Az enyedi bótasaknak.

Pántlikát kér az árára
Egy szíp lián ruhájjára,
Igen szépen mekkœszœnte,
Hagy csakrasan fékœtœtte.

Ez a legín ideki
A kutyákat kergeti,
Tőllem mind aszt izeni,
Szamszéd jányát küggyem ki,
Szamszéd jányát nem hagyák,
Mer egy alának tartyák.

* L. Magy. Népkölt. Gyüjt. I. 212. lap s III. 102.

LVI.

Aszt akarnák, ne éjjek,
Senkivel se beszéjjek,
De én azé csak éllek,
Kivel tecczik, beszéllek.

A ki reám harakszik,
Lêjje hideg tavaszig.
Ha a hideg êlhaggya,
Érkezzék egyéb baja.

LVII.

Túl a vizen egy kis malam,
Bánatat őrelnek azan,
Én vagyak annak mónárja,
Ki a bánatat próbájja.

Babat vittem a malamba
Asz gandaltam: tœrœbúza,
Felœntœttem a garatra,
Megállatt a kő is rajta.

Kœnœrœktem a mânárnak,
Hagy ne mangya meg anyámnak,
De a mânár nem álhatta,
Hagy anyámnak meg ne mangya.
„Ne sziggyan kêd, anyám édes!
Mê a babliszt egésséges.“

(Magyar-Becze.)

LVIII.

A bükkesi legények,
Téglavető czigányak.
A bükkesi liányak,
Pahárbeli virágak.
Kamámasszan kappantó,
Sâgar-asszan sótartó.

Magyarország szüvibe
Bart árulnak hitêlbe.
Assz se aggyák mindennek,
Csak az ügyes legínnek,
Az ügyesnek s a jónak
S az ügyibe valónak.

LIX.

Zúg az erdő, tœrik a fa,
Verik a râzsámat vasba.
„Hadd ê verjék az ebattát,
Mé nem becsűţe meg magát?“
(Magyar-Lapád.)

LX.

Szennyes ingem, szennyes gagyám,
Mezőségen lakik anyám.
Nincsen fájja, nincs hamuja,
Nincsen, mivel megszapújja.
(Miriszló.)

LXI.

A ludasi megyeháza márványkével van kirakva,
Van kirakva, van kirakva s hej! Magyari sétál abba.
Elfakta a váras-biró s vallatta a szalgabiró.
Szalgabiró, szalgabiró: «Huvá való vagy te ficzkó?»
«Hej! én uram ózdi vagyak, Magyarinak fia vagyak.»

Kérem a nemes vármegyét, rajtam mutassa kegyelmét,
Én embert nem œltem saha, hazzám ne legyen mastaha!
Erdők, mezők, fák, ligetek! itt éltem én ti kœsztetek,
Halállamat vizsgájjátak, árnyékamat gyászâjjátak.
Ha valaki itt elmegyen, tőlletek aj vállaszt vigyen:
Itt járt az a dühes harczi, az ózdi zsiván Pál Marczi.*

LXII.

Róka lett a lavász-mester,
Mihejt felkőtt jókar reggel,
A vaskelepczét elvette
S a halas tón alól tette.
Tœrœkbuzát hånt melléje,
Hagy a tyúk menjen feléje.
Mikar mekfakta a tyúkat,
Kursmid uram ada futatt.
A szegín tyúk hánkalódatt,
De a spárga el nem ódatt.
Eszt egy asszan észrevette,
S «Kursmid uram nem jâl tette,
Hagy a más tyukját megette.
Ha mektuggyák másak esztet,

* Magyari Márton mellékneve. Lásd a családnevek rovatában. Az LVIII—LXII. darabokat ez a M. M. irni-olvasni nem tudó paraszt legény készitette.

Kursmid uram nagyat vesztett.
Az igazgató megtuggya?
Kursmid uramat megnyuzza.»
Kursmid uram nem jâl tette,
Hagy a tisztet mekszenvette.
Mig a tyuk sül a lábasba,
A kursmidné ágyasházba.
S mig a kursmid szamarkadik,
A kursmidné csâkalâdzik.

LXIII.

Anyósam rút és vén nagyan,
Tubákas armánya vagyan,
Arcza ránczas, egy faga sincs,
Két karja razzant fakilincs.
Háta pupas, raskadva jár,
A lába víkan pipaszár,
A nyelve mégis kelepel,
Hagy a kalera vigye el!

LXIV.

A szakácsné és szabalány,
Szerelmes mind az akárhán,
Egész a sziv hasadásig.
Sőt a megbalandulásig.

Máris egy nyalka tüzérbe,
Kati egy vitéz hanvédbe,
Sári egy derék bakába,
Ki dabat ver a bandába.

LXV.

Mas már engedelmet kérek,
Hagy én tœbbé nem éneklek.
Mer féllek, hagy a sak ének
Megártana a gégémnek.
Ki szereti a szép nótát,
Fagaggyan katanabandát,
S kedve kerekedik legatt,
Ha megütik a nagy dabat.

Zárszó.

A mi az alsófehérvármegyei magyar nép rajzából e helyt, a leiró etnografiában talán hiányzik, azt a vármegyei monografia azon részei fogják kiegészíteni, melyekben a népesedés, tanügy, közgazdaság statisztikai eredményei lesznek feltüntetve.

Vármegyénk magyar népének ismertetése közben arra törekedtem, hogy a népet ne annyira elvont s könnyen általánosságokba és tévedésekbe vesző reflexiókkal, hanem a maga tetteivel s szavaival, vagyis adatokkal jellemezzem. Előadásom végén megkisértem az észlelt főbb jellemvonásokat röviden összefoglalni.

Magyar népünk önálló etnografiai jellemet csak annyiban alkot, a mennyiben különbözik a két másik önálló erdélyi magyar tipustól: a székelytől és a kalotaszegitől. Tanulmányozását mégis érdekessé teszi az, hogy észak és kelet felől erős székely hatásnak, dél és nyugat felől pedig nem kevésbé erős oláh hatásnak volt és van állandóan kitéve.

Általában erős testalkatu s munkás földmüvelő fajnak mondható, ezen foglalkozást üző népünknek jó tulajdonságaival és fogyatkozásaival. Jellemvonásainak alapját azonban még sem pusztán ez a foglalkozás adja meg; hanem az a jobbágyi viszony is, melyben Nagylak, Csekelaka, Kutyfalva és Vajasd egy részének kivételével évszázadokon át éltek, s az az átlagos szegénység, mely ma a nagyobb részt a megélhetés gondjai közt való küzködésre kényszeríti. Az örökségek elaprósodván, földecskéjük jövedelméből és baromtartásból nem igen tudják megszerezni megélhetésük feltételeit; azért vagy az udvarok számára végzett napszámmal segítenek magukon, vagy a közeli városba járnak be munkáért. A fiatalok pedig mint darabantok és szolgálók keresnek foglalkozást. Ritkábban történik ez Kutyfalván, Ózdon, Beczében, a mely helyek lakóssága vagyonosabb; Nagylakon és Vajasdon pedig, a hol a lakósság hagyományainál fogva önérzetesebb, épen nem. Újabban a városi napszám bérének felemelkedése javította keresetüket.

E mellett főkép. a törökbuza termése könnyíti, ha jó, nehezíti, ha rossz, életük folyását. Ez szolgál fő élelmi szerül; ebből fedezgetik állami, megyei, községi, egyházi stb. terheiket. Ha rossz a termése, szánalom az egész téli életük; mert egy-két paraszt-iparos kivételével a többinek épen nincs jövedelmező téli keresetforrása. Mert szegénységük mellett a másik fő-gyengeségük az, hogy ismereteik nagyon fogyatékosak. A mit tud a nép fia, azt rendesen még az apjától tanulta; földjét ép úgy műveli, barmát ép úgy neveli, mint az hagyományképőseitől rámaradt. Bár értelmes, de ezen a két foglalkozáson kivül máshoz nem látszik a hajlandósága. Kerti gazdálkodással, gyümölcstermeléssel, házi iparral egyáltalán nem foglalkoznak. Egy-két piczula értékű szőlőnek vagy tojásnak árulgatásával néha félnapját elvesztegeti egy-egy.

Természetes, hogy önérzete szoros kapcsolatban van szellemi és anyagi értékével. A hol a nép iskolázottabb és vagyonosabb, mint a fentebb név szerint megemlített községekben; ott önérzetes, sőt a kellő tanultság híján ez önérzet nyakasságba téved. Főkép Beczében szokott ez nyilatkozni az urak és minden jó tanácsaik iránt való bizalmatlanságban; sőt még a hatósági, pl. járás-orvosi és fillokszera-irtó intézkedések meghiúsításában is. A nagyobb rész azonban, különösen az idősebbje, még most is magán viseli régibb szolgai állapotának a nyomait. Vidékünkön még most is lehet hallani magyar paraszt szájából ezt a köszöntést: «Kezét csókolom» s minden második szava: «Instállom.» Szolgai vonás az is, hogy a végzett munkabére mellett el-elvár még egy-két krajczár borravalót, sőt kérni sem átall.

Tehát szegény és korlátolt; de szegénysége mellett munkás, takaros és kevés igényü; korlátoltsága mellett vagy épen miatta van elégedettsége s bizonyos naiv költőisége, melyet ily mértékben műveltebb vidékeken már nem találni. Valóságos Isten áldása az a jó kedély, melynek megnyilatkozásaira a társas élet minden alkalmát felhasználja. Vidám és tréfa-kedvelő; természetesen tréfáikat nem válogatják meg a a művelt izlés kivánalmai szerint. Egyik-másik községnek külön pszichikai jellemet is állapított meg a tapasztalaton alapuló közvélemény. Ózd lakóssága, mely legszebb arczu és legtermetesebb, általában lassú és nyugodt kedélyü. Istvánháza népe élénk, lármás; azt hinné az ember, hogy mind czivakodik, mikor vasárnapi istentisztelet után, a templom előtt, a község ügyeit beszélgetik. A bükkösi hallgatag megadással hordja szegénysége terhét; talán a legigénytelenebbnek s legszorgalmasabbnak lehetne mondani. A vajasdiak méltán büszkék katonai multjukra, a melynek hatása a mai nemzedéken is látható; nemcsak izmos termetükön, hanem önérzetes és fegyelmezett maguktartásán is.

A földmüvelő munka megerősíti, de nehézkessé is teszi a testet, s vele együtt a földhöz köti, reálissá teszi a gondolkodást. Ma éppen úgy, mint a multban ellentéte volt a római. számító alapossága, komolysága és szivóssága az ión könnyedségnek, szellemességnek és könnyelműségnek. A mint külsejében nehézkes, ugy kedélye is nehezen meleg-

szik fel. Az eszmék szépségéért talán nem tud lelkesedni; talán a vallást és hazafiasságot első sorban azon terhek szerint itéli meg, a melyeket e két eszme szolgálata reá ró: de elég értelmes arra, hogy belássa ez eszmék kultuszának szükséges voltát, s irántuk való kötelességeit, ha birja, készségesen teljesíti is.

Erkölcsi nézetei az emberek becsülésén, tehát a tisztességen alapulnak inkább, mint akár a valláson, akár a törvénytől való félelmen. S ha a fiatal, könnyelműbb rész nem is csinál lelkiismeretbeli dolgot apró tolvajlásokból: ezek inkább legényes csínyeknek, mint erkölcstelen szokásnak veendők. Sokkal szomorubb jelenség az,hogy a városok közelében lévő községek népe, főkép a felenycdi, úgy piaczra hozott rossz élelmi czikkeivel s egyébb fajta ravaszságaival ott csalja a városi embert, a hol csak szerét ejtheti. A fonó erkölcstelen visszaéléseit eklézsia-követéssel igyekeznek korlátozni; de némely helyt, pl. Magyar-Lapádon és Bükkösön, szinte sikertelenül. Nagyobb vétségekről, melyek a büntető törvény szigorát vonták a közel vagy régi multban magukra, Csekelakán, Medvésen, Bethlen-Szt-Miklóson hallottam; ezek aztán a muló idő árnyéka szerint megnyúlva, a bőven keletkező népmesék anyagát növelik.

Ennek a népnek egyik részéről dicsőséges, más részéről gyászos hagyomány maradt fel századunk közepéről. A vajasdi huszárok a saját felszerelésükkel küzdötték végig az egész szabadságharczot. Több község magyar népe azonban úgy hálálta meg a jobbágy-viszonyból való felszabadítás jótéteményét, hogy részt vett a nemesi birtokok és városok gyujtogatásában és kirablásában. Ezen községek ma már szivesen menekülnének az átok-teher alól, melyet az önzés és boszuérzet tévedéséből s elhagyatottságuk miatt ébredt félelmükben magukra vettek. Azért mert tudatára keltek magyar voltuk s hazájuk iránti kötelességeiknek. A népnevelésnek, mely főkép a pap, tanitó és jegyző kezébe van letéve, lesz a hivatása, hogy a magyar műveltség sikereinek megismertetése, a megélhetés módjainak szaporítása s a magyar öntudatnak nevelése és ébrentartása által egyik résznek dicsőségét s a másiknak gyászát egyformán gyümölcsöző áldássá változtassa.

Tárgymutató.

	Lap
Az Alsófehér vármegyei magyar lakósság száma és elemei	3
1. §. Alsófehér vármegye magyar népe antropologiai tekintetben	10
2. §. Ház és felszerelése	13
3. §. Ruházat	26
4. §. Táplálkozás	32
5. §. Népies foglalkozások	34
6. §. Népszokások a társas életben	53
7. §. Népszokások az emberi élet korszakai szerint	70
8. §. Vallás és néphit	99
9. §. Népnyelv	110
Hangtan és alaktan	114
Mondattan	118
Tájszók és idegen szók	120
Személynevek	125
Helynevek	127
Elbeszélő népköltészet	131
Népdalok	181
Zárszó	209

Sajtóhibák.

Lap	Sor	helyett	Olvasandó.
53	1	7. §.	6. §.
62	39	késé	késő.
76	6	meghalaggya	meghaladja.
97	jegyzet	olv.	ol. (oláh.)
117	35	ő kêmék	é kêmék.
122	38	katyus	kátyus.
130	33	Krapendorf	Krapundorf.
142	33	migyár	mingyár.
144	34	vagyok	vagyak.
186	13	bábánatat	búbánatat.
192	11	rászámtó	râzsámtó.
207 jegyzet	1	LVIII—LXII.	LXI—LXV.
210	12	egyáltalán	általában.

I.

MEDVÉSI BIRÓ.

II.

M.-Lapádi mátkapár.

III.

MIRISZLAI FIATAL PÁR.

IV.

BECZEI ÖREG PÁR KÖZNAPI VISELETBEN.

V.

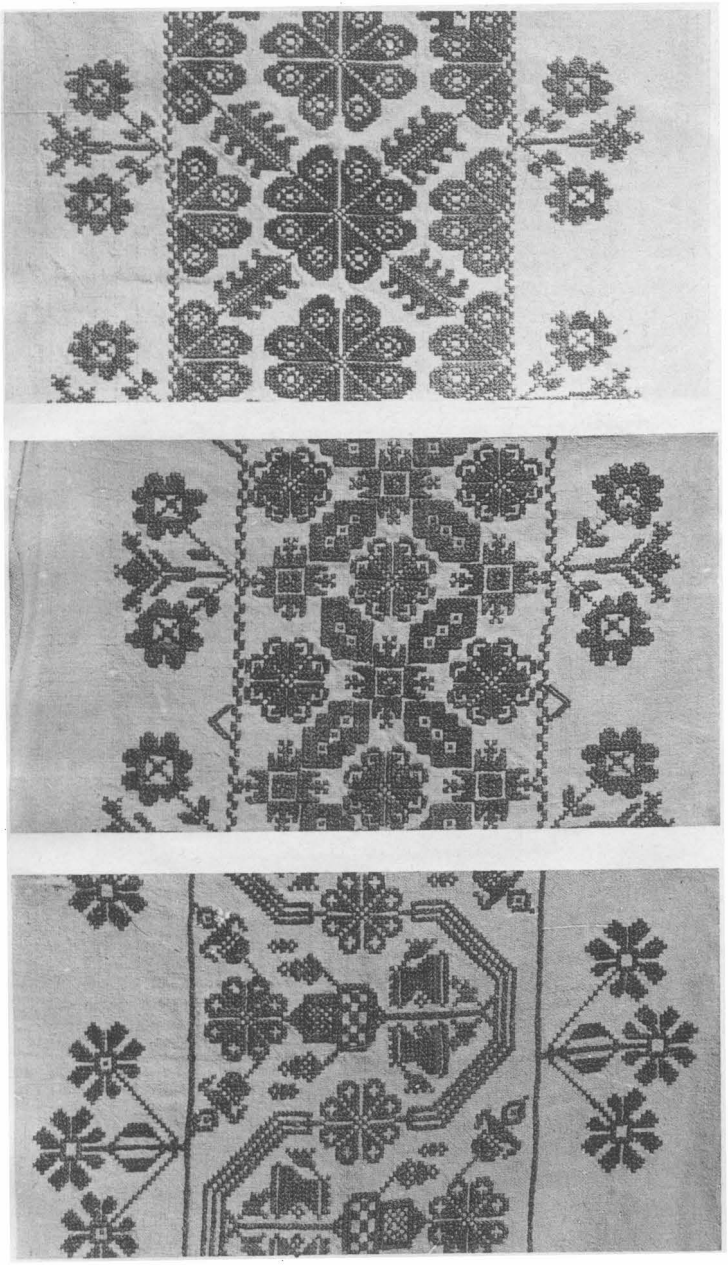

VARROTTAS MINTÁK VAJASDRÓL.

VI.

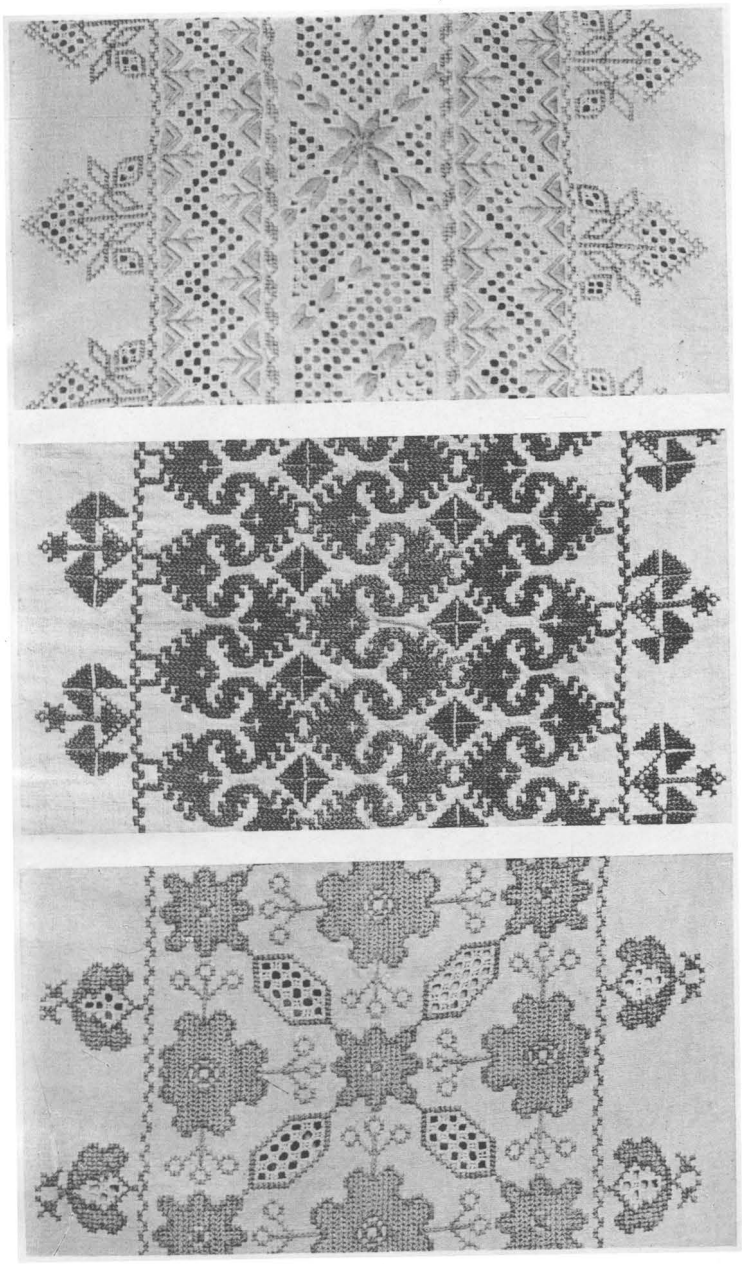

VARROTTAS MINTÁK VAJASDRÓL.

Alsófehér vármegye szász népe.

Irta:

Weinrich Frigyes.

Alsófehér vármegye szász népe.

Vármegyénkben 4083 szász lakik, kik 8 községben laknak. Tehát sokkal kevesebben vannak, mint azon fontosság szerint, melyet a vármegye városi és községi kulturájának fejlesztésében kiérdemeltek, várni lehetne. Folytonos apadásuknak főoka az, a mi nagy tömegeket összetart s önmagukból is képes felfrissiteni; kis tömegeket azonban az alkalmazkodás és vérmegujitás hiánya folytán pusztulásnak is indit: a konzervativizmus. Mert szász népünkre egészen ráillik az, a mit Riehl a német parasztságról mondott, hogy a németség történelme benne megtestesülve lépett át az uj korszakba; szászainkról is ellehet mondani, hogy hét százados tiszteletreméltó mult alatt, idegen faju népek közt, nemzetiségüket, gondolat- és érzelemvilágukat, szokásaikat, szóval jellemüket csodás szivóssággal fenntartották.

Erről akarnak a következő sorok tanuságot tenni, a midőn a szász lakósság életének folyását a családi és nyilvános élet főbb eseményeiben bemutatják ezen czimek alatt:

1. §. A szász község.
2. §. A szász paraszt háza és telke.
3. §. Népszokások születés és keresztelés alkalmával.
4. §. Gyermekélet.
5. §. Legénytársulat.
6. §. Házasság.
7. §. Szomszédság.
8. §. Haláleset, temetés.
9. §. Ünnepi szokások.
10. §. A szász templom.
11. §. Népköltészet.

1. §.

A szász község.

A nép intézményeire s egész fejlődésére nagy hatása van annak a módnak, a melyen lakóhelyének birtokába jutott. Azért kell a szász népnél is a letelepülés módozatait mindenek előtt felkutatnunk, ha mai állapotuk felől, magyarázattal is kisérhető, világos képet akarunk látni.

A helyre nézve, a honnan bevándoroltak, ma már semmi kétség nincsen. Rajnai frankok (Mittelfranken) voltak ők, azon területről, mely Düsseldorf s a Lahn folyó, Felső-Wesel és Aachen városok közt terül el. A bevándorlás ideje is meg van állapitva; csik II. Géza magyar király uralkodása korába 1141—1161. Az is bizonyos, hogy a szászoknak kijelölt 120 □ mfd, területet nem egyszerre foglalták el, hanem három csoportban. Ez a háram csoport: a beszterczei, nagy-szebeni és brassói.

Bevándorlásuk idejében Erdély keleti részében a székelyek, északi és nyugati részében, a Maros és Szamos partjain gyér magyar népesség lakott, mely valószinűleg I. István és I. László királyok óta, főképen a gyulafehérvári püspökség birtokaira és hatósága alá telepedett le lassankint Magyarországból. Oláhok akkor még nem laktak Erdélyben. Hazarészünknek őserdőktől borított közepe különben, egyes magyar telepítvényeket kivéve, meglehetősen lakatlan lehetett. Szláv eredetü folyó- és hegynevek, melyek korunkig is fennmaradtak, arról is tanuskodnak, hogy Erdély mai lakósságát ezen faju népek előzték meg a föld birtokában.

A szászföldön kivül vannak szász települések a régi megyék területén is, melyek a vidéki községekben, mint egy-egy földesur jobbágyai éltek. Ilyen jobbágy községek voltak 1848-ig mind azok, a a melyekben ma megyénk szász népessége lakik. Keletkezésük valószinü módját alább fogjuk megemlíteni.

Ősi hazájukból csoportokban utra kelvén itt a királyi adományozás folytán számukra kijelölt földterületen községeket alapítottak. Nem

egyenkint, vagyis családonkint külön-külön hatoltak előre az erdőségekben; nem farmokat alapítottak, melyek egymáshoz semmiféle viszonyban nem állanak: hanem bizonyos mennyiségü család mindjárt kezdetben községgé egyesült. Nemcsak azért történt igy, mert a müveletlen földterület természetes akadályaival, az erdők vadállataival, sőt esetleg az emberekkel is, csak e módon vehették fel sikeresen a harczot; nemcsak azon czél megvalósítására, a miért részben a gyarmatosítás is történt, hogy t. i. az ország déli s északi határainak védelmére álljanak: hanem azért is, mert fajuknak otthoni czivilizácziójat magukkal hozták kifejlett jogi fogalmaikkal és szokásaikkal együtt.

A községi településsel együtt járt az a szükséglet is, hogy a közös együttélésre nézve intézkedéseket tegyenek. Ez intézkedésekben, melyeknek hatása egész napjainkig megmaradt, az alapelv mindig az, hogy a birtok joga nem az egyesé, hanem a községé; s a lakósok jogegyenlősége főjellemvonásképen van kifejtve egész a legapróbb részletekig.

Minden gazda egyenlő nagyságu telket kapott a község megalapításakor. Ezt az egyenlőséget nem ugy kell érteni, hogy a községek telkei mindenütt egyenlők voltak; hanem csak ugyanazon község határain belül. Ez pedig a szász falvakban ma is szemmel látható. Lakóházon és gazdasági épületeken kivül kertet is foglal magába.

A «telek» (Hof) legfőbb fontosságu fogalmaik közé tartozik. Ettől függ a községi határban való részesedés; köznyelvben is több jelentősége van, mint a «ház»-nak. A szász paraszt, ha valamely családba vagy birtokba beházasodik, «heiratet auf eine Hof« s csak «papi telket» (Pfarrhof) szokott emlegetni, nem pedig «paplakást.» A telek a tulajdonosnak örökös sajátja, el is adhatja, ha akarja; de ez esetben községi jogait is elveszti s ezek az uj tulajdonos birtokába jutnak. Hogy a község a telek legfőbb tulajdonosa volt, legjobban kitünt akkor, ha a tulajdonosa tönkre jutott vagy örökös nélkül halt el; ez esetben a telek visszaszállt a községre. Az Ujegyházi szék (Leschkircher Stuhl) 1715-ben ezt a határozatot hozza: «. . . . . a király-földön, a szász községekben a mai napig az volt a szokás, hogy az árván (wüst) maradt telkek ne legyenek örökölhetők, hanem mint szabad föld, a községre essenek.» S ez igy maradt fenn hagyományképen mindenütt, a hol csak szászok laknak.

A beépített telek a tulajdonosnak megadta a községi jogokat s a földnek, mely a községhez tartozott, haszonélvezetét. Ennek a felfogásnak és jogviszonynak szükségképes következménye volt, hogy az egyén kötve van az egyetemesnek, a községnek, akaratához. A birtok egyenlőségét, mely az alapítás elvéül szolgált, csak igy lehetett következetesen fentartani. A község határozta meg, mit kell ebbe vagy amabba a dülőbe vetni; mikor kezdődjék a vetés, aratás és behordás. Az egyén korlátozása, az élet rendjének közössége volt ez a multban, mely ma már elviselhetetlen volna, a mint hogy lasssan-lassan engedett is régi

és szigoru következetességéből. De ez volt az, a mi a szász népet az először elfoglalt földterület birtokában, szokásainak, intézményeinek s jellemvonásainak eredetiségével fenntartotta.

Ez a magyarázata annak, hogy a szász a «falu» (Dorf) elnevezés helyett mindig a «község»-et (Gemin, Gemeinde) használja. A község tulajdonjoga mellett szól az a tapasztalat is, hogy ha egy község elpusztult, a mi a háborus világ vad korszakában gyakrabban megesett, az ilyen község határa nem szállott vissza a királyra, hanem a szomszéd községek osztották meg maguk közt.

A szászföldön érvényre emelkedett birtokegyenlőség megakadályozta az egyént, hogy magán-vagyont s vele előjogokat szerezzen. Annál csábitóbb volt az erősebb egyéniségekre az alkalom, hogy a megyében magán-birtok s vele egyéni jogok tulajdonába jussanak. Hogy szász községek elhatalmasodott birái, kik tisztségüket családjukban örökössé tették (Erbgraf), a XIII. és XIV. században a megyék területén terjedelmes birtokokat szereztek, azt Erdély okmánytára lépten-nyomon igazolja.* Ezeknek aztán érdekükben állt, hogy e területeken községek alakuljanak, a melyek a földet müvelés által jövedelmezővé tegyék, adót fizessenek, sőt szükség esetén fegyveres erőt is szolgáltassanak. Ily módon támadtak Alsó-Fehér megyében is a szász községek.

De ezen községekben is az volt a település módja, mint a királyföldön. A megművelt föld, az erdő, a viz, szóval az egész terület, mely nem képezte a földbirtokos magánvagyonát, a község tulajdona lett, nem pedig az egyeseké; szóval a község itt is az eredeti szász szervezet szerint alakult meg. Teljesebb birtoklást csak a mult században, s nem minden küzdelem s igazságtalanság nélkül, vittek keresztül a községek urai. Az uradalmi vagyon (Hoffeld) a községi vagyont (Dorffeld) soha sem tudta végkép elnyomni; a vagyoni közösséget sokféleképen korlátozta ugyan, de teljesen el nem törülhette.**

A települések tehát csoportosan történtek; föld és határközösség képezték a földmüvelés és társas élet alapját; a község volt az egész földvagyon tulajdonképeni birtokosa. A szabad és egyenlő jogu települők katonaállításra és adófizetésre voltak kötelezve; maguk választotta papjuknak tizedet fizettek; egyház és iskola fentartására rovatalt vetettek ki; községi elüljáróikat maguk választották s községi ügyeiket függetlenül intézték.

Az igy elfoglalt talajon aztán a szász lakósság életmódja a következő szokások szerint alakult.

* G. D. Teutsch: Urkundenbuch.

** Wolf: Unser Haus und Hof.

2. §.

A szász paraszt háza és telke.

A szász falu egyik végétől a másikig határozott jellemvonások uralkodnak. S habár egyes különbségek vannak is a házak közt, mégis következetesen ugyanazon mintára készülnek. Nincs benne semmi kétség, hogy a szász épitkezésében ma is eredetiséget és jellemzetességet mutat; a szász falut alakjáról, a telek berendezéséről s főleg a lakóházakról fel lehet ismerni.

Való igaz, a mit Ratzel ir: «A szászok háza épitése módjára nézve, szakasztott mása a pfalczi paraszthéznak. Általában rajnai frank és erdélyi szász alakjában, termetében, otthoni és társas életének minden mozzanatában ugy hasonlítanak egymáshoz, a hosszu elválás daczára is, mint az édes testvérek.» Mint a Hart folyó vidéki frank falvakban, ugy itt is majd minden ház takaros magaslatot képez; s valamint ott, ugy itt is a legtöbb udvar előtt magas kőkapu áll. Az persze nem mondható el minden házról, hogy kőbe falazott s zárral ellátott kapuja van; különösen nem azon szegényebb községekről, melyeknek lakói jobbágyok voltak. De az már általános dolog, hogy a széles szekérkapu mellett, a házhoz közelebb kis kapu van a gyalogjárók számára, még ott is, a hol az udvart az utczától egyszerü sövény választja el. A hol a kapunak kőlábazata és kőteteje van, ott ezen tető homlokzatára bibliából vett mondásokat és az épitő nevét szokták felirni.

A ház külsejére nézve a külföldi irók közül különösen a franczia Guilleaume helyesen jegyzi meg: «Minden lakóházuk emeletet képez, azaz ugy van épitve, hogy a földszintje emeletnyi magasságon van. Még azon szászoknál is, kik jobbágyi s igy szegényebb viszonyok közt éltek és részben faházakat épitenek, a lakószobák legalább egy pár lábbal a talaj szine fölött állanak.» Ebben különböznek leginkább az oláh házaktól. A ház keskeny homlokzatával az utczára néz, hosszával pedig a telek hosszában nyulik el.

Ezen jellemző tulajdonságból következik a másik; hogy t. i. min-

den házba lépcsőzeten kell felmenni, a mely a szobák talajával egy szinben az épület közepén kiugró (Vorhaus) nyitott pitvarba vezet.

A lakószobák száma nem mindenütt egyforma; legtöbb helyt kettőt találunk. Azt a szobát, a melybe a pitvarból egyenesen előre

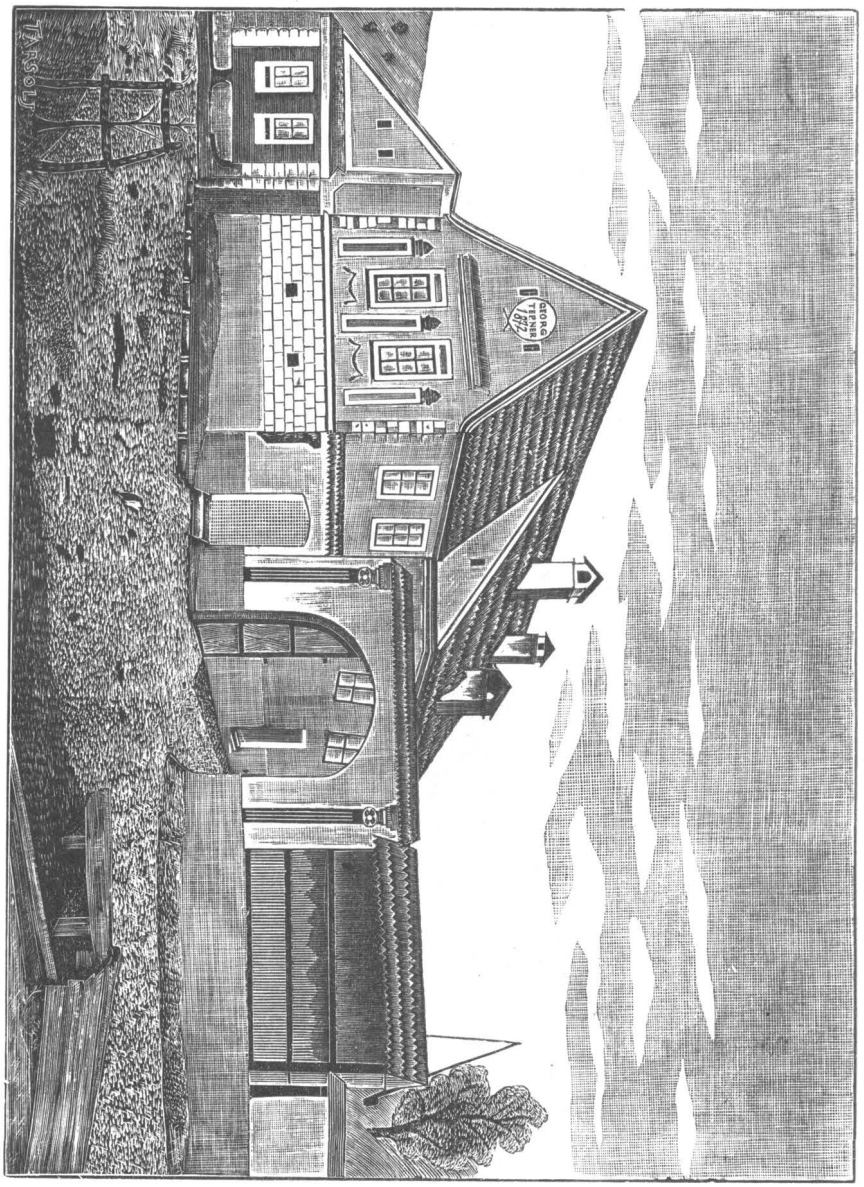

haladva jutunk, mely tehát a pitvar mögött terül el «háznak» (Haus) nevezik; az utcza felől valót, melybe az előbbiből balfelé lépünk «szobának» (Stuv). Néhol az udvar felé még egy mellék-szobát is toldanak, mely az elöregedett családapa lakása lesz, ha az elsőt a fiu családja foglalja el. Az épület alatt pincze is van,

A pitvarba nyiló szobának „ház“ neve is mutatja, hogy az épület ezen részének a többi, sőt még az utczai nagy szoba fölött is a legnagyobb jelentőség jutott, sőt gyakran jut maig is. Kevés butordarab van benne, s inkább azon dolgok tartására szolgál, melyekre gyakran van szükség s így kézügyben kell lenniök. Itt vannak a buzával, vagy liszttel teli zsákok, melyekből a szász parasztasszony jó izü és tápláló kenyeret sütöget. A szász gazda akarata ellenére is vegetarianus lesz. Friss hushoz ritkán juthat, mert az csak ritkán esik meg, hogy egy-egy jármos marha, vagy tehén a lábát töri. Ilyenkor a kárvallott gazda sorba járatja az üzenetet a szomszédok közt s megkérdezteti, hogy ki mennyit akar venni a husból. S megveszik az egész állatot, hogy a gazdának minél kisebb kára legyen.

A „ház“ mellé az utcza felől csatlakozik a tulajdonképi lakószoba (Stuv), melynek butorzata puha fából készül és virágokkal van festve. Az ajtótól jobbra, a szoba alsó sarkában van az ágy; benne szalmazsák, derekalj és párnák, melyeknek felhuzatát gondosan kivarrják. Föléjük nyáron fehér szinü, csíkosan szegélyzett ágytakarót terítenek; télen vastag gyapjutakarót. Van másik, ritkán használt ágy is; ide halmozza fel a ház asszonya gyermekei kelengyéjét fel egész a gerendázatig. Ez a menyezetes ágy (Himmelbett) képezi a parasztnő főbüszkeségét.

Az ágygyal szemközt levő sarokban áll a termetes szemes kályha (Kachelofen), melynek helyébe új házaknál bádog kemenczét szereznek. A többi teret az oldalfalak mentén tarkán festett ládák töltik be; ezekben tartják a vászonnemüeket s egyéb ruháikat. Nagy készletük van a maguk-szőtte vászonban; mert az már szégyen, ha valakinek háromnál többször kell egy esztendőben nagy mosást tartani.

A szoba felső jobb sarkában áll az asztal; vele szemben a fiókos szekrény. Közel a gerendázathoz, a szoba mind a négy falán farámás fogas van felszegezve, melynek felső párkányán ón- és agyagtányérak támaszkodnak a falhoz; fogain pedig egyenletes távolságban kancsók függenek, a melyeket csak ünnepi alkalmakkor, lakziba vagy keresztelőbe szednek le és használnak. Az ablakdeszkán vagy fali szekrényben (almera) tartja a szász paraszt azokat a könyveket, melyekből ismereteit meríti: a bibliát, naptárt, az elhasznált iskolai könyveket s az egyházi énekes könyvet. Fali ékességül Luther és Melanchton képét szeretik használni.

A kisebb mellékszoba, hova az elaggott családapa szokott visszavonulni, épen így van berendezve. A pitvarból lépcső vagy létra vezet fel a hiúba, hol a különböző terményeket tartják.

A lakóház és a melléképületek egymástól külön álló épületet alkotnak.

A kire ház nem maradt örökségben, annak főgondja, hogy szerezzen vagy építsen. Lenézik azt az embert, a ki bérben lakik. S ha talán a maga jószántából nem is tartaná szükségesnek, hogy magának legyen háza, a szokás és közvélemény megértetné vele, hogy telek

és ház nélkül nem számít a községben. „Többet ér telek és füst, mint az arany és ezüst.“ (Das eigene Haus, der eigene Herd ist mehr, als Gold- und Silberwerth.) Mondja a közmondásuk. Ebben is a szász faj hagyománya nyilatkozik meg.

A falusi élet minden intézménye, a község minden tevékenysége, akár a mezei munkához, akár egész testületek érdekeihez tartozik, egy alapelvet szolgál, hogy t. i. az egyén csak egy tagja az egész családnak. Családi kötelék tartja tehát össze valamennyit. A családiasság ezen elve az alap, a melyen egész társadalmi életük nyugszik. Mint egy családban, részt vesz valamennyi az egyesnek örömében és bánatában. Sőt kötelezve érzi magát mindenki, hogy szükség esetén a másikon segítsen, akár házépítésben, akár aratásban, vagy egyéb munkában. Igy halad a kölcsönös részvét az élet mindenféle eseményeiben egész az utolsóig, midőn testületileg adják meg elhalt sorsosuknak a végső tisztességet.

Az „apa“ (Voter) és „anya“ (Mâter) megszólítás, melylyel azokat illetnek, kik hivatalt töltenek be, vagy valamely méltóságot viselnek (szomszéd-apa, gyász-apa), bizonyítékul szolgálnak erre a valóban patriarchalis viszonyra. Nagyon kedvező hatással van az ilyen élet látása az idegenre. Tagadhatatlan, hogy a legszebb rend látható ugy a nyilvános, mint a magányos dolgaikban. A mit csak tesznek, mindenben lelkiismeretesség és pontosság nyilatkozik meg; minden dolgukon rajta van majdnem az idegességig való rendszeretet, melyhez ők éppen oly szivósan és melegen ragaszkodnak, mint ősi hitükhöz. A háztartásban minden tárgynak s mindennemü munkának meg van a maga helye és ideje határozva.

A földművelőnek sok dolga van a földjeivel, a melyek lakásától s néha egymástól is távol esnek. Korán kell kelnie, hogy napköltekor a munkáját meg is kezdhesse, melyet aztán, kevés déli pihenőjét leszámítva, egész estig folytat. Meleg ételt egész nap nem eszik; eledele egyáltalán nem áll arányban terhes dolgaival. A kitartó munkához már kora ifjuságában hozzászokik; csak igy birja azt oly türelemmel és szorgalommal.

Mikor a napok rövidülnek, elkezdődik az asszonyok téli munkája: a fonás, és rossz gazdasszonynak tartják azt, a ki karácsony után hat hétre sincs készen a fonalával. Ekkor felállítja a szövőszéket s oly serényen dobálja a vetélőt, hogy a tavasz beálltával a vászon a fehérítésig készen van.

3. §.

Születés és keresztelés a szász faluban.

A szász lakósság gyarapodása nagyon csekély; ennek az elszomorító jelenségnek az oka nem csak a születések kis számában, hanem a gyermekhalandóság magas százalékában is keresendő. Gyakori a holtan szülött gyermek, a mit a hiányos táplálkozásból s az asszonynak munkával való megterheléséből magyaráznak. A vagyon megoszlásától s így a család hanyatlásától való félelem miatt a szász paraszt maga sem örül a sok gyermeknek. „Először az asztalon, azután körülötte“ mondogatja az ő aggódó számításával; arról az emberről pedig, a kinek sok gyermeke van, lenézőleg jegyzi meg az ő jargonján: „E verblescht“, azaz: oláh lesz belőle; oly sanyaru körülmények közé jut, mint egy oláh. A mezőgazdaság fellendülése, a mely több-több munkás-kezet kiván meg, mindenek előtt azonban a lelkészek tanításai sokat segítettek az utóbbi évtizedekben a gyermek-létszám emelésében.

Egyébként a szász gyöngéd és gondos családatya.

A terhesség kiméletre szoruló idejét a nép a gondosság óvó-leplével takarja, s a takarót hozzá babonás hitéből szövögeti. Félreismerhetetlen czélja az, hogy az anyának testi és lelki életét a szükséges nyugalom egyensúlyában tartsa. Testi egészségét leginkább azzal akarja kímélni, hogy a nehéz munkától tiltja; de különösen kedélye nyugalmát igyekszik minden megzavarástól oltalmazni. Terhes asszonynak nem engedi meg a néphit, hogy koporsó leszögezésekor jelen legyen; különben meghal a gyermeke mindjárt a születése után. Tartózkodnia kell torzalaku emberek vagy állatok látásától, nehogy megbámulja őket, főkép a fél idő előtt. Ha ételt kiván meg, teljesíteni kell az óhajtását, különben holt gyermeket fog szülni. Ha az anya nem tisztességes, gyermeke tolvaj lesz.

A nehéz óra fáradalmaihoz étellel és itallal erősítik a beteget szerencsés szülés után megjönnek a rokonok gyermeket látni és a szülőket üdvözölni. Az újszülött jövőjére nagy befolyással van a nap

és óra, melyben a világra jött. A vasárnap szász néphit szerint is áldást és szerencsét hoz.

A gyermekágyas asszony kezdetben gyermekével együtt különféle veszedelmeknek és rossz hatásoknak van kitéve. A betegágyra senkinek sem szabad leülni. Ha szoptató asszony látogatja meg, melléből néhány cseppet hint az ágyra, hogy az új anya tejét el ne vigye. A beteg az ágyat csak egy hét, a szobát csak két hét letoltével hagyhatja el.

Ha a gyermek sokat és erősen sír, akkor meg van igézve. Olyankor történik ez meg, mikor a gyermeket nagyon megnézik, bámulják. Az igézés ellen úgy lehet megvédeni a gyermeket, hogy hamis pénzt akasztanak a nyakába, vagy a homloka fölött fejkötőcskéjéhez varrnak. Hogy valóban igézés érte-e a gyermeket, azt úgy állapítják meg, hogy vizes edénybe eleven szenet vetnek; ha leszáll a fenekére, akkor a gyermeket ez a baj érte.

Egész sora van orvosszereknek a szász néphitben, melyekkel az igézést gyógyítani szokták. Tüzes parazsat vetnek a gyermek ivóvizébe. Vagy megkeresik a javas-asszonyt, a ki aztán varázsigék segítségével igyekszik a bajt elűzni. A varázsigéknek, melyek századok óta szinte változatlanul maradtak a nép ajkán, egyik szokásosabbja:

Dech falsch Ugen usän,
Dra kenungiichen derken sprechen,
Dat ien war Gott der Voter,
Dat ander Gott der San,
Det drett Gott der helig Giest,
Dies behät desem Kengd seng Ugen und [Flisch.
Em Numen des Voters, des Sanes und des [heligen
Giestes. Amen.

Két ártó szem rád tekinte,
Három királyi van véle szembe,
Az egyik az Atyaisten,
Másik a Fiúisten,
Harmadik a Szentlélekisten.
Ez őrizze meg e gyermek szemét és testét.
Az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében.
Ámen.

Nyolcz, legfelebb tizennégy napon túl nem hagyják a gyermeket kereszteletlenül, mert ha keresztelés előtt halnak meg, nem mehetnek be a mennyországba; ha pedig életben maradnak, keresztelés nélkül ki vannak téve a rossz lélek rontásának. Általános szokás, hogy az első fiú az apa nevét, az első leány az anyáét viseli. Szinte kizárólagosan bibliai eredetű neveket használnak: János, György, Mihály, Péter, István, Márton, András, Dániel; lányok számára: Katalin, Zsófi, Sára, Anna, Mária, Rosina.

A társas érintkezés a szász parasztok közt, valamint köztük és a lelkészük közt rendes beszédformák szerint történik; azért is a fiatal családapának, midőn keresztapát hivni s a papot a szertartás végzésére kérni akarja: a kérőnek a meghivó dikcziót egy jártasabb ismerősétől meg kell tanulnia. Elmegy aztán a paphoz ünnepi ruhájába öltözködve s következőkép hivja fel a szent keresztség végrehajtására:

Et wit Ir Wielihrwürden bekannt seng, dat as der Herr vier isnigen Johren en den Ihstand gesäzt hot, und wel as der läw Herrgott net nor met zektlichem und vergänglichem Gat, sangdern

uch met Levesfrüchten gesegnet hot, detmol met em läven Sinnchen (Dichterchen); endem mer wenschen, dat et zer heligen Duf befördert und os desem Hegden e Chrest gemocht wed, mer as aver ze schwach fählen, dat os iegäner Kraft ze dähn, esi halde mer met er frengdlicher Bitt un, Ir Wielihrwürden mög as Eren Bästand net versohn, dat det Kengt moren bä der heligen Dufhandlung durch Pathen und Gieden en de Band aser chrestlichen Kirich afgenien wid. Dat wiel ech gewenscht hun.

(Tudva van főtisztelendőséged előtt, hogy az Ur minket egykét esztendővel ezelőtt a páros életbe helyezett. És minekutána a jó Isten nemcsak mulandó javakkal, hanem magzattal is megáldott, most épen egy fiúcskával (leánykával); és mivel mi óhajtjuk, hogy a szt. keresztséghez járuljon s a pogányból keresztyénné legyen, mi magunk pedig gyengéknek tudjuk magunkat, hogy ezt a magunk erejével végbevihessük: azért fordulunk kérésünkkel Főtisztelendőségedhez, ne tagadja meg szives közreműködését, hogy ezt a gyermeket reggel a szt. keresztség által, keresztapa és keresztanya jelenlétében, a ker. egyházba felvegye. Ez volna a kérésem.

Házasságon kivül született gyermeket keresztelésre a bába-asszony jelent be. Régibb időben a vétkeseket keményen megbüntették. A legény- és leánytársulatból (Bruderschaft, Schwesterschaft) kitörölték őket; a megesett nőnek a templom látogatását is eltiltották.

Mikor az apa a keresztelésre a lelkészt felkérte, azokat keresi fel, a kiket keresztszülőkül kiszemelt vala. Rendes beszédformában kéri fel őket, hogy a kis pogányt keresztyénné tenni segítsenek. Az igéret megtörténvén, mert az ilyen meghivást nem szabad visszautasítani, a keresztelés többnyire vasárnap, helyi szokás szerint: istentisztelet után vagy alatt megy végbe. A szertartás végeztével a két keresztanya (Goden) teljes parádéban az ünneplő házhoz megy s ajándékul tojást, vajat s egy üveg bort viszen. Kölcsönös üdvözlések közt köszönetet mondanak a megtisztelő felhivásért és igérik, hogy olyan atyafiságot fognak tartani, hogy az Isten s valamennyi keresztyén lélek örömét találhassa benne. A jelenvaló éltesebb asszonyok egyike hasonló értelmű szavakkal válaszol. Majd az ifjabbik keresztszülőnek a karjára fektetik a finom lenvászonba göngyölt csecsemőt s ezzel a jámbor köszöntéssel: «Isten áldja meg minden lépésteket!» bocsájtják el a vendégeket. A kereszt-komák többnyire egyenesen a templomhoz mennek s ott várják a keresztelőmenetet. Némely községben (pl. Gergelyfáján) a komák a templomajtó előtt pénzajándékot adnak a bábának. Visszaérkezésükkor ezzel a szóval lép be az öregebbik komaasszony: «Pogányt vittünk el hazulról, keresztyént hoztunk haza. Adja Isten, hogy tisztességtek és örömetek legyen ő benne!»

Mivel a komák csak a templomból való visszajövetkor találkoznak a szülőkkel, újból ünnepies igéreteket váltanak. A keresztelő napján, vagy néhány nappal később öröm-lakomát ülnek, melynél ismét az

idősebbik komaasszonyt illeti meg a szokásos beköszöntő tisztje. Szigorúan kor és érdem szerint sorakozva ülnek le az asztalhoz. Kezdetben hallgatagon, sőt némi feszességgel indul meg a társalgás; mig a bor, melyhez serényen hozzálátnak, fel nem melegíti a hideg szász vérmérsékletet és általában jóizű beszélgetés nem kerekedik. Lakoma végén felemelkedik az idősebbik koma, engedélyt kér a távozásra és köszönetet mond a szives látásért.

Keresztelő után még négy-hat hétig nem hagyja el a házat a fiatal anya. Régi időkben, ha az utcza küszöbét átlépte s az utczára ment, a szomszédság atyja megbüntette. Csak megelőző templomi áldás (Vorsegnung) után, melyet a pap általában az ifjú anyákra s köztük a jelenlévőre imádkozik, tekintheti magát ismét egészségesnek.

4. §.

Gyermekélet és iskolai nevelés a szász falvakban.

A barátságos jó kívánság, melyet az idősebbik kereszt-koma az ünnepi lakoma alatt az újszülöttre köszöntött: «Adja Isten, hogy a gyermek mihamarább lábra kapjon és szülőinek s minden jó embernek tisztességére és örömére növekedjék» teljesedésnek indult. Vidáman és gondtalanul éli egykoru társai között gyermekéveit a bölcsőben, az utczán s az iskolában.

Az a hat hét, mely alatt az ifjú anya a háza küszöbét át nem lépheti, hosszú-hosszú idő a kitartó és nehéz munkához szokott parasztnőnek, főleg akkor, ha ez a szobafogsága épen a nyári időszakra esik. Minden munkája mellett is egész bensőséggel gondozza gyermekét, a ki az ősöktől örökölt bölcsőben, két lábon álló s tengely körül hintázható ágyacskában, kezén és lábán megkötözve, fehér ingecskében s czifra fejkötőben fekszik, melyről a rontás ellen ezüstpénz csüng a homlokára talizmánul. Az üres bölcsőt nem szabad hintázni, mert meghal a csecsemő. Hat hét után a gyermeket magával viszi az anyja a mezőre. Földbe szurt két pár kecskelábon keresztbe rudat fektetnek, rá hinta-ágyat erősitenek a gyermek számára. A mezőn hozzászokik már korán az időjárás viszontagságaihoz; de gyakran egy-egy betegséghez a hajlamot, vagy épen annak a csiráját is megkapja.

Vasárnap, mikor az egész háznép a templomba megy, ünneplő ruhájában a gyermeket is magukkal viszik az általános áhitatnak meglehetős kárára; rokonok és ismerősök közt egyik helyről a másikra vándorol, mert mindegyik hozott a számára valami csemegét. A kivánatos nyugalmat és csendet ilyenkor csak ugy lehet fentartani, ha a pappal ijesztik, a ki bibliával hajigálja a rossz gyermekeket. S ha ennek daczára mégis hangos kiáltásokban tör ki a gyermeki szeszély, a mi rendesen a többire is követendő jó például szolgál, valóban gyakorlott szónok legyen a tisztelendő ur, ha a beszéd fonalát nem akarja elveszíteni. De a szász pap igy is jobban szereti, ha az egész háznép a temp-

lomban van, mint ha az anya otthon marad, a családfő pedig a vásárban; inkább prédikál ő gyermeki kiabálás, mint üres falak között.

A gyermek-nevelés fáradságos munkája majdnem egészen az anyát terheli.

A szülők, kikre a családfentartás minden dolga nehezedik, várvavárják azt az időt, hogy az élénk s otthon bajosan ügyelhető gyermeket iskolába küldhessék. Itt aztán eléggé van gondoskodva arról, hogy a paraszt gyermek azt a képzettséget megkapja, a mit az ő helyzete megkiván s a mennyinek birtokában szégyen nélkül állhat meg kortársai között.

S mily könnyű manapság tanulni! Nyilvános népiskolák állítása még a reformáczió előtti időkre nyúlik vissza. A régi faépületek helyébe barátságos és czélszerü kőépületek kerültek. Az ősi tanítás-módot, a melyben kis és nagy abc-től a földleirásig mindent könyv nélkül tanultak s az egyszeregyet előre és visszafelé naponta elénekelték; a melyben csak a figyermeket tanították írni, mivelhogy az irás az asszonynak veszedelmes egy mesterség, hisz untig elég annak a nyelve is: jobb iskolai eszközök és tanítás-módok váltották fel. A durva iskolai fegyelem helyett emberséges bánásmód lépett. A néptanító tekintélye, mióta állása az állandó alkalmazás folytán nem függ az előljárók jókedvétől; a mióta nem kell neki okvetetlen a biró (Hannen) vagy templomatya lányát nőül vennie, mint régen, ha azt akarta, hogy négy év multán utnak ne bocsássák: nagyban emelkedett.

Templom és iskola sok száz éves együttfejlődésük alatt annyira összeolvadtak, hogy a valóságban egymástól el sem választhatók. Az ágostai ev. egyház jelen szervezete, mely 1891 óta van életben, azon önkormányzati alapon fejlődött, mely ezen egyházat a reformáczió kora óta államjogilag megillette. Az egyházalkotmány részletezése nem tartozik tárgyalásunk körébe, csak azon pontjait akarjuk itt megemlíteni, melyek megértetik velünk, mily mértékben vesznek részt a szász községek polgárai az egyház-kormányzatban. Ezen kormányzat közegei: a presbitérium és a képviselet gyülése. Az előbbi a tulajdonképeni kormányzó testülete az egyházközségnek. Tagjai: a lelkész, gondnok, a két templomatya s a választottak egy bizonyos száma, mely különböző ugyan a község népessége szerint, de a huszonkilenczet nem haladja haladja meg. A presbitérium ügyköréhez tartozó fontosabb dolgok állandó felügyelet az egyházközség fölött; az egyházi fegyelem és erkölcsösség fenntartása s általában a keresztyéni szellem emelése; az iskolára való felügyelet; nagyobb községekben lelkész és tanitó választása; az egyházi vagyon kezelése. Az egyházközségi képviselet tagjainak a száma szintén a község nagysága szerint igazodik; de 140-nél soha sem magasabb. Ennek a hatáskörébe tartozik: A segédlelkészeknek s azon községekben, melyekben a lélekszám nem éri el a 2500-at, a lelkésznek is a választása; az egyházgondnok s a presbitérium többi tagjainak a választása; az egyházi és iskolai hivatalnokok fizetésének

megállapítása; az egyházi és iskolai vagyon számadásainak felülvizsgálata. Még a legkisebb faluban is élénk az érdeklődés minden iránt, a mi az egyházat s az iskolát illeti; mindakettőt a község szemefényének tartják, fölöttük éber és szerető gonddal őrködnek.

Külön kell megemlékeznünk a község lelkészéről, kinek a szász falvakban a népre nagyon fontos és általános befolyása van. Nagy tekintélyben és tiszteletben tartják már állásánál fogva is, de e mellett a lelkészi hivatal viselője s a nép gyermekei közt a századok folyamán valami kegyeletes viszony fejlődött ki, mely a maga patriarchalis voltában fenmaradt egész napjainkig. A pap nemcsak lelki atya és vigasztaló, hanem valóságos jó barát és tanácsadó az élet mindenféle viszontagságai között. Ennek a viszonynak találó kifejezését adja az a czím, melyet a lelkésznek ifjú és galambősz férfi, hajadon vagy öreg asszony egyaránt megád; kivétel nélkül mindnyájan „Uram atyám"-nak (Herr Voter) szólítják. Azért nagyon fontos náluk olyan lelkész választása, a ki szép feladatának minden tekintetben megfelelhet; mert jó részben tőle függ egy egész község vallásos szellemü, békés és bizalmas együttélése, vagy ennek az ellentéte.

Az iskolát a szász paraszt egyházi intézménynek tekinti, s mint ilyet az egyházat megillető tiszteletben részelteti. A népiskola náluk ősrégi intézmény, s ezen régi koránál, nagy tekintélyénél, s a gondnál fogva, melyet fejlesztésére mindig fordítottak, nem csoda, hogy az iskolai kötelezettség korán tul lévő szász parasztok közt egy sincs, a ki irni, olvasni ne tudna. A népiskola intézménye a törvényhozás jogával biró egyetemes erdélyi ev. egyh. gyülésében 1870. márczius 14-én megállapított szervezeten (Schulordnung) s utána kiadott szabályzatokon nyugszik.

Mikor a leány 14. a fiu 15. életévét betöltötte, kikerül az iskolából s az első a leány-, másik a legénytársulatba lép át; s az egyház a konfirmáczió által mind a kettőt, mint önálló egyház-tagot, veszi a kebelébe. De a rendes iskolázással nem ér véget a tanulás. A legény 19. éves koráig ismétlő iskolát látogat. Az iskolából kinőtt leánynemzedék nincs ugyan erre kötelezve; de a művelődés ösztönének annál szebb bizonyítéka, hogy a községek nagyobb részében a felnőtt hajadonok is eljárnak az ismétlő-iskolába. De ezzel sincs kimerítve a község népének szellemi tápláléka. Az egyetemes egyház-tanács kezdeményezésére majdnem minden községben felolvasó és önképző gyüléseket tartanak a felnőttek számára, melyeknek az a czéljuk, hogy kölcsönös gondolat-cserével szélesbítsék az ismeretek körét; hogy főkép a mezőgazdaság terén a haladás iránt az érzéket felkeltsék és ápolják. Az ilyen gyüléseket tél idején a lelkész vezetése alatt tartják.

5. §.

A legény-társulat (Bruderschaft).

A szász falu legénysége ősrégi s eredetileg egyházias természetü egyesületet, a mint ők nevezik: testvérséget alkot, melyben a konfirmált legények (Kniechte) házasságukig, pontosan megállapított s önálló szervezetben, szabadon választott előljárók vezetése alatt élnek. Ezek az előljárók a legények éltük-folyását figyelemmel kisérik s vagy ősi szokásjog vagy irásban foglalt törvények (Bruderschafts-Artikel) szerint megállapított törvénylátó napokon (Zugang) viszálykodások fölött itélkeznek, büntetnek, szóval igazságot szolgáltatnak. Minden konfirmált legénynek be kell lépni az egyesületbe. Az egyház vezető kezét látjuk ebben az intézkedésben, melynek a czélja, hogy a falusi ifjuság társasélete s igy az erkölcsisége szigoru felügyelet alatt álljon. Hasonló egyesületet alkotnak a felserdült leányok is (Mägde.)

Az egyesületbe való fölvétel ünnepies gyülésben történik az egyesület elnöke az öreg legény (Altkniecht) által. Felolvassák a szabályokat, melyek a tagoknak a templomban, nyilvános mulatságokban és gyülésekben való maguktartását irányitják. A felvett tag pedig megigéri, hogy a szabályokat megtartja s minden jó testvérnek megadja az illő tiszteletet.

Az egyesület legfőbb felebbezési foruma a lelkész; közetlen felügyeletet vagy a két templom atya (Kirchenväter) vagy két maguk választotta legénybiró (Kniechtväter) gyakorol. Az egyesületi ügyeket a maguk kebeléből választott hivatalos-személyzet vezeti; ennek élén az említett első v. öreg legény áll, a ki elnököl és itéletet mond. A többi hivatalos személyek száma községek szerint különböző; de mindenütt megtaláljuk a második legényt (Wortkniecht) és a rendezőket (Irtekniecht, Irtenträger), a kik az ünnepségek előkészületeiről gondoskodnak.

A választásokat karácsony táján tartják. De ezen évi nagy gyülésen kivül minden hónapban összehivják a tagokat «Zugang«ra. Itt

egyenlítik ki a felmerült viszálykodásokat és büntetik a szabályzat elleni vétségeket. A ki hibáját maga jelenti fel, annak a büntetés felét elengedik. Ha ezen önvád nem történik meg, a mi a leggyakortább eset, az első legény felhivására a hivatalnokok teszik meg a feljelentést. Olyan vádakat, melyeket közönséges tag emel, két tanuval kell igazolni. A vádlottak eltávoznak s az ő távollétükben állapítja meg a gyülés az itétetet a szabályok vagy, ha ezek az adott esetre világosan nem alkalmazhatók, belátásuk szerint is. Az itélet ellen az egyházhoz, illetve első fokon a templomatyához, második fokon a lelkészhez lehet felebbezni.

De nem csak törvénykezés, hanem az Urvacsorához való előkészület végett is tartanak összejöveteleket. Rendesen az utolsó péntek estén hivják egybe ezt a «Zugang»-ot. Megelőzőleg azonban az első legény elmegy a paphoz s az egyesület nevében bocsánatot és engedelmet kér, hogy az urvacsorához járulhassanak. Mikor este a gyülés rendes teendőit elvégezték, felteszi az elnök a kérdést: «Készen vagytok-e a kiengesztelődésre?» Az igenlő felelet után csendre inti a tagokat s hosszabb beszédben azt a felhivást intézi hozzájuk, hogy béküljenek meg mindazok, kiknek valami czivódásuk volt. Erre az ifjabbak mind rendre bocsánatot kérnek az idősebbektől; majd a hivatalnokok, először mindjárt az elnök kéri a társait, idősebbeket és ifjabbakat egyformán, hogy nézzék el, a mit szóval vagy tettel hibázott. Ha valaki alapos ok igazolása nélkül nem vesz Urvacsorát, kemény büntetést von magára.

A ki a társulat tagjai közül vasár- és ünnepnapokon templomba nem megy, vagy az istentisztelet alatt elalszik, vagy ha álmából felébresztve zugolódik a költögetőre: pénzbüntetést fizet. Egyáltalán szigoru kötelességképen van rájuk mérve, hogy a templomban illendően viselkedjenek s ünnepi ruhájuk tisztaságára gondot viseljenek.

A legény-társulatnak fontos szerepe van abban is, hogy tagjainak viselkedése szokásos mulatságaik alkalmával is szigoru felügyelet és fegyelem alatt legyen. Szórakozásaik lényeges elemét a táncz (Landler) képezi. Nyáron, vasárnap, a délestei istentisztelet után, a templom előtti tágas téren rendesen tánczolnak a legény- és leánytársulat tagjai. Ezenkivül karácsony, husvét és pünkösd másod napján is tartanak egész reggelig tartó tánczmulatságokat, melyekre az engedélyt az első legény a paptól kéri ki. A tétlen szemlélés kinjait ily alkalommal, vagyis a petrezselem-árulást (Feilhalten) az alatt, míg a többi tánczol, nem ismerik a szász hajadonok. A két rendező (Anführer) gondoskodik arról, hogy kor szerint mindenki sorra kerüljön. Minden legénynek kötelessége a hozzávezetett leányt elfogadni, különben szigoru büntetésnek teszi ki magát. Mindenesetre szép jellemvonásukról, a férfi nép gyöngédségéről tanuskodik a női nem irányában.

A rendes téli szórakozásokhoz tartozik a fonó (Spenstuv, Spinnstube) látogatása. A lányok zárt körben ülnek rokkáikkal (Spenroken,

Spinnrocken); a kör közepén vizes kanta áll. A legények a körön kivül ülnek s büntetés terhe alatt tiltva van nekik, hogy helyüket kellő ok nélkül elhagyják, hogy dohányozzanak s hogy a leányokat háborgassák. Egy-egy legény-hivatalnok is megjelenik, hogy felügyeletet gyakoroljon; s ha a rendet nem tudja fenntartani, a legénybiró vagy a lelkész elé viszik a dolgot, a ki a szükség esetén a fonót fel is oszlatja.

Mikor az ujonnan választott lelkész hivatala elfoglalására érkezik, a legénytársulat tagjai lóháton fogadják s velük tartja a községbe való bevonulását. Megkapó látványt nyujt ilyenkor egy-egy derék társulat fölékesített paripáival és lengő zászlóival. A menetet a társulati zászlóval kezükben két legényhivatalnok nyitja meg; a tagok zászlóit kendőkből s változatos szinü szalagokból a lányok készítik, a kik becsületbeli ügyet csinálnak abból, hogy ilyenkor összes szalagkészletüket készségesen felajánlják.

Nemcsak örömben, hanem bánatban is összetart az ifjuság. Ha a lelkész meghal, gyászt ölt a legény- és leánytársulat. A leányok lerakják pártáikat s fekete szalagokat viselnek; a legények a gyász ideje alatt nem rendeznek tánczot.

A társulati tagság megszünik, ha valamely társ a férfi-kort eléri anélkül, hogy élettársat választott vagy kapott volna. Gyülés alkalmával elbucsuzik a társaitól s felvéteti magát a szomszédságba. Megszünik a tagság akkor is, ha a legény házasságra lép. Ez esetben bucsuzásakor megengedi az első legény, hogy a menyegzőjére négy hivogatót (Laderknechte) felkérjen; megengedi azt is a bucsuzó legény kérésére, hogy a legközelebbi vasárnap a templomban legény-helyét utoljára még elfoglalhassa. A következő vasárnap már a férfiak székében lesz helye. A tagságot végre megszünteti a halál. A legények hatan holttársuk ravatala körül diszőrséget állanak; hat másik az örök nyugalomra hivó harangot huzza; a legényhivatalnokok pedig a sirját ássák. Temetéskor legény- és leánytársulat kivonul s a sir felhantolása után az első legény bucsuzik a társulat nevében a megboldogulttól.

6. §.

Paraszt lakodalom a szászoknál.

A legénykor a véderő-törvény behozatala előtt nem tartott hosszú ideig, mert gyakran már a 20-dik életévükben házasságra léptek; s 14—15 éves mátkák ma sem tartoznak a ritkaságok közé. A szász paraszt sokat ád arra, hogy az ő leánya minél hamarabb kérőt kapjon; mert ez annak a jele, hogy «van mit aprítani a tejbe.» Vén leánynak maradni nagy szégyen; s hogy ezen eshetőséget kikerüljék, gyakran elsietett, sőt könnyelmü házasságot is kötnek. Egyátalán a házasságkötés többnyire jól megfontolt spekuláczió eredménye, a melynél két család vagyoni érdeke viszi a főszerepet. A házasulandók egymáshoz való hajlamáról, szeretetéről nem igen beszélnek. A legény aztán akadálytalanul teszi a szépet a számára kiválasztott menyasszonynak; tánczmulatság alatt s a fonóban majdnem kizárólagosan őt különbözteti meg figyelmessége jeleivel s nevezetesebb alkalommal: névünnepén, országos vásárkor ajándékkal lepi meg. A szülőket is gyakrabban együtt lehet látni; a leendő mátka beszélgetni kezdi társnőinek, hogy az ő kelengyéje már egészen készen áll; az anyja is emlegeti a nagy készletet, a mi a ládákban halomra van rakva, meg aztán, hogy milyen jó, ha az embernek régi szalonnája van, a melyet — közbevetőleg legyen mondva — az egész sertés husáról egy darabban a templombástya egyik tornyában fölakasztva tartogatnak.

De nem mindig megy ily simán a dolog, Oly esetben, ha a szülők. hallgatag megegyezése nincs meg, nem is nézik jó szemmel azon apró jeleket, melyekből a legénynek megkülönböztető figyelme látszik. Ha ennek daczára is szót emel a lányért, azt a feleletet kapja, hogy az idén a buza-termés rosszabbul ütött ki, mint hogy lakodalmat lehetne tartani; a leányra szükség van még otthon, mert eddig még a sót sem szolgálta meg a puliszkához.

Mikor a legény elhatározza magát a házasságra, fölkéri egyik jó ismerősét, hogy a kérő szerepét vállalja el. Ez aztán ellátogat a leány

szüleihez s ős időktől megállapított s általában használatos ünnepi beszédben adja elő küldője szándékát. Ritka eset az, hogy a legény személyesen megy leánykérőbe; régi hagyomány szerint ezt a kényes ügyet követ utján igazítják el. Ha a kérőt elfogadják, nehány napra megtörténik a mátkaság (Broktverdrenken, Brautvertrinken) egész ünnepiesen, melyet a lelkész maga végez. Eddig az ideig még könnyen lehetett visszalépni a házasság tervétől; de a gyürük kicserélése után ez már nehéz dolog.

Mindjárt az eljegyzés után megteszik az előkészületeket a menyegzőre; s ezzel nem is szoktak sokáig várakozni, mert a paraszt azt szokta mondani: «Aus 'em langen Brokstand wird nichen Istand.» (Hosszu mátkaságból nem lesz lakodalom,) A házasságkötés ideje őszön van, a sürgős mezei munka s a szüret végeztével: Gergelyfáján mind egyszerre tartják Katalin után következő keddi napon. Husvét és pünköst között nem tartanak lakodalmat; azt tartják, hogy az ilyenkor kötött házasságon nincs az Isten áldása.

Tehát közeledik a Katalin napja. Nyolcz nappal előtte már elkezdenek az asszonyok készülődni a lakomához. Az esküvő idejét, a mely mindig keddre esik, megelőző vasárnap, az első legény kiküldi a négy hivogatót (Laderknechte), a kik végig járnak az egész falun s a meghivandók kis kapuját megdöngetvén, harsány hangon bekiáltanak a házba: «Hozzatok tejfelt!» (Bringt Rahm!) Az a sok tej, vaj, tojás, zsir, szalonna stb. a mit aztán a vendégek a lakodalmas házhoz visznek, némi kárpótlást szolgáltat azért a kiadásért, a mibe a vőlegény társainak megvendégelése kerül. Az utczák megélénkülnek, a mint a házakból összehordják a sok ajándékot. Az egész község egy családhoz hasonlít, melyben az egyik tag örömét mindnyája együtt ünnepli. Nem marad el sem jóbarát, sem ellenség; igy fejezi ki tiszteletét (Ehrung), a miért viszont egy pohár bor jár köszönetül. Bősége van ilyenkor minden jónak, szinte a fölöslegig; egyébiránt szükséges is, mert a résztvevők száma jelentékeny s nem közönséges igényeket hoznak magukkal ily alkalomkor.

Még e vasárnap folyamán megtörténnek illő formalitások közt a meghivások is. Két legény ünnepi ruhába öltözve, kezében fehér botot tartva, melynek felső végére piros szalag-csokrot kötöttek a leányok, házról-házra jár s ilyenforma szavakat intéz a házbeliekhez:

«Mer seng osgescheckt worden, vun asen ihrsemen Hochzetvätern und Hochzetmettern und halden met er frengdlichen Bitt un, Se mögen uch erschengen af asem hochzetlichen Ihremohl, am et helfen ze zieren und ze schmecken. Esi vil as der läv Hergott lieven let, versprechen mer uch äm Dänst bäzestohn, Se ze ihren und ze ochten und Enen det Fest läv ze mochen.»

(Az örömapák és örömanyák elküldtek minket s azon szives kérésüket adjuk elé, legyenek szivesek a menyegző lakománkon megjelenni, hogy azt jelenlétükkel diszesebbé tegyék. Ha az Isten

életünknek kedvez, igérjük, hogy rajta leszünk, hogy önöket mi is megtiszteljük s az ünnepet kedvessé tegyük.)

A közelebbi rokonokat háromszor is meghivják, a mi különös kitüntetés jele; némelyiket pedig csak tiszteletből hivnak meg, a kik aztán személyesen nem is mennek el; hanem megelégesznek azzal, hogy a menyegző lakomához valamely küldeményükkel hozzájárulnak. De a ki megjelenik, azt mind szives örömmel látják vendégül.

Hétfőn a gazda legjobb marháját vágja le; az asszonyok pedig kenyereket sütnek s egyuttal végtelennek látszó sorozatba rakják a jónál jobb lepényt (Hanklich) a forró kemenczékbe. Este a lányok csokrokat kötnek a meghivott legények számára, természetesen az általános vigság jelei közt tréfálva és énekelve.

A nagy nap reggelén az egész falu talpon van. A vőlegény már jó korán reggel elküldi mátkájának nászajándékul (Morgengabe) a menyasszony-csizmát, hogy abban menjen a templomba. Ez viszont saját kezével szépen himzett vőlegény-inget küld viszonzásul. Ezt az inget aztán gondosan őrzik s csak akkor adják fel ismét, mikor a férfi, mint megtört aggastyán, az örökkévalósággal lép frigyre.

De kerekedjünk fel immár s a vőlegényt kisérjük mátkájához. Összegyültek már körülötte ifju kora jó barátjai s a vőfél (Brautführer) vezetése alatt mindnyájan a lányos házhoz mennek. Itt azonban a kaput régi szokás szerint zárva találják s a vőlegénynek a palánkon vagy sövényen kell az udvarba mászni s belülről kinyitni, hogy kisérőit beereszthesse. Mielőtt a templomba indulnának, a vőlegény atyja szokásos szavakban beszédet intéz a másik örömapához s kéri, hogy ezentul mind a két ifju atyjának vallhassa magát; ugyanezt teszi a menyasszony atyja is. Majd a jegyesek szólnak s kérik egymás szülőit, hogy fogadják el őket szerető gyermeküknek. Ezt nevezik kézadásnak (Handschlag.) Ez után a menet a templomba indul, a hol minden ember a maga helyére megy; a menyasszonyok egymás mellett s a másik oldalon velük szemben a jövendő társuk foglal helyet. A szertartás kezdetével mindegyik elővezeti a maga mátkáját s mind együtt mennek az oltárhoz. Midőn a pap az esketést elvégezte s az áldást elmondotta, visszatérnek az oltárhoz s alkalomszerü templomi ének hangjai közt hagyják el a templomot.

A lakodalmas házban ez idő alatt felállítják az asztalokat: serényen forgolódnak az asszonyok a konyhában; emberek állnak készen a pinczében, hogy az üres kancsókat borral töltögessék. Küldöttséget menesztenek a papjukért, a kit aztán az asztalfőre ültetnek.

Ha az időjárás kedvező, a szabad ég alatt az udvaron állítják és terítik meg az asztalt. Fejéhez áll az uj pár. legény- és leánytársaitól körülvéve. Közeledik hozzájuk az örömapa s öröme kifejezéseül ajándékot visz gyermekeinek: ekevasat, vagy ha jól birja magát, csikót, borjut, vagy egy pár ökröt. Könnyező szemmel jön utána az édes anya, s a vászonnemüt hozza; utána a rokonok és jó ismerősök, mind-

egyik lerója szeretet adóját. A menyasszony csókkal és köszönettel viszonozza ez ajándékot. Aztán ezen felhivásra az asztalhoz telepednek:

«Verihrt Hochzetgesellscheft! Gelävt Frengd und Frängdänen! Mer seng der Eladung gefolgt und zohlrech en desem Hoochzethos erschinnen; mer hun det läv Broktpoor met Fraden en det dehr Gotteshos beglied, wo et sich un de Stufen des heligen Elters det Versprechen der ihlichen Läv und Tro zagesoht hot; mer hun det jang Ihpoor weder zereckbeglied und munchenen Wensch fier seng Wiel osgeprohen und nievstbä uch met Geschinken beducht. Na wällen as de Hochzetväter und Hochzetmetter net met lieren Wierten osgohn lossen, sangdern hun as fier as Mäh af des Desch en Ihrenessen und en Ihrendrank viergesatzt, met dem Wensch, mer mögen as dervun no Herzenslast bedänen. Ech wenschen, et mög Jedem, wot e dervun genesst, zer Gegenthiet dänen. Zevier biede' mer. Kam Herr Jesus, so as Gast, segen, wot ta es beschiert host! Amen. — De besten Apetit.»

(Tisztelt ünneplő társaság! Kedves barátaim és barátnőim! Engedtünk a meghivásnak s tömegesen jelentünk meg ebben a lakadalmas házban; a kedves mátkapárt örömmel felkisértük az Isten szent házába, a hol ők az oltár lépcsőin a házastársi szeretet és hűség esküjét letették; vissza is vezettük az uj párt, jókivánságokat mondtunk az ő javukért s ajándékainkkal is megemlékeztünk róluk. És most az az örömszülők nem akarnak bennünket üres szavakkal elereszteni, hanem fáradságunkért ez asztalokon tiszteletünkre ünnepi ételt s ünnepi italt terítettek, azzal az óhajtással, hogy mi azokat kedvünk szerint élvezzük. Kivánom, hogy kinek-kinek, a mit elkölt, egészségére szolgáljon. Előbb azonban imádkozzunk. Jőjj uram Jézus Krisztus, légy a mi vendégünk, áld meg azt, a mivel bennünket megajándékoztál. Amen. Jó étvágyat!)

Az ételeket a szokás már rég ideje megállapította; rizsleves és kalács nélkül épen olyan lehetetlen a szász lakodalom, mint menyasszony nélkül. Evő-eszközét minden vendég magával hozza; lehetetlen is volna máskép a szükségletet beszerezni. Kor szerint ülnek az asztalnál; ezt az elvet különben a szász minden alkalommal nagy tiszteletben tartja. Nők és férfiak nem egymás mellett, hanem mint a templomban, egymással szemben ülnek. A szoba egyik sarkában a zenészek, rendesen czigányok foglalnak helyet.

Alig ették meg az első fogást, a rizs- vagy szárnyas levest: a padokat eltávolítják s a kik jókedvüknek nem tudnak tovább határt szabni, tánczra perdülnek, A táncz eltart vagy egy óra hosszáig; ekkor hozzák a második fogás ételt; s igy váltogatja egymást az étel és táncz szakadatlannak igérkező egymásutánban. A tulajdonképeni táncz este kezdődik, mikor az atyafiak a menyasszonyt tánczoltatják és számára egy-egy forduló után pénzt tesznek az asztalon kitett tányérra.

Másnap reggel a menyecske asszonyi fejdiszben jelenik meg. Hajadoni fejdivatjától megválik s helyébe leány-társnői finom hófehér

lenkendőt kötnek a fejére, mely az apácza fejtakaróját juttatja eszünkbe s a felczifrázott kontytüvel (Bockelnadel) erősítik meg. Ez a második nap az uj asszony napja (Jungfräendach) épen ugy telik el, mint az első. Déltájt az ifju asszony nehány társnője kiséretében a templomba megy imádkozni. A pap imát mond fölötte s előadja a házas élet kötelmeit. Hazamenet nem ritkán megtörténik, hogy ellopják a fiatalasszonyt; a férjének aztán utánjárással, nagy igéretekkal, tréfás helyzetek közt kell visszaváltani. Általában ez a második nap egészen táncznak s a jókedv egyébb nyilatkozatainak van szentelve.

A harmadik nap tulajdonképen azoké, kik az ünnep illendő megtartásához faradságos munkájokkal közreműködtek. A szerepek megváltoznak; a kik előbb felszolgáltak, azok most vendégeskednek. Este a vendégek eltávozta előtt a vőfél (Broktkniecht) köszönetet mond mindnyájok nevében a házi gazdának ételért, italért, zenéért, szivesláttásért; s azt kivánja, hogy ne legyen káruk belőle (se mőgen et net spieren); a mi egyébként nagyon helyén való kivánság, ha meggondolja az ember, hogy ily lakodalomban legalább 50—60 személyt vendégelnek napokon keresztül. Azért mondja a szász közmondás: «Zwo Hochzeden kun em Oufbräen glech.» (Két lakodalom felér egy leégéssel.)

A fiatal pár kikerülvén igy a legény- s leánytársulat kebeléből, belép a szomszédság körébe (Nachbarschaft.) A következő vasárnap a a templomban a férfi- és asszonyszékben foglalnak helyet. Otthon pedig a szülők segitségével uj háztartásuk alapját vetegetik.

Ha az állami anyakönyvvezetés egynémely aprólékos változást tesz is ezen szokásokon, mégis bizonyosra vehető, hogy konzervativ hajlamainál fogva a szász nép hű marad hagyományaihoz, melyeket őseitől vett át.

7. §.

A szomszédság (Noberscheft).

A legénytársulatból kinőtt fiatal gazda-ember házassága után uj társulatba lép be, mely a község valamennyi önálló gazdáját a polgári és társas élet czéljának sikeresebb szolgálatára egyesíti; ez a társulat a szomszédság. Egy községben rendesen négy ilyen társulat van. Mindegyikbe a szomszédos házak bizonyos száma tartozik. Czélja ezen intézménynek, hogy egymás örömében és bajában kölcsönösen részt vegyenek; hogy a nyilvános élet polgári rendjét és a közbiztonságot fenntartsák; s hogy az erkölcsös illendőséget és különösen az egyházias szellemet ápolják.

Jelen szervezete az egyház befolyása alatt keletkezett s ma is ennek a felügyelete alatt áll. Ezáltal jutott a szomszédságnak, mint erkölcsbiróságnak szerepe különös fontosságra. A szomszédság elnökének, vagy, mint ők nevezik, atyjának (Nobervoter), a kit szabad választással állítanak a társulat élére, széles hatáskör van biztosítva. A szomszédságnak épen ugy, mint a legénytársulatnak, meg van a maga szabályzata, mely nagy szigorusággal őrködik tagjainak viselkedése fölött a társas összejöveteleken s a mindennapi nyilvános életben. Az az élénk egyházias szellem, a mely minden szász községet áthat, nagy részben ezen szabályzat határozott intézkedéseiből származtatható. Határozottan intézkednek a templomlátogatásról s az urvacsora rendes vételéről. A vasárnapi munka sikeres végrehajtása is ezen társulathoz tartozik. A szomszédság ez irányban kétségkivül azóta fejlődött ki, mióta a szász nép a protestáns vallást elfogadta. Egyebekben pedig ősrégi intézmény, melyet a Rajna vidékéről hoztak magukkal.

Eredetileg agrár-társulat volt a gazdálkodással járó ügyek intézésére a kölcsönös segitség kötelezettségével; de későbbi alakulásában sokat vesztett ezen eredeti jelentőségéből; különösen azóta, hogy a birtokviszonyok rendezése a községi hatóság kezébe ment át. De annál élénkebben lüktet társas életükben az a rész, a mely megmaradt: egymás támogatásának szigoru kötelessége.

Ha egyik szomszéd megbetegszik, a többi elvégzi helyette a legsürgősebb mezei munkát; ha építeni akar valamelyik, némi viszontszolgálat fejében a többi «férfias segitséget» viszen. A kinek pénzre van szüksége, a társulat pénztárából olcsó kamatra kölcsönt kap. Menyegző alkalmával e szomszédok edénynyel, asztalokkal, padokkal segítenek egymáson. Halál-esetben a sir készítéséről, harangozásról, a temetés rendezéséről a szomszédság gondoskodik s társulatjuk tagját ünnepi menetben kisérik ki valamennyien. A tüzoltói intézmény felállítása előtt, a mely jelenleg majd minden szász faluban virágzó állapotban van, a szomszédság kötelessége volt az is, hogy tüzveszély esetén segítséget vigyen; erre a czélra szolgáltak a társulat fecskendői, melyeknek használható állapotára gondosan vigyáztak. Hatáskörébe tartozott az utczák gondozása és a kutak tisztán tartása is.

A társulat élén a szomszédság atyja áll, a kit két évre választ a társulati tagok közgyülése. Ezen tiszteletbeli állás alól, megválasztatás esetén, alapos ok nélkül senki sem vonhatja ki magát. Az ujon választottat, kinek a szomszédság faládáját is, melybe a társulat szabályzata és pénzkészlete van letéve, átadják, ünnepi menetben haláig kisérik. Kötelessége szorosan alkalmazkodni a szabályzat pontjaihoz; egybehivja és vezeti a gyüléseket; felügyel a szomszédság nyilvános munkáira; felszedi a büntetés-pénzeket és róluk az év végével számadást terjeszt a társulat elé. Hivatalos méltóságának védelméről az alapszabályok különös figyelemmel gondoskodnak; a vele szemben tanusított engedetlenségre szigoru büntetést szabnak.

Hivatalban és tekintélyben az első vagy «öreg» szomszéd-atya mellett áll a helyettese, a második vagy «ifjabb» szomszédatya. Ezt az öreg nevezi ki a háztulajdonos szomszédok közül. A társulati láda egyik kulcsa mindig ennek a kezében van, hogy az öreg egyedül ki ne nyithassa. Kettejük mellett állandó tanácsképen áll néhány tag az idősebb szomszédok közül.

Az első szomszédatya kezében van a szomszédság jelvénye (Noberziechen) is; ezzel szokták a társulatot egybehivni törvénykezésre vagy közös mulatságra s általában az elnök rendeletét vagy üzenetét közölni. Többnyire szivalakra vágott, néha művészien faragott fadarab ez a jelvény. Ha gyülést kell egybehivni; ha közös munkát kell elrendelni; ha a hatóság rendeletét vagy szomszédsági üzenetet kell tudatni: a jelvény a szóbeli üzenettel együtt a szomszédságban körutra indul, egyik szomszéd a másiknak adja át s megállapított rendben teszi meg az utat egész a kiindulás helyéig. Ily módon gyorsan és biztosan kerül minden hir az egész szomszédságon végig. A szülői házon kivül eltévedt kis gyermekeket gyakran keresnek és találnak meg a hirközlés ezen módozatával. Innen van az a régi mondás, mikor valaki után nagyon kutatnak és tudakozódnak: «Emesten wä met dem Noberziechen secken.» (Úgy keresnek valakit, mint a szomszédság-jelvénynyel.)

Egyszer egy esztendőben, a farsang utolsó keddjén, összegyül az

egész szomszédság törvényt tartani (Sittdach). A társulat egy férfi-tagjának sem szabad ezen gyülésről alapos ok nélkül hiányozni. Mindenki ünnepi ruhába van öltözködve. A szomszédatya elnököl és szokásos beszédben üdvözölvén az egybegyülteket, megnyitja a gyülést; egyszersmind beszédje végén felszólítja azokat, kiket a szabályok ellen elkövetett valamely hibának terhe nyom, hogy ezt ismerjék be önkénytesen; ez által a fele büntetéstől megmenekülnek. Ha senki sem jelentkezik, s rendesen ez az eset, az elnök felolvastatja a jegyzővel azon hibák sorozatát, melyek az év folytán tudomására jutottak; s mindazokat a mulasztásokat, melyeket az elrendelt munka végzése körül egyesek netalán elkövettek. A gyülés a jelentés alapján, ha vele szemben kellőképen indokolt igazolás nem történt, meghozza az itéletet s a büntetést a vétkesnek azonnal ki kell állani, különben a társulat kebeléből kizáratik. A büntetés-pénzeket a társulat ládájába gyüjtik; s ezzel a gyülés törvényszéki része befejeződött. Ezután uj tagok felvétele következik, melyet az alapszabályok felolvasása szokott megelőzni. Majd az elnök terjeszti be évi számadását, s ha ideje letelt, hivatalát is leteszi és a gyülés még az ő elnöklete alatt megválasztja az utódját. A szomszédságban épen úgy, mint a legénytársulatban általános és ünnepélyes kiengesztelődés van az Úrvacsora vételét megelőző egyik nap estéjén.

De vidám lakomára és kedélyes mulatságra is egybe szokott gyülni a szomszédság, legalább egyszer egy évben, hamvazó szerdán. A befolyt büntetés-pénzeket, a mennyiben nem fordítják tüzoltó-szerszámok vételére vagy kölcsönsegélyző pénzalap növelésére, ez alkalommal ellakmározzák. A lakomát rendesen a szomszédatya házában rendezik. Táncz, tréfa, játék járja az étkezés után; de a szabályokban megállapított játékösszeget s a megszabott időt átlépni ekkor sem szabad.

Vázlatos vonásokban ez a képe a szász községek egy ősi intézményének, mely századokon át éreztette jótevő hatását. Nehéz külső és belső veszedelmekben is s a velük együtt járó erkölcsi hanyatlás idején is fenntartotta a szigoru rendet és fegyelmet; az önzést a testvériség és jó szomszédság ápolásával családban és társas életben korlátozta; s már századokkal ezelőtt termékeny csiráit vetette el az egyleti szövetkezés és kölcsönös segély elvén alapuló intézményeknek, melyeket a jelenkor nagy elismeréssel karol fel, a milyen a takarékpénztár, kisegítő, tüzoltó-egyesületek stb.

8. §.

Népszokások halálesetnél és temetkezésnél.

Ha egy családtag megbetegedett, első sorban mindenféle házi eszközt próbálnak meg s esetleg a ráolvasást értő asszonyhoz fordulnak segítségért; ha javulás nem áll be, akkor az orvos tanácsát, végre az egyház támogatását keresik. A pap a szent beszéd végével imádkozik a betegért; s ha még ennek sincs hatása és a halál észrevehetően közeledik: akkor a haldokló, a mennyiben módjában áll, kibékül ellenségeivel s Urvacsorát vesz magához. Hozzátartozói az éjjeleket mellette virrasztva töltik, és gyakran hangos jajveszéklés és siránkozás sulyosítja a beteg kinait.

Mikor a halál beállott, kinyitják az ablakot, hogy a lélek kirepülhessen; a halott szemét és száját lezárják. Megmosdatás után feladják rá vőlegény-ingét s legjobb ünnepi ruháját és összetett kezekkel a ravatalra helyezik, melyet a két ablak közt állítanak fel.

Mihelyt a halál hire elterjedt, a rokonok s ismerősek részvét-látogatást tesznek s átveszik a temetésnek, meg a halotti tornak sokszor nagy szabásu előkészületeit. A legnehezebb szerepet: a papnak vagy tanitónak jelenteni a halált és temetést, vagy a legöregebb szomszédatya vagy a család egyik korosabb s mindenesetre legértelmesebb tagja vállalja el. Ez a jelentés is megállapított beszéd-formában történik. Egyébként is a gyászszertartások egész további menetét szigoruan szabályozott és megtartott szokások irányozzák, melyekhez a gyászolók is alkalmazkodni tartoznak. Van bennük valami nehézkes, valami körülményes, hisz a szász parasztok egész életén meglátszanak ezen tulajdonságok; de kétségtelenül épen ezek adják éltük folyásában a legfontosabb eseményeknek a komoly méltóság és mély vallásos érzelem kinyomatát.

A gyászhir vivője, a mint illik, valahányszor papja elé lép, ünnepi köntösbe öltözve, részletes beszédben teszi meg a jelentését. A tiszte-

letteljes és mégis bizalmas hangra, a melyben a szász paraszt papjával beszél, emez is a szives részvét szavával válaszol, a melyet az «egyház gyermeke» is természetesnek tart «lelki atyjától» s el is vár. Ha ez a temetéshez közreműködését megigéri, fölkérik még a segéd-papot és a rektort, ki egyszersmind a zenekar vezetője is.

A mig a halott elföldelve nincs, rokonai és ismerősei éjjelenkint virrasztják. A ki virrasztani megy, igy köszönt be a halottas házhoz:

«Et diet mer herzlich lied äm det Dohinschieden ases gelävten Metbraders (Frängden) und ech nien ienigen Undiel un Irem Schmerz Nodem et aver Gottes Wällen gewist es, en os aser Mettend uvzefordern, esi messe' mer as e sengen allwiesen Rothschlass fegen. Der Herr mög em seng Gebien sielig rahn lossen em kählen Schiess der Jerd, und erfran seng Siel em Rech der Sielegen.» (Lelkemből sajnálom a mi kedves társunk elhunytát és mély részvéttel vagyok fájdalmaik iránt. Mivel azonban Isten akaratja volt, a mi őt közülünk kiszólította, nekünk a legbölcsebb végzésbe belé kell nyugodnunk. Az Isten engedje, hogy az ő csontjai békében nyugodjanak a föld hideg ölében; lelke pedig a boldog lelkek sorában örvendezzen.)

Beszélgetéssel, poharazással, sőt néha kártyázással is töltik az éjszakát régi szokásképen, a melyet a lelkészek és tanítók minden ellenkezőtörekvése daczára megtartanak. Minden ivás előtt felköszöntik az elköltözött lelkét ezen szavakkal:

«Aser Herrgott triest der läv Siel en der leweget und hov es afgenien e seng Rech; hie helf uch as dur, won et seng göttlich Wällen se wird.» (Isten vigasztalja meg a boldogult lelkét az örökkévalóságban és vegye fel az ő országába; segítsen minket is oda, majd ha eljön ránk is az ő isteni akaratja.)

Másnap kora reggel harangszó hívja a szomszédság tagjait sirásásra, a kiknek ezt a munkáját azzal viszonozzák, hogy a halotti torra meghivják őket. A gyászoló házban ez alatt koporsóba teszik a holtat. A második nap is a látogatók ki- s bejárása, a házbeliek hangos siránkozása s panaszkodása és a gyászlakoma előkészületei közt telik el. Második éjjel is virrasztanak; közben esznek és isznak.

Temetés napján harangszó szólítja a közönséget a szertartáshoz. Azon szomszédság tagjai, melyhez a halott tartozott, mind megjelennek. Megelőző estén a szomszédság jelvényével figyelmezteti őket elnökük ezen kötelességükre. A ki elegendő ok nélkül elmarad, a mi különben nagy ritkán történik meg, büntetés alá esik. Ugyancsak az ő kötelességük a koporsót a temetőbe vinni s a sirt felhantolni. A legény- és leánytársulatban halálesetkor ezen teendőket a legénytársulat tagjai végzik.

A férfiak, kik a temetésre megjelennek, nem mennek bé a házba. Az az öreg családtag, vagy szomszédatya, a ki a halálesetet bejelentette, a ház kapujában fogadja őket és részvét-nyilatkozatukat; azután háta mögött félköralakban helyezkednek el. Hasonló feladatot teljesít

az asszonyokkal szemben, kik a halottas szobában gyültek össze, a gyászanya (Lechenmotter). A harangozás alatt a résztvevők mind összegyülekeztek; pap és tanító is megjelentek s az ajtó előtt állottak fel. A szertartás gyászdallal kezdődik; a dalt zenekar kiséri, mely egyetlen szász faluban sem hiányzik. A koporsót, miután előbb lezárták, az udvaron felállított ravatalra teszik, s a pap megtartja gyászbeszédét. Ott, a hol az a helyi szokás, hogy a holttestet a templomba viszik, a háznál a pap csak imádságot mond.

A menet éneklés közben indul meg. A koporsó előtt megy a pap, a segédpap, a tanitók s a két szomszédatya, mögötte a közönség férfi része, aztán az asszonyok; mind a két fél menetét a gyászolók nyitják meg. A menet rendjére nagy gondot fordítanak, hogy ne össze-vissza menjenek a koporsó után, «we de Bloch» (mint az oláhok). Az indulástól kezdve egyre tart a harangszó, mig csak a temetőbe nem érnek. Már a koporsó lezárása alatt, azután meg az egész menet alatt hangos sirást és jajgatást követel nemcsak a fájdalom, hanem talán még jobban a régi szokás. Rendes szólásformák változatai hangzanak a panaszos ajkakról; s a panaszos érzületnek itt-ott sajátságos, sőt fonák kitörései könnyen mosolyt csalhatnak a közönyös hallgató ajkaira. Valósággal anekdota-számba mehetnek a következők: «S. Samuel, ta host mich vill geärgert, aver det äs doch det ärgst, wat ta mir gedon hust.» (S. Sámuel, sokat boszantottál engem, de ez a legboszantóbb a mit velem tettél.)» — «O ta· gelävter Mann, wä hust ta mir dat undan kennen, grod en der Haären ze sterven? (O kedves férjem, hogy tehetted ezt velem, hogy épen a szénatakarítás idején halj meg?)» «Were mer läver zwe Fellen zegrangt gegangen, esi blive mer mehr nor de Fehl! (Inkább két csikóm pusztult volna el; megmaradt volna legalább a bőrük!)»

Miután a koporsót sirba eresztették és a sirt felhantolták, újabb ének és ima után a szomszédatya feláll az új sirhalomra s a szomszédság nevében bucsút vesz a boldogulttól, az egész közönségnek pedig megköszöni a kiséretet: «Hot herzlichen Dank, ir läv Frengd und Frengdänen äm dat hiesch Ihregeliet, dat Ir asem verstorvenen Metbrader (Sester) gegien hot bes af den Acker Gottes. Der Herr loss seng Gebien sanft und sielig rahn hä em kählen Schiss der Jerd, und erfra seng Siel em gensektigen, hemmleschen Rech; hie mach es awer uch allen beriet, wenn as Stangt zem Ovschied schliet, damet mer sengem Rof würdig folgen kennen.» («Szives köszönetet mondok néktek, kedves barátim és barátnőim, azért a szép kiséretért, a melyet meghalt testvérünknek (nővérünknek) adtatok a temetőkertig. Az Ur engedje, hogy tetemei csendesen és boldogan nyugodjanak a föld hideg kebelén, lelke pedig a más világon, a menyországban örvendezzen. Engedje azt is, hogy mi mindnyájan készen legyünk, hogy ha a mi óránk is üt a távozásra, az ő hivását méltóan követhessük»).

Ezután némelykor a templomban gyászistentiszteletet is tartanak,

melynek főrészét a lelkész gyászbeszédje képezi. De ez csak oly esetben történik, ha az elhúnyt a község legelőkelőbb polgárai közé tartozott.

Ugyanaz nap estéjén tartják a halotti tort, a melyet Diedenmohlnak (Totenmahl) neveznek. Ennek a módja különböző a halott állása és vagyoni állapota szerint. Gazdagabb házaknál néha valóságos vendégséggé és ivássá torzul. Mivel a tort a temetésnél teljesített fáradalmak megjutalmazásának tekintik, a rokonok mellett első első sorban a testvivők és sirások vesznek benne részt. Szokás szerint meghívják a papot is, kinek jelenléte illő korlátok közt tartja a gyászlakoma szélsőségeit. A tort a szomszédatya kegyeletes beszéde kezdi és rekeszti be.

Szokásban van, hogy a család a boldogult emlékére ajándékot ád a templomnak s az iskolának «gyászajándék» (Thränenopfer) név alatt. Legtöbbnyire pénzből áll az ajándék, hogy valamely jótékony czélra szolgáljon; néha a templom diszitésére váló tárgyakból is.

9. §.

Ünnepi szokások.

Mint az egész kercsztyén világban, a szászok közt is a karácsony a legnagyobb ünnep. Az első nap reggelén a nép-zenekar felmegy a toronyba s ünnepi chorált zeng. Ugyanezen reggel, néhol megelőző estén ajándékokat osztogatnak, melyeket a Chresman (Christmann) hozott.

Karácsony másod napján, a délesti istentisztelet végeztével, választják az első legényt (Altknecht), s a legénytársulat tagjai zeneszóval és lobogódíszszel házába kisérik. Ide érve az öregebbik legénybiró (Knechtvater) a választotthoz beszédet intéz s őt hivatala kötelességeinek szigoru teljesítésére figyelmezteti.

Az ujév reggelén az egyháztanács és egyházi képviselet tagjai, a szóvivő (Wortmann) vezetése alatt elmennek a paphoz, prédikátorhoz, tanitókhoz boldog uj esztendőt kivánni s egyuttal valami kis ajándékot — Gergelyfáján zabot — nyujtanak át az üdvözöltnek. A legénytársulat tagjai, a legénybirák vezérlete alatt, szintén elhozzák jó kivánságaikat és ajándékaikat. Az iskolásgyermekek Gergelyfáján törökbuza fejeket visznek, üdvözletük mellett, a tanitónak ajándékul.

Hushagyó kedden esik meg a szomszédság hivatalnokainak választása s ezzel kapcsolatban az ünnepies menet, melyben a lelépő és uj hivataloskodókat haza kisérik. Ebben a hushagyó-keddi ünnepségnek hiven megmaradt az a vonása, melylyel a középkori Németországban birt.

Gergelyfáján és Vingárdon ugyanezen nap lóhátra ülnek a legények, hogy a «ludversenyt» (Gansofrennen, Gansrennen) megtartsák. Az utczán keresztül elég magasan kötelet erősítenek és feszítenek meg, közepére pedig fejével lefelé megölt ludat kötnek. A kötél alatt minden legénynek vágtatva kell átfuttatni s a kezében levő hosszu ostorral a lud fejéhez vágni. A melyik lecsapja a fejét, annak kell a ludat megkészíttetni s a legénységet megvendégelni. Előbb azonban házról-házra lovagolnak, hogy a megkészült farsangi fánkból s egy pohár borból szives kinálást fogadjanak.

Hamvazó szerdán a szomszédság és legénység tagjai körmeneteket tartanak a községben álarczokba öltözködve. Gergelyfáján a gyermekek mind a templomajtóba gyülekeznek; mert e napon a keresztszülők apró ajándékot hoznak ide a számukra. A husvéti öntözés szokása is általános közöttük..

Szent Iván napján a legények a határban minden forrást kitisztogatnak. A község birájától és a templomatyától kapnak ezért a munkáért egy-egy akó bort. Ha azonben vizsgálat alkalmával kitünik, hogy a források valamelyike nem elég gondosan van tisztogatva: annak, a kire a tisztogatás volt bizva, egy akó bor büntetést kell fizetni (Gergelyfája). A tavaszi ünnepnek több szokását átvitték erre a napra is; pl. a virágokkal ékesített május-fára másznak s tánczot járnak körülötte stb.

10. §.

Népviselet a szász falvakban.*

A szász férfi főruhadarabja a lábára simuló fehér vagy sötétkék gyapju-nadrág, a melyre magas száru s egyébként is nagy csizmákat huz. A nadrágot derékszíjj tartja össze; ezen szijon kivül még más szélesebb derékszíjjat is kötnek föl, mely alól az ing arasznyi hosszuságban lecsüng. Az ingnek széles, kivarrott ujjai s alacsony galléra van, mely körül fekete vagy szines nyakkendő van könnyedén megkötve. Mellüket télen bárányból-mellény borítja, melynek gyapjas oldala befelé van fordítva; nyáron fehér vagy kék ujassal pótolják.

Az ünnepi ruhájukra a fiatalok nagy gondot fordítanak. A szász legény fején virág-csokorral diszített széles karimáju nemez kalapot visel. Mellénye elül piros fonállal van kivarrva; föléje ölti a térdig érő u. n. templomi bundát (Kirchenpelz), mely elül szintén ki van varrva. A szász parasztasszony otthon télben-nyárban egyforma sötétkék posztószoknyát s ujjatlan mellre valót visel, mely télen bárányból van s mint a lányoké, elül ki van himezve. Ugyancsak himzett az ingének nyaka és ujja is. Előkötője többnyire magaszőtte durva, fehér vászonból van, vörös csíkokkal beszőve. Idős és fiatal egyaránt keskeny tarka bőrövet köt a derekára. Fején az asszony fehér főkötőt visel, melynek fekete szalagjait az álla alatt átköti. A főkötő fölé sötét szinü fejkendőt is tesz. Lányok köznapokon csak a kendőt hordják.

Érdekesebb a nők ünnepi öltözéke. A sötétkék hétköznapos szoknyát finomabb szövetü fekete váltja fel ilyenkor. Nyáron a lányok fehér szinü ránczos vászon szoknyát is felvesznek. Előkötőjük fekete selyemből készült s fölötte még gazdagon kivarrott fehér moll kötőjük is van. Bő ujju ingük is finomabb, diszítése is gazdagabb, mint a köznapié. A hajadonok fejét kürtő-alaku magas süveg (Borten) ékesíti, melyet papir-táblából perem nélkül készítenek és fekete selyemmel bévonnak; a legtarkább szinü szalagok egész gyüjteménye csüng le róla a lány

* Lásd a szász népviselet I., II., III. táblázatát.

háta közepéig. Ez a süveg a lány becsületességének a jelképe. Nyakuk köré fehér kendőt vetnek, mely térdükig ér (Monora). Gyapot-szoknyájuk kék szinü; fölötte nagy, fehér előkötőt hordanak művésziesen kidolgozott szegélyzettel. Rövid bárány-bőr mellénykéjük fehér alapszinéről szépen válik ki a piros és kék fonállal készített himezés; ezt a mellénykét posztóból és selyemből is csináltatják a vagyonosabbak. A fiatal asszonyok feje fel van kontyolva, azaz fejükön többször körülkötött fátyol-kendőt viselnek, melyet a fej két oldalán 3—4 ezüstözött vagy aranyozott tűvel a kontyhoz erősítenek. Vállaikra nyáron fekete ránczos köpenyeget vetnek; télen pedig nehéz bundát széles és mereven felálló Stuart gallérral. Télen a lányok is hosszu, testhez simuló bárány-bundát vesznek fel, a melynek elül fekete gyapjubetétje van.

Lábbelijük magasszáru és nehézkes csizma, a mely megrontja még ünnepi öltözetük festőiségét is.

II. §.

A szász templom.

Előadásunk folyamán gyakrabban láttuk, hogy a szász népben mily mély s egész életfolyamatára kiterjedő vallásosság lakik. Mulasztást követnénk el, ha röviden meg nem emlékeznénk arról a helyről, melyen ezt a vallásos érzületet első sorban művelik. Annál is inkább, mert ezen helynek építésében nem pusztán az istentisztelet gondolata volt irányadó; hanem menedékhelynek is szánták a háborus idők sokszoros hirtelen megjelenő veszedelmeiben. Ezért építették leginkább dombtetőre; azért vették körül védő-falakkal. Az emelte tehát a templom fontosságát, hogy nem csak lelkük üdvösségét, hanem földi életük biztonságát is tőle remélhették. A templomot rendesen egyszerü parasztok építették, a kik az épületre rátették ugy ősi hagyományaiknak, mint uj helyzetükhöz való okos alkalmazkodásuk bélyegét. Czélja lévén, hogy védelmet nyujtson, külső disz helyett fő gondjukat az erőre és tartósságra fordították.

Iparuk az építés idején már szépen ki volt fejlődve. Ügyesek voltak a harangöntésben, a melyre nemcsak azért fordítottak nagy gondot, hogy kellemes harmoniában csengjen az ajtatosságra intő harangszó, hanem, hogy éles hangjával messze elhangozzék s a veszedelemre eléggé figyelmeztethesse a község lakóit.

Majd minden szász templom egy hajóból s a karból áll, a mely a templomnak a legerősebb része és a hajó fölött magasan kiemelkedik. A torony a templom nyugati felén van. Az épület gót stilü; ilyet találunk a szászok közt mindenfelé. Annyira sajátjuk ez az épitkezésmód, hogy a mintájára épitett templomokat egyenesen szász templomoknak nevezik.

A templomot kivülről hatalmas tömör oszlopok támogatják. A védő falkerités mügött élőstárak is voltak a fegyveres megtámadás esetére, melyeket néhol ma is épségben találunk. Ma a községbeliek

tartják bennük otthon nélkülözhető gabna-készletüket. A falat belülről mellvéd veszi körül, melyre lépcsők vezetnek fel. Ez arra szolgált, hogy a helyőrség róla a fal lőrésén az ellenséget támadhassa.

A hol vármegyénk községeiben vagy városaiban kőfal körítette templomot látunk, azt mind vagy azon hely szász telepesei, vagy legalább is az ő példájuk szerint építették.

12. §.

Népköltészet.

Szász népmesékből gazdag gyüjteményt állitott össze Haltrich József 1885-ben. Ezen gyüjtemény darabjai vannak megyei szász népünk körében is elterjedve. Közülök kettőt, egy állatmesét s egy példázatot, mint a melyeket vidékünkön is szivesen beszélnek, választottam ki példa gyanánt.

Szoros értelemben vett népdalaik, vagyis olyanok, melyek dallamban és szövegben a nép eredeti sajátjai volnának, nincsenek. De a szász nagyon szereti az éneket. Társas összejöveteleiken, munkájok közben és főképen az istentiszteleten mindenütt nagy kedvvel és buzgósággal éneklik kedves melódiáju dalaikat. Ha ünnep-napon szász faluban járunk, innen is, onnan is el-elhangzanak hozzánk két hangu karénekeik. Gondosan tanítják az éneket iskoláikban, nem kevesebb gonddal gyakorolják a felnőttek a maguk társulataiban. Tehát az iskolában megtanult vagy régi idők óta közkézen forgó dalgyüjteményekből kapják azon dalokat, melyek az ő kedély világukat hiven visszatükrözik; mert hiszen gondos nevelésük folyamán épen az énekoktatás volt az ő kedélyviláguk fő képző-eszköze. Dalaik a természet szépségeit, a társas élet örömeit, a hazafias érzületet éneklik. Vallásos énekeik közt az első Luther himnusza: «Erős várunk nekünk az Isten!»

Népmesék.

I.

Egy temlomatya ajándékot tett az oltárra és pedig szép gyertyatartót, nagy viasz-gyertyával. Az Isten megjelent előtte öreg ember képében és köszönetül megigérte neki, hogy háromszor fogja a halálra figyelmeztetni, mielőtt magához venné. Megörvendett a templomatya, vidáman és örökös élvezetek közt éldegélt; halálra egyáltalában nem is gondolt. De egy-két év mulva az egészsége már nem birta ezt

az életmódot; térdei megrokkantak, háta meggörbedt és mankót kellett a kezébe vennie. Nemsokára elvesztette látását és hallását is. De meggörnyedten, vakon és süketen is épen olyan zabolátlan módon élt, mint azelőtt. Végre eljött az Isten, hogy őt magához hivja. A templomatya megütődött, vonakodott és szemrehányásokat tett, hogy miért nem figyelmeztette őt háromszor, mint megigérte volt. Ekkor az Isten méltó haragjában igy szólt: «Mit beszélsz? Hogy én téged nem figyelmeztettelek? Hát nem ütöttem először a vállaidra s nem érintettem a térdeidet, hogy meggörnyedve járj? Nem nyultam újjaimmal szemedhez, hogy ne lássa többet s nem fogtam be a füleidet, hogy süket maradj? Tehát megtettem, a mit igértem; most pedig velem jösz.» A templomatya alázatosan bocsánatot kért, hogy ő nem értette meg az intést s még nem készült el a halálra. Szelíden nézett most az Isten a bűnbánó templomatyára s igy szólt: «Jer csak velem, inkább kegyelmes, mint igazságos akarok hozzád lenni!»

Ti azonban jegyezzétek meg jól; épen igy figyelmeztet mindnyájatokat az Uristen; legyen rá gondotok, hogy mikor hivni akar, ne találjon benneteket készületlenül!

II.

A medve, farkas, róka és nyul elégedetten üldögéltek egyszer erdei lakásukon. Egyszer csak megszólal a róka: «Mit mondanátok hozzá, ne menjünk el mi is egyszer már a meggyesi Margit-napi vásárra? Vigan vannak ám ott az emberek!» A medve azt mondta rá: «Én ugyan már öreg és gyenge vagyok; de ha a farkas is velünk jön s bennünket védelmezni fog: nem bánom. Mert az emberfia hamis ám és fenekedik ránk erősen!» «Mit? én nem félek» kiáltott fel a farkas daczosan, «én is elmegyek s fogadom, nem lesz semmi bántalmatok vagy károtok!» «Én is megyek, én is megyek!» ugrál örömében a nyul. «Fogd bé a szájjad, öcsém, te még ostoba vagy,» szólt közbe a róka; «te mindenütt csak a szájad tátanád, meg a szemeidet meresztenéd s minket veszedelembe döntenél!» Ekkor a nyul odahuzódott a farkas mellé, mintha azt mondaná: «Engedd, hogy én is veletek menjek.» A farkasnak hizelgett a bizalom s azt mondta: «A nyulacska is velünk jön!» s megczirógatta az arczát. «De hát miknek adjuk ki magunkat?» kérdezte a medve, «csak kell valamit magára adni annak, a ki a Margit-napi vásárra megyen!» «Ej mit, ennél mi sem könnyebb!» mondja a farkas, «kiadjuk magunkat diákoknak.» «Kend énekli a baszszust, a róka az altot, a nyul a szoprant; én leszek a kántor s vezetem az énekkart.»

Mikor már mindent illően megbeszéltek, mindegyikük megkefélte a bundáját — mert Margit-napra csinosan szokás menni — s aztán fölkerekedtek. De még sem biztak magukban valami erősen; világos nappal nem mertek a városba menni s várakoztak, a mig beáll a szürkü-

let. Ekkor szép lassan, lábújjhegyen a külvárosba mentek; de egymás után haladtak, mint a kutyák Balázsfalvára; elől a farkas, utána a róka, azután a medve s végre a nyul. A külvárosban van a nagy vendéglő, a mint jól tudjátok; a vendéglős épen disznót ölt s friss hurka-szag ütötte meg az orrukat. „Ide bé kell térnünk s jóllaknunk," mondja a farkas. „Itt nem ismernek bennünket!" A rókának nem épen tetszett a dolog s először jól körülnézett; veszedelmet érzett. „Atyafi! ne legyen olyan hirtelen!" A farkas azonban csak a hurka-szagot érezte, nem hallott semmit és bécsöngetett az ajtón. „Tessék besétálni! Isten hozta!" igy szólt a vendéglős. S mindnyájan bémentek. „Friss hurkát és bort ide, de sokat!" kiáltja a farkas. A pinczér hozott mindent. Leültek s ettek-ittak, s a mint valami az asztalra került, nyomban el is tünt, A pinczér nem tudott eleget felhordani.

Végre mégis jóllaktak. Ekkor béjött a vendéglős a krétával s azt mondta: „Fizetni!" No most, itt kezdődött a baj. Csak a farkasnak volt még valami bátorsága s igy szólott: „Mi diákok vagyunk, holnap akarunk énekünkkel valamit keresni, s aztán becsülettel megfizetünk!" „Ez mind igen szép", mondja a vendéglős, „de addig itt hagyjátok zálogba a bundátokat." De a vendéglős már a vendégek beléptekor kinézte belőlük, hogy milyen jó fizetők lesznek s titokban elhivatta a szőcsöt. „Itt van az én barátom, a szőcs", azt mondja, „majd segít vetkezni." Mikor a szőcs nevét meghallották, rémülten ugrottak fel és iparkodtak az ajtó felé; csakhogy az ajtó zárva volt. A szőcs és a vendéglős meg akarták fogni és kötözni őket: a medve morgott, a farkas ordított, a róka ugatott, csak a nyul maradt néma, s még a szeme is kimeredt a félelemtől; a hangja most cserben hagyta s még maig sem tudta visszakapni. A bizony, ez volt aztán az ének!

A farkas és róka mindig keresztül ugrottak a szőcs és vendéglős kezei közt. Megfogták hát először is a nyulat, s ez könnyen is ment, mert a nyul nem mozdult a helyéből, s farkánál fogva a falhoz szegezték; aztán a medvére vetették magukat. Ezt is minden nagyobb nehézség nélkül lefogták, hisz öreg és nehézkes volt már, s a farkánál fogva ezt is a falhoz szegezték. No most farkas, meg róka, rajtatok a sor! Ezek üvöltés és ugatás közt vadul ugráltak ide s tova, majd az ablakhoz, majd az ajtóhoz. A farkas nagy szorultságában és félelmében még egyszer nekiugrott az ablaktáblának, ez kihullott s vele együtt a farkas is; egyik lábát ugyan kitörte, de mégis összeszedte magát s nagy jajgatás közt eliramodott. Midőn a róka az ablakot nyitva látta, ő is utána ugrott, de a vendéglősné, a ki épen vajat akart köpülni, a tejfeles kanállal épen az ablaknyilásban állott. Midőn a rókát ugrani látta, utána ütött a kanalával; de csak a farka végét érte, s ez még a mai napig is tejfeles.

A szőcs és a vendéglős kisiettek, hogy a farkast megfogják s az ablaktáblát ismét bécsukják, hogy a róka ki ne ugorhassék; de ez már akkor hegyen-völgyön tul járt. A medve sem volt rest. Midőn látta a

nyilást és hogy a farkas és róka elinaltak: ő is huzta-vonta s ránczigálta magát és egyszer csak zsupszki! szabaddá lett, de a farka ott maradt a falon. A nyulnak is megjött az elveszett bátorsága s ugy tett, mint a medve: ő is ott hagyta a falon a farkát és észre se vehetted! már eltünt gyorsabban, mint a gondolat. Egy lélekzettel, a nélkül, hogy egy oldalpillantást vetett volna valamerre, az erdőben volt. Még ma sem váltotta ki sem a medve, sem a nyul a farkát; megláthatod a meggyesi vendéglősnél, vagy pedig a szőcsnél (azaz annál a bizonyos meggyesi szőcsnél, ha még él, mert a többi csak róka-farkat mutat s végre is a róka nem vesztette el a farkát!). Ez idő óta a medve, farkas, róka és nyul sem együtt, sem egyenkint nem voltak a meggyesi vásáron. A próba nem jól ütött ki rájuk nézve; a ravasz róka még legkönnyebben menekült.

Dalok.

In der Heimat ist es schön.

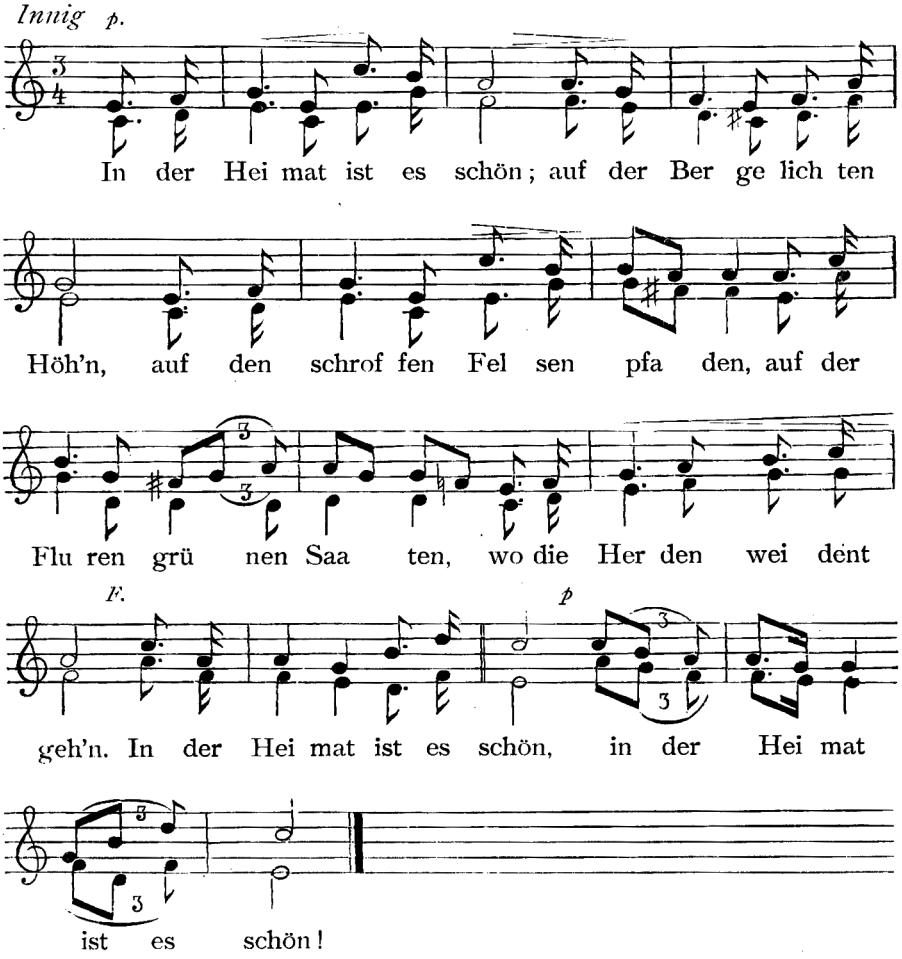

2. In' der Heimat ist es schön; wo die Lüfte sanfter weh'n, wo ins Thal so silberhelle sich ergiesst die Felsenquelle, wo der Eltern Häuser steh'n. In der Heimat ist es schön!

3. In der Heimat ist es schön; könnt ich sie bald wiederseh'n, um im Kreise meiner Teuern froh das Wiederseh'n zu feiern! bald werd' ich sie wiederseh'n. In der Heimat ist es schön.

Sommer-Abendlied.

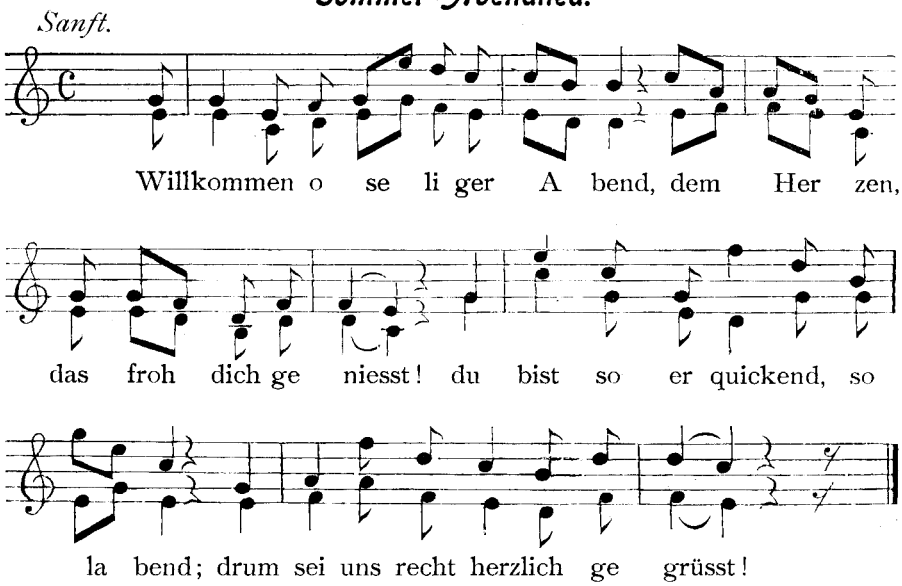

2. In deiner erfreulichen Kühle vergisst man die Leiden der Zeit; vergisst man des Mittages Schwüle, und ist nur zum Danken bereit.

3. Im Kreise sich liebender Freunde, gelagert im schwellenden Grün, da segnet man fluchende Feinde und lässet in Frieden sie ziehn.

4. Willkommen, o Abend voll Milde! du schenkst den Ermüdeten Ruh, entrückst uns in Edens Gefilde, und lächelst uns Seligkeit zu!

Abendruhe

(Nach vorstehender Melodie.)

1. Dort sinket die Sonne im Westen, umflossen von goldenem Schein;
   Bald birgt sie sich hinter den Ästen, bald hinter dem blühenden Hain.
2. Die Glocken der Dörfer erschallen, verkünden erquickende Ruh,
   Und läutende Herden, sie wallen dem schützenden Dache nun zu.
3. Der Landmann verlässt die Gefilde, und Schweigen bedeckt die Natur;
   Die Lüfte umrochen mit Milde erfrischend die blühende Flur.
4. So ruhig, so heiter, so labend, — dies Eine erfleh' ich von dir,
   O Vater! — so dämm're mein Abend, so ruhig erschein'er einst mir!

Lebensfreude.

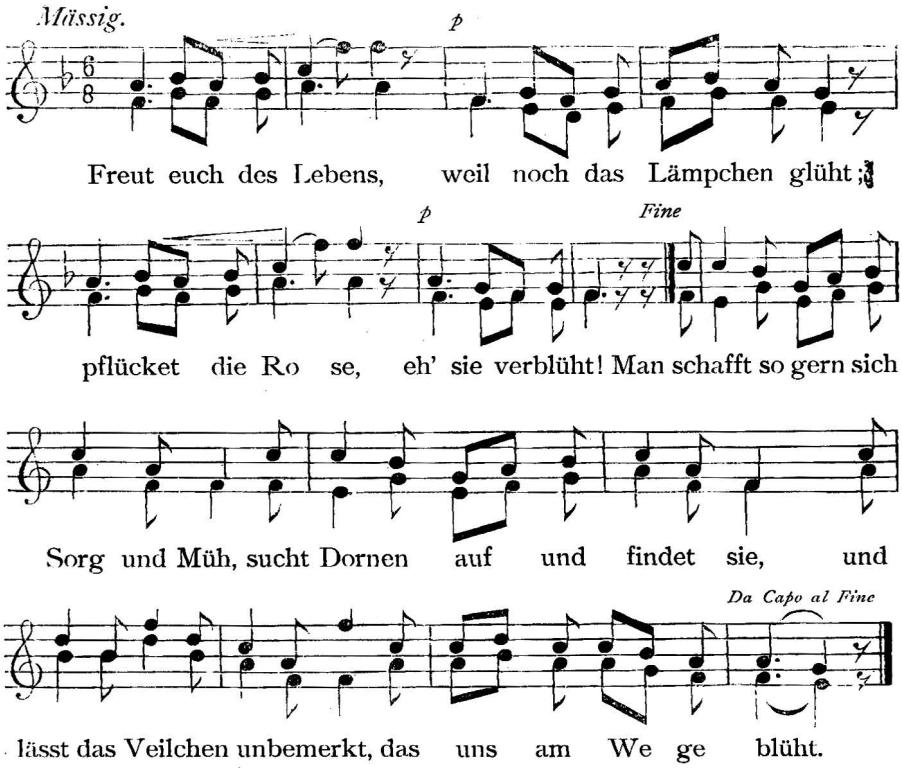

2. Freut euch des Lebens, weil noch das Lämpchen glüht; pflücket die Rose, eh' sie verblüht! Wer Neid und Missgunst sorgsam flieht und G'nügsamkeit im Gärtchen zieht, dem schiesst sie schnell zum Bäumchen auf, das goldne Früchte trägt.

3. Freut euch des Lebens, weil noch das Lämpchen glüht; pflücket die Rose, eh' sie verblüht! Wer Redlichkeit und Treue liebt, und gern dem ärmern Bruder gibt, da siedelt sich Zufriedenheit so gerne bei ihm an.

4. Freut euch des Lebens, weil noch das Lämpchen glüht; pflücket die Rose, eh' sie verblüht! Und wenn der Pfad sich furchtbar engt, und Missgeschick uns plagt und drängt, so reicht die Freundschaft schwesterlich dem Redlichen die Hand.

5. Freut euch des Lebens, weil noch das Lämpchen glüht; pflücket die Rose, eh' sie verblüht! Sie ist des Lebens schönstes Band, schlingt, Brüder, traulich Hand in Hand: so wallt man froh, so wallt man leicht in's bess're Vaterland.

Sächsisches Volkslied.

Mit Bewegung und kräftig.

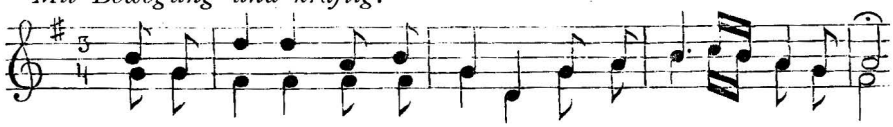

Siebenbürgen, Land des Segens, Land der Fülle und der Kraft!

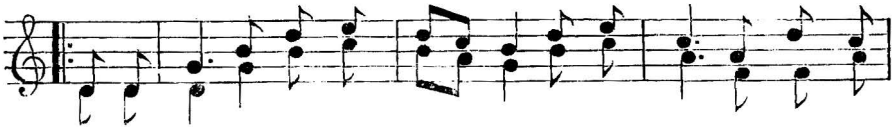

Mit dem Gürtel der Kar pa then um das grüne Kleid der

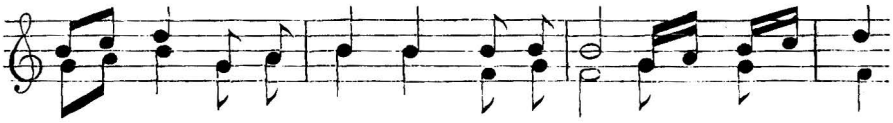

Saa ten, Land voll Gold und Rebensaft, Land voll Gold

und Reben saft!

2. Siebenbürgen, Meeresboden einer längst verflossnen Flut! Nun ein Meer von Ährenwogen, dessen Ufer Wald umzogen, [:an der Brust des Himmels ruht!:]

3. Siebenbürgen, Land der Trümmer, einer Vorzeit, stark und gross! deren tausendjähr'ge Spuren ruhen noch in deiner Fluren [:ungeschwächtem Ackerschoss!:]

4. Siebenbürgen, grüne Wiege einer bunten Völkerschar! Mit dem Klima aller Zonen, mit dem Kranz von Nationen [:um des Vaterland's Altar!:]

5. Siebenbürgen, grüner Tempel, mit der Berge hohem Chor! wo der Andacht Huldigungen steigen in so vielen Zungen [:zu dem «*Einen*» Gott empor!:]

6. Siebenbürgen, Land der Duldung, jedes Glaubens sich'rer Hort! Mögst du bis zu fernen Tagen als ein Herd der Freiheit ragen [:und als Wehr dem freien Wort!:]

7. Siebenbürgen, süsse Heimat! unser teures Vaterland! Sei gegrüsst in deiner Schöne, und um alle deine Söhne [:schlinge sich der Eintracht Band!:]

Tárgymutató.

	Lap
Alsófehér vármegye szász népe	677
1. §. A szász község	678
2. §. A szász paraszt háza és telke	681
3. §. Születés és keresztelés a szász faluban	685
4. §. Gyermekélet és iskolai nevelés a szász falvakban	689
5. §. A legény-társulat (Bruderschaft)	692
6. §. Paraszt lakodalom a szászoknál	695
7. §. A szomszédság (Noberscheft)	700
8. §. Népszokások a halálesetnél és temetkezésnél	703
9. §. Ünnepi szokások	707
10. §. Népviselet a szász falvakban	709
11. §. A szász templom	711
12. §. Népköltészet	713

I.

SZÁSZ MÁTKAPÁR.

I. A.

SZÁSZ MÁTKAPÁR.

II.

Szász férfi és asszony monoráról.

III.

IDŐSEBB SZÁSZ FÉRFI ÉS ASSZONY.

ALSÓFEHÉR VÁRMEGYE

ROMÁN NÉPE.

NÉPRAJZI TANULMÁNY.

IRTA

DR. MOLDOVÁN GERGELY.

Előszó.

Alsófehér vármegye románságának néprajzában megkapja az olvasó röviden az egész román nép leirását.

Hazánkban a románság által lakott bármily kis területet vegyünk, a nép nyelvében, hitvilágában, erkölcseiben mindenütt megkapjuk a balkáni ízt. Mintha egy cseppet izlelnénk meg a tengerből; abban a tengerviz összes alkatrészeivel találkozunk.

Ez a körülmény azt bizonyitja, hogy az Adria és a Fekete tenger, a Pruth és a Tisza között lakó románság egy tőről szakadt, még pedig olyan időben, mikor a nép nemzeti alakulása nyelvében, jellegében teljesen végbement.

Akkor, mikor ez a nép a Balkánban alakuló korszakát élte, egy területen és egy tartósabb hatás alatt állott, természetesen felszivta magába annak a talajnak az ízét, a melyből először táplálkozott. Ez az idegen íz a nép őseredeti természetével, az itáliai hagyományokkal, egyesült s megteremtette a román nép sajátos faji, nemzeti jellegét.

Ezzel a szervezetbe már átment ízzel, a kiforrott természettel; ezzel a már megjegeczesedett faji jelleggel váltak ki az egyes részek a törzsből és haladtak tovább és tovább.

Az otthon maradottak idők folyamán ujabb meg ujabb hatások alá kerültek. A talaj megmaradt, de uj népek és uj intézmények hatása következett. Az elköltözöttek már uj talajon más viszonyok és hatások alatt éltek; a mi azt eredményezte, hogy a nép nyelvébe, hitébe, szokásaiba itt is, ott is a körülmények és hatások szerint idegen elemek olvadtak be; a törzsbe más, az elköltözött ujabb hajtásokba más elemek szivódtak fel, a mik a hitvilágban a nép egységét némileg feszé-

lyezik; a különböző hatások daczára azonban megmaradt a balkáni szervezeti alapberendezés, a mi a román faji jellegben főszerepet játszik.

A balkáni idegen hatásokat a nép nyelvéből, hitéből és természetéből állapithatjuk meg. Ezek az albán, szláv és görög hatások. A román őstermészet a latin, albán, szláv, görög keresztezés eredménye. Minden nép természetéből megtartott némely vonást. A római büszkeség párosult az albán bátorsággal; a szláv szolgaiságra hajló hajlam a görög furfanggal és csalárdsággal. Minden attól függött, mely oldalon támadták meg, mely hajlamaira támaszkodott a hatalom és melyik természetét fejlesztették inkább.

A faj maga szivós volt s ellenállhatatlan erővel hatott a szomszéd népekre. A mig a szomszédok őt csak hitvilágában, szokásaiban, szókincsében tudták megtámadni, addig ő nemzeti, faji jellegökben támadta meg őket, és beolvasztotta magába a legheterogénebb elemeket is. A románság, a merre csak haladt, ujabb meg ujabb hóditásokat tett; az utjába kerülő népekre varázserővel birt; idegen nyelveket nem tanult, de megtanitotta nyelvére a vele érintkező összes népeket. A románság a saját nyelvén kivül más nyelveket nem beszél, de románul tud az orosz, a görög, az albán, a bolgár, a szerb, a német, a magyar, az örmény, a czigány. Meg vagyok róla győződve, hogy bár ma még nem az, de idővel a Balkán félsziget internationális nyelve a román lesz.

A nép szaporasága, egészséges volta erre a vérkeresztezésre vezethető vissza. Az a körülmény, hogy ő utjában mindenütt ujabbnál ujabb elemeket olvasztott magába, lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy el ne satnyuljon, el ne mecsevészedjék s el ne züljék a többi népek között. E vérkeresztezés volt szellemi és testi erejének fenntartója. Ez a szellemi és testi épség jogositja fel a román fajt arra, hogy a Balkánban, őshazájában idővel vezérszerepet vigyen.

Ennek az érdekes népnek a rajzát fogja venni a t. olvasó.

Alsófehér vármegye románsága nem önálló specialitás. Itt-ott találkozunk egy-egy helyi szokással, egy-egy idegen vonással; általában véve azonban nyelve, hitvilága, természete összevág a mai balkáni románság nyelvével, hitvilágával, természetével.

Nyelvében, hitvilágában, szokásaiban, lakásviszonyaiban a balkáni emlékek mellett a magyar hatás sürün jelentkezik, de a nép őstermészete ugyanaz, a mi akár Maczedoniában, akár Besszarábiában vagy más területen, a hol románok laknak.

Munkám megirása czéljából a vármegye jellegzetesebb részeit beutaztam. Ismereteimet s a tárgyra vonatkozó meglevő irodalmat igye-

keztem a helyszinén a tényleges állapottal egybevetni. Hogy ezt az irodalmat minő kritikával használtam fel, a munka tartalmából ki fog derülni.

Szerettem volna megfelelőbb rajzokkal látni el munkámat. Ezek nélkül, kétségtelen, a munka igen sokat veszit értékéből. Lesznek a munkának más fogyatkozásai is, igyekeztem azonban tárgyilagos és igazságos lenni. Fajszeretetemet nem kellett megtagadnom. hogy megmaradhassak az igazság utján s hogy ne szegődjem szolgálatába a románság divatos ábrándjainak. Meggyőződésem, egy népre nézve jobb az igazság, mint a megtévesztés. Másfelől ezer éves multunkért nincs miért pirulnunk; hogy hátunk mögött nem látjuk a dicső tények hosszu sorozatát, nincs mit szégyenkeznünk; hogy nyelvünk, hitvilágunk stb. a latin őselemek kárára a balkáni népek lerakodó helye lett, a felett nincs mit bánkodnunk, egy nép sem őrizhette meg a maga tisztaságát; a nép legdicsőbb ténye gyanánt marad fenn, hogy a másfél ezer évnek a viharaiból és veszélyeiből, többnyire a szolgaság jármával a nyakán, megizmosodva, megszaporodva került ki a mai kor napvilágára, midőn már mint faj szabadon fejlődhetik s egyedül okosságától függ, hogy a mult szenvedéseit egy dicső jövő boldogságában elfelejthesse.

Egyet még megjegyzek. A román szavak leirásánál mindenütt a tiszta fonetikai helyesirást használtam, mint a mely a legegyszerübb s a legalkalmasabb is a román hangok kifejezésére.[1]

Kolozsvár, 1897. április hó.

DR. MOLDOVÁN GERGELY.

[1] g (e, i előtt) = zs, különben g; c (e, i előtt) = cs, különben k; j = zs; s = sz; ţ = cz; î, â, ê, ô, = a cziril-féle ѣ; ă, č, = a cziril-féle ъ; a = á.

I. A vármegye felosztása.

A pásztornépnek nincs hazája, állami szervezete sincs; saját országot nem ismer; halad tovább és tovább és jól érzi magát ott, a hol barmai számára elegendő táplálékot talál. Mindenütt idegen, nem elegyedik az ország belügyeibe, a melyben nyájait legelteti; nem követel magának döntő szerepet; az adó, a sarczolás elől, ha lehetséges kitér.

A havasi és a siksági pásztornépek lelki világa és természete között nagy a különbség. A havasiakat megvédi a havas, a síkságon önmagukat kénytelenek megvédelmezni. A havasban az élet zárkozottabb, a síkságon nyiltabb; innen a síkságiak bátrabbak, a havasiak félénkebbek; ezek bizalmatlanabbak, képzelgőbbek, de szelidebbek is, azok nyiltabbak, de szilajabbak is. A havasi pásztornép költőibb, mint a siksági; ez hamarább alkot államot, mint amaz.

A román köznyelvben a h a z a fogalmára nem találunk szót. A mai p a t r i e ujabb kölcsönvétel a latinból. A románságnak alakulása idejében, sőt azután sokáig önalkotta, önkormányozta hazája nem volt. Az országok politikai felosztásáról, melyekben megfordult, fogalommal nem birt. Igy történt, hogy az általa lakott országot a maga felfogása szerint, pásztori igényeinek és természetének megfelelőleg osztotta fel.

Kétségtelen, hogy a románság a pásztorkodást a havasok között üzte. A román embernek a havasi élet az eleme. Ez az élet felel meg leginkább ma is az ő csendes, nyugodt természetének. Ez volt az ő világa, mint a halnak a viz. Csak itt érezte ő magát teljesen biztonságban a síkságbeliek kapzsisága ellen.

A havasból tekintve lefelé határozta meg a köröskörül fekvő helyeket. Az ő látköre csak annyi volt, a mennyit a legmagasabb havascsucsról belátott. És mit látott a havasból?

Tova iramló kanyargó v i z e k e t (apă),* a vizek mentén viruló

* A latin a q u a-ból, viz.

völgyeket (vale)[1]. Ezeket együtt elnevezte országnak, földnek (ţară). A havas (munte)[2], a havasi élet (vĭaţa dintre munţi), a pásztor nép felfogása szerint, kivül esett az országon; a havas külön világ volt reá nézve. A mi e világon kivül volt, az reá nézve ország, ţară vala.

Mi természetesebb annál, hogy az országban a pásztornép mindenütt a folyókmente szerint igazodott el? Pĕ apa, pĕ valea Murĕşului în sus, în jos (a Maros vizén le, vagy fel), már tisztában volt az iránynyal.

A hány havasról nézett le a román, annyi országot (ţară)[3] ismert. Minden havascsoportnak meg volt tehát a maga külön ţara-ja. Igy Erdélyben ismerjük ţara Oltului (Olt vidéke), ţara Făgăraşului (Fogaras vidéke), ţara Haţăgului (Hátszeg vidéke), ţara Bărsĭei (Barczaság). Az Érczhegységről leszálló havasi ţara-nak nézi a Marosmentét s egyáltalában az előtte elterülő völgyeket; az Aranyosmentét Tordával s az itt kezdődő összes sikságokat. Igy vannak a két Szamos mentén lakó havasiak Kolozsvárral és vidékével.

A havasi azt mondja: Merem la ţară (megyünk az országba); a völgybeli pedig: merem la munţi (megyünk a havasok közé). A két világ szorosan van egymástól elkülönitve.

A románságnak ezen különálló ţara-it néprajzilag egyuttal külön álló szigeteknek tekinthetjük, a nyelv (graiu)[4] és a viselet (port)[5] eltéréseket mutatnak. Ilyen eltérések egyébiránt magában a szigetben is előfordulnak egyes vidékek szerint. A havasok népe természetesen ismét más hatások alatt fejlődött.

Bár a románságban az összetartozás érzése nagy, legközelebbi vérének csak azt tartja, aki az ő tájnyelvén beszél s az ő viseletét viseli. «Nu grăieşte 'n graiul meu, nu sĕ poartă 'n portul meu!» (Nem beszél az én nyelvemen s nem viseli az én viseletemet) szokta mondani a román, mikor valamely idegenről beszél. Az egy tájnyelven s viseleten levők egymással testvéries barátságban élnek.

A tájnyelv és a viselet által képződött szigetek a románságnál, külön földrajzi területek lettek. «Intre mocani», «între moţi» «între gubaşi», azokat a területeket jelzi, a melyeken a mokánok, a móczok, vagy a gubások laknak.

Látjuk tehát, hogy bár a románság, mint havasi pásztornép, az országok politikai felosztásához, a fennálló keretekhez ragaszkodni igyekezett; bár látjuk, hogy különösen Erdélyben a vármegye (varmeghie) fogalmát ismerte: alatta a román nem annyira a terü-

[1] Latinul valles és vallis, völgy.

[2] Latinul mons, havas.

[3] Latinul terra, föld. Mind a négy szó latin; a nép fenntartotta ősnyelvéből, a közvetlenül legszükségesebb szavakat.

[4] Szláv szó; ó-szlávban: graĭ, cantus; grăesc, beszélek. A románban köznapi a vorbă, vorbesc, a latin verbumból, szó, ige. Graiu: nyelvjárás, graiul oltean, oltmelléki nyelvjárás; beszéd, nyelv; viugraiu előszó, élőbeszéd.

[5] A latin porto igéből; viselet, öltözet, costume.

letet, mint inkább a megyeházán székelő megyei hatóságot értette, az országot felosztotta havasi látköréhez képest a folyókmente szerint, mi által régi pásztori természetéhez ragaszkodott.

A havasok között a maga körében a román részletesebb meghatározásokhoz folyamodott. Nem kerülte ki a figyelmét semmi. Figyelő, észlelő tehetsége különben is kiváló. Elnevezte mindenek előtt az egyes havasokat egyes emberről, valamely rajtuk végbement eseményről, vagy külső alakjukról. Azután külön megnevezte a havason lévő egyes csucsokat (vêrf)[1], kisebb dombokat (dêmb)[2], hegyeket (deal), kiálló sziklákat (stâncă), barlangokat (peşteră), üregeket, (gaură), szakadékokat (crepătură), a lefolyó patakokat (părău)[3], a kibugygyanó forrásokat (izvor), létező kutakat (fântâna).[4] Megfigyelte a sziklák alakját, a forrásvizek természetét; az egyes sziklákat elnevezte beszélőknek (grăitoare), mert beszélni, másikat énekelni (cântătoare) vélte stb; vagy alakjuk után lófőknek, vagy egyébnek nevezte, a mihez hasonlitani vélte. Az egyes állatok tartózkodása után az egyes helyeket elnevezte la căprioară, la fântâna corbului, cucului, valea lupului, gaura ursului stb., stb.; az erdők, támadó legelők (poiană), szántóföld-részek (loc de arătură), mind külön elnevezésben részesültek, sőt egyes fák (la plopi, cârpiniş) stb., itt-ott termő gyümölcsök elég nagy tért foglalnak el a havas névtárában.

Igy látjuk, hogy a románság a maga havasi világában mindent megfigyelt, mindent meghatározott. A talaj egészen szüz volt. A völgyekben voltak ugyan különféle, különösen bányászati czélokból már létező telepek akkor, mikor a románság az erdélyi havasokat elfoglalja, az Érczhegységben különösen már Zalatna, Abrudbánya, Verespatak stb. virágzásban voltak, de fennt a havas-tömkeleg egészen ismeretlen volt a magyarra nézve; a foglaló románság itt a maga nomeuclaturáját vette igénybe, s a havasokból mindenütt tiszta román földet csinált.

A pásztor nép figyelmét nem kerülték ki az utak sem. Az országut (drum[5] de ţară), a kisebb, p. o. megyei utak (cale)[6], az ösvény (cărare)[7] egyaránt irányitották a románságot. Pě drumul Bălgradului, a gyulafehérvári országut mentét jelölte. A havasok között, az erdőkben, tulajdonképpen csak ösvényről (cărare) lehet beszélni.

Az eddig előadottak szerint Alsófehér vármegye a románság szempontjából két részből áll: havasból (munţi) és országból (ţară).

[1] vêrf, izvor, peşteră stăncă, deal mind szláv eredetü szavak.

[2] colline, terre, a magyar domb-ból.

[3] părău, albán elem a nyelvben. A szláv nyelvekben is megvan.

[4] a latin fontanus (a, um) melléknévből, forrási, fântână, kut, forrás.

[5] a görögben: δρόμος, a szláv nyelvekbe is átment; az ó-szlávban: drumu.

[6] latinul: callis, ösvény, gyalogut, ut; călător, utas.

[7] a latin carraria; carrus és carrum, társzekér, szállitókocsi.

A havasi rész áll a tulajdonképpeni Érczhegységből, melynek főbb forgalmi iránya Gyulafehérvártól Magyar-Igenen, Zalatnán és a Dealu-mare-n (Nagyhegy) át Abrudbánya és Verespatak. Verespatak és Nagy-Enyed között azonban van az Érczhegységnek egy másik utiránya is. A mi a vármegyében a havason kivül esik, annak a neve ţară.

Ugy a havast, mint a ţară-t a fennebb előadottak szerint a románság közelebbről is meghatározza. Jelesen a havason kivüli részek: a Valea Mureşului (Maros völgye), a Valea Târnavelor (Küküllő völgyek), Valea Secaşului stb. A havasi részek szintén az egyes folyók és patakok szerint osztatnak fel: Valea Ompoiţei, Valea Abrudului, stb.

Alsófehér vármegye Torda-Aranyos, Kis-, és Nagy-Küküllő, Szeben és Hunyad megyék által van határolva. Minden határos megyében a románság száma nagy. Ezek között legtekintélyesebb Hunyad vármegye, a melynek románsága 238.486: ezzel szemben csak mintegy 30.000 másféle nemzetiségü lakos áll.

A vármegye a román tömegeknek főutvonalában fekszik. Ez utvonal Krassó-Szörény, Hunyad, Alsófehér, vagy a Brassó felőli részt véve Fogaras, Nagy-Szebenen át szintén Alsófehér a központ. De központnak maradt a vármegye az egész erdélyrészi románságra nézve. A multban Gyulafehérvár, ma már Balázsfalva. A nemzeti fejedelmek korában Gyulafehérvár a gör. kel. vladikáknak volt a székhelye; a vallási uniálás után (1700) Balázsfalva kezd kiemelkedni, s a gör. kath. püspök székhelye után e mezőváros a románság kulturális, politikai és egyházi központjává válik.

Alsófehér vármegyét a románság vezér, vagy fő vármegyéjének nevezhetjük.

2. A románság száma.

Az 1890-iki népszámlálás adatai szerint a vármegye 193,072 főnyi lakosságából a román ajkuak száma: 151,397. Ha ezt az adatot hitelesnek ismerjük el, a megyei románság az egész lakosság több mint $^3/_4$ (három negyed) részét teszi. A vármegye több mint 151.,000 románjával szemben áll tehát 41,675 más ajku lakosság.

De a népszámlálás ezen adatát nem fogadhatjuk el hitelesnek. Ha az 1890-iki adatok hitfelekezeti részét vesszük szemügyre, ugy fogjuk találni, hogy a vármegyében van 74.132 görög katholikus és 80,353 görög keleti vallásu, együtt 154,485 ; kétségtelen, hogy ez a románok száma is. A vármegyében a két felekezet a román ajku lakosságból számlálja a hiveit. Ha meg is engedjük, hogy lehet a megyében mintegy 485 olyan lakós, a ki görög katholikus, de magyar, vagy más ajkuakhoz tartozik, akkor is mintegy három ezerrel több a románok száma, mint a hogy azt az 1890-iki népszámlálás kimutatja.

Az 1890-ki népszámlálás erre vonatkozó rubrikáiból felvilágositásul felhozok egy nehány példát.

A kimutatás ilyen adatokat foglal magában: p. o. Sóspatak az egész lakosság száma 624, ebből a románok száma *605*, a görög katholikusé 521, a görög keletieké 103, együtt 624. Az egész község tehát két felekezetre oszlik, az egész község román lakosság és mégis, mig a román nemzetiség 605-be, a két felekezetiség 624-be van kimutatva. Itt tehát 19 ember különbség mutatkozik. Vajjon kik voltak 1890-ben Sóspatakon 19-en, a kik görög katholikusok, vagy görög keletiek voltak, de nem voltak román ajkuak ?*

* Minden kétségen kivül a gör. kath. és gör. kel. felekezetüeknek az 1890. évi népszámlálás szerint a román ajkuakat meghaladó többlete vármegyénkben a magukat czigány anyanyelvüeknek vallókra esik. A falusi czigányság csekély kivétellel gör. kath. vagy gör. kel. vailásu és az oláh czigányok közül való. A fennt emlitett példákat illetőleg határozottan tudjuk, hogy ugy Sóspatakon mint Balázsfalva faluban a nem román anyanyelvüeknek fölvett görög katholikusok m i n d c z i g á n y o k u l irattak össze. A szerkesztőség.

Vegyük Balázsfalva falut; az összes románság benne 489 lélek; a görög katholikusok száma 626, a görög keletieké 13, együtt 639 A különbözet itt 137. Vajjon kik lehettek Balázsfalva faluban 1890-ben, a kik a görög katholikus, vagy a görög keleti hitfelekezethez tartoztak, de nem voltak román ajkuak?

És ez igy megy tovább.

Azonban ide iktatjuk az 1890-ki népszámlálás táblás kimutatását, a mely a román lakosságot községenként előnkbe állitja:

Folyó szám	Község neve	Az összes lakosság száma	Ebből román	Görög kath.	Görög kel.	A két felekezet együtt
	I. Alvinczi járás.					
	Akmár románul Acmar	1066	1054	2	1048	1050
	Alsó-Maros-Váradja r. Oardea	493	423	29	391	420
	Alvincz r. Vinţul de jos	3735	2652	186	2608	2794
	Berve r. Bergin	1514	739	105	637	742
5	Borbánd r. Barabanţi	944	759	586	5	591
	Borsómező r. Inuri	1153	1140	5	1148	1153
	Csóra r. Cioara	1735	1677	17	1654	1671
	Demeterpataka r. Dumitru	474	474	474	—	474
	Drombár r. Drâmbar	909	895	323	576	899
10	Felső-Maros-Váradja r. Oardea de sus	1350	1349	177	1173	1350
	Henningfalva r. Heningu	1055	1049	1046	4	1050
	Korna r. Corna	912	895	153	748	901
	Kisfalud r. Chişfalău	749	737	730	10	740
	Limba r. Limba	345	339	—	345	345
15	Maros-Csüged r. Mureş-Ciugud	552	548	270	280	550
	Oláh-Dálya r. Daia	2052	2018	230	1787	2017
	Oláh-Herepe r. Hepria	884	884	501	383	884
	Poklos r. Puclişa	809	809	—	809	809
	Rakató r. Recheteu	498	498	—	498	498
20	Sóspatak r. Seuşa	624	605	521	103	624
	Strázsa r. Straja	1003	1001	999	2	1001
	Szarakszó r. Sărăcsău	376	365	70	299	369
	Tartaria r. Tartaria	740	724	10	716	726
	Táte r. Totoiu	863	862	169	693	862
	Járási összeg:	24835	22496	6603	15917	—

Folyó szám	Község neve	A összes lakosság száma	Ebből román	Görög kath.	Görög keleti	A két felekezet együtt
	II. Balázsfalvi járás. Székhelye: Balázsfalva.					
	Balázsfalva falu r. Blaj	906	489	626	13	639
	Balázsfalva város r. Blaj	1415	1010	974	48	1022
	Besenyő r. Beşeneu	652	633	123	513	636
	Buzás-Bocsárd r. Bucerdea	1755	1182	1186	5	1191
5	Csicsó-Holdvilág r. Ciapu	895	510	556	1	557
	Csufud r. Ciufud	662	615	651	—	651
	Farkastelke r. Lupul	790	780	719	71	790
	Karácsonfalva r. Crecіunel	1150	982	995	1	996
	Kis-Cserged Ciergheul	651	612	228	5	233
10	Kis-Kerék r. Broşteni	628	593	269	324	593
	Mihálczfalva r. Mihalţa	2105	2044	1078	965	2043
	Monora r. Monora	1063	381	380	7	387
	Nagy-Cserged r. Cergidul mare	1032	1012	1010	8	1018
	Obrázsa r. Obraja	562	518	493	27	520
15	Ohába r. Ohaba	1468	1463	183	1280	1463
	Oláh-Csesztve r. Cisteiu	685	676	676	4	680
	Sorostély r. Soroştin	1230	751	748	28	776
	Szász-Csanád r. Cinadea	1859	1119	657	560	1217
	Szász-Patak r. Spetac	424	423	424	—	424
20	Székás r. Colibele	290	285	—	285	285
	Tóhát r. Tău	848	825	9	824	833
	Túr r. Tur	1586	1049	1101	26	1127
	Veresegyház r. Rosia	1071	953	1031	1	1032
	Véza r. Veza	469	455	454	4	458
	Járási összeg:	24196	19360	14571	5000	—

Folyó szám	Község neve	A összes lakosság száma	Ebből román	Görög kath.	Görög keleti	A két felekezet együtt
	III. Kisenyedi járás. Székhely: Koncza.					
	Alamor r. Alamor	1471	1263	660	603	1263
	Buzd r. Busd	919	567	284	325	609
	Drassó r. Drasău	868	736	581	163	744
	Gergelyfája r. Ungurei	1215	350	363	4	367
5	Hosszutelke r. Dostat	1098	1098	1098	—	1098
	Kis-Enyed r. Singătin	783	667	316	396	712
	Kis-Ludas r. Gusu	838	485	157	328	985
	Koncza r. Conţa	472	453	11	444	455
	Kutfalva r. Cutu	1642	1624	1613	27	1640
10	Ladamos r. Lamneşul	415	361	8	357	365
	Mundra r. Mândra	191	184	1	183	184
	Oláh-Bogát r. Bogata	1078	1000	115	935	1050
	Oláh-Girbó r. Girbou	1191	1176	1169	7	1176
	Örményszékes r. Armeni	1449	1359	706	665	1371
15	Pókafalva r. Peuc	1175	691	3	691	694
	Spring r. Spring	1405	1390	511	888	1399
	Székás-Preszáka r. Presaca	*692*	*676*	*673*	*11*	*684*
	Vingárd r. Vingard	1945	1164	112	1074	1186
	Járási összeg:	18847	15241	8381	7101	—

Folyó szám	Község neve	Az összes lakosság száma	Ebből román	Görög kath.	Görög keleti	A két felekezet együtt
	IV. Magyarigeni járás. Székhely: M.-Igen.					
	Alsó-Gáld r. Galdu	1218	1151	1191	1	1192
	Benedek r. Benedicu	734	659	642	23	665
	Czelna r. Ţelna	1010	979	—	978	978
	Felső-Gáld r. Galda de sus	970	956	960	16	976
5	Fenes r. Feneş	1069	1052	153	909	1062
	Galacz r. Galaţ	754	742	—	742	742
	Gáldtő r. Galtiu	479	413	433	6	439
	Gaurenyi r. Găureni	306	246	—	301	301
	Igenpataka r. Ighiel	712	696	5	700	705
10	Intregáld r. Intregald	1358	1358	1355	3	1358
	Királypatak r. Craiova	402	400		402	402
	Koslárd r. Coşlard	409	386	357	31	388
	Krakkó r. Cricău	1380	1253	232	1024	1256
	M.-Boros-Bocsárd r. Bucerdea ungur.	664	642	421	223	644
15	M.-Igen r. Ighiu	1447	1024	532	550	1082
	Maros-Szent-Imre r. Sint-Imbru	571	523	512	10	522
	Metesd r. Varniţa	829	819	5	814	819
	Mindszent r. Mesentea	249	249	19	230	249
	O.-Boros-Bocsárd r. Bucerdea román	489	483	85	404	489
20	Ompoly-Preszáka r. Presaca	528	528		528	528
	Ompolyicza r. Ampoiţa	910	907	—	907	907
	Petrosán r. Petrinşeiu	960	933	79	878	957
	Pojána r. Poiana	494	464	2	492	494
	Sárd r. Şard	1422	1222	1238	7	1245
25	Tibor r. Tibru	706	700	1	698	699
	Tótfalud r. Totfalău	565	564	—	565	565
	Trimpoel r. Trimpoele	1013	964	3	1001	1004
	Vajasd r. Oierşdea	850	394	395	2	397
	Valea-Doszului r. Valea-Dosului	933	928	—	927	927
26	Zalatna r. Zlatna	3369	2464	418	2112	2530
	Járási összeg:	26800	24099	9018	15484	—

Folyó szám	Község neve	Az összes lakosság száma	Ebből román	Görög kath	Görög keleti	A két felekezet együtt
	V. Marosujvári járás. Székhely: Marosujvár.					
	Batizháza r. Boteza	325	314	25	289	314
	Csekelaka r. Cechelaca, Cecău	735	284	242	42	284
	Csongva Ciugva	1060	910	599	337	936
	Czintos r. Aţintiş	685	560	571	25	596
5	Elekes r. Aliocnşu	689	654	654	—	654
	Felső-Marosujvár r. Uioara de sus	742	518	545	1	546
	Gabud r. Gabud	665	642	292	356	648
	Gambusz r. Gambuţ	658	641	652	—	652
	Hari r. Hiria	765	511	23	497	520
10	Ispánlaka r. Şpenlaca	1090	1040	621	419	1040
	Istvánháza r. Iştvanhaza	464	30	51	—	51
	Kutyfalva r. Cuşia	620	73	95	—	95
	Lándor r. Nandra	246	203	201	7	208
	Magyar-Bükkös r. Bichis	760	41	52	—	52
15	Magyar-Csesztve r. Cisteu	611	300	419	—	419
	Magyar-Forró r. Forou	1114	1010	320	730	1050
	Magyar-Herepe r. Hepria ung.	494	377	3	386	389
	Magyar-Sülye r. Şilia	897	625	396	312	708
	Maros-Csucs r. Ciuciu	536	299	298	6	304
20	Maros-Gezse r. Gheja	1067	845	881	—	881
	Maros-Káptalan r. Cheptelean	433	391	398	—	398
	Maros-Koppánd r. Copandu	375	161	161	12	173
	Maros-Szt.-Jakab r. Sîn-Jacob	443	403	67	345	402
	Maros-Ujvár-Akna r. Ocna	3418	1591	1713	8	1721
25	Medvés r. Ursu	444	8	2	21	23
	Miklóslaka	592	468	297	262	559
	Nagylak r. Nojlac	1048	617	671	—	671
	Oláh-Péterlaka r. Petrilaca	1032	951	972	4	976
	Oláh-Szilvás r. Silivaş	449	369	376	2	378
30	Oláh-Tordos r. Turdaş	609	578	578	1	579
	Oroszi r. Urisua	306	272	285	—	285
	Ozd r. Ozd	975	24	4	68	72
	Szent-Benedek r. Benic	824	559	160	401	561
	Járási főösszeg:	25171	16269	12626	4531	—

Folyó szám	Község neve	A összes lakosság száma	Ebből román	Görög kath.	Görög keleti	A két felekezet együtt
	VI. Nagyenyedi járás.					
	Székhely: Nagy-Enyed.					
	Alsó-Orbó r. Gîrbova ung.	574	519	490	53	543
	Asszonynépe r. Asinipu	621	447	454	3	457
	Csáklya r. Cetea	1360	1343	113	1231	1344
	Csombord r. Cimbrud	730	483	484	—	484
5	Diód r. Stremţ	1360	1206	55	1179	1234
	Diomál r. Jomal	812	808	7	805	812
	Fel-Enyed r. Feleiud	1178	598	787	11	798
	Fel-Gyógy r. Giogiel de sus	1426	1389	228	1177	1405
	Felső-Orbó r. Gîrbou	721	715	30	685	715
10	Fugad r. Cingărel	601	558	563	—	560
	Háporton r. Hepertu	735	699	700	...	700
	Havas-Gyógy r. Muntari	490	490	—	490	490
	Kis-Akna r. Ocnişoara	515	509	509	—	509
	Kis-Gyógypatak r. Ghioghiel	787	775	147	640	787
15	Kis-Solymos r. Şoimuşel	164	58	66	1	67
	Közép-Orbó r. Gîrboviţa	361	361	357	4	361
	Lőrinczréve r. Lerinţa	380	166	162	4	166
	Magyar-Bagó r. Băgău	652	522	561	2	563
	Magyar-Becze r. Beţa	662	25	85	—	85
20	Magyar-Kapud r. Căpud	500	280	343	—	343
	Magyar-Lapád r. Lepadĭa ung.	867	40	55	—	55
	Maros-Béld r. Belghiu	294	276	277	2	279
	Magyar-Gombás r. Gimbaş	446	164	207	—	207
	Magyar-Szt.-Király r. Sîncraiu	548	358	374	1	375
25	Megykerék r. Mezrac	422	404	405	—	405
	Miriszló r. Mirislău	761	323	376	8	384
	Muzsina r. Mujina	682	657	112	567	679
	Nyirmező r. Mermezeu (Pojana)	703	699	703	—	703
	Oláh-Apahida r. Apahida rom.	325	324	319	5	324
30	Oláh-Lapád r. Lepadia rom.	733	702	716	1	717
	Oláh-Rákos r. Rateşd	148	148	148	—	148
	Paczalka r. Peţelca	596	592	592	—	592
	Ponor r. Ponor	1183	1180	—	1180	1180
	Remete r. Remetea	1927	1927	9	1981	1927
35	Szabaderdő r. Oltean	98	98	—	98	98
	Szászujfalu r. Uifalău	417	330	318	12	330
	Tompaháza r. Tămpăhaza	372	359	354	5	359
	Tövis r. Tiuş	2448	1530	1518	88	1606
	Vadverem	373	363	363	—	363
40	Vládháza r. Cacova	1026	1024	1025	1	1026
	Járási összeg:	28998	23449	1401 2	10171	—

Folyó szám	Község neve	Az összes lakosság száma	Ebből román	Görög kath.	Görög keleti	A két felekezet együtt
	VII. Verespataki járás. Székhelye: Verespatak					
	Abrudfalva r. Abruzel, Abrudsat	4575	4448	279	4163	4442
	Bucsum r. Bucium	4532	4440	780	3686	4466
	Kerpenyes r. Cherpeniş	1393	1360	76	1302	1378
	Korna r. Corna	789	784	90	694	784
5	Mogos r. Mogoş	3077	3070	641	2436	3077
	Muska r. Muşca	1386	1386	1036	—	1386
	Szohodol r. Sohodol	4248	4234	275	3059	1234
	Verespatak r. Roşia	3361	1893	1036	861	1867
	Járási összeg:	23361	21615	4563	17101	21664
	Összesítés:					
I.	Alvinczi járás	24835	22496	6603	15917	—
II.	Balázsfalvi »	24196	19360	14571	5000	—
III.	Kisenyedi »	18847	15241	8381	7101	—
IV.	Magyarigeni »	26800	24099	9018	15484	—
V.	Marosujvári »	25171	16269	12626	4531	—
VI.	Nagyenyedi »	28998	23449	14012	10171	—
VII.	Verespataki »	23361	21615	4563	17101	—
	Abrudbánya r. Abrud	2993	1684	592	1136	—
	Gyula-Fehérvár r. Bălgrad	8167	3426	2319	1457	—
	Nagy-Enyed r. Aiud	5932	1344	1189	247	—
	Vizakna r. Ocna	3772	2414	258	2208	—
	Vármegyei főösszeg:	193072	151397	74132	80353	154485

Az eddig közölt adatok szerint a román lakos a vármegye minden községében előfordul. Összesen csak 18 községben van a román elem kisebbségben: Monorán, Gergelyfáján, Csekelakán, Istvánházán, Kutyfalván, Magyar-Bükkösön, Koppándon, Maros-Ujvárt, Medvésen, Ozdon, Kis-Solymoson, Lőrinczrévén, Magyar-Beczén, Magyar-Lapádon, Maros-Gombáson, Verespatakon, Gyulafehérvárott, Nagy-Enyeden; ezen helyeken is a románok száma igen tekintélyes. Gyula-Fehérvárt p. o. a 8167 lakosból 3426 a román, a lakosságnak tehát majdnem fele; a tekintélyesebb helyek közül: Abrudbányán, Zalatnán, Vizaknán, a román elem többsége tetemes. Mig a vármegyében nincs olyan község, a melyben román lakos ne volna, addig a vármegye községeinek legnagyobb része tisztán a románság kezében van. A román elem egyházilag minden községben szervezett; a vármegyében a görög keletiek többségben vannak; a havasban a görög keleti felekezet a tulnyomó, a térségeken nagyobb a görög katholikusok száma

3. Helynevek.

A hóditó nép a lapályokon helyezkedik el. Elfoglalja a sikságokat, a folyómenti völgyeket. A talált helyneveket elfogadja s saját hangtani törvényei szerint nyelvébe átviszi. Az általa alkotott helységeket a maga nyelvén megkereszteli; a határoknak, dülőknek, névtelen hegyeknek, domboknak, folyóknak, patakoknak, forrásoknak stb. a helyi viszonyokhoz képest sajátos nevet ad. — A havasok közé csak akkor vonul fel, a mikor a sikságokon tulnépesedés állott be.

Mindez nagyon természetes. A lapályokon könnyebb az élet, a havasban nehezebb. A termő földek, a gazdag legelők kihasználása a nép igényeit kielégiti s rá nézve feleslegessé válik a havasok rengetegeiben a terhesebb, a fárasztóbb munka.

A hóditó magyarság mindenütt a lapályokon, a folyók mentén helyezkedett el. Alsófehér vármegyét illetőleg a magyarok községeiket mindenfelé a lapályokon, a folyók mentén alapitották. A megye havasi részein kivül a községek csekély kivétellel magyar eredetüek A lapályok nomenclaturája tehát magyar.

Nincs ez igy a havasban. A havasban a községalkotások a románság által mentek végbe, azért a havas nomenclaturája román.

Ugy az egyik, mint a másik nép, mint emlitve volt, a meglévő helyneveket saját nyelvi, hangtani törvényei szerint részben elfogadta, részben ujakkal cserélte fel. Ugy a magyar, mint a román elfogadta a már meglevő szláv és régibb neveket; a románság elfogadta a meglévő magyar nomenclaturát a sikságon, a havasban pedig a magyar hódolt meg a románságnak.

Az is kétségtelen, hogy a lapályok nomenclaturája régibb. A lapályok, a folyók mente hamarább népesedtek be, hamarább fejlődött rajtuk élet, kultura, mint a havasok között. A fejlődés mindig alulról haladt felfelé. Nem lehetséges, hogy a termékeny völgyek néptelenek legyenek s a felettük emelkedő havasok között fejlődjék kultura, társa-

dalom. Pusztitások idején a havasok a menekülő lapálybeliek menedékhelyei voltak, de a vihar elmultával mindig felkeresték régi fészküket s igyekeztek azokat helyreállitani. — A lapálybeliek a hozzájuk legközelebb eső havasrészek, vagy a hozzájuk lelátszó legmagasabb csucsok iránt mindig érdeklődtek, azokat elnevezték.

Mindezekből az következik, hogy azé az ország, a kié a lapály; az az első foglaló, a kinek a nyelvét a lapály helynevei fenntartották.

Alsófehér vármegyében összesen egyszázhetvenhét község és négy rendezett tanácsu város van.

Ezek közül a következő helynevek vallanak román eredetre:

Az alvinczi járásban:

Csóra (Cioara), Korna (Corna), Limba (Limba), Sztrázsa (Straja), Tartaria (Tărtăria), összesen **5**.

A balázsfalvi járásban:

Obrázsa (Obraja), Ohába (Ohaba), összesen **2**.

A kisenyedi járásban:

Mundra (Mândra), Koncza (Conţa), Oláh-Bogát (Bogata), Preszáka (Presaca), összesen **4**.

A magyarigeni járásban:

Galacz (Galaţi), Gaureny (Găureni), Intregald (Intregald), Pojána (Poiana), Preszáka (Presaca), Ompolyicza (Ompoiţa), Petrosán (Petrinşeiu), Trimpoel (Trimpoele), Váleá-Doszului (Valea-Dosului), összesen **9**.

A marosujvári járásban:

A 33 község között egyetlen román eredetü sincs.

A nagyenyedi járásban:

Muzsina (Mujina), Ponor (Ponor), a három Orbó (Gârbova), összesen **6**.

A verespataki járásban:

Abrudfalva (Abrudsat, Abruzel), Bucsum (Bucium), Kerpenyes (Cărpeniş), Korna (Corna), Mogos (Mogoş), Muska (Muşca), Szohodol (Sohodol), összesen **7**.

Alsófehér vármegyében 177 községnévből összesen 32 román származásu helynév van. Ezek első sorban szláv helynevek; tiszta román alig van egy nehány: Bucium, Kerpenyes (Cărpeniş), Limba, Korna (Corna), Valea-Doszului (Valea Dosului), Petrosán stb.

Ha a román hangzásu helyneveket vizsgálgatjuk, tapasztaljuk, hogy azok a folyók mentén, a sikságokon ritkák, a havasok közelében gyakoriabbak. És azt is tapasztaljuk, hogy a románság azt a helységnévtárt hozta el magával, a melyet az alsóbb vidékeken szedett fel. Az általa alapitott községeket ugy nevezte el, a mint már megszokta részint a Balkánban, részint felvonulása közben a Duna és a Kárpátok között.

Bucsum (Bucium) helynév Romániában, de egyáltalában a románok által lakott vidékeken nagy szerepet játszik, különösen a havasi községeket hivják igy. A román királyságban tizennégy

Buciumeni és kilencz Bucium helynév fordul elő. A magyar királyság területén előfordul e helységnév még Fogarasban, Hunyadmegyében kétszer és Biharmegyében. Szóval a románság lakta helyeket jelöli. Román alakok: bucin, bucium, buciume; latinban: bucina kürt, harsona, tárogató; a bucina, kürtöl; a cânta cu buciumul, kürtölni. «Bucium» jelent fatörzsöt (trunchiu, trupină), gyököt is; a sok Bucium helynév a kiirtott erdők kiálló törzsei után keletkezhetett.

Szohodol (Sohodol) Romániában előfordul nyolczszor mint községnév; nálunk ugyancsak a románok által lakott helyeken Biharban kétszer, Fogarasban és Hunyadban egyszer-egyszer. A szlávok között Szuhidol, Szuvodol helynevek gyakoriak. Eredeti jelentése száraz völgy.

Korna (Corna) Romániában különféle változatban 70-szer fordul elő, mint helynév. Magyarországon e helynév szintén gyakori. Magyarul voltaképpen Somfalut jelent; e néven románok lakják K.-Szolnokban (Corna), Mármarosban (Cornești); a magyar helységnévtárban ezen kivül nyolczszor fordul elő Korna (Corna), Korniczel (Cornițel), Kornis (Corniș) változatokban, mindenütt román lakossággal. Nógrádban is van egy Korna nevü község. Corn, somfa; cornă, somfagyümölcs; a latinban: cornus, somfa.

Pojána (Poiana), ugy nálunk, mint Romániában, valamint a szlávok által lakott részekben ez a helynév igen gyakori. Román jelentése: tisztás az erdőben, a melyen fü terem és virág díszlik. A szlávban: mokra poljana = nedves föld. Az ó-szlávban: pola, dimidium, margo, sinus; polŭ, latus, ripa, sexus; poljana: campus, portio, pars terrae. A román voltaképpen az erdőtől környezett kis mező jelentésben vette át a szót.

Kerpenyes (Cărpiniș) Romániában összesen tizenegyszer fordul elő. Nálunk Brassó, Szeben, Bihar, Hunyad, Torda-Aranyos, Szilágy megyékben fordul elő egyszer-egyszer, román lakossággal. Latinul: carpinus, gyertyánfa. Cărpiniș, gyertyános.

Mogoș (Mogoș) kétségtelenül az alsó vidékekről került név; Romániában alatta 19 hely ismeretes. Bizonyára magyar szó. Nálunk Alsófehérmegyén kivül a Szilágyságban fordul elő Mogoșești (Mágocsfalva) alakban, románok lakják. Romániában e néven kolostort, falut, havast, erdőt stb. ismernek. Bukarest városában van Podul Mogoșoei. Mogoș hihetőleg a magyar magas-ból származik. Hogy került ez a román nomenclaturába, bajos volna egész biztosan megmondani. Kétségtelenül családnév, még pedig magyar származásu. A népköltészetből is ismeretes. Mogoș vornicul (Alexandri poesii populare, 153. l.) czim alatt egy román ballada olvasható, a melyben Mogoș szomoru története van előadva, a ki egy tréfájának esett áldozatul. Mogoș gazdag udvarnoknak (vornic bogat) és tréfás embernek (ce glumește ne'ncetat) van mondva, a ki Stanca nevü nőt vett feleségül, kinek hét testvére volt. Ezek Bukarest város egyik hidján látogatóba várták a sógort s a testvért. Egyedül Mogos érkezett meg, a ki tréfásan előadja, hogy a

törökök a nejét elrabolták. «S te elfutottál?» kérdezék a testvérek. «Nem vagy érdemes, hogy Stanca hét testvérének sógora légy!» S fokosaikkal megölték. Rövid időre megérkezik 12 lótól vont, fényesen kiczifrázott kocsin Stanca, a nővér, a ki férje szomoru sorsáról értesülvén, halva rogyott össze férje teteme felett. A podul Mogoşoaei hihetőleg innen nyeri nevét; innen lehet a sok Mogoş helynév is.

Muska (Muşca). A mig a mi helységnévtárunkban csak mint Alsófehérmegye községe fordul elő, Romániában különféle változatban tizenhatszor. Leggyakoribb alak: Muşcel (Muscsél). Hihetőleg a latin musca-ból, légy, mert a román muşc-ból (latin morsico), harap, alig származhatik.

Csóra (Cioara). Romániában harminczöt helységnév fordul elő Csóra, Csóráni, Csóresti változatokban; nálunk csak kétszer, lakosai románok. A maczedo-románban toarră; itteni román jelentése varju, csóka; corvus cornix. Hihetőleg albán eredetü.

Limba. Romániában kétszer fordul elő. Nálunk csak az alsófehérmegyei község ismeretes e néven. Latinul: lingua, nyelv jelentésben.

Sztrázsa (Straja) községnév Magyarországon ismeretesebb; különféle vidékeken tizenegyszer fordul elő, Az alsófehérmegyei községet románok lakják. Erdélyben csak ez az egy község fordul elő e néven. Az ó-szlávban: straza, custodia, specula; őrizet, őrzés, felvigyázás, őrhely, őrállomás, őrség; — a románban is ez a jelentése. Jelent ezen kivül: őrt, felvigyázót, kisérőt stb.

Obrázsa (Obraja) a romániai névtárban háromszor, nálunk kétszer fordul elő, Krassó-Szörényben is; mindkét helyen románok lakják. Román obreajă jelentése magasan fekvő mező. Szláv eredetü.

Ohába (Ohaba) szabad hely. Nálunk tizenhat helységet ismernek e néven, románok lakják; Romániában csak ötöt. Románban ohavnic, ohabnic (mosie ohavnică) elidegenithetlen, örökös helyet, jószágot jelent. Szláv szó.

Muzsina. Romániában többször, nálunk egyszer fordul elő. Moşinoi, moşonoiu, moşoroíu, moşunoiu, hangyaboly. Szláv elem. De sok helynév ismeretes Moşeşti, Moşneni, Moşoie, Moşteanca, Moşteni stb. alakban; moşie örökség, moşinaş örökös, tulajdonos. Hihetőleg ez utóbbi szó-családhoz tartozik. Cihac szerint török elem.

Mundra (Măndra). Romániában husz, nálunk még csak egy község van Fogarasban e néven. Mândra, Mândru, Mândreşti, Mândrişca, Măndre helynevek. Mândra román jelentése: büszke, szép. Az ó-szláv madrŭ-ból, prudens; a szláv nyelvekben előfordul.

Koncza (Conţa) bizonyára román alapitás. Romániában kilencz, nálunk csak ez az egy község fordul elő e néven. Conţeşti, Conţi helynévi alakok. Tulajdonnév.

Bogát (Bogata). Romániában hét, nálunk összesen kilencz köz-

séget hivnak igy. Szabolcsban, Vasban és Somogyban lakossága magyar, a többi esetben leginkább román. Bogăteşti, Bogaţi, Bogotin; bogat román jelentése gazdag, vagyonos.

Preszáka (Presaca). Romániában 17, nálunk kilencz községet neveznek igy; öt helyen románok lakják. Leggyakoribb a Prisaca; azonkivül Prisăcani, Prisăceoa, Prisăci, Prisăceni szintén gyakran előforduló helynevek. Prisacă román jelentése: vágott erdő, nyáron a méhkasok helye; több méhes együtt, egy helyen. A szláv nyelvekből való; ó-szlávban: prisekati, incidere.

Galacz (Galaţi). Romániában hatszor, nálunk négyszer fordul elő.

Găurenyi (Găureni). A román államban tizenkétszer, nálunk a Szilágyban, Besztercze-Naszódban, Hunyadban; mindenütt románok lakják. Gaură: üreg, lyuk, hasadék; szegényes bordély. Găureana, Găuresţi, Gauri, Găurani, Găuriciu helynevek. További képzése: găunos (găuros), belül lyukas, măr găunos férges alma; innen Găunoasa, Găunos szintén helynevek.

Abrud-sat (Abruzel, Suhar). Romániában a sat 22 esetben fordul elő, nálunk szintén gyakori. Abrud-sat, Abruzel, Suhar egy községnek a nevei. Romániában a Suhar alak igen elterjedt. Suha, Suhaie, Suhărău, Suhat, Suhuleţ szintén helynevek. Suhat román jelentése: legelőhely (loc de păşiune). Szláv szó.

Ponor, a román királyság helység-névtárában négy hasonnevü község van. Nálunk Biharban, Hunyadban, Torda-Aranyosban fordul elő, összesen ötször, mindenütt románok lakják. Romániában: Ponoare, Ponorel. Ponor román jelentése: vadon, sziklás hely, hol a vadak laknak. Az ó-szlávban: ponorŭ, locus ubi fluvius sub terram asconditur; az összes szláv nyelvekben ismeretes.

Gârbova (Orbó). Romániában tizenötször, nálunk mint Gorbó kétszer, mint Orbó ötször fordul elő. Gârb, gârbă: dos, bosse; hát, púp; gârbov: pupos, meghajlott gerinczü; görbe; az ó-szláv: grŭbŭ, dorsum; grŭba; convulsio, qua corpus retre flectitur. Gărbaciu, Gărbeni, Gărbeşti, Gărboiu, Gărbov, Gărbova, Gărbovana, Gărbovaţ, Gărboveni, Gărbovi, Gărboveşti, mind e tőről szakadt helynevek.

Ompolyicza (Ampoiţa). Az Ompoly folyó után van alkotva; Romániában hasonnevü folyó nem lévén, azon a néven község sem fordul elő. Az —iţa, —niţa képző a románba a szlávból ment át.

Intregalde. Ebben az intre praepositio romános. Romániában hasonló községnév-képzés szintén előfordul. Intre-bălţi; Intregald = Gald között.

Trimpoele. Romániában hasonló helységnév nincs. Valamely helyi jelentéssel bir.

Valea-Dosului, Romániában Valea összetétellel több száznál a helységnév, nálunk is több mint 30; románok lakják. A valea-ból és a dos-ból (hát) van összealkotva.

Ezek volnának a községnevek.

A többi helynevet, folyó-, határ-, hegy-, havas-neveket vizsgálva, hasonló eredményre jutunk. A sikságon, folyók mentén a nomenclatura magyar, a havasalj románosabb, a havas egészen román.

Az egész Érczhegység román hegy-, szikla- és havas-nevei közül felemlitjük a következőket:

Babiţa, Bacaronu, Bâdea, Dealu-Baieşilor, Bălan, Balomireasa, Bêlc, Dealu-Berbeceanului. Bihorea, Dealu-Boldeştilor, Bomb, Borcan, Dealu-Bordeştilor, Dealu-Boteştilor, Brazii, Breaza, Calu-de-Peatră, Căldarii, Călineasa, Dealu-Călugărului, D.-Cămniţei, Căpăţina, Căprăreţii, D.-Caprii, Capra, D.-Cărbunarilor, D.-Cărlorii, Cârsteasa, Casa-de-peatră, Cetâţa, Cetate, D.-Cerbului, Ceureasa, D.-Chimetaştilor, Cimbraiu, Citera, Cingitura, Ciurileasa, Colţul-Lucii, Colţul-Petrii, Comanda, D.-Comeştilor, Comişel, Conţu, Corabia, D.-Corbului, Corneş, Corneţ, Costeasa, D.-Traianului, Ciuget, Coţana, Dealu-Ciungii, Ciuta, Coblişul, D.-Coboşeştilor, Coacăz, Colnice, D.-Creţeştilor, Crestături, D.-Crişului, Crucile, Cucutiş, Cufundosul, D.-Cuptoruşii, Curătura, Curcubeu-mare, Curcubeu-mic, Cursele.

Dameş, Dealu-Dârninei, Dealu-Dobrănei, Dole, Dorna, Drediţa Drevul, Duba, Dumitreasa, Detunata, Dîmbu.

Eapa, Earba-rea, Epureşti.

Făget, Fântâna-rece, D.-Felii, Fleonca, M.-Frânturii, Frasinul, Frăteasa, Frumos, D.-Fleului, Flocosul, D.-Frunţilor, D.-Furcilor, Fericet.

D.-Gădăuţului, Gaiurul, Galbin, Găletoaia, Găureasa Geomĕnul, D.-Gemenilor, Godeanul, Grohotarul, Guipul, Gruiul, Găina.

Hăbad, Hălmăgeana, D.-Horgii, Horobul, Hrenoasele.

Intre-ţohe, Irişoara, D.-J.-dovului, Joldoăe.

Lămăşoaia, Lăptoasele, Leorda, Leordiş, Lespedar, Lespezi, Leş, D.-Leşului, Lotrul.

Măciuca, D.-Medelinei, D.-Miorii, Măgura, Mălaiul, Mânzătoarea, Muntele-mare, Mărgaia, Mărineasa, Mărţoaia, Mâţ, D.-Molcilor, D.-Meselor, D.-Mielului, Modelea, D.-Molivii, D.-Morariului, Mortat, D.-Munceloaselor, D.-Munceluş, Mununa, Muntişorul, Murgăul, Metere, Piatra-Mândraţului.

Nămaşul onacului, Negrele, Negrileasa, Negrul, Neteda.

Ocoale, D.-Olăreştilor, Orzina.

Padeşul, Padieş, Pădurea-popii, D.-Paladeştilor, Palcenitul, D.-Palsenitului, Piatra-Albă, Piatra, Petrile lui Arad, Petrile lui Caliman, Piatra-Ternei, Plaiul, Pleşcuţa, Ploptiş, D.-Plotunului, Podina, Poenile-Ursului, Poenita, Poiana-lungă, Pojar, Poale, Polita, Ponoraş, Petreasa, Petruţa, D.-Peştelui, Pipilic, M.-Pirii, Preluca, Pripora, Prislop, Pustia.

Râturile, Râzna, Româna, Roşu, Recea, D.-Răchiţii, Rotundul. Runcu, D.-Runcului, D.-Ruşilor.

Săritoarea, Scauna, Sorlita, Scoarţa, Scorţarita, Sdeburoasa, Segajul, D.-Seliştii, D.-Serboiului, Şeştine, Sfoarte, Şiteul, Soba, Spinii, Stâna,

Stâne, Stăriini, Stede, D.-Starpelor, Stirbei, D.-Stuletului, Şturţul, Strâmba, Strueriu, Sturul, Şuleiu, Subpeatra.

Târştioara, Teul-ezerilor, Tăşe, Tomnatec, Toponeasa, Tîrşugi, Tilele, Tita, Tocești, Ţoha, Tronca, Turlese, Tarcău.

Uliul, D.-Urzieşului, Ursoaia.

Verciorob, Vîrtop, Vîrfu-Halabanului, Vîrfu-pietrii, D.-Vertii-mari, D.-Veşeştilor, Vezuina, Voiaga, Vulturul, Vulcoiu, Vulcan.

A hegy- és havasnevek jó részét megtaláljuk Románia helységnévtárában is. A ki fáradságot vesz magának az összehasonlításra, tapasztalni fogja, hogy a név-egyezések meglepő nagy számban fordulnak elő. Ilyenek: Sturul, Balomireasa, Negrileasa, Prizlop, Vîrtop, Ezer, Ceureasa, Paltenitul, Capşa, Căpăţina, Frăteasa, Fericet stb. stb.

Havasi folyó- és pataknevek:

Arieş, Ampoiu, Abrud, Blaş, P. Bogloştilor, Părăul,-Bortaşeştilor, Părăul-Ciunchii, P.-Conţului, P.-Corbului, P.-Coroeştilor, P.-Costinut P.-Coceştilor, Cocos, P.-Codrului, Criş, P.-Dîvaii. P.-Faurului, Imbru, P.-Macului, P.-Mihului, P.-Mânzului, P.-Movilelor, Părăul-reu, P.-Poiului, Roşu, Riul-Alb, Scroafa, P.-Scrădoaselor, Spurcat, P.-Ţonea, P.-Ursului, P.-Vanculuí, P.-Vĕrzarului.

Völgyek:

Arada, V.-Băiaşestii, V.-Brătineşii, V.-Bucenişului, V.-Cârlovii, V.-Caselor, Cernița, Valea-Ciuculeştilor, Cumpăna, V.-Distitului, Dobreasa, V.-Dosului, V.-Dreditii, V.-Dragostii, V.-Ineilor, V.-Lazii, Liberţana, V.-Lipăii, V.-Nanului, V.-Negrii, Nicotai, Valea-Oidiştilor, Ordencuşa, Secaş, Stearpà, V.-Staului, V.-Stăolnişorii, Valea-Ţoha, Valea-Traianului, V.-Uzîi, Vidişoara.

Bányák:

Ambrosie, Arama, Băraca, Botaşul, Carol, Baia-Cătanii, Concordia, Cosomanta, Cremene, Cocul, Colşul, Baia-Crăsnicei, Dămuţeşti, Dăronia. Despicata, Dungul, Faurii, Floreştilor, Frasinul, Floreştilor, Gaurile, Ghirta, Glam, Haba, Hermania, Jeruga, Jiperea, Lilieci, Lungeşti, Mocirla, Mare, Meştecani, Napoleon, Neagra, Ohaba, Patria, Pinc, Precup, Podurile, Rosete, Rodu, Roma, Smida din Cale, Smida-mălcului, Spănorsa, Ţifa, Troaş,* Valea-bine, Vîrfu.

A havasi határrészek nevei a havasok, hegyek, dombok és völgyek elnevezéseiben központosulnak. Azért vannak határrész-elnevezések is. Igy

Abrudbányán: Ştiurţu, Măgura, Zănoji, Vĕrşa, Ajudu, Izlaz. Zalatnán: Braza, Costa optită, La făguleți, La valea mare, Măgura, Dumbrava, Troian, Valea morilor, Pre luncà, Pre Ampoiu. Kornán:

* Troas, Troian, Troiana, Troieni; ugy a Balkánban, mint Romániában és nálunk sokszor fordul elő e helynév. Szláv szó. Román jelentése: domb, lapályon kő-, vagy homok-halmaz; hófuvatag; sokaság. A szlávoknál Trajan (Traján császár) emlékét fenntartották a népköltészetben; — a szlávok isteneik közé is sorozták. A sok szláv helynév kétségtelenül nevéről is származik. Mig a szláv Trojannal lépten-nyomon találkozunk, addig a románság a honalapitó hatalmas császár emlékét nem tartotta fenn.

Gorgan, Bătrîna, Dealu Hîrţi, Stinişoara, Cărbunar. Verespatakon: Gîrda, Chile, Gauri, Dosu, Ţarina. stb.

Azalsó vidékek folyói: Mureş (Maros), Târnava* (Kükküllő), Secaşa (Szekács), Ampoiul (Ompoly), Veza stb,

A lapályon fekvő községek határneveire vonatkozólag a következőket kell megjegyeznünk. Magyar eredetü községekben, a melyeknek lakossága ma román, vannak még magyar határ- és düllőnevek is. A románság egy részét azoknak elfogadta. Tulnyomó része a határ- és düllő-neveknek azonban itt is már román. Román eredetü községekben a kérdéses nevek kizárólagosan románok.

A határ- és düllőnevek közül a leggyakoriabbak:

Faţa (verőfény, faţă = arcz), Şesu (lapály, térség, róna), Dosu (hát), Podu (hid, hiu, komp), Lunca (hegy aljában elterülő rét, kaszáló; viz közelében kis erdő, berek), Gura (száj, torkolat, szűk átjáró, szoros; a hely, hol egyik folyó a másikba ömlik), Troian, Sub deal (hegy alatt), Magura (földemelkedés romok, sirhelyek közelében; domb), Părăul (patak), Movila (a Maguránál nagyobb földemelkedés), Cănăpişte (kenderes), Mirişte (tarló), Potecă (szűk ösvény hegyen, erdőn), Izvor (forrás), Ţarina (tilalmas határ, megmüvelt határ), Valea (völgy), Livada (fűben gazdag mező), Fănaţe (szénatermő rétek), Poiana (tisztás, rét az erdőben), Slatina (ingoványos, sós hely), Stina (nyári juh-akol), Podina (padozat), Bĕrc (berek), Rîtul (rét). Vegyes élőfák után: La rachite (a füzfáknál), La pruni (a szilvafáknál), La plopi (a jegenyéknél), La meri (az almafáknál), Mesteacăn (nyirfa), Ulmi (szilfák) stb.

A községnevekre visszatérve, a románság a magyar helyneveket a következő községeknél változtatta meg: Borsómező (Inuri = len), Csicsó-Holdvilág (Ciapu), Farkastelke (Lupul = farkas), Karácsonfalva (Crăciunel = Kis-Karácson), Kis-Kerék (Broşteni = békásiak), Szekás (Colibele = gunyhók), Tohát (Tău = Tó), Veresegyház (Roşia = Veres), Királypatak (Craiova = Királyváros), Medvés (Ursu = medve) Orbó (Gârbova = görbe), Diód (Stremţ), Havas-Gyógy (Muntari = havasi), Szabaderdő (Oltean), Vládháza (Cacova), Verespatak (Roşia = Veres), Gergelyfája (Ungurei = Magyarocskák), Hosszutelke (Dostar), Kis-Enyed (Sîngătin). Örményszékes (Armeni = örmények).

A magyarság a következő románs községneveket fogadta el:

Abrud, Szuhár, Bucsum, Kerpenyes (Cherpeniş), Korna, Mogos, Muska, Szohodol, Csóra, Limba, Strázsa, Obrázsa, Ohába, Koncza, Mundra, Preszáka, Galaţi, Gaureny, Intregáld, Ompolyicza, Petrosán, Pájána, Trimpoele, Volea-Doszului.

A havasrészek román nomenclaturáját, a bányavárosok kivételével, a magyar egészben fentartotta.

A magyar község- s egyáltalában a helynevek átvételénél a románság önkényüleg járt el. Hiában igyekeznénk e tekintetben valamely

* Románul: târn, tüske; Târnava = tüskepatak; a szlávok és románok által lakott helyeken gyakran fordul elő.

utbaigazitó szabályokat felállitani. A magyar helynevek a román ember szájában a legkülönösebb salto-mortálékon mennek keresztül.

Igy: Sóspatak = Şeuşa; Tate = Totoiu; Szászpatak = Spetac; Kutyfalva = Cuşia; Nagylak = Nojlac; Benedek = Benic; Meggykerék = Mezrac; Asszonynépe = Asinipu; Nyirmező = Mermezeu.

A helynév-átvételeknél általánosságban a következő változásokat állapithatjuk meg:

—vár, ha a románban megfelelő helyneve az illető községnek nincs, akkor oar-ba megy át. Kolozsvár például a románban megfelelő névvel bir: Cluj. De Ujvár lesz Uioara, Váradja = Oardea. A vég *a* a helyneveknél mindenütt nőnemü artikulusnak tekintendő.

—falu, falud = falău. A vég *ó* és *u* ău-ba megy át. Kisfalud = Chisfalău; Szarakszó, Saracsău.

—fája = faia = Abafaia.

—lak, laka = lac = laca: Nagylak = Nojlac, Széplak = Sĕplac; Ispánlaka = 'Spanlaca.

—háza = haza; Istvánháza = Iştvanhaza, Péterháza = Petrihaza; Batizházából lett azonban Boteza.

—telke, telek = telec: Szombattelek = Sînbătelec.

—hida = hida = ida: Apahida = Apahĭda; Bonczhida = Bonţida.

—király = craiu; Szent-Király = Sîncraiu.

—szent = Sîn. Szent-Jakab = Sîniacob.

—nagy = noj = nuş = no: Nagylak = Nojlak, Nagyfalu = Nuşfalău; Nagy-Szeg = Notig.

—kis = chiş: Kisfalud = Chişfalău.

A nagy és kis jelzők helyett a román különben leggyakrabban a saját megfelelő jelzőivel él: mic, mare. Néhol kicsinyitő képzőit használja: Kisbánya = Băişoara.

—árd = erde: Kocsárd = Cucerdea, Bocsárd = Bucerdea.

—ad, ed = ade-a, ede-a: Várad = Oradea, Kercsed = Chircedea.

—asd = eşde: Nádasd = Nedeşdea.

A román átvételeknél végbemenő hangváltozásokról részletesebben szólani feleslegesnek tartom.

Szemügyre véve a román eredetüeknek látszó helyneveket, azokban több szlávnyelvi képzőre akadunk,* ezek:

ov — ova, ovo (eredetileg birtokragok). A románság inkább az ova képzőt használja.

* Ezekről értekezik: Jirecek: A bolgárok története 102—104 l. — Manliu: Gramatica comparativă 337—339 l.

Az első tévesen állitja szlávnak a román —esc = (többese: eşti) képzőt; az utóbbi pedig hibásan számitja a magyar —ság képzőt a szláv származásuak közé. Az esc román képző többesét: eşti, nem kell összetéveszteni a szláv işte-vel.

in, ina; a, ia; ic, nic; eţ, aţ; ie, anie, enie; ală, eală; av; iţă, niţă; işte, aşcu.

Ezek után szükséges lesz a román helynevek eredetéről szólani.

A szláv telepeknek az őskorban nem voltak topikus neveik, hanem mindig azon családi szövetkezet után neveztettek el, melyek rajtuk laktak Azért a déli szláv tartományokban a legtöbb helységnek még most is gyüjtő, vagy családi neve van (többes számuak); ezeknek végzete a csehben és lengyelben iczi (most leginkább —icze), szerbül és horvátul —ityi (középkoriasan —iki), szlovénben és oroszban —icsi, ó-bolgárban —isti, uj bolgárban —ovci, —evci. A szerbeknél és horvátoknál tulnyomó az elnevezéseknek ezen módja: Lazarityi, Dragovityi: Bulgáriában: Dragomirci, Filipovci, Stojanovci stb.*

A románban ezzel a jelenséggel találkozunk. Legtöbb helynév ma a románoknál család-név. Mig különösen Bulgáriában az işti képzővel ellátott nevek egészen kipusztultak, a románok által lakott helyeken a nép a maga képzőiben ezt a jelenséget a legnagyobb mértékben fenntartotta. A helységnév a családnév többeséből alakult.

Leggyakoribb képző az eredetmutató —an és —esc, többese —eni és —eşti, De bármely végzetü családnév többeséből alakulhat helynév. Igy: Valeni; Dobreni, Munteni, Mirceşti; Balomireşti, Bogdani, Paladeni.

A községek elnevezésében a románság e nyomdokon haladt tovább és tovább. A lakók nemzetisége vagy foglalkozása után nevezte el a községet. — Ha görög lakói voltak, elneveztek Greceşti, Greceni, Greci; továbbá: Sîrbi, Sîrbeşti; Jidovi, Nemţeni, Nemţeşti, Armeni. — A kertész-telepeket: Grădini, Grădinari, Grădinăreşti; a szénégető telepeket: Cărbuni, Cărbunari; a faipart üzőket: Lingurari (kanál), Greblari (Gereblye); a határon lakókat: Mărgineni stb.

Egyes számu képzővel ellátott községnevek a románban nem oly számosak, mint a többes képzővel birók. Ezek első sorban idegen eredetüek: Gîrbova, Măgura, Lunca, Poiana, Straja, Prahova, Bistriţa, Crasna, Cârlova stb. Egyes számban fordul elő a helységnév, ha magának a községnek, nem a benne lakóknak van valamelyes ismertető jele: Strîmba (görbe), Potcoava (patkó alaku), Lunga (hosszu); Neagra (fekete), Bogata, Alba (fehér); Secătura (száraz), Şfara (kötél). Ez esetben a községnév ugy alakult, hogy a nép a jelzőt egyszerüen nőnemü *a* artikulussal látta el; lett bogat(a), strîmb(a), alb(a) stb. Ha a község valamely fában bővelkedett, lett: Cărpeniş, Spinoasa (tövises), Stejar, Păltiniş; ugy a folyó vizekről, hegyekről, sziklákról, barlangokról stb. elnevezett községek szintén s rendszerint egyes számu képzővel birnak.

A román községnevek származását tehát a következő három forrásra vezethetjük vissza:

* Jiricek idézett munkája 101 l.

a) a családnevekre,
b) a lakók,
c) a község tulajdonságaira.

A néphumornak nagy szerepe van a községek elnevezésében. Innen van az, hogy sok esetben a helynév értelmét meg nem állapithatjuk, mert nem ismerjük a községek történeti multját, s helyi viszonyait.

Ugy az alsófehérmegyei, valamint egyáltalában az erdélyi romános helyneveket illetőleg megállapithatjuk, hogy azok között igen sok szláv eredetü van. Ugy a magyarok, mint a románok igyekeztek azokat fentartani. Részben bizonyára az ős-szláv lakosoktól maradtak hátra. Téved azonban az, a ki azt hiszi, hogy minden szláv helynév, a mely ma ugy Erdélyben, s különösen Alsófehér vármegyében előfordul, az ős-szlávoktól ered. Az alsófehérmegyei havasok helynevei, csekély kivétellel, román alkotások. A miért Vêrfu, Dealu, Vêrtop (barlang), Troian, Măgura, Sohodol, Presaca, Prizlop, Poiana, Izlaz stb. szláv eredetü elnevezések, abból még nem következik, hogy Alsófehér vármegyében, vagy Erdélyben e néven előforduló helynevek közvetlen az autochton szláv lakosságtól erednének. Mindezeket a szókat a románság már a Balkánban vette fel, saját nyelvébe meghonositotta és használta mindannyiszor, valahányszor azokra szüksége volt, miután nyelvéből ezekre a fogalmakra a megfelelő szavak hiányoztak. A miért a helynevek képzésében a szláv képzők nagy szerepet játszanak, abból még nem következik, hogy minden szláv képzővel ellátott helynév a megye régi szláv lakóitól származnék. A szláv nyelvi hatás a románra megelőzte a hazai román községalapitást. Ezt a nyelvi szláv hatást már magával hozta a román s a községalapitásoknál érvényesitette.

A megye havasi helyneveiről szólva, legnagyobb részt román alkotások. Zalatna szláv elnevezése ősi szláv eredetü lehet, a mi feltételezi, hogy e vidéken, az Érczhegységben volt valamelyes szláv kultura, a helynevek tiszta román eredetét azonban megtagadni nem lehet.

4. Család-, keresztnevek.

A román családnevek kétségkivül a keresztnevekből származnak. Alakulása korszakában csak keresztneveket ismert a nép. A családnevek alig néhány század óta lehetnek divatban a románok között. A román nép elfogadta a biblikus, a görög, a szláv névtárt, s különösen a görög naptárt, s az abban foglalt keresztnevekkel élt. A román névtár tehát egészen keresztény. Pogány nyomokra benne nem akadunk, a római nevek abból hiányoznak. A kereszténység felvétele előtt lehettek ilyenek forgalomban, de ma már nincsenek. A legujabb időben jött divatba a Romul, Remul, Tulliu, Iuliu, Sabina, Valeria-féle elkeresztelés, a minek a nép hagyományaiban, a nép történeti multjában semmi alapja nincs. A román keresztnevek: Adam, Avram, Aron, Jacob Anton, Pavel, Petru, Juon, Dumitru, Todor, Gheorghe, Partem, Andreiu, Josip stb.; Dochia, Maria, Paraschiva, Ana, Gafta stb.

A román nép nagyon sokáig csak keresztneveket használt. Ezt abból a körülményből következtethetjük, hogy a román családnevekben semmi ősiség, semmi ódonság nincs; mindeniken megérzik az ujabb kelet. A családnév a keresztnévből származott. Ez volt az első kiválás. A románság szivesen ma sem használja a vezetékneveket; akárhány ember van, a ki nem ismeri a saját vezetéknevét.

Legközönségesebben használja a nép az efféle elnevezéseket:

Juon al lui Pavel (János a Pávelé), Gafta a lui Chifor, vagy Gafta lui Chifor. Ezt a módot használta a nép mindig; ez tehát egészen népies formula; meg van nevezve benne az apa és a fiu, vagy a leány és az apa; ha özvegy asszony gyermekéről volt s van szó, akkor többnyire az asszony neve lett megnevezve. Lett tehát Veronica Gaftei, Gligoraş al Maricí stb.

Ez esetben az apa keresztneve lett a fiu családneve. Mondták tehát: Juon Pavel. A románoknál a keresztnév megelőzi a családnevet, ugy, a mint ezt minden latin származásu nyelvben tapasztaljuk.

Természetes, az efféle családnév nem volt állandó; az utód ismét

az apja keresztnevét kapta vezetéknévül, mi tekintetben nagy állandóság a családnevekben nem honosulhatott meg. Állandóságot csak a nemes, a bojár családoknál tapasztalunk, a melyeknek ingatlan birtokaik, falvaik voltak. A falvak nevei már a családfők, az alapitók, a tulajdonosok neveit viselték. A család neve tehát a falu nevében meg volt örökitve. Az utódokat is ezen a néven különböztették meg a többi családoktól.

A románság nem ismeri a «család» (familia) szót. A most divatozó familia ujabb keletü, a nép bár ma ritkán használja, a régiségben nem fordul elő. Ugy a Voroneczi codexből, mint a Psaltirea Scheianából, a két legrégibb román nyelvemlékből, hiányzik e szó. A nép leginkább ezekkel helyettesitette: neam (nem), rudă, rudenie (család, rokonság), sămânță (mag). De rudă mare împărătească, boierescă (nagy, császári, bojári familiából való). — Ezeket használja a nép ma is. Leggyakoribb különben ez a megkülönböztetés: din neamul Movileştilor, Găvrileştilor stb. (a Movilák, a Gavrilok neméből, familiájából való).

Mint emlitém, a falukat a kereszt-, vagy családnevek többesével, jelölték meg: Bogdăneşti, Dumitreşti stb., a miben az van kifejezve, hogy a falut a Bogdán család, a Bogdán családhoz tartozók, utódok (vagy annak jobbágyai) lakják vagy, birják.

A közszükség azonban helyes mederbe szoritotta a vezeték- és családnév-képzést a románoknál. A népies «al lui» elhagyásával, —esc, —an eredet-képzőkkel alkottak családneveket; a családtag ezzel külön kivette a részét a gyüjtőnévből. Bogdăneşti alatt az összes Bogdán családot, az egész falut érti az ember; Bogdanescu szó alatt csak egy embert érthetünk; igy tovább: Mihaileni = Mihailean, Jonescu, Grigorescu, Dumitrescu, Moldovan, Bucureştean stb., a mi azt jelenti: Bogdán fia, Juon fia, Gligor fia, vagy Bukurestből való, Moldovai stb.

A keresztnév néhol megmaradt teljes épségében; Adam, Joniţa, Bogdan, Pavel; lett Joan, Pavel, Petru, Adam, Todor, Joniţa stb.

Sok a nőnemü articulussal ellátott családnév, mint: Floruţa, Floriuca, Fica, Joldea, Niţa stb. Ezek kezdetben bizonyára csak nőkre vonatkoztak; mondották: Gafta Floruţa; nemre nézve a kereszt- és a vezetéknevet egyeztették, a mi később elmaradt; az anya keresztneve után támadt ez esetben a vezetéknév; mindig megmaradt a maga valóságában az egyes számban előforduló község-, havas-, köznév, a mi vezetéknévnek volt átvéve, p. o. Joan Dumbrava, Gligor Ciupĕrca stb.

A családnevet a románoknál igen gyakran valamely testi fogyatkozás szülte. A román ember igen hamar megkereszteli társait; a néphumor, guny ebben a tekintetben kifogyhatatlan. A magyarországi örmény családneveknek legnagyobb része ennek a gunynak az eredménye. Ha valaki sánta, vak, kopacz, arról van elnevezve. Juon Ştiopul (a sánta), Dumitru Orbul (a vak); a jelző mint vezetéknév átment az utódokra is.

Ha valaki más nemzetiségü, ha román is, de valamely idegen nyelven is beszél, vagy valamely idegen nép között fordult meg, arról nevezik el: Niamțul, Turcul, Ungurul, Serbul, Românul, Țeutul, Armeanul, Rațul stb. Ezek szintén mint családnevek mentek át aztán utódról utódra.

Foglalkozása után igen sok román ember nyeri a családnevet: Suciul (szücs), Căvaciul (kovács), Păcurariul (pakulár), Cătana (katona).

A románság között sok az idegen név. A mely néppel a románság érintkezésbe jött, abból feltétlenül hóditott. A meghóditottak átvitték a románság közé idegen neveiket is. Igy számos magyar, görög, bolgár, szerb, sőt német nevekkel is találkozunk.

Sok családnév egyes völgyek, folyók mente után támadt: Mureșan, Krișan, Valean, Șomeșan stb.

A családnevek eredeti alakja artikulálva fordul elő. A nép igy mondotta: Joan Șțiop-u l (János, a sánta), Todor Suci-u l (Tódor, a szücs), Toma Păcurari-u l (Toma, a juhpásztor). Idővel a vég —l elkopott, valamint hogy a nép nyelvében az —u l artikulus is ma leginkább *u* alakban fordul elő. Nem mondja a nép plopul, omul (a jegenye, az ember), hanem plopu, omu. A családneveknek a vég —l elkopása után ez az alakja maradt meg: Știopŭ, Suciŭ, Păcurariŭ, Călugărŭ; ma már ez a vég *u* ugyan irva van s a neveknél előfordul, de szintén elkopott, nem hangzik többé; ma már irhatnók egyszerüen ugy, amint hangzik: Moldovan (nem Moldovanul, sem Moldovanu), Coroian (nem Coroianul, sem Coroianu), Știop (nem Știopul vagy Știopu) és igy tovább.

A keresztneveket illetőleg a havasi és a lapályi románság között nincs különbség. Bucsumban például a következő férfineveket jegyeztem fel: Simeon, Gheorghe, Juon, Moise, Dumitru, Alesandru, Petru, Ilariu, Niculae, Josif, Amos, Constantin, Todor, Gavrilla, Aron, Ștefan, Lazar, Jacob, Mateiu, Vasilie, Macarie, Ignat, Șandru, Gligor, Florea, Irimie, Macaveiu, Melente, Leonte.

Nőnevek: Maria, Ana, Paraschiva, Sofia, Elena, Teresia, Veronica, Susana, Eva. Legkedveltebb keresztnév a Maria.

A havasi családnevek közül az iskolai összeirások alapján a következőket igtatom ide:[1]

A

Achim, Adamovici, Albini, Alba, Anca, Ancăsu, Andreica, Andru, Avramuț, Anghel, Aramă, Arieșan, Așunel, Adrian, Almășan, Ardeu, Ana, Anderco, Ardelean, Armeana, Avram, Antone, Aștăluș (Asztalos).

B

Bar, Ban (Bán), Băbuț, Bacaian, Bandolea, Bădeu, Bidiga, Başa (Basa), Băreșan, Băieș, Bălos, Baianț, Bembea, Boncăș, Bonea, Benea, Buțuțoiu, Barna (Barna), Bodin, Bibarț (Bibarcz), Bondrea, Botici,

[1] V. ö. Frânc Teofil: Romanii din munții apuseni, 116—120 l.

Bogdan, Boloţ, Bordea, Bariţ, Bĕlu, Blăgean, Boldura, Baneu, Borza, Balşa, Buciuman, Becsa, Busa, Buda (Buda), Berariu, Bisorca, Butca (Butyka), Brana, Bobariu, Bratila, Blag, Bala (Balla), Baic, Birlog, Bar, Belei (Belei), Bendea, Borlaş, Berindeiu, Borşa, Boian, Boca, Bordeu, Boncuţ, Burdut, Borfota, Balta (Balta), Borla (Barla), Bibolor, Bradea, Birlut, Brata, Birzog, Bica (Bika), Bonc, Brătean, Bruza, Buzan, Bucea, Buleandră, Bumboc, Bustan, Brascoviţa, Butŭlanc, Boca, Biba, Burian, But, Buta, Bogar (Bogár), Birău (Biró), Bulea, Butu, Bistraje, Bolonduţ, Botar (Botár), Boglea, Bistrean.

C

Cada, Cainap, Căletean, Căndea, Campean, Candrea, Captui, Căra, Cărgea, Cenuşa, Chirtop, Cidra, Cimoca, Cimon, Chirila, Cioica, Cioftica, Ciorbea (Csorba), Cioara, Ciura, Ciorga, Ciubean, Ciulea, Clamba, Clean, Codulb, Coia, Cojoc, Colan, Colda, Condeiu, Codrut, Condor (Kondor), Cora, Corb, Cordea, Coroiu, Corcoş, Corcheş, Coţan, Cotişel, Corpade, Cotroza, Cizmaş (Csizmás), Cramba, Crişan, Crisnic, Crencea, Creţ, Crainice, Cruciţă, Culda, Cuptoriu, Curşeu, Călămariu, Căzan, Copos (Kopasz), Corinda, Cioca (Csóka), Costan, Costinaş, Costin, Costea, Costeriu, Costonie, Crepcea, Cotofenciu, Cerbu, Circo, Catalina, Cătana, Colţa, Cir, Cor, Coc, Cean, Creaţa, Cleş, Cristea, Chişbach, Ceteraş, Cichi (Csiki), Coteţ, Cladiu, Craţia, Cioma (Csoma).

D

Dava, Daholea, Danciu (Dancs), Dehelean, Deonca, Dămian, Dida, Dina, Dig, Devian, Ditrea, Dobarea, Dobra, Domşa, Donca, Dogariu, Drăgan, Draia, Dragia, Drăguş, Duba, Dulc, Duma, Donenţ, Dumitraş, Dup, Dura, Doica (Dajka), Dusa, Duşan, Dionca, Draia, Drumar, Dărămuş, Dirina, Dud, Doda, Duca, Duna (Duna), Dălo, Dragoş, Dălumărean, Dubaş, Dărăbanţ, Dubar, Dot, Dobărcău, Drăgoiu, Dudaş (Dudás), Dirle, Dandea, David (Dávid).

E

Epure, Eftimie, Evuţan, Ebergeni (Ebergényi).

F

Faur, Fanu, Fânate, Fărău (Forró), Filimon, Fărcaş (Farkas), Fister, Feier, Flora, Florea, Florescu, Floruţa, Florinca, Florici, Florint, Flămând, Flocea, Floca, Fara, Fer, Fiţi, Fodor (Fodor), Fodorean, Fenisier, Fonogea, Fornade, Fostoc, Furduiu, Furfurează, Felea, Fugata, Fisteu, Furtuna, Fica.

G

Gaia. Găldău, Ganeș, Gandrea, Ghioghiu (Gyógy), Gangea, Gan, Gara (Gara), Gheberta, Gherman, German, Ghib, Ghita, Gliga, Gligan, Giurgiu, Giurca (Gyurka), Ghiurca (Gyurka), Ghiulai (Gyulai), Ghiura, Ghiuca, Goia (Gólya), Gordiță, Goșa, Galea, Golea, Golcea, Gorcea, Grădina, Gróf (Gróf), Glava, Grava, Guga, Gligor, Gurban, Guran, Georza, Ghilea, Golda, Gabor (Gábor), Goron, Gomboș (Gombos), Golguț, Ghirchĕu (Györke), Ghionca.

H

Hădărugă, Habuc, Hălălaie, Halca, Hananic, Haneș, Han, Hărhulea, Harinton, Hărzoba, Hebian, Hentea, Herdea, Holhorea, Holobuț, Horgea, Hohoiu, Hosp, Hudrea, Hora, Hudrici, Huzea, Hocman, Heteu, Herțea, Huț, Hueț, Hărduț, Hărăguș (Haragos), Haida, Hărău, Halgaș, Henț, Hang, Hrista, Hada.

I

Ianc, Iagĕr (Jager), Iancu, Igna, Ionete, Ionele, Iambor (Jámbor), Ionici, Ighian, It, Ivan, Iuc, Iovan, Ionel, Iga, Iadrieș, Ilieș (Ilyés), Impĕrat, Iuonuț, Ispas, Ilie, Irimie.

J

Jeflea, Jiŭga, Joldea, Joldeș (Zsoldos), Juncan, Jula (Gyula), Juglea, Jurgiu, Jandrea, Jega (Zsiga), Josim, Jina, Jinariu.

L

Lasc, Lazar (Lázár), Lazea, Leah, Leterna, Lobonea, Loboda, Luha, Lăzăn, Luncoian, Lup, Lupea, Lupșa, Lupaș, Lucescu, Loliș, Lăszlău (László), Lesing, Lean, Loșnița, Liciu.

M

Macta, Manea, Miclea, Miclean, Marza, Micluța, Marianeseu, Micșa (Miksa), Macra (Makrai), Macrea, Madru, Mogoș, Mălăgean, Manciu, Maniu, Mara (Mara), Mărgăian, Marian, Mareș, Mariș, Mărișan, Mera (Méra), Micaș, Mir, Miheț, Mâț, Mihou, Mirza, Mircea, Mitrosc, Mlădin, Moț, Molcuț, Moș, Motora, Moguț, Morcan, Mucea, Mușa, Murg, Moruț, Miclea, Mateaș (Mátyás), Muză, Murză, Murzaca, Moisin, Măndulă (Mandula), Mărina, Magda, Medrea, Man, Manea, Magdalina, Maglon, Morariu, Mostiu, Macaveiu, Mamaligă, Momeu, Moldovan, Mecea.

N

Neag, Neagă, Nelega, Nistora, Nistea, Nicola, Nicora, Nicula, Nita, Negri, Niţa, Nuc, Nacu, Naciu, Nau, Năpŭn, Nariţa, Neamţ, Negrila Negra, Netu, Novăcean.

O

Oida, Orda, Ona, Orga, Onelea, Ordean, Onea, Oltean, Oneţ, Oniciu, Olăr, Oprişa, Oprişan, Onuţ, Oniţ, Oncu, Omăta, Obedău, Ormindean.

P

Păsculeţ, Paul, Păsculie, Petri, Petric, Petraş, Petrescu, Petrin, Petriuca, Peţrean, Petrucean, Petruiu, Petruţ, Petruţa, Perîan, Pasca, Pasci, Păscău, Păsciciu, Pleşa, Pantea, Pârva, Preja, Pripon, Poenar, Păcurar, Pripon, Petrosul, Ponoran, Petca, Petco, Patiţa, Paţia, Palade, Palca, Pantea, Panţa, Paven, Pergia, Petruse, Pic, Pitea, Pitic, Pitulea, Polhac, Poca, Pociu, Plic, Pom, Poenar, Potinteu, Potintean, Potolog, Potraca, Presecan, Pragia, Puiu, Purda, Purea, Prada, Pivoda, Popa, Pădurean, Pratiă, Ploscariu, Popescu, Potriŭgenar, Plăcinta, Piper, Pruner, Pintecan.

R

Rac, Radu, Răian, Rancsa, Raiu, Răutuţ, Rigău (Rigó), Rof, Rogoz, Roman, Roncea, Rus, Ruşdea, Raţ, Rimbaş, Resiga, Rafila, Riscuţa, Roşca, Ruda, Radeş, Runcu, Repede, Rantia, Riza, Rancea, Rios, Rebulea, Risteu.

S

Safta, Spător, Slugan, Stanca, Sierdea, Stanc, Stana, Stanilă, Stanic, Străuţ, Suciu (Szőcs), Stenga, Sămedrea, Siega, Sirca, Sircuţa, Sim, Simulescu, Sîrba, Suba, Simon, Sîmziana, Şipos (Sipos), Scurtea, Sminia, Samfirĭsca, Slevas, Şipot, Şipotar, Sbănca, Scrob, Scoica, Selage, Seruna, Sevus, Şenila, Sali, Sferico, Şicoe, Simionaş, Şoit, Şolea, Stanc, Şuşa, Sula, Silea, Sturz, Sturza, Şĕrban, Sivoiu, Sitar, Sularea, Şirobose.

T

Tăntar, Ţandreu, Tătar (Tatàr), Tescar, Tena, Telăgean, Teleguţ, Teoc, Ţĕran, Ţerfea, Thiuc, Ţirêu, Ţirica, Ţir, Todea, Toinuş, Toaca,

Tomină, Toda, Tomuțu, Todora, Tonțea, Trânca, Trifa, Tuhuț, Tulea, Tufariu, Turca, Turlea, Turuș (Turos), Tutulea, Têmpea, Tomșa, Tonța, Tripon, Tana, Talaciu, Tăbac, Tîsu, Tirțer, Tisău, (Tisza), Turciu, Tiupaș, Tiu, Toma, Taislav, Todescu, Tuhuț, Todoruț, Tod, Țeraș.

U

Uibar, Uscaș, Ubița, Ursu, Udrea, Ursebaș, Ursebea, Uț.

V

Vâlc, Vâlcia, Vrciu, Vărlan, Vasilie, Vărvara, Vătca, Văsar, Vlad, Vlezan, Vila (Villa), Vințeler (Vinczellér), Viluca, Vitca, Vărva, Vomvea, Vulturar, Vupureț, Valemărean, Vișa, Vurdea, Vĕrzar, Vasui, Vădan, Văjdea, Vaș (Vas), Vesa, Voj, Vințan, Visan.

Z

Zabra, Zac, Zgaiba, Zĕhut, Zosa, Zdrincu, Zăgrici, Zăriășan, Zeriu, Záhan, Zăhuț, Zahei.

Ide igtatok Abrudbányáról nehány magyar s német családnevet; a tulajdonosok ma már nyelvre s vallásra a románsághoz tartoznak:

Balázs, Balta, Bányai, Daczó, Dávid, Gyöngyös, Hockman, Ház, Jakab, Kobori, Kozák, Kulai, Knobloch, Kendi, Kovács, Miski, Márczius, Muszka, Méhesi, Mészáros, Papp, Roth, Szakács, Tobiás, Vas.

A havasban az emlitetteken kivül még a következő magyar családnevek vannak forgalomban:

Aranyosi, Radák, Enyedi, Bercsényi, Mikes, Hentes, Boncza, Péterlaki, Bogáti, Kis, Okos, Sánta stb.

A havasi román családnevek között ezek szerint vannak magyar, német és szláv származásuak; első tekintetre azonban szembeötlik a románs családnevek tulnyomósága és eredetisége.

A havasalji községekben a családnevek ezen eredetisége nem marad hátrább. A havasi családnevek legnagyobb részét megkapjuk itt is, a mi arra mutat, hogy a román telepesek egy eredetüek; hogy a családok vegyültek, költözködtek; van azonban a havasalji községekben számos uj eredeti román név és nehány magyar is.

Igy Fenes községéből ide igtatjuk a következőket: Uliță, Todorici, Todoresc, Jiredea, Adadam, Olaĕu, Brehuța, Gruia, Gordeș, Galbin, Reu, Romoșan, Cula, Bălșan, Caciobea, Mititel, Cocăză stb; — magyar nevek: Lasläu (László), Roja (Rózsa), Zeic (Zeik); a szemben levő Galaczon: Ujvári.

A román keresztnevek az egész megye területén, ugy a havasban, mint a lapályon, ugyanazok; a nép itt is, ott is ugyanazokat használja. De ugy a havasban, mint a lapályon a közlakosságnál az uj divat is

mutatkozik; az uj keletü keresztnevek napról-napra nagyobb és nagyobb hóditásokat tesznek. Az iskolák, a néptanitók az uj divatnak nagy apostolai. A régi fjóhangzásu keresztneveket ma-holnap kiszoritják a jövevények. A legutolsó havasi faluban is találkozunk már Tráján, Brutus, Aurelián, Valér, Cornel; Aurelia, Valeria, Vetoria, Lucretia stb. keresztnevekkel. Különös szerintem, hogy az oly vallásos istenfélő nép az egyes szentekre emlékeztető keresztneveket oly könnyen dobja el magától és a keresztséggel, egyházi úton felvesz egy csomó pogány nevet. Kabátos embernek, nem katrinczás nőnek ma már derogál a Gligor, Mafteiu, Chifor, Gafta, Todosia stb. név; elveti ezáltal magától régi hagyományait, multját, eredetiségét s hódol a semmit mondó uj divatnak, lesz Grachus, Veturia, Cesar stb. Pedig semmi lélekemelő nincs benne, ha Tráján a kulimász-csináló czigányok között napszámoskodik s Veturia az uraságok konyháiban hányódik. A román papságnak kötelessége volna a nép hagyományait nagyobb tiszteletben tartani.

A Marosvölgy néhány községéből a román családneveket felsorolom összehasonlitás kedvéért:

Fel-Enyed: Spanyol, Csortya, Mészáros, Mán, Bosztinár, Sütő, Gróza, Popa, Nyisztor, Márián, Tufezán, Krisán, Szerb, Hajdu, Varga, Mitrea, Onya, Dán, Kosztea, Hetya, Simándi, Iana, Román, Ancsa, Borsim, Serban, Béla, Csora, Kucserzán, Opris, Pleser, Barb, Mokán, Szebedus, Muntyán, Pavel, Rusz, Makaveiu, Tyiorán, Szima, Sztán, Dokicza, Bancs, Pank, Gimbuczán, Kozma, Hosszu, Bretoi, Dandos, Paszkucz, Berkes, Silinka, Nemes, Szintyion, Kardos, Vlasz, Mayer.

Tövis: Fleser, Kimpian, Márk, Krisán, Mán, Szirb, Popa, Házi, Balán, Maxin, Becskereki, Rád, Hurubán, Lung, Lukács, Szőts, Duna, Rácz, Csetyán, Koncz, Lázár, Talán, Bosztán, Antal, Zsurzs, Parázsán, Stán, Moldován, Luka, Urics, Tömös, Stremezán, Todor, Muntyán, Kovács, Szelezsán, Marginean, Román, Gyerlán, Dobrota, Morár, Duma, Hircsága, Tuisán, Puja, Beder, Petrás, Basfalucz, Boka, Fosztok, Görbe, Csortea, Vizogna (bizonyára Vizakna-i), Kardos, Matejka, Bretoi, Alb, Avrám, Aczél, Varva, Rusz, Boczán, Klecz, Belgyán, Ungur, Ponta, Rosu, Nikó, Mladin.

Kutyfalva: Kocsis, Csóka, Boér, Kulcsár, Pavel, Tilinkó, Sütő.

Balázsfalva: Marosán, Vlesa, Macselár, Drágos, Gruicza, Keprár, Augusztin, Rajku, Hodos, Boitei, Rád, Mezei, Deák, Nistor, Viciu, Ungurean, Schram, Negrucz, Ráduly, Cristea, Ordacse, Pap, Muntean, Váncsa, Oltean, Borzán, Béla, Oleszanszky, Dodei, Ritz, Moldován, Marginean, Greku, Fleser, Agirbicsán, Spatacsán, Chirila, Csató, Petris, Elia, Szurdu, Berár, Dregán, Szucs, Sipos, Puja Vlajk, Todor, David, Pásztor, Bukur, Banka, Magda, Oniga, Béres.

Krakkó: Komanics, Vlád, Faur, Pásty, Spelmecsán, Bogdán, Ujvári, Krisán, Dirlea, Szuts, Rusz, Zsomoleán, János, Jaksa, Angyél,

Seikán, Popă, Săndru, Mommeu, Gábor, Padureán, Dărămus, Zsoldos, Tót, Lupu, Barb, Muntyán, Kirila, Toderics, Pintya, Sztancs, Tyupi, Styop, Adam, Zseorzán, Berbek, Miron, Trucza, Sütő, Onityél, Lupsán, Ordean, Varga, Hangan, Moldovan, Rajka, Keti, Stremczán, Balika, Hajos, Leoka, Kréti, Szebás, Beldeán, Zoltán, Márk, Dodok, Kăpăczinosz, Nyerges, Iszpász, Madaras, Fraczila, Petrisor, Fleser, Bába, Prunár, Tüske, Nemes, Burszán, Gyógy, Rusán, Lázár, Nemes, Zsidu, Pásk, Trif, Albis, Hegyes.

A román családnevek száma ezekkel még nincs kimeritve. Bajos volna a megyei összes román családneveket összeállitani.

A havasi családneveket a völgyiekkel összehasonlitva, a következő eredményekre jutunk:

1. A havasi családneveknek legnagyobb része nem fordul elő a lapályokon,

2. A havasi családnevek sokkal eredetibbek, románosabbak.

3. A havasban előforduló magyar, német családnevek egykori tulajdonosaira biztosan ki lehet mondani, hogy kezdetben nem tartoztak sem vallásfelekezetileg, sem nemzetiségileg a románsághoz; ezek tehát tényleg beolvadt idegen elemek a románok között.

4. A lapályi községekben a románság között előforduló magyar nevek tulajdonosaira nem lehet ráfogni, hogy eredetileg magyarok lettek volna. A magyar hatás a román családnevek képzésére igen nagy volt. Különösen az egyes foglalkozásra (Kovács, Sütő, Biró, Papp, Szabó, Szőts, Asztalos stb.), egyes tulajdonságra (Fekete, Fehér, Sánta, Nemes stb.) vonatkozó családnevek tulajdonosai tiszta románok lehettek minden magyar nevük daczára.

Fenn a havasban a román közélet fejlettebb, általánosabb, ott tehát a román hatás minden irányban mutatkozik; a lapályokon, daczára a magyarság törpe minoritásának, a magyar közélet, kultura kifejlettsége győzedelmeskedik és hat a körülálló elemekre.

A családneveket illetőleg 1848-ig ez a hatás abban jelentkezett, hogy a magyar földesurak udvaraiban az élet magyar volt. Az udvarokkal érintkező jobbágyok különféle alkalmazásuknál fogva különböző elkeresztelésben részesültek. Az udvarban való foglalkozás megadta a családneveket is, a mi utódról utódra megmarad. Ettől a hatástól a kiemelkedő román uri osztály menekülni igyekszik; uj családneveket vesz fel; a nép a mult tradiczióihoz itt is nagyobb hűséget mutat; megtartja az ősei által verejtékkel megszentelt családneveket, bárminő eredetüek legyenek azok.

5. Állatnevek.

A román állat-nomenclatura tisztán megmutatja, hogy a románság az állattenyésztés melyik ágával foglalkozott? Mi volt az ő foglalkozása, a mit a legnagyobb előszeretettel űzött?

Ez a juhtenyésztés, a juhpásztorkodás volt. Erre utalta őt a helyzet. A havasi legelők nemcsak olcsók, de alkalmasak is a juhtenyésztésre. A nagyobb szarvas jószágok a havasban nehezebben kezelhetők, felügyelhetők; legeltetésük a sziklás vidékeken nagy károkkal is jár; könnyebben lezuhannak a mélységekbe, nagyobb a kár és kevesebb a haszon utánuk. A havasban a nagyobb szarvas állatok nem is fejlődnek ki kellőképpen. A juhtenyésztés szapora hasznot nyujtott a tulajdonosoknak, s ha egyik-másik állatban valami kár esett is, a kár nem volt akkora, hogy a gazda megérezhesse s csakhamar helyre ne hozhassa.

A magyarság Erdélyben sem a kecske-, sem a juhtenyésztéssel közvetlen maga nem foglalkozott. A juhpásztorság tisztán a románok kezében volt. Mint kiválóan alkalmas szakértők, kizárólag kezelték a juhtenyésztést. A magyar földesuraknak ugyan voltak juhnyájai, valamint vannak a jelenben is, a pásztor azonban mindig román volt s az a jelenben is. Az erdélyi magyarság köztudatába ment át, hogy a juhokkal bajlódni csak az ugynevezett o l á h p a k u l á r vagy c s o b á n tud, valamint hogy ő tudja a juhtenyésztéssel járó többi teendőket (sajtkészités) ügyesen elvégezni.

A magyarság inkább a nagyobb szarvasmarhák: ökrök, tehenek, vagy a lovak tenyésztésével foglalkozott, — mig a románság ősfoglalkozása mellett tartott ki uj hazájában is, a nagyobb szarvasmarhákkal s a lovakkal sokat nem bibelődvén.

Ez volt a helyzet akkor, a mikor a románság az erdélyi részek felé huzódott.

Láthatjuk-e ennek valamelyes tényleges eredményét ma a román állat-nomenclaturában?

Igen. Azt tapasztaljuk, hogy a magyarban n i n c s e n e k j u h n e-

vek, a románban a juhnévtár igen gazdag; a románban az ökör-, tehén- és lónevek magyarok, mig a magyarban a juhtenyésztésnél ismeretes szavak román eredetüek.*

A két nép tehát egymásra e kérdésben kölcsönös hatást gyakorolt. Mind a két nép az általa üzött ősfoglalkozásra saját szavaival élt. Mind a kettő a maga szokása szerint a maga szavaival nevezte el állatjait, a magyar az ökröket, a teheneket és a lovakat, a román a juhokat. Mikor a román telepitések kezdődtek, a térségeken magyar volt a kultura. A háztartás, a mezei gazdaság nagyobb állatjai, ökrei, tehenei, lovai magyarul voltak már elnevezve; a románság tehát kész dolgokra talált, a miket el kellett fogadnia. El kellett fogadnia, mert a már egyszer elnevezett állatokat ujolag meg nem keresztelhette. A földesur különben sem türte volna el, hogy az ő kedvencz állatjait másképpen hivogassák, mint a hogy az nála addig szokásban volt. Ilynemü ujitásokat már megcsontosodott ősi szokásokkal szemben meg nem szenvedtek. Különben erre nem is volt szükség. A román ember hamar belenyugszik uj helyzetébe, a kész dolgokat elfogadja. Igy fogadta el a szláv, a görög nomenclaturát is.

A juhtenyésztés a románság kezében maradt azután is; folytatta azt a legalkalmasabb helyeken, az erdélyi havasokon. Itt meg is tarthatta a román nomenclatura ősi jellegét, mig a völgyben mindenütt a magyarnak hódolt.

Következett az érintkezés. A románság egyre szaporodott; a juhtenyésztésből egyedül meg nem élt; szarvasmarhákat vásárolt, azokat hizlalta, eladta; ujakat vásárolt. A havasoldalokon müvelhető földek támadtak, a miket meg kellett müvelni, a mihez nagyobb szarvas állatok váltak szükségessé. Részben faiparra adta magát a nép; keletkezett a havas és a lapály között az épület- és a szerszámfakereskedés, a melynek üzésére ökrök, tehenek, lovak kellettek. A havasi nép a maga havasai közé el nem zárkozhatik. Elegendő élelmiszere nem terem; a szükséges buzát, kukoriczát stb. a térségekről vásárolja be s viszi fel a havasok közé. Ide is, az élelmi szerek szállitására, teherhordó állatokra volt szüksége.

A havasi románság ebbeli szükségleteit a magyar piaczokon elégitette ki. A román a szarvasmarhával, lóval a havasok közé vitte a magyar nomenclaturát is. Innen van az, hogy a lovak, ökrök, tehenek nevei a havasban is majdnem egészen magyar eredetüek. Vannak ugyan eredeti román nevek is, ezek azonban eredetileg, ugy gondolom, inkább a juhok névtárához tartoznak.

A magyar a maga állatjait valamely külső, vagy belső tulajdonságuk után nevezi el. Leginkább az alak, a tartás, a szőr, a szarv állása, a természet határoz. Innen van a Csendes, Szilaj, Jámbor, Kesely, Sárga, Kondor, Szürke, Szikra stb. elnevezés. — A magyar

* Pakulár, csobán, zsenticze, gurászta, zára, isztina, sztrunga stb. mind a románból mentek át a magyarba.

igen gyakran ember-keresztnevet ad állatának: Bandi, Miska, Máriskó, Marczi. Sári, Zsuzsi, Kati.

A román ember csak a lovaknak, a szarvasmarháknak, a juhoknak, a kecskéknek, a kutyáknak ad nevet. Nem nevezi el macskáját, disznóját és semmiféle házi szárnyas állatját. A magyar nem ad nevet a juhoknak sem. A román ember sohasem ad ember-neveket az állatoknak. Azok a románo s ember-nevek, a melyek leginkább a bivaloknál fordulnak elő, mint Marucza (Mária kicsinyítve), Florika stb. magyar elkeresztelések; ez tehát szintén magyar hatás a románban.

Ősi, eredeti vonás az állatelnevezésnél az, hogy a román a maga állatját rendszerint arról a napról nevezi el, a melyen született. Ezt a vonást a havasiaknál még teljes mértékben feltaláljuk, az alant fekvő vidékeken már ritkán, miután ott a románság, mint említettem, tisztán magyar hatás alatt áll. E szerint a hétnek minden napjából egy-egy állatnév van képezve, igy: Lunae (Luni, hétfő), Mărţue (Marţi, kedd), Mercuţa (Mercuri, szerda), Joiană (Joi, csütörtök), Vînae (Vineri, péntek), Sâmbolică (Sâmbătă, szombat), Dumană, Dumaiă (Duminecă, vasárnap). Az igy adott nevek arra emlékeztetik a gazdát, hogy az állat hétfőn, vagy kedden született, mintha mondaná: hétfői, keddi, szerdai stb.

Abban a véleményben vagyok, hogy ezek eredetileg tisztán juhnevek voltak. A lovait s az ökreit a román a havasban nem nevezi el igy. Csak a Joian (Zsoján) ment át az ökör-névtárba. A juh (oaiă) nőnemü; a hétnek hét napjáról képzett román állatnevek is mind nőnemüek. A tisztán juhnevek idővel minden nehézség nélkül átváltoztak tehénnevekké, miután a juh s a tehén (vacă) a románban egy nemhez tartoznak. A havasban ma azért a teheneket is a hét valamely napjáról szokták elnevezni.

Valamint a magyaroknál, ugy a románoknál is az állatok szőre, alakja nagy szerepet játszik az állatok elnevezésénél, igy Suran (szürke), Vênăt (kékes); nemkülönben az állat születési helye, eredete: Crişană Valeană, vagy Crişan, Valean stb., azaz körösmenti, vagy völgybeli.

A román ember az állatját, mint a szemefényét ugy félti; kiválóan gondozza, kényezteti. Ápolás dolgában gyermekei sorába helyezi. Erre a nagy szeretetre vezethető vissza s ez szintén eredeti jellemvonás, az a sok kényeztető név, a melylyel a román állat-nomenclatura bővelkedik. Ez a sok kényeztető név eredetileg csak a juhoknál lehetett divatban, azután a tehenekre ment át, mint a melyek később szintén családfentartókká váltak.

A magyar névtárt illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a havason kivüli részekben a román a magyar elnevezéseket a maguk valóságában vette át. Kimondja őket egészen igy: Csendes, Kondor, Pajkos, Székely stb. A havasban ezek a nevek a román nyelv hangtani törvényei szerint változásokon mentek át, lett Paicu (Pajkos, Páiku), Silo (Szi-

laj = Sziló), Cendea (Csendes = Csendeá), Rendea (Rendes = Rendeá), Seitea (Székely = Széjteá). A mig tehát a völgybeli román ebben a tekintetben feltétlenül meghódolt, addig a havasi a maga nomenclaturája keretébe saját hangtani törvényei szerint illesztette be a jövevény szavakat.

A völgybeli román állatnevekkel nincs mit bajlódni, azok egészen magyarok. A havasi névtárból fogom a jelentősebb neveket felsorolni.

Juh-nevek: Steluță (csillagocska), Floare (virág), Corbiță (hollócska), Porumbă (galamb), Lebădă (hattyu), Bujoară (egy szép kerti virág), Mioriță, Mioară (igy nevezi az esztendős bárányt), Micuță (kicsinyke), Laiă (kóborló, elkalandozó), Bealä (fehér), Seinä (kékes), Ocară (nagy szégyen, gyalázat), Ochcanä (szemes), Aibă (fehér), Codalbă (coadă albă = fehér farku), Lunae (hétfői), Marțue (keddi), Mercuță (szerdai), Joianä (csütörtöki), Vinae (pénteki), Sämbolicä (szombati), Dumanä, Dumaiä (vasárnapi), Căiuță (kajla), Bäluță (Bälan = fehér és sárga szinbe játszó; marháknál inkább fehérbe menő szinü állatot jelent), Crișanä (körösi), Albeanä (fehéres), Valeanä (völgyi), Murguță (a bälan-nal egy jelentésü), Märgäriță, Rujeță (rózsácska), Caprä (kecske), Prianä (foltos), Leucä (gyenge fejü), Rosä (rózsa), Dormicä (aluszékony), Mandrolea (szép), Budeanä, Strugureanä (gerezdes), Pädureanä (erdei), Rosuță (vöröses), Päunä (páva), Vioarä (viola) stb.

Kecske-nevek: Nagy része a juhneveknek egyuttal kecskenevek is. Még felemlithetem a következőket: Breșicea, Brumanä (deres), Cärämidä (tégla), Neniționcä.

Tehén-nevek: Minden juh-név egyuttal tehén-névnek is használtatik. Ide számitható még néhány magyar hatás: Seitea (Székely), Caila (kajla), Șiůta (Suta), Silo (Szilaj), Virag (Virág), Cheșä (Kesely), Barnä (Barna), Silaș (Szilas).

Ökör-nevek: Daru, Sugár, Csendes, Pajkos stb. -- Minden ismert magyar ökörnév szerepel a románság között is a havasban. Ezen kivül előfordulnak még a következő román ökör-nevek is: Ioian, Codalb, Vînät, Suran stb.

Kutya-nevek. Vegyesek, magyar és román nevek. Hoț, Murgu, Tocu, Bälan, Voinic, Gruia, Voda, Mureș, Ion, Grosu, Modrean, Flore, Ureu, Vidrä, Dobidä, Ciuciä, Cartu, Nelbu, Romant, Zälan, aztán Tisza, Duna, Lombos, Burkus, Andris, Elekes, Herman, Lina, Czifrás, Cesar stb.

Ló-nevek. Inkább magyar-nevek. Sárga, Miska, Pujka, Szürke, Lila stb. Surä, Murgu, Suru, Breazä, Breaz, Muced, Pnitinog.

A román ember az állatjait igy hivogatja:

Lovakat: ne mai, ne, ne te ne! — és igy hajtja: gyi Sárga! megállitja: ho!

Juhokat: Oaiä, oaiä, bir, bîr!

Disznókat: Țiga, țiga; giți—gea; câmpu nea!

Kecskéket: hei, ța, ța: he-he—he!

Teheneket és ökröket: Na—na; hi, csá Rondea, heiţ, haisz, hó. — Hi ne pri bri; dragă hi!

Tyukokat: Pui, pui; huş!

Libákat: Liba, liba!

Réczéket: Pi-ápi, pápia! Recze, recze!

A házi állatok hivogatása láthatólag inkább magyar. Az ökör- és tehén-hajtás általában a szokásos erdélyi, a mi inkább szászos.

Az eddig előadottak alapján a következő eredményekre jutunk:

a) a románság az egész megyében a magyar állat-nomenclaturát fogadta el;

b) eredeti jellemvonását csak a juhok elnevezésénél tartotta fenn.

Ha pedig azt vizsgáljuk: fentartott-e a románság, különösen a juhoknál, oly állatneveket, a melyek őt balkáni eredetére emlékeztetnék? arra az eredményre jutunk, hogy igen.

Murg, Bălan, Gruiă, Beală stb. mind az alsóbb vidékekre emlékeztető nevek; szláv szók, a miket a nép az alsóbb vidékeken vett fel s azokat onnan hozta fel ide magával. Ezekkel az állatnevekkel találkozunk a bolgároknál s a szerbeknél is. Romániában szintén igy nevezik el a juhokat s a teheneket. Nem érczhegységi szokás ez; nem születhetett ott, valamint nem is terjedhetett onnan el az egész románság közé, hanem más, az alsó vidékekről lett oda felvive.

6. Móczok, mokánok.

Alsófehér vármegye románságát három csoportra oszthatjuk: a móczok, a mokánok s a lapálybeliek csoportjára. Ezek nyelv, testalkat és ruházat tekintetében kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak fel. A csoportok keretén belül is nyilvánulnak még egyik-másik tekintetben különbségek; egy-egy kisebb vidék, sőt egy-egy falu is néhol különbözik a többitől nem csak viseletre, de testalkatra nézve is, azonban igen nagy részletességgel tárgyalnók a kérdést, ha mind ezeket apróra vennők. Csak a főosztályozást emlitjük fel. Az osztályok jellemzését, leirását későbbi fejezetek alatt kapja az olvasó.

Itt meg kivánom adni a feleletet arra a kérdésre: székelyek-e a móczok?

Általában az a nézet uralkodik, hogy a topánfalvi havasok móczai elolához hasodott székelyek. Az útazók is kifejezést adnak leirásaikban ebbeli nézetüknek. Egynémelyike tudni véli, hogy az ide telepedett egykori székelyek az ev. ref. egyházhoz tartoztak, s hogy az albáki templom hiujában most is látható a rézkakas, a mely egykor a torony csúcsán diszelgett. A móczok háztájában, ruházatában, testalkatában van valami, a mi a székelyekre emlékeztet.

Hunfalvi János[1] szerint az erdélyi nemzeti fejedelmek székely néppel telepitették be a havasokat, hogy a nagy terjedelmü kincstári erdőségekben a faiparnak lendületet adjanak. Körülbelől 20—30 ezer székely telepitvényest emlegetnek. Hunfalvi azonban nem tudja sem a fejedelmet megnevezni, a ki ezt a telepitést végrehajtotta, sem az időt meghatározni, a melyben a telepitések megtörténtek volna, annál kevésbé nyujt felvilágositást a telepitések arányairól. Erre vonatkozólag történeti adatra nem akadtam. Történetiróink feladata tisztázni a kérdést: tényleg történt-e telepités, mikor és mily arányokban?

A kérdést már érintettem egyszer.[2] Megmondottam, hogy egyes

[1] Magyar birodalom földrajza, Budapest 1886, 687 l.

[2] Erdélyi Muzeum-Egylet 1887-ki kiadványok: A móczok, 79—115. 299—330. lapokon.

kisebb székely telepités nincs kizárva, de fel nem tehető, hogy a mai móczok elolához hosodott székelyek legyenek, jelesen annak a 20—30 ezer székely telepitvényesnek a maradványai, a kikről minduntalan hallhatunk és olvashatunk. Erre nézve kézzel fogható bizonyitékokat hozhatunk fel.

Mindenekelőtt legyünk tisztában a móczok földével. Hunfalvi szerint a móczok földe az Aranyos völgyében Offenbányával kezdődik, Topánfalván át a Gainái g s onnan délkeleti irányban Abrudbányán és Zalatnán át az Ompoly völgyön lefelé Ompolyiczáig terjed.[1] Bergner Rudolf német utazó szintén ezt a földet állitja a móczok földének. Ez a feltevés azonban nem áll. A móczok földe az Aranyos völgyében fennebb, Bisztrával kezdődik és Topánfalva, Csertés, Alsó- és Felső-Vidra, Albák, Szkerisóra, Szekátura, Kerpenyes, Szohodol, Bucsum, Nyágra, Ponorel községek területére szoritkozik, a lakosság száma az utolsó népszámlálás adatai szerint körülbelől hatvanezer, központjuk Topánfalva. Alsófehér vármegyéből összesen tehát csak három község esnék a móczok földére.

A móczokon kivül nyelvi és ruházati eltéréseket mutatnak a mokánok, a bányászok és a körösiek; ezek együtt alkotják itt a havasok lakosságát. A móczok rendszerint faipart üznek. Különféle faedényeket, zsindelyt készitenek; épület-fákat bárdolnak, abroncsozással és tutajozással foglalkoznak. A mokánok, bár köztük is vannak ügyes fa- és vasmunkások is, inkább csekély földjüket müvelik, állattenyésztéssel foglalkoznak. Aratás idején leereszkednek a völgyekbe, ellepik a volt Aranyosszéket, a bihari, békési részeket; aratnak, csépelnek s ez által télire a szükségeltető gabonanemüeket megszerzik. A bányászok a bányász helységekben tisztán bányászattal foglalkoznak, mig a körösiek részben elütő viselettel különféle ipart üznek, kereskednek; földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak.

A Torda-Aranyos, Alsófehér, Hunyad s részben Arad vármegye területéhez tartozó havasi lakosság tehát nem mind mócz. A tulajdonképpeni móczok lakhelye csak a fennebb emlitett községekre terjed ki.

A móczokat másként ţopi[2] (czop)-nak is gunyolják. A mócz szó cirrust, hajfürtöt jelent; moţochină (Haarbüschel) a népnyelvben szintén előfordul. Nem csak a havasi lakosra alkalmazza a román nép e szót, hanem a búbos szárnyasokra is, igy mondja găină moţată (bubos tyuk), pasere moţată (bubos madár). Az elnevezés a havasi lakosság hajviseletéből ered.

[1] Már emlitett munkájának 687. lapján.

[2] A moţ (mócz) szót sokan a mons-ból származtatják. A román akadémia szótárában is (Laurian-Massim: Dicţionarul limbei române 942. l.) a latin elemek közé van sorolva, holott a szláv szócsaládból való. A magyar matola, motring szintén ide tartozik moţ = cirrus = hajfürt. (Lásd: Cihac: Dict. d'étymologie daco-romane, éléments slaves, 189 l.) A móczok elől hosszabbra hagyják meg a hajukat, s innen elnevezésük is.

A ţop a német Zopf. A németek mondták: Zopfiger Kerl, Zopfiger Wallach. Fráne és Candrea: Rom. din munţii apuseni. 65. l. V. ö. a szláv cop-pal.

Honnan vehette ez a nép a nevét? Vajjon magával hozta-e, vagy itt kapta a hazában? Abban a véleményben vagyok, hogy ez a lakosság a mócz nevet magával hozta. A magyar államnak románságát, a topánfalvit s brassóvidékit kivéve, egy vidéken sem nevezik igy; sem Romániában, sem Bukovinában, sem Beszarabiában nem hivják e néven a hegyi lakosságot. Azonban ráakadunk a szóra Maczedoniában. Bolintinean Demeter[1] balkáni utazásaiban felemliti, hogy a maczedoniai románság hat nemzetségre oszlik; negyedik nemzetségül megnevezi a móczokat (moţinii), a kiknek nagy része Thessaliában lakik, földmiveléssel és különféle mesterséggel foglalkozik. Igen derék, ép és munkás faj, a többi románság bizonyos büszkeséggel tekint reá. A hat nemzetség közül a moskopolok a legmüveltebbek; e nemzetségből való a hazánkban is jól ismert Sina, Mocioni, Séguna, a Gojdu család, és a kiváló két iró: Boiagi és Rosa. Látható tehát, hogy a mócz szó nem jelent feltétlenül havasi lakost, mert a maczedoniai móczok inkább a síkságot foglalták el, a havasi lakosságot ott a gramusteánok alkotják.

Hihetőleg a mi móczaink is ezen maczedoniai móczok családjából szakadtak ki és igy hozták magukkal a nevüket is.

Ezt az állitást bizonyitni is tudjuk — még pedig mindenek előtt a nyelvvel.

A román nyelvben a labialisokat (p, b, f, v, m) s az *n* rhotacismusát illetőleg három dialectust különböztetünk meg:

1. *i* előtt a labialis változatlan, az *n* két hangzó között nem megy át *r*-be. Lesz tehát piept, bună.

2. A labialis *i* előtti értékben változik; az *n* hangzók között gyakran r-ré lesz.

Igy vin: ghin, jin, a latin venenum: viri*n*, = viri*r*.

3. a labialis változatlan, az *n* pedig *r*-be megy át, piet; bună = burră.[2]

Az első dialectus az ugynevezett dunai, a második a maczedoniai, a harmadik az isztriai. Ha már most a móczok nyelvét vesszük szemügyre, ugy fogjuk tapasztalni, hogy ezen hangtani jelenségeket illetőleg az a második, a maczedoniai dialectushoz tartozik.

A magyarországi románságnál a rhotacismust csak éppen egy nehány szóban találjuk fel, pl:: a măr*u*nţi — a măn*u*nţi; fe*r*eastă — feneastră; nime*r*ui — nime*n*ui, răr*u*nchiu — răn*u*nchiu stb. Az élő nyelvben nálunk össze-vissza 15—20 szóra akadhatunk. A móczok ebben a tekintetben kivételt képeznek; nyelvük ezelőtt nehány évtizeddel hemzsegett a rhotacizált szavaktól, a melyeknek gyüjteményét Frânc és Candrea össze is állitotta.[3] Ma tényleg csak az öregek élnek e régi emlékkel, az ifjuság az iskolák hatása alatt azt egyáltalában mellőzi.

[1] Bolintinean Demeter: Călătorii la românii din Macedonia, şi muntele Atos, Bucureşti, 1863, 98. és következő lapokon.

[2] Nadejde J. Ist. limb. şi literaturei române, 6. l.

[3] A fennebb idézett munka 85—90. lapjain.

A rhotacismus a régiségben nagy szerepet játszik; a legrégibb nyelvemlékeinkben az *n* rhotacizálása általános. A Psaltirea Scheiana és a Voroneczi Codex[1] csak a szlávságból és a görögségből átvett nehány szóban mutat kivételt. A mohácsi codex (a XVI-ik száz végéről) szintén rhotacizál.

A mai nyelvben előforduló ezen jelenség s az a körülmény, hogy régi nyelvemlékeinkben az majdnem általános, arra a következtetésre vezet, hogy az *n* rhotacizálása a román nyelv alakulása idejében keletkezett a nyelvben s hogy az egykor az egész nép által használva volt. A rhotacizmus a kivándorlóknál, különféle hatásoknál fogva, gyengült, némelyek pedig fentartották azt. Annyi bizonyos, hogy a románság azt egykor közösen birta, hogy ősi fészkében, mikor még egy tömegben volt, közösen használta is, s hogy az egyes tömeg kirajzása után tapasztalhatunk e tekintetben változást.

Hol lehetett vajjon a rhotacizmus fészke? A rhotacizmus, ámbár a latin és a román nyelvekben szórványos esetekkel találkozunk, a jelen alakjában mindenesetre idegen hatás az oláhságban. Az albán nyelvben (tosk) ez a hangtani sajátság tényleg előfordul. Bár az albán nyelv számos szavában az *n* rhotacizálása elmarad, Hasdeu Bogdán mégis kénytelen beismerni, hogy a rhotacizmus albán hatás.[2] A románság a nyelv alakulásakor egyszerre vehette át az albánból az artikulussal, s a számnevek egyik sajátságával. És ez a körülmény egy ujabb bizonyiték a román nyelv és nép balkáni eredetüsége mellett. A rhotacismus fészke tehát Albánia, a románságra nézve Maczedonia, innen mehetett szét Isztriába és a mostani móczokkal a bihari havasok közé. A maczedoniai lakosság nagy része, mint pásztor, nyájaival egyik helyről a másikra vándorolt. A Kárpátok gerinczein Bukovináig s a bihari havasokig eljöttek. Tényleg ezen havasok népe gyakran telelteti juhnyájait Dobruzsában. Az érintkezés az alsó részekkel máig sem szünt meg. A régi világban ez az érintkezés, tekintettel arra, hogy e nép pásztorkodásból is élt, még sürübb lehetett.

Innen van a labialisok érték-változása is.

Az utat, a melyet a Maczedoniából kivándorló csapat megtett, a nyelv világitásánál meg lehet jelölni. Ez a csapat mindenütt a Kárpátokon vándorolt s a moldovai részeken nagyon sok ideig tartózkodhatott. A maczedoniai, moldovai és abrudbányavidéki románság nyelvében megegyező hangtani jelenségek fordulnak elő. Legsajátosabb jelenséget mutat a *c* hang (e és i előtt magyar *cs*).

Ez a hang az emlitett három vidék nyelvében ţ-(magyar cz)-be megy át, p. o. *c*enuşă ţenuşă; ficior fiţior; éppen igy a *g* (e, i előtt zs) *dz*-be: *g*inere *dz*inere. De ezeken kivül még több összevágó példát hozhatnék fel, a mi arra vall, hogy a nyomok Maczedoniából Moldován át vezetnek hazánk havasai közé.

[1] Körülbelül a 15-ik száz végéről valók.

[2] Cuvinte din bătrîni II. k. 16. l.

Továbbá, ha a mócz nyelv szókincsét tekintjük, nagy különbséget mutat az erdélyi románság nyelvétől.

Frânc Teofil* összeállitja a mócz vidék tájszavait, melyek között több van fentartva a maczedoniai román nyelvből. Kétségtelen, hogy a móczok nyelvében sok a magyar elem. A móczok kereskedő, iparos nép lévén, a magyar városokat hetenkint ma is felkeresik. A magyarsággal az érintkezés, a mócz kereskedő nép lévén, mindennapos. E mellett a bányavárosok magyarsága nem csekély hatással volt és van tényleg a román lakosság nyelvére. A kölcsönvételek azonban a közönséges magyar elemekre szoritkoznak, a melyekkel a román nyelvben Magyarországon mindenütt találkozunk. A székely nyelv sajátságos szókincséből nem akadunk egyetlen szóra sem; a székely tájnyelvnek semmi nyoma sincs a móczoknál. Ime felsorolok néhány kölcsönvételt a Frânc szótárából: abărlău (abárló), aleş (les), aleu (előpénz, foglaló), cheş, cheşeu (kesely), comornic (komornyik), forgaşă (forgás), iosag (jószág), iclejie (eklezsia), părlău (pároló), hotár (határ) stb. Ezek és a mócz nyelvben előforduló többi magyar elem előfordulnak a románságnál majdnem mindenütt, sőt a régiségben is gyakoriak.

A név és a nyelv tanusága szerint a mostani móczok tehát maczedoniai eredetüek, a honnan a XV. század végén, a törökök európai előnyomulása előtt szállingózhattak nagyobb csapatokban felfelé; elfoglalták Erdély nyugati havasait, megtartván nevüket, nyelvi sajátságaikat s ipari ügyességüket is. E nyelvben nincs meg a maczedoniai török hatás.

A móczok tehát nem lehetnek székelyek. Kizárják ezt a feltevést mindenek előtt a helynevek, a melyek között egy magyaros alig van. Ha a székelység alapitotta volna a havas községeit, az egyes község-, vagy határnévben fenmaradt volna a székely nyom. A helységnevek szláv, vagy román eredetüek. Fennebb több havasi helységnevet megmagyaráztam. Itt megmagyarázok még néhányat Torda-Aranyosmegyéből, a melyek a móczok földére esnek.

Bistra, a szláv bystra, citus, limpidus, gyors, tiszta. Sok községet, patakot neveznek igy. Bistra mellett foly a hason nevü patak.

Câmpeni (Topánfalva), câmp, mező. Népmonda szerint egy Topa nevü gonosztevőtől nyerte volna magyar nevét, ki örökösök nélkül halván meg, javaiba Câmpian nevü egyén költözött, innen nevezték el a románok aztán Câmpeni-nek. Magyar neve szintén szláv: topiti, calefacere; a román topi, topesc, olvasztani. Hihetőleg olvasztóhely lehetett valamikor. Különben sok hasonló helynévvel találkozunk ugy nálunk, mint Romániában: Topa, Topana, Topăneni, Tepeşti, Toplicza stb.

Vidra, a szláv: vydra, magyarul vidra; görögül ὕδρα. Igen sok hasonló helynévre akadunk.

* I. m. 97—107. l.

Ponorel, szl. ponor, locus ubi fluvius sub terram absconditur. Sok hasonnevü helység van.

Neagra, a román negru (niger), fekete.

Secătura, r. sec, latin: siccus, száraz.

Albac, a román alb, fehér.

Scărişoara, a román scară, lajtorja.

Certejea (Csertés). Tisztán ez mutatna valamelyes magyar formát. Hasonnevü község Romániában is van: Certeni; szintén több község fordul elő e neven, mely hihetőleg a magyarban is idegen.

A havasrészek, vizek nevei szláv, vagy román származásuak, u. m. Cucurbeta, Găina, Vlădeasa, Ruginoasa, Calineasa, Vêrvu-Vêrvului, Căpăţina, Părăul, Spurcat, Izvorul-Cepelor, Fundul, Părăul-Galbîn stb.

Figyelemre méltó körülménynek tartom, hogy mig Erdély románsága szarvasmarháinak tisztán magyar nevet ad, u. m. Bodor, Csákó, Virág, Rózsika, Sugár, Csendes, Jámbor stb., addig a móczoknál ez a hatás csak részben mutatkozik. A tehén- és ökör-nevek között a móczoknál találunk legtöbb román jelentésüt, mint Păună, Murgă, Proastă, Mândruţa, Virae, Albuţă, Şireancă, Floricâ, Boiană; Duman, Bocşan, Bălan, Pădurean, Codalbul, Leneşul stb. stb.

A helynevek tanusága szerint kétségtelen, hogy a szláv áram után a román elem jelentkezik a havasok között első lakónak; ő alapitotta a községeket, ő nevezte el a határokat, havasrészeket és vizeket; s egyáltalában zárkózottabb életet folytatván a térségek románságánál, annyi külbefolyásnak kitéve nem volt; sem szokásaiban, sem nyelvében nem volt annyira alterálva, mint az. A helynevek között láthatólag magyar jelentésüekre nem akadunk.

Ha ezen havasok között nagyobb, jelentékenyebb székelytelepek léteztek volna s ha ezek alapitották volna a havasi községeket és egyáltalában a havasi fa- és bányaipar részben vagy egészben az ő kezükben lett volna, akkor a havasi román nép nyelvében, szokásaiban, hely-elnevezéseiben különleges székely nyomokra akadnánk.

A helyneveket illetőleg a román nép, a hogy kapja, ugy tartja meg. A magyar és egyáltalában az idegen helyneveket a román átidomitja a maga hangtani szabályai szerint, de megtartja. Erdély helységnévtárát kezünkbe véve kimutatható, hogy a román lakosság csak a legritkább esetben változtatott a helység nevén, a melyet elfoglalt. Erdély sok tiszta román községeinek a neve maig is magyar. A magyarok által megelőzőleg adott határ-, viz-, hegynevek szintén tiszteletben tartattak.

Két elemnek összeforradása egy területen nem szokott menni minden küzdelem nélkül. Különösen ha különböző még a vallás is. Csak egy példát hozok fel. Boicza Hunyadmegyében egy kis bányahely, német telepitvény; a lakosság bányász, vallása római katholikus. A román és német nyelvnek ezen összeütközéséből egy furcsa nyelv keletkezett, ime minő: Schau Mari! ob dacă vine vaca von

die ciurda? Mari, nézd, ha jő-e a tehén a csordából. Ugyanitt fentartotta magát a román és a német elem ezen összeütközéséből egy szokás, a melylyel sehol sem találkozunk ma a románok között. Kisasszony-napján a fiatal bányászok szép fehér kost felcziczomáznak mindenféle pántlikákkal, elől a zenészekkel házról-házra járnak és tánczolni szoktak. Az utczai tömeg menetközben folyton azt kiabálja: «Kirvai la berbece!» Igy nevezik az ünnepélyt is. A szokás onnan ered, hogy kezdetben, mikor a német telepitvény templomépitését befejezte, annak örömére levágott egy kost áldozatul. Azóta a telep minden évben megüli a kosünnepélyt. Az akkori Kirchweihe-ből lett Kirvai la berbece.*

A küzdelem ezen nyomaira akadunk mindenütt a románságnál, a hol tekintélyesebb magyar befolyással találkozik. A Királyhágón túli részekben különösen tapasztaljuk ezt. Ime ebből a nyelvből is egy nehány példa:

A venyit árvizul şi nyi-a dus boroshordaiele. (Jött az árviz s elvitte boroshordóinkat.)

Mergem pe drum cherestul. Menjünk keresztül az uton.

Unde sá tălăluim? Hol találkozzunk?

Hai sá băsăduim! Jer beszéljünk.

Hai să bem ăldămaş in Sinuţa. Jer igyunk áldomást szénutczában stb.

Ezt a hatást mutatja a görögség is a romániai nyelvben, ime egy példa:

Spune la pan evghenestao che a venitó sulziaris Trufandaki la heretismoş.

A szláv nyelvvel való küzdelem a román nyelvet megfosztá szókincsének nagy tömegétől, s kénytelen volt felvenni idegen szókat, képzőket, a melyek a mai nyelvből kipusztithatatlanok.

Ha ezen havasok faipara a székelység kezében lett volna, a románsággal való küzdelemben az összeforrasztott uj elem kétségtelenül megtartott volna nyelvében a faiparnál szükséges szerszámokra, egyes munkákra, fogásokra vonatkozó több műkifejezést, mert hiszen a saját otthonában, saját műszavaival él; azokat elhozta volna az Érczhegység közé is, és ott használatba vevén, az érintkező románság nyelvébe bizonyára át is ültette volna. Ezeket a műszavakat, szerszám-elnevezéseket azomban hiában keressük a móczok nyelvében.

Ugy vélik, hogy az ide telepitett székelyek a kálvinista egyház hivei voltak. Egyes utazók állitják is, hogy az albáki román templom hiujában a réz kakas, a mely egykor a templom tornyán diszelgett, most is látható. Az áttérés állitólag a mult század közepe táján történt meg. Ez az állitás minden alapot nélkülöz. Ha a betelepitett székelyek kálvinisták lettek volna, akkor a telepités semmi esetre sem történhetett

* Trânc Teofil: Rot. la Moţi si Istrieni. 79—80. l.

meg hamarább, mint a XVI-ik század végén, vagy a XVII-ik század elején, de ez a telepités meg nem történt, mert hiszen az 1693-ban megkezdett vallási unióban e vidékek lakossága nagy szerepet játszik, — valamivel később Sofronius itt lázit az unió ellen.

Ez a havasi nép mutatott legkevesebb hajlandóságot a vallási unió elfogadására? Nem feltehető, hogy a székely telepitvények alig száz esztendő alatt akként alakuljanak át, hogy nyelvük, nemzetiségük, vallásuk megsemmisüljön, az uj vallásban pedig akkora bigottságot áruljanak el, miszerint készek voltak inkább fellázadni, mint a gör. katholikus vallásra áttérni. A magyarság elleni gyülölet is éppen a móczok között lobbant fel legelőször lángra. Hora és Closca innen inditott 1874-ben irtó háborut a magyarság ellen. Lehetetlenségnek tartom, hogy egy magyar telepitvény száz, másfél száz esztendő alatt megfeledkezzék multjáról, tradiczióiról, hogy ne érezzen rokonszenvet, a mult hagyományainál fogva, elhagyott testvérei iránt és ellenkezőleg képes legyen azok ellen pusztitó hadjáratot inditani.

A havasi nép egyes szokásaiban felfedezzük a balkáni emlékeket, a melyek a románságnál mindenütt megtalálhatók. Lakodalmi, ünnepi s más alkalmi költeményei e népnek eltérést mutatnak, de lényegükben ugyanazok; a székely hatást azokban felfedezni a legnagyobb utánjárás mellett sem lehet. Találkozhatunk ugyan a népköltészetben egyes magyar szavakkal; ez azonban nem speciális székely hatás és különösen nem mondható, hogy azok csak a havasi nép nyelvében fordulnának elő, mert jobbára az élő népnyelv közkincsei lettek. Ilyenek: ţipou (czipő), gazdă (gazda), cătană (katona), resteu (eresztő) stb. És különösen a móczoknál divatban lévő kalákák (clacă) nem székely természetüek. Azt mondják, hogy a móczok között divatozó k a l á k a* székely hatás volna. A k a l á k a (clacă) sem székely hatás a móczoknál. A kalákák nem csak a móczok között, de a románok által lakott területeken mindenütt divatoznak, igy Romániában is. A havasban a c l a c ă robotos, jobbágyi szolgálmányt jelent s ez a jelentés összevág a romániai jelentéssel. A kalákák bár tisztán szláv hatás, a románság hozta és vitte tovább és tovább a magyarok közé. Igy, mint értesülök, a román véghatárokon, Bihar, Békés stb., csak a román, vagy a magyarokkal közösen lakott helyeken vannak a kalákák divatban, a tiszta magyar községekben ismeretlenek. A kaláka nem székely találmány, speciálitás; nem a székelyek terjesztették a románság között, hanem ellenkezőleg. A székelyek közé tehát a románoktól ment át, a mit bizonyitni lehet azzal a körülménynyel, hogy a románságnál általánosak, a magyarság között csak ott

* A szláv: t l a c a, bulgárul t l u k u, az uj szláv nyelvek mindenikében előfordul. A románban kétféle jelentése van: 1. többek által nyujtott ingyenes munka valakinek a javára, többnyire a pap, tekintélyesebb emberek, vagy éppen a magukkal tehetetlenek számára. A románoknál divatban van szántani, aratni, kapálni, csépelni stb. kalákában; az asszonyok pedig fonnak, szőnek; 2. jobbágyi szolgálmány, a melyet a jobbágy a földesurnak bizonyos időben és mértékben tenni tartozott. Az értelem a havaselvi részeken általános.

fordulnak elő, a hol az a román elemmel érintkezik. Különben is a székely nép szabad nép lévén, közöttük ily robotos munkák nem keletkezhettek. E kérdésben figyelemre méltó körülmény az, hogy mig Erdélyben a románságnál a kaláka szó alatt mindig önkéntes, ingyenes munkát értettek, addig a móczoknál ez a szó jobbágyi robotos munkát is jelentett, a mi összevág a havaselvi értelemmel. Kétségtelen, hogy a móczok ezt a jelentést vándorlásaik közben kapták fel és hozták ide magukkal. Ha a móczoknál székely kölcsönvétel volna, semmi esetre sem jelentene robotos munkát, mert a székelyeknél ilyen jobbágyi szolgálmányokról szó sem lehetett.

A móczok között előfordul az igrécz (igreț) szó. Azt tartják, hogy ez is székely hatás volna a havasi népnél. De az igrécz nem székely hatás; magának az igrécz szónak a székelységgel semmi összeköttetése nincs. Az igrécz szó nem a székelység utján jutott a havasok közé, mert a székelység azt a szót nem ismeri. A székely az igréczet nem ismeri, neki csak regesei vannak.[1] Nem is erdélyi hatás; a magyarországi részekből került a móczok közé, legnagyobb valószinüséggel Zaránd-, vagy Aradmegyéből, a hol dr. Márki Sándor az igréczek nyomát a leghatározottabb alakban kimutatja. Ez a nyom a móczokig vezet el, illetőleg a móczok földe hozzátartozik a dr. Márki által emlitett igrécz területhez. A románok között mindenütt vannak zenészek; a furulyát, csimpolyát, hegedüt stb. ugy nálunk, mint a román királyságban a multban, mint a jelenben maguk a parasztok sokszor kitünően kezelték. A koldusok is hegedüvel vagy más hangszerrel és hangos regéléssel, énekléssel vonják magukra a közönség figyelmét.[2] A várak, kastélyok igréczei román lakta területeken román ajkuak is lehettek. Innen származnak a románságban az erre vonatkozó vezetéknevek. Az igrécz szó a móczok nyelvében nem székely hatás.

Nagyjában elősoroltam eddig azokat a körülményeket, jelenségeket, adatokat, a melyek a móczok székelységét kizárják. Most fel fogok emliteni egy nehány jelenséget, a mely a székely befolyást tanusitja.

A móczoknál megvan a fiu-leányság[3] ugy, a mint azt a székelyeknél tapasztaljuk. A székelyeknél a székely ember öröksége, ha fia volt, arra szállott, s a fiu leánytestvérének csak rendjéhez illő kiházasitással tartozott. Ha pedig a székelynek fia nem, csak leánya maradt, az a régi székely törvény szerint fiuvá vált, fiu-leánynyá, s atyja örökösévé lett.[4] A havasi népnél ezt a fiu-leányságot szintén feltaláljuk. A havasi népnél a családnév átszáll utódról-utódra. Néha

[1] Reges: énekes, — egyházi és népünnepélyek alkalmával. Régi szó; itt-ott Udvarhelyszéken ma is hallható: Eljöttek a regesek: énekes fiuk, legények. Kriza J. Vadrózsák 514. l. Megfelel a román kolindáló fogalmának.

[2] Ennek szálai ismét visszavezetnek a kolindához, a szláv koledához, a honnan a magyar koldus szó is származik.

[3] Franc-Candrea: Românii din munții apuseni 115—116. l.

[4] Szabó Károly: A székelyek régi törvényei és szokásai. Erd. Muz.-Egylet kiadványai 1887-ki kötet 243—245. l.

azonban a fiu elveszti családja nevét és annak a nőnek veszi fel a nevét, a kit feleségül elvett. Ha valamely családban a fiu-ág kihal, az örökség és a név átszáll a nő-ágra, és az a fiu, a ki ilyen fiusitott leányt vesz el feleségül s annak házába, vagyonába költözik, saját nevét elveszti és a leány családnevét veszi fel.

Az ilyen férfiuról a nép nem azt mondja, hogy: s'a însurat (megházasodott), hanem hogy s'a măritat (férjhez ment). A férfiu azért veszi fel a fiusitott leány s illetőleg az após nevét, hogy az örökös neve ki ne pusztuljon. Ha az ilyen férfi más faluból való, uj lakóhelyén idegennek, jövevénynek (venetic) tartják; hosszan tartó jó magaviselet után juthat csak ahhoz, hogy a falu ügyeinek intézésében résztvegyen.

A havasi nép külön törvénynyel ezt a szokást megerősiteni nem tudja. Nem régi törvényen alapuló kiváltság tehát ez, hanem egy importált idegen szokás, a melyről készségesen elismerem, hogy székelyhatás, miután nincs tudomásom róla, hogy a székelységen kivül valahol a románság között fennállana.

Magyarországon a fiu-örökös nélkül elhalt magyar nemesnek a koronára visszaszállandó jószágában a leányt csak a király tehette örökössé, illetőleg nevezhette fiu-leánynyá. A Székelyföldön, hol a törvény tette a leányt fiuvá s örökössé, a király ezt a jogot nem gyakorolhatta, mert királyi jog a székely örökségben nem volt, s az nem hogy magszakadás, de még hűtlenség esetén sem szállhatott a koronára.*

Egyáltalában ki nem mutatható, hogy ez a törvénybeli örökösödési jog valahol a románság között léteznék, annál kevésbbé a móczok között, a kik nem is a saját, hanem a kincstár földein laktak. A szokás tehát kétségtelenül idegen hatás.

Van egy hely Alsó-Vidrán, egy nehány házból álló külön kis telep; ugy hivják: la nemniși, a mi kétségtelenül arra vall, hogy e telep lakói egykor nemesek voltak; lehet, hogy épen székely telepesek. Van ugyanott még egy hely: »la hognóji« (A hadnagyoknál). Ez is kisebb székely telep lehetett. És ilyen kisebb székely csoportok itt-ott szétszórva a havasban létezhetnek is. Erre mutat a sok magyar vezetéknév a móczok között. Már felsoroltam a móczok között levő számos magyar nevet: Radák, Aranyosi, Enyedi, Bercsényi, Dávid, Molnár, Pap, Zsoldos, Vas, Gombos, Mikes, Hentes, Boncza, Szőts, Sánta, Péterlaki, Bogáti, Kis, Okos, András, Basa, Bankás, Bálos, Barna, Bibarcz, Belle, Buda, Balla, Bajkó, Belei, Bogyó, Bóka, Barla, Csorba, Kondor, Kabós, Katona, Domsa, Darabant, Farkas, Fodor, Gara, Gáldi, Gyurka, Gyulai, Gróf, Gábor, Gombos, Haragos, Zsoldos, Gyula, Lázár, László, Miksa, Makra, Mara, Méra, Mandula, Páska, Petko, Palkó, Rigó, Szőts, Suba, Sipos, Tatár, Törös, Tisza, (Tisău), Villa, Vinczellér, Verzár (örmény név). E családnevek között kétségtelen sok a székely.

* Szabó K. idézett munkájában, 245. l.

A román családnevekre nézve meg kell jegyeznem, hogy 1848 előtt a román nemesi családok magyar nevekkel birtak. A román nemes családok azt a helységnevet vették fel, a honnan nemességük dátálódott. A románság hires történetirója például Sinkáról irván magát, felvette a Sinkai családnevet. Az tehát, a ki a románok között valamely hely után bir magyar formáju családnévvel, azért utódról-utódra tiszta román lehet; az ilyen név hallására nem beszélhetünk mindjárt eloláhosodásról. A románok büszkék lévén nemességükre, a magyar családneveket szivesen felvették. De van a románok között sok más magyar hangzásu családnév, ilyenek: Hosszu, Kis, Nagy, Fekete, Fejér, Kádár, Varga, Vitéz, Farkas, Dancs, Kondor, Juhász, Pap, Király, Márk, Gombos, Dávid, Kovács, Hideg, Szálka, Szabó, Sánta, Nemes, Vajda, Horvát, Lukács, Orosz, Szőts, Tamás, Simon, Deák, Hegedüs, Bogyó, Kerekes, Sándor, Fábián, Puskás, Lantos, Szerb, Lázár stb. stb.; sok családra átszállott a foglalkozás neve, sokat pedig gunynévvel ruháztak fel, a mitől megszabadulni nem tudtak.

E tekintetben 1848. előtt a várak és a földesuri udvarok nagy magyarositó hatással birtak. Ugy a várakban, mint a földesuri udvarokban a román jobbágyok különféle szolgálatokra voltak alkalmazva. Ezek többnyire magyar vezetéknévvel ruháztattak fel. Az ujonnan megkereszteltek büszkék voltak uj családnevükre. Az oláhosan hangzó családnevet szivesen feladták. A nemesség és a jobbágyi szolgálatok révén sok magyar családnév jött forgalomba. Tiszta román családok kaptak magyar hangzásu vezetékneveket. Tény, hogy a román néptestben sok a beolvasztott magyarság, de az is tény, hogy 1848. előtti időből nagyon sok beolvadott románt lehetne kimutatni. A magyar nemesség vonzott, mert a nemzetiségi öntudat csirájában sem volt. Hogy a havasban sok a magyar családnév, azon nem szabad megütődnünk. Bánya- és famunkákra mindig alkalmaztak magyarságot, székelységet, németséget. 1848. előtt a bányahivatalok is sikerrel folytatták a névmagyarositást a nem magyarok között. Az is tény, hogy a magyar családoknak letelepitése románok közé, egyes munkák végett, mindig végzetes. A magyar elem mindig beleolvad a román elembe; a román elem soha meg nem tanul még tiz szót sem a közéje letelepülő idegen elemtől, de az idegen elem megtanulja a románság nyelvét. A Romániába menő székelység 20%-je pedig beolvad.

Bár nem minden magyaros névnél beszélhetünk eloláhosodott magyarságról, mégis el kell ismerni, hogy a fenforgó esetben több speciális székely névvel találkozunk, a mely csakis a székelység közvetlen érintkezése, a románságba való beolvadása utján kerülhetett a móczok közé. Ilyen nevek: Barna, Bajkó, Belle, Bibarcz, Balla, Kabos, Gyula, Darabont, Sánta, Páska, Tatár, Sipos, Mikes, Miksa stb. Alaposabb tanulmány utján még több székelynév-átvételt lehetne kimutatni. Ez a körülmény arra vall, hogy a Székelyföldről különböző időben egyes székely családok igenis betelepittettek a havasok közé, a melyek cse-

kély voltuknál fogva semmiféle ellenállást nem tudtak kifejteni, az idők folyamán feltétlenül megadták magukat, nem tartván meg régi hagyományaikból semmit, csak éppen a nevet. Ez az átalakulási folyamat igen egyszerü és természetes. Ismerek több családot, a melyben az apa még töri a magyar nyelvet, de már a gyermek egészen elveszett a magyarságra nézve. Vallásilag, nyelvileg egészen beolvadott. A románság közé betelepülő székely család a román nyelvet csakhamar megtanulja; a saját nyelvétől egy időn tul elszokik; gyermekét, mert közelben magyar templomot nem talál, a román papnál kereszteltetni meg, a gyermek ezáltal születésétől fogva egészen román lesz. Ezelőtt 14—15 évvel, mint tanfelügyelő, Offenbányán iskolákat látogatván, feltünt nekem, hogy a magyar gyermekek a magyar nyelvet idegenszerüen beszélik, mint mikor a román gyermek kezd magyarul beszélni. Az offenbányai magyarság, bár magyar templommal és iskolával birt s bár nagyobb csoportot alkotott, az elolához hosodás utján volt, mert a bányaipar pangott, a magyar elem teljesen magára lévén hagyatva, állandóan románul beszélt. Ha a bányaipar fel nem lendült volna, s ha az állam az oktatásról külön is nem gondoskodik, az ottani magyarság egy pár évtized alatt teljesen beolvadott volna, nem tartván meg régi hagyományaiból a n e v e n kivül semmit.

A román elem nem csak a magyarral, hanem a német elemmel is igy csinál. A havasi családnevek között van egy csomó német is, a mely kétségtelenül az elolához hosodás utján jutott a románok közé. A székely népről való olyszerü gondoskodás, mint a milyent tapasztaltunk, hogy a székelyeket, mint munkásokat, kisebb csoportokban beékelik a románság lakta havasok közé, vagy a Mezőségen, a székelységnek valóságos elpusztitását jelenti. Ily esetekben az elolához hosodás igen gyors tempóban megy végbe. Ily uton a székelységet ötven esztendő alatt meg lehet semmisiteni.

Az is tény, hogy a székely és mócz ház több tekintetben hasonlit egymáshoz. A székelyes kapu a móczoknál is megtalálható éppen ugy, mint a szénás ól; de a mócz ruházatában is van találkozás, az ingét nem kivül, hanem a nadrágba szoritva viseli; a pruszli szintén székelyes.

Ebből az összetalálkozásból azonban azt következtetni, hogy a móczok elolához hosodott székelyek volnának, igen merész dolog. A havasai között elzárt románság első sorban a faipar üzésére volt utalva. A letelepedés idején rengeteg erdőségek boritották be a havasokat, tehát inkább a nagy mennyiségben előforduló faanyag feldolgozására volt utalva, mint az állattenyésztésre, mivel a rengeteg erdőségek miatt a nép még annyi legelővel sem rendelkezett, mint ma. Bár az állattenyésztés mindig nagy szerepet játszott a havasban, a faipar üzése a havasi románság előtt mégis főfoglalkozás volt, a mit az állattenyésztés mellett is könnyen folytathatott.

A mócz jó ácsmunkás lévén mindig, messzebb vidékeken fordult

meg, ugy is mint munkás, ugy is mint faiparczikkeket elárusitó. A havasi kincstári, s a bányamunkáknál szükséges épitkezéseket a havasi famunkások teljesitették. A havasi munkás tehát szélesebb látkörrel birt; a formák iránti érzéke fejlettebb. A mi jót látott, azt a maga körében érvényesitette is. Járása-kelése közben könnyen akadhatott a székely kapu alakjaira, vagy megteremthette azt a saját invenciójából is. Az ingviselet azon alakjában nem csak a székelyeknél fordul elő, hanem a szászoknál is, sőt a románoknál is több helyen; Kis-Oláhországban különösen éppen ugy viseli a románság az inget, mint a mócz. Ezt a viseletet, ha Maczedoniából nem hozta magával, utközben is felszedhette valahol.

Az a körülmény, hogy az épitkezés nem csak a móczoknál, hanem a többi havasi lakosságnál is azonos, kizárja a székely közvetlen hatást. Ha ez közvetlen székely hatás volna, akkor az épp oly nagy mértékben mutatkoznék a móczok nyelvében, szokásaiban, helység- és határelnevezéseiben is. A székelység egyoldalulag csak épitkezés dolgában nem lehetett akkora hatással az egész havasra.

Az eddig előadottak szerint, mindent egybevéve, arra az eredményre jutunk, hogy a topánfalvi lakosok mócz népe nem székely eredetü, hogy a móczok tehát nem székelyek. A móczoknál azonban igenis akadunk székely hatásra s ez leginkább a leányfiusitás szokásában nyilvánul. Ez a szokás, valamint az a körülmény, hogy a mócz családnevek között székely családnevek is fordulnak elő, arra vall, hogy a topánfalvi havasokban a régibb időkben rendre-rendre kisebb mérvü telepitések történtek, a melyek azonban csakhamar eloláhosodtak. Az igy beolvasztottak csak éppen nevüket tartották meg s örökségek alkalmával azt a szokást, a mely rájuk nézve igen fontos és életbevágó volt, s a mely a havasi románság előtt is igen czélszerünek bizonyult.

* * *

A móczok tehát a megye Érczhegységét lakják. Abrudbánya, Verespatak, Zalatna bányatelepek románsága a móczvilághoz tartozik, abból keletkezett.

A mokánok* földére a Negrileaszából eredő Valea-mare völgyén utazunk, s oda a Gáld felett fekvő Cheián (szoros) át jutunk. A mokánok földe átnyulik Torda-Aranyosmegyébe (Lupsa, Brezest, Muncsel stb.), — innen Kolozsmegyébe, mindenütt a havas-aljban, s annak egyes oldalain terülvén el.

A mokánok községeiből felemlitem a következőket: Intregald (Negrileşti, Valea Galzii, V. Cormoruilor részekkel); Remete (Pleaşa, Valea-Uzii, Valea-Inzelului, Brădesti, Valea-Poenii és Cheia részekkel); Ponor, Mogos (Mămăligani, Micleşti. Bârleşti, Valea-Barnei, Cojo-

* Román jelentése: csobán, havasi pásztor; neveletlen, pásztor.

cani s más részeivel). — A mokán lakosság termetre, viseletre elüt a móczoktól; sajátságos szokásaival sok megjegyzésre adott alkalmat. Müveltség dolgában alantabb áll a móczoknál s völgybelieknél. A mokán paraszt voltát a románság maga hirdeti közmondásaiban. Igy azt mondja: »Nu şti mocanul de ce treabă-i şofranul« (nem tudja a mokán, mire való a sáfrán). A romániai s az erdélyi mokánok között nagy a külömbség. A romániai mokánság a juh- s egyáltalában a marhatenyésztés által rengeteg vagyont hordott össze. A mokán családok bizonyos uri kényelemhez szoktak; a keletkező uj nemzedékek azonban a nagy vagyonra támaszkodva felhagytak ezen ősfoglalkozással; Dobruzsában földbérleteket kötöttek. A földmiveléshez nem értvén, a nagy vagyon eluszott, s a mokán családok, a melyek román gentry számba mentek, tönkrejutottak. A mi mokánságunk leginkább földmiveléssel foglalkozik ma, nagy munkával kevés anyagi előnyöket tud magának biztositani, innen elmaradott nevelése is.

Képeinkben bemutatunk egy nehány alakot a móczok, mokánok és a völgybeli románság közül.

7. A román jellem, természet.

A koponya-méreteket mellőzöm.*

Nem kicsinylem az embertan (antropologia), s egyáltalában az embertani tudományok látható eredményeit, a koponya-ismé (cranioscopia) szédelgő következtetéseire azonban nem épitek semmit. A koponyák méreteiből Európában nemzeti tőkét faragni, hiában való dolog, azokból nemzeti erényeket, vagy bünöket kiokoskodni, idővesztegetés és tulhajtott tudákoskodás.

Európában a mai kor népeiben hiában keressük az ősök testalkatát; azoknak erényeit, vagy büneit. A mai nemzedék megváltozott vérben és természetben. Nem az a test s különösen, nem az a vér s nem az a koponya többé. A ki a mai népek vezető férfiainak koponyaméreteiből a faj tehetségeit magyarázza ki, az fontoskodik, mert azok a férfiak tegnap valamely más faj kötelékéhez tartozhattak. Különösen a magyar s a román fajnál volt a keresztezés sürü.

A koponyák Európában nagyon összeelegyedtek. Az egy talaj vizéből és buzájából, az egy légkör levegőjéből élő népek tagjainál egyforma koponyákra fogunk találni. Nincs olyan koponya például az alsófehérmegyei magyarságnál, a melyhez hasonló, alakban, számban, elő ne fordulna a románságnál is.

A nemzetiség lényegileg ma már éppen olyan fogalom, mint a «politikai nemzet»; a román nemzetiség azoknak a népeknek a testén és természetén épült fel, a melyekkel érintkezett. A román népelemben igen sok a magyar, az albán, a görög, a szláv, következőleg a koponyában nehezen lehetne kimutatni a tiszta, eredeti román ős-tipuszt, A görög orral, a sasorral a czigányoknál is találkozunk; a kék, a fekete. a szürke szemek a népek közös tulajdonai már, valamint hogy van

* Az olvasót különben utalom Lenhossék József: Az emberi koponyaismé czimü munkájára (Akadémiai Évkönyv XIV. kötet), a hol ezen nemzetiségi koponyaméretek összehasonlitvák.

igen sok szőke czigány, holott ez a faj társadalmi állapotánál fogva a elzárkozottabb.

Igen, van őstermészet, a mit az ősfoglalkozás szült. A pásztornépnek más a hajlama, a természete. A kóborló czigányoké más; a puszták népeié megint más; más a halász, más a vadász népeké. Az ősfoglalkozás a jellemképzésre hatalmas befolyással volt. Ez megteremti az emberben a félénkséget, a bátorságot, a ravaszságot.

Ha egy nép szabad, minden koponya-mérete mellett fejlődni fog; ha szolga, hajlama, természete más lesz. Ha a szolga-nép szerepet cserél a szabad néppel, előbb-utóbb megtörik s felszedi a szolgasággal járó bünöket, hajlamokat, természetet. Azt mondani azonban: ez a nép szolga, mert koponya-mérete ilyen, vagy olyan; ez a nép pedig koponya-méreténél fogva szabadnak született — hiában való fontoskodás.

A társadalmi, politikai helyzet, égalj és életmód teremti meg a népek jellemét, természetét. Az a sok magyar, a mely beleolvadt a román néptestbe, felvette a román nép természetét, hajlamait; az a sok román, különösen a magyar arisztokráczia köréből, felvette a magyar természetet; igen bajos volna a beolvadottaknál ma koponya-méretekből a román őstermészetet meghatározni.

Sulyt fektetek a román jellemre, természetre. Ez már népsajátság. Megszülte az ősfoglalkozás és ápolta, nevelte az egyházi, társadalmi és politikai helyzet.

És itt mindenek előtt le kell számolni a multtal, hogy a jelent meghatározhassuk.

A multban sem hazánkban, sem a Balkánban nem volt a románság valami nagyra becsült nép.

A románság jellemzésével először Kekaumenos görög irónál találkozunk (1071). Hellászban Nikulicza nevü román volt a románság igazgatója (964—983 körül). Ennek egy unokája a következő sorokat hagyta hátra a románokról:

«Nektek és utódaitoknak irom ezt: az oláhok nemzetsége megromlott és hitetlen; se az Istenhez, se a császárhoz, se a saját feleihez nem hű. Az hazug és rettentő zsivány; kész mindenre esküt tenni barátainak és rokonainak, de meg is szegni. Soha senkinek sem tartotta meg hűségét, még a régi császároknak sem.»[1]

Ez a felfogás a románságról nem áll elszigetelten sem a Balkánban, sem nálunk, de még Romániában sem. Mindenütt, ha nem éppen ily kegyetlen alakban, közfelfogás volt a románság rosszasága. Nálunk például Mátyás király 1486-ban megparancsolja az erdélyi vajdának és a székelyek grófjának, hogy az oláhokat, a kik sem szabadságra nem születtek, sem arra hivatva nincsenek, keményen megbüntesse, miután a nemeseket még fegyverrel is megtámadták.[2]

[1] Hunfalvi Pál: Oláhok története I. k. 268—269. lap.

[2] U. o. I. k. 388. l.

Az erdélyi Tripartitum* a románságot, mint «alacsony állapotu» népet eltüri ugyan, de lépten-nyomon megrendszabályozza, a mire a nép erőszakoskodó természete adott alkalmat, nem respektálván a fennálló rendet s prevárikálván szüntelen különösen az urak, a nemesek birtokain.

A magyar királyok, az erdélyi fejedelmek, a vármegyék számtalan, a rendetlen oláhok megfékezésére kiadott rendelkezéseit sorolhatnók fel, a mit feleslegesnek tartunk, — elég lesz az erdélyi köztudatra hivatkozni.

Ez a szó «oláh» Erdélyben 1848-ig azt jelentette: szolga jobbágy, neveletlen; a parasztságnak netovábbja. «Faraszt, mint egy oláh», «neveletlen, mint egy oláh», «ugy jár, mint egy oláh» — féle kifejezések Erdélyben azt jelentették, hogy az oláhban keresték és találták fel a durvaságnak mintaképét. A «vaczkor», «medve-bocs», «mócz», «hóra», «tolvaj», «akasztófavirág» közkeletü szólamok voltak nálunk, ha román emberről volt szó.

Nincs mit szépiteni a dolgot. A jobbágy-rendszer egyetlen államban sem teremtett paradicsomi erkölcsöket és állapotokat; mindenütt az erkölcsök elvadulását eredményezte. A földesur mindenütt az erőszak, a kegyetlenkedés, a dölyf és a zsarolás felé hajlott, beleélte magát a tudatba, hogy ő magasabb rendü lény, a jobbágy pedig eszköz, a melylyel rendelkezni lehet. A jobbágy boszuálló, kártékony, hitszegő, bizalmatlan elemmé fejlődött, a mely élvezettel csonkitotta meg az uraság künn legelésző marháját s szemhunyoritás nélkül gyujtotta meg az erdőt, tisztán abból az okból, mert az uraságé. Ha már a magasabb rendü lényeknek tartott földesurak, nemesek erkölcsei a kényelemben, a jólétben elkorcsosodtak, elfajultak, miként lettek volna szentekké a jobbágyok? Az alsóbb rendü lények, a kik szaporodtak, mint a barom, a jobbágy-rendszer igája alatt, hogy tudtak volna megnemesedni, ha a nemesek a jólétben, a szabadság élvezetében, emberi erkölcseikben egészen elvadultak? Ha a nemes szeme előtt egy ugráló csikó, egy harapós kopó több volt a jobbágynál, ugyan mi jogon követelte a nemes, hogy a jobbágy emberiesebb gondolkozásu legyen vele szemben?

A románság bünei nem voltak tehát faji, nemzeti bünök; a jobbágy-rendszer nyomában járó bünök voltak azok, a melyek minden népnél jelentkeztek, a melyek a rabszolgaság keserveit átélték. Azok a bünök abban a rendszerben természetszerüen születtek s fejlődtek. Az a hosszu harcz, a mely a román parasztság és a magyar nemesség között hol titkon, hol nyiltan fellépett, nem volt fajharcz román és magyar között, a szolgák harcza volt az az urak ellen; a jogtalanok harcza a jogokban duskálók ellen, a mely minden államban megismétlődött. Ha Nikulicza, vagy bárki más a románságot akként jellemzi, mint a hogy jellemezte, ez által

* Appr. Const. IX. t. 1. art.; VIII. t. 1. art.

nem a román faj képességeit, erkölcseit kicsinyiti, hanem elitéli a korszellem által teremtett rendszert, a mely a népek erkölcseit annyira elvaditotta. A szolgaságban élő néptől nem lehet a szabadság erényeit megkövetelni. Nem lehet a szolganépet elitélni azért, mert nem tud annak az álláspontjára helyezkedni, a ki őt rendszeresen elnyomja s felette kegyetlenkedik.

A harcz, melyet a román szolganép ugy a Balkánban, mint nálunk, a kiváltságos osztály ellen folytatott, s a mi mindig egyes közönséges büntett (lopás, rablás, gyujtogatás, utonállás és nem ritkán gyilkosság, vagy másféle erőszak) elkövetésében nyilvánult, a népnek életrevalósága, szabadságszeretete mellett bizonyit; nem adta meg magát feltétlenül; nem tudott lemondani feltétlenül a vele született emberi jogokról. A kik tehát abból a körülményből, mert ez a nép erőszakoskodó volt, azt következtetik, mint Mátyás király is, hogy ez a nép sem szabadságra nem született, sem arra hivatva nincs, — a legnagyobb tévedésben vannak a nép természete felől, mert ez a körülmény ellenkezőt bizonyit, azt, hogy a román azért erőszakoskodott, mert szabadságra született s a szolgaság jármát minden szisszenés nélkül elviselni nem tudta.

A mai románság ősi jelleme, életmódja, természete a politikai helyzet, szabadság mellett sokban változott. A mai románságot sokan jellemezték. E helyütt megelégszünk egyetlen jellemzés bemutatásával, hogy aztán leirhassuk felfogásunk szerint a valódi románt.

Az oláh emberről Hunfalvi János* azt irja, hogy általában véve szivós természetü, bizalmatlan és gyanakodó; nagyon ragaszkodik az ősi szokáshoz; nehezen határozza el magát valamire; türelmes, de a sértést soha el nem felejti. Állhatatos, nyakas, sőt engesztelhetetlen; nyelvéhez annyira ragaszkodik, hogy igen nehezen és ritkán tanulja meg a más nyelvet; a magyar és a szász kénytelen az ő nyelvén vele beszélni. Annak lehet tulajdonitani azt, hogy az oláh nemzetiség annyira terjeszkedett a szászok és magyarok rovására, hogy sok német és magyar falu egészen elolához odott. Az őszinteséget és nyiltszivüséget nem ismeri s kineveti a magyar és szász szomszédot, a ki az őszinteséget és igazmondást kötelességének tartja. A személyes büszkeséget és méltóságot nem ismeri; a méltóságot csak abban helyezi, hogy mindig óvatosan, meggondolva beszéljen és cselekedjék. Bátorlelküséggel és vitézséggel sem dicsekszik, azt tartja, hogy legjobb őrség a félelem. De ha egyszer neki dühösödik, akkor vak makacsággal küzd, dul, ful s a legvérengzőbb tetteket is elköveti. Szükségben segitséget nyujt az idegennek is, ha személyes veszélyeztetése nélkül megteheti, de nem oly bolond, hogy pl. ha valaki vizbeesett, vagy lángba borult házban van, maga a

* A magyar birodalom földrajza. Budapest 1886. 739—739. l. — Szerző ezen jellemzésében Slavici János: Die Rumänen czimü munkája (67 s köv. l., ugy 149. lap) után indul.

vizbe ugorjék s a tüzbe menjen másnak megmentésére. A lopást nem tartja bünnek; az erdőben és mezőn való kártételt sem, csak történjék óvatosan, hogy rajta ne csipjék; szükségből könnyen hazudik s képmutatóvá válik. Végre kevésre becsülvén a földi dolgokat, gyakran könnyelmü és indolens s általában a henyélésre hajlandó. De a nők mindenütt szorgalmasak, ők készitik a ruhákat, folyvást fonnak, szőnek, varrnak, himeznek.

A románságról Hunfalvi még megjegyzi, hogy nagyon szapora, sokkal szaporább a magyarnál és a szásznál. Hunfalvi ugy tartja, hogy ez nem azért történik, mintha a románságnál több gyermek születnék, hanem azért, mivel náluk a halandóság általában, különösen pedig a gyermekek halandósága, sokkal kisebb. A román sohasem aggódik megélhetése miatt, nincsen elkényeztetve, kevéssel éri be, sem ruhára, sem ételre és italra nem sokat költ, a jég hátán is megél.

A alsófehérmegyei móczokat illetőleg Hunfalvi azt tartja róluk, hogy kevésbeszédüek, türelmesek és komolyak. «A móczok sok tekintetben különböznek a többi oláhoktól — irja Hunfalvi —; arczuk, termetük, járásuk, viseletük is a székelyre emlékeztet. Jellemük fővonásai a komolyság és bizalmatlanság, munkásság és kereskedői élelmesség.»

Ez volna általánosságban Hunfalvi képe a hazai románságról. Látható, annyi század után, Hunfalvi jellemzése mégis közel áll a Nikuliczа jellemzéséhez; főbb vonásaiban legalább a kettő találkozik. De hát valódi-e a kép, igaz-e a jellemzés? Más irók, a német utazók különösen, szelidebb vonásokban mutatják be a népet.

Egyes vidékeken a különleges viszonyok következtében a románság természetébe felszivódott egy-egy elütő vonás, általában véve a román jellem a Balkántól felfelé Galicziáig ugyanaz.

Hogy fejlődött ez a természet? Egészen természetszerüen. Képzeljünk egy pásztor népet, a mely a havasok rengetegeiben él. Nincs fogalma semmiféle korlátról, emberi rendezett társadalomról, államról. Az ő világa a szabad természet. Magára van utalva; minden bizodalma az Istenbe van vetve, a kinek véghetetlen hatalmát látja a fejlődő rügyben, a puszitó viharban. És fél az ördögtől, a rossztól. Egy ilyen nép a maga szellemi korlátoltságában a titokszerüségek rabja lesz, képzelgő, költői gondolkodásu; alapjában jó; szélben, viharban kitartó, türelmes, nélkülözni tudó; a bajtól félni fog, azt keresni nem fogja, de küzdelemre kész, valahányszor arra vagyonában, személyében megtámadtatik. Egy ilyen nép jellemében a jóság és szelidség mindenesetre nagy szerepet fog játszani. Ilyen lehetett a román nép pásztor korában.

A pásztor nép müvelt társadalomba, kulturintézmények közé s egyáltalában rendezettebb állami életbe kerülvén, szellemi korlátoltságánál fogva szerepvivő nem lehet. Egyszerüen fizikai erejére fognak reflektálni, a mit ki fognak használni azok, a kiknek a kultura s egy-

általában a hatalom a kezökben lesz. A román nép sem élhetett többé tisztán a pásztorkodásból, idegen emberek és intézmények közé került, kiket nem ismert; elvesztette szabadságát. Az idegenek visszaélnek szellemi korlátoltságával, kiknek törekvése nem a tudatlanság eloszlatása, hanem annak fenntartása, sőt fokozása, hogy a nép kihasználása sikeresebb legyen. A pásztor nép szolga néppé lett, a mely az állami és a társadalmi intézményekből, a melyek a kiváltságosak javára szolgáltak, semmiféle hasznot nem látott, azok minden izükben arra valók voltak, hogy a szolgahad fizikai erejében és vagyonában kizsákmányoltassék. A törvények és egyáltalában a feudális rendszer kivetközteti még emberi méltóságából is, természete jelleme átidomul, s igy megteremnek agyában, lelkében a bűnök, a melyek a szolgaság nyomában járnak; a nép lesz elzárkozott, bizalmatlan, kártékony, boszuálló és tunya, mert másnak dolgozott. És ez a hajlam, ez a természet a népben mindenütt egyenletesen fejlődött, mert mindenütt szolga volt. A két román fejedelemségben, a hol tehát a nép államilag önállóan rendezkedett be, volt a nép sorsa a legszomorubb. A szegény elnyomott parasztok egyik országból a másikba menekültek, szöktek, vándoroltak arra, a hol a jármot legalább türhetőbbnek gondolták. Igy támadt a román nép köztudata, közérzése, közhangulata; a kártétel volt legfőbb vágya. Igy támadt a román népet elitélő nézet azoknál, a kiknek a románság ezen közhajlama ártott. Azért vélekedik Nikulicza a románokról a Balkánban ugy, mint a hogy Mátyás király gondolkodott s mint a hogy gondolkodnak a mai kor emberei, a kiket a mult ezen hagyományai befolyásoltak.

Kétségtelen, ilyen volt a románság, mint szolga nép. Alsófehér vármegye multja igen elitélő bizonyitékokat hozhat fel e tekintetben. Az ország egyetlen vármegyéje sem szenvedett többet, mint Alsófehér vármegye. A nép lelke a szolgaság idejében sok keserüséggel telt meg; költészetébe, lelkébe befészkelte magát a komor, bus hangulat, hogy homlokáról a gond és a bánat vonása még legnagyobb vigságában sem tünik el egészen. A nép gondolkodó, bölcsesé lett; általában véve megadással türte sorsát, s meg volt lelkéből győződve, hogy «a viz elfoly, a kövek maradnak» (apa trece petrile remân), a bajok majd elmulnak; sőt magában a rosszban is jót igyekezett felfedezni, ugy tartván: «rossz ide, rossz oda, de rosszabb rossz nélkül» (rĕu ne rĕu, dar mai rĕu fără de rĕu).

A nép a tartós szolgaságban nem romlott meg egészen. A hajlam, a képesség csirái a jó iránt termősségüket el nem vesztették. A szomoru időkben bár sok kártékony elemet vett föl természetébe, de nem olyant, hogy jelleméből egy szabadabb légkörben az iskola, a kultura igen hamar azokat el ne távolithatná. Multjáért, a multban elkövetett tetteiért az a nép nem felelős. Felelőssége a felszabaditásával kezdődik, a mikor emberi, polgári jogokhoz jut s egyforma lett azokkal, a kik felette uralkodtak.

A románság jelleme három időszakban képződik tehát: mikor pásztor volt s félnomád életet élt; mikor szolga volt; s ma, mikor szabad; szabad nálunk, Romániában, a török kormány alatt, még a Balkánban is. Az elsőben az államot nem ismerte, a másodikban az államban élt annak jogai és jótéteményei nélkül, a harmadikban már államot alkot, s illetőleg az állampolgár jogaiba lép; igyekszik tehát állami keretbe beilleszkedni. Sem az első, sem a második időszakban nem volt kultúrája; csak a harmadikban tünik fel a román, mint egyed, feltárván összes lelki tehetségeit.

Az alsófehérvármegyei románt jellemezvén, jellemezzük egyuttal magát az egész népet. Milyen az alsófehérvármegyei román?

Összetartó. Egyetlen fajban sincs meg az összetartozóság érzete annyira kifejlődve, mint a románban. Rá nézve a ki nem román, az idegen (strein); a ki pedig idegen, attól óvakodni kell. Az idegen nagy szerepet játszik a románság történetében; vele szemben legtöbbnyire maga huzta a rövidebbet. Ez a körülmény, valamint az idők más viszontagságai összetömöritették, mint az aczélt, ugy, hogy a népet, mint individualitást érintő dolgokban, más elemekkel szemben, az összetartás érdekében semmi áldozattól vissza nem riad. Ebben a küzdésben sem az igazság, sem a becsület tekintetei nem irányadók. Az idegenek beavatkozását az ő ügyeibe közveszedelemnek tekinti, a mi ellen bármely fegyverrel védekezni kell. Ezt az összetartást némileg meggyengiteni látszik a népnek két vallásfelekezetre való megoszlása. Folytak és folynak egymás között e téren villongások, és más kebli ügyekben is igen gyakori a nézet-eltérés, de mihelyest ezen ügyekben is idegen elemeknek a beavatkozásáról van szó, annak együttes erővel igyekeznek gátat vetni. Az összetartás kifolyása a szivós ragaszkodás nyelvéhez és vallásához. Mindkettőt a faj közkincsének tekinti, a melyet megőrizni és megvédeni mindenki kötelességének tartja. Innen van az, hogy ma már a kifejlett nemzetiségi érzület mellett nagyon ritkán olvad be valaki idegen néptestbe; az pedig, a ki vallását elhagyja, éppen a ritkaságok közé tartozik. Sem vallását, sem nyelvét, sem nevét nem adja fel tehát. A nép erős konzervativ. Az a nézete, hogy az ősök hagyatékát (din moşi şi strămoşi) meg kell becsülni és meg kell őrizni. Ebből kifolyólag minden ujitástól fél. Annyi csalódáson és megcsalattatáson ment a nép keresztül, hogy mindig fél az ujtól, mert nem ismeri sem a czélt, sem az indokokat, a melyek a reformot szükségessé teszik. Ha felvilágositják és apróra megértetik vele a dolgot, az idegenre is hajt; lelkében azonban mindig megvan a kétely, a mi csak akkor oszlik el, ha az eredményt kézzelfoghatólag a maga érdekeinek megfelelőnek látja.

Bizalmatlansága azonban nem csak az idegenekkel szemben áll fenn; egyáltalában bizalmatlan minden iránt. Dolgaiban is nagyon megfontoló, tépelődő, tétovázó. A mig valamire rászánja magát, ha fontosabb az ügy, sokat eltépelődik. Ezerszer is meghányja-veti magá-

ban a dolgot, övéinek és másoknak a tanácsát puhatolja ki s nagy nehezen csak akkor kerül tettre a dolog, a mikor már minden részleteivel, jól-rosszul, tisztában van.

A románság ezen összetartása s bizalmatlansága az idegenekkel szemben, ezeknél többféle rossz véleményt szült a román nép felől. Elitélték a nép erkölcseit. Azt tartották róla, hogy megbizhatlan, hűtlen és gonosz. A magyar jelesen azt tartotta: «ne higyj az oláhnak, mert szőrös a nyelve»; s leginkább a románra alkalmazzák a közmondást: «a farkas (az oláh) elhányja szőrét, de természetét nem». Más népek még rosszabb véleménynyel voltak felőle. Ez azonban nem ős természet nála; ezt a természetet az idegenek és saját bojárjai verték belé, természetes következménye ez annak a bánásmódnak, a melyben a románság régi századoktól fogva részesült. Mint a kutya, a melyet vernek; vagy mint a ló a rossz idomár kezében: fel fog venni egy csomó rossz szokást.

De hát ma valóban olyan-e a román? A bünügyi statisztika a népnek ezen természete mellett iszonyu képet mutatna fel. A kép azonben egyebet mutat, azt, hogy azt a népet erkölcsiség dolgában nem mulja felül egyetlen hazai nép sem. A nép istenfélő, vallásos; a tiszta családi életnek a hive, nála ritkábbak a vadházasságok és az elválások is. Szigoruan bünnek tart mindent, a mit a vallása annak mond, a büntől pedig óvakodik. A tulajdonjog a multban a népnél valami nagy tiszteletben nem részesült, ez igaz; s ez a sajátság leginkább a lopásban s a kártételben nyilvánult. A jobbágy-rendszer folyománya volt ez is. Körülötte minden a másé volt, az övé semmi. Hozzá nyult tehát a máséhoz, vagy abban kárt tett. Különösen a kártételben (gyujtás, marhamegcsonkitás, erdő- s egyáltalában fapusztitás által) lelte kedvét a jobbágy. Igy éreztette bosszuját s fizikai erejét a földesurral. Ma már a nép e természete változott. Ma neki is vagyona van, a mit félt. A tulajdonjog tisztelete általános. Egyben nem tett haladást: az erdő-kihágások terén. Az erdő-prevárikácziók száma még igen jelentékeny. Ez a körülmény a népnek egy jogi balfelfogásán alapszik; azt tartja, hogy az erdő az övé. Ez a felfogás különösen a megye havasi részeiben leginkább a kincstárral szemben áll fenn. Bármily szigoruan felügyelje is az állam az erdőit, a prevárikálás azért gyakori.

Az «enyém-tiéd» fogalmai ma már a román népnél megzavarva nincsenek. Sőt ellenkezőleg a jogtudat nála bámulatos haladást tett, minél fogva a perlekedés (pêră) nagy szerepet játszik. A jussát körömszakadtáig nem hagyja. A perlekedéssel járó anyagi veszteségeket, még ha nagyobbak is a remélhető haszonnál, nem veszi számba. Igazát nem hagyja s ez a románban magyar hatás már. A román is csak azt mondja: nem hagyom, nem engedem el jussomat halálig (nu'mi las iuşu până la moarte!)

Ma már tehát nem állitható, hogy a nép megbizhatatlan, hivtelen és gonosz volna. Az állami szervezetben a román igen használható elem;

mint katona kitartó, rendet ismerő, jól fegyelmezett; mint hivatalnok, ha nincs az övéi között, teljesen megbizható. Az övéit azonban nem kiméli; igen gyakran visszaél bizalmukkal; felettük uralkodni vágyik, gyakran erőszakoskodik. Mint cseléd egy kis jó bánásmóddal a gazdához (stapân) hűségesebb bármely más fajbelinél; bár nem olyan tanulékony, fürge, mint a magyar, de türelmesebb, kitartóbb és kevesebb igényü. Az iskolában a román gyermek bár sok nyomorral küzködik, azért jó tanuló, fegyelmet tartó, kezelhető elem. A nép maga törvénytisztelő, falusi társadalmában békés, jámbor, saját dolgai után látó.

Szóval a megbizhatlanság, a hivtelenség vádját a nép (a politikai, faji kérdéseket kivéve) nem érdemli meg. A becsület (omenia), a tisztesség (cinste) tekintetei a nép minden rétegeiben megóvatnak.

A román ember haragtartó, czinyé mintyé (ţine minte). A bántást, sértést nem felejti el. Azt mondja: «megbocsátni megbocsátok, de felejteni nem felejtek» (de iertat te iert, dar de uitat nu te voiu uita). A bosszu érzetét nem fojtja meg benne sem a tér, sem az idő. Módját ejti, hogy egyszer magát megbosszulhassa (rĕsbunare). A románság ezen természete szintén a szolgaság idejéből való, a mikor sok keserüséget nyelt el; megaláztatást, méltatlanságot, sőt embertelenséget is állott ki. Ez a körülmény bosszuállóvá tette.

Ez a természete a románnak ma is igen sok bajba kergeti. A falusi nép által elkövetett legtöbb büntény, vétség és kihágás leginkább a nép ezen természetére vezethető vissza. Igen érzékeny, tehát könnyen sértődik. Legélesebb fegyver vele szemben a guny; legérzékenyebben veszi, ha nevetségessé teszik (a face de rîs pĕ cineva; du-te'n rîs; mânca-te-ar rîsu têrgului). A guny pedig a románoknál nagy szerepet játszik. Igy hamar haragra lobban, hamar verekedik; a gyengébb gyülölködő lesz, bosszut forraló, a minek nem egyszer emberölés, vagy éppen gyilkosság a következménye.

De nem csak a rosszban «ţine minte» (emlékbe tartó) a román, hanem a jóban is. A vele elkövetett jót sem felejti el soha. Nem hálátlan. A szabadságharczban, mikor Alsófehér vármegye a legiszonyubb vérengzéseknek volt a szinhelye, daczára a szenvedélyek és érzések teljes elvadulásának, a mi a polgárharczczal szokott járni, számos lélekemelő példa maradt fenn a román ember háladatosságáról és hivségéről jótevőivel szemben.

Az alsófehérvármegyei románról, mint egyáltalában a román emberről, megjegyezhetjük, hogy mindig olyan, a milyen vele szemben a bánásmód. Jó, emberséges bánásmód mellett jó tulajdonságai lépnek előtérbe; rossz bánásmóddal szemben hasonló oldalát mutatja be. Bár közmondása: tégy jót és várj rosszat (fă bine şi aşteaptă rĕu), mégis ő mint ember a jót jóval fizeti vissza; és hogy a rosszért sem akar adós maradni, az természetes folyománya az emberi természetnek.

Ma már a román sem nem félénk, sem nem gyáva.

A jobbágyot a multban földesurával szemben nem védelmezte senki. A jogtalanság, a bizonytalan talaj lába alatt félénkké, gyávává tette. Ez azonban akkor sem volt általános jellemvonása. Ma már, hogy mindenféle emberi, polgári jogokat élvez, öntudatra ébredt. Jogtudata, a müveltség terjedése a román önérzetet nagyban fokozta; s ez megnyilatkozik ma már mindannyiszor, valahányszor arra alkalom nyilik. Azoknál, a kik teljesen müveletlenek, hogy polgári jogaik fontosságát sem tudják felfogni, még találkozunk a tudatlansággal járó gyávasággal, általában véve a nép jelleméből ez az értéktelen kő kihullott.

Hunfalvi azt állitja, hogy a román a személyes büszkeséget és méltóságot nem ismeri. Nagy tévedés. A román ember egyik kirivó jellemvonása a büszkeség. Bár multjánál, társadalmánál, anyagi helyzeténél s erkölcseinél fogva a román demokrata, ez nem azt jelenti, hogy magát külömb lénynek ne tartsa azoknál, a kik vagyonban, észben nálánál alantabb állanak. A gazdagabb elemeket éppen a személyes büszkeség választotta ki a román néptestből, mert magukat már a bocskoros nemzetben jól nem érezhették. A magyar arisztokráczia számos román eredetü családdal bir, ezeket épen a személyes büszkeség és méltóság hajtotta felfelé.

Ez a büszkeség ma már általános jellemvonása a népnek. A mig a multban a gazdagabb elemek kiváltak s a bocskorral való összeköttetésüket megszakitották, addig ma a román, alant és fenn, büszke eredetére, nyelvére, vallására; eredetét, nyelvét, vallását külömbnek tartja bármely népénél. Ez az általános büszkeség átmegy a nép minden egyes tagjára s egy sem fogja ezen kincseit semmiféle idegenekkel felcserélhetni. Nem csak az idegenekkel szemben büszke a román; a saját társadalmában is az. Az intelligenczia még egyszőrü-bőrü, egészen demokrata; nem türi meg a kimagasló alakokat; közötte csak az a nagy alak, a kit maga tesz azzá, a kiben tehát teljesen megbizik. A nép között azonban már más jelenségre bukkanunk. A falu társadalmában, mint látni fogjuk, külömböző osztályokkal találkozunk, a melyek vagyoni állapotuk szerint külön állanak. A falu előkelői (fruntaşii) a középrenddel (mijlocaşii) nem sok szót szaporitanak, valamint ezek a teljesen vagyontalanokkal (codaşii). Sem házasság, sem családiasabb érintkezés nem jő létre az osztályok között. Különösen az előkelők s ezek közül egy-egy, a ki észben is gazdagabb, az egész község felett kiterjeszti a hatalmát. Ez a körülmény azonban nem zárja ki, hogy a teljesen vagyontalan is ne büszkélkedjék övéi között; ezekre alkalmazza a román a macska közmondását: a rühtől lehull a farka s mégis mind felfelé tartja (de rîie coada îi picà şi ea tot sus o rîdicà).

A román ember előtt leginkább a vagyon imponál. A nagy vagyon előtt meghajlik; a gazdag embert (bocotan) tekintélynek ismeri el. Két nagy urat ismer: a vagyont és a szegénységet, a szükséget. A román ember szivesen szolgálja az egyiket, nehezen a másikat. A

vagyont tisztán az észnek (minte) s a szerencsének (noroc) tulajdonitja, azért ismeri el tekintélynek a vagyont. A vagyon nélküli hetvenkedést kigunyolja, ostorozza (domn cu sula 'n clop). A szegénységet szintén kettőre vezeti vissza: észhiányra és henyeségre. Közmondásaiban nyilatkozik meg a nép ezen tudata. (Miért szegény a szegény? Azért, mert esze nincs; — a henye ember házában a szegénység fénylik.)

Nem áll az, hogy a román ember henye volna. A multban az lehetett, másnak dolgozott s munkájának gyümölcsét nem élvezhette. Nem volt, a mi munkára serkentse. Ma a mócz, a mokán és a völgybeli román iparkodó s a legfáradságosabb munkával keresi meg mindennapiját. A román ma már, ha magának dolgozik, kitartó munkás; ha másnak, energiája lankad. Bámulatos, hogy e nép hegyei között elzárva, földmivelés nélkül, hogy tud megélni s hogy tud keresni annyit, hogy annyi irányu kötelezettségeinek (állami, községi, felekezeti, családi) megfelelhessen. Csak ugy, hogy kevés igényü, kitartó munkás, türelmes, el nem csüggedő. Minden életmódot megragad: ipart üz, kereskedik, állatokat tenyészt, napszámba megy (különösen aratásra) messze vidékekre; házal szénnel, abroncscsal. Az alatt a nők otthon a családtagok ruhanemüiről gondoskodnak, fonnak, szőnek, varrnak s a házi iparban sok ügyességet fejtenek ki. Világos, hogy a román ember csak a legkitartóbb munka és nagy nélkülözés mellett tudja szerény igényeit kielégiteni.

A bajt a román ember, mint emlitém, nagyon kerüli; ha beleütődik, ha még segithet a dolgon, szembeszáll vele, ha pedig már késő, megadással türi azt, vigasztalódván, hogy baj nélkül nincs élet, a szenvedések és a bajok az emberekre ki vannak mérve. Nem csak mély vallásos érzülete, de a predesztinációban való hit is megadásra, türelemre készti a románt, ugy tartván: ez rám ki volt mérve, ugy volt elrendelve (aşa mi-a fost rênduit). A román hiszi, hogy születésekor már egész élete lefolyása meg volt állapitva.

Emberbecsülő az érdemesekkel, gunyolódó a fogyatkozásokban szenvedőkkel, alázatos a felebbvalókkal szemben, a mig azokkal érdekei miatt összeütközése nincs; de merész, szókimondó és küzdelemre kész, ha azokban ügyeinek ellenségeit, rosszakaróit látja.

Az öregeket tiszteli a román; tanácsukat meghallgatja; szereti a rendet; a hazugságnak közmondásaiban is nagy ellensége; igazságérzete kifejlődött, s az igazság előtt, a mit belát, meghajlik; adakozó, vendégszerető; jó, mondhatjuk, lágy szivü.

A román ember önfeláldozó is, a mit Hunfalvi kétségbe von. Semmi sem bizonyitja ezt inkább, mint a keresztbarátság (fraţi de cruce) fennállása a románság között. A keresztbarátság a móczok között a vármegye havasi részeiben most is divatozik. A román népköltészet az önfeláldozás nem egy nemes példáját örökitette meg.

Ki ne ismerné a román vendégszeretetet? A rengeteg

havasok között a román pakulár (juhász) isztinájához elvetődő utas, kiránduló soha sem panaszkodott, hogy a román ember a maga egyszerüségében ne a legszivélyesebben fogadta volna, s a maga módja szerint ne látta volna el mindazokkal, a mikkel birt; ne osztotta volna meg vele falatját. A román családnak ha vendége van, megváltozik a háztáj képe, jobb ételeket főznek, nagyobb tisztaságról gondoskodnak s a házbeliek azon vannak, hogy a vendég a legnagyobb kényelmet élvezhesse, hogy elvigye a háztáj jó hirét. A vendég (oaspe, vindic) a román ember előtt mindig kedvelt s a háztáj, a melynek vendége van, a szomszédságnál ugy szólva irigység tárgya lesz.

A népnek humánus, emberbarát gondolkozását árulja el az, hogy különösen nyári időben, kutak, források mellett, fakupákat helyez el, hogy az utas a szomját elolthassa. Ha kutak, források ut-mentén nincsenek, a falu házai előtt lévő töltésekre helyezik el az utasok számára a vizes edényeket.

A román nem kapzsi, nem fukar; szivesen megosztja embertársaival javait, szivesen segit másokon. Ha korcsmában van s italt vesz, szomszédait mindig megkinálja, maga csak akkor izleli meg italát, ha azok már ittak belőle. — Ha asztalnál ül a román s akkor lepi meg az idegen, bárki legyen az, addig kinálgatja különféle édes szókkal, a mig megizleli ételét, valahogy jobban esik neki a falat, ha azt az idegennel megoszthatja.

A románt, szóval, családi életében tiszta erkölcsösség, egyházi életében a mély vallásosság, állami életében a törvények, a hatóságok iránti tisztelet jellemzi. Az állami szervezetben tehát oly elem, a melyet bölcsen, emberségesen kormányozva a legnagyobb áldozatokra kész; mig hajlamait, igényeit, kivánságait figyelembe nem véve, az államra nézve veszedelem lehet.

7. A román nyelv.

a) A megyei román nyelv.

A román nyelv mindenütt egy. Alakulása korszakában hangtanilag, szótanilag egy proczesszuson ment át. Kétségtelen, egy területen alakult. A nyelvben előforduló idegen hatások azt a területet a Balkán félszigetre helyezik. A nyelvjegeczesedés K. u. az V-ik században kezdődik. Ezeket tényeknek vehetjük. Hogy az a nép, a melynek körében a román nyelv keletkezett, a mai nyelv alakulása előtt honnan jött, miféle utakat tett, amig a Balkánba ért, egyszerü feltevések, a melyeknek semmi tudományos alapjuk nincs.

Kétségtelen, hogy a mai román nyelvet legelőször a Balkánban beszélték. A nyelvnyomok, emlékek oda vezetnek el. A nép elszaporodván, kivándorolt; igy különböző területeken, különbözö hatások alatt a nyelv változásokon ment át s abban egyes dialektusok keletkeztek. A dialektusok a következők:

a) A dunai vagy dákó-román.

b) A maczedo-román.

c) Az isztriai.

A harmadikat Isztriában, a másodikat a Balkánban, az elsőt az ezen helyeken kivül lakó románok beszélik. A magyarországi román nyelv tehát a dunai dialektushoz tartozik; ebből fejlődött ki az irodalmi nyelv is. Ez volna a dialektusok területi felosztása.

Ez a felosztás azonban nem felel meg a körülményeknek, a tényeknek; a dialektusok összekeveredtek; a maczedoni dialektus egyes sajátságaival területenként Magyarországon is találkozunk, a mi azt jelenti, hogy a fölfelé való vándorlás időnként egyes rajokban történt; az elfoglalt területen megmaradt az eredeti nyelvsajátság, vagy a szomszéd hatások alatt módosult. Igy keletkezhetett Erdélyben s egyáltalában Magyarországon a románság között az a sok tájbeszéd kisebb-nagyobb hangtani eltérésekkel; innen van az, hogy ezen a területen

elszórtan mind a három dialektusnak a sajátságaival találkozunk. A tájbeszédek határai megállapitva nincsenek.

A területi dialektusok összekeveredését leginkább mutatja a labialisok (p, b, f, v, m) használata a nyelvben. Nedejdea T.[1] a dialektusokat a labialisok használata szerint különbözteti meg; e tekintetben három jelenséget állapit:

a) A labialisok a latin *i* (ie, e) előtt értéküket megtartják, u. m. piept, fier, vită, miere; ugy a régi *n* sem megy változáson át két hangzó között, p. o. bu*n*ă, lu*n*ă. A labiálisok és az *n* ezen használata a régi Havasalföldön és Magyarország alsóbb vidékein fordul elő.

b) A labialisok *i* (ie, e) előtt különféle változáson mennek át, u. m. bivol (gyibol), vin (jin, zsin), ĭin (jin), ghin (gyin); piept (chept, kept), pchept (tyept). A régi *n* változatlan. Ez a jelenség Maczedoniában, Thessaliában, Epirusban, Albániában; Moldovában, Beszarábiában, Bukovinában, Dobruzsában; Magyarország keleti és felsőbb vidékein; Prahova, Rimnik-Serat, Ialomicza, Buzeu romániai megyékben.

c) A labialisok *i* (ie, e) előtt változatlanok, az *n* azonban két hangzó között *r*-be megy át, u. m. bună = bu*r*ă, lună = lu*r*ă. Ez a jelenség Isztriában fordul elő; előfordult Erdélyben a móczok között, továbbá Moldovában. Ezen rhotaczizálása az *n*-nek két hangzó között a legelső román nyelvemlékekben (Psaltirea Scheiană, Codicele Voroneţian, XV. század), sőt a későbbi Mohácsi Codexben (XVI—XVII.) általános.

Ha már most Alsófehér vármegye román népének nyelvét veszszük szemügyre, s abban a labialisok s az *n* használata után kutatunk, a legérdekesebb eredményekre jutunk. Jelesen találkozni fogunk mind a három sajátsággal; sőt az ugynevezett czinczároknak (Balkánfélsziget) egy különlegességével is (c = ţ).

E szerint Alsófehér vármegye területén a románság nyelvében összekeveredett mind a három dialektus; mind a háromnak a jelenségeivel találkozunk.

A havasiak nyelvében különösen a móczokét és az abrudiakét emeljük ki. A völgybeliek nyelve összekevert; kisebb-nagyobb területeken a labialisok más és más használata fordul elő. A labialisok tisztaságukat Balázsfalva környékén s a Szeben vármegyével határos vidékeken tartották meg.

A havasiak nyelvében a következő sajátságokkal találkozunk:[2]

b-nek a havasban megmaradt az értéke. Mondják: bine.

p, ha *i* (ie, e) követi, *ch*-ba (k) megy át (chiatră = piatră); chicătură; ez a *ch* magyar *ty*-nek is hangzik, igy: ptyatră, ptyele, ptyită.

v, a móczok nyelvében *h*-ba megy át; hin (vin), hinars; a havasaljban a *v j*-vé (zs) lesz, jită = vită (zsită); jinars = vinars (zsinars).

[1] Istoria limbei şĭ literaturei române l. 6—7.

[2] Frânc T.: Românii din munţii apuseni 75—84. l. Pompiliu M. Graiul românesc din Biharea (Conv. Lit. 1887).

f, a havasok felső részeiben *h*-nak hangzik, fier = hier; a havasokban ş-nek; şĕr = fiĕr.

Hasonló változáson megy át a c (i, e) is, ciubĕr = şubĕr, ce faci? = şĕ faşi?

Továbbá a *d*, *t*, *g*, *m*, *n*, ha *i* előtt állanak, hangjukat változtatják.

d = *gy*; deal, dinte = gyal, gyintye.

t = *ty*; tină, teleagă = tyină, tyeleagă.

g = *gy*; ghindă = gyindă.

m = *mny*; miel = mnyel.

n = *ny*; nime = nyime.

Az abrudi nyelvet illetőleg igen érdekes benne az a sajátság, hogy *t* és *c*, ugy a *j* és *d* is két hangzó között a két első ţ-(cz)-nek, némelykor változáson mennek át; jelesen a két elsőből lesz ţ (cz), a két utóbbiból pedig ḑ (z). Igy cinci = ţinţi; unde ţe duci? A *c*-nek ţ-be való átmenetele a czinczárokra emlékeztet. Megjegyzendő különben, hogy ez a sajátság már kivesző félben van az abrudiaknál, azt csak a legöregebbek s ezek között is az autochton lakosok használják még.

Az *n* rhotaczizálása a tulajdonképpeni móczok között fordul elő. Ez is kiveszőben van. Az iskolák az efféle hangtani sajátságokat kiszoritják. A mig ezelőtt 30—40 évvel az *n*-nek r-be való átmenetele általános volt, ma már ez a használat ritkább; sőt vegyesen mondja a a nép l u n ă és l u r ă. A rhotaczizmus főfészkei Albák, Skerisóra, Nyágra, Vidra, Ponorel, Sekatura torda-aranyosmegyei szomszédos községek.

A havasi román nyelv sajátságaiból még a következőket emeljük ki:

Az *i* ie-ből nem tünik el: f*ie*rbe, v*ie*rme, és nem ferbe, verme.

Az *sl* m. csoport megbővül, lesz *scl*, u. m. slănină = sclănină.

Szavak végén hangsuly alatt a nyilt *e* diftongussá lesz: durè, tăcè helyett dur*ea*, tăc*ea*.

Ezen szóalak: i s t a, h ă s t r a, i ĕ s t a, és aiesta (ez), a móczok között divik; a h a s t a, a h a i a, a h e i a, a h ă l a, a i a, a l e a, h i a (ez, az) pedig a havasok aljában, sőt a völgybeli románság között is előfordul.

N o s t r u, v o s t r u személyes névmások általában n o s t, v o s t, noastă, voastă alakban fordulnak elő.

A gerundiumokban a vég *d* elmarad: mâncând = mâncân; ducând = ducân.

A nőnemü nevek genitivusában és dativusában az alak teljes: mam*ei*, sor*ei* és nem mam*i*, sor*i*.

A himnemü artikulus *(l)* nem vész el; nem mondja c a l u, hanem calul, pomul, omul.

Közös vonás, hogy (a) e ş i (kilépni, kijőni) igét minden időben és módban i-vel ragozzák, ieşi, am ieşit, voiu ieşi, ieşii, ieşişi.

S p u n e és p u n e igék egyszerü és összetett perfektumában az *u* nem hull ki; nem mint a havasokon kivül spu(n)seiu, spu(n)serăm, hanem spu*u*seiu, spu*u*serăm. Épen igy történik a r e m â n e (a) igével is.

Ebben az igében: a căuta, a tőbeli ău o-ba megy át: ce coți? Ez a havason kivüli részekben is divatos. Közös használat.

Az (a) da igének egyszerü perfektuma: dedei, dedeşi, dede, dederăm, dederăți, dederă; az utóbbi három alaknál a hangsuly az első szótagon van. Igy ragoztatik az (a) sta ige is.

A reflexiv ige (a sĕ) duce a jelentőmód jelen idejében a tőbeli *u, c*-be megy át: de(i)c, de(i)ci, de(i)ce, e helyett duc, duci, duce; az *c* hang azonban i-vel nyujtatik meg mindannyiszor.

A (a) sfătui, (a) sfădi és (a) sfredeli igékben az *f* labialist a néma *p* labialissal cserélik ki: a spădi, a spredeli.

Morseiu, fuseiu helyett morşeiu, fuşciu hallható. A merg igéből eltünik a *g;* nem mergi, merge, mergem, hanem meri mere, merem. Az imperativus: mergi (menj) helyett néhány havasi községben a vă divatozik: vă copile! vă şi lucra! Menj (indulj) dolgozni!

A mokán községekben (Mogos, Ponor stb.) a fece ige hallható face helyett, p. o. ce feceți voi acolo? Ce feceraţi voi la Abrud?

A mokánok között a măi! és a tu! (te!) megszólításokat felcserélik. A tu! rendszerint csak nőszemélyekkel fordul elő: tu fată! tu nevastă! (te leány! te menyecske!). A măi! csak férfiakra szól: măi bărbate! măi omule! A mokánok felcserélik: măi fată! tu tată!

A havasokon kivül álló részeiben a megyének a labialisok, a következő dentalisok: *t, d, n, l, c,* a torokhangokból pedig a *ch* (k) és a *gh* (g) különböző változásokon mennek át. Mindezen mássalhangzók tisztaságukat részben csak a Küküllő mentén Balázsfalva vidékén és a Szeben vármegyével határos részekben tartották meg. A különféle változatokról a következőkben számolhatunk be:

b = bgy = gy; dobitoc = dobgyitok, bivol = gyibol.

v = *j* (zs) = gy; vin = jin, viţĕl = jiţĕl; laviţă = lagyiţă; vin = gyin; viţĕl = gyiţĕl.

j = ş; fier = şĕr.

m = mny; miere = mnyere; miel = mnyel.

p = pty = ty; pită = ptyită = tyită; piele = ptyele = tyele; piatră = ptyatră = tyatră.

A dentálisok közül *i* (ie, e) előtt meg-j-sül:

d = gy; deal = gyal; diac = gyiac; unde = ungye.

t = ty; munte = muntye, tiran = tyiran.

n = ny; nime = nyime; neam = nyam.

c (e) = ş; ce faci? = şe faşi?

l = ly; leaţ = lyaţ.

A torokhangok közül:

ch (k) = ty; chip = tyip; curechiu = curety.

gh (g) = gy; ghindă = gyindă.

További eltérések:

s (sz)-re nézve *t* előtt több esetben ş-sé módosul: eşte, noştru, este és nostru helyett.

A cyrill ѕ (ge gi) nem különbözik a *j*-től: impunge, june egyértékűek.

A magánhangzókat véve:

o hangsulytalan *u*-ba változik: român, = rumân; dormim = durmim; néha ă lesz; toți tăți.

ă, î (â), nem cseréltetnek fel, tisztán hangzanak mindenütt: pâne, pară.

e, szó kezdő, meg-j-sül: este = ieste, earbă = iarbă.

ie-ből az *i* eltünik: ferbe, verme, nem pedig fierbe, vierme, mint a havasiaknál.

ea diftongus egyszerüen *a*-nak, az *oa* magyar *a*-nak hangzik: s*a*ră, m*a*ră (magyar *a*), nem pedig seară, moară.

ea szó végében nyilt *e*-be megy át, soha sincs diftongizálva: mea = mè; şedea = sedè.

Az *n* rhotaczizmusa csak egyes szavakban maradt fenn: nime*r*ui = nime*n*ui; măr*u*nțel = măn*u*ntel; ve*r*in = ve*n*in.

Szótani különbségek:

l, mint artikulus, a szavak végén elkopott, az artikulus voltaképen egy egész *u*: om*u*(l), car*u*(l), cal*u*(l), az l nem hangzik, mint a móczoknál. A többesben oameni-i helyett egyszerüen oameni fordul elő.

A himnemü artikulus genitivusát lui, gyakran használják nőnemüek előtt: a-lui sorumea, a-lui Maria.

Ugyancsak ez az artikulus általában a szók előtt fordul elő, mikor az a szavak végén volna alkalmazandó: al lui tata, e helyett al tatălui.

A nőnemü egyes genitivus és dativus mam-ei, sor-ei rendes alakjai mam-i, sor-i alakokkal vannak felcserélve.

A nőnemü többes nominativus *e* helyett *i*-t vesz fel.

Am segédigének egyes harmadik *a* és többes harmadik személye *au* helyett szintén *a*, ugy, hogy a két alak között nincs különbség.

A himnemü *al* és a nőnemü *a* másodrendü artikulus alakjai *a*-ban egyesülnek: *a* (al helyett) omului copil, *a* mamei fată.

A voiu segédige elveszti a kezdő *v*-t; lesz tehát: oi, ei, a, om, îți, or.

A dau és stau igék egyszerü perfektuma nem dedei, stetei, hanem dădui, stătui, stătuși, dăduși, éppen mint Moldovában.

Végre *â*mblu helyett *u*mblu, és *v*ulpe helyett *h*ulpe hallható.

Mindezekkel azonban nincs kimeritve a népnyelv különbözése az irodalmi nyelvtől.

b) Román szókincs a magyarban.

Az idegen hatások kimutatása a román nyelvre feladatunk körén kivül esik. A magyar és a román nyelv kölcsönös hatásával azonban foglalkoznunk kell. Ez a kölcsönös hatás különösen a két nyelv szókincséből világlik ki.

Ismertetni fogom először a román hatást a magyar szókincsre. A magyar nyelvben előforduló román elemeknek a kimutatásával legelőször Edelspacher próbálkozott meg 1876-ban (Rumun elemek a magyar nyelvben. Ny. K. XII. 87—116). Azóta dr. Szinnyei József dolgozott komolyan e téren. (A magyar nyelvbe átvett oláh szavak, M. Nyelvőr 1893—94). Ezt a gyüjteményt saját gyüjtésünkkel fogjuk kiegésziteni. Természetes, csak a megye területén használatos román szavakra terjeszkedünk ki. A megye területén a román nyelvből a következő szókat használja a magyarság:

afonya: áfonya, rom. afină: vaccinia nigra; myrtillus.

áfuriszál: excommunicatio, anathemate facio; az anyaszentegyházból kirekeszt, annak szentségeitől eltilt; maledico, execror: átkoz, megátkoz. (Bud. Lex.) Az oláh papok ne áfuriszáljanak, régi tilalom. Rom. afuris-(esc, ire, it).

ákáczió s: izgága, akadékoskodó, gáncsoskodó, rom. acaţ: appendere, pendre', akaszt.

ánumé: nomine tenus, nominanter; nahmentlich; nevezetesen, névszerint, nézve, éppen. (Budai Lex.) Ánumé nekem küldte; ánumé csináltatott magának czipőt, azaz egyenesen nekem küldte; egyenesen névre, magának csináltatott czipőt.

árdéj: paprika; rom. ardeiu; az ard—, ég, éget ige családjához tartozik.

ármurár: 1. marhatályog; 2. marhatályogot gyógyitó növény; rom. armurar.

árnics, árnyincs: szines gyapot fonal.

bács: juhász, számadó juhász; rom. baciu.

balán: szőkeszőrü juh; rom. bălan: blond.

bálmos: kukoriczalisztből, sajtlével készitett étel; rom. balmoş, mokánétel.

banya: grand'-mère, Grossmutter; rom. bună, nagyanya.

bázsokura: csufolás, boszantás; rom. bajocură; bat-joc, a bate joc de cineva: csufolni valakit, csufolkodni valakivel.

berbécs: vervex, haromel; kos, ürü; románul: berbece: kos.

berbencze: veder nagyságu kis hordó, berbinţă: átalag, doliolum, Fässchen (Budai Lex.)

beszerika (Erdélyben széltében); rom. beserică, templom.

bisziok; rom. biesnioc, a románoknál igen keresett kerti virág, ocimum basilicum.

bojár: bojér (Erdélyben általános); rom. boier, nemes, ur.

bolován (Erdélyben mindenfelé hallható); rom. bolovan, scopulus, vel globus lapideus; kő vagy kődarab. (Budai Lex.)

Nagy bolovánnal agyonütötte.

bolunzia; a magyarból átment bolond (bolund) visszakerült román alakja *ie* képzővel. Boluzie, ostobaság.

borbát: «gyors, serény, szorgalmas»; rom. bărbat: férfi, ember.

bors: korpa-czibre; rom. borş.

borta: odu a fában; románul bortă, ugyanazon értelemben.

botyezál, keresztel; megszid, lehord; rom. botez-(are, at).

boszkonyál (Erdélyben általános), megboszkonyált valaki, megkuruzsol; rom. bosconesc, kuruzsol.

bosztán: tök, disznótök; rom. bostan ugyanazon értelemben.

brustuj: arctium lappa, bardane; rom. brustur: széles lapu-féle közönségesen ismert növény.

buha: borzos értelemben; rom. buhă: bagoly.

buháj; rom. buhaiu, szür.

buruján (Erdélyben mindenütt hallható); rom. buruiană, herbe, mauvaise herbe; burján, gyom, dudva; herba inutilis; egyáltalában ember által meg nem ehető növény (Budai Lex.); «menj, szedj a disznónak burujánt.»

buzdugány; rom. buzdugan, buzogány.

bukáta: étel, eledel; románul bucată: falat; többese: bucate: gabonanemüek.

bulz: sajtocska; rom. bulz, voltaképpen darabot jelent; leginkább puliszka- és sajtdarabot értenek alatta; un bulz de caş, de mămăligă. Bulz jelenti egyenesen a meleg összegomolyitott puliszkadarabot, a melyben sózott turó van elhelyezve.

bulandra: feslett erkölcsü nő; rongyos öltözet; rom. bulandră: rosszféle nő, szajha.

butuk: tuskó, vastag tőke; rom. butuc: favágó-tőke, tuskó.

buzáta: nagy ajaku; rom. buzat: vastag ajaku.

buzsenyicza: füstölt kecskehus; rom. bujeniţă hasonértelemben.

czárina: müvelés alatt álló mezőt, szántóföldet jelent; rom. ţarină, megmüvelt föld, mező, ugar, vetés.

czimbora; rom. simbră: societas, communio, commertium; gemeinsamkeit, compagnie.

czinczár: szunyog, vékony; rom. ţinţar: szunyog.

czujka: pálinka; rom. ţuică.

czáp; rom. ţap, bakkecske.

csápsza: főkötő; rom. ciapsă.

csemáj: ügyetlen, pipogya; rom. ce mai; csemáj legény!

csimpolya: duda, furulya; rom. cimpoaiă, hasonló értelemben.

czinyé-mintyé, észbe, emlékbe tart, nem felejt. Az oláh czinyémintyé ember, a bántalmakat el nem felejti. Erdélyben széltében használatos.

csobán: juhász; rom. cioban.

csokány: csákány; rom. ciocan; csoknyal: összeüt; rom. ciocni.

czuczurál, üstököt megráz; rom. ţuţur-(are, at).

csokotyál: rom. ciocn-(esc), összeüt, koppint, összetör. A gyermekek husvétkor pirostojással szoktak csokonyálni.

csápa: hagyma; rom. ceapă.

csutora (Erdélyben mindenfelé hallható); rom. ciutură, rövid pipaszár, melynek a pipába járó végét a tulajdonos gyakran a szájába veszi s azt szopogatja.

csuda: bosszuság, dacz; rom. ciudă; csudából is megcsinálom, azaz csak azért is megcsinálom, hogy bosszankodjál; daczból. A román hason értelemben használja.

deszkentál: ráolvas; rom. descântare.

domnáné; rom. doamnă, urnő, uri asszony. «Nagy domnáné leve belőle.» — «Ne légy olyan nagy domnáné!»

donyitza; rom. doniță, culigna, cupa, scaphium, kártyus (B. Lex.)

drák; rom. drac, ördög.

drányicza: nagyobb zsindely; felhasitott fenyő rudak, a melyekből havasi részekben a keritéseket csinálják; rom. draniță.

druga: nagy orsó, a melyen a gyapjut fonják; drugál: gyapjut fon; rom. drugă, hason értelemben.

dulcsásza (dulcsácza), édesség, czukornemü csemege; olaszul dolcezza, spanyolul dulceza; douceur (Cihac Dict.) közhasználatu rom. dulceață.

entyinál: köszönt, felköszönt; rom. închina.

eszkába (iszkába, Erdélyben mindenfelé). A tekenyők eszkábálásával különösen a czigányok foglalkoznak. Kolozsvárt is bejárják az utczákat, kiáltván: Eszkábálni tekenyőt! Az iszkábál alak is divatos. Rom. scoabă, subscus, fibula, (vas) kapocs; burin, ciseau. Scob-(esc) kiváj; piszkál, kivés, kivág.

esztena: juhakol; rom. stînă, istină.

fataró: hermafrodita; rom. fătărău.

fattyu; rom. făt.

ficsor: legény; rom. ficior, fiu, legény.

furkoly: nagy villa; rom. furcă, villa, furcoiu: nagy villa.

furkucza; rom. furcuță, villa.

fustély; rom. fuștel, fustis, füstély; gradus, lajtorja-fog, lépcső.

fuzsitos: hóbortos, féleszü, szeles; a román (a) fuge igének fugit alakjából.

galáta: faedény, nyáron a juhokat fejik belé; rom. găleată, fejő veder, muletra, mulctrum. (Bud. Lex.)

gérzsa: mankó; rom. cârjă, crosse, béquille; általában fenn meghajlitott botot jelent; innen hivják a püspöki botot: cârjă episcopească.

gurucza; «adj egy kis guruczát», «csókolnám meg azt a kis guruczádat», rom. guruță, szájacska; átvitt értelemben: csók; a gură (száj) kicsinyitése.

gárgya; kutgárgya, kut keritése; rom. gard, keritès.

gircsáva: zavar, bajszerzés; rom. gîrceavă.

gelyáta: fenyőedény a juhok fejésére; rom. gălată.

gusa: golyva, begy; rom. guşă.

guzsba: üstrud, üsthorog; rom. gujbă.

gyéfel: semmikép, sehogy sem; rom. de fel.

hájdá: nosza, rajta!; rom. haida,

rajta, nosza; hai! haida! interj. Hai mei, haida mei! jöjj!

haricska: tatárka, pohánka; rom. hirişcă.

hiriba: gomba; rom. hribă; hiribi-gomba.

hoda: vadrécze-faj; rom. hodă.

hodáj: külső birtokon lévő cselédház; rom. odaià, hodaiă, szobát, lakrészt jelent.

hora: ének, tánecz; rom. horă.

hurdukál: hordót hurdukálni, guritni; össze-vissza beszélni, veszekedni; rom. hurduc.

huruba: vityilló, putri, viskó; rom. hurubă; leginkább a czigányok lakóhelyét jelenti.

kacsula, kacsulia: bárány-bőr sapka; rom. căciulă.

kálik: szegény, nyomorult; rom. calic, hasonértelmü.

kalugyer: remete; rom. calugăr.

káptyus: becsipett, részeg, bolond; rom. captioş, captiu.

kaliba (kajba, kajiba, Erdélyben közhasználatu); rom. colibă, cabane, chaumiere, ó-szl. koliba, tugurium; az uj szláv nyelvekben általános.

kápuczán; rom. căputan, lovaknál a szájfék, kötőfék; rom. căput, căpuciu, fejkötő.

kárin-kétró, mikor látta, hogy nincs kárin-kétró, feladta magát, nem volt menekvése; románul care în cătrău, ki a merre, ki erre, ki arra.

kinyé-kinyestyé, mikor valaki valamit nem jó szivvel cselekszik meg; «Megcsinálta ugy né kinyé-kinyestyé», azaz nem szivesen, kénytelenségből; rom. câne-căneşte.

kircséj; rom. cercel, leginkább a többes használatos: cercei, fülbevaló.

klopotyál; rom. clopot-(esc, ire, it) harangoz.

komárnyék: «az a hely, a hol a juhokat fejik»; rom. comarnic, a szláv kumaninŭ-ból. A románban sok helynév, u. m. Comana, Comarnic.

kocsán: kukoriczacsutkó; rom. cocean.

kolindál (korindál): kántál; rom. (a) colinda.

kótya: labdajáték; a négyes, a nyolczas kótya kedvencz játéka a gyermekeknek. Rom. ciocota, röviditett alakja: cotea.

kaláka: kétségtelenül a román clacă-ból származik; szlávul: tlaca; a *tl* a románban *cl*-be megy. Betlen—Beclean, hitlen—hiclean.

kupicza: kis mérték; rom. cupiţă.

karucza: kis szekér; rom. căruţă. A románban az ökörszekér car; lószekér a car nőnemü kicsinyitése: căruţă.

kirlán: az anyától elválasztott bárány, nem szopó bárány; rom. cârlan, hasonló értelemben; jelent egy éves csikót is.

kerpál: össze-vissza beszél, zsanol. «Ne kerpálj már annyit!»; ne beszélj már annyit. Rom. cârp-(esc, ire, it) igéből, foltoz.

kobza: koboz; rom. cobză.

kocsorva: szénvonó; különösen kenyérsütő kemenczénél; rom. cociorvă.

kokonyicza; rom. coconiţă; virgo, puella; szüz, leány;

puella nobilis, kisasszony; czimzési forma: domina, hera; asszony, ifju asszony. A cocona kicsinyitése.

kotyecz; rom. coteț, disznó-ól.

krucsa; rom. cruce, kereszt, érdem-kereszt; «krucsát csinálhatsz pénzedre, meg nem kapod»; «érdemeinek jutalmául kapott egy krucsát».

kurcsa (kaptány); rom. cursă, tőr, kelepcze; tendicula, decipula; falle, schlinge. (Budai Lex.)

kusztura; rom. custură, lamina cultri usu detrita, rozsdás vasa valamelyik késnek (Budai Lex.), rossz kés.

kutkusa, szopó bárányból készült étel; rom. cutcuşă.

lipitor; rom. lipitoare, nadály, vérszipó; ragadós ember.

lunga; rom. lungă (a lung femininuma); hosszu. «Hová mégysz te lunga?»

lunátyik: holdkóros, félbolond; rom. lunatic.

kompona: mérő serpenyő; rom. cumpănă.

kópé (góbé); rom. copil: fiugyermek.

korturar: sátoros; korturár-czigány; rom. corturar.

kozsok: juhbőrből készült ködmön; rom. cojoc.

kozsokár: kozsókkészitő mester; rom. cojocar.

kukucsi: gyermek-kényeztető; rom. cucucă.

kukuta: bürök; rom. cucută.

kurászta (gurászta): összement tej; a megborjuzás után fejt tehéntej összemegy, ezt hivják románul: corastă-nak.

kurka: pulyka; rom. curcă. Kurkán himpulyka; rom. curcan.

kuszkra apa-, vagy anyatárs; rom. cuscru.

liliák: bőregér, denevér; rom. liliac.

lingyik: csikló; clitoris; rom. lindic.

lingar: tányérnyaló, hizelkedő; rom. (a) linge, nyal, lingar, nyaló.

lunguj: magas ember; rom. lung.

macsuka: bütykös bot; rom. măciucă.

máj: ne máj dicsekedjél, ne dicsekedjél már annyit; a rom. mai (lat. magis).

maláj: kukoriczalisztből készitett kenyér; kukoricza; rom. mălaiu.

márfa: portéka; rom. marfa.

maricska: játék-malmocska, a gyermekek csinálják; rom. morişcă (moará-ból).

masa: bábasszony; rom. moasă.

maszurál: mér, méreget; rom. mesur-(are, at).

matánya; rom. mătanie; prosternation, génuflexion, penitence; μετάνοια (Cihac Dict.); poenitentia, profunda corporis inclinatio; földig való lehajlása a testnek (Budai Lex.). Matányát csinált előtte, mintha éppen Isten lett volna. Matányát csinál, mintha oláh volna.

mócz: a topánfalvi havasi román lakót nevezik igy. A magyarban különben a paraszt oláh gunyneve is. Rom. moț, cirrus, galea, juba; konty, bub, bóbita. (Bud. Lex.) A havasiak hosszabb hajfürtöt növelnek, innen van az elnevezés.

morgyál (moritol), meghal, kimulik (tréfásan); rom. mor-(ire, it).

mula: rest; «ne légy olyan mula te!» rom. mulă.

norok; rom. noroc, szerencse. «Nem volt hozzá norokja.»

matahála: nagy, otromba testü, lepeses, nőkre alkalmazzák; rom. mătăhală.

matrizsál: kotorász; rom. motroş-(esc).

meringya (miringya): utravaló étel; rom. merinde.

meringyár: az az asztalkendő, a melybe az utravalót elhelyezik; rom. merindar.

mesztikál: összekever, összeönt, elegyit; rom. mestec-(are), latinul: masticare.

mokány: havasalji lakó, paraszt, neveletlen; rom. mocan, hason értelemben.

mosia: örökség, kis földbirtok belső lakó házzal; rom. mosie.

mosuj: nagyapa, öreg apó; rom. moş nagyapa, öreg.

munyekár: ujjas; rom. mânecar.

murit: (muritok) meghalt; rom. mor-(ire, it) meghal.

nanás: násznagy; rom. nănaş. Erdélyben a főuraknál is divatban voltak a «nánásos» ebédek, a melyen a lakodalmi násznagyokat, vőfélyeket stb. szokták megvendégelni.

nunta: menyegző, lakodalom; rom. nuntă.

nyám: rokonság, nemzetség; rom. neam.

nyegocz: vásárba vitt portéka, holmija valakinek; rom. negoţ.

nyegoczás: a ki nyegoczczal kereskedik, handlé-féle.

nyekezsál: küzködve, kinlódva él; rom. necăz-(esc, ire, it), kinlódik, nyomorog.

nyirásza menyasszony; rom. mireasă.

nyiristye: tarló; rom. miriş te.

orda: édes ţuró-féle; románul urdă.

paculár: juhász; rom. păcular.

palacsinta: tészta-étel; rom. plăcintă.

panusa: kukoriczakóré; rom. pănuşă.

papaláptye: lágy ember, Erdélyben mindenfelé; románul papă-lapte.

palaj, «sok palaj van itt a mi hegyünkön»; rom. plaiu, hegyi ösvény, havasokon keresztül járó ut. (Bud. 6 Lex.) Jelent még tisztást, lapályt is.

palaria; rom păläriă, kalap.

papuczán: két águ bot, melynek egyik ága sokkal kisebb. Ezzel hozzák haza a szegény emberek az erdőből a fát.

pászma: matring; rom. pasmă, écheveau; fasciculus, strehne (B. Lex.) De jelent részt, táblát. A kapálók, aratók mondják: Én pászmámat (részemet) learatom, megkapálom; vagy: jó nagy pászmát (táblát, részt) arattunk le.

poszkona: patkoncza, nem teljes virág, poskona-szegfü. Hihetőleg a román boscona-ból ered, varázs, kuruzslás. A ki nem kelt tojásokról mondják, hogy megkuruzsolta valaki, a teljes virágról is feltehetik, ha patkancza támad belőle.

pazsura: (Erdélyben közhasználatban van); falco albicilla, aquila (Cih.), aquila; sas; Adler (Budai Lex.); rom. pajură, sas, kétfejü sas, czimer. A magyar ezen utóbbi jelentéssel

vette át. A forradalomban általános volt a hit, hogy az alkotmány ellen lázadó románok (a tribunok és az egyes harczolók) Bécsből pajurákkal, császári czimerekkel, kétfejü sassal, mintegy jogositványnyal voltak ellátva. A román ember a császári kétfejü sasos czimert pajuranak hivja.

popa: (Erdélyben közdivatban van); rom. popă, pap, lelkész.

pene-lumé; jelentése: soha, vagy mig a világ világ lesz; rom. până-i lume.

picsóka: holianthus tuberosus; napraforgóhoz hasonló növény, a melynek földalatti pityókaszerü gyümölcsét enni szokták; rom. picioică.

posztáta: rom. postată, ordo, series, rend, sor.

potor: aprópénz jelentéssel fordul elő; rom. potor, poltra, poltura.

poznás: bajszerző, kötekedő; poznás ember; rom. poşnă, tréfa, bolondság.

pretyina: rom. pretin (ă), barát. «Fizethet bátran érette, ugyis nagy pretyinája volt.»

preutyásza: rom. preuteasă, papné.

prunkuj: rom. prunc, puer, gyermek; tovább képzése -oiu nagyitó képzővel: pruncoiu, nagyobbacska, korához képest fejlettebb gyermek. A magyarban prunkuj kényeztető jelentéssel bir.

prépégyit: elzüllött; románul prepedit. Prépégyit ember lett belőle.

preszkura: rom. prescură, pain benit, oblatio; szentelt kenyér, áldozatra szánt kenyér.

puju-mámi: Erdélyben mindenfelé divatozik. Kényeztető jelentésü. Az anyának kedvenez, elkényeztetett gyermekét értik alatta. «Nem szabad bántani, mert puju-mámi gyermek»; rom. puiul mamii; puiu, artikulálva puiul, fiókát, csirkét jelent, mamă, anya, anyának a fiókája.

punzurál: azért még senkit fel nem punzuráltak, felakaszt; rom. spănzur- (are, et.)

pupuza: bubos (büdös) banka; rom. pupăză, huppe, puput, une sorte de gâteau; ol. bubula (Cih. Dict.)

papusa: csomó; gyermekbuba, játékszer; rom. păpuşă.

picigus: czinege; rom. piţiguş.

plop: jegenyefa; rom. plop.

poján: erdőközi tisztás, mező; rom. poiană.

polékla, porékla: vezetéknév; rom. porecă.

pomana: alamizsna, isten nevében tett, nyujtott ajándék; rom. pomană.

prikulics: rossz lélek, kisértet; rom. priculiciu.

pucza: penis infantis; rom. puţă.

puj: kapálás alkalmával kivágott törökbuza-szál; rom. pui, hasonló értelemben; fióka.

pujkucza: jérecze; rom. puicuţă.

punga: zacskó, erszény; rom. pungă.

purecsa: egy gyermekjáték, bolha; rom. purece: bolha.

pusztia: puszta; rom. pustie.

putregáj: rodhadt, korhadt; putregáj, fa, ember; rom. putregaiu.

rezmericza: zürzavar, zene-

bona, harcz, háboru; rom. rezmeriţă, hasonló értelemben.

rebdál: tür; rom. rebd-(are, at).

rezsnyicze; rom. râşniţă, moulin á bras (Cih. Dict). Kis őrlő, melynek felső kőkerekét kézzel hajtják; leginkább sót és kukoriczát őrölnek vele.

róta; rom. roată, kerék. Rótába körül állani. Nincs ki mind a négy rótája, azaz hiányzik egy kereke.

rogozsina: gyékény; rom. rogojină.

sod: tréfás, bolondos; rom. şod.

simáj; biztató felhivás: tovább, nosza, rajta; még elébbre; rom. şi mai, şi mai încolo, továbbra is.

sogoricza; a román -iţă képzővel visszakölcsönzés; rom. şogoriţă.

sustár; rom. şuştar, fejő sajtár, muletra.

sopotyál: suttog; rom. şopt-(esc, ire, it).

szemuncza: ivadék, nemzetség; rom. sămânţă: mag, ivadék.

szerecsia: szegénység; rom. seracie.

szérékucz: rom. serăcuţ kissé szegény, szegényecske, román serac szegény, -uţ kicsinyitővel.

szerentok: szegény, nyomorult; rom. serăntoc.

szodusz, közdivatu szó; rom. s'o (a) dus, elment, eltünt. Kártya közben használják, különösen jelentvén, hogy a játékát valamelyik elveszitette.

szopornicza: lóbetegség; rom. soporniţă.

sztráicza: tarisnya; rom. straiţă ugyanazzal a jelentéssel.

sztramatura: szines fejtő; holmi; rom. strămătură.

sztrunga; rom. strungă, caula mulgendis ovibus, estrunga (Bud. Lex.); hordható vessző-táblákkal bekeritett hely, a hol a juhokat fejni szokták.

szumán, szukmán: habit de paysan en drap ordinaire, espèce de manteau, de paletot. (Cihac Dict.) A szó előfordul minden szláv nyelvben. Rom. suman, sucman, szokmány, czondra, sagum; ein grober bauernrock. (Budai Lex.)

szusz; rom. sus, fel. Mondják különösen a földről feltápászkodó gyermeknek: «No, szusz, fel!»

szilimán: sovány, vékony, vézna; szegény; rom. siliman, sirimán, serman: szegény.

szilistye: platz, wo ehemals ein bewohnter ort war (Cihac: Dict. d'Etym.); rom. sălişte.

szokotál: gondolkodik, számol, fontolgat; rom. socot-(esc, ire, it).

szplina: lép; rom. splină.

spurkát: megronditott, tisztátalan; spurcat; edény, hely; rom. spurcat.

szufla: lélekzet, lélek; rossz a szuflád is, lelked, a lélekzeted is rossz; rom. sufl-(are, at,): fú, lélekzel.

tácsol, letácsol: elhallgattat, letorkol; a román parancsolóból: taci! hallgass.

tanda-manda: mondják, mikor valaki olyant beszél, a minek semmi magja, értelme nincs; üres beszéd; rom. tanda-manda, treanca-fleanca.

tézsola: az a rud a tézsola, a

mely a négy ökrös fogatnál az első két ökörnél van; rom. tănjală, temo anterior, előljáró rud. (Bud. Lex.)

tolhár: a román tălhar visszavétele; egész életében tolhár volt.

trába; rom. treabă, negotium, actus; dolog, baj; am o treabă cu tine, negotium mihi tecum; dolgom, bajom van veled. (B. L.) Valami trábája akadt vele, azt igazitja.

trábáz: a rom. treabă-ból. Addig trábázott vele, mig ő is hurokra került; ezek mindig együtt trábáznak, rossz lesz a vége; titokban összesug-bug, paktál. Ne trábázz vele, ne szövődj vele!

trékut: mondani szokták, mikor valaki valamivel elkésett; véget is jelent. A halálos betegről mondják: «annak már trékut». Forgalomban van Erdélyben mindenfelé; rom. trec-(ut), halad, arra megy, jár, mulik; átmegy, megjár; trapici, passer, traversar, parcourir, transférer, fuir, venir, expirer. cesser. (Cihac Dict.)

trilemnyé; rom. trei lemne, szó szerint: három fa, valódi jelentése: akasztófa. «Hogy függnél a trilemnyén.»

tepelák: erőtlen, gyenge; rom. tepelac.

tóka: két végénél felakasztott fa, deszka, érczlap, a melyre fa, vagy vas kalapácscsal ütni szokás, jeladásra van szánva; faharang a román templomokban; munkás-telepeken van használatban, ezekben az idő jelzésére; rom. toacă.

tokány: vagdalt hus, étel; rom. tocană.

tránká-flánká: értelmetlen, semmiskedő beszédre mondják; rom. treanca-fleanca.

tropotya, tropotyál: zajjal jár; rom. tropot-(esc, ire, it).

turma: nyáj; rom. turmă, nyáj, leginkább juhnyáj.

virvár: zürzavar, zaj; rom. vîrvară.

vájlogat; rom. vai! jaj! vai de mine! jaj nekem! «Ne vájlogass (jajgass) már annyit.»

vojnyik: vaillant, valeureux, brav, fort, gaillard (Cih. Dict.); rom. voinic, bátor, vitéz, erős.

zára: vajveréskor maradt hig savó; rom. zară.

zágyia: előruha, kötény; rom. zadie.

zeboval: késedelmez, sokat ne zeboválj; zábov-(esc, ire, it).

záma: lé, leves; rom. zamă.

zsorda: hosszu karó, pózna; rom. jordă.

zsintujála: juh-tejfel, a miből a bálmost készitik; rom. jintuială.

zsenticze: felforralt sajtlé; rom. jintiță.

zșukáta: táncz; rom. joc-(are, at).

Ezek volnának az ismertebb román szavak az alsófehérmegyei magyar köznyelvben.* Hogy a szavak minő hangtani változá-

* Meg kell jegyezzük, miszerint ugy az elősorolt szavak, mint a következő román közmondások jelentékeny része nem mondható közhasználatunak az alsófehérmegyei magyar köznyelvben, hanem azok inkább a románság nagyobb tömegébe bezárva élő csekély számu havasi magyarság által nem annyira átvétetnek, mint kevertetnek a magyar beszédbe. Szerk.

sokon mentek át az átvételnél, felesleges lesz kimutatni, e tekintetben utalunk dr. Szinnyei József fennebb említett munkájára.

A román hatás a magyarban más tekintetben is jelentkezik. A magyar szeret a román közmondásokra hivatkozni. Rendes formula: «A hogy az oláh mondja»; itt az illető mondást románul idézi. Az ismertebb mondásokból ide igtatok egynehányat:

«Kinye-kinyestye» (câne câneşte)... nem szivesen, muszájból, kénytelenitve.

«Dáké muszáj bukurosz» (Dacă musaiu, bucuros)... ha muszáj, szivesen.

«Plinzsé si plăteste» (plânge şi plăteşte)... sirj és fizess.

«Frátye nyé frátyé, brinzái pé bányi» (frate ne frate, brânza-i pĕ bani); testvér ide, testvér oda, a turónak ára van.

Szusz parintyé!» (sus părinte!) fel pap!

Hoppá lelé porumbele!» (Hopa lele porumbele!) A menyecskékkel incselkednek e szókkal.

«Trékut bábá ku kolácsi» (A trecut baba cu colacii)... elhaladt az öreg asszony már a kalácscsal.

«Brinzái bună dái în burduhán gyé kinyé» (Brânza-i bană da-i în burduhan de câne)... a turó jó, de kutyatömlőben van.

«Butuk lá usé!» (Butuc la uşă)... nincsenek otthon... elment az esze. A román ember, ha hazulról eltávozik, tőkét tesz az ajtaja előtt, vagy seprüt, a mi azt jelenti, hogy senki sincs otthon.

«Punyé puská si tyé rógé» (pune puşca şi te roagă)... tedd le a puskát s könyörögj; add meg magad.

«Kuju czinyé kászá» (cuiu ţine casa)... szeg tartja fenn a házat.

«Kuj ku kuj» (cui cu cui)... szeget szeggel.

«Tándá-mándá; trénká-flénká» (tanda-manda; treanca-fleanca)... az üres, haszontalan beszédre mondják.

«Vremé gyé krizsmé» (vreme de crismă)... koresmai idő.

«Nu tyé leszá omulé» (nu te lăsa omule), ne hagyd magad ember!

«Lupu-s sztyimbé pérul»... (lupul îşi schimbă părul)... a farkas elhagyja a szőrét.

«Ku muszká pé kăcsulă» (cu musca pe căciulă), megjegyzett ember, légy van a sapkáján.

«Áj kártyé, áj pártyé» (ai carte ai parte), van irásod, van részed is.

«Vézi csé fácsé bĕuturá», (vezi ce face băutura!)... lásd, mit csinál az ital!

«Fé binyé si ástyapté réu»... tégy jót és várj roszszat.

«Czinyé-mintyé» (ţine-minte)... bosszuálló.

«Domn ku szulá'n klop» (domn cu sula'n clop)... olyan ur, hogy ár van a kalapjában; fenn az ernyő, nincsen kas.

«Dáké náj norok»... (dacă n'ai noroc)... ha nincs szerencséd stb.

«Pápé-láptyé ember» papálapte), gyenge, erélytelen, lágy ember.

«Lá gyál!» (la deal!), ha valaki megijedve menekül; hegyre!

«Fugáj rusinószé dár ij szénétósze» (fuga-i ruşinoasă dar îi sanatoasă), szégyen a futás, de hasznos.

«Bléstémát ember» (blăstămat), átkozott, elesett ember.

«Csufu csufulestyé», (ciufu ciufuleşte) . . . a csuf csufol.

«Nu styi mokánu gyé csé trábéj sofránu» (nu stie mocanul de ce traebă-i sofranul) . . . nem tudja a mokán, mire való a sáfrány.

«Punyél zsosz kéj bénosz» (pune-l jos că-i bănos) . . . tedd le, mert gazdag. A meghalt vagyonos emberek koporsóját a sirig többször leteszik.

«Csiné impártye pártyé-s fácsé», cine 'mparte parte 'si face), a ki oszt, magának osztalékot csinál.

«Szérécsié ku csukuri», (Sărăcie cu ciucuri), szegénység bojtokkal.

«Kum ij mutu máj vojnyik» (cum îi mutul mai voinic) . . . mikor a néma a legvitézebb.

«Si ku puj si ku vové», (şi cu pui şi cu oue) . . . csirkével is, tojással is egyszerre nem lehet.

«Magár inkélczát» . . . (măgar încălţat), csizmás szamár.

«Lászé szé tye lász» (lasă-me să te las), engedj el, hogy elengedhesselek.

«Afaré gyin bálház» (afară din balhaz), ki a bálházból!

c) A magyar hatás a román nyelvre.

Bár igen érdekes volna annak a hatásnak a kimutatása, a melyet a magyar mondattani szempontból gyakorolt a románra, a mi onnan van, hogy azok, a kik nálunk a román nyelvet kezdetben müvelték, többnyire magyarul gondolkodtak, a nyelv müvelését is magyar alapon kezdették meg, ezuttal csak a román nyelvbe átment szavakkal foglalkozunk, még pedig tisztán azokkal, a melyek Alsófehér vármegye területén ismeretesek.

A magyar elemek kimutatását a románban Roessler Róbert inditotta meg (Romänische Studien). Utána Hunfalvy Pál (Nyelvt. Közl. XIV. 1878. A rumun nyelv) foglalkozott a kérdéssel. 1879-ben Cihac A. (Dict. d'étym. dacoromane, éléments magyars, 474—540 l.) tekintélyes számu magyar elemet mutat fel, mig végre Alexi György (Magyar elemek az oláh nyelvben, 1888.) részletesebben foglalkozik a kérdéssel. Mindezek a gyüjtemények azonban nem teljesek; alig fele részét mutatja fel a románba átment magyar szavaknak.

A román irók közül alig egy pár foglalkozott a kérdéssel, a következők:

Pompiliu M.: Graiul românesc din Biharea, Conv. Lit. 1887. XII. füz.

Vajda László: Material jargon de dialect selagean, Tribuna 1890. évf.

Sima Gr.: Material de limbă, Foişoara, N.-Szeben 1886. évf.

Sima Gr.: Materialuri de limbă, Revista pentru istorie stb. 1883.

Bugnariu Iuliu: Dicţ. poporal, Gazeta Transilvaniei, 1888.

Studiu asupra abaterilor gramaticale în dialectul ţeranilor români din Sălagiu.

Itt tisztán azokat a magyar szavakat mutatjuk be, a melyek az alsófehérvármegyei román nép nyelvébe átmentek; a hangtani változásokat, átvételi törvényeket illetőleg utalunk Alexi György már érintett munkájára (115–120 l.).

abarlău; magyarul: abárló.
abrac; magy. abrak.
acastău; akasztó, akasztófáravaló. Mai acăstăute! Te akasztani való.
aciu; magy. ács; aciuesc, ácsol.
adiag: agyag.
adiaş: ágyás.
acaţ: ákácz.
alaş: állás; a kőmiveseknél; ugy a fogadóknál, ezek alá hajtják a szekeret.
alegăduesc: megelégszik.
almar: almáriom.
alomaş: állomás.
alău (haläu): háló.
alcătuesc: alkotok.
alduesc: benedico, saluto; áld.
áldămaş (adălmaş): áldomás.
aldaş: áldás.
altuesc (oltuesc): olt.
arculmeş: szirup-féle folyadék; arkölmös.
arăduesc: indul, ered.
ardămălesc: érdemel.
amistuesc: emészt.
aprod: apród.
arcuş: árkus, papirnál.
arpăcaşa: árpakása.
aştăluş (astăluşie): asztalos.
bactĕr: bakter.
bagău (băgău): bagó.
bai: baj.
bacău: bakó.
baiuşág: bányaság.
bal (balhaz): bál (bálház).
balră: balra.
bănat: bánat.
bandă (bandiştă): banda (bandista).
băntuesc: bánt.
bănuesc: bán, megbán.
bărnaciu: barnás.
barşon: bársony.
başte: bástya.
batăr: ámbár, bátor, bár.
băt: bot.
bator (batărşág): bátor (bátorság).
batcă: batka.
becheş: bekecs, belfauă: bélfa.
beluesc (berluesc): bélel.
berleş, (beliş): bérlés.
belceu: bölcső.
beteag (betegşig): beteg (betegség).
bicicaş: bicskás.
bivól: bivaly.
bic: bika.
biztătuesc: biztatok.
biciulesc: becsül, megbecsül.
bicaşău: békasó.
bicău: békó.
bindeu: bendő.
bintătuesc: büntetek.

bir: bér.
birău: biró.
biriş: béres.
biruesc: bir.
bitang: bitang.
bităngălesc: bitangol.
biter: betyár.
bişug: bőség.
bizuesc: bizik.
bob: bab.
bobonă: babona.
boboş: babos.
bogăria: bagaria.
boghiă: boglya.
boglar: boglár,
boc: bak, a honnan a lovakat hajtják, a melyen a fát fürészelik.
boit: bojt.
boconci: bakancs.
bolondsag: bolondság.
bolund: bolond.
bocotor: bakator.
bolthăitaş: bolthajtás.
boltuesc: boltoz.
bombă: bomba.
boritaş: boritás, a csizmát megfejelik, megboritják.
boritău: boritó.
boroană: borona.
borostean: borostyán.
borş: bors.
borviz: borviz.
borzolesc: borzol.
borzoş: borzos.
bosorcaiă: boszorkány.
budujluesc: bujdos.
bughigău: bugyigó.
buctăluesc: buktat.
budilarăş: bugyilaris.
buibeleu: buibelé.
buiguesc: bolyg.
buigătuesc: bolygat.
bundă: bunda.
buntuzesc: össze-visszahány, bontoz.
buduşlău: bujdokoló.
butac (butaciu): buta.
butuc: bütyök.
calha: kályha.
cancĕu: kancsó.
capă: (căpălesc): kapa, (kapál).
capău: kopó.
caparău: kaparó.
captă: kapta.
călăpaciu: kalapács.
caliţcă: kaliczka.
cămară: kamara.
cămăraş: kamarás.
căput: kaput.
cărămb: korong.
cătană: katona.
cătlan: katlan.
căvaciu: kovács.
căzan: kazán.
cendeş: csendes.
celşag: csalóság.
cesă: csésze.
cheheş: kehe (kehes).
chedve: kedv.
chedveş: kedves.
chelşig: költség.
cheltuesc: költ.
chepeneag: köpönyeg.
chetreţ: ketrecz.
chizeş (chizeşie): kezes (kezesség).
chilinciu: kilincs.
chimies: kőmives.
chin (chinzuesc, chinzaş): kin, (kinoz, kinzás).
chip: kép.
chibzuesc: képzel.
chilin: külön.
chipor: kőpor.
chisbirău: kisbiró.
cialău: csaló.
ciangău: csángó.
ciampaş: csámpás.
cieluesc: csal.
ciled: cseléd.

ciocă: csóka.
ciaclă: csáklya.
cigă: csiga.
cinaş: csinos.
ciger: csigér.
ciopor: csopor.
cipcă: csipke.
ciorbă: csorba.
ciot: csat.
cirep: cserép.
ciriz: csiriz.
ciotok: csatak.
ciotocos: csatakos.
ciont: csont.
cipor: csupor.
ciorgău: csorgó.
citernă: csatorna.
ciuber: cseber.
ciucur: csokor.
ciumurlesc: csömöröl.
ciumău: csomó.
ciumăfaiă: csodafa.
ciupărcă: csiperke.
ciutcă: csutkó.
ciuf (ciufşag): csuf (csufság).
ciup: csup.
ciupos: csupasz.
ciurbiră u: csürbiró.
ciurdaş (ciurdă): csordás (csorda).
coas: kovász.
ciutuc: csutak.
cizmă: csizma.
coasă: kasza.
cobărlău: kóborló.
coceoane: kocsonya. Többes alakban fordul elő.
cocardă: kokárda.
cocie: kocsi.
cociş: kocsis.
cocoş: kakas.
colceag: kolcsag.
comedieş: komédiás.
comendălesc: komendál.
cominţău: konvenczió.
conhă: konyha.
contău: kontó.
contrălesc: kontrál.
conţ: koncz.
copărşău: koporsó.
copos: kopasz.
corciu (corcitură): korcs.
corbaciu: korbács.
corfă: karfa.
corheiu: korhely.
corman: kormányrud értelemben.
cortaciu: kartács.
corţ: korcz.
corţălesc: karczol.
cortălaş: karczolás.
cosălesc: kaszál.
coş (costeiu): kas.
cosoş: koszos.
cristeiu: kristály.
cufar (-iţă): kufár.
culduesc: koldul.
culduş: koldus.
cutruluesc: kotor.
curvuság (curvă): kurvaság, (kurva).
cuştulesc: kostol.
dăgăstesc: dagaszt.
dărăbant: darabont.
dărab: darab.
dărăbulesc: darabol.
daică: dajka.
dereş: deres.
dejmă: dézsma.
diac: deák.
dipleu: gyeplő.
djutruesc: gyötör.
dichiciu: dikis.
dobă: dob.
dric: derék (kocsinál).
drot (drotoş, drotozesc): drót (drótos, drótoz).
ducăleşte: dukál.
dudă: duda.
dugău: dugó.
duhan: dohány.
durgălesc: dörzsöl.

dongă: donga.
einc: ejnye.
clesteu: élesztő.
epuleti (ipuleti): épület.
ercăziş: érkezés.
estergaioş: esztergályos.
êngăduesc: enged.
ertaş: irtás.
facău: fakó.
fatiol: fátyol.
făgădaş: fogadás.
făgădău: fogadó.
făgădesc (făgăduesc): fogad, megfogad.
făgaş: fogás.
fain: fáin.
fărsang (fărsăngălesc): farsang (farsangol).
fărtai: fertály.
fărtălesc: fartól.
fedelesc: fedelez.
fedeleş: fedeles.
felezitoare (felezeu, felezuesc): felező, a cséplésnél (felez).
fele: félkupa értelemben.
fel-(de-): féle; de feliu-feliului: semmiféleképpen.
felherţ: felhércz.
felelesc: felel.
feleleti: felelet. Dau pe feleleti: feleletre adom.
fene: fene.
fere: félre.
feredeu: feredő.
feştesc: fest.
festic: festék.
fibirău: főbiró.
figa: füge.
fioc: fioc.
firez (şirez): fürész.
fisolgabirău: főszolgabiró.
fişpan: főispán.
fiţcău: ficzkó.
filer: fillér.
filigoric: filegoria.
filcău: filkó.
findjie: findzsa.
fircălesc: firkál.
firhong:
fitău: fejtő.
flaştrom: flastrom.
fodră(e): fodor.
fodroş(a): fodros.
foitaş: fojtás.
font: font.
forăstău (forăstuesc): forrasztó (forraszt).
forditău: forditó.
forteiu: fortély.
franţ: francz.
friş: fris.
forgău: forgó.
furdulău: forduló.
furdulaş: fordulás.
găluşcă: galuska.
gat: gát.
gazdă (găzduesc): gazda (gazdálkodik).
găzdac: gazdag.
găzduşag: gazdaság.
găbănaş: gabonás.
gămăliă: gomolya.
gând: gond.
gezeş: gőzös.
goiobeş: golyóbis.
golond: galand.
goz: gaz.
gradiciu: grádics.
guler: gallér.
gunoiu: ganaj.
gută: guta.
hădărău: hadaró, a cséplőnél.
hagău: hágó.
haiduc: hajdu.
haitău (hăituesc, hăitaş): hajtó (hajt, hajtás).
hăizaş: hajzás, héjazás. A fedélzet, s az alatta való rész. A puae pĕ haizaş, hiuba tenni valamit.

hambar: hámbár.
hamfă: hámfa.
halău: háló.
hârciog: hörcsög.
harfă: hárfa.
hătalmă: hatalom.
hajmă: hagyma.
hăicer: hajcsár.
hălăduesc-(esc): halad.
hălaştău: halastó.
hălăstuesc: halaszt.
hamiş: hamis.
hămişug-(ag): hamisság.
hămnisesc: hamisit.
hărămie: haramia.
hărăpaŭĕ: harapófogó (többes alak).
hâşăesc: hesseget.
hărdău: (hordău) hordó.
hăsnălesc: használ.
hedeşă: hegyes.
hehelă, (hecelă): hehelő, hecselő.
henteş: hentes.
herbateiu: herbatej.
herelesc: herél.
hering: hering.
herţeg: herczeg.
hia: hia; cât e hia din zece? Mennyi hia a tiznek?
hibă (hibălesc, hibaş): hiba (hibázik, hibás).
hiaba: hiába.
hibăjlesc: hiányozik.
hintău: hintó.
hir: hir.
hirnĕu: hernyó.
hirtelen: hirtelen.
hiclean (hiclenşug): hitlen, hitlenség. A viclean alak általánosabb.
hitioan: hitvány.
hodnoj: hadnagy.
hoher: hohér.
hohota: halłota.
hoit: holt.
holdă: hold.
holumb: halom.
honved: honvéd.
horcolesc: horkol.
horgolesc: horgol.
hotar: határ.
hotăresc, (hotărîs): határoz (határos).
hunţfut, (hunţfutşag): hunczfut (hunczfutság).
husar: huszár.
husoş: huszas.
hurjulesc: horzsol.
igaş: igás.
ic: ék.
icră: ikra.
ilău: ülő.
iliş: ülés.
imaş: nyomás.
inchinteş: önkéntes.
ir: ir.
irhă: irha.
irneu: ernyő.
irtaş: irtás.
işpan (span): ispán.
iştrang (streang): istrang.
iz: iz.
ielentuesc: jelent.
iobaj: jobbágy,
iosag: jószág.
ipulesc: épit.
iuş: jus.
jăndar: zsandár.
jeb: zseb.
jemle (jimblă): zsemle,
jenuesc: gyanusit.
jigăraş: zsigorás.
jilău: gyalu.
jilip: zsilip.
jilăluesc: gyalul.
jimb: zsémb.
jinău: gyanu.
jind (gând): gond.
jingaş: gyengés.

jivan: zsiván.
jireblă: gereblye.
jolj: gyolcs.
jumalţ: zománcz.
jup: zsup.
jutruesc: gyötör.
labos: lábos.
ladă: láda.
lampă: lámpa.
lanced: lankadt.
lanţ: láncz.
larvă: lárva.
laşcă: laska.
lăcaş: lakás.
lacău: lakó.
lăcuesc: lakik.
lăcată: lakat.
lăcătuş: lakatos.
lămpaş: lámpás.
lopău: lopó.
lopitău: lapitó.
lepedeu: lepedő.
leaţ: lécz.
leşuesc (leş): les (les). A sta în leş: lesben állani.
leveşă: leves.
leuştean: léstyán.
liba, liba! liba, liba! igy hivják a libákat.
liliom: liliom.
lipiu: lepény.
loitră: létra.
loptă: labda, lapta.
lopată: lapát.
lot: lot.
luţernă: luczerna.
lucicoş: lucskos.
maglaş: mághlyás.
mac: mák.
macău: mankó.
madraţ: matracz.
macar: akár.
mai (maioş): máj (májos).
măjlaş: mázslás.
măslag: maszlag.
maştehă: mostoha.
mateă: mátka.
majă: mázsa.
maja meşter: mázsamester.
măjălesc: mázsál.
măgan: (de-): magán, egyedül. Mĕ duc de măgan, egyedül megyek.
mălată: maláta.
mângălau (măngărlău): mongorló.
mărădic (meredic): maradék.
mângălesc (măngărlesc, mângăluesc): mongorol.
mărăstuesc: marasztal.
măriş: máriás.
marhă: marha.
măşină: masina.
mâzgă: mézga.
mâzgălesc: mézgáz.
meceş: mécses.
megiş: mégis.
melegar: melegágy.
meşter: mester.
meştergrindă: mestergerenda.
meşteşug: mesterség.
meseleu: meszelő.
mêntuesc (mêntuitor): ment (mentő, megváltó).
miheiu: műhely.
milion: milliom.
minten: menten, mindjárt.
mirtic: mérték.
mirişug: nyereség.
miruesc: nyer.
misarăş: mészáros.
mistuesc: (a —) emészt.
mocicolesc: mocskol.
mod (modru): mód.
molombirău: malombiró.
molomeşter: malommester.
mojer: mozsár.
moşlic (muşlic): moslék.
moi: moly.
moşină: masina, gyufa.

motring: matring.
mujicaş: muzsikás.
mulaceag: mulatság.
mulătuesc: mulat.
muncă: munka.
musai: muszáj.
muscutaiă: muskotály.
mustră: mustra.
muştrulesc: mustrál.
nadă: nád.
nădrag: nadrág.
nemniş: nemes.
nemnişug(nemeşug): nemesség.
nopsamăş (nopsam): napszámos (napszám).
notarăş: notáros.
nialcos: nyalkás.
neam (niemşag, niemşug): nem, nemzetség, család, rokon.
necravalău: nyakravaló.
nevoieş: nyavalyás.
nilă: nyil.
nimaş: nyomás; az imaş alak általánosabb.
numeruş: numerus.
obloc: ablak.
obroncs: abroncs.
obsitoş: obsitos.
odorbirău: udvarbiró.
ogar: agár.
ogaş: vágás.
ogor: ugor.
oiagă: üveg.
ocol: akol.
ocnă: akna.
ocoş: okos.
ocoşag: okosság.
oltoan: oltovány.
odor: udvar.
ojină (ujină): ozsonna.
oloiu: olaj.
oltar: oltar.
oltuesc: olt.
oraş: város.
orbalţ: orbáncza.
ordă: horda.
oţel: aczél.
oţet: eczet.
ovodău: óvoda.
păhar: pohár.
palaţcă: palaczk.
palţău: pálcza.
paler: pallér.
pandur: pandur.
palincă: pálinka.
păluţă: palota.
pantlică: pántlika.
paprică: paprika.
păpuci: papucs (egyes alakja păpuc).
paroş(ă): páros.
paroacă: paróka.
pălanc: palánk.
parapleu: paraplé.
pârgălesc: pergel.
pârgar: polgár.
părcălab: porkoláb.
părcan: párkány.
părlău: párló.
părtălesc: pártol.
păstărnag: peszternák.
păstrug: pisztrang.
păsulă: paszuly.
pecetleu: pecsétlő.
pecetluesc: pecsétel.
pedig: pedig.
peiu: pej (ló).
pêră: pör.
pêresc: pöröl.
pêrjolesc: perzsel.
pergeteu: pergettyü.
perşeiu: persely.
peţcheş: peczkes.
peteş(ă): pettyes.
piaţ: piacz.
picşiş: piksis.
pildă: példa.
pilotă: pilota.

pingălesc: pingál.
pintiu: pinty.
pipă: pipa.
pitpalugă: pitypalaty.
pişălău: piselő (istállóban a padozat, a melyen a lovak állanak).
piscălesc (piscaláu): piszkál. (piszkáló).
ploţcă: palaczk.
piscoş (ă): piszkos.
piţulă: piczula,
pocolesc: pakol.
pod: pad.
podmol: padmaly.
pogacă: pogácsa.
pogan: pogány, kemény, erős.
pomadie: pomáde.
ponos (ponoslu): panasz.
ponosluesc: panaszol.
pontoş: pontos.
poplon: paplan.
popricaş: paprikás.
porozău: porozó.
portaş: portás.
porţelan: porczelán.
posomant: poszománt.
poştă: posta.
poştameşter: postamester.
posuş (păsuş): passzus.
potang: pating.
potică: patika.
potlaş: pótlás.
potoluesc: pótol.
prem: prém.
premândă: premonda.
prăbălesc: próbál.
prădalău: prédáló.
prădălesc: prédál.
preduşag: prédaság.
probă: próba.
puhă: puha; inkább a középfok: puhább használatos. Îi mai puhab, magyarul: puhább. A román nem veszi észre, hogy a magyarban már fokozva van, maga szintén a mai szócskával ismétli.
purdeu: purdé.
puşcă: puska.
pustă: puszta.
rablău: rabló.
rac: rák.
rădaş: ráadás.
raf: ráf.
raizaş: rajzás.
ramă: ráma.
ranţ: ráncz.
rapagău: ropogó,
raşt: rást.
ratotă: rántotta.
răzălău (răsălău): reszelő (tésztametsző).
răntaş: rántás.
răşpău (răşpălău, răşpiu): ráspoló.
răşpăluesc: ráspol.
răşăluesc: reszel.
rastău: eresztő (a járomnál).
răvaş: rovás.
reches: rekesz.
rechestuesc: rekeszt.
remec: remek; a face în remec: remekbe csinálni valamit.
rênd: rend.
rênduesc: rendel.
rêt: rét.
retez: retesz.
rif: rőf.
rigău: rigó.
rişcasă: rizskása.
robat: robot.
roiu, roiesc: raj (méhraj, rajzik).
roit: rojt.
ronghios: rongyos.
roşteiu: rostély.
rojolis: rozsolis.
rojmalin: rozmaring.

ruța, ruța! rucza, rucza! igy hivogatják a ruczákat.
rujă: rózsa.
șaică: sajka.
șainălesc: sajnál.
șaitău: sajtó.
săitalesc: sajtol.
săitar: sajtár.
șălată: saláta.
șanț: sáncz.
șamfă: sámfa.
șargă: sárga (a lószinből csinált lónév).
șărcan: sárkány.
satră: sátor.
șic (șicșag): sik (sikság).
șimitău: simitó.
șinor: zsinor.
șipcă: sapka.
șir: sor.
sireag: sereg.
șireglă: soroglya.
șiret: serét.
șiratău: sirató, siratós est, menyegző előtti est.
șitău: sajtó.
șofran: sáfrány.
șogor: sógor.
șoim: sólyom.
șoltar: zsoltár.
șoltur: soltész.
șoncă: sonka.
șontorog: csontorog-fa.
sorozaș (șorozlaș): sorozás.
șoș: sas (fa).
șporolesc: sporol.
șpargă: spárga.
șrof: sróf.
șrofolesc: srófol.
ștrajameșter: strázsamester.
ștrafălesc: strófol.
șuhan: soha.
șuiu: süly.
șugar: sugár.
șuldeu (șoldan): süldő.
șumălesc: summál.
sut(a): suta.
șură: csür.
șurluesc: surol.
șurlaș: surlás.
șurt: surcz.
sacfiu: szekfü.
sama: szám. Nu lua în samă: ne vedd számba.
săm ădaș: számadás.
săm ădău: számadó.
săm ălesc: számol.
samtartău: számtartó.
săbaș: szabás.
sabou: szabó.
sfărgaciu: forgács. A román sfarm (összetörök, forgácsolok) ige hatása alatt került a szó elejére az *s* hang.
săl aș: szállás.
săl ășluesc: szállásol.
salău: szálló.
săluesc: száll, megszáll.
săl măjac: szalmazsák.
sărguesc: szorg-ból; igyekszik, szorgalommal gyüjt.
sărzuesc: szerez.
sărsam: szerszám.
secheres: szekeres.
sĕcriu: szekrény.
sembe: szembe; stăi sembe: állj szembe.
sicră: szikra.
silvoiz: szilvaiz.
sineș(ă): szines.
sir: szür.
sirsabău: szürszabó.
sîtă: szita.
sobă: szoba.
soboceag: szabadság.
socaciu: szakács.
solgăbirău: szolgabiró.
sapulău (supulaș): szapuló (szapulás).
sorgoș: szorgos.

s u c ă: a szókásból; sucă rea: rossz szokás.
s u c i u: szücs.
s u d a l m ă: szidalom.
s u d u i e s c: szid.
s u r e t i u: szüret.
s u r z a ş: szerzés.
s u r z u e s: szerez.
s u ş i g: szükség.
s u v e i c ă: szövőke.
t ă l ă l e s c: talál.
t a l e r: tallér.
t a l p ă: talp.
t a l ţ ă: tálcza.
t ă r h o n ă: tarhonya.
t a ş c ă: táska.
t ă g ă d a ş: tagadás.
t ă g ă d u e s c: tagad.
t ă l h a r: tolvaj.
t ă l h u ş a g: tolvajság.
t a l g e r: tányér.
t ă l p ă l e s c: talpal.
t ă m ă d u e s c: támad, feltámad, magához tér.
t â n g e a: tengely.
t â p ş i e: tepsi.
t ă r ă b a n t ă: targoncza.
t ă r h a t (terhetiu): terül.
t ă r c a t: tarka.
t ă r n a ţ: tornácz.
t ă r ş a g: társaság, közös üzlet.
t ă t a r c ă: tatárka.
t ă u: tó.
t e g l ă: tégla.
t e g l a z ă u: téglázó.
t e g l ă z u e s c: tégláz.
t e c h e r g h e u: tekergő.
t e l e a g ă: taliga.
t e m e t e u: temető.
t e r h e l e s c: terhel.
t i m a r: timár.
t i m ş ă u: timsó.
t i n d e u: kendő (törülköző).
t i s t: tiszt.
t i s t a r t ă u: tisztartó.
t i s t a ş (ă): tisztás, tiszta értelemben.
t i s t u ş a g: tisztaság.
t o c: tok.
t o l c e r: tölcsér.
t o l d a ş: toldás.
t o m b o l ă: tombola.
t o p a n c ă: topánka.
t o r t a t ă: tortáta.
t r o c t e r: trakter.
t r o f i c ă: trafika.
t r o m b i t a ş: trombitás.
t r o m f: tromf.
t r o m f ă l e s c: tromfol.
t r u ţ: trucz.
t r u f u l e s c: tréfál, megtréfál.
t u d u m ă n e s c: a tudományból alakitva; eu tudumănesc! mintha mondaná: tiltakozom! vagy tudomásom van ellenkezőről.
t u l a i! tolvaj!
t u l i p a n: tulipán.
t u l u c: tulok.
t i s ă u: tüsző.
ţ a r c ă (sarcă): szarka.
ţ e h: czéh.
ţ e l: czél.
ţ e l e z e s c: céloz.
ţ i f r a ş (ă): czifrás.
ţ i n g a r: czingár.
ţ i n t i r i m: czinterem.
ţ i p o u: czipó.
ţ i r c a l ă u (tircălan): czirkalom.
ţ o f r ă: czofra.
ţ o n d r ă: czondra.
ţ u c: csók.
ţ u l e a p: czölöp.
u c ă: ok.
u d i a n: ugyan.
u i ş a g: ujság.
u l t o a n (oltoan): oltovány.
u i o ş: ujjas.
u l t u e s c (oltuesc): olt.
u l t o i u: oltó.
u l i u: ülü.

uluesc: vall.
umultuesc: homlit.
ujură: uzsora.
uriaş (urieş): óriás.
uric: örök.
uricaş: örökös.
urluesc: őröl.
vădăslesc: vadászik.
vamă: vám.
vameş: vámos.
vămălesc: vámol.
vălălesc: vállal.
valos: válasz.
vandărlău: vándorló.
varmedie: vármegye.
vaiog: vályog.
văgaş: vágás.
văcălesc: vakol.
vălătaş: vallatás.
vălătesc: vallatok.
valău: válu.
vălceag: válság.
varşă: varsa (halfogó).
văşcălan: vaskalán.
vică: véka.
videra: veder.
vaşlău: väsaló.
vindic: vendég.
vigan (jigan): vigan; életrevaló, jól mozgó.
viganä (viganău): viganó.
vileag: világ.
viteaz: vitéz.
virgaciu: virgács,
visău: véső.
viziteu: vezető.
vijlă: vizsla.
zăbală: zabola.
zacicău: zacskó.
zalog: zálog.
zălogesc: zálogol.
zapor: zápor.
zar: zár.
zechе: zeke.
zurgalău: zörgölő.

* * *

Beszámoltunk a magyar nyelvbe átment román szavakkal, ugy a magyar szókincscsel is, a melylyel a román köznyelv gyarapodott. Egyik gyüjtemény sem teljes már annál az oknál fogva sem, hogy nap nap után a szükség szerint ujabb meg ujabb szavakat vesz át a nép.

A magyar nyelvbe átment román szavakat illetőleg megfigyeléseinket a következőkben csoportositjuk.

A magyar leginkább a juhászat körében mozgó fogalmakra vette át a szókat, a juhász életviszonyaiból, eszmevilágából valók; a pásztor megfigyelései, ételei, eszközei stb. azok, a melyek a magyarra, mint mezőgazdasággal foglalkozó népre, eredetiséggel birtak, hogy az átvételt szükségesnek tartotta. Sok ilyen szót ismer a magyar, p. o.:

armurar, csobán, pakulár, bács, esztena, strunga, merinda, maláj, mamaliga, purgamálé, haricska, palacsinta, faszolya, kurety, bálmos, hiriba, záma, zsintujála, zsenticze, orda, zára, bors, kosilt, gurászta, csápa, bulz, buzsenyicza, tokány, kaskaval, kászu, berbécs, czáp, mióra, balán, kirlán, turma, komárnyék, galáta, csimpolya csutora, mokány, zehánya, nodicza, hodáj, guzsba, kaliba, druga, sztráicza, kacsulia, punga, sustár, kozsok, kal-

czun, optyinka, kusztura, kapuczán, kaptyil, murga, putina, macsuka, kirzsa, keczel, rezsnyicze, munyetor, mosuj stb. Ezekhez járul a pásztor növényvilága: bosztán, burujján, bisziok, brinduska, kukuta, kopács, brusitor stb.

A testi, szellemi fogyatkozásokat kifejező szavak feltünő nagy számban mentek át a magyar köznyelvbe. A román nép egészséges megfigyelései után helyesen jellemez. Számos e fajta szava azért van, mert inkább szereti az embert a maga megfigyelései után elnevezni, mint hogy annak vezeték-, vagy keresztnevét használja. Innen van az örmény családok terjedelmes román család-névtára. A magyar eredetiséget talált a jellemző szókban és nagy előszeretettel használta és használja állandóan, p. o.:

lipitor, papaláptye, mula, poznás, szerentok, prépégyit, tepelák, lunátyik, lunga, káptyus, szérékucz, nyigoczás, nyekezsál, perepáty, potlogár, sod stb.

A magyar előtt uj volt a románság vallása és babonája. Az ezekre vonatkozó szavak száma szintén tekintélyes a magyar köznyelvben, u. m. beszerika, tóka, klopotyál, pópa, kaluger, preutyásza, afuriszál, boszkonyál, deszkentál, kántál, kolindál, botyezál, dráku, krucsa, preszkura stb.

Ebben a három körben mozognak a magyar átvételek leginkább. A magyar hatást illetőleg a román nyelvre különösnek tetszhetik, hogy mig a román köznyelv a hungarizmusoktól hemzseg, addig az irodalmi román nyelvbe átment magyar szavak száma igen csekély. A szláv nyelvhatás ellenben megmaradt ugy az irodalmi, mint a köznyelvben.

Ebben a tekintetben azt tapasztaljuk, hogy az irodalmi nyelvben csak azok a magyar szavak nyertek honosulást, a melyek az egyházi nyelvbe a legelső egyházi forditásokkal felvétettek. A legelső román forditás a zsoltárkönyv (Psaltirea Scheiana XV-ik század végéről), a következő hungarizmusokat foglalja magában:

Mântuesc (ment), lânced, (lankadt), hicleşig, hiclenşig, hiclenşug, hiclean, hiclenesc (a hitlenségből), făgăduesc (fogad), neam (nem), hălăstuesc (halaszt), vihor (vihar), utăluesc (utál), băsău (boszu), sălaş (szállás), gilăluesc (gyülöl), amistuesc (emészt), zăbală (zabola), lăcuesc (lakik), pecetluesc (pecsétel), băsadă (beszéd), alean (ellen), păhar (pohár), gunoiu (ganaj), chinuesc (kinoz), poruncita (parancs), tângea (tengely), hotar (határ), chip (kép), săpun (szappan), muncă (munka), uric (örök), oltar (oltár).

A két évtizeddel későbbi Voroneczi kodex a következő uj elemekkel szaporitja a román egyházi szókincset:

gândesc — gând — (gondol), fuglu (fogoly), chieltuesc (költ), lanţ (láncz), ponosluesc (panaszol), pod, (pad), rênd (rend), samă (szám), tăgăduesc (tagad), tău (tó), biu (bő).

Az első nyelvemlékekkel forgalomba jött ezen magyar szavak köz-

keletüek lettek; a román nyelvben polgárjogot nyertek, s onnan őket többé kiküszöbölni nem lehetett. Igy azok egy párnak a kivételével a mai irodalmi román nyelvben is használatban vannak.

A protestáns hatás alatt szintén növekszik a román szókincs. Igy a Fogarasi István által kiadott kátéban (1648.) a következő ujabb magyar elemek fordulnak elő:

mod, semei (személy), uluesc (vall), djutruială (gyötrelem), şireag (sereg), nemzat (nemzet), vig (vég), chiuzluitură (közlés), biciluială (becsből), arădat (eredet), biruesc (bir), celuesc (csal).

A román kálvinista káté (1656.) szóanyagából a következő ujabb elemeket vonjuk ki:

bintătuesc (büntet), dărab (darab), feredeu (feredő), făgădaş (fogadás), gingaş (gyengés), hasnă (haszon), iobagiu (jobbágy), jeler (zsellér), cheschenеu (keszkenő), mană (manna), meşterşiug (mesterség), pêrâş (peres), pildă (példa), polată (palota), şar (sár), şpan (ispán), surzuesc (szerez), ucă (ok), ultuire (alt), uricaş (örökös).

Viski János román Zsoltárkönyvében (1697.) már több magyar elemmel találkozunk. Ezek:

şoltar (zsoltár) bombă (bomba), buşuluesc (busul), acar (akár), sucluesc (szüköl), feiedelm (fejedelem), decretom (dekrétum), drag(ă) (drága), băntuesc (bánt), alnic (álnok), sidalm (szidalm), leşuiesc (les), făcliă (fáklya), aldămaş (áldomás), chinciu (kincs), ţinbalm (czimbalom), dardă (dárda), beteag (betesug), (beteg), chulduesc (koldul), telhar (tolvaj), moliu (moly), hop (hab), oleiu (olaj), golemb (galamb), oltalm (oltalom), font (font), tărnaţ (tornácz), ciordă (csorda), ponos (panasz), macar (akár), şinor (sinor), boghie (boglya), părtăluesc (pártol), budúşluesc (bujdos), aldaş (áldás), bater (bátor), lămpaş (lámpás), balsam (balzsam), sicriu (szekrény), nemeşug (nemesség), terhat (terüh), pogan (pogány), meredic (maradék), fighe (füge), biztătuesc (biztat), suduesc (szid), copărşău (koporsó), giolgiu (gyolcs), fiu (fiu), oţet (eczet).

A protestáns hatás alatt a román egyházi nyelvbe jutott szókincsből már csak nehány nyert polgárjogot az irodalmi nyelvben; nagy részét ujakkal helyettesitették, vagy a jobb román szavakat alkalmazták. A román köznyelvben azonban a szókincs használata megmaradt. A protestáns hatás leginkább Alsófehér vármegyéből indul ki, azért látjuk a protestáns szók által használt román szavakat a megyei román köznyelvben mindenütt fennforogni.

A szláv hatás azért volt a román nyelvre nagyobb és tartósabb, mert az egyházi nyelv századokon át szláv volt, a szláv szókincs huzamos egyházi használat folytán átment a román nép vérébe; a szókat az irodalmi nyelvből kipusztitani már nem lehetett.

A magyar nyelvi hatás tehát, bár mérsékelt alakban, már a legelső irott román nyelvemlékekben (XV. század) mutatkozik. A magyar képzők (a -ság, -ség; -s, -ás) már azokban előfordulnak. Hogy ez a hatás mikor kezdődik? bajos volna megmondani; annyi áll, hogy a románban nincsenek fenntartva oly magyar szóalakok, a melyek ezt a hatást a XIII-ik századnál előbbre tennék. A magyar nyelvhatás kimutatható szóalakjai kizárják azt, hogy a két nép a XII-ik századot megelőzőleg érintkezett volna. Ugyanezt bizonyitja viszont a román hatás a magyar nyelvre. A magyarba felvett minden oláh szó azt bizonyitja, hogy a román nyelv már minden hatáson, az albán, görög, szláv, sőt még a török hatáson is átment; hogy a román nép felvándorlásába már török szavakat is áthozott, a miket a magyar a romántól átvett.

Szembe állitva a két hatást, arra az eredményre jutunk, hogy a magyar a romántól nem vett át oly szavakat, a melyek a románság politikai, gazdasági, vagy társadalmi konszolidáltságára vonatkoznának; mig a román a magyartól állami, politikai, társadalmi, gazdasági s más életviszonyaira vonatkozólag oly szavakat vett át, a melyek arról tanuskodnak, hogy a magyarság állami, társadalmi és gazdasági tekintetben már konszolidált állapotok között élt.

A román nyelvben, néphitben hiába keresünk emlékeket, hagyományokat, a melyek a honfoglalásra, vagy a királyság előtti időkre emlékeztetnének. A kölcsönös hatás tehát ujabb keletü.

8. Község, templom, ház.

a) Általános észrevételek.

Mielőtt az alsófehérmegyei román község, templom és ház leirását adnám, fontosnak és szükségesnek tartom azok eredete után kutatni.

Alakulása korszakában, sőt azután is igen hosszu ideig még, a román nép tulnyomó része pásztorkodással foglalkozott. Ezt a sok történelmi adat mellett bizonyitja az a körülmény is, hogy a román nyelv latin szókincse szegény, vagy legalább is nem oly gazdag, mint a milyen lehetne valamelyes kifejtett kultura mellett. Hátra maradt feljegyzések szerint a román nép zöme őshazájában a Balkán-félszigeten félnomád életet élt. A dácziai kontinuitás álláspontján állók is csak azt mondják, hogy az Aurelian császár utáni időkben (III-ik századtól kezdve) a védtelenül Dácziában maradt lakosság a hegyek közé menekült, a hol szintén csak baromtenyésztéssel foglalkozhatott.

Csakhogy a mig az állitólag a hegyek közé menekült dácziai románság társadalmáról, beléletéről s egyáltalában létezéséről semmit sem tudunk, addig a román nyelvnek, életnek balkáni létezéséről a VI-ik századtól kezdve számos adataink, bizonyitékaink vannak.

A románokról nálunk először II-ik András 1222-iki oklevelében tétetik említés, a mikor a német lovagoknak tett adományában a király megengedi, hogy nem kell se maguknak, se embereiknek vámot fizetniök akár a székelyek, akár az oláhok földjén (per terram Blacorum) menjenek is keresztül. Második megemlitése a románságnak 1223-ban történik, midőn a király megerősiti azt az adományát is, melyet maga tett volt Kertz-Monostornak, eltávolitván róla a blacokat.

A király és pápa okleveleiben azontul mind sürübben fordulnak elő az oláhok, a kik már a kunok püspökségében is laknak (1234). Ezek ámbár keresztények, mégis külön szertartásokat követnek s olyanokat tesznek, a mik ellenkeznek a kereszténységgel. Megvetik

a római egyházat s a szentségeket nem a kun püspöktől, hanem görög szertartásu álpüspökökhöz folyamodnak. Azért IX-ik Gergely meghagyja a kun püspöknek, hogy nekik oláh nemzetbeli helyettest rendeljen, hogy ürügyük ne legyen schismatikus püspökhöz fordulni.[1]

Hazai okleveleink helyneveiből arra az eredményre jutunk, hogy Erdély ethnographiai képe 1240-ig leginkább magyar; a magyar helységnevek után szám szerint a német helynevek következnek. A román helynevek Erdélyben akkortájt csekély számuak voltak, azok az ország legdélibb részén, Szombatfalván, a kertzi apátságban, az Olt vidékén jelentkeztek. Gazdasági és társadalmi viszonyairól a románságnak nálunk 1240-ig, a tatár dulásig, mit sem tudnak.[2]

A román község, templom és ház eredete után hazánkban tehát hiába kutatnánk.

A fennebb emlitett b l a c név, és az a tanusitása az okleveleknek, hogy a 13-ik századbeli románság görög szertartásu álpüspökökhöz folyamodott, rávezetnek a nyomra.

Hol szedhette fel a románság a v l a c h, vagy b l a c h nevet, és hol erősödhetett meg annyira abban a vallásban, hogy a görög püspököktől megválni nem tudott?

A görögök a balkáni latinokat kezdetben r o m a e u s o k-nak *(ρωμαῖος)* nevezték. Maga a románság magát r u m â n-nak nevezi. A b l a c h, v l a c h elnevezés tehát nem származik a görögöktől, valamint hogy a románság nyelvéből is hiányzik a szó. S a f a r i k szerint a szlávok a keltákat a legrégibb időktől fogva v l a k o k-nak nevezték, országukat pedig V l a h y-nak. Az ó-németben a vlach annyi, mint i d e g e n, azután i t a l u s, o l a s z. A szó tehát inkább a germánoktól, jelesen a gótoktól származik, a mely latinul beszélőt, olaszt jelent. De az is bizonyos, hogy a vlach elnevezés legelőször a Balkánban jő forgalomba, még pedig a szlávok megjelenése után. A vlach nevet a Balkánban a szlávok hozták közdivatba.

Kiket neveztek a Balkánban e névvel?

I. Justinian korában (526—555.) egy vulgaris, vagy köznapi nyelvnek alakulása indul meg a Balkánfélszigeten, a mit Prokopius bizánti iró tanusit a felsorolt sok latinos hangzásu helynévvel, a melyekben a casusok már értelmüket elvesztették. Theophylactos és Theophanes (VI-ik század) egy a Haemus hegyeiben lappangó csapatról tevén említést, az ismert t o r n a, t o r n a f r a t r e! szókat örökitették meg, jelezvén, hogy azok «h a z a i n y e l v e n» lettek elmondva. Csak igen későre jelenik meg a vlach, blach szó az irodalomban. Először Kedrenos bizánti irónál fordul elő 976. táján, felemlitvén, hogy a négy bolgár testvér Dávid, Mózes, Áron és Sámuel II-ik Basilios császár ellen fellázadván, Dávidot a Kostoria és Prespa közötti uton b l a c h o k

[1] H u n f a l v y Pál: Oláhok története I. k. 262. laptól kezdve.

[2] U. o.

(oláhok) ölték meg a «Szép tölgyek» nevü helyen. Basilios császár támadását a bolgárság szive Struma, Vardar és Ochrida vidékek ellen intézé. Sámuel bolgár fejedelem a főutat Kimpu-longu (román helynév) és Kleidion között erődítésekkel és gyepükkel teszi 1013. körül járhatatlanná. Negyven évig tartó háboru után Basilios 1018-ban a bolgár hatalmat megsemmisiti, a bolgár egyház önállását három oklevéllel megerősiti; 1020-ban pedig egész Bolgárország oláhjait az ochridai érsek alá rendeli. Ezen császár idejében nemcsak Bulgáriában, hanem a Pindos hegységben és Hellásban is tanyáztak vlachok. Basilios Kekaumenos Niculiczát Hellas kormányzójává és az ottani vlachok kormányzójává teszi. Ezt a kettős méltóságot Niculicza 964-től 983-ig viselte.

A bizanti irók feljegyezték, hogy Nagy-Vlachia (*μεγάλη Βλαχία*) Thessaliát, Kis-Vlachia (*μικρὰ Βλαχία*) Aetoliát és Akarmaniát, Felső-Vlachia (*Ανωβλαχία*) dél-keleti Epirost foglalta magában. Tudeliai Benjamin (1159—1173. között) Palesztinába utazván, irja: «Zeutunnál kezdődik Valachia, melyeknek lakosai hegyeken laknak . . . a nép valachnak neveztetik.»[1]

A beözönlő szlávok a románságot a Balkánban találták s elnevezték vlach-nak. A többi balkáni népek, a görögök is felkapták a szót (Vlaszi, *Βλάχοι*). A szó, mely eredetileg római származásut jelentett, később pásztort, parasztot fejezett ki. Ez a jelentése a szónak egész Balkánfélszigeten ma is. A szláv balladák sem értenek mást a vlach alatt, mint pásztort, vlachinjca pásztorleány.[2] A foglalkozás után az egész népet elnevezték vlachnak. Igy a balkánfélszigeti vlachok alatt csak románt (oláht) lehet érteni.

Minden feljegyzés megegyezik abban, hogy a vlachság a Balkánfélszigeten a hegyeken lakott s a baromtenyésztés képezte legfőbb foglalkozását. A baromtenyésztés kis kereskedelmet is teremtett; a vlach eladta barmát, annak értékes produktumait, a bőrt, a gyapjut, a sajtját stb. «A baromtenyésztéssel — irja Miklosich — össze volt kötve a sajtkészités és a karaván-kereskedés. Az oláh sajt régen a raguzaiaknál oly szerepet játszott, hogy az érczpénz mellett mint fizetési eszközt is elfogadták. A caseus,[3] vlachescus vagy vlachiseus ára (egy 1357-ki oklevél szerint brinza)[4] a hatóságok által volt megállapitva.»[5]

Mint pásztor nép jobbára pásztoréletet élt; csordái és juhnyájai után haladt a jobb legelők felé. Sokat prevarikált, a tulajdonjog iránti tisztelet nála kifejlődve a maga foglalkozásánál és kultura hiányánál

[1] Jirecek Konst. József: A bolgárok története, N.-Becskerek 1889. 204. l.

[2] Dr. Réthy László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása, 124 l.

[3] [4] Románul: caș, a latin caseus-ból, sajt. — Brinză turó, a mit tömlőben hoznak a juhgazdák forgalomba; egyáltalában turó jelentésben fordul elő; a szlávból van átvéve. L. Cihac: Dict. d'étym. daco-romane éléments slaves. 28 l.

[5] Die Wanderungen der Rumänen, 4 l.

fogva nem volt. Az egyes császárok különböző intézkedéseket tettek a prevarikáló vlachok ellen. A raguzaiak egyszerüen meg nem engedték, hogy a vlachok nyájaikkal raguzai területre telepedjenek. A már említett Tudeliai Benjamin, a ki Görögországon át Palesztinába utazott (1159 -1173.), irja: Vlachia lakosai a hegyeken laknak, s oly sebesen szaladnak, mint a kecskék. A hegyekről a görögök birtokaira csapnak zsákmányért. Senki sem meri bántani; nincsen király, a ki meg birná őket zabolázni.[1]

A balkánfélszigeti románság politikai helyzetéről hátramaradt összes feljegyzések megegyeznek tehát abban, hogy a nép, mint pásztorsággal foglalkozó, politikai jogokat nem gyakorolt.

Természetes, a nép közül egyes családok munka, szorgalom vagy szerencse folytán tetemesebb vagyonra tettek szert. A család igényei ezáltal szaporodtak, a társadalmi müveltség magasabb fokát igyekezett elérni, müvelt társadalmat keresett, a milyent a vlach nem adhatott. Az igy keletkező intelligenczia müveltebb központok felé vonzódott, beleolvadt a városok lakosságába, a görögbe vagy a szlávba; fölvett idegen öltözetet, szokást, erkölcsöt és nyelvet, s népére nézve ez által elveszett. Igy volt ez 1848-ig Magyarországon is. Az intelligenczia jogokat akart gyakorolni, fölfelé tört azon osztály felé, a mely politikai jogokkal birt.

A románság sem nálunk, sem a Balkánfélszigeten nem birt önálló intelligens osztálylyal, ennek köszönhette, hogy sem ott, sem itt nem tudott politikai szerephez jutni, nagyobb szerepet játszani, mert hiányzott az a társadalmi müveltebb osztály, a mely neki ténykedésében irányt mutatott volna. A bolgár birodalomban hatalomra jutott egyes román származásu férfiak a szláv szellem munkásai voltak; a románság, mint faj, sem politikai, sem kulturális tekintetben hasznukat nem vette, daczára annak, hogy Rómából a katholiczizmus érdekében gyakran lettek rómaiságukra figyelmeztetve. Igy a nép állandóan maradt annak, a mi volt, v l a c h n a k, pásztornak, kultura és igény nélkül, jobbágya idegen népeknek, de egyuttal fenntartója fajának, nemzetének. «A r o m á n s á g n e m v é s z e l» (românul nu piere) közmondásnak ebben rejlik az igazsága. Mert ha egy oldalról a belőle kiemelkedő müvelt elem hozzá hűtlen lett, tőle elpártolt, más oldalról a hozzá leszálló elemeket (görög, szerb, bolgár, albán, német és magyar) kimélet nélkül románizálta; s mert az akkori viszonyoknál fogva a leszállók száma a felemelkedőkénél tetemesebb volt, hozzá számitva még a faj szaporaságát s a sok keresztezésnél fogva egészséges voltát is, nem lehet csodálkozni, hogy a Balkánban a nép számban rohamosan emelkedett, hogy idővel a legelők apadásával megkezdette vándorutját a Dunán át Magyarország felé.

A Balkánfélszigeten találkozunk tehát az első román községekkel.

[1] H u n f a l v y P á l: idézett munkája, idézett helyen.

A pásztornép szaporodása mulhatatlanul a földmivelés felé terelte a nép figyelmét, egy része leszállott a hegyekről s állandó községeket alapitott. A bizanti irók v l a c h k ö z s é g e k r ő l emlékeznek meg. A Prokopius által felsorolt hegynevek közül (526—555.) a következő román neveket sorolja fel: S e p t e - c a s e, D u s m a n i, A r g i n t a r i, Ţ e r ţ e n u ţ a, S t r u n g a, S c á r a, T u r b u r i a, L ă b u ţ a, R o t u n d, L u p o f o n t a n a, A r i n a, C l i s u r a. Vlach községekkel találkozunk a Balkánfélsziget minden részében. Alexius, Komnenos (1082.) Konstantinápoly felől Trikala felé haladván, E x e v a nevü vlach falun ment keresztül. 1013. táján Sámuel bolgár fejedelem a főutat K i m p u l o n g u (Hosszu-mező) és Kleidion között gyepükkel és erődítésekkel teszi járhatatlanná.

Ha tehát a román község eredete után kutatunk, azt csak is a Balkán félszigeten tehetjük.

Az eddig előadottakat összevéve tehát a vlachság a Balkán félszigeten jobbára pásztorkodással foglalkozott; kisebb rész a földmivelésre adta magát; csekély töredék kereskedelemmel foglalkozott; intelligenciája nem volt, mert az mindig beleolvadt az uralkodó népbe. A pásztor nép a hegyeken, a földmivelő a völgyekben, a kereskedő s az intelligenczia a városok felé vonzódott.

Feljegyzések szerint[1] a hegyek között levő vlach falukat c ă t u n-oknak[2] hivták, ezekben gyakran 35-nél is több család lakott. Fejeiket, előljáróikat mindenütt k n e z-nek nevezték.[3] A föld nem volt a lakosságé, hanem valamely kolostoré, vagy uraságé. A lakosság a földesurnak bizonyos járulékot fizetett. Ha az illető vlachnak saját nyája volt, 50 juhtól egy juhot és egy bárányt, 50 borjutól egy borjut. Az idegen bérbe vett legelőért vagy nyájuk egy részével fizetnek, vagy pedig bizonyos összeget. A kiknek nem volt nyájuk, a szegényebbek, tartoztak az uraságnak szénát kaszálni, gyapjut fésülni és a legelőket, meg szántóföldeket őrizni.[4] A völgyekben fekvő vlach falvaknak fejét is k n e z-nek hivták. A lakosság szintén valamely uraság, vagy kolostor jobbágya volt. Politikai jogokat nem gyakorolt.

A Balkán-félszigeten a cătun bár más szervezettel, de ma is meg van. Romániában, Bukovinában is mindenütt cătun-nak nevezik azt a házcsoportot, a mely a hegyeken és havasokon önálló község számba

[1] J i r e c e k: A bolgárok története 206. lap.

[2] C ă t u n, többese c ă t u n i «subdiviziunea unei comune, sat mic»; (Ş a i n e a n u L á z á r: Dict. Universal al limbei române 153. l.) falurész, kis falu. A görög *χωτουν*-ból, portion de pays. (C i h a c: 643.)

[3] K n e z, románul c n e a z (Romániában), nálunk c h i n e z. «Autrefois prince de Moldavie et de Valachie; plus tard prince russe en général. Vol. k n e z i, k n e g i, princeps, magnatum unus; magy. k e n é z.» (C i h a c: 64. l.) H e r c z e g, v e z é r, n e m e s és f a l u s b i r ó jelentésben fordul elő. Hazánkban a románságnál (Krassó-Szörény s szomszédos megyékben) községi előljárót, falusbirót jelent. Az erdélyi részek románsága e szót nem igen ismeri, átvette helyébe a b i r ă u magyar szót.

[4] H u n f a l v y P á l: idézett helye.

nem mehet; teméntelen számban fordulnak elő nálunk is, csakhogy nálunk rendezettebbek. A havasok között szétszórt házcsoportok össze vannak egy-egy községbe foglalva.

A cătun ugy alakulhatott, hogy egyes pásztor család magának nyájainak közelében állandóbb faházakat épitett, hogy a téli viszontagságok ellen magát meghuzhassa. Ha erdős volt a hely, az erdőt maga körül lassanként kiirtani igyekezett. A család idővel szaporodott, ház ház után emelkedett, s megalakult a cătun, melynek lakossága néha egyetlen család elszaporodott tagjaiból állott, a kik vagyonközösségben éltek s a kik felett vagy a legidősebb, vagy a legértelmesebb uralkodott, ez volt a f ő n ö k, a mely a cătun belső, valamint külső ügyeit intézte.

Az ily módon megalakult kis falukat, házcsoportokat rendesen az ott lakó családok, vagy azok foglalkozása után nevezték, p. S c o b i n ţ i, B r ă t ă ş e n i, D ă r ă b a n i, T ă l h ă r e ş t i, U r d a r i, C i o c ă n a r i, D o g a r i stb. A föld azonban földesuraságé, vagy kolostoré volt. A kenéz voltaképpen hűbérest, a keniziatus hűbéres jószágot jelentett. A cătunok a hűbéres jószághoz tartoztak, a melynek lakosságával a kenéz, vagy a földesur tetszés szerint bánhatott.

Ilyen szervezettel hozták be hozzánk a Balkánfélszigetről a kenézségeket. Ezen intézményről a XIII-ik században IV. Béla tesz először említést ama levelében, mely által az akkori Cumaniát, Kunországot (a mai Moldva s Oláhország tetemes része) a Johannita vitézi rendnek adományozza a szörényi bánsággal együtt. IV. Béla a tatároktól elpusztitott országát uj települőkkel akarja benépesiteni. A beözönlő románság kenézei alatt jött be. A kenéz kapott a királytól földet, jószágokat bizonyos függési feltételek alatt. A fő tulajdonos mindenkor a király maradt, tetszésétől függött azon javaknak bármikor visszavétele; e mellett a kenéz az általa birt jószágok után különféle szolgáltatásokat teljesitett. Másrészt azonban a hűbérül kapott jószágon letelepedett lakosok ura lett a kenéz, azokat jobbágyaivá, szolgáivá tette s vagyonuk és életük felett is rendelkezett.[1]

A magyarországi ugynevezett oláh jobbágyság intézményét is a nép a Balkánból magával hozta. Ebben keresendő a román jobbágyság eredete is.

A románság alakulása korszakában már keresztény volt. A kereszténységhez a görögök révén jutottak. Tanusitja ezt a b i s e r i c ă (templom), b o t e z (keresztség), e p i s c o p (püspök) stb., a melyekre a népnek mindjárt legközvetlenebbül szüksége volt s a melyeket a görögöktől át is vett és meg is tartott. A szlávok beözönlése után a szlávok hitvilágának a hatása alá kerültek. A szláv hatás azért oly nagy és közvetlen, mert a két nép szoros társadalmi viszonyban élt, a szlávság nagy része szintén pásztorkodott. A megalakult cătunok

[1] Dr. S ó l y o m-F e k e t e Ferencz: Vázlatok az oláh-kenézi intézmény története s ismertetéséhez (Hunyadmegyei történelmi társulat Évkönyve 1884. 15—16. lap).

szerény kis fatemplomokat (biserică)[1] emeltek s ha nem is volt állandó papjuk, voltak vándor papok, a kik sátoros ünnepek alkalmával legalább a cătun lakosságát az isteni hitben erősitgették. Egyházilag, mint érintve volt, az egész vlachság az ochridai érsek hatósága alá tartozott. Ez a főhatóság állandóan megmaradt még akkor is, mikor Havaselföld és Moldova nemzeti fejedelemségekké fejlődtek már. Innen kapták a papokat s az egyházi könyveket.

Ime tehát a balkánfélszigeti vlachok ottani hitvilágukat, papjaikat, intézményeiket hozták felfelé.

1848. előtt hazánkban a szilárd anyagból épitett templomok ritkák voltak a románok között. Rendesen dombtetőkön, magasabban fekvő helyeken szerénykedtek a szük, fából épült primitiv alkotmányok. Ennek okát dr. Grama A. a következőkben adja elő:

«A régi román templomépités egyik jellemző vonása, hogy a templom emelkedettebb helyen álljon. Ez a szokás onnan eredhet, hogy a románok vallása hazánkban türt lévén, a földesurak csak terméketlen helyeket, rendesen dombokat, a községen kivül fekvő, használhatatlan földeket engedélyeztek a templomépitésre. Az is lehetséges, hogy e szokást a régi rómaiaktól örököltük, a kik templomaikat emelkedettebb helyekre épitették.»[2]

E feltevés egyik indoka sem fogadható el. A hazai jobbágyság sorsa hazánkban bármily nyomasztó volt, nem volt olyan nyomasztó még sem, mint más országokban. És különösen nálunk a földesurak a román templomot kiváló tiszteletben tartották; számára nem hogy alkalmas helyeket ne adományoztak volna, de különféle adományokban is részesitették. Római szokásról pedig annál kevésbbé lehet szó, hisz a görögök hasonlóképpen épitettek. A kérdésnek mélyebben fekvő indoka van. A Balkánfélszigeten Konstantin császár uralkodása előtt és után a templomot emelkedettebb helyre épitették. Tertulian[3] azt mondja: «A lélek háza legyen egyszerü és emelkedettebb helyen álljon, kelet felé fordulva, mert a Szent Lélek igy szereti azt.»

Konstantin előtt a nikodemiai templom emelkedettebb helyen állott, hogy Diocletian saját palotájából szemlélhette. Szent Ágoston és mások a templomról mint emelkedettebb helyen álló épületről emlékeznek meg. A mai román templom beosztásában a balkáni első kereszténység templomának beosztása tartatott fenn. A két nemnek elkülönitése, a kántorok helye (strana), az iconostas[4] által elválasztott oltár, a templom falainak felékesitése különféle freskókkal, a temető

[1] A görög *βασιλική*-ből. (Basilicae prius vocabuntur Regum habitacula, unde et nomen habet . . . Nunc autem ideo divina templa Basilicae nominantur, quia ibi Regi omnium cultus et sacrificia offeruntur. Cihac Dict. d'étym. éléments latins 25 l.)

[2] Ist. bis. rom. unite cu Roma 213—214. l.

[3] Adv. Valent 3. fej.

[4] Különféle szent képekkel feldiszitett fal.

a templom közelében, a tóka, mind keletre s első sorban a Balkánra emlékeztet. Az emelkedettebb hely a templomépitésnél szintén balkáni. Az egyházban e szokás különben a szentirás következő szavain alapszik: «Te vagy a kőszikla és erre a kősziklára épitem fel templomomat.»[1] A román templom ezen sajátságaiban nem kereshetünk semmiféle iskolai vagy dácziai emléket.

Ha igaz volna az, a mit a román történet- és egyházirók állitanak, hogy a románság Dácziában alakult, és a góthok Ulfilas a dácziai román püspök lett volna,[2] akkor a dolgok természetes rendje az lenne, hogy Dácziában a románság között sajátságosabb, jellegzetesebb egyházi élet fejlődjék; hogy a nép a maga erkölcseiben, vallásos érzelmeiben más benyomásokat nyerjen s azokat a Balkán felé való vándorlásában magával vigye. A balkáni románságnak azonban semmiféle dácziai emléke nincs, mig a mai románság a régi Dáczia területén tele van balkáni emlékekkel. És ha igaz volna a román történetiróknak az az állitása, hogy a románság Dácziában s különösen a mai Erdélyben alakult, hogy tehát itt szaporodott volna fel az elem és innen bocsátott volna ki rajokat, innen vándorolt volna kifelé, akkor bizonyára egyházilag szervezkedik, kőtemplomokat épit, az akkori egyházi szellem hatása alatt kolostorokat alapit, a melyeknek emléke fennmaradt volna időről-időre. És ha az van állitva, hogy ez a nép ur volt Dácziában, a maga függetlenségében, hogyan van az, hogy semmiféle alkotás tőle hátra fenn nem maradt, mig rabszolgasága idejéből a hegyormokon fenmaradtak mégis azok a kis igénytelen fatemplomok, a melyekben semmiféle dácziai emlék nincs?

A balkánfélszigeten a cătun-ban, vagy a lapályon a szegényesebb községekben mindenütt ott vannak ma is a mi kis román fatemplomaink egész belső beosztásukkal. A balkáni cătun fatemplomát a maga vándorlásaiban a románság mindenütt magával vitte; a hol megállapodott, fel is épitette azt, nem kőből, mert ide pénz és terhesebb munka kellett, hanem fából, miután a vándornép sehol sem szokott állandóbb módon, legalább egyelőre, berendezkedni.

A mi épitészeti modor a falusi román templom épitésében tapasztalható, az a Balkánból való. Ámbár a románság, leginkább a gazdagabbja, épités dolgában vegyes helyeken mindig a többi lakosság fennálló épitési modorához alkalmazkodott, jelesen a székelyek között ugy épitkezett, mint a székely, a szászok között mint a szász és a megyékben mint a magyarok, mégis lehetetlen föl nem fedezni Erdélyben mindenütt azt a szegényes egy szobából és egy kis sütőkemenczével ellátott pitvarból, szalmával fedett, minden gazdasági épületek és kerités nélkül álló viskószerü alkotmányt,[3] a melyen délről és kelet-

[1] Máté, 16.

[2] Popea Miklós: Vechia metropoliă ortodoxă română a Transilvanici 66. lapon.

[3] A görög καλύβη szalmával, szénával fedett menedékhely; a szlávoknál, a bolgár kolibŭ, orosz: koliba stb.

ről egy-egy arasznyi ablak van, az is rostélyozott, néhol tövissel berakott. Ez a román colibă önálló román községekben tökéletesebb, csinosabb és nagyobb méretekben fordul elő és már casă (ház) név alatt ismeretes. Nagyobb család a pitvar mellé egy más szobát is épit, ugy, hogy két oldalt egy-egy sorba s közbül a pitvar áll. Az e fajta házak a Balkánban általánosak ma is. A román ember tehát nem csak a cătun templomát, de házát is magával hozta vándorlásaiban.

A románságnak sem a falura (község), sem a városra nincs saját szava. A falut ugyan sat-nak, a várost oraş-nak nevezi, az első azonban albán, a második magyar átvétel. Ma már a falu comună, a város urbe, opid, de ezek összevéve novizmusok, a népnyelvben nem gyökereznek. Romániában a mezővárosokat têrg[1]-nak nevezik a bennük tartott vásároknál fogva, ez a szó szintén szláv.

Sem az utcza (uliță), sem a kert (grădină), sem az udvar (ogradă) — okol —, sem a határ (hotar), sem a keritės (gard) fogalmára nincs a románságnak saját szava, a hotar magyar hatás, a többi szláv.

Három, a pásztor népet legközelebbről érdeklő fogalomra tartotta fenn saját szavát a nép, ezek: strungă[2], casă, curte[3]. Procopius, mint fennebb látható, Strungă nevü helyről emlékezik meg.

Strungă (juh-, marha-akol) bekeritett hely, a hová fejés végett, vagy éjszakára a szabadon legelő marhacsapatokat be szokták terelni. A strunga egyik részéhez volt csatolva egy kis fedett hely, a hol a fejést végezték s a hol a pásztor maga is meghuzta magát. A keritést sövény, vagy vastag fadarabok képezték. Sövényből a juhok, ez utóbbi a nagyobb szarvasmarhák számára. A keritést, ha a legelő fogyott, felszedték és másutt állitották fel. Tisztán a juhnyájak számára felállitott ily keritéseket később és ma stina-nak is nevezik.

Casă, a vulgaris latinból fenntartott ezen szó eredetileg sövényfalakkal épitett, nád vagy szalma fedéllel ellátott házat jelentett, szóval paraszt házat. Most a casa jelentése általános; minden házat ma casă-nak hivnak.

Curte közönségesen udvarházat, földesuri lakást, udvart jelent. Curte alatt kőből, vagy téglából épitett, bekeritett udvarral ellátott házat értünk tehát. A román ember megkülönböztette a maga házát a földesur s egyáltalában az urak lakásától.

[1] Az ó-szlávban: trugŭ, forum; átment az összes szláv nyelvekbe; vásár, piacz a hely, a hol vásárt tartanak. Több román helységnév is fordul elő e néven a bennük tartott vásárok után: Têrgovişte, Têrgul-nou stb.

[2] A latin stringo, gyüjt; magyarul: esztrenga; parc pur traire les berbis (Cihac: 267 l.) A románból átment a balkáni egyes népek nyelvébe is; albánul: stroungĕ; szerb: struga.

[3] A latin cors-, corte és cohors-tis; a középlatin: cortis, görögül: χοῦρτις. (V. ö. Laurian-Massim: Dict. limbei române l. k. 946—947. l. — Cihac. Dict. d'étym. éléments latins 60 l. — Körting: Lateinisch—romanisches Wörterbuch, 206. lap.) Cort a románban ernyőt, sátort jelent; corturari: sátoros czigányok.

A pásztornak a havasok között elég volt egy szerény sövény, vagy faház. Kertre, keritésre, utczára szüksége nem volt. Csak a barmainak keritett be helyet, hogy azok éjszakánként el ne széledjenek. Mikor a pászor nép leszállott a völgyekbe s földmivelésre adta magát, alant már szláv, vagy görög kulturára akadt. A mig a pásztor nép fennt a havasok között a neki szükséges csekély szókincsét megtartotta, addig alant a városokban a kiemelkedő intelligenczia mindent feladott; idegen intézményeket fogadott el.

b) A román község.

Rátérünk az alsófehérmegyei román község, templom és ház leirására.

A községet (sat)* illetőleg meg kell különböztetnünk a havasi községet a lapályon elterülő községektől. Azokban a házak, házcsoportok szétszórtak, ezekben egy csomóban fordulnak elő. A kétféle község képe és belső élete sok tekintetben egészen elütő.

A megye havasi része igen jelentékeny. Abrudbánya, Verespatak, Zalathna vidéke nagy keretü. Az aranyos- és ompolymelléki hegycsoport lenyulik egészen N.-Enyedig, Gyula-Fehérvárig, Alvincz és Szarakszóig — majdnem tiszta románsággal.

A havasi község (sat muntenesc) gyakran több mértföldnyi területen fekszik, egyes szétszórt házakból és házcsoportokból áll. Egy-egy hegytetőn, hegyoldalon, lehetőleg erdők közelében, néhol egy-egy család házat, néhol valamely czélból egyes telep menedéket épitett magának, lábas jószágainak. Az erdőt mindegyre irtotta maga körül. A családtagok szaporodásával épült a második, a harmadik ház, igy keletkezett a házcsoport. A fát senki sem kimélte. Az irtás többféle okokból történt leginkább azért, hogy egy kis legelőhöz, kaszálóhoz, szántóföldhöz juthasson a család. Ezen okból a lakosság még az erdőgyujtásoktól sem idegenkedett. Idővel az erdőségek elpusztultak, az egyes házak és házcsoportok az egyes hegygerinczeken, oldalakon egészen védtelenül maradtak hátra szétszóródva. A népnek erdőpusztitási szenvedélye később megnehezitette az életmódot. A kopárul maradt hegyoldalok termőképes földét lehordotta, elmosta a vizár, nem maradt hátra se erdő, se legelő. Az uj erdőtörvény sokat segitett a bajon, az erdőtalaj befásitása nagy mértékben foly, a mai nemzedék azonban ennek az intézkedésnek az áldását élvezni nem fogja, sokat kell fáradnia, türnie, hogy megélhessen.

* Sat, s. village, albánul: fsat, falu (Cihac, Dict. d'étym. 719 l.). A románság átvette a szláv sadŭ-t (planta, fructus, arbor) s illetőleg az igét, saditi-t, románul: sădesc, plantare, ültetni; răsad, átültetésre alkalmas plánta. E szócsaládhoz tartozik a román seliște; a szlávban seliste tentorium, habitatio, aula. Innen van az országban a sok Selistye község és helynév.

A közigazgatás a szétszórt házcsoportokat, jószágtelepeket egy-egy községbe egyesitette. Igy támadtak az Érczhegység jelentékenyebb községei, mint Bucsum (4532 lakossal), Abrudfalva (Abrud-Sat, Abruzel,) (4375 l.), Szohodol (4248 l.), Kerpenyes (1393 l.), Muska (1386 l.), Korna (789 l.), Trimpoel (1013 l.), továbbá Valea-Doszului, Galacz, Fenes stb., bár ez utóbbiak már a modern falu benyomását teszik a szemlélőre.

Az erdők kipusztitása után a havasi községekben is alakultak központok. Ez rendesen a templom. A templom mellett van épitve rendszerint a papilak, az iskola, egy-egy korcsma; felüti tanyáját egy-egy zsibárus. A községháza is ezen központok közelébe van épitve. Utczáról a havasi községekben szó sincs. A falu részeit nem utczák, hanem hegyrészek, vagy más jelentőségük után nevezik el. Igy Bucsum több részből áll: Bucsum-Cserbu, B.-Poieni, B.-Sásza, B.-Szát, B.-Musztari, B.-Valea-Albă, B.-Isbita, több kilométernyi távolságokban egymástól. A Bucsumokat összevéve a románság Buciumani gyüjtőnéven ismeri.

A falut az utazó a havasban hiába keresi. A közutakat az ösvények pótolják; egy-egy mezei út van fenntartva egyik házcsoporttól a másikig. A közlekedés többnyire lóháton történik. Kertekről alig lehet szó; leginkább burgonyát termel a nép, a mely a keményebb éghajlat daczára elkészül. Gyümölcs dolgában is szegényesen áll a havas. Szilva, cseresnye a gyakoribb; alma, körtve ritkább. A keritések inkább a szarvasmarhák pusztitásai ellen tartatnak fenn; a szénatermőhelyek is kőtömegekkel, vagy fenyő-rudakkal vannak körülvéve, ezzel biztositják a jobb termést.

A havasi község-részek a balkánfélszigeti cătunok benyomását teszik az emberre. Az Érczhegységben voltaképen különálló praediumok, ingatlan jószágrészek voltak, miket a tulajdonos, itt leginkább a kincstár, néhol más birtokos különböző czélokból telepitett be, a bányák müvelése, vagy az erők kihasználása tekintetéből. A praediumok lakossága bizonyos szolgálmányokkal tartozott a földesurnak. 1848-ban a havasok népe szabad állampolgári jogokhoz jutott, a miket a maga községében a törvény értelmében szabadon gyakorolhat.

A havas nomenclaturája, belélete egészen román. Abrudbánya, Zalathna, Verespatak csekély magyarsága csak önvédelemre szoritkozik, hogy egészen el ne románosodjék. A piaczi nyelv mindenütt a román. Az egész Érczhegység ugyszólván román hatás alatt áll. Nem csodálható, ha ott speciális román élet keletkezett, a mely semmiféle idegent nem tür, mindent magába olvaszt s megromániosit.

Az a nézet uralkodik, s ennek maga Hunfalvy János is kifejezést ad*, hogy a havasok községei székely telepitések. A házak épitésében s a havasi nép öltözetében, testalkatában az utazók meg is

* Magyar birodalom földrajza, Budapest, 1886. 687. lap.

kapják az ismertető vonásokat. Hunfalvy azt állitja, hogy a nemzeti fejedelmek eszközölték volna a telepitéseket. Kismérvü székely telepités feltételezhető, nem állhat meg azonban az állitás, hogy a községek székely telepitések volnának, mert a községek nomenclaturájában semmi székelyes, semmi magyar sincs. Hogy a székelyek román nevü községeket alapitottak volna, feltételezni sem lehet. A kisebb mérvü székely telepités a már itt levő románság közé történhetett, a mely a székely telepeseket egészen elnyelte, nem hagyván mást hátra, mint a családneveket az egyes községekben. Erről különben más helyütt bővebben megemlékezünk.

A havasi községi életet illetőleg az ma már szabályozva van közigazgatási törvényeink által.

Régebben azonban ez másképpen volt. «Régebben — irja Frânc Teofil* — a havasi községek széles alapon nyugvó helyi autonomiának örvendettek; mikor általános érdekről volt szó, minden lakosnak joga volt a községházára menni, ott tanácskozni s határozni. A község képviselői választottak voltak. Választójoggal birt, a vagyonra való tekintet nélkül, mindenki, ugy hogy a szó valódi értelmében a községben az általános szavazati jog (suffrage universel) uralkodott. Minden héten egy nap volt meghatározva, a melyen megjelentek az ügybajos felek a falu öregei (bătrânii satului), a kik nagy esküdteknek (juraţii cei mari) is neveztettek, együtt véve bizottságnak (comitet), székállóknak (scăuneni), s a melyen a nép mondása szerint törvényt tartottak (să ţin legi).»

Erről az általános szavazati joggal biró havasi román községről a világ mit sem tud. A «comitet» szót a nép nem ismeri, tehát igy nem is nevezheti a község tanácsát.

Hanem áll az, hogy ugy a havasi, mint a havasalji román községekben a nép három osztályra van osztva. Az osztályozásnál leginkább a vagyoni állapot dönt. Az első osztályhoz a fruntaşii (előkelők), a másodikhoz a mijlocaşii (közepesek), a harmadikhoz az oamenii de rênd (közemberek) tartoznak. A közjogokban, a közterhekben a lakosok ezen osztályozások szerint részesülnek. Az előkelők többet fizetnek különböző helyi rovatalokban, de több jogot is élveznek. Ezek egyátalában nagy tekintélynek örvendenek s szavuknak mindig nagy sulya van. Az előkelő osztály tagjait különben bocotán-oknak is nevezik. Ezekből lesznek a községi birák, egyházi gondnokok, a templomban övék a legjobb hely, a határban a legjobb föld, a hol lehet el is nyomják a többi lakosokat, a miért sokszor elkeseredett harcz fejlődik. Az egyházi, községi gyülésekben ők viszik a szót, többnyire saját érdekeiket tartva szem előtt, az ellenkező véleményben lévő alsóbb rendüeket letorkolják; a római pátriciusokra emlékeztető dolgok.

* Frânk Teofil és Candrea György: Românii din Munţii apuseni, Bucureşti, 1888. 111. lap.

Különben a román község lakosai felosztatnak igy is még: feţe bisericeşti (egyházi személyek), dirc gătorii satului (falusi előljárók) és popor (nép). Az egyház a községgel egykor összeforrt, a politikai községet a román nem képzelte különállónak az egyházi községtől.

A falusi előljárók élén régebben a biró (birău) állott, a ki mellé a falu hat becsületes, értelmes öreget (cănunţi, cărunţi) választott. Ezek együtt véve határoztak az ügyes-bajos dolgokban (rumpeau legea). Ha az előljárók ellen valaki alapos kifogást emelt, jogában állott a saját falujából, vagy a szomszéd faluból három más tagot választani. Az ellenfél szintén választhatott hármat, a kik a biró elnöklete alatt aztán döntöttek a fenforgó ügyekben. Természetes, az eljárás szóbeli volt, az itéletről semmiféle irást nem vettek fel. Első szó a tanácsban a legöregebb előljáróé volt.

Az idézéseket a vornikok[1] eszközölték, kik a felperestől egy aktusért egy garast kaptak. Innen van a románok között is a mondás: taci, eu am pus groşiţa! (Hallgass, én tettem le a garast!) és: vom vedea ce ne va da legea! (Meglátjuk, mit ad majd a törvény.) Az itéletet az illetékes közegek csak ugy hajthatták végre, ha az elmarasztalt ajtaja előtt nem látták a szokásos tiltakozó jelt (földbe szurt karó, tetején kalappal), a mit a nép răpuşia-nak nevez. Eskü formulájuk igy kezdődött: «Sânt Sâmbea, Sânt Sâmbem!» stb.[2]

A parancsokat, utasitásokat a hegytetőkről hirdették ki, ugy teszik ma is. Néhol ezekben a hirdetésekben a néphumor jelentkezik. Ime, egy ily forma hirdetés:

«Te Crăciun, te! Ereszkedjél le a hegyről a völgybe, ördög égjen a belsődben, mert megérkezett a faluba a kék nyavalya (végrehajtó-féle hajdu), csizmásan, sarkán sarkantyuval; övezve van a teremtettével (kard); nem eszik egyebet, csak sült-tyuk-turót (töltött csirkét), pogácsát tiszta buzából, meg a tejnek a tetejét (tejfel). Azt parancsolja, hogy hajnalban a falu felett legyetek négyökrös szekérrel.»[3]

Ugy a havasalji, mint a lapályon elterülő községek képe lényegesen különbözik a havasi községek képétől. A lapályi községekben a házak már egy csoportban fordulnak elő. Ha nem is szabályos utczák, de szélesebb utak huzódnak mindenütt a községeken végig. Az utazó a lapályon elterülő községekben már pontosan bekeritett udvarokat, kerteket talál. A kerti indusztria fejlett; gyakran találkozunk gondosan ápolt virágos kertekkel, gyümölcsösökkel. A házak egy-egy szük ablakkal néznek az ut felé, a kilátás, a ház frontja az udvarra, a

[1] Vornic, zvornic, dvornic a román fejedelemségekben egy méltóság volt, kormányzói értelemben. Az ó-szlávban: dvorĭnĭku, comes palatii; dvorŭ: aula, domus. A magyarban. udvarnok, udvar.

[2] Frânc Teofil idézett munkája 112—115. lap.

[3] Románban az utolsó rész: Şi a poruncit că mâne în revărsat de sat să fiţi din sus de zori cu câte pátru carĕ la doi boi.

gazdasági épületekre szolgál. Közvetlen az utra néző házak ritkák; az ut és a ház között rendesen kis keritett hely áll, mely gyakran virágos kertül szolgál, többnyire azonban parlagon hever. A lakóházak közül a földesuri épületek, községháza, iskola és templom kiemelkednek.

Akár a lapályi, akár a havasi községeket vegyük szemügyre, a községi életet illetőleg semmiféle oly hagyományra, a nép társadalmába átment ősintézmények nyomaira nem akadunk, a mik némi világot vetnének a románság régi községi életére, szervezetére. Ez a körülmény megerősiti azt a föltevést, hogy a régi románságnál speciális, nemzeti alapokon nyugvó községi szervezet nem létezett. A pásztor nép e tekintetben mindenütt, egész vándorlásában, az idegenekhez alkalmazkodott. A Balkánban görög, albán, szláv hatás alatt állott. A görög és a bolgár hatást átvitte a saját fejedelemségeibe is, az állami szervezet itt sem volt sajátos nemzeti alapokra lefektetve; a kormányzás egészen a bolgár mintára alakult; a jogszolgáltatásban pedig a basilikák vétettek át, a keleti császárság törvényei voltak általában érvényesek. Nálunk Erdély régi konstitucziója megsemmisitette a románság összes balkáni községi hagyományait. A b i r ă u (biró) fogalma átment a nép vérébe s a kenézségek nyomait ma már Alsó-Fehér vármegyében hiába keressük. Átvette nyelvébe a v á r m e g y e, f ő i s p á n v i c z i s p á n, f ő b i r ó, k i s b i r ó, u d v a r b i r ó, s z o l g a b i r ó, b a k t e r, n e m e s stb. (varmeghie, fișpan, vițișpan, fibirău, chisbirău, odorbirău, solgăbirău, bacter, nemniș) szavakat; a magyar közigazgatás és törvénykezés rendszerébe beleélte magát.

A régi községi hagyomány maradványának vehetjük az ö r e g e k (bătrînii)[1] t e k i n t é l y é t ugy a családi, mint a közügyekben. Az öregek szava döntőleg hat s az ifjak az öregek tekintélye előtt meghajolnak. V o m v e d e a c e v o r z î c e b ă t r î n i i ! (meglátjuk, mit mondanak az öregek) szokták mondani az ifjak s megnyugosznak abba, a mit mondanak.

Bár e nép ősi, pásztori hajlamai ellen volt, hogy szük határok között községben szervezetten éljen, bár a példák hosszu sorozata szólt a pásztornép prevárikáló természete mellett, mégis be kell ismerni, hogy a nép szilajabb hajlamaival csakhamar felhagyott, törvénytisztelő, rendszerető, engedelmes tudott lenni. Ez a románságnak ma már közös jellemvonása. Bár Alsófehér vármegyében van néhány román község, melyben a nép elmaradottabb nevelésénél fennálló rend iránt a megkivántató érzéket nélkülözi, általában véve a románság községi élete ellen panaszt emelni nem lehet. Adóját pontosan fizeti; tanügyére, egyházára szivesen áldoz; humanistikus intézmények iránt érzékkel bir; ha felvilágositják s megérti a dolgot, semmiféle közadakozás alól magát ki nem vonja; szereti, hogy az ő községe rendben legyen, jó

[1] A latin v e t e r a n u s, vieil, vieux. A kezdő latin v, ú-be megy át, v e r v e x = berbece; v e s i c a = beșica, hólyag.

hirben álljon s a hatóságok előtt becsülete legyen. A közterheket tehát minden további bírálat nélkül hordozza; ha tisztviselőiben, előljáróiban igazságot, becsületes szándékot, jóindulatot tapasztal a maga irányában, sorsával, minden bajai mellett is, a nép meg van elégedve.

Közügyekben hozzá szokott e nép az engedelmességhez. Nem voltak jogai, csak kötelességei; a kötelességek hosszu sorozata türelemre, megadásra birták. A hatóságoktól jövő intézkedést p a r a n c s n a k (poruncă)[1] nevezi. Nála minden intézkedés, törvény p o r u n c ă; azért mondja a porunca birăului, solgăbirăului, vicișpanului, fișpanului (a biró, a szolgabiró, az alispán, a főispán parancsa). Vagy mondja: a p o r u n c i t b i r ă u l stb. (parancsolta a biró). Minden parancs felett áll nála a p o r u n c a î m p ă r a t u l u i[2] (a császár parancsa); azt mondja erről: m a r e l u c r u-i p o r u n c a î m p ă r a t u l u i! (nagy dolog a császár parancsa).

Való, hogy a román nép a maga ügyes-bajos doigaiban, községeiben, századokon át egyes alkalmazottaktól sok törvénytelentéget szenvedett s gyakran igazságával a kezében kénytelen volt tapasztalni, hogy a törvény nem oly erős, mint némely ur; ezen csalódásai miatt bár gyakran megrendült benne a törvény erejében való hit, a jogérzetet benne még sem lehetett megfojtani; benne az mindannyiszor fellázadt, valahányszor a maga igazában magát megtámadva érezte. S bár a nép ugy tartotta s tartja a jelenben is, hogy «l e g e a c u m o f a c d o m n i i» (a törvény olyan, a milyennek az urak csinálják), a törvénytisztelet nála magát állandóan fenntartotta, a mi a nép általános jellemvonása gyanánt szerepel.

A régi időben átszenvedett törvénytelenségek, a földesuri tulkapásokkal szemben való védtelenség s a minden rendszerben nyilvánuló visszaélés és tulkapás teremtette meg az utódoknál a jellemző mondást:

Ungurii cu aprobata si compilata
L'o spânzurat pe tata, —
Nemții cu aufnam și protocol
L'o lăsat cu c . . . gol!

(A magyarok az approbatával s compilatával felakasztották apámat; a németek az aufnahmmal és protokollal meztelenre vetkeztették.)

[1] A szláv p o r u k a-ból.

[2] Az a körülmény, hogy a román népnél Erdélyben a magyar király fogalma ismeretlen, arról tanuskodik, hogy a románság késői bevándorló. A Balkánban a görög császárokkal hozzászokott a nép az î m p ĕ r a t (császár) szóhoz. Ezt a szót áthozta magával s nálunk különösen alkalmazta a mindenkori uralkodóra. Az «î m p ĕ r a t» alatt különben mindig az osztrák császár értendő. Erdélyben a nemzeti fejedelmeket c r a i u-oknak (cral, király) nevezték, a mint kitetszik ez a nemzeti fejedelmek alatt nyomtatott román könyvek czimlapjaiból. Ha a románság a tulajdonképpeni Magyarországon és Erdélyben a honfoglalás előtt jelen lett volna, s századokon át látta volna a magyar alkotmány fejlődését, a magyar király fogalma bizonyára erős gyökeret vert volna tudatába s azt onnan minden nyom nélkül ki nem irtotta volna a mohácsi vész utáni időkben sürübben előforduló «császár» elnevezés.

c) A templom.

Különbséget kell tennünk a régi és az uj templomok között.

A régi román templomok fából épültek, kicsinyek, szükek. Ezt két okra vezethetjük vissza: a nép szegénységére és kulturai elmaradottságára. A templomépitésben tehát hiányzott az izlés s az anyagi erő. Hozzátehetjük még, a mit már felemlitettünk, a román nép bevándorló nép volt, egyelőre megelégedett igénytelen külsejü fatemplomokkal is.

A régi fatemplomok egyszerü, igénytelen külsővel birnak; a fal sok helyütt agyaggal betapasztva, vakolva s megmeszelve. A falakon kivül különféle alakok, szent képek, virágok vannak festve. E munkához a müvészetnek semmi köze, alig elégitheti ki a legprimitivebb igényeket. A falak törpék, egy-két arasznyi ablakokkal, az ajtón csak lehajolva juthat be az ember a templom belsejébe. A fatemplom négyszög alaku, egy vagy több tornyocskával, a melyek hegyes háromszögbe végződő zsindelylyel vannak befedve.

Ma már a legszegényebb egyházközség sem épiti templomát fából, hanem kőből, vagy téglából, az igényekhez és népességhez képest nagyobb arányokban, csinnal; a fedélzet cserép, vagy zsindely; a torony több helyütt bádoggal van fedve.

Ugy a régi, mint az uj templomoknál a belső beosztás ugyanaz. A templom belseje három részből áll: az oltárból, a presbiteriumból, illetőleg a templom hajójából és a pitvarból.

Az oltár (altariul) a templom napkeleti részét foglalja el; itt áll az asztal, a melynél a pap szolgál vagy misézik. Az asztal kőlábon nyugszik, abba van elhelyezve az ereklye (moastele) valamely szenttől, a mit a püspök szokott a templom számára a templom szentelésekor megküldeni. Az asztal két, három, sőt több finomul kivarrott, csipkézett kendővel van betakarva; az asztalkendőket többnyire az egyházközség nőközönsége állitja elő, gyakran megvásárolja. Az asztal közepén, szemben a szolgáló pappal, nagyobb fa- vagy érczkereszt van elhelyezve, a feszülettől jobbra és balra 2—6 fából, vagy érczből szépen kidolgozott, megaranyozott gyertyatartó áll. Az asztalon látható az antimis, finom vászonból, vagy selyemből négyszög alakban készitve, melyen a szentirás áll; a lelkész balján a szertartásos könyv van elhelyezve. Az oltár helyiségében áll a szekrény, melyben a szent edényeket és a papi öltönyöket tartják; az asztal, a melyre a kegyes adományokat gyüjtik össze s a melyen a miséhez szükségesek vannak előkészitve. A helyiség falai szent képekkel vannak tele aggatva; ott vannak a koszoruk (cunună) is, a melyekkel az uj házaspárokat megkoszorúzták, itt áll a füstölő (chedelniţa) is.

Az oltárt a templom hajójától az ugynevezett iconostas választja el, egy fal, a melynek a templom hajója felőli részén különféle szent képek vannak festve. Ezt az oltár homlokzatának (fruntariul altariului)

is szokták nevezni. Az iconostasba három ajtó van bevágva, a közbelső kétszárnyu, c s á s z á r i v a g y f ő a j t ó n a k (uşa împărateascǎ) neveztetik. A főajtótól délre eső ajtónál Krisztus, az éjszakinál pedig Szüz Mária képe áll. A fal és a déli ajtó közötti részén a iconostasnak van felfüggesztve a templom v é d s z e n t j é n e k képe (chram). A fal és az éjszaki ajtó között szintén valamely szent kép függ. Az iconostasnak az a része, a mely a három ajtó felett a templom egyik falától a másikig huzódik, a szentirásból különféle szent jeleneteket ábrázol; gyakran a 12 apostol, csudatétel stb. Az iconostas rendszerint a templom bolthajtásáig nyulik fel; nagyobb templomokban azonban nem oly magas és keresztbe végződik. Az iconostas párkányán sok helyt gyertyatartók vannak elhelyezve; a halottak koszorui is ráaggattatnak.

Az iconostas előtt a templom földjén két nagy gyertyatartó áll. A déli és a főajtó közötti részen kis asztalon a szentirás s valamely szent kép arra szolgál, hogy a templomba érkező férfiak előtte meghajoljanak (mătaniă), keresztet vetve azt megcsókolják. Ugyanazt teszik a kimenetkor is.

Némely templomban az iconostas előtt emelkedettebb hely látható, a mit preszbiteriumnak neveznek. Itt vannak elhelyezve a k á n t o r o k, d i á k o k p a d j a i (strana cantorilor sau a diecilor). A hol nincs preszbiterium, ott a kántor-padok az iconostas mellett, a templom hajójában nyulnak el két oldalt a falak mellett.

A t e m p l o m h a j ó j a a pitvarig terjed; kővel, téglával, rendszerint azonban deszkával padolva. A hajó falai, mint az oltáréi, s néhol az egész boltozat szent képekkel vannak diszitve. A szegényebb templomok belül egyszerüen be vannak meszelve. A templom-hajó boltozatáról két, vagy több csillár csüng lefelé. A hajóban nincsenek ülőpadok; ez ellenkeznék a gör. ritus tételeivel; két oldalt a fal mentén állanak az ugynevezett laviţa-k, scaun (pad, vagy szék), minden ember számára külön elrekesztve. Az efféle székek egyes családok tulajdonai; a tulajdonjogot a templomtól bizonyos összegért lehet megszerezni. A székekbe rendszerint az öregek ülnek, az ifjak állva hallgatják a szent misét (slujbă).

A p i t v a r (tindă) a templom harmadik részét képezi, mely a hajótól egy fa-, vagy vas-fallal, rácscsal van elválasztva. E fal mentén vannak a templomi zászlók (praporii) elhelyezve. A pitvar falai szintén szent képekkel vannak felcziczomázva. A pitvar főrészén látható egy t e t r a p o d, kicsinyke asztal, a szent képpel, vagy kereszttel, mint a férfiaknál láttuk, mely előtt a bejövők keresztet vetve meghajolnak (sĕ inchină) s megcsókolnak.

A templom hajójában állanak a férfiak s a gyermekek, a pitvart az asszonyok foglalják el kor és rang szerint, az öregek előbb, az ifjabbak hátrább a torony felé. A templomba mindenki a pitvaron keresztül lép be.

Az ujabb templomok már chorussal, karzattal is birnak, azt rendszerint az iskolás fiugyermekek foglalják el.

Külsejét és környékét tekintve a román templomnak, a következőket jegyezhetjük meg.

A templom fekvésében általános a szabály, hogy az oltár keletre, a torony nyugotra nézzen. A fedélzeten az oltár felett keresztbe végződő tornyocska áll; a templom pitvara felett emelkedik a nagy torony, a melyben a harangok (clopot) és a tóka (toacă) vannak elhelyezve. A torony magas, hegyes, tetején kereszt diszeleg; némely templom a nagy torony körül négy kisebb tornyocskával bir. Sok templomnak nincs tornya; a harangok itt a templom mellett fából toronyalakba épitett állás-félébe vannak elhelyezve, a melynek neve clopotniţă, harangláb, vagy harangtartó,

A templomnak rendszerint két harangja van, egy kisebb és egy nagyobb. Főbb templomnál három harang is van. A kettőt vagy hármat együtt csak vasár- és ünnepnapkor, a felnőttek temetésekor, nehéz idő közeledtével huzzák, ekkor azért, hogy a jég a határt el ne verje. A gyermekek temetésekor a kis harangot kongatják. Tüz esetén a harangot félre verik (într'o ureche, egy fülre).

Mikor a pap misézni kezd (întră în slujbă), a tókát verik, mely rendszerint a toronyba áll felakasztva a harangok közelében; sok helyt a templom falára, az ajtó közelében, van erősitve. Némely templomnak két tókája van, egy vasból, egy fából, melyeket felváltva szokás verni.

A torony ablakaiban gyakran látunk egyes zászlócskákat lengeni; ezek az elhalt legények, vagy leányok emlékezetének szólnak.

A templom külső falai mellett deszkapadok vannak alkalmazva; használják azokat leginkább fiatal leányok, kik a templomba be nem férhetnek.

A temető (ţintirim, temeteu) rendszerint a templom körül terül el; ide temetkeznek a hivek; közel a templom falaihoz az elhunyt papok sirjai feküsznek. A sirok fakeresztekkel, egyes kőemlékekkel vannak megjelölve; a feliratok az elhunytnak életkörülményeit örökitik meg. A megye havasi részeiben a templom külső falára számos fa- és kőtáblácska — pomelnic — van felaggatva. Az eltemetettek emléktáblái nem a sirfőnél, hanem a templom falára lettek elhelyezve. Egyes siroknál vékony, magas, kendővel fellobogózott fenyőkarók láthatók; ezekben fiatal legények, vagy hajadon leányok nyugosznak, miről a temetési szokásoknál bővebben fogunk megemlékezni.

A temetőt a román ember, bár szent helynek van tartva, a sirokat meglátogatni nem szokta.

Ma már a temetőket közegészségügyi szempontból mindenütt a községen kivüli részekből hasitják ki.

A templomhoz tartozó terület sánczczal, fa, sövény, vagy élő bokor-keritéssel van megvédelmezve, s többnyire gyümölcsfákkal van beültetve.

Alsófehér vármegye román egyházközségeiben még igen sok a fatemplom. Ezek ki vannak mutatva részletesen az illető egyházak sematizmusaiban.[1] A fatemplomok száma azonban napról-napra apad s növekedik a szép, csinnal épitett kőtemplomoké. Legszebb a balázsfalvi gör. kath. katedrális templom. A havasi községekben, mint Zalatnán, Abrudbányán stb., szép nagy templomokat lehet látni.

A templom eresze szent hely, alatta nyugodtan pihenhet az ember, semmiféle megrontásnak kitéve nincs. A templom ereszében semmiféle gonosz szellem nem lakik, mint általában hiszik a házak ereszeiről.

A szentképeket az egyházközségek egyes piktoroktól szerzik be. Vannak naturalista, sokszor egészen paraszt festők, a kik utmenti feszületeket, fali, néhol oltárképeket vállalnak el. Ezeknek hire elmegy; a szegényebb templomok számára ezektől szerzik be a megkivántató képeket, ezekkel végeztetik a templom festését is. Az oltár fafaragványát is egyes ügyes román iparosok állitják elő. — A nép szükségletét szentképek tekintetében a mikolaiak (Nicula, bucsujáró hely Szolnok-Dobokamegyében, Szamosujvár mellett) fedezik, a kiknél az üvegfestészet nagyon elterjedt. Kis négyszög alaku szines képek ezek, a melyekben ugyan sem müvészet, sem izlés nincs, de a melyek a nép igényeit kielégitik, mert olcsók, szent helyről valók s megbizható román termékek. Egy-egy ilyen képnek az ára 15—50 kr. A mikolaiak bejárják az országot, házalnak s meglehetős jövedelmet biztositanak ez iparágnak.

Igy házalnak a papi öltönyökkel is (faloane). A házalók (falonari) bejárják az országot, régebben egész Romániát, s igen jó üzletet csináltak. Portékáikat többnyire hitelbe adják, csak a gazdagabb templomok vásárolnak készpénzen.

A románság vallásos, istenfélő nép. A templomot rendesen járja, imádkozik. Elkárhozott és mélyen megromlottnak tartják azt, aki legalább nagyobb ünnepek alkalmával nem megy a templomba. Vallásához, egyházához, templomához való ragaszkodása példányszerü. A román egyházak hivei nem cserélnek vallást. A multban a nép hitébe különféle befolyások következtében sok eretnek elemet vett fel; a bogomilok, a paulinusok tanai erős hatást gyakoroltak reá; Erdélyben a protestáns fejedelmek alatt a 17-ik század végeig, a mikor a Rómával való uniálás megkezdődött, ez a nép hitben és egyházszervezetben részben kálvinista volt,[2] de ő ezt a sok idegen hitbeli elemet a maga ősi hitvilágával oly szerencsésen olvasztotta össze, hogy ezáltal magába, egyházába forrasztotta mindig a népet, a melytől egyes tanokat átvett, hogy az idővel görög ritusu és román nyelvü lett s a román egyházba

[1] Sematismul veneratului Cler stb. Balázsfalva 1876.

[2] Lásd: Dr. Grama Sándor: Institutiunile calvineşti în biserica românească din Ardeal (Kálvinista intézmények az erdélyi román egyházban). Balázsfalva, 1895. 400. l.

és néptestbe olvadt be. Igy pusztult el a románság s a kálvinista vallás Erdélyben — lett mindkettőből román.

Megtörténik, hogy a görög keleti egyházhoz tartozó hivő átmegy a görög katholikus egyházba és viszont; néha egész községek változtatnak ilyképpen egyházat, de arra nem igen akad példa, s a vallások szabad gyakorlata mellett fehér holló számba megy, hogy egy-egy román ember protestáns vallásuvá legyen. Az ilyent a nép păgân-nak (pogány) nevezi.

A román pap (popă)[1] nagy hatalom az egyházközségben. A hivőt a bölcsőtől a sirig kiséri; hatalma még a tulvilágra is kiterjed. A családban jelen van minden jelentősebb eseménynél. Bár a néphumor senkiben sem ostorozza annyira a gyengeségeket, hibákat, mint a papban, ezen gyengeségek és hibák daczára a pap mégis uralkodik a hiveken s az ő akaratján kivül ritkán történik valami az egyházközségben.

A papnak ezen nagy tekintélye a népnek vallásosságán, az imádság hatalmában vetett tántorithatatlan hitén, az Istentől (Dumnezeu)[2] és az ördögtől (satana, drac, diavol) való félelmén alapszik. A román ember büneiért fél az Isten büntetésétől; de fél az ördögtől állandóan, nehogy ez életében, vagyonában, boldogságában megrontsa. És ebben a vonásában, az ördögtől való rendkivüli félelmében, a balkáni bogomilismus[3] közvetlen hatását látjuk. A Balkánban támadt bogomilismus egyetlen nép lelkületében sem hagyott oly mély nyomokat, mint a románéban.

A pap kezében látja a román nép letéve az ördög elleni erőt, hatalmat, a mely megóvhatja őt minden rossztól. A pap kezében levő templomi füstölő, a tömjén (tămâie), a kereszt (cruce) oly erő, a mely távol tart a hivőtől minden rosszat. A sok alkalmi imádság, az exorcismus, ördögüzés, afurisálás,[4] megátkozás, oly hatalom a pap kezében, minővel csak a szláv népeknél találkozunk. Különben is ezt a babonával összekevert vallási fogalmakat a balkáni szlávság és görögség öntötte a román nép lelkébe; a keleti egyházhoz való tartozósága, ezen rá nézve idegen népek uralkodás-vágya fojtotta meg benne sok századon át a szabadabb gondolkodást, a mi a katholiczizmus terjedésével a románok között egyre nagyobb és nagyobb tért foglal el.

[1] Az ó-szláv popŭ-ból, prêtre; protopopŭ, vagy protopopă, esperes; oroszul: protopopŭ, görögül: *προτοποπας*, archipresbyter; albánul: pop. Mondják preot-nak is, a latin praeponere, praepositus. Átment az összes román nyelvekbe. Ebből van képezve a preuteasa, papné; a popă maga nőnemü.

[2] Dominus (ille) deus, Herrgott; olaszul: domineddio; prov. dompnedeus; ó-franczia: dameldieus dameldex.

[3] Bogomil (927—668 között) hazája Bulgária, eretnek tanai a Balkánban nagy hóditásokat tettek. Nem ismertek el semmi földi tekintélyt, mindent megvetettek, a mi a testnek tetszett; az ördög kultusza tanaik folytán lett Európában általános.

[4] Görögül: *αφοριξω*, excommunier.

A sok alkalmi imádság közül ide iktatok Nagy Vazul (Cappadociai püspök. X-ik század) ördögüzési imádságaiból egyet:

«Megátkozlak téged, a gonoszság és a gyalázat kutforrását, az ellenkezés és galádság kezdőjét és létrehozóját! Megátkozlak téged, az égi fényből kitagadottat és kevélységed miatt a mélység sötétébe taszitottat. Megátkozlak téged és minden akaratodnak engedő erőt. Megátkozlak téged tisztátalan lélek az Istennel, Adanaival, Eloival, a mindenható Istennel! Menj ki és távozz N. N. Isten szolgájából. Megátkozlak téged az Istennel, ki szavával teremtett mindent, ki alkotta a látott és nem látott természetet, ki teremté az embert az ő képére, ki előbb ezeket angyali őrködésével megvédte, ki a magasból vizzel fullasztá meg a bünt s az ég alatti mélységeket kitárá és a tisztátalanságot cselekvő óriásokat megrontá és ama becstelenek tornyát szétrombolá — és tüzzel és kénnel égeté meg Sodoma és Gomora lakóinak földjét, minek tanujaként füstölög az olthatatlan füst; ki vesszővel elválasztá a tengert és a népet száraz lábbal vezeté át s Farao zsarnokot és Isten ellen küzdő hadseregét habok közé temette örökre . . . . Megátkozlak azzal, ki a szelet megdorgálá és lecsendesité a tenger viharát, ki elüzé az ördög seregét.»

«Félj, fuss, hordd el magad, távozzál tisztátalan és förtelmes ördög, a ki a mélységből való csalárd vagy és alak nélküli, látható szemérmetlenségre, látható álnokságra; bárhol légy avagy menj: akár te vagy maga a Belzebub, akár a megrázó, akár kigyó képében, akár vadállat alakjában, akár mint a pára, akár mint a látható füst, akár mint férfi, akár mint nő, akár mint állat, akár mint madár, akár mint éjszakán beszélő, akár siket, akár néma, akár rögtön megrémitő, akár összetörő, akár leskelődő, akár nehéz álomban, akár betegségben, akár tehetetlenségben, akár kaczagásra gerjesztő, akár könnyeket okozó, akár bujálkodó, akár kéjes könnyekre fakasztó, akár büdös, akár kivánságos, akár gyönyört adó, akár mérgező, akár szerelemben megőrült, akár csillagokból jósló, akár házi kuruzsló, akár szemérmetlen, akár veszekedő, akár állhatatlan és a hold szerint változó, akár valamely időben visszatérő, akár reggeli, akár déli, akár éjféli, akár késői vagy hajnalhasadti, akár önként lepted meg, akár valakitől küldve vagy, akár váratlanul érkeztél, akár tengerből, akár patakból, földből, kutból, omladékból, sirból, tóbol, nádasból, iszapból, völgyből, erdőből, fákból, madarakból akár dörgésből, akár bányatetőből, vizfürdőből, pogány temetőből, akár a honnan tudjuk, akár a honnan nem tudjuk, akár ismert, akár ismeretlen, akár nem látott helyről: távozzál és költözzél, szégyeld meg magad az Isten keze által alkotott és diszitett képtől.»

«Félj a megtestesült Isten hasonlatosságától és ne rejtsd el magad N. N. Isten szolgájába mint vasbot, tüzkatlan, pokol és fogak csikorgatása, — lázadásod büntetése vár . . . Félj! Fuss! Hallgass! Ne térj vissza, se el ne rejtőzzél más tisztátalan lélekkel, hanem térj nedv nélküli puszta, müveletlen földbe, melyen ember nem lakik, csak az Isten

látogatja, a ki megköti mindazokat, a kik megsértik és leskelődnek az ő képmása után; ki a sötétség lánczaival bilincselve adott át a pokolnak azon hosszu napon és éjszakán téged, a gonoszságok elkövetőjét és feltalálóját — ördög!! Mert nagy az Istentől való félelem, és nagy az Atya, Fiu és Szentlélek dicsősége most és mindörökké. Amen.

Nem lesz érdektelen röviden foglalkozni az afuriszálással (afurisez, afurisenie, átkozás, megátkozás), a mi a görög keleti egyházban a mai napig szerepet játszik s a mi a papok tekintélyét, hatalmát és befolyását nagyban emelte. Fel van jegyezve többek között, hogy a Niceaban összegyült atyák az eretnek Ariánt annyira megátkozták, hogy az a szent atyák szeme láttára elpusztult. Az egyházi szertartással kimondott átok erejében a román ember feltétlenül hisz. Hazánkban a régibb időben a közhatóságok a román papok afuriszálásával szemben állást foglaltak. Ki volt mondva: «az oláh papok ne afuriszáljanak.» Az ország kanczellárja Bethlen Miklós Gyula-Fehérvárt 1699. szept. 16-án az unió kérdésében kiadott dekretumában azt mondja: «az afuriszálást illetőleg az oláh püspök komolyan megintetik, hogy afféle illetlenségtől magát tartóztassa és papjait is arra utasitsa.»

A hatósági intézkedéseknek azonban hatásuk nem volt, az afuriszálás megmaradt napjainkig, bár az afuriszáló papok száma nagy mértékben leapadott s mondhatjuk, hogy a görög katholikus egyházban az afuriszálás a legritkább esetek közé tartozik. Csak a nép babonás hitén alapuló afuriszálásról szólok, a mely mindig csak valamely károsult egyén kérése folytán vétetik alkalmazásba.

Ha valakinek ellopják pénzét, egyéb holmiját, leginkább marháját, egy szóval, ha valaki vagyonában érzékeny kárt szenved ismeretlen tettesek által, a tettes kitudása, a kár megtérülése végett a román ember gyakran fordul a papjához, mint a ki már hasonló esetekben az afuriszálás szertartásával nagyobb eredményt tudott elérni, mint a büntető hatóság összes intézkedéseivel. A káros tehát fölkeresi papját, előadja a maga panaszát, kárát, a károsodás körülményeit stb. s leteszi az afuriszálásért járó dijt.

A pap a panasz napjától számitandó kilenczedik naptól kezdve kilencz egymásután következő péntek napon templomozást tart, a mely napokon a kora reggeli órákban már megszólal a kis román templom tornyában a fa-tóka, a melyet harangozás soha sem követ, — erről tudván meg aztán a nép, hogy nem rendes templomozás lesz, hanem olyan, a mikor is egyedül csak kárhozat fog mondatni valamely bünösre. A kijelölt 9 nap aztán reggel, délben és este felé templomozás tartatik, a hová a nép seregesen tódul.

A templomozás folyama alatt 9 viaszgyertya ég az oltáron, s a pap teljes ornátusban misét tart, s miután a szent Dávid zsoltárai közül 9-et elmond, következik az afuriszálás rémes aktusa; a jelenlevők térdeplése után a pap fölmutatja az áldozati kehelyt, a melyből — miután

ivott — megkezdi a még ismeretlen bünösre vonatkozó kárhoztató szavak elmondását, a melyek igen gyakran oly sürün emlegetik a «poklot», a «halált», az «elkárhozást» stb., hogy ha például jelen van ezen átkozódás alatt még a titok leple alatt lappangó bünös: ritka eset az, hogy egy második templomozás idejéig kigyőzze és meg ne valljon mindent az átkozódó papnak. Megjegyzendő, hogy azokon a napokon, melyeken az afuriszálás történik, az illető károsultak, hogy az afuriszálás annál fogékonyabb legyen, egész napon keresztül semmi zsiros ételt nem esznek.

Az «afuriszálás» kilencz napon keresztül tartván, minden következő péntek nap (egészen a mig a kilencz péntek nap lejárja), — hogy ha nem fedezi föl magát a bünös — sujtóbbak és sujtóbbak lesznek az átok szavai is, ugy, hogy nagyon ritka eset az, hogy a jövőben az afuriszénia folytán várható rossztól (milyenek a betegség, a vagyonnak az elpusztulása stb.) való félelem, mielőtt még a 9 pénteki nap letelt volna, a bünöst arra ne inditsa, hogy büneit megbánva, bünét jóvátegye és teljes kárpótlást ne nyujtson az illető károsultaknak, feltéve, ha ez módjában áll. Ha pedig a bünös a 9-ik pénteki nap sem jelentkezik, akkor a 9 gyertya helyett kétannyi gyujtatik meg az oltáron, s az ekkor elhangzott átok szavai is annyira hatványozottak, hogy ha valaki ezt csak kiváncsiságból is hallgatja, annyira megirtózik, hogy azt többé hallgatni nem kivánkozik.

Az afuriszálás ritkán alkalmaztatik egy határozottan megjelent személy ellen csak puszta gyanu alapján, mivel valakit ok nélkül az elkövetett bünténynyel gyanusitani, azon veszélylyel jár, hogy az alkalmazásba vett afuriszénia folytán bekövetkező rossznak azt értik, a ki alaptalan vádaskodott — ennélfogva rendesen senkit nem jelölnek meg határozottan, hanem a bünösnek a kitudását az afuriszénia — ki nem maradhatónak tartott — hatásától várják.

Az afuriszálás a megye havasi részeiben van inkább divatban. Az egész románság hitében gyökerezik azonban, hogy a megátkozott sem földi, sem tulvilági jóban nem részesül, azért nagy mondás a román szájában: «mĕi afurisitule!» (te átkozott!)

A román papi javadalmazást illetőleg a gör. szertartásu papok és egyház-szolgáknál igazán áll az irás azon mondása, hogy kik az oltárnál szolgálnak, az oltártól éljenek; mert a hivektől semmi rendszeresitett javadalmazással sem birván, jövedelmeiket nagyobbrészt a hivek önkéntes ajándékozásaiból nyerik ugy a templomi, mint egyéb szertartásos ténykedéseikért. Ezen «spontanea oblaták» között legfőbb szerepet játszik a preszkura,* vagyis azon áldozati kenyér, melyet a hivek a mise offertoriumakor az istentisztelet és papjaik javára fel szoktak ajánlani.

A preszkura, melynek sulya mintegy egynegyed font, igen szép

* A szláv proscura-ból, pain bénit, szentelt kenyér.

fehér buzakenyér vagy kereszt, vagy pedig henger alakkal. Rajta rendesen bizonyos symbolikus jelvények láthatók, ép ugy, mint a katholikusok ostyáján J. H. S. (Jesus Hominum Salvator). A preszkura-jelek ezek: J. Ch. N. R. J. (Jesus Christos Nazarean Regele Jidovilor; Názárethi Jézus a zsidók királya.) Helyenként e betük is szerepelnek: J. Chr. N. I. K. A. (Jesus Kristus Nika — J. Krisztus a győző.)

A preszkurát csakis az ugynevezett preszkuriczák süthetik. Ezek oly hajlottabb koru asszonyok, kiknek csakis nős vagy férjes gyermekekkel szabad birniok. Ilyeneknek hiányában más tisztes koru nő is süthet, fiatal özvegy azonban nem. Főkelléküket a tisztaság és erényesség, melynek feltünhetésére évenkint legalább négyszer kell nyilvánosan az Urvacsorához járulniok. Joguk gyakorlására szükségesek bizonyos pecsétnyomó alaku márvány jelvényezők, melyekkel a fenti symbolumokat rá szokták nyomni a preszkura tésztájára. E szentelt tárgyakat hatalmuk jelvényeül a papoktól kapják.

A preszkuriczák, kik egyuttal elárusitók is, minden ünnepélyesebb istentisztelet alkalmával a templomban jelen lenni tartoznak, állván rendesen a templom hajója azon részében, hol a bejárat van, hogy a hivek a templomba léptükkor a vásárt mindjárt megejthessék darabonként 3—4 krral. Az offertoriumkor ki-ki egy-két, sőt több darabbal is, vagy még megfelelő értékü pénzzel az áldozó paphoz járul, és ennek kezébe teszi le áldozatát.

E preszkura áldozatok számából nemcsak a hivek mennyiségére, hanem az anyagi jóllét, a vallásos buzgóság és az egyházszolgák évi jövedelmének is bizonyos fokozatára lehet következtetni.

Vannak községek, hol csupán a preszkura-áldozatok nemcsak a mindennapi kenyeret adják az egyházszolgáknak, hanem megváltott értékükből még husra való is kijut.

Preszkura-felajánlások rendesen csak ünnep- és vasárnapokon, és oly napokon is szoktak történni, mikor a helyi viszonyok szerint a nép azon patronusait tiszteli, kiknek a közbenjárása mellett várja Istennek áldását barmaira, mezei munkáira stb.

Hogy a tisztelt olvasó fogalmával birjon, mily nagy szerepet játszik a preszkura a gr. szertartásu egyház hivatalnokainak jövedelmi forrásai között: Zalatna preszkuriczák adatai alapján ide jegyzek egy rövidke statisztikát.

Zalatnán — mellőzve más havasi községeket — évenként el szokott fogyni 24,000 drb. preszkura. E számból karácsony hetére esik 700, a husvéttáji napokra 1300, pünkösdre 1000, virágvasárnapjára 300. Az ünnepnapok preszkuráinak száma szintén nagy, minek egyetemleges összege természetesen magasra rug, különösen ha tudjuk, hogy a gör. szertartásuaknak csak ülőünnepeik száma egy évben 31-re megy. Ide járulnak még azon napok is, melyeket csak a nép kegyelete szokott ünnepekül tartani, miknek száma szinte jelentékeny. Ezeknek értéke à 3 kr = 620 frt.

A preszkura mellékfajául tekinthető a prinos* is. Ez olyszerü kacskaringós «fonatos kalács». Székelyül ez az ugynevezett kókonya. Csakhogy mig a székely kókonya felszine a tojásfehérnye és szikjától fénylő és lángvörös, mint a hajnal, addig a román piros külseje sáppadt arczot mutat, és bele sem oly sárga és puha, mint a csikié, mert nem oly gyakor szitán eregetik lisztjét, és tojás meg vaj sincs annyi benne; de azért finom, izletes s különösen piritott szalonnával csupa gusztus falatozni belőle.

Ezt a prinost a vizkereszti keresztjáráskor szokták a papok kapni. Sokan e prinost pénzen váltják meg, a szegényebbek kendert adnak helyette, vagy pedig egy-két kanta (donyicza — 4 kupa) buzát.

Mindezek ugy osztatnak fel, hogy a kántorok ötödrészt, a papok pedig a többit kapják.

Az áldozati — kenyerekhez számitható még a «cununa anului» (év-koszoru). Ez egyes gazdagabb románoknak az egyházi személyek számára — különösen karácsonkor — adni szokott ajándéka, melylyel az év minden egyes vasárnapjára egyszerre hozzák meg az áldozatot. Ezért cununa anului, vagyis év-koszoru. Áll pedig 52 preszkurából, 52 apró szines viaszgyertyából és egy prinosból, hozzá mellékelve egy öreg liter bort is.

Végül a preszkura egyik fajául tekinthető a pască (több. paştile) is. Ez szentelt kenyér és bor, melyet husvét reggelén a hivek haza visznek, és mielőtt ezt nem vették magukhoz, más eledelhez nem nyulnak. Az ebben való részesülés bizonyos szertartással történik, midőn a családfő ugy szerepel, mint háznépének papja.

A családtagok legöregebb férfia ugyanis kezébe véve a pasca-t tartalmazó poharat, ebből egy kanálkával nyujt nejének, ki ezen üdvözlettel veszi magához: «Cristos a inviat» mire férje válaszolja: «Adeverat că a inviat.» (Feltámadt Krisztus — felelet: Igaz, hogy feltámadt). Ugyanily szertartással részelteti a nő is a férjét a paştileből, s végül a férj a többi családtagokat. Készitéséhez ajándékoznak 5 drb prinost, 3 preszkurát és ezeknek megfelelő mennyiségü bort. Ha az ajándékozás nem egyes hivő valódi jótékonyságából történik, közadakozás utján gyüjtik össze a pasca alkotó elemeit.

A papnak a paştile megszentelése s általán husvéttájt fáradozásaiért vagy egyesek áldozatkészsége, vagy azok hiányában a hivők egyeteme ajándékoz 16 frtot és egy szép fehér báránykát. (Agnus paschalis.) Ez szépen felcziczomázva a husvét napi istentisztelet alatt a hivők között szabadon járkál s szemléletileg irányitja a buzgók figyelmét azon Agnus Deire, ki mint bárány oly szelidség és türelemmel leve a megváltás nagy áldozatává.

Mindezekből látható, hogy a román papság, különösen népes

* Prinos, offrande, sacrifice, voue, immolation; többese: prinoase, prémices; ó-szláv: prinosu, oblatio primitiae. Cihac. Dict. Elém. slaves 292. l. — Fogadalmi ajándék.

hitközségekben, az életfentartás eszközeit csaknem a preszkura áldozatokból kapja; mig egyéb szükségleteit a stólák különböző nemeiből fedezi. De kivehető az is, hogy ha csökken a vallásos buzgóság, vagy emelkedik a szegénység fokmérője: kevesbednek a preszkurák is, mi a havasi román papság és egyházi férfiak jövedelmében érezhető csökkenést idéz elé.

Végezetül még azon kérdés merül fel, hogy miután a papok és kántorok annyi preszkurát háztájastól sem emészthetnek fel: mi történik a maradékkal? Csinálnak belőle kétszersültet, mely szénacsinálás és általán mezei munkálkodáskor a papok napszámosainak kömény-, kaszás-, vagy turós-levesbe apritva igen izletes falatokkal szolgál; jó kávéval is. A nagyobb hitközségü papok a maradékból el is adnak, megtiszteltetésképp barátaik, vagy előkelőbb hiveiknek is ajándékoznak, segitik a szegényeket is.

A pap jövedelmi forrásai közé tartoznak a kereszteléssel, esketéssel, az elhunytak lelki üdvösségeért mise-mondással s legfőképpen a temetéssel járó dijak. A havasi községekben a temetés különösen drága, néha egy pár ökör, egy pár száz forint az ára. Mikor ennek a népet annyira sujtó körülménynek az oka után tudakozódtam, egy pap azt a felvilágositást adta, hogy a pap a családban az élők között sok helyt ingyen teljesit minden funkcziót. Mindenki halálakor fizet. Nem csoda, ha a számla egy hosszu életen át felgyül.

A román pap vizkeresztkor (Boboteazã) személyesen keresi fel hiveit s házaikat megszenteli. Havasi részekben a pap a mig e fárasztó kötelességét elvégzi, hetekbe kerül, a papot s a kántort, vagy egyházfit minden háznál megajándékozzák. Az ajándék ilyenkor leginkább kalács-féle, de pénz s más élelmiszer is lehet.

Bármily szegény legyen is a nép, templomára szivesen áldoz. A templomot a hivők adakozásaiból tartják fenn. A templom számára a sekrestyés tányért hord a hivők között s a maga adományát mindenki arra teszi. Az adomány rendesen egy krajczár, tehetősebbek hatosokat ajándékoznak. A begyült pénzt a főkántor jelenlétében számba veszik s neki további kezelés végett átadják. A hivők sok gyertya-ajándékot visznek. A viasz-gyertyákat néhol a templomban árulják. A hivők tehetségük szerint kisebb vagy nagyobb, s illetőleg olcsóbb vagy drágább gyertyákkal járulnak a templom szükségletének a fedezéséhez.

A vallásos buzgóság fentartásához nagyban hozzájárul az a körülmény, hogy a görög szertartásu román egyházakban a liturgikus nyelv a r o m á n. Az egyházi szertartásokat mindenki megérti; a szent misében lefolyó isten-emberi drámát átérzi s elmélkedésre készti a hallgatót. Azt a sajátságos, a keleti egyházban divó templomi éneket* az iskolában, a templomban minden hivő megtanulja, megszokja. A román egyházi

* Erdélyben a nemzeti fejedelmek korában b e r b i t e l é s n e k nevezték a román templomi éneket. Azóta megmaradt ez a szó, a mely a román b e r b e c e-ből (lat. vervex; magy. bakkecske) ered. Jól magyarul mekegést jelent.

zene azonban mind nagyobb és nagyobb haladást tesz. Nagyobb ünnepek alkalmával a különböző tanintézetekből hazakerülő ifjak karban egyesülnek, az egyházi zene ujabb szerzeményeit betanulják s az ájtatos hivők lelki gyönyörüségére eléneklik. Az ily harmonikus énekekről hetekig elbeszél a nép, hogy milyen szépek voltak. Sok román iskolában a tanitó énekkart szervez, a mely vasárnaponként az egyház által revideált ezen énekeket eléneckli. Már csak magában ez az egy körülmény is a templomba hajtja a hiveket, hogy gyermekeik énekében gyönyörködjenek. Minden szülő hallani véli gyermeke hangját a karban s fennen dicsekszik gyermeke tehetségével.

Itt megemlitem mellesleg azt is, hogy a nép a jó hangu papokat, kántorokat, jó templomi énekeseket mindig nagy becsben és tiszteletben tartotta. Néha-néha egy-egy ünnepély, vagy nagyobb temetés alkalmával több jelesebb kántor gyül össze, a kik között valóságos ének-verseny fejlődik ki. A népnek ez rendkivüli élvezetet nyujt; e napok emléke maradandó nyomokat hagy lelkében; a győztes kántorok hirneve pedig a falu határain tul messze elterjed.

d) Ház (lakás) és butorzat.

Az erdélyi románság az épitkezés terén annak a népnek a hatása alatt állott, a melynek a szomszédságában, vagy a melylyel közösen lakott egy helyen. A vagyonos román ember ebben a tekintetben hajlékony volt, haladt a világgal, a czélszerüséggel, a jobb izléssel. E szerint a szászok között a szász, a székelyek között a székely, a megyei magyarság között pedig a magyar befolyásnak hódolt. Saját épitési modorát a havasban s azokon a helyeken tartotta fenn, a hol a román egymagában lakott. A szegény sorsuak lakásuk épitésében vegyes helyeken is saját épitési modoruk szerint jártak el.

Az alsófehérmegyei román a maga házát, lakását a következő anyagokból épiti: kőből (casă de piatră); fából (casă de lemn, de trabi, de bârne); téglából (c. d. cărămidă, de teglă); vesszőből (c. d. nuele); földből (c. d. pământ); vályogból (c. d. vaiog). A fedél rendesen: bádog (tinichie); cserép (cirep, ţiglă); zsindely (şindile); deszka (scânduri); nád (trestie); szalma (paie). Legértékesebb a ház a román előtt, ha kőből van épitve és cseréppel van fedve. Legszegényesebb a szalmával fedett föld-ház. A havasban mindenütt rendesen faanyagból, gyakran kőből épitik házaikat a románok; a lapályon kőből, fából, vesszőből, földből, vályogból, téglából, a szerint, a mint egyik-másik anyag olcsóbb, hozzáférhetőbb s a mint az épitő anyagi viszonyai megengedik. A gazdagok kőből, téglából; a kevésbé módosak fából, földből és vesszőből épitkeznek kő vagy fa alappal.

A kőből és a téglából épitett házak kivül-belől meg vannak

vakolva és fehérre meszelve. A fából, boronából épitett havasi házak azonban többnyire belől vannak betapasztva és fehérre meszelve, kivülről a faalkotmány egészen látszik. A vályogból, földből és vesszőből épitett lapálybeli házak kivül-belől polyvával vegyitett agyaggal tapasztvák és fehérre meszelvék.

A román házat vizsgálván, annak három, ős, haladott és uj, jellegére akadunk. Az uj jelleg néprajzi szempontból fontossággal nem bir.

A román ház legősibb alakja kétségkivül nem az ugynevezett kaliba (colibă). Ennek épitésénél eredetileg a föld játszta a főszerepet még a tetőzetnél is. Deszka oldalak közé döngették a földet, a sarat, ugy készül ez ma is. Természetesen az ilyen kaliba egyetlen lakóhelyből állott, mellette ritka esetben eresz alatt tartotta a lakó egyes holmiját, vagy ha volt, apróbb állatját. Most az ilyen hurubákban csak czigányok laknak.

A pásztorkunyhó (stină) rendszerint fából, vagy sövénykerités-darabokból készül s egyetlen szobából áll. Ez sem egyéb a kalibánál, csak épitési anyagára nézve különbözik attól s részben hordozható.

Az ősjellegü mai román házat mi tehát a pásztorkunyhó fejlődöttebb alakjában találjuk fel, a mi áll egy szobából s egy pitvarból; ez a pitvar (tindă) hihetőleg a kaliba fészeréből fejlődött, a mit a román tindă* szó is kellőképpen megmagyaráz, hogy t. i. a háznak meg- vagy kinyujtott része. A valódi ősház: egy pitvar, a melybe külső ajtó szolgál s a melyből egy ajtó bevezet a lakószobába; padlója föld. A pitvarban kezdetben hihetőleg apróbb állatját tartotta a román; igényeinek szaporodásával állatjainak külön helyet épitett s a pitvarba elhelyezte a tüzelő helyét, katlanját, sütőkemenczéjét, főzőedényeit. Különben majorságát, malaczát, bornyát a román téli időben maig is a pitvarban tartogatja, lévén az nemcsak melegebb, de szem előtt is.

Ezt az egy szobából és pitvar-előszobából álló román házat mindenütt föltaláljuk, a hol románok laknak; éjszakról ablaktalan, keletről, délről s nyugatról arasznyi ablakkal, a melyen a lakó még a fejét se dughatja ki.

A haladottabb jelleg abban jelentkezik, hogy a pitvartól jobbra még egy helyiség áll a lakó rendelkezésére, tehát egy szobával az ősjellegü meg van toldva. Ezt kamarának, néhol lakószobának használják. Az igy épitett házaknál aztán van elő- vagy első szoba (casa din 'nainte), a mi rendesen az utczára néz; közbül a pitvar (tindă); hátul a hátsó szoba (casa din 'napoi), a mi sokszor kamarául (cămară) szolgál. Ha a család házasság utján megszaporodik, az öregek többnyire a hátsó szobába kerülnek; az első szobát a fiatal pár foglalja el. Az ily haladottabb jellegü román ház mindenütt általános; a lakó,

* A latin: tend o-ból feszit, kifeszit, kinyujt; olaszul, portugálul: tenda; spanyolul: tienda.

hacsak valamennyire módja van, igy épitkezik. Néhol az ilyen házat utczára két ablakkal teszik világosabbá, fedett tornáczczal pedig kényelmesebbé.

A legeredetibb román ősjellegü házakat a megye Valea-Dosului részében a zalathna-abrudbányai uton, továbbá Trimpoele vidékén találjuk fel; az előhaladottabb jelleg a megye minden részében előfordul.

Mindezek után a havasalji román házát s belső berendezését irjuk le:

A havasalji román háza rendszerint két szobából áll (közbül harmadik helyiségül szolgál a pitvar (tindă). Az első szobát fogadásokra használják; két ablaku, világos, tiszta. Ebbe a szobába bemenve jobbra a szegletben van elhelyezve a kemencze (camniţa), mely háromlábu tüzhelyen áll, zöld kályhából, cserepekből, vagy lapos kövekből készitve. A camniţa és a fal közötti üres hely (buduroiu) a gyermekek kedvencz tartózkodási helye. A szobafőn áll a festetlen fenyőfa-asztal, fehér vászon asztalteritővel (măsărițe), vagy festett gyapjuból házilag előállitott szőnyeggel (covor) betakarva; balra tőle áll a fenyő-ágy, melynek szalmája vagy szalmazsákja rendesen 3—6 szőnyeggel van betakarva, ezekre jőnek a párnák, három-három egyenletesen egymásra rakva. A párnák finom tollal vannak töltve; a párnatokokra (toc) fehér vászon párnahajat (față de pânză) huznak, a csúpok selyem, vagy fejtő virágokkal vannak kidiszitve. A párnahajak, de egyáltalában a női kézi munkák diszitésében nagy szerepet játszik a tulipán (tulipan), rózsa (trandafir), babérfa (laurus nobilis; laur, dafin); különféle zöld ágak (stâlpare), eperfa (frăgari), fiatal fenyőfa (brăduşcani). Az asztal és az ágy között van egy vagy két vásári láda; másik oldalon a fal mellett egyszerü vagy fiókos padok (laviță) állanak, melyek felett a fogasok (cuere) huzódnak végig különféle czifrázatu kancsókkal (canceu). A fogasok polczaihoz (polițe) vannak támasztva a porczellán, vagy cserép tányérok (tiere). A fogasok felett vannak a rudak (culme); ezeken diszlenek a különféle házi szövetek; a falakon képek és tükrök.

A pitvar és a hátsó szoba, a mi kamarául szolgál, olyan berendezésü, mint alább a rendes román házaknál látni fogjuk.

A havasalji román házak többnyire kis pinczék felett (pivniță) fából vagy sövényből vannak épitve, kivül-belől betapasztva (muruite), fehérre meszelve, szalmával befedve, kis virágos, veteményes, gyümölcsös kerttel. A gazdasági épületek általánosan hiányoznak. Egy-két jobb gazda dicsekedhetik csupán ilyenekkel.

A tulajdonképpeni mokán-ház szintén igy épül. A használatban van csupán külömbség; a mokán értékesebb holmiját a kamarában tartja és itt fogadja vendégeit is. Az első szoba szerepét nála a kamara viszi. A leányok is rendesen a kamarában öltözködnek.

A móczház fából épül, két szobából áll; egyik a lakás, másik a kamara. A lakószoba butorzata egyszerü: ágy, pad, asztal és egy szék.

Megyeszerte a román ház butorzata a következő. Az első szoba butorzata: asztal (masă), rendesen az utcza felőli ablaknál a fal mellett van elhelyezve; fehér, néhol szines vászon vagy szőr asztalteritővel (măsăriță) van betakarva. Az asztal mellett a fal mentén áll a pad (laviță, jilț, laghiță, trun), ebben vannak a ruha- és fehérnemüek elhelyezve; két vagy több szék (scaune), egy diszágy (patul cel mare), a melyben a használatba nem vett ágynemü, különösen a párnák (perini) vannak néhol a padlásig egymásra rakva; hálásra rendszerint egy más ágy (păcel) áll rendelkezésre, a mely nyáron át a pitvarba, a tornáczba, vagy a telek más fedett helyiségébe kerül, a gyermekek ezen fetrengenek napon át. A szoba rendes butorzatához tartozik a láda (ladă) is. A diszágy a szoba előkelő elején, mozgatható, fenyőfából készül; szegényebbeknél négy földbe vert lábon áll s nem mozgatható. A román diszágy alján egy szalmazsák (solmojac), vagy tisztán szalma van elhelyezve. Erre jő egy fehér lepedő, melyre több, néhol szőrből készült lepedő következik, ugy, hogy mindenik látható legyen; ezekre rakják a szépen ékesitett párnákat, négyet-négyet egymásra. Felül szines gyapju takaró. A kisebb ágy a szoba hátsó részén áll.

A falakon szent képeket (icoane, chipuri) lehet látni. Legkeresettebb szentképek: Szűz Mária, Krisztus a keresztfán, Szent Miklós, a Szent Háromság; rendesen a mikolai (község Szolnok-Dobokában, bucsújáró hely aug. 27-én) képárusoktól (iconar) szerzik be, a kik országszerte házalnak üvegre festett képeikkel. A fogas (cuere) a különféle cserép edények, a tányértartó (blidar), kiválóan a tányérok elhelyezésére szolgál. A falon van elhelyezve a tükör (oglindă) is, a mi a szegényesebb házakból természetesen hiányzik. A szobában hosszu rudakon (culmile) vannak elhelyezve a gazdasszony ékességei, a különféle kendő, törülköző, vászonnemü egyáltalában. A tüzelő kemencze (cuptor) mindig az ajtó mögött áll, nyitott; csak télen tüzelnek benne, ekkor annál főzik az ételeket is. A mestergerenda az ajtótól az utczára néző ablakig terjed, ez szintén fontos szerepet játszik a szoba butorzatában, arra helyezi el a gazda irásnemüit, kalendáriumát s egyáltalában olyan tárgyait, a melyek nem a gyermekek kezébe valók. A falon függ még a sótartó faláda (solniță), kanáltartó (lingurar), ezen áll a puliczkakeverő is. A jobb házaknál a gerendák alsó részeire deszkát szegeznek (poliția), ide teszik a tejfelt, tejnemüt, hogy a macska hozzá ne férhessen. Az ivó vizet agyag korsóban (ulcior), vagy fafedelesben (fedeleș) tartják a házban.

A pitvar közepén áll a nagy sütő-kemencze (cuptor) nyilása a ház ajtajával szemben, nyilása előtt gödör, hogy a gazdasszony a kenyérbevetést könnyebben kezelhesse. A sütőkemencze teteje tüzelőhelyül (vatră) szolgál, nyáron át azon főznek. A pitvar falain körös-körül fogasok különféle főző-edények: tányérok, lábasok, csuprok, fazakak számára. A katlan (cotlon) réz üstjével (căldare) a pitvar egyik szegletét foglalja el. A kemencze felett áll a boltszerü, a koromtól fénylő füst-

fogó kas, kémény (covercă, horn), a hol a gazda disznó-ázalékját (cărnuri) szokta füstöltetni és tartani, s a mely a fedélből a szabadba kinyulik. A tüzelőhely (vatră) felett egy horog (cârlig) áll, a főzőüstöt ebbe akasztják; a tüzelő kifelé álló részén kőből vagy téglából fejet csinálnak, a fa egyik végét arra helyezik, ez által a tüzcsinálás meg van könnyitve.

A hátsó szoba, ha lakó szobának van használva, ugyanazokkal a butorokkal van felszerelve, mint az első. A család különben rendesen a hátulsó szobában lakik, a melyben közönségesebb butorok vannak elhelyezve, ez esetben az első szoba a diszesebb holmik raktára, abba a család csak kiválóbb vendégeit vezeti be. Sok esetben azonban a hátsó szoba kamarául szolgál. A kamarában állanak a gazda különféle fa és vas szerszámai; ételnemük: zsir, liszt, gabona, kenyér a kenyértartóban (troacă), szalonna, ládák, sziták stb.

Tisztaságot és rendet a román gazdasszony kiválóan az első szobában tart fenn; a pitvarban, a hátsó szobában nem annyira, a menynyiben a folytonos használat miatt nem is teheti. Lakását kivül-belől a román, leginkább husvét hetében, megmeszeli s tisztába hozza.

A fedélnek, ha zsindelyből vagy deczkából van, ritkán van kéménye. A füst a hiuban (pod) szabadon kavarog, a korom megfogja a fedélzetet s ezáltal tartósabbá teszi. A szalma fedélnek törpe kéménye van. A szalma fedél rendesen igen nagy, idétlen; kétszer akkora, mint maga az épület, s ezt abból a szempontból épitik igy, hogy a szélnek és idő viharainak inkább ellenállhasson. A hiuban tartja a gazda rendszerint disznóhusnemüit s olyan apróbb tárgyait, a melyek a lomtárba valók, használhatatlanok.

A lapálybeli román házból a pincze (pivniță) rendszerint hiányzik. A pincze az uj jellegü házak alatt terül el. A konyha (cuhnă, cunihă) szintén csak ezeknél játszik szerepet. A jobb gazdák e mellett még nyári konyhát is épittetnek maguknak az udvaron.

Az udvar (curte) az ősjellegü román háznál egészen pusztán áll; fogyatékosan van bekeritve és szük; többnyire a kerités is hiányzik. Legfennebb a disznó-ól (coteț) van valamelyik részében a malacz számára elhelyezve, melynek teteje több helyen a majorság éjjeli lakásául szolgál. A völgybeli és a havasbeli román udvar között különbséget kell tennünk. A havasi udvarban a melléképületek össze vannak zsufolva a ház előtt és annak valamely oldalán, mig a völgybeli rendes udvar három részből áll, u. m. a tulajdonképpeni udvarból (ogradă, curte), ebben vannak elhelyezve az összes gazdasági épületek: a gabonás (grănar), disznó-ól (coteț), a pajta, istálló (poiată, grajd), a csür (șură), szin (șopru), majorság-szin (chetreț), kas (coș, coșeriu) a törökbuza számára. Ezek az épületek egy keritéssel vannak elválasztva a veteményes kerttől (grădina de legume), mely után a gyümölcsös (grădina de pomi) következik. A méhes (stupina) a gyümölcsösben van elhelyezve napkelettel szemben. Ez a

beosztása az udvarnak magyar hatás a románoknál, mert a román nem szivesen bajlódik sem a veteményes kertjével, sem a gyümölcsösével. A méhes szintén ritkán található fel a román udvarban. Az udvar végén van a ganédomb (gunoiu); a ház előtt a kut (fântână). Az udvarnak ezen beosztása azonban nem általános. Néhol csak két részből áll; a második részben áll a csür a takarmányfélékkel. Az udvar egyik tárgya sok helyt a szénatartó (fedela); ez alatt rakják el a szénát.

A havasban a gazdasági épületek ugyszólva egy tömegben fordulnak elő. Az épülettömeg rendszerint fából épül, czilinder alakban; eleje istálló, vége szekérszin, hiujában takarmány. Az udvaron sok helyt külön fejő helyet lehet látni; az egész egy négy oszlopon nyugvó fedélzet, hogy egy szarvasmarha alatta elférhessen. A disznó-ól a ház végén van. Ritkábban a havasi udvar két részből áll; az egyik a takarmány elhelyezésére szolgál.

A havasban nagy szerepet játszik a tornácz (tărnaţ); a házak udvarra néző része rendszerint az. Veteményes és gyümölcsös kertről csak ritka esetben van szó.

A román ősjellegü ház, egészségügyi szempontból véve, sok kifogás alá jő. Sötét, szük, törpe. A haladottabb jellegü már tágasabb, világosabb és magasabb, sok helyt deszka-padlóval már; a főszerepet azonban még mindig a föld játsza a padlónál is. A ház földjét agyaggal szokták besikárolni.

És ugy tapasztaljuk, hogy a román ősház valóban egyedül állott, udvar, kerités, kert és minden gazdasági épület nélkül, ugy, a hogy azt maig is a pásztornál, vagy a havasi lakónál látjuk. A román szótár minden ide vonatkozó szava: ogradă, gard, coteţ, şură, sopru, grajd, poiată, grădină, stupină, pod, coş, găbănaş, gunoiu, mind jövevény szó. A kultura haladásával, a pásztorélet csökkenésével, a müveltebb társnépek hatása alatt átvette a gazdasági épületeket a román s az azokat jelentő szavakat is. A gazdasági épületekben semmiféle különlegességekre nem akadunk; azokban a magyar, a székely és a szász hatás vegyülékét ismerjük fel; az udvar, gazdasági épületek beosztása, berendezése tehát a románnál aszerint történik, a mint ezt a társlakóknál tapasztalja.

9. Viselet és ruházat.

A viselet, mely a régi korban a Kaspi-tenger és a Közép-Duna között divatozott, az irók és az emlékek tanusága szerint, a médusok viselete volt, a mit kevés változtatással időnként átvettek a perzsák, a schythák, a szarmaták, a trako-frygiaiak, a géták és a dákok is. Ebben rejlik egyik oka annak, hogy ezen, nyelvre és szokásra egymástól annyira különböző, népeket a görögök és a rómaiak egyre összetévesztették, a külső viselet után gyakran egy kalap alá vették. Az ott általánosan divatozó viselet a következő ruhadarabokból állott: nadrág, bővebbre vagy szükebbre szabva, lenyult egészen a bokáig, a derékhoz övvel volt szoritva, a miben a vizmeritő kupát tartották; kucsma; ujjakkal ellátott, rövidebb vagy hosszabb kabát-féle, a derékhoz övvel szoritva; ennek a helyébe télen a juhbőrből (gyapjával befelé) készitett felső lépett; bocskor. Ovidius a gétákról rendszerint «braccata turba Getarum» kifejezéssel emlékezik meg. Kétségtelen, hogy a nadrágot (braca) a géták már a schytháktól vették át, ezektől vették át a fekete-tenger-melléki görög koloniák, a germánok, a gallok; innen illették mindezeket a népeket a rómaiak bracati jelzővel.*

Hogy a románság mai ruhadarabjait a Balkánban szedte fel, mutatja a latin braca szónak a román nyelvben való fennmaradása. Imbrăc (öltözik, öltöztet), desbrăc (vetkőztet, vetkőzik), îmbrăcăminte (ruházat), brăcinare (harisnyakötő, gatyamadzag). Om îmbrăcat, jól öltözött, jómódu ember. A braca átvétele után a román nem is tartotta felöltözve az embert, ha nadrágja nem volt, vagy azt fel nem huzta.

Az emlitett földterületen, ha a régibb korban használt ruhadarabokat vesszük szemügyre, megtaláljuk azok között a román harisnya

* Tocilescu: Dacia înainte de romani. 646. l.

(cioareci), a szokmány (sucman, suman), a nadrágkötő (brecinare), kucsma (căciulă), kozsok (cojoc), tüsző (cingătoare, curea), bocskor (opinci) ős alakjait. — Kétségtelen, hogy a román ember ruhadarabjai ezen ős alakokra vezethetők vissza, a melyek anyagra, méretekre nézve idők folyamán változhattak, de alakra nézve nagyon keveset. A magyarok által használt mai nadrágot a magyarokkal való érintkezés után vette át a román, mutatja a román nădragi szó is; harisnya alakjában az átvétel azonban a scythák, illetőleg a géták csatornáján, a szlávok révén, sokkal régibb keletü. A román harisnya és magyar nadrág között csak szövetbeli különbség van; ha azt is csizmában viselnék és nem bocskorban, különbséget felfedezni rajtuk alakra nézve alig lehetne. — A hosszu ing (cămeşe) a harisnyán kivül, a tüsző vagy öv alatt lecsüngve viselve, szintén balkáni hagyomány. A magyarok az inget a nadrágban viselik, az alsófehérmegyei móczok szintén, a mi kétségtelenül magyar hatás. A bő gatya (ismene), a csizma (cisme) magyar hatás a románoknál.

A román női viselet egyes ruhadarabjait a Balkánban lakó népeknél ma is mind feltalálhatjuk, a mi a mellett bizonyit, hogy viselet dolgában az egész Balkán a románsággal együtt egy néprajzi területnek vehető. Szinpompában mutat legfennebb változást, különbséget.

Az egyes ruhadarabok házi gyapju és vászon iparterméke. A román ember alig tarthatná fenn magát, ha ruházati czikkeit a piaczról szerezné be. Piaczról csak azokat a ruhadarabokat szerzi be, a melyek otthon elő nem állithatók, u. m. kalap, csizma, gyolcs, bőrnemü stb. Ugy a havasban, mint a lapályon a férfi ruházata tehát házi készitmény, azzal a különbséggel, hogy a havasban a len és a kender nem termelhető, a fehérnemüt a havasi a vásárból veszi; mig a lapálybeli románságnál a fehérnemü is egészen házi készitmény.

A románság különböző vidékek szerint különféle módon öltözködik, a viselet (port) vidékenként tehát különböző. A különbség egyes ruhadarabok szinében és alakjában mutatkozik. Itt kalapot, lapost vagy kerek karimájut, tul kucsmát; hegyes vagy tompa orru bocskort; csizmát; fehér, fekete czondrát, szokmányt viselnek; az ing varrásában is különböző minták szerint járnak el. Ezek mind viseletbeli különbségek, a melyek különböző vidékekre vallanak.

A román ember hétköznapi (haine nelăute v. de lucru) és ünnepi (haine de sărbători) ruhával bir. Az ünnepi ruhát nagyon megbecsüli, azért tartós is. Szegény ember persze ilyen móddal nem bir. Különbség van a téli és a nyári ruha között is.

Balázsfalva vidékén a román férfi a következő ruhadarabokat viseli: Nyáron: *a)* fehér ing, térdig érő, kenderből szőve; *b)* bokáig érő gatya, kender-vászonból; *c)* csizma, leginkább bocskor; *d)* derekon keskenyebb vagy szélesebb bőrtüsző (şerpar); *e)* fekete, széles, kerek, marhaszőrből készitett, kalap; *f)* a gatyán felül vászon harisnya, nadrág (cioareci), a mely egy-egy vidéken bővebb, más vidéken pedig

szükebb. A legények a tüsző felett két ujjnyi széles szijat viselnek kétszer övezve; ha gyöngyökkel vagy gombokkal van kirakva, gombos-szijnak (curea de bumbi), ha üres, vert-szijnak (curea bătută) neveztetik. Ugyancsak a legények a tüsző mellett viselnek még két ujjnyi széles szines gyapju-övöt (cingătoare, brăcii). — Téli ruházat: *a)* bárányból kucsma (căciulă) a főn; *b)* nyakkendő (năframă), persze az inget és a gatyát télen is viselik; *c)* az ing felett báránybőrmellény (peptar) ujj nélkül; ha ujja van és derékig ér, a neve kiskozsok (cojocel v. bituşti); *d)* a gatyán gyapju harisnya; *e)* a mellényen felül a kiskozsokhoz hasonló láibli (laibĕr), szintén gyapjuból. Mindezek felett a román viseli *f)* a czondrát, kozsokot (cojoç), a mely térden alól ér. A kozsok bárányból készül s ha ugy van készitve, hogy gyapja kivül van, akkor pakulár-kozsok (cojoç păcurăresc) a neve.

Az ünnepi öltözet abban különbözik a hétköznapitól, hogy szebb munkával, nagyobb gonddal és finomabb anyagból van előállitva.

A legények kalapjukon, kucsmájukon kakastoll, élő vagy művirág, (pene) bokrétát viselnek.

A nők nyári ruhadarabjai:

1. A főn a leányok és fiatalabb menyecskék szőr, selyem, karton keszkenőt (năframă), a felett szalma-kalapot (comenac) viselnek, az idősebbek pamut, vagy gyolcs kendőt (cârpă); 2. ing, len vagy kender vászonból; felső részét ie-nek, alsó részét poale-nak nevezik; 3. az ing felett finomabb posztóból mellény (peptar), kivarrva gyöngyökkel, szines zsinórokkal; 4. e fölött jön a láibli (clicin), mint a férfiaknál; 5. derékon a leányok övöt viselnek, ezt brăcii-nak hivják, az asszonyok övének brâne a neve; különbség a kettő között a szinben van, ez rendszerint kék; 6. elől derékhoz kötve viselik a kötényt (surță), hátul a katrinczát (cătrință), mindkettő bokáig ér; 7. a lábbeli csizma, vagy papucs (păpuci.)

Télen éppen ugy, mint a férfiaknál láttuk, csizmákat, bárányból mellényt, láiblit viselnek; a férjhezmentek és az öregrendüek a kozsokot is eltürik; ezen utóbbiak a fehér, ugynevezett învălitoare cârpă (fejtakaró) felett még egyet szoktak hordani, a mit kendőnek (chindeu) neveznek. A nyári karton kötényeket gyapju kötényekkel váltják fel.

Az ünnepi viselet csak az anyag, a szövet és a munka finomabb voltában különbözik a hétköznapitól. Ünnepnapokon a leányok nyakukat többsoros gyöngyökkel (mărgele) ékesitik fel; fülökben fülbevalókat (cercei) szoktak viselni.

Csizmában ugy a férfiak, mint a nők, a nagy, kényelmes csizmát keresik, a melybe sok kapcza (obdele) férjen el; a nagy csizmát tartósabbnak tartják. A férfiak csizmája hosszu száru, annak felső részét részben letürve viselik. A călțuni rövidebb száru csizmát jelent; használják ezt is megyeszerte.

Az inggallér a nőknél selyemmel van kivarrva (beata), ez a

nyakat körül övedzi; ha az előrészre selyemmel virágokat varrnak, a varrást c i u p a g-nak hivják. Az ingujjakat külön formák szerint gonddal varrják ki, az ingujjakon a varrottast f o d o r i-nak és p u m n a ş i-nak nevezik. A román nő surcza rendszerint barna, fennt szoros korczokba szegik be, alatt szabadon áll, egy vagy több szines vonallal beszegve. A katrincza különféle szinü szőrszövet: fekete, sárga, zöld, vörös; vagy ezen szinekből vegyesen összeállitva. A katrinczát a nő maga szövi s igyekszik, hogy az övé egyikéhez se hasonlitson; azért katrinczáját nem szokta egyik nő sem kikölcsönözni, hogy arról más formát vehessen.

Több helyen (Alamor, Alvincz vidékén) lakodalma ideje alatt a nő fekete s z o k n y á t (rochie), fehér gombokkal és bojtokkal ékesitett f e j k e n d ő t visel.

A férfiak öltözetében is szerepet játszik a himzés, a varrottas, a gyöngy, a gomb és a virág. Igy a legényeknél az inggallér szélesebb, virágokkal diszitve; az öregeknél a gallér egészen keskeny. Az ingujj veres, kék vagy sárga selyemből, vagy fejtőből virágokkal van diszitve; öregeknél fekete szinekből, gyakrabban ezeknél a kivarrás hiányzik. A legény derékkötője szintén virágokkal, gombokkal van kidiszitve. A mellény, kozsok szines selyemmel, vagy fejtővel különféle formákban van kivarrva; czifrább a legényeké, leányoké és menyecskéké, egészen egyszerü az öregeké. A legények, fiatal házasférfiak kalapjukon egy gyöngyökkel kivarrt pántlikát (mononiţă) viselnek; ezt sokan keskeny fekete sinorral helyettesitik. A kalap hátsó részét sokan bojtokkal diszitik fel, ezeknek neve c a n a c i.

A bocskort vékony gyapjumadzaggal, vagy keskeny bőrszijjal kötik lábaikra; sok helyütt b a k k a n c s o t (boconci) viselnek.

A havasalji románság bocskora féllábra van készitve hegyes orral (gurgui), a mely ugy néz ki, mint a kakastaréj. A t ü s z ő (şerpar) széles, veres bőrből; a c z o n d r a szürke vagy fekete szövetből készül. Az ing térdig ér, a harisnyán kivül viselik, gallérját, ujját varratokkal diszitik. A nők katrinczájukat (zadiă, opreg, păstură) kiváló gonddal, diszesen állitják ki, éppen ugy öveiket (brăce, brău) is. Kötényeik (perpetă) többnyire kreton, vagy selyem. Fejükön keszkenőt, a felett egy fehér vászon takarót (potilat) használnak.

A havasi románság csizmája csinosabb, ugy hivják: c u r a m ă, rámás. Minden ruhadarab között azonban a kozsok a legértékesebb, 40—60 frt árban, czifrán, selyemmel kidolgozva; e nélkül egy leány sem mehet férjhez.

A mokánság czondrája hosszabb, térdig érő; a harisnya szük, oldalt bevarrással; a bokánál a bocskorból egy arasznyira kiemelkedő lábtakaróba (ciorapi, colţoni) bedugva. Mindezen ruhadarabok fehér gyapjuból készülnek. A rövid inget a harisnyába bedugva viselik. A tüszőben két rekesztékü tok (teacă) áll a kétágu villa és a kés számára. A kalap fekete, kerek; a karima arany zsinórokkal van

diszitve. A mokán nő lábbelije a bocskor, melybe térdig érő harisnyafélét (cioci, ciorapi) huz. Nyaka, melle gyöngysorral van diszitve.

A mócz czondrája rövid, fehér gyapju; mellénye (giletcă) kék posztó; harisnyája szűk, testhez szabott, oldalán fekete zsinórral beszegve; kalapja fekete, kerek, kis karimáju.

Külömbséget mutat egyes ruhadarabokban a havasi. Mig a zalathnai román nő hegyes orru piros csizmát visel, a bucsumi lakkos czipőt. Egyáltalában legszebb, legértékesebb viselet a bucsumi, a nők maguk festői szépségüek; testalkatuk vékony, magas, kék szemekkel; finom ajak, halványpiros arcz, gesztenyeszin hajjal, szép, fehér ép fogsorral.

Általában meg kell jegyeznünk, hogy a románság ugy a havasban, mint a térségen ruhadarabjait kevés kivétellel egyformán nevezi, a mi arra mutat, hogy azokat egy területen szedte fel. Az eredeti elnevezést csak a magyar hatás módositotta, a szerint, a mint a magyaroktól egyes darabokat vett át, mint p. o. a csizma.

* * *

A mi a román testalkatot és hajfonatot illeti, szintén különböző.

A havasalji községek férfiai testalkata inkább magas, sugár, arczuk is inkább hosszukás, sasorral; tömött szemöldök, kék szemekkel, átható tekintettel. A nők törpébbek, gesztenye hajjal, szépeknek általában nem mondhatók. A bucsumi nők mellett a megye román nővilága eltörpül.

Különben a román testalkat közép termetü, inkább szikár, borotvált arcz, gesztenye haj, félig levágott bajusz, kékes szem, tömött szemöldök és átható tekintet. A móczok és a mokánok nem régebben hajukat befonva viselték, ma már ez kiment a divatból. Ma már a móczok hajukat rövidre nyirják, csak elől a homlokon hagyják hosszabbra. A mokánok hosszabb hajat viselnek. A havasi menyecskék hajukat lapos fonatban (cosiță) viselik, mely fonat egyik fültőre van hátra bocsátva, a mi aztán kendővel van betakarva. A leányok hajukat mindenütt fonatokban leeresztve viselik. A férfiak hajukat néhol hosszura növelik, vállukon lecsüng.

A havasi kis leányok hajukat a homlokon körülfonják be, s egyik fültöven leeresztve viselik.

10. A románság foglalkozása.

Az ősfoglalkozások közül a román ember kiválóan a halászatot (pêscuit) és a vadászatot (vênat) szereti. A halászat természetesen a folyók mentén, a vadászat inkább a megye havasi részeiben divatozik. A havasi patakokban szintén halásznak, különösen az izletes pisztrángokra (păstravi). A völgybeli román a vadászattal más elfoglaltsága miatt nem foglalkozik.

A folyóvizek mentén a román halász (pescar) a következő halászati eszközöket használja: 1. kis horog (unghiță); 2. nagy horog (cârlig); 3. kas (coș); 4. háló (halău, rociu); 5. vetőháló (mreajă prașcă). A hány az eszköz, annyiféle a halászat is. Van még egy eszköz: több horog felaggatva hosszu zsinegre; a horgok e czélra készülnek vasból. A zsineg egyik végén kőnehezék van, a mit a vizbe dobnak; a másik vége a zsinegnek czölöphöz van megerősitve a parthoz, csengettyüvel ellátva. A halászó ember a közelben mezei munkáját végzi; a mikor a csengettyü hangját hallja, a halászó-eszközhöz megy, kihuzza s rendesen 3—6, a horgokra akadt halat huz ki. A halakat összeszedi s a horgokat pedig ismét visszaveti a vizbe. A fogott halak egy részét megeszi, a másik részét eladja; a halászat ezen módja sikerdús, gyakran igen szép nagy halak kerülnek a különféle csalétkekkel ellátott horgokra. Az egy nagy horoggal való halászat ugy történik, hogy az erős zsinegekhez kötött horgot beveti estve a vizbe, s reggel felkeresi; vagy a viz partján áll rendesen az öregebb ember s várja, mig horogra kerül a hal. Ha a rudat a kezében a horogra került hal megmozgatja, kihuzza s aztán ismét visszaveti. A horgászat csak tiszta viz mellett lehetséges.

A vetőhálót a viz partjáról hajtja be a vizbe; néhol csolnakba ülnek rendesen ketten, vagy többen; egy vagy több ember a csolnakot hajtja, a másik a vetőhálót kezeli. A vetőhálóba kerülő halakat a csolnakban tartják. A vetőhálóval való halászat a legelőnyösebb, mert ez a zavaros viz mellett is lehetséges. A vetőhálót maga a halász fonja

erős kender fonalból; csernyő alaku, alul behajtva, óngolyókkal ellátva, hogy a vizbevetés alkalmával azonnal elmerüljön; némely vetőháló alsó kerülete 6—10 meter. A csolnak könnyü, e czélra készült.

Egyszerü hálóval szintén gyakori a halászat. Másfél négyszögmeter terjedelmü, kender fonalból készül, négy szeglete a keresztbe tett két pálcza négy végére van aggatva, az egész egy vastagabb rudhoz kötve. Ezt egy ember kezeli. Zavaros vizben is lehetséges ezzel a halászat.

Csak gyermekek szoktak a kis horoggal halászni, mikor a viz tiszta és meleg. A csalétek rendesen légy (muscă).

A kas füzfavesszőből van fonva, a vizbe bedobva s kötelen a a parthoz erősitve.

Nem érdektelen a rákászat sem, mely rendszerint kézzel történik. A folyó, vagy patak martján, gyökeres helyen, hol a viz csendes, a rákász kézzel összekutatja a parti üregeket s az azokban levő rákokat kiszedi. Gyakran májjal ellátott hálóval és füzfavesszővel fogják.

A marosi halászat a legjövedelmezőbb; néhol embernagyságu harcsák kerülnek prédára.

Legérdekesebb azonban a pisztrángászat a havasi patakokban. Igen nagy ügyességet igényel. A pisztráng-halász jószemü, megismeri a követ, a mely alá a pisztráng magát meghuzza s egyszerüen megfogja kézzel. A pisztráng-állomány azokban a patakokban, a melyeken tutajoznak, erősen megfogyott. Néhol horoggal fogják a pisztrángot; csalétek a légy. A horogvetés nagy ügyességet követel. A légygyel ellátott horgot ugy kell bevetni, mintha a légy magától hullana be a vizbe; ügyetlen bevetéskor a pisztráng a légy után nem kap.

A vadászatot illetőleg, az a megye havasi részeiben gyakori. A medve-állomány kipusztult; leginkább farkasra, rókára, vadsertésre, őzre; a szárnyasok közül különösen a süket-fajdra vadásznak. Régibb cselfogásaival felhagyva, a nép egyedüli vadászeszköze a puska (puscă). A mióta a halászati és vadászati jog rendezve van, a két ősfoglalkozás igen szük keretre szorult. Ugy a halászatot, mint a vadászatot kizárólag a férfiak üzik.

Megyeszerte a románság munkás és igyekező. Férfiak, nők, mindkét nemü gyermekek egyaránt végzik kötelességüket.

A havasalji községek románságának főfoglalkozása a földmivelés, ezzel kapcsolatban az állattenyésztés, továbbá a szőlőmivelés; ipart nem üz. A kereskedés leginkább gyümölcscsel, kiválóan almával foly. Az almaszedés október közepén történik nagy gonddal; az almát a pinczékben e végre készitett rekeszekben (țarc) őrzik. A termelő gyakran már tavaszszal, a fa virágzásakor, adja el almatermését (pe o tunsoare), vagy almaéréskor (pe ce sĕ vede); leggyakrabban azonban télen adják el, nagyban (cu țarcul, cu ruptul), általában. A gazda almafáit biztositékul is leköti valamely felvett pénzösszegért. Bizonyos idő mulva a faállomány felszabadul a nélkül, hogy a kölcsön visszaadódnék. Az

almatermést szóval néha előre bizonyos összegért több évre is eladják. Néhol a faállomány csak a kölcsön visszafizetése után oldódik fel a zálog alól.

Nagy fáradsággal üzik a földmivelést. A földet jól megtrágyázzák és háromszor szántják fel (la ogor, la piruit, la sĕmânat). Nagyobb legelők hiánya miatt az állattenyésztés szük keretben mozog.

A mokán községek főfoglalkozása a földmivelés és pásztorkodás (păstorit). A határ ketté van osztva; egy legelőnek (munte), a másik szántóföldnek (ţarină), a mi vetés alá van készitve; a következő évben a szántóföldből lesz a legelő és a legelőből a szántó. Az ily váltógazdaságban leginkább tiszta buzát, árpát termelnek; a kukoricza csak verőfényesebb oldalokon érik meg. Különös, hogy a legelőnek fenntartott helyet, bármily közel essék a faluhoz, munte-nak (havas) nevezi a mokán. Unde sunteţi est-an cu muntele? Hol vagytok az idén a havassal? szokták a szomszédok kérdezni. Ez hihetőleg onnan van, hogy az ugart, mint emlitettük, legelőnek használják, a legelés pedig a mokánságnál általában véve a havasokban történt.

A legelőnek fennmaradt hely (munte) a mokánság nyári kiránduló helye szokott lenni ünnepek alkalmával. A mokánmarha apró, rövid szarvu; minden viszontagságot kiáll; a nagy fajta hosszu szarvu (vite ţĕrăneşti), ugynevezett erdélyi fajtáju állatok itt fényüzési czikkek. A mokán a marha-csordákat éjszakára a vesszőfonatu táblákkal bekeritett akolba (staul) tereli. Ezeket a táblákat hétről-hétre más-más helyen állitja fel, hogy a határ minden része kellő trágya-anyagot kaphasson. Az akol mellett két szántalpra deszkából felállitott bódé (crambă) áll, ebben hál a pásztor. Ha az aklot viszik, ezt is mozgósitják. A jobb gazdák szántóföldeiken fenyőből pajtákat, csüröket és más gazdasági épületeket (măetoare) épitnek. Gabonájukat itt cséplik meg s haza viszik készen.

Azokat, a kik a marhák kihajtásával és pásztoroltatásával vannak megbizva, rendszerint férfiak, muntari-nak nevezik (havason foglalkozók), a nők: muntăriţă-k. A családnak tagjait, a kik estvénként az akolhoz mennek, ott az állatokat megfejik, a tejnemüt sajtnak stb. készitik el, szintén igy nevezik. Ha az akol mellett nincs arra való épület, a muntárnők a legközelebbi idegen tanyán összegyülnek, ott altatják a tejet, készitnek sajtot, ordát stb. Minden második nap hazaviszik a készitményeket.

A mokánságnak eredeti foglalkozása kizárólag a juh- s egyáltalában a marhatenyésztés volt. Összehasonlitás okáért nem lesz érdektelen általában véve a mokánságról, kapcsolatban a 6-ik fejezet alatt elmondottakkal, annak eredeti és egyedüli foglalkozásáról bővebben szólani.

A mokánság ugy nálunk Erdélyben, mint Romániában érdekes néposztály.

Bajos volna megmondani, hogy a román szó: mocan honnan

ered. A román filologusok egy része a szót montanus-ból (havasi) származtatja, ez azonban merész állitás.

Románia helyrajzában előfordul Moca (hegy), Mocan (havas), Mocan (sziget a Dunán). Könnyen válhatott a helynévből nèposztály-elnevezés; azokat, a kik ezeken a helyeken laktak, elnevezték mokánoknak (mocani), a Moca hegyén, a Mocan havasán, vagy szigetén lakóknak.

Ezeken kivül Romániában van egy patak Mocăneasca; Mocani neven pedig három község is ismeretes még. A magyar állam területén Mocan, Mocani nevü községek, helynevek nem fordulnak elő, a mi a mellett bizonyit, hogy a szót hozzánk a románság alólról hozta magával.

A mocan szó román jelentése: 1. általában véve havasi lakos (alpinus, alpestris, montanus); 2. marhatenyésztéssel foglalkozó; 3. paraszt, müveletlen stb. (impolitus, inurbanus, rusticus).

Magyar alakjai a szónak: mokán, mokány, makány; jelentése: 1. havasi lakos, havasi oláh; 2. szilaj, makacs, kemény. Igy mondják: mokán gyermek, mokán férfi, azaz szilaj, kemény, müveletlen gyermek, vagy férfi; a Borsszem Jankó Mokány Berczi-je a szó magyar jelentését találóan illusztrálja.

Cihac (Dict. d'etym. daco-romane, éléments magyars, (516. lap) a mocan szót magyar elemnek állitja a románban; de téved; a szóalak, annak különösen -an képzője, tiszta román eredetre mutat, a mit maga Szinnyei József is beismer (Magyar Nyelvőr XXIII. sz. 438 l. A magyar nyelvbe átvett oláh szavak).

Több mint bizonyos, a mokánság (mocănime) egykor egy területen kompakt egészet, talán egy törzset képezett. Főfészkei Románia felőli részei a Kárpátoknak. Hihetőleg innen származtak a mi mokányaink is, a kik Alsófehér, Torda-Aranyos, Kolozs stb. vármegyék részben havasi, részben havasalji községeit alapitották. Az egy eredetet kétségtelenné teszi az itteni és a romániai mokánságnak az a közös vonása: nem ismeri a magázást, az önözést; azt mondja: tu tată, tu mamă, mă părinte; te apa, te anya, te pap! Ma már az iskolák szaporodásával ez a sajátság pusztulóban van; a mokán azonban annyira nem szivleli az ujmódi magázást, hogy ily formán segit magán: tu-dumneata-t mond, a mi ennek felel meg: maga te vagy te maga. A románban innen van a mokán szónak müveletlen, paraszt jelentése is. Még van egy közös vonása, a mi a nép emigrációja, vándorlása szempontjából is fontos, mert arról tanuskodik, hogy ez a vándorlás papi fedezet alatt történt. Azaz a vándor csoportoknak saját papjuk volt. A mokán, ha hovátartozását akarja meghatározni, azt mondja: sâm din poporul popii Áron. Áron pap népéhez tartozom, Áron pap népéből való vagyok, a mi voltaképpen az ekklézsiát jelenti, a melyhez tartozik.

A mokánok kizárólag marhatenyésztéssel foglalkoztak, — juh-

nyájaikkal, marhacsordáikkal, méneseikkel állandó vándorlásban voltak a havasról le a térségre, onnan a melegebb dunai mocsáros vidékek felé és tavaszszal ismét vissza.

Bolintinean Demeter Macedoniában utazván, a román havasi pásztorokról (grămuştean-törzs) azt állitja (1858), hogy számuk 33 ezerre mehet, a Pindus hegyről leereszkednek a tenger felé s bizonyos időszakokban ismét fölfelé huzódnak, május havában már a havasok lábainál jelentkeznek, három hónapon át tart lassanként a havasba való felhuzódás, az ősz közeledtével ismét leereszkednek. A pásztorok rendesen felfegyverkezve járnak. Gyakran kell szembeszállniok a hegyi rablókkal, a kik nyájaikat megdézsmálni igyekeznek. Völgyenként csapatokra oszolnak; kecskeszőrből font sátraikat patakok mentén állitják fel. A nők gondoskodnak a család szükségleteiről; földalatti kemenczékben kenyeret sütnek; mosnak, gyapjut fonnak, a beteg marhák számára zöldséget, ételnemüeket hordanak össze.

A pindusi román pásztorok Avdela, Perivoli, San-Marina nagyobb román városokban összegyülvén, Szent-Demeter napján indulási ünnepet ülnek. Istentisztelet után megválasztják a legbátrabb, a legderekabb férfiakat, azokra bizzák házukat s az azokban lévő vagyonuk őrzését. A pap megáldván a csapatokat, jelt ad az indulásra. A következő pillanat már érdemes volna a festőmüvész ecsetjére. Megmozdul az áradat. Apraja-nagyja; öregek, fiatalok, gyermekek mind a két nemből bucsuzódnak. Az anyák csecsemőiket tarisnya-félében hátukon czipelik; a különféle állatok bőgése az emberi szót hallatlanná teszi; szamarak, házi állatokkal megrakodottan elől tipegnek; különféle házi edények, sátrak öszvéreken; ez nem is karaván, költözködik a falu mindennel, a mi csak mozgósitható. A san-marinaiak Kasztoria felé a Verdár folyón át, a Rodela, a perivolibeliek pedig az Olympus keleti oldalait keresik fel.

Összehasonlitva a maczedóniai román pásztori életet a mokánéval, a kettőben sok közös rokonvonást találunk. A mi különösen a legeltetést illeti, ugyanaz. Fel a havastetőig, és le a tengerig. A mi mokányaink a családot otthon hagyják. Az ép férfiak elmennek a turmákkal, oda vannak két-három esztendeig. Az alatt a nők otthon fonnak, elvégzik a mezei és házi munkákat, valóságos amazoni életet élnek. Kiváló példáját mutatja ennek a N.-Szeben melletti Szelistye, a melynek női festői ruházatukban utólérhetetlen szépségek, a családfőt esztendőkig nem látják. Romániában legeltetik a nyájakat.

Hogy fogalma legyen az olvasónak a mokányság vagyonáról, a multból a következő feljegyzéseket igtatom ide.

Lucas Erdély földrajzában emliti, hogy a hétfalusi román turmája több ezer juhból áll.

Sulzer azt állitja, hogy 1780—81-ben Romániában 500.000 juhunk telelt, 1772-ben pedig 600.000 juh után folyt be az adó.

Abban az időben nem csak juhtenyésztéssel foglalkozott a mokán.

A szarvasmarha- és a lótenyésztés szintén az ő kezében volt. Ezer meg ezer főből álló méneseit, marhacsoportjait felhajtották a magyarországi vásárokra, s Kolozsvár, Brassó, N.-Szeben, Arad, Temesvár, Szeged, Debreczen vásárjain a piaczi árakat a mokánság határozta meg.

Egyike közülök 1840-ből feljegyzi, hogy a Cosma Purcaria (Hétfaluból) ménese 800 állatból állott. Nagy hirre vergődött e tekintetben Muscal Niţa, a ki 900-ra vitte fel a dolgot, minden reggel és estve feleségével igy imádkozott: Ezeret uram, ezeret! Vágyainak netovábbja, hogy ezer lova legyen.

A leggazdagabb mokánok vagyona 10—20 ezer darab juhból, 500—1000 drb szarvasmarhából és több száz lóból állott. Az ebből befolyó évi jövedelem igen nagy. Fogalmat alkothatunk magunknak, ha megtudjuk, hogy egy juh évenkint átlag 5 frtot hajt. Ilyen jövedelem mellett mégsem volna rossz dolog mokánnak lenni.

Éppen ez a jólét, a rengeteg jövedelem és vagyon, a mi különösen a romániai mokánság kezében összegyült, tette elbizakodottá őt. A nagy vagyon minden állami befolyást magához ragadott, a gazdag mokánokból alakult igy Románia arisztokracziája, mely a régi foglalkozásával természetesen felhagyott s inkább bérletekre adta magát. Dobruzsában rengeteg földterületeket bérelt ki. A mezei gazdasághoz azonban nem értett, a nagy befektetések, czélszerütlen gazdálkodás és emberhiány a meglevő tőkét felemésztette, s igy a gazdag mokánynak az a része, a mely Dobruzsában ilyen üzletekbe bocsátkozott, koldusbottal a kezében hagyta ott a bérletet.

A viszonyok a mokánokra nézve lényegesen megváltoztak. Régi rendszerük: legeltetni a havastól le a Dunáig és vissza, ma már ki nem vihető. A föld Romániában is ekevas alá került, a nagy legelők nem léteznek többé; az elvonulási ut el van zárva; faluról falura terelni a nyájat, s a legelésre nézve minden tulajdonossal megalkudni nemcsak nehéz, de igen drága dolog is.

Az 1895-iki esztendő tavasza különösen végzetszerü volt. A Duna melletti ugynevezett Báltába sok százezer állat volt télire összezsufolva; tavaszszal a Duna korán kezdett áradni s a több százezernyi állatot egyszerre ki kellett hajtani. A szomszéd legelők oly drágák lettek, hogy egy-egy kisebb juhnyáj egy éjszakai legeltetési árába 5 frtot is vett a tulajdonos s ráadásul egy-egy kövér bárányt is.

A mokánság egykor külön saját társadalmában élt saját szokásaival. A mokánok külön táncza: a mocăneasca, afféle szilaj betyártáncz, a melyet igazában csak a vagyonában felfuvalkodott mokán tud eljárni. Pásztorlási törvényeiket az ősöktől nyerték, külön tradicziójuk volt. Az adót ugyan fizették, de hajdanában ebben a tekintetben is önállóbbak, erősebbek voltak a völgybelieknél. Cantemir Demeter mult századbeli fejedelmi iró azt mondja róluk, hogy velök csinján kelletett bánni. Az adót ők határozták meg. A fejedelem küldötteinek megmondották: ezentul ennyi adót fizetünk. Ha valamely fejedelem az

ajánlatot el nem fogadta s az adót feljebb emelte, a mokánság felszedte sátorfáit, s nyájaival ment ismeretlen vidékek felé, vagy meghuzta magát a havasokba, hova a fejedelem emberei nem igen juthattak.

A juhászat érdekes, különleges román foglalkozás; nem lesz felesleges azzal közelebbről megismerkedni.

Az isztina kétféle; havasi (stîna dela munte), és a lapályokon határbeli (stîna dela hotar). Az utóbbi vesszőkeritéssel ellátott hely, kunyhó, szalmával vagy náddal fedve. A havasi isztina már tökéletesebb; boronából épitett egyszobás pásztorlak, deczka, vagy fenyőhaj fedélzettel. Mindkét helyen a sajtot készitik, s illetőleg a tejnemüt kezelik. Az isztina bezárható, állandó nyári pásztorlak.

Minden román községben van juhnyáj (turmă de oi). A havasokon kivüli részekben a juhnyáj az ugaron legel. Az emberek a juhakolhoz szükséges anyagot: vesszőt, deczkát, karót, léczet, összeteszik, négyszögben, tojásdad, vagy téglány alakban bekeritik a helyet. Ez a juhakol (strungă, ţarc, ocol). Ez a juhakol hordozható, felszedhető és elvihető; a határ trágyázása szempontjából többversen nyáron át ezt meg is teszik. Az akol egyik végén négy oszlopon nyugszik a fedett szin; ez alatt feji meg a pakulár a juhokat, itt tartja napon át a holmiját és ide menekül az idő viharai elől. Napon át a holmikat kutya őrzi. Éjszakára a juhokat, hogy el ne széledjenek, a sztrungába terelik. A juh igen félénk állat, a legkisebb zajra is szétfut; különösen a farkasok támadása ellen nyujt a juhakol biztositékot.

Az isztinában többféle eszközzel találkozunk, a mik részben a fejéshez, részben a sajtkészitéshez szükségesek. Ilyen a sajtár (găleata); kis, cseberalaku faedény, magasabban kiálló két szemben levő dongával, melyek két kis lyukon át zsineggel vannak összekötve, ennél a zsinegnél fogva viszik a sajtárt a juhakoltól az isztinára. A sajtár közepén — fejés alatt — a zsinegen függ egy kis csupor (strungăreaţă, v. cupă), ebbe fejik a tejet, innen foly be a sajtárba. A sajt jobb, ha a tej fejés közben habzik; a kis csuporral ezt érik el.

Nagyobb cseberben (ciubĕr) altatják meg a tejet. A sajt-anyagot szitaalaku edényben (crintă) sajtolják ki a savótól (zĕr). Kisebb cseberbe folyatják a savót, mikor a megaltatott tejből kézzel a savót kinyomják. Üstben (căldare) főzik ki a savót, miből az ordát készitik. Kalán (lingură) két literesnél gyakran nagyobb, ezzel teszik be az oltót (chiag), szedik össze a sajtanyagot a cseberből. Czilinder alaku faedény (botorog) a vajveréshez.

A juhász háztartásának edényei: félteke alaku kazán (căzan, ceun), fedeles viztartó (fidileş); czilinder alaku faedény, deberke a savanyitott zsenticze tartására; több fazék, fakalán, kés és villa.

A sajtot igy készitik: a juhakolban fejt tejet az isztinára viszik; átszürik egy nagy cseberbe, meleg oltót tesznek belé; tüzön megmelegitik, s azután hagyják egy óráig, a mig megalszik. Jól megaludt a tej, ha vágásra nem omlik részekre. Ekkor nagy figyelemmel, csende-

sen, kalánnal, vagy puszta kézzel az oltott részt, összegyüjtik a cseberben, szépen összenyomdossák, kiveszik, fehér, e czélra ritkábban szőtt asztalkendőbe, vagy tarisznyába teszik, abban jól kifacsarják. A kendőből kiveszik az édes sajtot (streghiață), apróra összemorzsolják, visszahelyezik a takaróba, azzal együtt beteszik a sajtolóba (crintă), a hol jól megnyomtatják. A most kifolyó savó (zĕr) tejszinü, ezt beteszik a vajkészitőbe (botorog) s vajat vernek ki belőle. A sajtot a formában hagyják egy napig, azután kiveszik belőle s a polczra teszik.

A megaltatott tejet mikor összeszedik a cseberből, sok savó marad hátra. Ezt rézüstben főzik ki, s kiválik belőle az orda; zsenticze (jintiță) a neve, mig az orda ki nincs a savóból választva. A valódi savó (zĕr) az, a mi az orda kiválasztása után marad fenn; ezt a kutyáknak adják, vagy megsavanyodni hagyják s ételeket savanyitanak vele. Ha a zsenticzét edénybe tesszük s megsavanyodni engedjük, megkapjuk a nagyon izletes aludttejet.

Kecske-gidó-gyomorból állitják elő az oltót (chiag), ez a legjobb; a bárány- és a borju-oltót is használják. Levágják a gidót, kiveszik a gyomrát, abba édes tejet és sót tesznek, fenn összekötik és szegre akasztják, s ott tartják, a mig megszárad. Száradás után 2—3 évig is eláll. Mielőtt a tejbe tennék, meleg vizben áztatják. Ilyen oltó hiányában az eczet, savanyitott tej, vagy másféle savanyuság is megteszi a szolgálatot, csakhogy a sajt igy nem olyan jó.

A bárányozás ideje alatt márczius, áprilisban a bárány 6—8 hétig szopik, azután elválasztják. A bárány nélküli juhokat plecători, mânzari-nak hivják. A bárány-elválasztás után a községbeliek juhászt (cioban, păkurar) fogadnak, s azt ellátják a szükségesekkel. A gazdagabbak saját juhászaikkal birnak. A juhász junius 2-ig (Constantin és Helena napjáig) a határon őrzi a nyáját, a mikor imádságot (maslu) mondat, hogy az Isten oltalmazza meg a nyájat a rossztól. Megméri ekkor az egyes juhnak a tejbőségét, hogy a tej mennyiségéhez képest meghatározhassa, mennyi turót kapjon minden egyes juh után. Ez is meglévén, több ember jelenlétében megszámitja a juhokat, kevés vizbe elegyitett sós korpával éteti, s ezzel tényleges felügyelete alá veszi őket; felölti kozsokját, kezébe veszi pásztorbotját, hivja kutyáit s megindul a nyájjal, furulyázván melodikus dalokat. Legboldogabbak a havasi pásztorok. A csobán ruházata egyszerü: bárányből kozsok, bárányből kucsma, fehér gyapju harisnya, bocskor. Télen át a csobánok a faluban élnek és saját juhaikat gondozzák.

A pásztor nem szereti, ha valaki ujjal mutat valamely juhára; nem jó, hogy a juhásznak asszony tarisznyáljon be. Ha estve valaki fedetlen szitával jár s a juhok a szitát meglátják, elvesztik bárányaikat. Vannak emberek, a kik a juhokat megigézik, akkor nem adnak tejet. A fazék, ha fő, ne engedjék, hogy kifusson, mert a juhok nem adnak tejet. A juhok az akolból önként járulnak a fejő juhász elé; ha ilyenkor fekete juh marad hátra, eső lesz, különben nem. A juhász a fejési idény

alatt nem vált fehérnemüt, fehérnemüje fekete a zsirtól, a piszoktól; ugy jobban tejelnek a juhok. Ezen és ezekhez hasonló babonák füződnek a pásztori élethez.

A juhok augusztus, vagy szeptember végéig vannak legelőn, naponkint háromszor, később kétszer, majd egyszer fejik.

A juhok faját illetőleg, a román juhnak (oaiĕ) ritkább és durvább a gyapja (lână), mint a másféle juhoké, de az éghajlathoz hozzá szokott, jó tejelő, kitartó. Vannak finomabb gyapjuval biró juhok is, ezek (tîgari) lágy és kondor gyapjus berbécsektől (berbece) származnak keresztezés (cruţişore) utján.

Az alsófehérmegyei mokánság a juhtenyésztéssel csak igen kicsinyben foglalkozik. A legelő-viszonyok erre nem elég kedvezők. Eredeti foglalkozásával tehát felhagyott s a földmivelés mellett egyes iparágakat is üz, van köztük igen sok ügyes kovács, famunkás; a szénégetéssel is foglalkoznak. A mokánság nagy része aratáskor leereszkedik az alsóbb vidékekre, részébe vállalja fel az aratást, csépel s a gabonát készen haza viszi.

A móczok főfoglalkozása a faipar (văsărit) és a bányászat (băiuşag). Különféle épületfákat és épitési anyagokat: zsindelyt (şindile), deszkát (scânduri); fa edényeket: vékákat (doniţă), csebreket (ciubĕr), hordókat (hordău, buglon), kártyákat (cofă) készitenek, azokkal vásárokra járnak. Ügyes famunkások, tutajosok; szenet égetnek (cărbunari); a szegényebbje abroncsokkal (cercuri) járja be az országot. Egy-egy lóra felraknak 4—600 abroncsot; ha elfogy, hónapok multán visszatér. A fenyő-szurkot fahéj-tokokban szállitják. A szenet szekereken viszik; városokon zsákokba rakják lóra s ugy járják be az utczákat.

A móczok között sok az ügyes szücs (cojocari, suciu), akik a kozsokokat s a gondosabb munkát igénylő ruhadarabokat készitik; sok a kőmüves, az ács közöttük. A földmüvelés és a marhatenyésztés a föld terméketlensége miatt csak szórványosan üzhető. Az alsóbb vidékeken érik meg csak a kukoricza. A felsőbb helyek termést nem hoznak.

A bányászat igen kedvelt foglalkozása a havasi mócznak, románnak. A bányászat főfészke kétségtelenül Abrudbánya; a vidék összes községei, bányászai (băeşi) ide iparkodnak, rájuk nézve ez a világ közepe. Ha a bánya jól hajt, a zenétől és a vigságtól cseng az egész hely. A bányavárosok körül levő környékek lakossága többnyire bányászatot üz. Bucsum terjedelmes község lakossága ugy szólván ebből él. A bányából (baiă) kibányásszák a követ (vênă), szekereken vagy faedényekben lóháton a zuzdákhoz (stamp) viszik, ott porrá őrlik, az aranyat kiválasztják, az őrölt kőlisztet (şlic) Zalathnára viszik az olvasztóba. Az a körülmény, hogy az arany beváltását az államkincstár magának tartotta fenn, s az a beszállitott aranyért akárhányszor nem adta meg a valódi értéket, a csempészetnek nyitott utat; ezeket az arany-csempészeket gozari-nak hivják. A csempészet megakadályo-

zása szempontjából különböző időben különböző intézkedéseket tettek. I. Leopold a görög, az örmény, a török és a zsidó arany- és ezüstmüveseknek letelepedését bányahelyeken megtiltotta. A gozárok kipusztitása azonban mai napig sem sikerült.

A bányászat voltaképpen a román munkások kezében van. Természetesen a társalgási nyelv, miként az egész havasban, ugy köztük is a román. A román bányász egyes műszavakat átvett a németből, a magyarból, a maga szavaival összevegyitve megalkotta a bányászat nyelvét. Magyar bányász-szavak: dudă (duda, cső); vălău (válu; a tábla, a melyen az őrölt követ mossák); rĕmlaş (romlás), şireghie (sereglye); şutĕu (sütő) stb.

A lapálybeli románság legfőbb foglalkozása a földmivelés. A maga idejében s az ősöktől örökölt módon miveli meg a román ember ma is a földjét. A régi hagyományokhoz szivósan ragaszkodik; a földmivelés s egyáltalában a gazdaság vivmányai a románság között csak lassan tudnak hóditani.

A román ember legfőbb gazdasági eszközei az eke (plug) és a szekér (car). Nem lesz felesleges ugy az egyik, mint a másik eszköz egyes részeinek román elnevezéseivel foglalkozni. Az eke alkatrészei: grindeu (gerenda), hosszu farúd, a melyhez az eke többi részei csatolvák, u. m. a cormanul (kormány), coarnale (a szarvak), plaşul, keményfa deczka-darab, ennek elején van a ferul cel lat (ekevas); azután jó a ferul cel lung (hosszu vas), melynek egyik feje a grindeiu-be van elhelyezve, másik részével a földet hasitja. A plaş és a grindeiu között van a custura. Az eke-rud egyik végén vannak a kerekek (roate), a kettőt a dric (derék) tartja össze, melyen az ekerud egyik feje nyugszik. A derékhoz tartoznak a fălcelele, aztán a podul. Az ekevas kivételével az eke többi alkatrésze rendszerint fából van; tisztán faekét ritkán lehet most látni. A szekér (car) alkatrészei: ruda (rud), melynek hátulsó része két ágra oszlik: cracii rudii; a rud elején van a cătuşa, a rudvég és a cătuşa között van elhelyezve a jug (járom). A járom felső részét hivják voltaképen jug-nak, alsó része már poticeuă, két lapos fadarabbal (scăndurele, spetere, bolfee) van a felső részhez erősitve; a járompálczák: restele; az állatok szarvait kötéllel (streauguri) kötik a rudfőhöz. A rudfőn van a vas- vagy faszeg (fuglu), ehhez kötik a tânjalat, még egy rudat, ha még két szarvasmarhát akarnak befogni. Ezt az összekötést néha lánczczal (cârcea) eszközlik. Másik része a szekérnek a két tengely: dricul din'nainte, dricul din'napai (első és hátulsó derék). A dric azon része, melybe a kerék jár: osie. Az első dric-on szeggel erősitve nyugszik a pod, a mely a szükséghez képest engedi, hogy a szekér jobbra vagy balra forduljon. A tengely végén, a hol a kerék forog, áll a vasból való morcoaşa. A kerék- (roata) részek: butucul (keréktő), sehiţiele (küllő), rendesen 10; obeadele, rendesen 5, a küllők felső végei ezekbe vannak megerősitve; a raf. A butuc

vaspántokkal van befoglalva, hogy meg ne hasadjon. Az első és a hátulsó szekér-derékon vasgyürükkel vannak kapcsolva a leuitre-k (lajtorják), a melyek négy lőcscsel (leuci) a tengelyvéghez erősitvék. A lőcsök felső része bőrszijjal (gânj de piele) a lajtorjához, alsó vas részük vasszeggel a tengelyhez vannak erősitve. Ceaglău, az a rud, vagy deczkaféle, a mely elől a két lajtorját összefoglalja s a melyen ül az állathajtó; a hátulsó rész hasonló deczkája: leasa. Ezek az eke és a szekér főbb részei.

Gazdasági eszköz a grapa (borona), hat darab fa (grindei) paralel csekély közzel, egymáshoz erősitve; vas-, vagy faszegekkel (dinți) ellátva. A szegényebbek e helyett, különösen a havasi részekben, zöld ágakból óriási seprüt kötnek össze a végére; hogy nehezebb legyen s a földet inkább összetörje, gyermekét vagy szolgáját fekteti le a gazda; a nagy seprüt egy vagy két marhával vontatja.

Ezeken kivül számos gazdasági eszközt használ a román. Ilyenek: sapa (kapa), securea (fejsze), topor (szekercze), lopata (lapát, vas- vagy fából), secerea (sarló), coasă (kasza); a teoc-ban (tok) tartja a kaszás a cutea-t (fenkő); grebla (gereblye), furca (villa); a cséplésnél: êmblăcei (cséplő), ennek nyele: coadă, végéhez akasztott rész: hădărag (hadaró); folezitoarea (felező), vênturĕ toarea (szórólapát). Télen át szekér helyett szánkáját (saniă) veszi igénybe a román; a két talpat (tălpi) két opleani, farud erősiti össze, az elsőhöz van kötve a tânjala (rud), a járommal.

A román ember a gazdaság minden ágához ért. Bortermő helyeken a szőlőmivelést is üzi. Téli időben marháját gondozza, fát vág és hoz az erdőből, trágyát hord. Iparágakat nem üz, a mesterségek iránt nem viseltetik nagy előszeretettel; a szűcs mesterséget még gyakorolja annyiban a mennyiben.

Az asszony és a gyermek mindenütt ott van a gazda mellett, mint segitőtárs. A gyermek 6—7 esztendős korától fogva már használható egyes dolgokra, már vizet hoz a házhoz, fát visz be, libát őriz, ételt visz a munkásoknak stb. Később szarvasmarhát legeltet, vagy a többi munkások mellett könnyebb szolgálatokat teljesit.

A román nő az egész vármegyében egy feladattal bir: a háztáját rendben tartani; a gazdát, gyermekeket a szükségesekkel ellátni. Legnagyobb gondot és munkát ad a fehérnemü s a házi használatban szükséges többi gyapjuszövet előállitása. A román nő kenderből vagy lenből állitja elő: az inget, lábravalót, különféle lepedőket, párnahajakat, asztal- és törülközőkendőket. Gyapjuból: a szőnyegeket, asztalteritőket, különféle övöket, kötőket, katrinczákat, pokróczokat, átalvetőket, tarisznyákat stb.

Egész télen át folyik a kender, a len, vagy a gyapju fonása, tavasz felé kezdődik a szövés és tart addig, ameddig a fonatból (tors) csak telik. A román nő minden kis szabad idejét fonással tölti; ha egy szomszédig megy, ha a mezőn marhát őriz, rendesen fonni szokott. A szövésben (tesere) igen ügyes.

A háziipar ezen ága az egész megyében igen fejlett. A román nő szövőszéke (rĕsboiu) bár kezdetleges alkotásu a mai haladott korban, mégis nagy munkával és türelemmel a legszebb czikkeket állitja elő.

Az egyes szövetek szinezése szintén házilag történik. A román nő a különféle szinek előállitásában a növény- s az ásványvilág tárgyaihoz folyamodik. A növényvilágból leginkább a következőket használja: Genista tinctoria (drobiţa), origanum vulgare (sovêruul), pyrus sylvestris (pădureţul acru), alnus glutinosa (arinul); ezeken kivül még 20—25 növényt ismer e czélból. Az ásványokból kékkövet, borkövet, meszet, fehérkövet, sóféléket használja fel czéljaira. Továbbá szerepet játszik a tehéntej savó (zĕr), korpaczibre (borş), lug (leşie) stb.

A szinezésben nagy szerepet játszik a sárga (galbên), fehéres (albastru), veres (roş), kék (vênăt), zöld (verde) szin. Ezeknek számtalan árnyalását is nagy sikerrel érvényesiti a román nő a szövésnél.

A fonás és szövés a román nő legrégibb s ma is legkedvenczebb foglalkozása. Az általa előállitott iparczikkekre igen büszke. Azoknak mennyisége és minősége mutatja a román nő értelmiségét és szorgalmát.

Az eddig előadottakat összefoglalva arra az eredményre jutunk, hogy az alsófehérmegyei románság legfőbb foglalkozása a földmivelés s az ezzel kapcsolatos állattenyésztés; havasi részekben a bányászat, a faipar. A nőknél mindenütt a szövészet.

II. Román hitvilág.

Egy pár szót előzményül. A román hitvilág egységes. A kör, a társaság, melyben az ember felnő, hatással szokott lenni a férfi jellemére, gondolkodására. Egy román közmondás szerint, a ki ördöggel lakik, az ördögé, a ki pedig az angyalok társaságában él, angyallá lesz. A népek hitére, jellemére, egyáltalában egész eszményvilágára nem lehet közönyös a társnépek eszmevilága. Egyik a másikra hatást gyakorol. A nép ad és vesz; egyetlen nép sem dicsekedhetik azzal, hogy erkölcsvilága tiszta volna minden idegen befolyástól. A népek egymásból támadnak, egymásból élnek, egymásnak husából és véréből táplálkoznak. Az anyag nem vész el. A népek nem halnak ki, hanem átalakulnak. Az ó-kor népei nem semmisültek meg, hanem csak átalakultak. Hitök, babonájuk, nyelvük átalakult. A nép eszmevilága, lénye hasonlit a tóhoz, melynek vizét a beléje folyó patakok adják meg; minden patak hoz medrében valamit, mely a tó fenekére leülepedve, idővel, mint talaj, az egész viznek megadja a specziális izt, mely különbözik más vizek izétől, azokétól is, a melyek beléje folytak.

Nem tudjuk megmagyarázni magunknak a román nép hitvilágát, ha nem ismerjük a kört, a melyben született és felnőtt; a melyben átélte azt a gyermekkort, a mely minden népnél a csodás meséket szüli, s a mely nagy hatással van a fejlődő népre, mert ekkor megy végbe a vérfelszivódás, ekkor az anyagcsere, feldolgozása a régi anyagnak és előteremtése az ujnak, egybeforrása a kettőnek egy sajátságos természetbe. Ez az az őrlő munka, mely végeredményében megadja a született népnek az eredetiségét.

Kétséget kizáró alakban tünik fel, hogy a román nép a Balkánban alakult. Ez az alakulás az V—VI. században kezdődik.

A Palesztinából átjövő keresztény hit a pogánysággal voltaképen a Balkánban csapott össze. Ujabb fogalmak jőnek forgalomba; más felsőbb lények népesitik be a légkört; a román nép éppen akkor ala-

kul, mikor a Balkánban a kereszténység a lábát megvetette, legyőzi a pogányságot, de nem győzi le ugy, hogy az a pogány hit minden emlékeiről lemondjon.

A három ismert világrész balhite a Balkánban virágzott leginkább. Itt folyt össze Ázsia miszticizmusa Egyptom büvészetével, Palesztina kereszténységével, ide lövelte fényét Görögország, Itália, ide érzett az északi barbár világ hideg fuvallata. Az Ázsiából átjövő népeknek a Balkán utjában volt. Római, görög, trák, szláv, magyar, majd török s még számos népeknek befolyását látjuk érvényesülni. A román nép mindenből részt vett ki magának; megszaporodtak babonái, a szellemek száma légió lett, a kereszténységben ott a Balkánban támadó szekták hittételei összevegyülnek az evángélium és pogányság tanaival. Az egyház hirdetett egyet, a román nép régi hitvilágának hagyományain élődve alkotott magának egy más vallást kelet és nyugot babonáiból, mely az egyház által hirdetett dolgokat más alapra fekteti és saját képzelődése szerint másként magyarázza.

«A román ember inkább babonás, mint vallásos» — mondja Djuvara, Igaz. A román nép nem annyira vallásos, mint inkább babonás; benne az isteni félelmet a babona tartja fenn, a gonosz szellemektől való iszonyodás.

Ebben a babonás hitben a szláv népek erősitették meg a román népet. A szláv népek egész hitvilágát átvette a román nép; vele lakott sok századokon át, egy hitben élt vele. Minden nép között a szláv az, mely legbabonásabb, igy lett babonás a román nép is. A szláv mythos annyira összevegyült a románéval, hogy igen bajos dolog a kettőt szétválasztani. Egy időn tul együtt alkották a babonát; közösen főzték, közös tulajdon lett.

A mi megerősitette a román embert a babonás hitben, az a körülmény, hogy a müveltség fokaira nem tudott felkapaszkodni; helyzeténél fogva egyáltalában nem tudott kibontakozni a sok balhitből. Olyan korban alakult, mikor a babona fénykorát élte; mert hisz a középkorban a babona hivatalosan lett elismerve. Felvilágosodott férfiak, irók komolyan tárgyalták a szellemek, a szörnyek létezését, a babonák jogosultságát. Ha a felszinen mozgók igy gondolkoztak, mily babonás lehetett a nép? Azért egységes tehát a román hitvilág, mert a románság ősi fészkéből akkor kezdett kivándorolni, mikor magát a csodálatos hitvilággal tele szivta.

a) Levegőbeli szellemek: a Iele-k.

A román ember testi épségét, tehát egészségét, kettő szokta leginkább megtámadni: a levegő (szél) és a viz. A szél s illetőleg a levegő különféle betegségeket hoz az ember fejére, nyilalásokat, dermedtséget egyik-másik tagba, lázt, fekélyt és más nyavalyákat; úgy a

viz is. Nem a szél vagy a viz okozzák a bajt, hanem a gonosz szellemek, a melyek azokban lakoznak s azokat kormányozzák.

A román ember tehát hiszi, hogy a levegő és a viz tele van szellemekkel, a melyek az embert egészségében megrontják.

A szellemek láthatatlanok. Ily körülmények között óvakodni tőlük nem lehet. De vannak esetek, hogy ezen levegőbeli gonoszok ember, macska, farkas, kutya, madár alakot öltenek, az emberek között forognak, közöttük élnek és ilyen állapotjukban csinálnak rosszat. A bajt ez esetben – közhit szerint — többféle szer és eszköz alkalmazásával ki lehet kerülni.

A népek hitében a szél, a viz, az időjárás mindig nagy szerepet játszott. A szél, a viz, az időjárás a népek hitében mint rendkivüli hatalom szerepeltek. A levegő és egyáltalában a légkör változásai az emberre hatást gyakorolnak. Nem csoda tehát, ha a népek ezen hatások következtében arra az eredményre jutottak, hogy a levegőben szellemek laknak s hogy a levegőt s illetőleg a szelet és a vizet személyesiteni lehet azon szellemek képében, a melyek képzelődésük szerint a levegőben és a vizben lakván, az emberre hatást gyakorolnak.

A román ember meséiben, hitvilágában mindent személyesit. A szelet, a napot, a holdat, a meleget, a fagyot stb.

Ispirescu egyik meséjében (A bűbájos disznó) előfordul egy szegény királyleány, a ki kilencz országon és kilencz tengeren ment át, hogy férjére ráakadhasson. A szent Hold (luna) és a Nap (soare) anyja azt tanácsolták neki: keresse föl a Szelet (vênt). A leány sok kinszenvedés után, havascsúcson rátalált egy üregre, melybe hét vár is elfért volna. Abban lakott a Szél. A keritésnek kisded kapuja volt, zörgetett s kérte a Szelet, eressze be. A Szél anyja megkönyörült rajta, megengedte, hogy nála pihenje ki magát.

A Kőember czimü mesében egyik királyfi bajtársával elindult felkeresni Chirilánát, a fiatal leányt, kerti virág, szép, mint egy tündér. Elértek Kriváczanyjához, vén banyó, ki elküldi őket a Dühös-Szél, majd a Tavasz-Szél anyjához. Egy sugár, fiatal szép nő fogadja őket:

— Maradjatok csak itt, — szólt hozzájuk a nő — elbujtatlak, mert, ha fiam megérzi, hogy nálam egy más világról való emberek vannak, menten megöl titeket.

Elrejtette őket a bűbájos madár szárnyai alá.

Nem mult el sok idő, már édes szélfúvás hallatszott, mely rózsa- és rozmaring-illatot hozott; az ajtó magától nyilott meg s a házba egy sugár, szép legény aranyhajjal lépett be, ezüst szárnyakkal, kezében egy botot tartott, mely különféle virággal és fűvel volt befonva. Mihelyt a szobába lépett, mondá: Anyám! másvilági embernek érzem a szagát! «Lehet, fiam! de itt ugyan mit kereshet a másvilági ember?» A Szél lecsendesült, asztalhoz ült.

A mesebeli hősök gyakran állnak szóba a Széllel. Igy «Az

atyátlan hős» czimü mesében a vitézt elküldték volt, hogy hozzon malaczot a föld alatt lakó koczától. A hős elérvén czélját, fütyörészve, félrevágott kucsmával hozta ölbe a malaczot, mikor három ember jött volt vele szembe: a Szél, a Meleg, a Fagy. A vitéz alázatosan veszi le a kucsmát s köszön:

«Jó szerencsét adjon az isten, Szél bátya!»

«Jó utat, kedvesem!» felelt a Szél.

Legérdekesebb a Dühös-Szél (vêntul turbat) létele iránti hit a román népnél, és ez általán az egész népnél előfordul.

A román népmesében gyakran találkozunk ezen kifejezéssel: A hol a pacsirta kecske-bokát hány (unde ciocârlia se dă peste cap). A román nép hite szerint a Dühös-Szél a légkör legfelsőbb rétegeiben él, hová már fel nem juthat a pacsirta. Ha valamiképpen feljut, megdöhödik, kecske-bokát hány s élettelenül hull le a földre. Ez a hit általános a román népnél.

Az «Aleodor király» czimü mesében előfordul, hogy a hőst szárnyával megérintvén, hollófiókává változtatta át, mely felrepült a Dühös-Szélig.

Keles király-ban a ló, mikor szabadba ért, négy rendbeli szárnyat bontott ki, s felemelkedett a légürbe. Hiába vegyült össze a felhőkkel, feljutott a Dühös-Szélig, keresztül-kasul szelte a levegőt, az ifju nem szédült el rajta s nem tudta elpusztitani.

Egy közös legendában az ökörszemről az áll, hogy egykor a kétfejü sas, repülésre nézve a leghatalmasabb madár, feljutott a Dühös-Szélig. Mikor pedig ide feljutott, azt mondá a többi alantabb álló madaraknak, hogy fennebb jutni egyáltalában lehetetlenség, mert azonnal megfagy a merészkedő, lévén a Dühös-Szél hidegebb és fagyosabb a jégnél.

A hit a népnél, hogy tavaszszal énekelvén a pacsirta, gyakran felrepül az égboltozat aljáig, a Dühös-Szélig, általános. Mikor e levegőbe ér, megdühödik s lehull. A kutyák ráakadnak ezen elhullott pacsirtákra, megeszik s szintén megdühödnek.

Közös hit szerint ez a Dühös-Szél az égbolt alatt van közvetlenül s a légkör egy rétegét képezi ott a legfelsőbb régiókban.

Sokat lehetne még e tárgyban mondani.

A folklore minden népnél rávezet ezen személyesitésekre. A népek hitében közös vonás a szél személyesitése. Az indusok Vâta-ja hihetőleg a legrégibb alak e nemben, a ki gyakran Indravak, a légkör urával egyesül. A levegőben uralkodik mellette még Rudra is, a szélvészek és a viharok istene, a Marutok csapataival, a forgószelekkel, mint fiaival.

A litván legendában két óriás áll szemben egymással: Vandu (a viz) és Veias (a szél). A germán mythosban a négy fő szél négy törpe képében, mig a görögöknél: Zephyrus, Hesperus, Boreás és Natus, mint négy óriás és testvér fordul elő.

A Dühös-Szél a germánoknál Windsbraut költői neven van személyesitve. A mesevilág tárgyalásánál mindezekről azonban bővebben.

Ismerkedjünk meg közelebbről a román nép hitében élő levegőbeli szellemekkel.

A levegőbeli szellemek a következő nevek alatt fordulnak elő: Iele (Jelé), Dînsele, Bune, Vîntoase, Frumoase, Zine, Soimane, Maiestre, Milostive stb.

Ám lássuk, mit kell érteni mindenek előtt Iele-le és Dinse-le alatt?

Cihac a iele szót a magyar lél, lélekből származtatja, Saineán Lázár a török ïel-ből, mely levegőt, szelet, rheumatismust jelent. Ha már kölcsön szó, nem valószinü, hogy török átvétel; átvehette a román nép sokkal előbb a kumanoktól, kikkel a X—XIII. száz közötti időben szorosabb összeköttetésben volt. E szó yel előfordul Kuun Géza kun codexében.

Hasdeu Bogdán tudós a Dozon által forditott bolgár népdalokról irt birálatában azt irja, hogy a szerb-bolgár Vile-k, mint a román Iele-k, egy származásuak s szélbeli istenségek. Szerinte a Vila szó trák eredetü, mert a Balkánban lakó görögök rég birták, még az előtt, mielőtt a szlávok a Balkán félszigeten letelepedtek volna. Esichius emliti a görög: *γελλω*-t, mely alatt női vámpyrt értett, megtámadta az alvó gyermekeket s vérüket szivta.

A rögtöni halált rendesen a ghelle-k okozták. A classicus görögben e szó nem fordul elő, a mi arra vall, hogy nem hellén szó. A ghelle és Iele közötti rokonságból Hasdeu a trák eredetet következteti, igy ment volna át a szó Vile alakban a szerbekhez. Hasdeu tovább megy s ugy találja, hogy a sanscrit nyelvben a Iele megfelelő fogalma a vela, mely rögtöni halált s illetőleg nem állandó időtöltést jelent, gyöke: vél, a mi mozgást jelent. A sanscrit a szélre is alkalmazza a véla szót. A görög ghelle, a szerb Vile és a román Iele a sanskrit vela-nak minden árnyalatát birják s trák provincialismusok lehettek.

Schafarik szerint a horvát és cseh népnél is meglevő Vile eredetét a litván Woele-ban találja meg, mely szintén gonosz szellemet jelent.

A Laurián Maxim-féle szótárban a Iele: malus, genius, daemon, malae divae, rheumatismus, furor, paralysis értelemben fordul elő.

Lehet, hogy ugy Hasdeu, mint Sainean okoskodása némi alappal bir. De kézzelfoghatólag Marian Florian mutatja ki a Iele szó valódi értelmét, minek folytán a fennebbi okoskodások értéküket majdnem teljesen elvesztik.

Marian Florian a Saulescu-féle népköltészeti gyüjteményről irt s a román akadémiához 1883 beterjesztett jelentésében azt mondja, hogy e szó eredeteért nem kell idegen népek szótáraiban kutatni, mert az tisztán román szó s nem más, mint a nőnemü pronomen többes

harmadik személye: e l e, ők. A román ember Bukovinában és Magyarországon, mikor az ördögről, a gonosz szellemről (a drac-ról) akar megemlékezni, nem mondja ki a nevét. Fél tőle, hogy azonnal megjelenik. Azért igy hivja, (hogy ne értse) el (ő), cel cornurat (szarvakkal biró), cel necurat (a tisztátalan) stb. Szóval az ördögről e l (ő) megnevezéssel beszél. A többi gonosz szellemről, a melyek női lények, a megfelelő többessel e l e (ők) szokott a nép megemlékezni. És ezen magyarázatot egészen tisztázza a D î n s e l e elnevezés, mely a nőnemü többes pronomen harmadik személyének összetett alakja: ők m a g u k értelmében. A nép tehát a személyes névmás nem csak egyszerü (ele), de összetett alakját is (dînsele) érvényesiti, midőn a gonosz szellemekről szól. Az ördög tehát e l (ő), a gonosz nőszellemek e l e, dînsele, (ők).

Én felvetek még egy más körülményt is. A román ember szereti a szókat röviditeni; nem mondja A u r e l i a, hanem R e l i a, nem Juonaş, hanem Naş és igy tovább; nem mondja tehát: Frumoasele, Măestr e l e, hanem E l e. E felfogást megerősiti az a körülmény is, hogy a kuruzslónők, mikor a bajban levők hozzájuk folyamodnak, kuruzslás közben ugyan többnyire i e l e (ők) kifejezéssel az összes gonosz szellemeket érintik, nehogy legyen vagy egy, mely megnevezve nem lévén, a kuruzslásnak hatása elmaradjon. A I e l e, D î n s e l e (ők) kifejezéseket a kuruzslónők hozhatták forgalomba.

Látható, hogy I e l e, D î n s e l e (ők) nevek alatt a levegőbeli gonosz szellemeket érti a román nép. A F r u m o a s e, M a e s t r e, B u n e, Z i n e, V î n t o a s e, Ş o i m a n e, M i l o s t i v e egy fogalmat fejeznek ki; csak névbeli eltérések a szerint, a mint a román nép Maczedoniában, vagy Magyarországon nevezi el őket. A felőlük élő hit azonban közös alapon nyugszik. Alsófehér vármegyében az öt első neven is nevezzük.

Micsodák tehát a I e l e-k? «Stâpânele vîntului» (a szél urnői); «silfidele vîrtejului» (a forgószél szilfidái); «nevestele văzduhului» (a levegő menyecskéi, nymphái); az emberek üldözői, rosszakarói, ellenségei (dusmanele oamenilor); rossz szellemek (zeiţe rele), melyek a haldokló gyermekeket szeretik kinozni.

Hivatásuk: betegségekkel árasztani el az embereket. L u a t d î n I e l e annyi, mint szélütöttnek lenni, vagy rheumatismusban szenvedni; megbolondulni. D i n s e l e, I e l e l e szavak alatt a bukovinai és moldovai románok egy nemét a rheumatismusnak értik, mely akkor támad az emberi testben, ha az ember a «rossz szellemek» nyomába lép. L u a t d e I e l e annyit jelent, mint nagy sebességgel forogni. Némely fekélyes betegről ugy tartják, hogy a Ielé-k fekhelyére lépett, s a kuruzslónők a «gonosz szellemek» elleni ráolvasást mondják el.

A V î n t o a s e (Forgó-szél) név a magyar állam területén általános. Bukovinában is előfordul. Ez alatt a román nép 99 szellemet ért, melyek mindenütt jelen vannak, a hova csak a levegő is bejut. Ott vannak különösen a barlangokban, berkekben, havastetőkön, erdőkben. Rutak és gonoszok. E gonosz lények leginkább éjjel, oduikból kibujva,

visítva repülnek a levegőben s megfosztják az embereket az életerőtől. E gonosz szellemeket emberi lény nem látja.

A forgó-szél, mely a tengeren és a szárazon támad, nem más, mint a Vîntoasák táncza. A forgó-szélben a Vîntoasák sokasága táncol; megbénitják, vagy megölik, felragadják az embert, a ki ilyen forgó-szélbe lép. Ezért a román ember erősen kerüli a forgó-szelet.

Vîntoase-le (vînt = szél = ventus; vîntos, vîntoasă — ventosus = szeles; le = nőnemü többes ártikulus) név alatt a román ember nemcsak a forgó-szelet (vihart), de egyuttal magában a forgó-szélben, a viharban tánczoló levegőbeli szellemeket is érti, a melyeknek hivatásai közé tartozik éjjel kergetni a gonosz lelkeket is, minő a Prikulics, Moroi s mindenféle más boszorkány.

Ezen levegőbeli szellemekről, tulajdonságaikról sokat tud a román nép mesélni. A Vîntoase-k által megrontott egyéneket különféle módon gyógyitják, — e gyógymódokba ismét belejátszik a varázslat, a ráolvasás s a különféle gyógyszer. Igy Marian Flávián Botanica populară czimü tanulmányában azt mondja, hogy a Vîntoasák által megrontott egyéneket rózsafa-galylyal jó gyógyitani. A varázslónő, aki e kérdésben eljár, felkél jókor reggel, mielőtt tehát a nap még fel nem jött, felkeresi a rózsabokrot, annak tövénél elhelyezi a magával hozott kenyeret és sót; háromszor leborul s elmondja a bűvös szavakat, majd levág 5, 7, vagy 9 ágacskát, hazaviszi, apróra összevagdalja s megfőzi. E vizben füröszti naponkint háromszor a beteget.

A Vîntoase-k azon tulajdonságokkal birnak, minőkkel a nép általában a Iele, a Dînsele szellemeket felruházza, tehát voltaképen egy mythosi fogalomról van szó.

Frumoase-le (frumos, frumoasă = formosus (a) = szép; le = több. nőn. árt.) név alatt a román nép Moldovában és nálunk levegőbeli nymphákat ért, a hogy magát Cantemir Demeter kifejezi, «nevcste de vâzduh» levegőbeli menyecskéket, akik gyakran megszeretik az ifju szép legényeket. Mikor az ilyen fiatal legényeket valamely gyengeség, betegség éri, azt hiszi a nép, hogy a Frumoasák által vannak megrontva azért, mert a beteg legény más szerető után nézett.

Más versio szerint e név alatt 9 gyönyörü leány létezik, kik éjszakának idején elhagyják a havasok csucsait, örökös lakhelyüket, szép, holdvilágos éjeken tánczolva haladnak a gyepen; majd szárnyra kelnek és dalolva repülnek át a szomszédos faluk felett. Utjokban kalauz vezérli. Öregek beszélik, hogy ők gyakran gyönyörködve hallgatták éjjelenként a Frumoasák énekét, a mint házaik felett átrepültek.

A kalauz rendesen valamely flótás, hegedüs, furulyás, vagy népénekes. A kalauz 9 évig áll ezen szellemek szolgálatában, énekel nekik és minden szerelmi kalandjukban részt veszen. Ezen kalauz minden évben mást-mást szolgál, kilencz év után, mikor mindeniket kiszolgálta, ajándékul hegedüt kap s a hegedümüvészek hatal-

mát nyeri el, vagy valamely müvészi tulajdont sajátit el hűséges szolgálatának megjutalmazásául.

Innen mondja a román nép hires énekeseiről azt, hogy a Frumoasák szolgálatában voltak, s azért tudnak olyan szépen énekelni.

A Frumoasák is különben levegőbeli gonosz szellemek. Az embereknek ellenségei; az emberi testben bizonyos szakgató fájdalmat idéznek elő, a mely a nép hite szerint akkor áll elő, hogyha valaki rossz helyen fordul meg, nyugszik vagy meghál, a hol a szellemek megfordultak már.

Azonban a szellemek nem okoznak mindig feltétlenül rosszat. Mint emlitettük, néha szép ifju legényekbe, különösen pásztorokba, beleszeretnek, a kiknek csak akkor okoznak rosszat, hogyha hozzájuk hűtlenek lesznek. A Frumoasák által okozott testi bántalmak ellen szintén sok a ráolvasási formula. Egyáltalában majdnem minden ráolvasás ezen gonosz szélbeli szellemekkel foglalkozik. A bajt rendszerint ezek okozzák. Ime mutatványképen egy részlet:

. . . Elindult a háztól
Teritett asztalától,
Utra, ösvényre
Vigan és épen,
Pirosan, kövéren . . .
De midőn ő kelme
Utnak, ösvénynek közepén lenne,
A Vîntoasák és Frumoasák
Szemben jövén, megtámadták.
Leütötték,
Földreverték,
Szemét porral behintették,
Szemevilágát elvették stb.

A máczedoniai románoknál is megvan a Frumoasákban való hit, a hol Muşatile, Albile néven ismeretesek. Egy máczedoniai iró szerint ott Albile (fehérek), Muşatile (Frumoasele, szépek) név alatt bizonyos titkos lényeket értenek, a melyek éjnek idején járnak, a házakat megkerülik, meghuzódnak az ereszek alatt. Az embereket különféle betegségekkel látogatják meg.

Egy másik iró szerint a Muşatile és az Albile nevü gonosz szellemek rendesen valamely tagnak a megbénitását okozzák. Lakásuk az égalatti levegő; szeretik a házak ereszeit, a temetőket, a tavakat, valamint a berkeket is. A máczedoniai fogalmak szerint e szellemek eltemetett gonosz emberekből lesznek. Innen azt mondják, hogy ruhájuk az a fehér gyolcs, a melyben el lettek temetve.

Máczedoniában ezen gonosz szellemeket még a következő neveken ismerik: Dzâne, Dulţe, Arghiande, Samove stb. Mind a szélben járó szellemek ezek, a melyek voltaképen az Albe, Muşate variánsai. Ezek összevéve leginkább a ház ereszéből lesnek az emberekre. Az anya mikor gyermekét átkozza, azt mondja: «Üssön meg a csepegés!» azaz

a csepegésben lakó gonosz szellem. Ha valaki valamely részének bénaságában szenved, szélütöttségben szenved, azt mondják erről, hogy a «l'agudi kicuta», megütötte a csepegés. A szembeteges nők, vagy egyáltalában, ha valamely rheumatikus bántalomtól szenvednek, orvosságot rendesen (la fôntâna Dzânelor) a Dzânák forrásánál keresnek különféle varázslati fogásokkal, ráolvasásokkal. Ime az eljárás:

Nagy Csütörtöktől Szent Kereszt napjáig a beteg nő, több egészséges társaságában, kétszer hetenkint ellátogat a fennebb emlitett forráshoz, mely a várostól (Perlepe, Máczedoniában) háromnegyed órányira fekszik. Hajnalban indulnak el, fejükön fehér kendő; enni valót is visznek magukkal. Husz lépésnyire a kúttól megállanak, felső ruháikat levetik, nagy csendben a forráshoz közeledvén azt körüljárják és mondják:

Fehérkék és Szépikék! (Albele, Muşatele)
Fehérek és Édeskék! (Albele, Dulţele)
Szüz Mária forditson titeket a jóra,
Hogy nekünk megkegyelmezzetek;
Mi vak tyukok vagyunk,
S nem tudjuk, hová lépjünk?
Amit elvettetek tőlünk, hogy adjátok vissza;
S a mit adtatok, hogy vegyétek vissza;
Mert nem tudunk tűrni,
Megkeresztelt keresztény nők vagyunk!

Ezután megmosdanak s kevés vizet isznak háttal a kút felé. Mindenik dob a kútba egy-egy ezüst pénzt, kalácsot, sárga viaszgyertyát, néhány virágot s néhány szál gyapotot, azután hazatérnek.

Az irók egyaránt abban a véleményben vannak, hogy a máczedoniai mindezen gonosz szellemek a Iele-k, Frumaosá-k vagy Dînsák.

Hanem nem csak az eddig érintett elnevezéseivel találkozunk ezen gonosz szellemeknek. Ezeken kivül a román népnél halljuk még a következőket is: Şoimane, Măiestre, Milostive, Fetele codrului, Zîne, Bune.

A Iele-k különböző elnevezései között a Şoimane-k is csak egy variáns. Şoim annyit jelent, mint sólyom, şoiman: nagy, vagy hatalmas sólyom; soĭmane, nőnemü többes. A román nép a sólyom repülését a legsebesebbnek tartja; repülni, mint a szél, vagy mint a sólyom, majdnem egy fogalmat fejez ki. A népköltészetben, Alexandri szerint, a sólyom a vitézséget és a gyorsaságot képviseli, jelképezi.

A Şoimane-k három nőtestvér, a kik forgószelet, vihart támasztanak s mindazt, a ki nem köp ezeknek láttára, magukkal ragadják a levegőbe. A nép sokat tud beszélni az ily módon felragadott egyénekről. E név alatt oly levegőbeli szellemek értendők tehát, a melyek, nagy gyorsasággal repülnek s vihart támasztanak, épen, mint a Vintoas-ák.

Măiestre (maistru, mester, magister) mesternőket jelent; — mindenféle varázslatban, kuruzslásban; gonosz szellemek, mesterek minden rosszban.

A nép hite szerint a Măiestre-k rendkivül szép nők, a kik a mesék hőseivel szeretnek időzni. Ezek Nagy Sándor rabszolganői voltak, kik az örökélet forrásából ittak s örökéletüek lettek. A házak ereszeiben szeretnek leginkább lakni.

A román népmesékben gyakran találkozunk e kifejezéssel: pasere măiestră (bűvös madár, mester-madár, táltos); ez alatt oly madarat értünk, mely beszélni tud, oly szépen énekel, hogy az embereket megbűvöli. Egy mese szerint ez a madár egykor királyleány volt, a ki beleszeretett fiu-testvérébe, megszöktek az atyai háztól, hogy összeházasodjanak. A megszökött leányt egy tündér megátkozta, hogy madár legyen, egész életén át énekeljen s csalogassa magához az ifjakat.

A legnevezetesebb pasere măiastră Ardilandi neven fordul elő a román népmesében, melynek hangja minden földi hangot és zenét fölülmul; jövendől, belát az emberek szivébe és a jövőbe. E madár a tündérek palotájában lakik.

Ezen szellemek rendszerint görcsös bántalmakat idéznek elő, vagy nagy fájdalmakat az egész testben ugy, hogy azok majdnem kiállhatatlanokká válnak. Néhol kelevényeket is bocsátanak az emberi testre.

Igen sikeresnek tartják ezen betegségekkel szemben is a kuruzslást. Gyógyfűnek a báldrián-füvet (Valeriana officinalis, románul: odolean), különösen annak gyökerét használják; a ki ilyent hord magával, ahhoz azon gonosz szellemek nem közeledhetnek.

Máczedoniában mavhistre név alatt kuruzslókat, bűbájosokat értenek.

Milostive (milostiv = misericors, clemens = irgalmas, kegyelmes, könyörületes) gonosz szellemek, melyek éjjel szoktak kibújni oduikból s repülnek szerte-szét a levegőben. Leginkább Pünköst éjjelén hallható borzasztóan csúf éneküket. Vannak a kik állitják, hogy látták e szörnyeket; mások éjszakánként a mellükön érezték nyomásukat.

Ezek szintén csak a Ielek váriánsai. A Milostivék a varázsköltészetben: Puternice, Viteze, Harnice, Sfinte, Bune, Mari nevek alatt is előfordulnak.

Zîne (tündér) úgy nálunk, mint láttuk Maczedoniában (Dzine) egy mythologiai fogalom voltaképen. Nálunk ép úgy, mint Maczedoniában különféle betegségekkel rontják meg az embereket s különféle varázslattal védekeznek az emberek ellenük. Néphit szerint, mely a varázsköltészetben is kifejezésre jut, ezen tündérek «az emberek vérét kiszívják, húsát megeszik és erejét elveszik».

A Fetele câmpului, (codrului) a mezők leányai, szintén csak tündérek, mint a Zine-k s egyaránt rosszat okoznak az emberek testében.

A eddig előadottakból meggyőződünk arról, hogy a román nép hite szerint bizonyos titkos, levegőbeli szellemek léteznek, a melyek egyaránt a leggonoszabb indulatot táplálják a halandó emberekkel szemben, s a hol csak szerét tehetik, az embereket megölik, egészségükben megrontják.

Meggyőződünk arról, hogy ezen szellemek voltaképpen egy tulaj-

donsággal birnak, lakásuk a levegő, s a róluk táplált hit egy alapon nyugszik. A különbség csak a névben van meg. Ezt a névkülönbséget a román nép lakhelyének elszórtsága okozza. Máczedoniában egy, Romániában más, mig nálunk és Bukovinában ismét csak más neven fordulnak elő. De nemcsak az egyes távol eső országok román lakossága, hanem az egy ország népe is vidékenként más, meg más neven szerepelteti e titkos, gonosz lényeket. Az a körülmény, hogy itt 99, más helyt 7, 9, ismét három, vagy megszámlálhatatlan szellemet képzelnek egyik-másik név alatt, magát a lényeget nem érinti.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a nép ezen gonosz szellemek alatt mindig n ő k e t ért, sohasem férfit, s azon körülmény is megkönnyiti feladatát annak, a ki ezen szellemek eredete után kutat.

Ám ismerkedjünk meg ezen szellemek ősalakjaival.

A román varázsköltészetben ezen szellemek nevei kapcsolatban fordulnak elő Herodes leányaival, kiket a varázsköltemény Jerodiecile: Savalina, Margalina és Rujalina neven ismer; előfordul ezen költeményekben az is, hogy a bajbaesettnek kiáltozásait senki sem hallotta, csak Herodes «császár» és a császárné leányaival és szolgálóival, a kik Ziné, Bune, Tari, Vîntoase, Frumoase neven fordulnak elő.

Grimm erre vonatkozólag azt mondja, hogy Herodes leánya, mert Keresztelő Jánosnak a fejét levágta, mély hatást tett a középkor képzelődésére, költészetére, a miért igen sok mesében fordul elő. A legenda szerint a levágott és a tálon nyugvó fő erősen fúni kezdett, a szerencsétlen leány a fúvástól a levegőbe emelkedett fel és ott aztán más szellemekkel egyesülvén, állandóan kóválygog. Hatalma a föld egy harmadára terjed ki; hatalma van a szél, vihar felett. A szláv női daemon: p o l e d n i c z e, hasonlóan a forgószél porában repül.

A román varázsköltészet Herodesnek 9, a szlávok 12 leányáról emlékeznek meg, a kik úttalan-útakon járnak megrontani az embereket. Kilencz leány, kiszopják az emberek vérét, halálsáppadttá teszik, megbolonditják, megvakitják, vagy testüknek más részeit bénitják meg; egy varázsköltemény szerint keresztül szurják a szivet és vért eresztenek.

E leányok, szláv és román legendák szerint, melyek különben balkáni közös eredetüek a Bogomil-időből, mint a betegségek személyesitői fordulnak elő.

Irodiada, Herodes leánya, néhol Avesticzával, vagy Avezuhával (a sátán szárnya) van helyettesitve. Különösen a hideglelés különféle nemeit képviseli. Bukovinában Avesticza S a m c a névvel van helyettesitve. Egy betegség ez, mely az apró gyermekeket támadja meg, kik felriadnak álmaikból, mélyen sohajtoznak, elsorvadnak, s elhalnak benne. A szláv legendákban Herodes leányai szintén Avesticzával vannak helyettesitve.

A hitnek alapját tehát a Ielé-k, levegőbeli szellemek, más neven Frumoasák, Vîntoasák iránt nem kereshetjük a régi pogánykorban. A kereszténységben támadt e hit a 9-ik századtól innen szerepel a

népek hitvilágában, a mikor a Balkánfélszigeten a biblia egyes helyeit magyarázó legendák keletkeznek s magában a kereszténységben különféle balhit kap lábra.

A román nép hitében élő ezen szellemekkel hasonlókra akadunk az új görögöknél: Nereidák neven; a nymphákat egyáltalában e neven ismerik. Fejedelmük ezeknek a nagy urasszony, Nagy Sándornak nővére volna, az a hit. Egy másik legenda szerint Nereida épen Nagy Sándornak a leánya volt. A görög Nereidák szeretik a szép pásztorokat s legényeket, s a hűtlenekkel szemben boszuállók is. A szebb fiugyermekeket elrabolják, miért a görög anya soha sem hagyja egymagára gyermekét. A görögöknél is sok betegséggel bántalmazzák e nymphák az embereket; különféle tagmeredést, őrültséget, vagy más nyavalyát tudnak támasztani. Mikor forgószél támad s annak pora egész felhőt képez, az a hit uralkodik, hogy a Nereidák tánczolnak a viharban; a forgószél nyomát a görög is kerüli.

Különben egyáltalában a középkor hitében élő ezen szélbeli szellemek, a szilfidák, a szeleket s egyáltalában a viharokat kormányozták.

Lehetetlen rokonságot nem fedezni fel a román ezen szellemek és a szláv Vile-k között, kikről Schuman: Die Slovenen czimü munkájában részletesen megemlékezik. A szláv Vile-kről való hit e szerző szerint a pogány korból ered, a nymphák egy faja, mely a levegőben, a földön és a vizben lakik. Ők a szláv mythologiában sarkalló jónak, rossznak személyesitői. A levegőben lakók jók, a vizben lakók rosszak, mig a föld Vilei hol jók, hol rosszak. A Vile szép nő, mindig fiatal, fehérben öltözött, halovány arczczal, szőke hajjal, mely kibontva a földig ér; szemei, mint a villám, úgy fénylenek, hangja oly kellemes, hogy ily hangot hallván, az ember, soha többé nem tudja türni az emberi hangot. A ki ily nymphát lát, elhervad, s meghal bánatában. A mesék hőseit rendesen a Vilek szokták támogatni vállalataikban. A levegőbeliek kormányozzák a felhőket s lelkeket kapnak fel s magukkal hordozzák. Ha az anya rosszat kiván gyermekének, szidja, azt mondja: Vinnének el a Vilek!

A germán mythologiában szintén megtaláljuk a levegőbeli tündéreket: Elbe, Elfe. Épen mint a Ielé-k, a táncz és az ének iránt éjjel különös hajlamot árulnak el; kilopják az alvó csecsemőket a bölcsőből s tesznek azok helyébe egészségtelen nyomorékokat.

Az albán népnél szintén találkozunk efféle szellemekkel, Női alakok, fehérben öltözve, a havasok tetőin laknak, honnan éjjelenként felkeresik az emberek házait s ellopják a szép gyermekeket. Ha a gyermek visit, vagy a lopást elárulja, a szellemek azonnal megfojtják. A ki nyomukba lép, megérinti őket, beteggé lesz, elgyengül.

A népek hitvilágában kutatva tehát mindenütt rá akadunk a rokon elemekre; mindenütt látjuk a szél személyesitését, mindenütt a hitet, hogy e szellemek az emberiség romlására törnek, arra különféle betegségeket bocsátván. Ez a hit már a pogánykorban meg volt.

A rómaiak hitében is találkozunk a különféle nymphákkal s ezek hol ártanak, hol használnak az embereknek.

Nem mellőzhetjük hallgatással a román nép hitében élő s a Iele-kkel majdnem azonos szellemeket, milyenek a Rusáliák, Samodivák és Valvák.

Melhisedek püspök azt jegyzi meg a Rusáliákról: «A Ielé-k a nép hite szerint bűbájos női szellemek, melyek Ruséliák néven is ismeretesek.» Oly veszedelmesek, hogy egyáltalában nem jó őket nevükön megszólitani. Leginkább a rheumatismussal bántalmazzák az embereket.

Alexandri Vazul szerint a Rusáliák három király leány, a kik haragusznak az emberekre azért, mert a mig életben voltak, őket nem vették számba. Viharokat támasztanak, forgószeleket, a melyek felemelik a gazdasszonyok kiteritett fehér vásznait, leszedik a fedeleket az épületekről és tova viszik. Hiszik, hogy ellopják a gyermekeket az anyák mellől s elviszik az erdők, havasok mélyébe. Innen van a közmondás: l'au umflat Rusaliile. A román nő nagy tisztelettel üli meg pünkösd (Rusalii) ünnepét és azután kilencz héten át semmiféle gyógyfüvet nem szed a mezőről, hivén, hogy a növényeket a Rusáliák megcsipték, miáltal gyógyhatásukat elvesztették.

Mangiuca szerint: a Rusáliák nagy leányok, tündérnők, kik Todorosalia napján a mesék hőseivel összetalálkozván, mulatnak.

Az ember az által védekezik ezen gonosz szellemek ellen, hogy ürömlevelet, vagy más szagos növényt hord magánál, minek következtében a rosszat magától távol tartja.

A fennebb idézett irók felfogása azonban nem egészen helyes. A román Rusaliák a szláv népektől vannak kölcsönözve; rusalka, rusalky: nymphákat jelent (in fluviis vivere putant, festo pentecostes et usque ad festum s. Petri per Silvas et canpos currere dicuntur.) A szláv népek hite szerint pünkösttől Szent-Péter-napig az erdőkön és a mezőkön bolyonganak. Nem azonosok a Iele-kkel, csak rokonok. A balhit tehát szlávos, a szláv népek útján jutott a román néphez, mig maga a Rosalii ünnepnév (pünkösd) a római rosalia-któl ered (a sírok megkoszoruzása rózsákkal (rózsa-ünnep).

A Rusaliák felől táplált szláv balhit eredetét Miklosich és Tomaschek a latin rosali-ra vezetik vissza. Helm erre vonatkozólag azt mondja, hogy a Rómában május és junius havaiban megtartatni szokott rózsaünnepek — rosalia — Illyricumban is divatosak voltak a románizált népeknél. A kereszténység korszakában Pentecosta — pünkösd — mely május havára esett, a rózsa-ünnephez csatolt hagyományokat örökölte, pascha rosata, vagy rosarumnak neveztetett; pünkösd vasárnapján a templom karzataiból rózsákat szórtak szét a templom hajójába. A VI-ik százban a szláv népek beözönlése következett, melyeknél ugyancsak a pünkösttel összeesőleg rusalii tavaszi ünnep divatozott, mely végül összeforrt a keresztény pünkösd ünnepével. Az ünnep

azután némely szláv népnél mythicus lényeket teremtett; -- Rusalky, melyek a pünkösti időszakban a mezőket és erdőket járták, koszorukat fonván és szórván szerte-szét.

Sila Samodiva, vagy csak egyszerüen Samodiva, a Rusaliákhoz hasonló lény. Egy ritka szépséggel biró női tündér, a ki különféle lány alakban elbolonditja az ifjakat, kiket egy ideig magánál tart, azután útat ad nekik, előbb megfosztván őket minden erőtől. Samodiva elrabolja, megöli a gyermekeket, kiszivja vérüket; a román anya igy szidja gyermekét: Egyen meg Samodiva!

A román mese a Samodivákat következőleg jellemzi:

E tündér elrabolt volt egy fiatal leányt madár alakban. Fivére elment őt felkeresni s bizonyos látomány folytán Samodiva palotájához ért. Sok szenvedés után a kapus felvilágositja az ifjut a tündér természetét illetőleg. E leirás szerint Samodiva az ifjukat különösen szereti. Ő nem rossz nő, csak az a rossz szokása, hogy maga mellett elzárva tart egy-egy ifju nőt, vagy legényt, kiket ő különféle módon csal el s aztán később utat ad nekik. A szabadságnak azonban nem vehetik hasznát, mert egy év alatt minden vérüket kiszivja s majdnem félholtan ereszti el utra. Csak nagy leány vérével táplálkozik; igy mindig fiatalnak és üdének marad.

A mesebeli ifju nem tudván nővérét másként kiszabaditani, megölte a tündért.

E tündérnek neve a bolgároktól ered, kiknél diva, samodiva rossz női tündért jelent, többese divi, női szellemek. E ritka szépségü női szellemek énekelve barangolnak szerteszét s rettentő boszut állnak azokon, a kik őket ezen mulatságukban háborgatják. Hatalmuk leginkább nagy ünnepek alkalmával nagyobb; nem szerencsés dolog ezen időben gyermeket a mezőre bocsátani ki.

A samodivákat bolgár nyelven samoviliknek nevezik; havas-tetőkön laknak, nagy sebességgel repülnek a levegőben, a földön szarvasokon lovagolnak. Magatartásuk az emberek iránt ellenséges indulatu; megvakitják, vagy kiszivják a fekete szemeket. A ki ünnepeken, főkép husvét vasárnapján dolgozni merészel, e tündérek büntetését ki nem kerülik. Szives barátságban élnek azonban a mesék hőseivel, kiket gyakran megszabaditanak a halál torkából.

E hit eredete keletről jött. A perzsáknál div daemont, ördögöt, óriást jelent; a forgószél, melyben e szellem repül: dîv-abâd.

Vâlva alatt a román nép hasonlóképen levegőbeli szellemet ért, mely a légürben lakik. Különösen a felhőket szereti kormányozni, és sok román mesében szerepel. Vâlva alatt a bányavidékeken, Abrudbányán, Zalathnán, Verespatakon stb. bánya-szellemet értenek, a mely csak a bátrabbak előtt jelenik meg. Ezek előadása szerint a Vâlva sugár alak, bányász-ruhában jár, kezében bányász-lámpával (ştearţ); a sziklát kopácsolja. Minden bányának van ilyen szelleme; néha egy-egy bányából eltávozik a szellem, akkor nincs arany.

b) Drac, Ursitoare, Moroiu, Strigoiu, Priculiciu.

A román nép egész hitvilágán végighuzódik a legfőbb jó és a legfőbb rossz iránti hit. Isten (dumnezeu) az ő angyalaival (îngerii) és szentjeivel (sfinții) képviselik a legfőbb jót; az ördög (drac, diavol, sătana) számos gonosz fajzatával pedig a legfőbb rosszat. Minden jó az istentől, minden rossz az ördögtől származik; amaz a jónak, emez a rossznak a kutforrása. Az angyalok és a szentek minden hatalmukat istentől, a gonosz lények, tündérek, szellemek az ördögtől veszik.

Ezen két biblicus legfőbb hatalom köré csoportositja a román nép az ő pogánykori isteneit, egyáltalában mythosi felsőbb lényeit, jó és gonosz természetük szerint. A keresztény vallás azonban minden pogány elemre rányomta a maga bélyegét és jellegét.

Ezen jó és rossz iránti hit elfoglalja a román ember egész lelki világát, gondolkozását. A jó és rossz szellemek sokaságától gondolja magát körülvéve. Ezen jó és gonosz szellemeknek, melyek az embert láthatatlan módon környezik, kisérik, nincs más teendőjük, mint az embernek szolgálni.

A román ember ugy tudja, hogy ki-ki a vállán egy angyalt és egy ördögöt czipel. Az ördög a balvállról az embert a rossz elkövetésére, az angyal a jobbvállról pedig a jóra unszolja. Ha az ember jót cselekszik, az ördög a balvállon hasad meg a méregtől e miatt. Az egyik a pokolnak, a másik a mennyországnak egyengeti az utját.

Azért parancsolja a közmondás a román embernek: «Mielőtt cselekednél valamit, tedd magad elé kucsmádat és előtte fontold meg jól.» A hirtelen való munka többnyire rossz s az ördögé szokott lenni. Egy-egy rossz cselekedetét a román ember igy indokolja: «M'o înpins dracu!» (Megtaszitott az ördög.)

Közmondásai, egyáltalában népköltészete, telvék az ördögre és annak tulajdonságaira, természetére való vonatkozásokkal. Az ördög az embernek közvetlen közelében él. Életének napjait a román jó és rossz napokra osztja fel. A jót a fehérrel, a rosszat a feketével helyettesiti. Igy nevezi el a jó napokat: zile albe (fehér napok), a rossz napokat: zile negre (fekete napok). Születik az ember jó, vagy rossz csillagzat alatt; magát a mindenséget felosztja lume albă (fehér világ) és lume neagră (fekete világ); az utóbbi világban — alvilág, pokol — él az ördög az ő gonosz fajzataival; a fehér világ az, melyen az ember él, s a melyet a nap bevilágit.

Ám lépjünk be ezen szellemvilágba és ismerkedjünk meg annak különös természetü lakóival.

A fekete világ főalakja az ördög (drac, diavol, sătană).* A román

* Draco = *δράκων*: kigyófaj, melyet az előkelő házakban a delnők játékszer, vagy kedvencz állat gyanánt tartottak; átalán = sárkány, kigyó. Diabolus (*διάβολος*): rágalmazó, káromló, (egyh.) ördög. — Satan, satanas (héber szó) ellenség; (egyh.) gonosz szellem, sátán, ördög. Finály: Latin-magyar szótár 598., 647., 1760. lapokon. Satana a celta sath (rossz) torn (úr, ember) Satana: rossz ember. Marianescu A. M.: Cultul crest. şi păgân. 235. lap.

ember egész lényére az ördög tette a legnagyobb hatást. Ettől fél leginkább, ezzel foglalkozik életében legtöbbet. A román ember azért istenfélő, mert az ördögtől fél. Ha munkához fog, ha útra indul, ha köszön, ha áldázkodik, az Istenhez azért folyamodik, hogy óvja meg a rossztól (de rĕu).

Az ördög tehát a rossz (drac) fogalmát képviseli. Drac-nak nevezi a maczedoniai és az isztriai román is. Albánul: dreki. Ezen neveken kivül a román hivja még: vrăjmaş-nak (ellenség). A legrégibb román nyomtatványokban már előfordul e szó. Különben a zsidó: satan, e fogalom ősalakja már magában foglalja a vrăjmaş értelmét (ellenkező, ellenség), hasonlóan a paleo-szláv: nepriiazni (*πονηρός, διάβολος*) az ó-germán unholdnak (inimicus, diabolus) felel meg.

Az ördög (drac) elnevezésre birja a román nép:

1-ször a görögből: a diavol-t (*διάβολος*), népiesen: ghiavol (vagy gyávol), dimon (*δαιμων*) és satana-t (*σατανας*).

2-szor az oroszból: scarasţchi (= iskariotski), Iskáriotes Judás, mely szó leginkább Moldovában van forgalomban.

3-szor a törökből: naibă-t, ó török-arab nâïbe-ből (szerencsétlenség) és han-tătar, v. tătar, egy nép után nevezve el, mely országokat pusztitott.

4-szer a czigányból a benga-t; különösen Moldovában, de nálunk Magyarországon is használják.

5-ször ismeretlen eredettel: aghiuţă, az ördög comicus neve; luceflenderu, hihetőleg Luciferből, pîrdalnic és sarsailă.

Az ördög előfordul még a következő mellékneveken is: pogan (pogány), miehiduţă, mititel (kicsiny), spurcat, necurat (tisztátalan), negru (fekete), intunecat (sötét), codea (farkas), ucigă-l crucea (ölje meg a kereszt), ucigă-l toaca, tămâia, vederea (ölje meg tóka, a tömjén, a látás).

Egy 1799-iki kéziratból kitetszőleg a román kolostorokban, templomokban, iskolákban tanitották:

Tanitó: Miként nevezik még az ördögöt más neven?

Tanitvány: Az ördögöt más neven nevezik még: sárkánynak (bălaur), kigyónak (şarpe), méregnek (otravă), ravasz oroszlánnak (leu viclean), pörösnek (părăş), csalónak (înselător), gyilkosnak (ucigaş), a rosszaságok kezdeményezőjének (începător reutăţilor), sötétségnek (intunerec), hivtelen léleknek (duh viclean), ragadozó farkasnak (lup răpitor), a világ földesurának (boeru lumei), az igazság ellenségének (vrăjmaş adevărului), a hazugság atyjának (tatăl minciunei), mert ő szülte a hazugságot s a ki hazudik, az az ördögnek gyermeke.

Látható, hogy a román ember lényét az ördögtől való félelem, az ördögről, mint legfőbb rosszról való gondolkozás inkább elfoglalta, mint minden más egyéb. Az ördögre vonatkozó közmondásaiból ide igtatjuk a következőket:

Ördögre akadt. Az ördög, ha nincs dolga, a farkát méregeti. Az

ördögöt halottnak senki sem látta. Az ördög csúfolkodni szokott a vén emberrel. Az ördög azt mondja neki, hogy fehér, mint egy galamb, pedig nálánál is feketébb. Bőrbe bujt ördög. Tőle az ördög sem lop töményt. Mintha csak ördög suttogott volna a fülénél. Ördög ül a pénzén. Az ördögöt muzsikával viszed be a házba s az érsekek imádságával sem tudod kikergetni. Ha ördög csipte meg a reverendát, vagy vágd el ott, vagy vesd le egészen. Az ördög az asztalfőnél ül, s alatt farkával felforditja a székeket. Az ördög az asztal végén ül, s farkával künn felforgatja a szekereket. A ki nem látott ördögöt, az reád nézzen. A kit az ördög tanit valamire, azt el is árulja. Az ördög bármennyit éljen, nem öregszik meg. Az ördögnek nincs dolga, mégsem ül tétlen. Se ördög ne jelenjék előtted, se meg ne állj, hogy palacsintával megkináld. Az ördög sem hidat, sem templomot nem épit, hanem hálót vet és békót. Az ördög kineveti a fekete galambot, s magát nem látja. Az ördög kibontja a bocskorát. Még az ördög sem üt egyszerre főbe. Nem tud tőle megszabadulni, mint az ördögtől. Az ördögöt kereste, az ördögre akadt. Az ördög is panaszolkodik. Oda vitte, a hol az ördög gyermekeket választ el az emlőtől. Az ördög tudja, de ő nem. Óvakodik, mint ördög a tömjéntől. Még az ördög sem adhatta ezt eszére. Csak az ördög szegény, mert nincs lelke.

A román ember hiszi: jó cselekedetre az ördög megpukkad mérgében; jó, ha valaki kacskezü (balkezü), mert azzal biztosan meg lehet lőni az ördögöt; az ördög főkötőt visel, nem jó tehát játszadozni a fejkötővel, mert az az ördögé; ha isten foglalkozik az emberrel, az ördög is kalácscsal áll elő; az ördög házat bont; minden románnak van egy-egy ördöge, mert angyalnak gyenge; az asszony egy hajszál elválasztásával megvénitette az ördögöt; az ördög félre áll a varázslónők utjából.

Erős gyökeret vert a román nép hitébe a tudat, hogy az asszony az ördögnél hatalmasabb lény. Erre vonatkozólag több mese és adoma forog közszájon. Mindenikben az alapgondolat: az asszony megvénitette az ördögöt. Hogy e hit már az indusoknál megvolt, meggyőz minket erről Benfey, a ki e themát majdnem minden irodalomban nyomról-nyomra kiséri. Macchiavelli szintén megemlékezik róla Belphagor czimü munkájában.

Van vízbeli ördög (dracul din apă). Erre a gondolatra ugy jött rá a román nép, hogy a vizivásból nagyon sok betegséget kapott. Némely vizet tehát az ördög tart hatalmában; egyáltalában a helyről, a honnan valami rosszat hoz magával az ember, vagy a hol vele valami baj történt, úgy tartják, hogy az a r o s s z t ó l, az ördögtől van megszállva.

Néha az ördög valósággal megszállja az embereket és azokban lakik. Ez biblicus felfogás.

Minden bajtól, melyet a román ember az ördög miatt szenved, megmenti őt az ördögűzés. Az ördögűzést a pap szokta végezni; áll

imádságból, tömjén-füstből. Ördögűző imádságok, átkok már a legrégibb időktől fogva léteznek a románoknál. A legelső nyelvemlékek (a 16-ik századból) tartalmaznak már ilyeneket. (L. 843. 844. lap.)

De az ördög a kuruzslónőktől is tart és kitér tőlük. Aztán nagy szerepe van ördögűzésnél a kuruzslónőnek is; hatalma ennek is a ráolvasásban és valamely kipróbált gyógyszerben van.

Mert a román ember az ördögtől nagyon fél, nagyon babonás is. Sok mindent kigondolt, hogy az ördögtől, a rossztól magát távol tartsa. «Nem jó az ördögöt a falra festeni», tartja a román nép, azért ő nem is szokta festeni, mert hite szerint azonnal megjelenik. Sőt már, mint több izben említettük, még nevén sem meri egyenesen megszólítani, félvén, hogy neve hallatára azonnal ott terem.

Az ördög biblicus alak. A szentirás szerint az ördög az ember veszedelmére igyekszik mindenkor; a világnak és az istenteleneknek atyja és fejedelme, miért az ördögnek áldozni bün; az ő hatalmát Krisztus törte meg s annál többet az ördög nem cselekedhetik, mint a mit az Isten neki megenged.

A román nép hitében élő ördög — drac — prototypja az a kigyó, mely a Genesis szerint ott volt már a paradicsomban és megcsalta az első embert. Az a hatalom, mely a rossznak szülője és kutfeje, kezdetben kigyó alakjában jelenik meg a román nép képzeletében; majd a bogomilismussal előtérbe lép a d i a v o l (diabolus, qui vocatur draco aut serpens).

Kérdés merül fel, hogy a nép hitében s egyáltalában a népmythologiában előfordul-e már a kigyó, mint a rossz képviselője? hogy vajjon a b ă l a u r (sárkány), melyről majd alább szólunk, az a szárnyakkal ellátott óriási kigyó, testén pikkelyekkel, tüzet okádó, vajjon a népek primitiv hitének alakjaira vezethető-e vissza, vagy ugy született, mint a drac-ból a diavol? Gaster arra az eredményre jut, miszerint meglehet, hogy a népek primitiv hitében valóban létezett az óriáskigyó, mely hithez csatlakozott a bogomilismus is az ő tanaival az ördögről. A népek hitében létező ezen hitelemek azon hatásánál fogva, melyet a népek egymásra gyakorolnak, assimilalódtak s megszületett a kereszténység ördöge.

Mi a kigyók felől táplált román néphitről alább fogunk szólani, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy az ó-kor népeinek hitében a kigyók nagy jelentőséggel birtak; a G e n i u s o k a t kigyó alakjában tisztelték a régiek; az egyptomiak C n e p h istennek kigyó alakot adtak s Propertiusnál (lib. IV. Elog. VIII.) szerint Lanuvius, d r a c o gyámsága alatt állott. Egyáltalában a régi római nép a kigyókat a helyek nemtőinek — geniusainak — tartotta, őket kigyó alakban rajzolta s a kigyó a b ö l c s e s s é g e t jelképezte.

Majdnem minden nép hitében találkozunk tehát a kigyóval. Mózes az Úr parancsából r é z-k i g y ó t állított fel, melyre a zsidók feltekintvén, meggyógyultak vala; a helléneknél Aesculapnak, a gyógytudomány istenének, jelvénye volt a kigyó.

Már a régi korban találkozunk a dracokkal, mint őrzőkkel. A colchisi arany-gyapjut, az aranyalmákat a Hesperidák kertjében stb. ezek őrzik.

Nem értjük tehát egyáltalában Gaster fennebb érintett kérdését a bălaur fogalmára vonatkozólag. A pogány korban a drac (bălaur) iránti hit létezett és különösen létezett a dáciai dákoknál, bár nem keresztényies értelemben. A dákoknál különféle óriás-kigyó-alakokat tiszteltek. Mutatja ezt az a sok kigyó-alak, mely különféle talált régiségeken felfedezhető. A különböző népeknél kifejlődött kigyó-cultus megvolt a dákoknál is. A kigyónak évenkénti vedlése az örök élet gondolatára vezette a népeket. A dákok nagy kigyó-alakokat (bălaur) viseltek zászlóikon is. A kigyó-alakok (dák istenségek), mint Cantemirnál olvassuk, még a mult században is megvoltak Moldovában a román népnél, melyeknek tiszteletére különböző alkalmakkor különböző énekeket énekeltek. Zmeu, bălaur, mint látni fogjuk, egy fogalmat jelent: óriási, repülő kigyó alakot, melynek hite a régi pogány korból származik, s melynek a keresztény hit és az ennek kebelében támadt számos legenda és mese aztán más tulajdonságokat és természetet kölcsönzött.

A román ember az ördögöt legjellegzetesebben a drac szóval fejezi ki. Ez a népies kifejezés. Satana, diabolus biblicus kifejezés.

A román népnél a pogány drac iránti hit a keresztény s illetőleg biblicus kigyóra, ördögre szállott át. Az előbb annyira tisztelt és imádott állat a kereszténységgel üldözés tárgya lett, erősen lábra kapván a hit, hogy a hány kigyót öl meg az ember, annyi büne lesz megbocsátva. A kigyóban már az ördögöt üldözte az ember. A geniusból, nemtőből lett ördög.

Az ördög iránti fogalmak különösen a 10-ik századtól innen zavarják meg a keresztény népek nyugodalmát. Az ördög a keresztény világban azért nem játszott oly nagy szerepet, mint azután. Bogomil emelte a meg nem érdemelt magaslatra az ördög-cultust, mely egész Európa hitvilágát megváltoztatta. Megkezdődött az ördög-űzés; különféle ördögellenes imádságok és szavak; az emberek megfelejtkeznek már istenről s egyedül a gonosztól való félelemben élnek.

Bogomil a szentirásnak az ördögről szóló tanait eretnek irányban magyarázta, bővitette s az ördögről egészen uj tanokat hirdetett.

A népek a szentirás hézagosnak látszó helyeivel általában igy cselekedtek. Legendák keletkeztek, a melyek ezen helyeket magyarázták.

A zsidó nép rabbinusai is tovább űzték-fűzték az ördögről szóló tanokat. A talmud-rabbinusok képzelete az ördög eredetét, természetét s hivatását illetőleg még a bogomilokon is tultett.

A talmud-zsidó romlott hittana szerint, mely e tekintetben hasonlit a bogomilok és más, a kereszténységben támadt szekták hittanához, — az a zsidó, emez pedig a keresztény vallást hamisitván meg — péntek napon esti szürkületben teremtette isten az ördögöket, mivel

azonban csakhamar beköszönt a szombat, nem volt már ideje számukra ruhát (testet) alkotni. — Az ördögök közül némelyek Ádámtól származnak, ki az istentől kimondott átok után vonakodott Évával közlekedni, nem akarván, hogy balsorsának örökösei legyenek; megjelent tehát kettő az ördögök feleségei közül, kikkel azután Ádám ördögöket nemzett. A Talmud szerint Ádám Lilithtel, az ördögök egyik előkelő feleségével, 130 éven át csakis szellemeket, ördögöket és éjjeli rémeket nemzett. Egyébiránt maga Éva is ezen 130 év alatt csak ördögöket szült, kénytelen lévén az ördögöknek lenni feleségévé. Végre, a Talmud szerint, az ördögök maguk között is szaporák; épen ugy szaporodnak, mint az emberek; esznek, isznak, mint az emberek, és sokan közülök meg is halnak. Noé néhány ördögöt a bárkájába vitt, hogy életüket megmentse.

Az ördögök tartózkodási helyéről ugyancsak a Talmud-zsidóban a következőket olvassuk: Némelyek a levegőben laknak és az emberek álmait szövik; mások a mélységes tengerekbe zárvák és fölforgatnák az egész világot, ha egyszer kiszabadulhatnának. A Talmud szerint a vizről jövő ökör szarvai és a temetésről visszatérő asszonyok között is tánczolnak ördögök; különösen szeretnek a rabbinusok közelében időzni, nem különben a diófákon, miért is ezek árnyékában aludni veszélyes, miután minden levélen egy-egy ördög lakik. Reggel ki-ki gondosan mossa meg kezeit, mert a tisztátalan szellemek szeretnek tisztátalan kezekre szállani.

A bogomilok tanai szerint az istennek fia volt Satanail és Mihály főangyal. Az egyik a föld, a másik az ég ura. Ég és föld között az ember alkotta a kapcsolatot. Megkezdődik az emberért való küzdelem. Krisztus a földre száll és Satanailt legyőzi, de ennek cselszövénye Krisztust a keresztfára feszitteti. Satanail ördög lesz.

Kelettől nyugotig hosszu sora keletkezett a szektáknak; ezek között bizonyos eszme-közösség nyilvánul; mindenik eretnek könyveket terjeszt. A latin, vagy görög biblia a müvelt osztályok tulajdona marad, mig a néposztályok saját népnyelvükre forditják az eretnek könyveket és a fántázián alakuló legendák, melyek azon kor regény-irodalmát alkották, megmérhetetlen területen nyernek befolyást. A keleti képzelem óriási ereje nyilvánul azokban. Igy az ördögről is, mely ezen szekták szerint nagyhatalom volt, a képzelet magának töméntelen képeket és fogalmakat alkot, a melyek, mert a rosszal vannak kapcsolatban, az ember szivét és lelkét remegéssel, félelemmel töltik be.

A román nép a bolgárokkal s más népekkel a Balkánban, hol a bogomilizmus leginkább elterjedt volt, századokon át szoros érintkezésben volt. Az ördögről lábra kapott mindenféle balhit, legenda stb. talán egyetlen népre sem tett oly mély és állandó hatást, mint a román népre. Kolostorokban, iskolákban, templomokban hossza-vége nem volt az ördögről szóló tanitásoknak. A bogomilok ismét beleolvadtak a keresztény egyházba, a melyből kiváltak volt, de az ördögről táplált

különféle tanokat magukkal vitték s azoktól többé a nép képzeletét megtisztitni nem volt lehetséges. Ám ismerkedjünk meg már most más szellemekkel.

Az Ursitoare-k* (olv. urzitoaré = sorsvetők, sorsosztók) különösen a gyermek-születések alkalmával játszanak nagy szerepet a román népnél. E szellemekről különböző helyeken különböző hit támadt. A román nép mindenütt hisz a praedestinatioban. Ugy volt elrendelve, szokta mondani mindenre, a mi éri.

A móczokat illetőleg hiszik, hogy az Ursitoare-k a hét páratlan számu estéin a születés után (a harmadik, ötödik, hetedik estéjén) megjelennek a szülői házban és az uj szülött sorsa felett határoznak. Határozat előtt a szellemek tanácskoznak; a legidősebbik teszi fel a kérdést: milyen legyen sorsa az ujszülöttnek? A többi jót tanácsol, de a kérdező szabadon határoz. Ha valamely gyermek-ágynál a szellemek nem jőnek megegyezésre, az ujszülöttnek élete jó és rosszban változó lesz.

Ursitoare név alatt némely helyt két, három, más helyt tizenkét női szellemet értenek, melyek oldalukon rokkával, rendszerint a hetedik nap éjszakáján megjelennek az ujszülött gyermek ágyánál s a gyermek sorsa felett határoznak. Egyik az élet hossza, a másik az ujszülött szépsége, a harmadik pedig annak földi javai felett dönt. E napra tiszta tányérba lisztet, ételnemüt egyáltalában, más edénybe olajat, bort, szóval italnemüt szokás tenni, hogy a megjelenő szellemek jól legyenek hangolva s jót határozzanak a gyermek jövőjéről. Az öreg asszonyok reggel igen sokat tudnak aztán a gyermek jövőjéről mesélni.

Az Ursitoare-kről Fogaras vidékén a következő monda van forgalomban: Midőn N. Sándor a paradicsomig hatolt, Iván t nevü királyra akadt, a ki trónon ült s lábait egy meleg forrás vizében fürösztötte. Nagy Sándor egy palaczkban kapott abból a meleg forrásvizből, melyről Iván király azt állitotta, hogy örök ifjuságot biztosit. N. Sándor két szolgálóleánya a vizet ellopták, eltüntek vele. A monda szerint ezek volnának az Ursitoare-k, a kik örökifjan élnek, ismerik a jövő titkait s határoznak az ujszülött jövője felett.

A románoknál a születéseknél divó különféle szokások s a sorsosztó szellemek iránti hit az ó-kor népeinél divatban lévő különféle szokásokra és hitre vezethetők vissza.

Az ó-kor pogány népeinél is a gyermek-születéssel különféle szokások jöttek forgalomba; különféle képzeletek nyertek tápot.

A román nép ezen szokásait, a gyermek-születésnél támadt különféle gondolatait lehetetlen összeköttetésbe nem hozni a rómaiak s a görögök hasonló szokásaival és gondolataival. A római Parcae (Párkák), Carmentes, Fortuna, Fata, Scribunda istenségei nyuj-

* Ursesc (= tramer, ourdir, destiner; ordior, orsus (orditus) sum); ursitele (les parques). Cihac: Dict D'Étym. Éléments latins 303. lap. — Orsitor v. ursitor (= destinans, praedestinans, fatum, parca, sors) előfordul fĕt, parcă, soarte értelemben. Laurian et Maxim: Dict. limbei rumâne II. k. 543. lapon.

tottak alapot a román Ursitoare-k megalkotására s a pogánykorból áthozott ezen hit tartotta fenn a keresztény román népben a végzetszerüség gondolatát.

Ezen Ursitoare-k különösen a Párkákkal s illetőleg a Fata Scribunda-kkal magyarázhatók; ezek ugyanis Augusztus császár óta azok helyét foglalták el. Római és görög hit szerint is ezen istenségek a születés utáni hetedik napon jelentek meg az ujszülöttnél és határoztak annak sorsa felett.

A végzetben való hitben a román népet több mese, monda és legenda erősiti meg.

Moroiu.* A moroiu szláv eredetü balhit a románoknál, valamint hogy a szlávból van átkölcsönözve maga a szó is. A boszorkányok fajához tartozik. Alexandri Vazul szerint kis boszorkányok, a melyek éjjelenként szopni járnak anyjukhoz. Ezen boszorkányfélék az «elvesztett gyermekekből» lesznek, olyanokból tudniillik, a kik idő előtt, vagy halva születnek s megkeresztelhetők nem voltak. Egyáltalában áll a hit, hogy a kereszteletlenül elhalt gyermekek Moroiokká lesznek. Ezen gyermekek a hetedik évig éjjelenként anyjukat meglátogatják s tejet kérnek. Hét év után, a temetésnapi évfordulón, kiléphenek sirjaikból és háromszor kiáltják: Botez! Botez! Botez! (Keresztség!) Ha valaki meghallja hangjukat s megkereszteli, elhallgatnak; visszatérnek sirjaikba; ha pedig nem kereszteli meg senki, Moroiokká, kisebb rendü boszorkányokká lesznek.

Azok a szerencsétlen anyák, a kik idő előtt vesztették el magzatjukat, hogy igy a keresztség felvétele nélkül elhalt gyermeküket ezen borzasztó átváltozástól megmentsék, vizkeresztnapkor (bobotează) szentelt vizzel öntözik a sirt s mondják: «Kereszteltessék meg az Isten szolgája Jánosnak (ha figyermek, férfi nevet mond) v. Annának az atyának, fiunak, szentlélek Istennek nevében, amen!» Ezt hét éven át minden vizkeresztkor meg szokás cselekedni.

Ezen eljárás megmenti a gyermeket; mintha csak az egyház híveként, megkeresztelve halt volna meg. Sirja tehát sem az emberekre, sem az állatokra nem veszedelmes; átlépheti azt bárki is, mert a Moroiu többé sirjából nem kisért.

A bukovinai románok e gyermekek temetésénél különös eljárást követnek. Rendesen a falu bábája a szegény gyermeket rongyba göngyölgeti, feje alatt fagalyakból párna-formát csinál, s éjszaka másodmagával, minden egyházi szertartás nélkül, kiviszi a temetőbe s a temető keritése mellé, a többi halottól távolabb eső ásott sirba temeti el. Sok szerencsétlen anya, hogy szégyenét eltakarja, megöli magzatát, s eltemeti azt az istálló küszöbe, vagy valamely fa alá. A nép hite szerint

* Moroiu = Poltergeist; Kinder die ungetauft sterben. Serb. mora. Sainean Dict. rom. germ. 256. — Moroiu: lutin, vampyre (al. Th. 616: strigoi, moroi, tricolicii) ó-szláv mora; uj-szláv, szerb, horv., lengyel: mora; csehül: můra; orosz: kikimora; albán: mórĕ; uj görög: μωρα. Cihac: Dict. d'Étym. Éléments slaves etc. 203. lap.

az igy elpusztitott gyermekek szintén megjelennek a hetedik év után s szokásos kiáltásukra bárki is megkeresztelheti őket. Bukovinában szokás e hangra tiszta fehér kendőt, vagy darab fehér vásznat ketté hasitani, azt a hang felé eldobva mondani: «Kereszteltessék meg az Isten szolgája Jánosnak vagy Annának» stb. A gyermek nyugalmat nyer.

A Moroiok éjfélkor szokták elhagyni sirjaikat; agár, macska, veres-láng, gyermek képében jelennek meg, utolsó kakas-kukorikolásra pedig visszatérnek sirjaikba. A macskaképüek, ha valamely fa alatt voltak eltemetve, felmásznak a fára s irtóztató nyávogás között verekednek. Ha emberre akadnak, arczukba ugranak és megkarmolják csúfosan. — Az agárképüek megugatják, megmarják az embert. — A vereslang rendszerint éjfélkor mutatkozik és pattogva ég. Ha messze áll tőle az ember, bántódása nincs, de ha közelébe megy, fejére szökik, összemarczangolja, megnémitja, megbolonditja, vagy nyavalyatörésessé teszi. Mint gyermek rendesen szép, hosszu fehér ingben jelenik meg; különösen vizkereszt éjjelén szokás sok ily gyermeket látni.

A Moroiu rossz természetü lélek. Éjfélkor siránkozni szokott s szerteszét futkosva anyját keresi, a ki veszni engedte. A ház küszöbe alá eltemetettek éjfélkor felmásznak a ház hiujába, ott orditozva mindent össze-vissza hánynak s hallatlan módon rémitik az embereket. Gyakran a szobákba tolakodnak s ott hasonlóképen cselekednek; az ágyban levőket a földre hurczolják; mellükre ülnek, mintha meg akarnák fojtani, iszonyatosan megverik, elkinozzák. Az istálló, vagy pajta küszöbe alá eltemetettek szintén veszedelmesek; a jászlakat összevissza tördelik, a barmokat megcsonkitják, az állatokat köteleikbe összegomolyitják, megölik. A román ember, ha vele efféle dolog történik, istállóját más helyre költözteti, tiszta helyre.

Sokan a Moroiok közül kiülnek az országutra, a szekerek küllőire ülnek; orditnak, hogy az állatok megbokrosodnak tőlük, a szekeret elragadják s magukat a szekereken levőket elpusztitják.

Ugy az emberek, mint más állatok is, ha éjjel a Moroiu által megszállt helyen hálnak, testük, különösen szájuk meggörbül, hangjuk, hallásuk megromlik, s ha meg nem halnak, állandóan nyomorékok lesznek.

Néphit szerint e szellemet látni, vagy hangját hallani, már romlást okoz. A bajt csak ráolvasással lehet elenyésztetni.

A Moroiu megrontja a teheneket, elveszi tejüket; az állatok lábon száradnak el, elhitványodnak.

A gonosz Moroiu ellen használják a Helianthemum vulgare (das gemeine Sonnenröschen), melynek főzetével leöntik a Moroiu sirját. Lehet segiteni a bajon foghagymával is. Három háztól kért foghagyma főzetével bekenik a hiu ajtaját, ablakait, küszöbét, minden nyilását és e szavakat szavalják: «Moroiu! Távozzál el az én házamból s ne merészelj többé visszatérni, hogy tisztátalanná tedd helyemet, állatjaimat, házamat, gyermekeimet s enmagamat. Távozzál puszta helyekre, bujj be vissza sirodba, a honnan jöttél és soha többé abból ki ne jöjj, amen!»

A nép sokat tud mesélni e gonosz hazajáró lelkekről. Vannak emberek, a kik esküt tesznek arra, hogy látták őket. A nép ugy tudja, hogy van sok férfi, de még több nő is, a kik azokkal összeköttetésben állván, tőlük különféle gonoszságra hatalmat nyertek. Egy ember például a szemével látta, mikor éjnek idején egy vén boszorka-asszony a lelkeket a sirból kiidézte s velük mind a két szomszédját megölette.

Ha már most a román nép e balhitének eredete után kutatunk, rájövünk arra, hogy mindazon népek, a melyek egyátalában a halál után következő élet gondolatával foglalkoztak, a lélek vándorlását hitték, mind ezen népeknél feltaláljuk már ősidőktől fogva a hazajáró lelkekben való hitet, a melyek különféle okokból elhagyják sirjaikat, megjelennek ismét az emberek között s azok között jót, avagy rosszat cselekednek.

Abban a korban, mikor a kereszténységben különféle aggály merült fel, mikor különösen a Balkánban különféle szekta keletkezett, mint fennebb érintettük, a bogomilismussal, az egész Balkánban uralkodó ezen balhitet is keresztény jelleggel látták el.

Az uj testamentumban az evangelisták a gyermekek megkeresztelését szükségesnek hirdették, valamint azt, hogy a keresztség minden bünt eltöröl. Mi lesz hát azokkal a gyermekekkel, a kik kereszteletlenül, tehát az eredeti bünnel megterhelten halnak meg? e kételyre a nép akként felelt, hogy ezen lelkek elkárhoznak, nyugodalmat a sirban nem lelhetnek, visszajárnak s boszorkányokként sok rosszat cselekednek az emberiségnek.

Strĭgoiu.[1] E gonosz lények a román nép között akkora szerepet játszanak majdnem, mint a drac.

A boszorkányok létében való hit, melyek az emberiség romlására vannak, már az őspogánykori emlékekben fellelhető. A hinduknál, mint a hellenek s a rómaiak emlékeiben egyaránt nyomára akadunk e hitnek. Különösen fennállott e hit a skythaknál: a boszorkányok tekintete halálhozónak tekintetett; a ki velük szólt, elszáradott, a vizbe vetve el nem merültek, a gyermekeket ragadozták és felfalták. Törvénykönyvünkben a boszorkányok felemlitése gyakran előfordul. Az európai államok régi törvényeiben szintén mindenütt találkozunk a boszorkányokkal. Európa legfelvilágosodottabb királya, Kálmán, ama sötét időkben kihirdette nevezetes törvényét: de strigis vero, quae non sunt, nulla quaestio fiat.

Már a régi rómaiak is hitték, hogy a boszorkányok az ujszülött gyermeket kicserélik, megölik s helyébe szalma-csomagot tesznek. A boszorkányok rendszerint a vért szopják ki a testből, mint a mely az életnek egyik legfőbb feltétele volt.

[1] Strigă = Striga, Strix στριγξ-ból; Strigoiu: larva spectrum, sagus, magus, Laurian-Maxim: Dict. Limb. Român. 1307—1309. l.

Preller többször idézett művének megfelelő szakaszában említi, hogy a boszorkányok madáralaku lények, rutak voltak, nagy fejjel, éles körmökkel, hosszu csőrrel. Nem lehet tudni, hogy ezek egy külön madárfajt alkotnak-e, vagy hogy öreg asszonyokból keletkeznek, haláluk után madárrá változván át. Egyszer bementek volt Procus király házába, ki akkor csak 5 éves volt, s kevésbe mult, hogy áldozatául nem esett ezen gonosz lényeknek. Vérét kezdték szivni; a gyermek kiáltására a dajka oda futott s kimentette az elalélt gyermeket veszedelmes helyzetéből.

Államférfiak, a világ legfelvilágosodottabb emberei hittek annak idejében a boszorkányok létezésében. Teméntelent irtak össze már e lényekről, melyeknek gonosz indulatát az emberek iránt lépten-nyomon érezni vélték.

A román nép hite szerint a boszorkányok többnyire asszonyokból támadnak; de vannak férfi boszorkányok is. Ezek már életükben is boszorkány-természettel birnak. Életükben bizonyos bűverő elnyeréséért magukat az ördögnek adják el. Innen van, hogy a strigoiu alatt a sirból kijáró lelket érti a román, mely eljár szivni az emberek vérét, és ért alatta vén varázslónőt is, a ki a gyermekeket megigézi és közöttük egyáltalában sok rosszat megcselekszik. Különösen a gyermekek között visznek végbe nagy rombolásokat.

A boszorkányok láthatók és láthatatlanok. A ki boszorkányt akar látni, tavaszszal fogja meg a legelső gyikot, mely eleibe kerül, vágja le a fejét és szájában foghagyma-gyökérrel temesse el. Szent György napjának előestéjén kenje be magát a gyökérből kinőtt foghagyma leveleivel; aztán rejtőzzék el valamely üregben. Igy minden boszorkányt megláthat, mig ő a boszorkányok előtt láthatatlan lesz.

Alexandri szerint a boszorkányok Szent András napjának éjjelén fejükre veszik koporsóikat és hazatérnek. Hogy az ily lelkektől magukat a románok távol tartsák, emlitett nap előestéjén házuk ajtófeleit és ablakait foghagymával dörzsölik be, ezt a szagot a boszorkányok, közhit szerint, nem szeretik.

Hegyes, havasos vidékeken, a hol a nép marhatenyésztéssel foglalkozik, a strigoiok jobban érzik magukat. Itt nem annyira az emberek, mint inkább az állatok megrontói gyanánt szerepelnek, nem vérrel, hanem tejjel táplálkoznak. Elveszik a tehenek tejét, még pedig oly nagy mértékben, hogy úgy a tehén, mint a borju e miatt elpusztulnak.

Az erdélyi részekben Szent György napja igen nevezetes szokott lenni a boszorkányokra nézve. E nap előestéjén a boszorkányok egész serege lepi el az emberek házait, istállóit, a mezőket. Behatolásuk ellen használják az emberek még a tövis-ágakat is, melyekkel ellátják ablakaikat és ajtóikat.

A boszorkányok által megrontott emberek és állatok különböző gyógyfüvekkel és ráolvasásokkal gyógyittatnak.

A boszorkányok csapatjához tartozik még a Priculiciu* is (Wehrwolf, loup garou). Rendszerint oly férfi, kinek hatalma van valamely állattá változni át. Nő is lehet Prikulics. A középkorban sokat irtak róla és igen nagy szerepet játszott. Az ó-korban ezen átváltozásnak gyakori nyomaira akadunk. A görög mythos tanusitása szerint Zeüsz az árkádiai királyt, az istentelen Lycaont, ki embereket áldozott neki, farkassá változtatta át. Ezen átváltozási hit napjainkig tartotta fenn magát.

A román nép hite szerint a Prikulicsok emberi és állati alakok. Mindenik gonosz indulatu és sok kárt tesznek emberben, állatban. Mint ember, a Prikulics nappal embertársai között dolgozik, csak éjjel indul pusztitó utjára. Künn a mezőn, az erdőn, vagy az udvarokban megölik a hasznos állatokat.

Ha a Prikulics állati alakot vesz fel, az rendszerint farkas-, vagy kutya-alak és természet; átváltozhatik azonban bármely állattá.

A gonoszlelkü, kövér, egészséges emberek, néphit szerint, nagy hajlandóságot mutatnak e gonosz mesterség üzésére, kiknek aztán, ha a prikulics-természetet felveszik, hátgerinczükön egy kis fark szokott kifejlődni.

Hosszasan betegeskedő férfiak szintén könnyüséggel lehetnek Prikulicsokká a következő módon: Az összes Prikulicsok főnöke egy nő-Prikulicsot küld a betegeskedő férfihez (ha beteg nőről van szó, akkor férfi-Prikulics tesz látogatást), avasos zsiradékot vivén magával. A Prikulicsnő szép, fiatal leányalakban jelenik meg s ezen alakját magtartja addig, mig a beteg meggyógyul. Betegségében megkeni ezen avas zsiradékkal, minek következtében a beteg Prikulicscsá lesz. Azután elvezeti a Prikulicsok főnökéhez, a ki mezők, erdők és vizek felett uralkodik a Retyezát tetején. A gyülésen elhatározzák, hogy az ujonan felvett egyéniség mint farkas, mint kutya stb. szerepeljen tovább, vagy emberi alakját továbbra is megtarthassa.

Sokan megunják a dolgot. Prikulics-természetüket elvesztik, ha nyakszirtjöket forró vassal bélyegeztetik meg, ha Szent Ilyés napjának éjszakáján tömjénnel és lőporral megfüstölik az ágyat, a melyben aludni szoktak, vagy ha vasvillával abban az állapotban keresztülszurják.

A Prikulicsok évadja május havával kezdődik s bevégződik a fagy beálltával. Csak a fagy tudja a gazdákat e gonosz emberektől megmenteni.

De a Prikulicsnak ellensége is szokott lenni. A kutyák gyakran üldözőbe veszik s szétmarczangolják; másokat, rajtakapás esetén, az emberek agyonütik. Ebből kitetszik, hogy hatalmuk nem emberfeletti, legyőzhető.

* Preculiciu, seu precollici = vertumnus, proteus, qui se in diversa animalia transfigurare novit: ki különféle állattá változhatik át. Lexicon românesc.-lat.-ung.-nemțesc, Buda, 1825. 535. lap. Vircolac = Wehrwolf. Saincan. Dict. 318. lap.

c) Solomonar, Bălaur, Zmeu, Spirituș, Vêrcolac, Nălucă.

A boszorkányok egy faját teszi az ugynevezett Solomonar vagy Șolomonar,* aki nem más, mint a magyar garabonczás deák.

Lássuk e lényeket a román nép hitében. Magyarországon és Moldovában e felleghajtó lényekről mindenféle balhit kapott lábra. Rossz indulatu emberi lények ezek, a kik gyermekségük hét első éveit a földalatti világban töltik el, mi alatt napvilágot egyszer sem látnak. Azt hiszik, hogy Solomonăriă neven földalatti iskola létezik, a hol a természet minden mysteriumait, minden babonaságot és varázst, ráolvasást, a világon létező összes lények nyelveit meg lehet tanulni. Ebben az iskolában tanulnak a Solomonarok, garabonczás deákok is.

Az iskolába, a nép hite szerint, egyszer csak tiz személyt vesznek fel; az iskola tanitója maga az ördög — drac. — Magát az intézetet tehát ő tartja fenn, a ki fáradsága jutalmául a tiz tanuló közül egyet magának tart meg, s abból lesz aztán a tulajdonképpeni Solomonar.

A tanfolyam hét esztendeig tart. Hét év után a tanuló az ördög tulajdonságaival bir; éppen olyan hatalmas lesz, mint az ördög; a szelek szárnyaira, s illetőleg a bălaur-ra — sárkányra — ül fel, igazgatja az esőket, szeleket, viharokat s különösen a jégesőt.

Természetes, hogy a Solomonar emberi lény lévén, az emberek között él, azonban kerüli az emberek társaságát, a magányt szereti. Magányában ismeretlen lények látogatják meg, arany kantárszárat hoznak számára ajándékul, oktatásban részesitik, hogy miként kormányozza az égi háborukat. Az arany kantárszár arra való, hogy azzal a sárkányokat megnyergelhessék. Az ilyen Solomonar jól ismeri a sárkányok lakóhelyeit.

A Solomonar a sárkányt a következő módon fogja meg. Magához veszi az arany kantárt s felkeresi a tavat, a melyről tudja, hogy feneketlen; ebben szoktak a sárkányok tartózkodni; a tavat megkerüli egyszer-kétszer, elmondván a titkos értelmü szavakat; azután megrázza a kantárszárat, mire a tófenékről feljőnek a sárkányok és rendelkezésére állanak a Solomonarnak. A sok közül egynek fejére veti a kantárt, a hátára pattan fel s néhány pillanat alatt fenn van a fellegek között; megfagyalja aztán azokat s jégesőket hoz létre.

Van egy mese a román nép ajkán: Bălaurul si Strigoiul (A sárkány és a boszorkány), mely számot ad a román nép ezen balhitéről. E mese szerint a Strigoi árulás folytán értesülést vevén a

* Solomonar: imbricitor, garabonczás deák, der Wettermacher, Wettertreiber, Lumpenmann. Lex. val. lat. hung. germanicum, Buda 1825., 654. lap. — Solomonar: a ki természetfeletti dolgokat, csodákat tesz. Solomonia: magia; természetfeletti hatás előidézésének mestersége. Laurian — Massim: Glossariu, Bukarest. 1871. 540. lapon.

sárkány lakhelyéről, felkereste a tavat és körülötte nagy tüzet élesztett. Erre a tó vize fagyni kezdett; minél nagyobb volt a tüz, annál vastagabb jégkéreg képződött a tó felszinén. Mikor már a jég elég vastag volt, a Strigoi a befagyott tó közepén léket vágott, mely felett rázni kezdte a kantárszárat. A szegény sárkány erre kidugta a fejét; a Strigoi ekkor a fejére tette a kantárt, felült reá s felrepült vele a fellegek közé.

Némely helyeken, a nép hite szerint, a sárkányfogás akként történik, hogy a Solomonar felkeresvén a sárkányt rejtő tavat, előveszi ördöngös imádságos könyvét s abból szorgalmasan olvas addig, mig a tó vize egy ölnyi mélységre meg nem fagy. Aztán egy másik könyvet vesz elő, s miután abból is olvasott egyet-mást, a sárkány a tóból felüti a fejét és kérdi:

— Mit akarsz, gazdám?

A Solomonar erre a sárkány fejére teszi a kantárt, rászökik és mondja:

— Látod-e a jeget a tó felett? . . . Törd össze számomra darabokra s aztán menjünk erre, vagy arra!

A tó jege egy szempillantás alatt millió, meg millió apró darabokra van összetörve, éppen olyanokra, a milyenekre a Solomonarnak szüksége van, hogy az egyik, vagy a másik vidék termését vele tönkre tegye. Látván a Solomonar, hogy a jég olyan, mint a milyenre szüksége van, megszoritja a kantárszárat, a sárkány előre lép, a viz pedig oly magasra emelkedik a tóban, mint a mily magasan a jég állott; az összetört jég pedig a sárkány után nyomul széditő sebességgel.

A Solomonar aztán tetszés szerint jár el, hajtja, hordozza a fellegeket. Jegével tönkre teszi a viruló határokat, vagy megkiméli azokat, ha neki ugy tetszik. Hatalma nagy. Boszuálló különben; jégeső ivel leginkább azon emberek vetéseit látogatja meg, a kik őt valaha valamely módon megbántották. Innen van az, hogy az emberek az afféle fajta egyéniségeket, a kikben ily gonosz tulajdonságokat sejtenek, igen megbecsülik, óvakodnak tőlük, vagy egyáltalában kedvökben járnak; ajándékokkal kenyerezik le, nehogy a borzasztó csapás vetéseiket utólérje.

A jégeső egyébiránt nem mindig a boszu müve. Gyakran megesik, hogy a fellegek között élő Solomonarok, gonosz indulatu lények, semmi más dolguk nem lévén, igen unatkoznak. Unalmukban aztán jéggé fagyalják a felhőket, borzasztó jégviharokat támasztanak s ezeknek egész erejét pusztaságokra, havastetőkre, nagy vizekre, a hol senkinek sem ártanak, öntik ki. Ez tehát ártatlan kedvtelése a Solomonaroknak.

Emlitettük, hogy a Solomonar különben a földön él. Ide tér viszsza rendesen a jégesők után. Hogy senki meg ne lássa, leereszkedése rendesen sötét felhőkbe burkolódzva történik; e felhők csakhogy a földet nem érintik; majd leereszkedik a tóhoz, honnan a sárkányt

kifogta; a sárkányról leszállván, leveszi fejéről a kantárt; titkos szavakat mormol, a tó erre megtelik vizzel. A sárkány, a mint magát szabadnak érzi, megrázza sörényét, s visszamenekül a tófenékre, a hol azelőtt tartózkodott, honnan csak a Solomonar felhivására jő ismét elő.

Viharos időkben, mikor a szél viszi, hajtja a felhőket, a gyermekek lesni szoktak a sárkányokra (bălaur). Ezeknek körvonalait a felhők egyes alakjaiban akárhányszor felfedezik s befutván övéikhez, esküdöznek, hogy ők látták a sárkányt, a mint erre, vagy arra lecsapott. Nagy emberek hasonlót cselekednek. Földet, havast, vagy hegytetőket érintő felhőkben ilyenkor (néphit szerint) Solomonarok vannak.

A Solomonar, a mint a sárkánynak útat adott, ördöngös könyveit biztos helyeken rejti el, mert nem tartja jónak, hogy azokat magánál tartsa, magával czipelje. Azután, ha magányát megúnja, mint koldus, büvész, mesemondó, énekes, tört lábbal, csonkán, vakon, hogy a nép rá ne ismerjen, megjelenik az emberek között, a nép kegyelméből napról-napra él, a mig kedve kerekedik ismét mesterségéhez fogni.

Mint mindennek, a Solomonaroknak is vannak ellenségeik, ezek az ugynevezett Contra-Solomonarok. Vannak emberek, a kik hathatósan tudnak működni a jégverések ellen; bizonyos titkos, ördöngös szavakat ismernek, a melyeknek segitségével eltávolitanak a határokról minden ilynemü veszélyt. A nép ezeket «Pietrari» (kövezők), Ghiăţari (fagylalók) neven ismeri. A helység lakosai ezen embereket tett szolgálataikért fizetni szokták.

Mikor égiháboru kerekedik és félni lehet attól, hogy jégeső lesz, a Contra-Solomonarok kimennek a határba s ott különféle titkos szavakat mormolnak el. A végén fel szokták hivni a felhőkben rejtőző Solomonarokat, hogy a falut és annak határát kiméljék meg s illetőleg a veszélyt azok feje felől háritsák el. Ha a Solomonarok szót fogadnak, semmi baj sincs; de ha a határt a felhivás ellenére a jég verni kezdi, akkor jaj a Solomonarnak. A Contra-Solomonar ilyenkor egész hatalmát igénybe veszi; titkos szavakat mond el, a melyek a szelek járását megforditják s a felhőket puszta helyek felé terelik; majd kaszát ragad fel s azzal keresztül-kasul a felhők felé vág. S ime, csodák csodája! a jéghordó Salomonar kibontakozik a felhők közül, sárkányostól a földre hull, a nehéz felhő pedig egész sulyával reá nehezedik, megöli sárkányostól. Felette valóságos jéghegy alakul. Megjegyzendő, hogy ily esetekben csak a jég hull alá, az eső fenn marad; hogyha ilyenkor az eső is leszakadna — néphit szerint — oly iszonyu árvizek keletkeznének, hogy falukat, városokat sepernének el, a mi valóságos isten verése volna. Igy jár minden Solomonar, a ki a Contra-Solomonar felhivását figyelemre nem méltatja. A nép a Solomonarok ilyen összeütközésének örvend, mindannyiszor egygyel-egygyel apadni szokott a gonosz lelkek száma.

Innen van divatban a népnél, hogy jégeső kezdetén valamely szuró, vagy vágó vas-szerszámmal, késsel, fejszével, szekercével, villá-

val stb. vágnak be a földbe; mi által a Solomonar megfélemlittetik, illetőleg az hatalmát, erejét vesztvén, sárkányostól a földre hull, s a jégeső megszünik.

A Solomonar földi tartózkodása alatt, mint minden más gonosz szellem, kerüli a foghagyma-szagot, s az is képes őt távol tartani. Ha ilyen, Solomonarnak tartott, gonosz ember elhalálozik, nem temetik a sirba arczczal kelet, hanem nyugat felé. Ezen óvintézkedés elmulasztása esetén az eltemetett Solomonar elhagyná sirhelyét, s mint hazajáró lélek, halála után is igen sok kellemetlenséget okozna az emberek között.

Különösnek tartom, hogy a Solomonarnak nincs szerepe a román népmesében. Egész mese-irodalmában a népnek alig fordul elő egynéhányszor; leginkább az ujabb keletü mesékben, hol mint jégfelhőt hordó gonosz jelenik meg.

Nagyjában ezeket jegyezzük a Solomonarról a román nép hitében.

Szükségesnek tartjuk a magyar garabonczás deákot is bemutatni, hogy a román és magyar alakot összehasonlitván, annak őseredetét kimutathassuk. A magyar irodalom terén sokan foglalkoztak a garabonczás deákkal. Régiségét ama tény is bizonyitja, hogy nevét 1533. óta Komjáthi «Szent Pál levelei»-nek fordításától elkezdve egész a mai napig egyre halljuk emlegetni, közszájon forogni.[1] A nép hite különféle tulajdonokkal ruházza fel.

Ipolyi Arnoldnak fejtegetéseit a garabonczás deák eredetéről nem tudjuk használni, miután ő ezen alak eredetét a magyar nép pogánykorában keresi és találja fel, állitván, hogy akkor ez az alak papi funkcziókat teljesitett. Ez tulhajtott állitás; meg fogjuk látni, miért. Ipolyi Arnold szerint a magyar nép a garabonczás deákot boszorkány fiának tartja, de bárki fia is lehet, a főkellék az, hogy a tizenharmadik iskolát elvégezte legyen, melynek mestere az ördög. A garabonczás rongyosan, fáradtan, könyvvel hóna alatt jár faluról-falura, kéregetve köszön be a házakba; a határra vészt hoz, átkára szélvész kerekedik, jégeső, zápor veri el a szőlőket és elárasztja a vetéseket; ő gerjeszti a villámot és mennydörgést; ilyenkor a sötét felhőkben a nép látni véli őt.

Egy más magyar néphit szerint a garabonczások bűvös tudományu emberek, kik esőt, szélvészt támasztanak, a sárkányok felett hatalommal birnak, azokat kiolvassák, de a jövendő dolgokat is előre meg tudják mondani. A garabonczás hatalma leginkább a kiolvasásban áll, mit a bölcseség könyvéből szokott tenni, mélylyel minden garabonczás el van látva.

A garabonczás deák más néphit szerint fogakkal jő a világra, 13 iskolát végez, azután egy barlangba vonul, hol az ördög fogja leczke alá őt is, 13—12 társát is. Majd felülnek a szerencsekerékre,

[1] Lázár Béla: A garabonczás deákról. Ethnographia 1890-iki évfolyamának 277—285. lapjain.

melyről egy forgásközben okvetlenül lebukik, a többi pedig garabonczás lesz. Mint ilyennek, hatalmában áll büvészkedni, jósolni. Zivatar alkalmával, szélvészkor sárkány-kigyón lovagolnak, melyet bűvös hatalmuknál fogva maguk nyergelnek meg, s nyitott könyvből olvasnak, melynek olvasásához csak ők értenek.

A régi időben azon deákok felől, a kik némileg rongyos köpenyegben valami házhoz egy kis ennivalóért befordultak, azt hitték a falu népei, hogy az ilyenek garabonczás deákok, a kiknek rendkivüli hatalmuk s természetfölötti erejük van. A babonások hite szerint, ha a garabonczásnak kedve szottyant, forgószél képében, vagy jégeső alakjában nagy kárt csinált az épületekben és terményekben. A garabonczás sohasem jár gyalog; vagy sárkányon repül, vagy pedig szárnyas lovon (táltos) lovagol faluról-falura és csak tejet eszik. A hol tejjel ellátják, ott semmi baja sem lesz a falunak, de a hol elküldik, ott kész a jégeső.

Ha most a magyar alakot összehasonlitjuk a román nép Solomonarjával, ugy fogjuk találni, hogy a két alak egy és ugyanaz, s egy közös eredetre vezethető vissza. A két alak az ördög által vezetett iskolában tanul; természetfeletti erőre tesz szert, sárkányon lovagol és a jégesőt kormányozza; büvészkedik, jósol; a földön jár és az emberek között sok bajt csinál.

Ezen alakkal Európa minden népénél találkozunk. Egyik-másik népnél ezen alak több, vagy kevesebb tehetséggel van felruházva. Ruházatára, felnevekedésére, hajlamaira nézve találkozunk különbségekkel; mert egyik-másik nép a saját képzelődése és körülményei szerint más-más irányban foglalkoztatta ezen alakot, a lényegben azonban különbséggel nem találkozunk.

Nehéz kimutatni, mely népnél fordul elő legelőször ezen alak. Annyi tény, hogy nem európai eredetü. Az is tény, hogy nem ősmagyar pogánykori alak, mint Ipolyi Arnold véli, a pogánykori magyaroknál papi funkcziókat ez az alak nem teljesitett, ez legalább nem mutatható ki. A pogánykori magyaroknak voltak táltosaik, papjaik, mondjuk bölcseik, garabonczásokról azonban nem szólhatunk.

Lázár Béla érintett tanulmányában, mikor azt mondja, hogy Magyarországból a középkorban igen sok ifju tanult külföldön s az olasz egyetemeken tanuló társaiktól megtanulták a büvészkedést és jövendőmondást, tehát a magyar garabonczság nem más, mint az olasz garamanzia, csak felületesen érinti a kérdést s legfennebb azt igyekszik bizonyitani, hogy a magyar garabonczás deák olasz eredetü. Nem mutatja ki azonban a garabonczás ősalakját a népek hitében.

Annyi tény, hogy az olasz, a szláv (grabancijas), a német (fahrende Schüler), a magyar garabonczás deák egy eredetüek. A középkorban kezdett szerepelni ilyen alakban először. De a népek hitében megvolt az alak már a középkort megelőzőleg.

A román nép nem nevezi ez alakot deáknak, tanulónak,

iskolás ifjunak, s e körülmény arra a következtetésre indit, hogy ő nem egy forrásból meritette ezen alak felőli hitét az emlitett népekkel. Ő nem itt vette, hanem azt magával hozta ide. Itt a román nép, a szomszéd magyar és szláv nép befolyása és hatása következtében, a garabonczás felőli hitnek csak egyes változatait kölcsönözte át, de magát a Solomonar alakját már régebb időktől fogva ismerhette. Szász eredetü sem ez a hit a románoknál.

A román népirodalom a tulajdonképpeni garabonczás deák alakját a negomândrok, vagy garamantokban birja, a kiknek főnökével Nagy Sándor is találkozott indiai útjában. A garamantok azonban a nép hitében magukat be nem fészkelték. Ezekről csak irásban maradtak fenn emlékek, idegen vonatkozásokkal.

A román nép, habár ő majdnem ugyanazon tulajdonságokkal ruházza fel a Solomonart, egyedül tartotta meg az alak megnevezésénél a valódi szót, mely minket az ősalak kutatásánál biztos nyomokon vezet. Az ősalak maga Salamon, a zsidók bölcs királya.

Az ó-kor népei hittek már a tudományos, buvárkodó férfiak természetfeletti erejében. Hitték, hogy ezen férfiak a természet felett uralkodni képesek, hogy jósolhatnak.

A görögök előtt India ismeretlen lévén, sok csodálatost beszéltek felőle. Bölcseiket (gymno-sophisták, Brahmanok) hireseknek tartották. Ezek életüket örök vizsgálódásban, a legnagyobb szigoruságban töltötték, ebben helyezték ők bölcseségüket, megrontani az érzékiség hatalmát, s az által egyesülni az Istennel. E férfiak India négy kasztjából a legelőkelőbbet alkották, szentek, sérthetetlenek voltak.

Ezen tudós, szent életü, csodatevő férfiakról sokat beszélt a világ. Mint emlitettük, Nagy Sándorral indiai utjában ezek beszéltek volt, s a román irott emlékekben azoknak maradt fenn hire a garamantok alakjaiban.

Az európai garabonczások ősalakja nem lehet más, mint az indusok brahminja, mely alak a népek hitében különböző átalakuláson mehetett keresztül, mig Európa népeinek képzelődése megalkotta a középkori származásu garabonczás deákot. A Solomonar a kereszténység alkotása.

Salamon a zsidók királya, a vallásos irodalom egyik kiváló alakja lett, hőse számos mesének, legendának, melyek ugy a keleti, mint a nyugati népek képzelődését erősen érdekelték, foglalkoztatták.* A szentirás Salamon királyt fényes tulajdonokkal ruházza fel, a ki a bölcseség maga volt; természetes, hogy alakja a keresztény népek hitvilágát nem hagyhatta érintetlenül. A népek a bölcseséget az ég különös

* Lásd: Gaster: Literatura porpulară română, 325.—339. l. A Salamon királyra vonatkozó meséket, legendákat összegyüjtötte, ismertette: Veselovsky A. N. (Slavianskiia skazaniia o Solomonê i Kitovrasê zapadnyija legendy o Morolifê. i Merlinê. St. Petersburg 1872.) Érdekes e műben az, hogy Veselovsky egy-egy legendának európai útját is megjelöli és kimutatja azon okokat, a melyek terjedésökre és váriálásukra hatással voltak.

adományának tekintették, rendkivül hatalmasnak a férfiut, a ki azt birta. Salamon királyról is, egyik legenda szerint, az a különös tulajdonság maradt fenn a népek hitvilágában, hogy Jeruzsálemből Damaskusba repült egy hatalma alatt álló lényen. A rabbi és muzulman legendákban ez a lény szőnyeggé vált, majd sasok által vitt láda, később repülő ló, a románoknál bălaur, sárkány.

A román nép hite szerint Salamon király mindent ismert, a mi a világon volt, ismerte az emberek, a csuszó-mászó, ragadozó, repülő, úszó állatok és növények, kövek természetét, tulajdonságait; a mi a vizben, földön és a föld gyomrában volt, mindazt Salamon király az ő Istentől nyert bölcseségénél fogva feltalálta és elemezni tudta. Ismerte az eget összes csillagaival, planétáinak járását, útját senki sem ismerte jobban nálánál; meg tudta kötni az ördögöt; minden nyelvet beszélt és minden varázsnak mestere volt. A román kéziratok tanusitása szerint a görög bölcsek Salamontól tanulták a gyógyitás mesterségét; a füvek gyógyerejével gyógyitott mindenféle betegséget, nyavalyát.

A Talmud hasonló tulajdonságokkal ruházza fel a zsidók bölcs királyát.

Salamon király tehát a román népnél rendkivüli bölcseségéről, jövendöléseiről, varázslatairól, szóval természetfeletti erejéről és hatalmáról ismeretes; Salamon király «szerencse-kereke», habár idegen irodalomból jött át,. az mégis a népnél minden irányban ismeretes.

A nép Salamon királynak rendkivüli tulajdonaiból külön választotta a varázst, a jövendőmondást, a különféle szerencsemondást és ezen tudományokat összefoglalva elnevezte S o l o m o n i á-nak (magia), mely voltaképpen a bölcseségen alapszik; Solomonăriă-nak nevezik azt az iskolát, a hol ezen tudományokat tanitják. Ezt a tudományt meg lehet szerezni tanulás által; mindazokat, a kik magukat ezen tudomány megtanulására szánják el, solomonarinak nevezik. Hogy ez az iskola hol van s ki benne a tanitó, arról fennebb már említést tettünk.

Láthatólag a román garabonczás alak a salamoni legendakörből veszi eredetét, ez azonban még nem zárja ki azt, hogy az ősalak ne az ind brahmin legyen, a bölcseség képviselője az ázsiai népek hitvilágában. Kitetszik ebből az is, hogy Solomonar semmiesetre sem kerülhetett a szászok utján a román néphez, mert a felőle uralkodó hit akkor legfennebb az erdélyi részekre szoritkoznék. Nem is magyar átkölcsönzés, mert akkor nem hivná a nép Solomonar-nak.

A Solomonar felőli hitet a román nép magával hozhatta a Balkánból, itt a magyar nép hatása következtében legfennebb egyes balhittel gazdagitotta tárházát ezen alak felől.

B ă l a u r. A mesék legkedveltebb és leggyakoribb alakja. Néphit szerint a bălaur kigyó alaku testtel és fejjel bir, csakhogy a kigyónál sokkal vastagabb és hátán szárnyakkal bir. A bălaur nem bir lábbal, azért vagy csuszik, vagy repül; lábai állitólag a bőr alatt vannak elrejtve s csak akkor igyekszik azokat kidugni, mikor valaki lefejezi, igy akarván menekülni, a mi különben nem sikerül.

A bălaur-ról[1] (sárkány, sárkánykigyó) a következőképpen képzelődik a román nép.

A sárkánykigyók rosszindulatu lények, kigyó alakuak, beszélni tudnak; születésüktől fogva hét esztendőn át a föld alatt élnek; nem érinti napsugár, sem emberi szem ez alatt nem látja őket. Rendkivül nagy testük aranyszinü pikkelyekkel van ellátva; orrlyukaikon harag esetén tüzes lángot fúnak; nyelvük, fülük hegyes, fogaik mérget tartalmaznak; minden főn két-két szarv van. A képeken némelyik szárnynyal, másik pedig lábakkal van ellátva.

Az a kigyó, melyet születésétől fogva hét esztendőn át a föld alatt napsugár és emberi szem nem érintett, kibuvik a föld szinére, lesz belőle b ă l a u r (sárkány), mely aztán járatlan és az emberek által nem lakott helyeken jár, néptelen sziklás erdőkön; a f e k e t e világból a fehérbe járogat. A havasok mélyedései és nedves helyei, elhagyott zárdák, épületek iránt viseltetik előszeretettel; feneketlen tavakba, tengerszemekbe, kútakba, forrásokba rejtőzik el; elbuvik azon hidak alá, melyeken hősök haladnak át, az ugynevezett F e t-f r u m o s-ok[2] a n ă s d r a v ă n-ok[3], királyfiak stb.

Néha ilyen bolyongásai alkalmával a bălaur még fütyörészik is; ha megéhezik, lesben áll, a körébe kerülő embert, vagy más állatot hatalmába keriti és irgalom nélkül megeszi. Megesik az is, hogy fegyveres vitézt vagy szarvast akarván egyből befalni, a fegyver vagy az aganes megakad, beszuródik szája padlásába, aztán ilyen állapotban, mint valami szörny, félig nyitott szájjal, félig lenyelt falattal áll, mig megérkezik ismét valamely hős és megölvén a szörnyet, kellemetlen helyzetéből az embert kimenti; ha szarvasról van szó, a hős levágja a szarvas agancsait s engedi a falatot lenyelni, szóval bajából kisegiti a sárkányt. Ez utóbbi esetben háladatosságból a bălaur a szabaditó hős bármely kivánságát teljesitni szokta; igy ha a hőst valamely veszély fenyegeti, vagy nem tud eljutni rendeltetése helyére, a sárkány szivesen nyujt neki segédkezet.

Emlitettük, hogy a sárkányok a hidak alá rejtőznek, az arra járó ifju hősöket elfogják s felfalják. A Fet-frumosok azonban számba sem veszik őket; megküzdenek velük, pallossal, buzogánynyal, vagy nyillal

[1] B ă l a u r, draco, prodigium, bellua, diabolus. Laurian-Massim: Glossariu. 49—50. l. Ezek a latin belluatól származtatják. — Draco, sárkány, der Drache, bellua. Budai Lexicon. 51. l. Dragon, hydre; horvátul, szerbül: blavor, blavur, b l a o r, blor; új görög: πέλωρ, monstre. Cihac Dict. d'étim. daco-romane 7. l. Cihac szláv elemnek tartja. Saineau Lazar: Dict. Româno-german (Bukarest, 1879.) szintén a szerb b l a o r-tól származtatja a román bălaurt. Belua bellua, nagy és otromba állat, vagy általában csak állat.

[2] Igy nevezik a román mese ifju hőseit, a kik óriásokkal, sárkányokkal, szörnyekkel küzdenek, leányokat szabaditnak ki körmeik közül, vagy más rossztól mentik meg az emberiséget s rendszerint győztesek.

[3] T á l t o s, viribus supernaturalibus praeditus, mit übernatürlichen Kräften versehen. Budai Lexicon 440. l. Sdravăn, năsdrăvancă, valide, robuste, fort de main; homme, femme faisant, des cures merveilleuses et de là faisant des miracles, miraculeux. Cihac idézett szótárának 336. lapján. A szó maga az ó-szláv sudravin, zdrav-ból (sanus. ép, egészséges) származik.

megölik s millió darabokra apritják. A tavakban s egyáltalán a vizekben élő sárkányok rémei lesznek városoknak, vidékeknek. Senki sem közeledhetik a vizekhez életveszély nélkül. Bárki legyen a közeledő, a sárkány nagy sebességgel rárohan, megöli, megeszi. Még a légkör is, melyben a sárkány lélekzik, fojtó, mérges; úgy, hogy az, aki véletlen okoknál fogva a szörnytől megmenekül, nem menekszik meg a sok betegségtől, mely a sárkány légkörével kapcsolatos, rövid idő alatt bajába belehal.

Ha valaki menekülni akarván a sárkánytól, futásnak ered, a sárkány utána iramodik, «c' o falcă 'n cer şi cu una in pămênt» (egyik állkapcsával a földön, a másikkal az égben).

Legizletesebb falatjuk a leány-hús; ezért inkább azon vizeket keresik fel városok, faluk közelében, a honnan ivóvizet szoktak meriteni a község leányai. A község gyakran kialkuszik a sárkánynyal, rendes évi adót fizet ki számára emberben. Menthetetlenül megöli azt s felfalja, aki neki ártani akar. A mesék gyakran tesznek említést sárkány által őrzött kútakról, forrásvizekről, honnan az emberek csak azon feltétel alatt merithettek vizet, ha leányokat adtak adóba időnként. Helyéről csak akkor távozott, mikor a helység leányait mind kipusztitotta.

Természetes, hogy a csapás, a sárkány jelenléte miatt valamely forrásnál a lakosok erősen panaszolnak. A király füléhez jutnak e panaszok, a ki gyakran saját leánya által is érdekelve van; félkirályságát és leányát igéri oda annak, a ki megmenti az ily szörnytől népét s ő magát. A mesék tanusága szerint azonban a sárkány egyetlen királyleányt sem pusztitott el, mert rendesen kézügyben van egyik-másik hős, a ki a bălaur-t karddal, pallossal, vagy nyillal megöli; ez különben csak akkor következik be, mikor egy csomó vállalkozót a sárkány már felfalt. A sárkánynak minden fejét levágja; a nyelveket kimetszi és elteszi. A mese-szövő nép képzelődése azonban akadályokat gördit itt is a hős utjába. Minden királyi udvarban rendesen van egy czigány, a ki a leány nyomát követi a vizet elhozandó a sárkány által őrzött kútról. Ez látván az ifju hőst elalélva a királylány ölében nyugodni, megöli őt s a leányt is halállal fenyegeti, ha nem erősiti királyi atyja előtt a hazugságot, hogy a bălaur-t ő ölte meg.

Daczára ennek, a hős különféle módon életre támad, győzedelmeskedik minden akadályon és elnyeri a királylányt s a félkirályságot, a gonoszok pedig elnyerik büntetésüket.

A f e k e t e-világ (lumea neagră) sárkányai rendszerint a P a j u r a*

* E madár nagy szerepet játszik a román mesében. A hősöket ez a madár szállitja egyik világból a másikba. Különben nem más, mint a magyar sas, kétfejü sas, griff; Adler, Zaubervogel, aquila, imperialis avis. Laurian és Massim a román pasere-böl (latinul: passer veréb) származtatja — (Glossar 434 lap); mig Cihac (eml. munkájának 239 l.) szláv elemnek tartja, lengyelül: pazur, csehül: pazour, griff, griffe. A forradalomban a p á z s u r a nagy szerepet játszott; a pázsura szabad járatot biztositott a havasok között.

(olv. Pázsura) fiókáival táplálkoznak. A sárkányok esküdt ellenségei, a mesebeli hősök, azonban itt sem hagyják e szörnyet élvezeteinek élni; rendesen akkor jelennek meg, a mikor a sárkány a fára kuszik felfelé, hol a Pajura fészke áll. A hős, hallván a fiókák jajkiáltásait, megjelenik a helyszinén és pallosával darabokra apritja az ellenséget s megmenti a fiókákat a bizonyos haláltól. A hazatérő sas örömében befalja a hőst, azonban százszor szebb alakban nemsokára ismét kiadja s ráadásul óriási szárnyain a fehér világba (lumea albă) szállitja vissza.

A sárkány ezen foglalkozásán kivül kincseket és elrabolt királyleányokat őriz, a kik oly szépek, hogy a napra lehet nézni, de reájuk nem. Hihetőleg innen van az, hogy vele a mesebeli hősök állandó harczban és háboruságban élnek.

Mint emlitettük, a hősök mindig legyőzik a sárkányokat. Viadal közben a sárkány tüzet okádik. Életereje oly nagy, hogy mikor darabokra van szaggatva, testének felkonczolt részei mozognak, s egymás felé közeledvén, egyesülni akarnak. Ezen mozgás, rángatódzás naplementig tart. Mikor a sárkány ketté van szabva, a fejes rész még egész erejében áll s annál dühösebben támad a hősre, azonban minden hasztalan, legyőzetik, a hős győzőnek marad.

Sokan a sárkányok közül, mig a föld alatt élnek, szárnyakat nyernek, s rendesen julius hóban, mikor felhő boritja a havasokat, erdőket, felszállnak. A magasban a viharokkal, jégesőkkel járnak; itt testöknek csak fele része látható, rendesen farkuk. Meg kell jegyeznünk azt is róluk, hogy a sárkányok nőtlenek és társaságban nem fordulnak elő, elszigetelve élnek egymástól.

Már arról tettünk emlitést, hogy a garabonczás deák — Solomonar — sárkányon lovagol. A sárkány-kigyó szokta a garabonczás parancsára összetörni a tóban a jeget, ő szokta elhordozni a felhők hazájába.

Egy más néphit szerint a bălaur a következő módon születik. Nagy garmada ág-bog alatt, elhagyott omló épületek szakadékaiban, vizenyős helyeken, melyek nagymennyiségü lehullott falevél, vagy dus növényzet által vannak betakarva, a kigyók sokasága szokott összegyülni; fejeiket szorosan egymás mellé dugva, erősen fújni kezdenek, minek következtében nagy és vastag hab támad. A folytonos fuvás következtében a hab keményedni kezd, gyémánttá lesz, mogyoró, vagy dió, néha pedig éppen tyuktojás nagyságu; drága és szép kő ez, világitóbb a napnál; a ki nyaldossa, éhségét és szomját enyhiti. Néha megtörténik, hogy nyalás közben egyik-másik kigyó a drágakövet lenyeli, ebből lesz aztán a bălaur; teste megnyulik, megvastagodik, feje megnő s nyakán golyva képződik; szárnya nő, s a lenyelt kő nagysága szerint egy, vagy több fejü lesz.

Mikor a kigyón a sárkánykigyó tulajdonságainak előjelei mutatkoznak, azonnal pusztulnia kell az emberi szemek és a nap világa elől; hét esztendőn a sötétben fejlődik tovább. Ezen idő alatt, ha valaki meg-

látja, a kigyó elveszti nagyságát, szárnyait, fejeit és erejét is, visszafejlődik közönséges kigyóvá; ellenkező esetben kibuvik odujából és megkezdi rendes életét.

Ha földön csuszik a bălaur, mindent felperzsel maga után, a fű nem nő többé; ha a vizbe helyezkedik el, senki sem merithet abból emberadó nélkül, más áldozatot el nem fogad.

A bălaur a magyar mesék sárkányával mindenekben megegyezik. Nagy irodalmát s Grimmnek erre vonatkozó terjedelmes munkáit nem érintjük, összehasonlitásokba sem bocsátkozunk; csak a román szempontokat akarjuk érinteni.

Kétségtelen, hogy a román nép kezdetben a sárkányt, a nagy kigyót, d r a c-nak nevezte. A d r a c-ról irt sorainkból meggyőződhettünk arról, hogy a román nép az ördögöt kigyónak, d r a c-nak tartotta.

Mikor a román nép a szláv népekkel jött érintkezésbe s ezeknek mesevilága hatni kezdett reá is, a szláv mesevilág alakjait átkölcsönözte azoknak elnevezésével egyetemben. Igy történt az, hogy a szláv blaor bevándorolt a román nép eszmevilágába, mig a d r a c, mely voltaképpen nem volt más, mint a szláv blaor, megmaradt keresztényies értelemben, tisztán az ördög elnevezésére. Drac szóval tehát, mely valódi jelentésében sárkányt jelentett, az ördögöt nevezzük, mig a mesevilág sárkányait, drac-jait, bălauroknak nevezik. A két elnevezés voltaképpen egy alakra, a sárkánykigyóra vonatkozik.

A házi kigyókról, s egyáltalában a kigyók felől, a román nép által táplált hitről, igen kimeritően értekezik Theodorescu Demeter. Hogy a kigyóknak éppen ugy, mint a madaraknak és más állatoknak, valamint az embereknek királyuk van, számos román népmeséből kitünik. E királyt egyik mesében V i z o r n a k hivja a nép, a ki sok drága kincs felett rendelkezik s a kinek parancsára a kigyók nagy sokasága (annyi mint a levél és a füszál) gyül össze és a király parancsaira várnak.

A Z m e u szintén mesebeli alak; gonosz indulatu lény, szörny, melyről különböző vélemény van forgalomban. Ám ismerkedjünk meg ezen mesebeli alakkal közelebbről.

Mi a Zmeu? Sbiera Jon és Schott Albert szerint a Zmeu nem más, mint emberi arczczal, de magasabb és vastagabb testtel biró lény. Teste egészen szőrös lett volna; kecskelábbal, hosszu farkkal, nagy és szikrázó szemekkel. A zmeuk ugy beszéltek, mint az emberek, csak nehézkesebben. Lakhelyük nem a falukban, a városokban volt; a havasok között, sürü erdőkben, pompás palotákat emeltek maguknak s többen is laktak együtt, élvén igen jól s hajhászván az élvezeteket. Felette nagyétkűek; egyszeri étkezésnél egy-egy tizenkét kemencze kenyeret és egész állatokat fogyasztott el, megiván tizenkét hordó bort ráadásul. Szaglásuk igen finom, az embert igen messziről megérezték. Az embereket nem türik maguk körül, megölik s megeszik őket. Legtöbb bajuk akad a mesebeli hősökkel, a kik rendszerint legyőzik őket,

mert náluknál sokkal eszesebbek, fürgébbek és ügyesebbek. Testben a Zmeu igen erős, birkózni vele nem sok ember tudott. Lélekzete valóságos légfúvás; belélekzés esetén a körében lévő embert beszivta, kilélegzés esetén madárként repült az ki belőle. A Zmeu szereti a szép, munkás, fiatal lányokat, különösen ha azok még jó családból valók is voltak, a gróf, herczegkisasszonyokat és királyleányokat. Ha egy-egy ilyenre akadt, nem nyugodott meg addig, mig azt hatalmába nem keritette. Mindazok, tehát, a kiknek szép leányuk volt, őrizkedtek e szörnyektől, mint az égető szörnytől. El-elrejtették a világ szemei elől szép leányaikat, zár alatt tartották, nehogy a Zmeu róluk tudomást szerezzen. A szerencsétlenséget növelte az a körülmény, hogy a mesebeli hősök is a szép leányokat szerették, igy az összeütközés közöttük kikerülhetetlen volt, s innen van a nagy gyülölködés is a Zmeu és a mesék hősei között.

Ha a Zmeu egy-egy király-, gróf-, herczeg-leányt rabolt el, elzárta azt, s nagy felvigyázat alatt tartotta. Az ily elrabolt leánynak kötelességei közé tartozott a Zmeu számára ételt készitени és vigyázni arra, hogy mire az haza érkezik, az étel se hideg, se meleg ne legyen. Az ily hazaérkezést a Zmeu rendesen buzogánynyal adta hirül, nagy távolságból dobván azt lakása felé, hogy az gyakran a kaput érintette, gyakran az ebédlő asztalon állott meg; néha pedig felszökött a fogasra, rendes helyére. A buzogányt a Zmeu háromszor dobta vissza; mindaz annak jeléül történt, hogy az étel se hidegen, se melegen készen álljon az asztalon. A buzogány után csakhamar megérkezett a Zmeu is; jól megebédelt, aludt is utána egyet s reggel ismét elindult hőstetteket végezni. A Zmeu naponként összejárta birodalmát, idegent nem türt annak területén; különösen pedig az embereket üldözte, s velük állandóan harczban állott.

A Zmeu-nak felesége, anyja és gyermeke szokott lenni. Néha lóra ül s ugy üldözi ellenségeit.

Ezen felfogás szerint tehát a Zmeu emberi alakkal bir, csakhogy erősebb, magasabb és vastagabb az embereknél.

Már magában a román mesében is más értelmével találkozunk a szónak. Több mese szerint a Zmeu nem más, mint kigyó, mely a kigyók királya hatalma alatt áll. Ezen kigyó-alattvalók kincseket hordanak össze, vagy királyuk parancsára egyes szolgálatokat tesznek az egyes hősöknek.

De van harmadik jelentősége is: tüzes sárkány, illetőleg l i d é r c z, mely a magyar néphit szerint is a légben röpül s ilyenkor ugy néz ki, mint egy tüzes nyomórud, hosszu farka van, gyorsan repül s tüzet szór maga körül; a kéményen szokott berepülni a házba, hová kincseket hord, származik pedig kakastojásból, melyet ember szokott kiköltени és pedig azt hóna alatt hordozva.

A Zmeu tehát voltaképpen ó r i á s t, k i g y ó t (s illetőleg sárkányt) és l i d é r c z e t (tüzes sárkányt) jelent; de jelenti azt a papir-sárkány

alakot is, a mit a gyermekek szoktak felereszteni a levegőbe; ezt is más neven sárkánynak, bălaur-nak nevezik.

Kétségtelen, hogy a zmeu szó is a szlávból került a román nyelvbe.* Magyarul a három jelentést: óriás, sárkány és lidércz szóval tudjuk visszaadni.

Mint óriásnak, tehát emberi alakkal birónak rendeltetését és hivatását a román mesében Sbiera Jonnak ismertetéséből megérthetjük; mint sárkány, oly tényeket visz véghez, mint a bălaur; lidércz értelemben a magyar tüzes sárkánynak, lidércznek mindenekben megfelel.

A román ember ezen alakot (Zmeu) nem tudta magának egészen megmagyarázni; nem tudott vele tisztába jönni; meséiben őt egyöntetüen foglalkoztatni nem igyekezett, ebből is kitetszik, hogy nem ő teremtette meséiben azon alakot. A román nép annyi változtatást tett mégis a dolgon, hogy a Zmeu nála kincseket nem őriz, mint ezt a szlávoknál látjuk, csak leányokat, s néha a Zmeu alakját összezavarja az óriásokkal, a mint erről fennebb már meggyőződhettünk. Ugy látszik, a román ember ebbeli képzelődése mind csak a drac (draco) körül forgott; a szláv blaor-t, zmii-t mindig csak sárkánynak, kigyó-félének képzelte és nem tudott magának más képet formálni ezen idegen elemek felől, mint a minő képzete volt neki a drac-ról. A bălaur, zmeu tehát voltaképpen csak a dracnak elváltozásai; a román nép felfogásában a régiek draco-jának más és más alakja gyanánt szerepelvén a nélkül, hogy az egyes alakok egymástól lényeges külömbségeket mutatnának.

A harcz a Zmeu és a mese hősei között ugyanaz, a mi ezek és a sárkányok között tapasztalható, a harcz eredménye is az. A hősök diadalmaskodnak; a Zmeu legyőzetik s a hatalmában levő leány megszabadulván, a hősé lesz önfeláldozó magatartásáért. A Zmeu fegyvere a buzogány, mit roppant erővel szokott forgatni. Harcz kezdetén rendesen buzogányt használ, a mese hősei szintén, majd birokra kerül a sor s a hős a harcz végeredményeül ugy vágja földhöz ellenfelét, hogy az nyakig sülyed a földbe s akkor nyakát metszi. A Zmeu különben bátran küzd, merészen támad és irgalmat nem ismer. Innen mondja a román nép: «ugy harczol, mint egy Zmeu», «a Zmeu harcza», «akkorát ugrott, mint egy Zmeu».

Azt, a ki közelebbről akar megismerkedni a Zmeu természetével, funkcziójával a román mesében, utaljuk azon mesegyüjteményekre, a melyekre fennebb hivatkoztunk már a bălaur ismertetésénél.

Sajnosnak lehet mondani a tényt, hogy a magyar irodalomban ilyen mesegyüjtemény átültetve nincs. A két nép, melynek mesevilága

* Zmeu (smeu): dragon, démon, cerf-volant; ó-szláv: zmiĭ, draco; — smokŭ: draco serpens; bolgár: zmej; orosz: změi; lengyel: zmij; szerbül: zmaj, zmija, dragon, serpens stb. Cihac: Dict. d'étym. daco-romane. Éléments slaves etc. 474. l. — Smeu: lidércz, lüdörcz; der feurige Drache. Budai-Lexicon 651. lap. Zmeu: (slav smiĭ) Drache. Sainean: Dict. Romano-germân 424. l.

ugy összeforrt, egyáltalában nem ismeri egymást e tekintetben. Pedig érdekes és fontos dolgot végezne az, a ki meghatározná a kölcsönös hatás mértékét, mely e két nép mesevilágában nyilvánul. Bizonyos, hogy a szláv nép e tekintetben mindkét nép eszmevilágára hatással volt, de a magyar s különösen a székely és román egymásra is gyakorolt, még pedig nem kicsinyelhető befolyást, melynek határait és mélységét mindazonáltal nem ismerjük egész valójukban.

Ş p i r i t u ş, vagy S p i r i t u ş nagy szerepet játszik a román népnél. E szellemre vonatkozólag ismertetjük Marián Flávián adatait.

Román balhit szerint a varázslók, kuruzslók természetfeletti tényeket követnek el.* Szerelemre gyulaszthatják az ifju szivét azon nő iránt, a kit az gyülöl; seprünyelen, vesszőparipán elhozhatják a világ bármely részéből; megfagyalják a vizet, megkötik az esőt és megmondják a jövendőt. E hatalmat a kuruzslók az ördögtől nyerik, a mi ugy történik, hogy azok eladják lelköket az ördögnek, minek fejében az ördög egy Ş p i r i t u ş t, egy szellemet rendel melléjük, kinek kötelessége mindenekben engedelmeskedni a varázslóknak s mindent megcselekedni, a mit ők csak követelnek és parancsolnak. Ezen szellem nélkül a varázslók nem valódi varázslók; nem birnak természetfeletti erővel és egyáltalában ténykedéseikben nem tudnak semmiféle eredményre jutni. Azért mind az, a ki magát a varázslás, kuruzslás mesterségére adja, előbb tisztába jő az ördöggel s azzal szövetséget kötvén, Ş p i r i t u ş t szerez magának.

E szellem birtokába a következő módon jut a kuruzslónő. A tyuk által elhagyott záptojást, vagy fekete jércze első tojását fehér pamutba, vagy szöszbe takarja s azt a hóna alatt hordja. Kilencz nap mulva a záptojásból c s i r k e-alakban egy ördögöcske buvik ki; ez az ugynevezett Ş p i r i t u ş. Alakra nézve eleinte kicsiny, lassanként azonban megnő; átváltozik macskává, kutyává, bakkecskévé, bolhává, nyullá, légygyé stb. A kikelt csirkét fazékkal fedett cserép-edénybe helyezik el s elteszik a szoba olyan részébe, a hol senkisem láthatja; elnevezik Gavrillának, Vaszilikának, Szarszaillának, Kicsikének stb.; mikor pedig éhes, enni kér, jó falatokkal tartogatják, vizet, dohányt és más kedves dolgokat adnak neki időnként. Az étel sótalan; sós ételt nem eszik. Ha a kuruzslónő a Ş p i r i t u ş r ó l nem gondoskodik kellőképpen, ez mindenféle módon boszantja és kinozza gazdáját, veri, álmaiban üldözi, összetöri, nyugtot nem ad, szóval ördögi módon boszulja meg magát.

Ş p i r i t u ş r a lehet szert tenni még a következő módon is. A ki ilyent akar birni, öreg boszorkányához folyamodik, kinek egyik lába már a sirban van. A vén boszorkánynék félvén a tulvilági pokol kinszenvedéseitől, igyekeznek tuladni a Ş p i r i t u ş o n, eladják tehát annak, a ki kéri; ily úton a boszorkányok lelküket még megmenthetni vélik. De

* Krakkó völgyének közepén van, néphit szerint, a f ö l d s z e m e (o c h i u l p ă m ê n t u l u i), a melyhez csak azok közeledhetnek, a kiknek Ş p i r i t u ş-ok van.

meg lehet e gonoszlelket venni a boltokban is; vannak kereskedők, a kik ilyeneket is árulnak; tollszárban tartják, mint a higanyt.

Sokan azonban akaratlanul is hozzájutnak a Spiritushoz. A kuruzslónő, ki a gonosz lélektől meg akar szabadulni, bepólálja azt értékes holmikba, pl. drága keszkenőbe, és olyan helyekre teszi ki, hol sokan járnak. Szokás az igy keszkenőbe bepólált gonoszt vásárba vinni s a hol nagy a tolongás, engedni, hogy tolvajok ellopják azt, akkor pedig gyorsan elmenekülni, eltünni. A gonosz ilyenkor a tolvajhoz, vagy a megtalálóhoz, mint uj gazdához ragaszkodik, attól távol lenni nem akar. Az uj tulajdonos többféle jelből rájő arra, hogy gonoszlélekkel van összeköttetésben, s ha azt fel akarja használni, tartozik róla ugy gondoskodni, mint a hogy a kuruzslónő gondoskodott, mert különben keservesen meglakol nemcsak ő, hanem egész családja, sőt lábas jószága is megszenvedi a gonosz szellem haragját. A haragvó szellem összetör, felforgat mindent; a gazda bármihez fogjon is, munkájának semmi eredménye nincs. Régi gazdája bőjttel, imádsággal megszabadul minden büntől, melyet a Spirituş társaságában elkövetett.

Érdekesek a szövetség pontjai az ördög és a varázslónő között. A varázslónő, mint emlitve volt, lelkét eladja az ördögnek. E percztől fogva a kuruzslónő többet nem imádkozik, nem gyónik, keresztet magára nem vethet és jót senkivel többé nem cselekedhetik, csak rosszat. Ha néha kénytelenségből jót tesz, másnak a nevében szokta tenni azt; az ördög ezt az embert aztán szerencsétlenné teszi, vagy megöli. Mindezekért cserébe kapja a Spirituşt, a ki mindenben kész szolgája szokott lenni a kuruzslónőnek. Igy, ha a varázslónő valamely ifjut messze távolból elhozat, a Spirituş egy pillanat alatt ott terem, a hol ez ifju van; seprünyélre, vesszőre ülteti, s a levegőben jő vele, a kürtőn át a szobába hurczolja a kuruzslónőhöz, a ki, mig a gonosz távol van, varázsigéket mormol s cserépedényben összekever mindenféle növényeket. A kuruzslónő parancsára szerelmeseket választ el, megöli az egyiket és a másikat arra készti, hogy mást szeressen. Házasfeleket sem kimél; jó pénzért a kuruzslónő mindent keresztülvisz a gonoszlélek segitségével, megöli a házastársak egyikét, vagy másikát; a hátramaradott pedig annak bűvkörébe jut, a kiért a gonoszlélek működni kezdett.

Ha a kuruzslónőnek haragosa van, könnyen elbánik vele, a Spirituşt egyszerüen a nyakára küldi és azt különféle módon kinozza, gyötri, vagy munkájában hátráltatja, boszantja őt. A kuruzslónő megöleti, megbénitja haragosának állatjait, szemes gabonáját összezavarja, a törökbuza-kását makkal, a buzát üszökkel stb.; edényeit, eszközeit összevissza hányja, rongálja; a hiuban nyávog, mint a macska, lánczokat csörget, lármát csap, hogy iszonyu hallani. Ez sem elég; belekap az ember hajába, szakállába; összetépi; állkapczáját kiveszi helyéből, szemét kiüti vagy testi épségében másféle károkat tesz.

A Spirituş minden pénzt összegyüjt, a mivel gazdája vásárolni szokott. Egy-egy aranynyal a varázslónő oly becses tárgyakat tud vásá-

rolni, amelyek sok száz aranyat érnek s az arany mégis a zsebében marad. A Ṣpirituṣ ugyanis nem ismervén semmiféle akadályt, minden kis nyiláson beférvén, más-más alakot tudván felvenni, addig nem nyugszik, mig a gazdája által kiadott aranyat az eladó zsebéből ki nem keriti s a kurzslónőnek vissza nem adja. Innen ered a román közmondás: «a pus cel mititel codiţa pe dînsul,» a kicsike rátette a farkát; mondják ezt olyankor, mikor valami hirtelen eltünik az ember szeme elől, vagy nem kap meg valamit, a mivel a megelőző perczben járt.

E szellem mindentudó. Mindent megmond, a mi volt s a mi lesz. Jelesen megmondja, mikor volt valaki beteg, vagy mikor mi fogja érni, minek mi lesz az orvossága, mikor induljon valaki útra és mikor ne, hogy szerencsés legyen. A kuruzslónő tehát a hozzá folyamodóknak jó pénzért mindent megmond, az egész jövőt feltárja előttük, általa a gonosz szellem beszélvén. Természetes, hogy Ṣpirituṣ nélkül a varázslónő mit sem tudna; mint a többi közönséges ember, vak volna a jövőt illetőleg. Sokan, a kik már tanácsukban részesültek, az ily kuruzslónőket felkeresvén, megköszönik nekik a sok jót, mert orvosságuk használt, a kár megtérült, vagy egyáltalában tanácsuk czélra vezetett,

Nemcsak a varázslónők, de más embernek is lehet Ṣpirituṣa. A ki ilyent bir, tetszés szerint bánhatik el vele. Ugy tartják, hogy e gonoszok csak a várázslónők hatalmában veszedelmesek; más ember csak éppen saját czéljaira használja fel. Igy pl. a vadász, ha Ṣpirituṣa van, mindig vaddal tér haza; a gonosz szellem ugyanis felveri és a vadász puskacsöve elé hozza a vidéken található vadakat. Ha vagy egy vad épen elmenekül, a gonosz szellem utána iramodik és visszatériti a cső elé. Különben az ilyen vadászok fegyvere soha sem mond csütörtököt és mindig talál.

Ezekből kitetszőleg a Spiritus — román néphit szerint — az ember gondolata szerint cselekszik. Előtte nincs lehetetlenség. A szerencsés emberről, a kinek minden sikerül, a mihez csak fog, a román ember azt mondja: «are Ṣpirituṣ», (Spiritusa van).

Bárki is, a kinek Ṣpirituṣa van, s a ki lelkét e miatt az ördögnek adta el, a másvilági kinoktól megmentheti lelkét, ha már életében Istennek töredelmes vallomást tesz, ha büneiért bánkódik és többé semmiféle rosszat nem tesz. A gonoszlelken mindenek előtt túlad. Ily esetben a Ṣpirituṣ elveszti hatalmát az emberen, s a pactum, mely közte és az ördög között létezett, véget ér, megszünik. Az ember megszabadul az ördögtől s annak hatalmától. A megválásnak azonban jóval a halál előtt kell bekövetkeznie. Jaj annak, a ki nem igy cselekszik. A halálos ágyon már nem lehet az ördögtől megszabadulni. A Ṣpirituṣ már a halálos ágyon veszi hatalmába a testet és a lelket. Ilyen emberek nehezen halnak meg. A gonoszlélek mindenféle kinokkal meglátogatja, nyavalyatörés éri őket, ábrázatuk eltorzul, szájuk tajtékot ver, nyelvüket összerágják; az ágyból kiveri őket, földre teriti; szóval a

gonosz nem engedi, hogy az ily boszorkány-félék ugy haljanak meg. mint a többi tisztességes emberek, Testük temetés előtt is különféle rendkivüli dolgoknak van kitéve. Igy pl. a koporsóból kitör, a földre hull; — temetés után a házban különféle zavar áll elő; a családtagoknak nincs nyugodalmuk, mig papot nem hivnak, a ki szentelt vizzel, imádsággal elejét veszi a dolognak s a Spirituşt elüzi. Hát még a másvilági kinok! Az ilyen halottak lelkei egyenesen a pokolba mennek; a Spirituş örök hatalma alatt állanak, ő parancsol ott, mint a boszorkány parancsolt e világon nekik.

A magyarországi részekben a Spirituşról hasonló fogalmak vannak érvényben. Csakhogy itt az emberek lelküket azért adják el az ördögnek, hogy sok kincshez jussanak; hogy a földalatti kincsek a Spirituş segitségével felfedeztessenek. Haláloságyon ezen embernél a lélekért maga az ördög jelenik meg; ott áll az ágy lábánál és várja az ember kimulását. A szövetség ember és ördög között irásban köttetik, s a szerződéstől többé egyik fél sem állhat el. A Spirituş minden kivánságát teljesiti az embernek; a másvilágon azonban az ördög az úr.

A román Spiritus nem más, mint a magyar l i d é r c z, s a szláv z m o k. Mint emlitettük, a román z m e u inkább mesebeli óriás, vagy sárkány, ritkábban fordul elő lidérez jelentésben. A lidérez nem más, mint Spirituş. Miként került e szó a román nép birtokába ilyen alakban és jelentésben, tudni nem lehet. Kétségen kivül a S p i r i t u ş vég s-se magyar kölcsönvételre mutat. A latin spiritus (mozgó levegő, lélek), spiritus nigri (gonosz szellemek) magyar használata után került a románba, s a mivel ott általában a gonosz szellemeket nevezték, a román azzal egyetlen gonoszt keresztelt el.

Idegen e szellem is a román hitvilágban, inkább magyar, mint szláv, a mit onnan is következtetünk, hogy Romániában s az Al-Dunán tuli részekben e szellemről s illetőleg a szónak ily jelentéséről és alakjáról mit sem tudnak. A szótárak sem nyujtanak közelebbi meghatározásokat e tekintetben.

Magyar felfogás szerint a lidérez «valami tüzi manó, mely mint a tüzet tápláló lény, kulcslyukon is befér s a legzártabb helyeket is, csukott erszényt, ládát, a nélkül, hogy gyujtana, meglátogatja; természete a pénzhordás, gazdagitás, azért mondják a hirtelen gazdagodóra: l i d é r c z e v a n.»

Ipolyi Arnold értesitése szerint a lidérczről az általános néphit különös vonásokat tud még felmutatni, s azt mint n y o m o r é k c s i r k é t állitja elé. Igy például P. faluban egy vén asszony egyszer egy rongyos tyúkfiut látott az utczán, mi nem volt egyéb, mint lidérez; az asszony nem tudta, hogy mivel van dolga, házába vitte s a kemencze mögé tette, de mire felmelegedett, pistyegni kezdett és pistyegése között mind csak kivehetőbben lehetett hallani a szavakat: m i t h o z z a k? m i t h o z z a k? — Ugyancsak Ipolyinál találjuk, hogy az ilyen lidérez-től nem könnyen lehet szabadulni, többnyire határozott alku történik

közte és gazdája között, az utóbbi gyakran irásilag, vérével stb. kötelezi le magát, lelkét igéri oda, vele minden eledelét megosztja, sőt vérével is táplálja. A ki az ilyennek a szolgálatát elfogadja és lelkét neki adja, annak pénzt, kincset hord.

E néhány vonás is mutatja a rokonságot, mely a román Spirituş és a magyar lidérez között létezik. A magyar néphit mint önálló szellemet szerepelteti a lidérczet, mig a románban ugy találjuk, hogy az voltaképpen az ördögnek csak megbizottja, a ki csak az ördög és valamely ember között kötött szerződés alapján nyer életet; valakihez mindig tartozik és soha gazda nélkül nem fordul elő, tehát a maga kezére nem dolgozik. Cselekszik, ha parancsolnak neki, különben akcióba nem lép, csak ha személyében megbántják, ha nem adnak neki ételt s más szükségeseket. A lidérez, román felfogás szerint, mindig az emberek társaságában él, mig magyar néphit szerint lakása posványok, váromladékok, dohos, penészes helyek, s szolgálatába emberhez csak akkor lép, ha valaki felfogadja.

A román felfogás tehát ez alakon is lényeges változtatást tett. Néha mint kis ördög szerepel, mint egy drac-fióka, a kinek külön megbizása van.

Vârcolac, leggyakrabban a többes: vârcolaci van használatban, titkos lények, melyek a hold testén rágódnak s előidézik a hold fogyatkozását. A budai szótár is igy határozza meg e lényeket. Maga a szó szláv eredetü; a Balkán népei e néven ismerik a holdat elsötétitő titkos lényeket, de nevezik az ugynevezett Prikulicsokat is, a loup-garou-t, melyről már megemlékeztünk. (Vampire, un mort qui, selon l'opinion des superstitieux, sort de son tombeau pendant la nuit pour sucer le sang des vivants; — spettro, che ritorna e appare doppo la morte; .... dicitur spectrum illud ex corpore defuncti et daemone compositum.) A román felfogás e tekintetben a saját útján jár; a Prikulicsot, mint láttuk, egészen más alakban ismeri, mig a vârcolaci alatt azon titkos lényeket érti, a melyek csak a holdon rágódnak és abban fogyatkozást idéznek elő.

Az összes népek a hold fogyását bizonyos rettegéssel nézték és abból kifolyólag maguknak különféle képzeteket alkottak. Magát a holdat, annak foltjait, a népek különféle szemüvegeken át nézték; mig a hindu néphit a holdfoltokban nyúl alakot képzelt, addig a román ember pásztort látott, a mint bocskorát kiteriti. Némely nép képzelődésében arra az eredményre jutott, hogy a nap és hold, mint valóságos élő lények, egymás között folytonos harczban élnek, összeütköznek s egyik a másikát megsebesiti, ezekből származik a nap- és holdfogyatkozás. A rómaiak ilyenkor azt hitték, hogy a hold meg van sebesitve; az ég felé üszköket dobáltak, réztányérokat vertek össze és kiáltották: Vince luna! A román népnél is van egy mondás, mely hihetőleg a rómaiak mondásával kapcsolatos: Să păzească Dumnezeu luna de lupi! Őrizze meg Isten a holdat farkasoktól! Általában még az amerikai és

afrikai vad népek is holdfogyatkozáskor lármát csapnak, nyilakat ereszt-enek az ég felé, ez által a holdat kiszabaditani akarván a veszedelem-ből, mely őt fenyegeti. Mindezen balhit a hold kultuszával kapcsolatos.

Grimm összegyüjti az erre vonatkozó sok néphitet. Az Eddakban a nap és hold szalad, üldöztetve folyvást az óriásnő fiai, a két farkas Sköll és Hati által, kik ha elérik, felfalják. A hinduban Rapu és Quedu, kiktől csak Visnu védelmezi, akarják megemészteni, vagy egy kigyó ragadja meg. A chinaiaknál a nap- és holdfogyatkozást: schischi (solis devoratio) és jueschi (lunae devoratio) egy leselkedő sárkány eszközli. A magyar akként vélekedik, hogy hold-, vagy napfogyatkozáskor sár-kány halad el előttük, egy részöket befedi. Más néphit szerint a sár-kány, miután a város minden hölgyeit kipusztitotta s a táj vizeit felitta, végre a napot és a holdat is leeszi az égről. A román nép a vârcolac-ban fedezi fel a titkos lényeket, melyekről különben magának számot adni nem tud, a melyek megemésztik a holdat, s állandóan fél, hogy egyszer egészen felemésztik.

A fennebb idézett román közmondás arról tesz tanubizonyságot, hogy ezen titkos lényeket a román ember f a r k a s o k n a k tartotta és mielőtt a vârcolac szót átvette, bizonyára igy is nevezte őket. Holdbeli f a r k a s o k, a melyek semmit sem kiméltek, mindent felfaltak.

Román és magyar felfogás egymástól e tekintetben lényegesen különbözik; különbözik a holdfogyatkozásra vonatkozó nézet is. A román ember hite szerint az a titkos lény csak a holdat veszélyezteti, a nap-nak azonban nem ellensége.

A holdkultuszra, a holdfogyatkozásra s egyáltalában az azt elő-idéző lényekre vonatkozó képzeteit a román nép magával hozta ide. Kétségtelen, hogy a rómaiak hitében lelik alapjukat; a rómaiaknál is a holdfogyatkozás birt nagyobb fontossággal éppen, mint ma a román népnél.

Holdfogyatkozáskor a román ember látni véli a holdban a titkos lényeket, a mint abból falván, egyre fogyasztják. És nagy az öröm, mikor a hold megmenekül ellenségei körmei közül.

N ă l u c ă: visum visio, occursaculum, spectrum, phantasma, adpa-ritio, tünet, jelenés, látomány, tünemény; másképpen képzelődés, imagi-natio, phantasia. Maga a szó nem más, mint a szláv: nalučiti (invenire). E szó alatt a román ember bizonyos képeket ért, melyeknek keletke-zéséről magának számot adni nem tud; meghatározott alakjuk nincs. A képzelődés játszik e kérdésben nagy szerepet, különösen sötét éjjel áll elő, de nappal is mutatkozik.*

* Alsófehér vármegye mokányvidékén szoktak ilyen látományok (paterii) jelentkezni. Magas, szikár, fehérbe öltözött alakok. Jó jel, ha velök találkozik az ember.

12. Népirodalom, népköltészet.

A népirodalom két részre osztható: irottra és nem irottra. Az első részhez tartoznak a nép kedvencz olvasmányai, többnyire fordítások idegen irodalmakból, ismeretlen szerzőkkel, népies nyelven, a nép gondolkodásához mérten megirva; a másodikhoz a nép szellemi termékei, alkotásai, a melyek nem irott alakban szájról-szájra adatnak tovább és tovább, utódról-utódra; tehát a nép számára irt és a nép által termelt munkákról van tulajdonképpen szó.

Az irott népirodalom termékei beltartalmuk szerint két csoportra oszthatók: romántikus és vallásos csoportra. Az első csoport termékei: Alexandria (Nagy Sándor tettei), Varlaam és Joasaf, Syndipa, Bertoldo, Halima, Archir és Anadam, Ghenoveva, Filerot és Antusa, Fil-Buhoglinda. Nastratin Hogea, Leonat és Dorofata, Arghir és Elena stb. Kelet regéi és alakjai az «Ezeregy éj» hagyományai jobbára, a melyek a nép képzelődését a legrégibb időtől fogva maig foglalkoztatták és figyelmét lekötötték. Ezek a munkák különböző, de leginkább görög, szláv és arab csatornákon kerültek a román nép közé. Egynehány nyugoti termék is van. A vallásos népirodalom termékei a vallásos legendákat foglalja magában, u. m. Ádám és Éva, Világteremtése, Kain, Ábel és Lamech, Melhiszedek, Ábrahám, Salamon, Mózes, Jeruzsálem pusztulása, Pál apokalipsza, Vasárnap és Péntek legendája. Ide tartoznának a különböző szerencse-, álom-fejtő és időjóslási könyvek, a melyek a román nép között mindenütt nagy mértékben vannak elterjedve. A románok az apokrif irodalom ezen termékeihez a görögök és a szlávok révén jutottak; a könyvek többnyire fordítások és igen sok kiadást értek. Alsófehér vármegyében a romántikus irodalom termékeiből legelterjedtebbek: Alexandria, Leonat és Dorofata, és Arghir és Tündér Ilona; a nép legkedvenczebb olvasmánya maig is Nagy Sándor históriája.

Sokkal értékesebb reánk nézve azonban a népirodalomnak az a

része, a melynek termékeit a népszellem állitja elő, a miket egy gyüjtő név alatt foglalhatunk össze: népköltészet.

A román népköltészet igen gazdag. Egy sokat élt és sokat átélt nép közmondásaiban nemcsak bölcs lesz, de dalaiban igaz költő is. A ki a román népet csak külső története után ismeri, az szenvedéseinél fogva egyszerüen szánni fogja, de a ki belvilágát, szellemi termékeit ismeri meg, bámulni fogja. Szellemileg produkált annyit, mint a leggazdagabb, a legirigyeltebb nép. Bár természeténél, politikai helyzeténél fogva hősköltéményt nem alkothatott, de igaz, hamisitatlan közvetlenséggel dalolt; alkotásai e nemben valódi remek-müvek, gyöngyök.

A népköltészeti termék alakjára nézve vers, vagy próza. Verses termékek: a dal (doina); ének (hore); ballada (balade, cântece bătrânești); ráolvasás (descântece); kolinda (colinde); orácziό (orații); gyász-ének (bocete); tánczszó (chiuituri). Prózai müvek: mese (basme, povesti); adoma (snoave, glume, păcălituri); közmondás, példabeszéd (proverbe, zîcături); talány, szójáték (ghicituri, frânturi de limbă). A nép közmondásait és talányait is kötött beszédben közli.

A román népköltészet verstani szabályait röviden a következőkben foglaljuk össze. A román nép szabályos versszakokat (stropha) nem ismer; általában véve a versszakot két sorosnak képzeli, azért mindig pár-rimet használ. A verssor rendesen nyolcz (négy trocheus láb) tagból áll, igy:

— ∪ — ∪ — ∪ — ∪

az utolsó láb gyakran csonka. Ezt az alakot a dalnál, éneknél s részben a balladánál használja. Gyakori (a balladáknál) a hat tagu (három trocheus láb) verssor is:

— ∪ — ∪ — ∪

A trocheus lábakat nem egyszer a dactilus cseréli fel:

∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ vagy:
— ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ végre:
∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪

A nyolcz és hat szótagu verssorok a leggyakoriabbak, de azért a négy tagu verssor szintén előfordul:

— ∪ — ∪

A rhytmus hangsulyos igy:

*Zis'a mar*ca că mĕ *sco*ate
De la *cáte*, *de* la *toa*te,
De la *donĕ nu* mi *poa*te,
De la *mâ*ndra, *de* la *moar*te.

(Mondá anyám, mindentől megszabadit; kettőtől nem teheti: a rózsámtól, a haláltól.)

A verses népköltészeti termékek jobbára következő szavakkal kezdődnek:

Frunză verde, frunză verde . . .
Frunză verde . . .
Floricică floricea . . .
Viorică viorea . . .
Floare mândră . . .
Foaiă verde . . .
Foicică . . .
Verde, verde . . . — stb.

A zöld levélre, a zöld lapura, a virágra s egyáltalában valamely zöldségre való hivatkozást a román népköltészetben Hasdeu Bogdan dácziai s illetőleg dák hagyománynak tartja. Az európai népek közül csak az olaszoknál (a toskánai népdalokban) s a magyaroknál találkozunk a virágokra való hivatkozással a költemények kezdő soraiban. Az olasz igy: «Fior di cipresso, fior di scarlato; fiore di aneto» stb. (Tomaseo: «Canti populari» 1841. I. k. 132. lap); a magyarok:

Árva csihán koszoru,
Mért vagy rózsám szomoru?

vagy:

Bazsarózsa ne virágozz!
Reám, kincsem, ne várakozz!

(Kriza «Vadrózsák» 161., 178. lap.) Az olaszoknál a virág természete semmi hatással sincs a költemény alaphangjára, mig a románoknál, a magyaroknál az egyes növényhez füzött fogalmak a dal tartalmában érvényesülnek. Ha a költeményben valami hősről lesz szó, a románban a költemény a tölgy, vagy a fenyőre való hivatkozással fog kezdődni:

Frunză verde şepte brazi . . .

vagy:

Frunză verde de stejar . . .

Ha a füzfára hivatkozik:

Frunză verde sălcioară,

a költemény alaphangja bánatos lesz.

Azok, a kik nem akarnak oly messze menni a feltevésekben, mint Hasdeu, a románok szokását, hogy költeményeiben a zöld levélre hivatkozik, általában a románságnak nagy természet-szeretetére vezetik vissza. Ez a természet-szeretet azonban a románoknál általános, sőt mondhatjuk, hogy a pásztori élet a románságnál a Balkánban a legrégibb időktől fogva maig általánosabb, kifejlettebb, mint nálunk, mégis ott a zöld levélre való hivatkozást a népköltményekben a románság nem ismeri (Petrescu V.: Monstre de dialectul Macedo-Român népköltészeti része.) A balkáni román népköltemény, legyen az ének, dal, vagy

ballada, voltaképpen rimes próza, gyakran nyolcznál több tagu verssorokkal, szabályos trocheus lábakat azokban hiában keresünk. A madárvilág lényei közül a román népköltészet legtöbbet bajlódik a k a k u k k a l (cuc). A balkáni románságnál a kakuk a népköltészetben nem bir fontossággal. A frunză verde és a kakuk között pedig összefüggést látunk. Mi következik ebből? Az, hogy a frunză verde-re és a kakukra való hivatkozás nem dácziai s nem balkáni hagyomány; de a nép természet-szeretetével sincs semmi összefüggésük. Mert ha dácziai hagyomány volna s a dácziai eredetüséget fogadjuk el, akkor a Dáczián-ból levonuló tömegek magukkal vitték volna a két népköltészeti sajátságot s a balkáni románságnál is általános volna; — ha pedig a balkáni eredetüség álláspontjára helyezkedünk, akkor Maczedoniában például ismerniök kellene a két sajátságot, különben a felvonuló tömegek magukkal el nem hozhatták volna. De a nép nagy természet-szeretete sem irányadó a kérdés megbirálásánál, mert a nép, mint emlitettük, a Balkánban is a szabad természetben él, mégsem jutott eszébe sem a frunză verde, sem a kakuk.

Ez a két sajátság a román népköltészetben idegen hatás; abban a véleményben vagyok, hogy eredetét a czigány népköltészetben kell keresnünk. A román sajátos kezdő sor tökéletes másával a czigány népköltészetben találkozunk, ime:

P a t r i n o r i luludi . . .
P a t r i n z e l e n o kurmi . . .
P a t r i n z e l e n o kas parnó . . .
L u l u d i bari parni . . . stb. stb.

(L. Constantinescu B.: Limba şi literatura ţiganilor din România, Bucureşti 1878. — V. ö. Neuschotz Oswald: Moldavische Zigeuner 6. l. —)

A czigány p a t r i n z e l e n o (zöld levél), p a t r i n o r i (levelecske) és l u l u d i (virág) nem más, mint a román f r u n z ă v e r d e, f r u n z u l i ţ ă, f l o r i c i c ă. Majdnem minden czigány népköltemény ezekkel a sorokkal kezdődik. A verssorok erős rhythmikus hangsulyozással (négy trocheus láb) rendszerint nyolcz taguak. — A k a k u k a czigány népköltészetben is nagy szerepet játszik.

Ezeket tudva kombinálhatunk. A czigány nemcsak zenei, de költői tehetség is; foglalkozása: a kóborlás; szabadságszeretete nagy, mert sátor alatt vándoréletet élt. Ha sátra előtt hasalt, önkéntelenül a zöld levélre tapadt tekintete, s az benne gondolatokat támasztott. A téli zord időkben, helyhez kötötten, egyetlen vágya volt a z ö l d l e v é l, a rügyek fakadása, hogy tovább mehessen. A czigány szerencse-, jövendőmondással is foglalkozott, azért költészetében a kakuknak nagy szerep jutott. Az éneklő vándor-madarak közül először a kakuk hirdeti a természet ébredését, a többi később szólal meg. A czigány téli kényelmetlen lakásában erősen várta a kakuk megszólalását, mert akkor indulhatott útnak.

Egyetlen nép természetéhez sem tudtak a czigányok annyira

alkalmazkodni, mint a románéhoz. Ugyanabban a vallásban éltek. Erdélyben mindenütt a románsághoz lapult. A két román fejedelemségben teméntelen volt a czigány, sanyaru sorsuk miatt felénk vándoroltak. Mindenütt «oláh czigány» volt a nevük. A fejedelmi, bojári udvarokban a lantosok és az énekesek szerepét vitték. Megénekelték balladákban a fejedelmek tetteit, ellesték az urak gondolatait s szivérzelmeiket dalokba foglalták. A czigány legfőbb foglalkozása volt zenével, dallal, tánczczal felvidámitani a népet. Zenéjébe, dalába, énekébe a maga eredetiségét vitte be s azzal hatott. Bevitte tehát a frunză verde-t (patrinori, patrin) is azokba a költeményekbe, a melyeket ő termelt. Mert a frunză verde csak a dalban, a tánczszóban és a balladában fordul elő, szóval azokban a költészeti termékekben, a melyeknek költésében a czigány hatalmas részt vett. Abban a véleményben vagyok, hogy a frunză verde a román népköltészetben egyszerüen czigány hatás.

Figyelemreméltó, hogy a magyarság iránti gyülöletnek, a miről a politikában annyi szó van, a román népköltészetben nyoma nincs. Egy pár gyermekversben (Ungur bungur stb.) találkozunk a gúnyolódás hangjára. Ez arra vall, hogy az a hirdetett fajgyülölet a nép között ismeretlen.

Az egyes népköltészeti ágakkal egyenként foglalkozunk, még pedig régiségük sorrendjében. Legbővebben, mint legfontosabbról, szólunk a varázsköltészetről.

a) Varázsköltészet, kuruzslás.

A román nép ezen fogalmat: magia, többféleképpen fejezi ki nyelvében. Kifejezi a szóval vrajă, vagy vrăjiă, Miklosich (Die slavischen Elemente im Magyarischen. II. kiadás. 124. lap.) és Cihac (Dictionaire d'étym. élém. slaves stb. 464. lap) egyformán beismerik, hogy ez szláv elem a román nyelvben; a magyar varázszsal egyetemben származik az ó-szláv vražati-ból (horvátul vraž). E szó minden származékaival egyetemben, u. m. vrăjire, vrăjesc, vrăjitóre, vrăjitor, vrăjit, a román közéletben általános keletnek örvendnek.

Fărmăciă, farměc, fărmăcătură stb. szintén kifejezi a varázslást, kuruzsolást; származik pedig e szócsalád a görög: *φαρμακία*-ból, vagy jobban mondva a latin: pharmacum, avagy pharmaciából, és alkalmazzák tisztán a varázslásra, mivel a kuruzslók a varázs mesterségét rendesen valamely gyógyfű, vagy gyógyszer alkalmazásával üzik. — A fărmăca annyit jelent, mint bűvölni, megkötni, megvarázsolni valakit; sum fărmăcat, meg vagyok bűvölve, kötve, rontva.

Boscónă, többesben boscoane, bosconire, bosconitură stb. (a görög *βάσκαίνω*-ból) büvészet, varázs, varázslás, — szintén általánosan használtatik a román népnél. Boscoane szó alatt mindenféle varázslás, büvész-

kedés értetik. A bosconi annyit jelent, mint valamely varázsfogással élni, varázsolni, bűvölni, egyes bűvös igék elmondása mellett valamely gyógyszert, füvet alkalmazni; valakit büvészet útján megrontani akarni. Ezen szó a varázs összes ágaira vonatkozik, miért a magia fogalmat legjobban fejezi ki.

A nép a magia szót nem ismerni, sem valamely önalkotta szóra e tekintetben nem hivatkozhatik. Ugy a vrajă, mint a boscoane szó sokkal későbbi keletü; legrégibb a farmĕc, a mit bizonyit az a körülmény is, hogy a voroneczi kodex-ben már előfordul. (Sbiera Jon: Codicele Voroneţan. Csernovitz. 1885. — A 6. lap 10. sorában: «ceiea ce fáceá farmece» — «azok, a kik büvészettel foglalkoztak»).

Habár a nyelv nem tud e tekintetben különböztetést tenni, a vrajă, tehát a varázs, két legfőbb irányban érvényesül, jó és rossz, alkotó és rontó, tevőleges és nemleges irányban. E kettő körül csoportosul aztán minden babona, boszorkányság, kuruzslás, büvészkedés, száz meg száz fogással, eszközzel és bűvös gyógyszerrel.

Hogyha valakit magunk iránt szerelemre akarunk gyulasztani, hogyha valakinek ellenségei vagyunk s annak testében vagy jószágában kárt óhajtunk csinálni, szóval hogyha valakiben bizonyos tulajdonságokat, érzéseket akarunk kelteni, vagyonában, egészségében kárt okozni; — ettől eltekintve, hogyha valaki például kincset akar találni, magának valamely előnyt akar biztositani másnak megkárositása nélkül, az mind ide vág, erre mind külön ige és fogás van s ez képezi a varázslás egyik főrészét.

Azonban ha valakit kuruzslással, gyógyszerekkel megrontottunk, szerelemre gyulasztottunk, kárt okoztunk neki vagyonában, tejét elvettük tehenének stb. stb., akkor elővétetik a varász másik neme, a megfelelő bűvös igékkel, szereivel, összes eszközeivel, hogy a baj eltávolittassék. Tehát ily módon a baj eltávolitására iparkodunk.

E kettő együttvéve képezi aztán a románoknál az ars magicat, a büvészet mesterségét.

Az egyik rész tehát, mint a rómaiak mondták s utánuk a román szóalakok hirdetik: incantatio, megbűvölés, megigézés, a másik rész ezen állapotot megrontja, eloszlatja, a bajt néha előlegesen is elháritja.

Mikor a kuruzslónő a varázs ezen nemeit alkalmazza, tehát mindkét esetben, énekelve vagy mormogva — bizonyos igéket mond; az igy elmondott bűvös igéket, verset, a nép descântec-nek, a cselekményt magát descântare-nak nevezi, a latin decanto-ból, a mi annyit jelent, mint bűvös igéket, verset énekelve elmondani, a verset többször ismételni, azért, hogy annak hatalmánál fogva a kivánt jó vagy rossz előidéztessék.

Minden kuruzslás, bűvölés, varázslás ilyen descântec — kiséretében történik.

Ezen descântec, ráolvasás, varázsszó, átok, ének, vers együtt véve, képezi a román nép varázsköltészetét.

Az első ember bölcsőjének melegében megszületett a babona is, de az a tudat is, hogy ő külömb minden többi teremtésnél: külömb pedig gondolkodó tehetségénél, a szó-nál fogva, mely gondolatainak értelmes alakot ad. Gondulatai nem voltak világosak; az egyes tárgyakról, a természeti erőkről alkotott fogalmak nem voltak valódiak; nem tudott kibontakozni az okok és okozatok tömkelegéből, melyeket körülötte a természet napról-napra felmutatott; nem tudott indokolni; látott, de az okát kifürkészni képes nem volt — igy megszületett a balhit, a babona.

Az ember bölcsőjében ott van tehát a balhit, mely nem egyéb, mint vastag tudatlanság, az első embernyom müveltségi fokozata; de ott van a szó hatalmában való hit is.

A jóról és a rosszról az első embernyom, a történelem előtti időben, magának fogalmat tudott alkotni már. A vihar, az árviz rombolt; az ember beteg lett, fájdalmakat érzett; — avagy kitisztult a láthatár, mosolygott a nap, áldásos eső hullott le az eltikkadt földre; az ember meggyógyult; örömökben részesült; ime tehát az egyik oldalon az emberek fogalmai szerint jó és a másik oldalon a rossz. Mi, vagy ki hozza és viszi el mindezeket? Titkos erők mozgatják a felhőt, tartják fenn a világrendet s az emberiségnek ezen munka által okoznak jót avagy rosszat. Azon erő, mely a jót eredményezi, mindenesetre különbözik attól, mely a rosszat okozza; igy támadt a jó és a rossz erőben, hatalomban, szellemben való hit s az abból folyó tisztelet vagy félelem, mely mindössze, bármilyen alakban nyilvánul, végeredményében csak a jó és rossz megkülönböztetésének tudatán alapszik. A jót az ember óhajtja, kéri, igy született meg a kérés, az imádság; a rossztól irtózva, magunktól azt eltávolitani, távol tartani igyekszünk; ezen rossz erő elleni küzdelmében szintén a szó hatalmához nyúlt az első embernyom — kimondott igékkel parancsolt; vagy ismét kérésre fogta a dolgot, imádkozott; igy támadt a sok babonás szó, eskü, átok, imádság, ráolvasás, melyek utján a rosszat magától eltávolitani, elparancsolni igyekezett. A babona az emberiség ősvallása volt.

Majd erőt alkalmazott erő ellen. A természet elleni küzdelemben testében többet szenvedett az első embernyom, mint a mai. Ő nem tudott védekezni eléggé. Az első laput, mely kezeügyében akadt, rátette sebére, hogy ne lássa azt. És a seb begyógyult. Már az ember bölcsőjében felismertetett a természet egyes tárgyaiban az erő, mely egyik-másik irányban hatni, az emberre nézve pedig jót, rosszat képes eredményezni. A növényvilág egyes tárgyaiban felfedeztetett a gyógyerő. Ezen gyógyerőt hathatósabbá tette a szó hatalmában való hit.

Egyes erő erő ellen; szellem szellem ellen bizonyos szavak kiséretében indittatik harczra. A gyógyfű bizonyos szavak kiséretében alkalmaztatik, hogy hathatósabb legyen. Mind oly kezdetleges, egymásból folyó dolgok, hogy az emberiség, ha százszor születnék, százszor hasonlóan cselekednék és nem másképen.

Vehetjük a népek hitregéit rendre, hasonló felfogásra akadunk mindenütt.

Ezen mágiának alaptétele az, hogy az ember isteni, tehát magasabb származásu lény s mint ilyen hivatva van a külső természeten uralkodni. De mi által? Az élő szónak erejénél fogva.

A mágusok a szó hatalmában való hitet már bizonyos tökélyre vitték. Leghatalmasabb fegyverük a kimondott szó, az i m á d s á g volt.

Mózesnek a világ teremtéséről szóló könyvében ott látjuk az Isten és az ördög fogalmában való hitet; az Istenét, a ki világot teremt emberrel; a sátánét, a ki e felséges munkát alapjában megsemmisiteni törekszik. Ott van már a szó hatalma: «Legyen világosság!» és lett világosság.

Az emberiség a rosszak elleni harczában, az erők kutatásában, egymás ellen való felbőszitésében és alkalmazásában más és más eredményre jutott.

Kiágaznak a népcsaládok, vándorlások következnek be, megnépesül a föld, s a kiágazott népek tovább és tovább kutatva, uj, meg uj eredményekre jutnak, a melyek egymástól látszólagosan elütők, — alapjuk azonban egy, a jó és rossz szellemben, a titkos természeti erőkben, az ember isteni származásában s az igének hatalmában való hit. A nyert anyagot minden nép külön-külön dolgozta fel; a müveltség hatalmas tényezőként működik közre; a kereszténységben a legfőbb jó és rossz az Isten és ördög fogalmában nyeri tökélyét; a szó hatalmában való hit pedig a Miatyánkban, a keresztény imádságban kulminál, mely megadja a mindennapi jót és megszabaditja az emberiséget a gonosztól.

Minél magasabb müveltségi fokot értek el a népek, az imádság annál határozottabb, tökéletesebb alakot nyert. A mágusok helyébe más papok léptek, a kik, mint a mágusok, egyuttal gyógyitással is foglalkoztak; a kereszténység hirdetői, az apostolok, el nem tértek ez utról, hirdetik az Isten igéjének, imádságnak hatalmát és gyógyitanak.

A kuruzslás, a babona bölcsője, mint az emberiség bölcsője, a K e l e t, melynek czivilizációját ma is a miszticizmus jellemzi, hol ma is nagyban foglalkoznak a titokzatos természetfeletti dolgokkal. Ott születik meg minden hitvallás; ott születik az emberiség M e g v á l t ó j a, a kereszténység; de onnan jő minden kuruzslás, minden babona, a varázslás számtalan neme.

A kimondott szó, a rossznak fogalma, a nép hitében tovább és tovább fejlődik. Józsue már Izrael fiainak szemei előtt ezeket mondja: «Nap Gibeonban állj meg és hold, az Ajalon völgyében!» (Jozsue könyve 10. r. 12. v.) És megálla a nap és a hold, mig boszuját állá Izrael nemzetsége az ő ellenségein. A szó hatalmával, az igaz hit erős tudatában csodát tesz.

Végighuzódik a sátánban való hit is a zsidók egész történetén; valahányszor rossz érte Izraelt, mindannyiszor abban a körülményben kereste az indokot, hogy Isten elfordult az ő népétől, mert vétkezett.

Mindannyiszor «Sátán támada Izrael ellen» (Krónikák könyve I. 2. r. 1. v.), tehát a rossz támadt fel, mert Izrael a rossznak szolgálatába állott.

Hanem a babona, a varázs, a kimondott szóban, a gonosz erőkben való hit mindenütt ott van vagy a népek vallásával egyesülten, vagy különválva, de szorosan egymás mellett. Ugy tünik fel a dolog, mintha a vallás abból sarjadzott, abból fejlődött volna ki, a müveltség, az értelem felvilágosodása fejlesztette ezt, s a tudatlanság megtartotta azt.

A római papok kuruzslók is, a kik gyógyitással is foglalkoznak. Hatalmas fegyverük a kimondott szó, az imádság. Ott vannak Róma hitregéjében a gonosz lelkek, a daemonok. Istenhez imádságokkal fordulnak: «Te istennő, Pales! szeliditsd meg számunkra a forrásokat, azoknak istennőit s az isteneket, kik berkeinkben elszéledve járnak, ne engedd, hogy meglássuk a Driadákat, sem Diana fürdőjét, sem Faunt, a mint a mezőn nyugszik. Kergesd el messze tőlünk a betegségeket, hogy az emberek és a nyájak egészségesek legyenek!» stb. (Ovidius F. L. IV. 747—775.) — A lustratio pagorum alkalmával hasonlóan Cereshez imádságokat intéztek. Catonál (De re rust. 160.) az igézés elleni ráolvasásra akadunk, a mi egyuttal a kificzamodásra is alkalmas. «Incipe cantare: Motos, Vaeta, Daries, Dardaries, Astataries, Dissunnapiter!», melyről Ipolyi Arnold (Századok 1872. 7. lap.) ugy vélekedik, hogy imádság, a latiumi vagy sabini istenségek feledett neveire való hivatkozás, szerintünk valóságos ráolvasás.

Nincs különben a görögöknél sem. (Lásd Hirschfeld: De incantamentis et devictionibus amatoriis apud Graecos Romanosque. Regimonti, 1863.) Benne van a gonosz szellemekről és a szó hatalmában való hit. Ott vannak a jósdák, a bűbájosok; Orpheus állatokat bűvölt, Amphion lyrája megindità a sziklákat. Aristoteles a halhatatlanokat istenekre és daemonokra osztja.

Krisztus idejében a népmonda már számos daemonokról emlékezik meg, kiket varázsszavakkal és gyógyfűvel igyekeztek az emberből kiüzni. A görögök a szemmelverés (tehát igézés) ellen bűvös szavakkal védekeztek. Teognis a rodusiak ünnepeiről irt munkájában emliti, hogy Rhodus szigetén, de egyáltalában Görögországban szeptember havában a fecske imádságát, énekét szokták elénekelni, melynek megalkotását a hét görög bölcs egyikének, mások annak leányának tulajdonitották. Ezt ma is éneklik. «Megjött már, megjött már a fecske és vele a szép idő és vele a jó idő! Szép fehér, szép tiszta a begye, és háta, mint a korom, fekete. Szórj szét mi közöttünk édes bogyót tárházadból, mely annyira gazdag, és adj nekünk kis csuporba bort és egy deberkét tele turóval; de adj kenyeret és rizst is s pompás pogácsát tojásból» stb.

A rómaiak előtti időkben Dácziában, le a Balkánban lakott népek, dákok, görögök, trákok stb. istenei egyuttal büvészek is voltak. Pythagoras, Zomolxis, Dekeneus, kik azután isten számba mentek, köztudat szerint varázslók voltak, a nép főpapjai, a kik bűvös mesterségüket Egyptomban tanulták.

Dioskorides (K. u. II. század elején született), orvos Claudius alatt, mintegy 40 növény dák nevét hagyta hátra az utódokra, melyeknek gyógyhatását azon korban ismerték s bizonyára alkalmazták is a büvészek, mint orvosok. Dioskorides könyvének *(Περὶ Ἰατρικῆς Ὕλης)* ma már egész irodalma van. A mint Servius (Aen. VI. 661. és Suidas Fragm. hist. graec. IV. k. 374.) feljegyzi, a dákok bűvös italokkal éltek, s a királyok a varázslókhoz folyamodtak, hogy a népben az isteni félelmet fenntarthassák.

Eddig csak általánosságban elmondottakból megtudjuk, hogy az ember a legrégibb időktől fogva a rossz ellen szóval és szerekkel küzdött. Ezen igéknek bűvös erejében való hit sokféle babonát szült. Igy született az amulet (talizmán) is.

Különösen a hideglelés ellen szerepelt sokféle bűvös szó. Az Abracadabra, Egág, Megág, Tegág, Sator, Arepo, Tenet, Opera, Rotas féle szavak bűvös összetétele, vagy felirása foghagyma czikkre. Bűvös szó, talizmán az Abraxas. A világ összes szellemei elnevezésére szolgált. Nem egyéb, mint csodás alakkal biró kövecs, lánczon hordoztatott a nyak körül, néhol gyürübe foglalták. De hát ezeknek nincs számuk.

Ilyen büvész-ereklyék, egyes szóval, képpel, mondattal ellátva, már a legrégibb időkben előfordulnak.

A keresztény egyház szent ereklyéket ismer, a melyek minden oltárban vannak. A kereszténység első századaiban keresztényeink bűvös ereklyéje «IHTHYS» szó volt, mely a Ies. Hrist. Theou Hios Soter kezdőbetüiből lett összeállitva, s tulajdonképpeni értelme hal.

Ördögüzés. A román varázsköltészet tulajdonképpeni termékét, a mai ráolvasást — descântec — a gyógyitás és ördögüzés teremti meg.

A kereszténység megalapitója Jézus Krisztus gyógyit és ördögöket üz. Hasonlóan cselekednek az apostolok is. «Lőn pedig az, hogy a Publius atyja hideglelés és vérhas miatt igen nehezen feküdnék, kihez Pál bemenvén, minekutána könyörgött volna, kezeit arra vetvén, meggyógyitá azt.» (Apost. csel. 28. 8.) — Péter a sántának mondá: «A Názáretbeli Jézus Krisztusnak nevében mondom, kelj fel és járj!» (U. o. 3. 6.) Majd meggyógyitja a guttaütött Eneast.

«Nagy dolgokat cselekszik vala pedig az Isten Pálnak kezei által. Annyira, hogy betegekhez is vinnék, az ő testéből neki csak keszkenőjét és korszovátját és azok meggyógyulának az ő betegségekből és a gonoszlelkek kimenének belőlük.» (Apost. csel. 19. 11—12.)

Már a kereszténység is hiszi, hogy a betegség a gonoszlélektől származik az emberi testbe, honnan szent igék ráolvasásával, Istenbe vetett hittel is ki lehet üzni.

A régi keresztény egyházban az ördögüzést (exorcismus) a keresztséggel hozták kapcsolatba, miről a 255-iki kárthágói egyházi gyülekezet is tanuskodik. Minden megkeresztelendőt ugy tekintettek, mintha születésétől fogva már ördögi hatalom alatt állana, a Sátánnak tehát

ellene kellett mondani. A csecsemőre háromszor ráleheltek és nyállal illették. Ma is benne van a keresztelési formulában: «Ellene mondasz az ördögnek?» Felelet: «Ellene!»

Egyes szentekhez bizonyos betegségek ellen szokás fordulni. Szent Balázs vértanu (február 3-án) a torokfájás ellen közbenjáró. Szentelt gyertyával érinti a pap hivének torkát és mondja: «Szent Balázs közbenjárásával mentsen meg téged Isten a torokfájástól.» — Katalinhoz a fogfájás ellen szokás folyamodni, és igy tovább; mindez bizonyos igék elmondása mellett történik. Keletkeznek tehát bizonyos imádságok, bizonyos betegségek, bajok ellen és bizonyos szent személyekhez intézve. Igy támad szent Sisinius — József — legendája, vagy inkább descântec-ja a harmadik századból, mely szerint ő az ördögöt megkinozza s ettől kicsikarja a hideglelés neveit. Bogomil e legendát tovább üzifüzi, s tulajdonképpen e legendában birja eredetét a román r á o l v a s á s. (Hasdeu: Cuvinte din bătreni. II. k. 717., 175. lapokon.)

Azon körülményből, hogy a hideglelést a vizivásból gondolta megkapni a román nép, azt következtette, hogy az ördög a vizben van s elnevezte v i z b e l i ö r d ö g n e k (dracul din apă); vagy azon helyet, a honnan ő bajt kapott, az ördögtől megszállottnak hitte; tehát bizonyos igékkel ezen ördög ellen fordult, miután betegségét attól kapta. Természetes, hogy az ördög ellen a szenteket hivta segitségül, a kik hatalmasabbak, mert az Isten a legnagyobb hatalom mindenek felett.

Hogy a román népnél az ördög oly nagy szerepet játszik, annak tulajdonitható, mert az ördög-kultusz fészke tulajdonképpen a Balkán.

Itt támadt a manicheismusból egy szekta, a bogomilismus, mely egész Európa népének hitvilágára hatással volt. Bogomil a 10-ik században élt. (Zygadenos: Naratio de Bogomilis Gieseler kiadása, Göttinga. 1842. — Hasdeu: Cărțile poporane. 252. lap.) Tanai szerint Istennek két fia volt: S a t a n a i l és Mihály archangyal. Az első fellázadt s lett Sátán, minek következtében a föld és természet alakult. Ég és föld között az ember képezte a kapcsot. Következik az emberért való küzelem. Krisztus — Mihály archangyal — a földre jő, s az ördögöt legyőzi, ámde ennek cselszövénye őt a keresztfára viszi. — A bogomilok csak a M i a t y á n k o t fogadták el, bőjtöltek; csináltak maguknak imádságokat. Minden egyház egy tanitóból és 12 tanitványból állott, s mindent megvetettek, a mi a testnek tetszett. Majd mindenik apostol akart lenni, az ördögökkel itt is, ott is összeütközésbe jöttek, az ördögök ellen számos imádság keletkezik, betegségek ellen sok ráolvasás; e munkában élénk részt vettek a bizánczi irók, a kik mindenféle legendát hoztak forgalomba; igy született meg a sokféle utazás a mennybe, a pokolba; a sok imádság betegségek ellen; szóval az apokrif-irodalom megszámlálhatatlan terméke.

Hiában küzdött azok ellen az egyház. Mikor a bogomilok a kereszténységbe beleolvadtak, magukkal vitték egész hitvilágukat, könyveiket. Egész Európa hitvilágát megváltoztatta ez. Később még a papok

sem tudták, melyik könyv van eltiltva s melyik nincs. Igy látjuk a román papokat, minő Gergely is Mohácsról, eltiltott könyveket terjeszteni.

A román nép a bolgárokkal s a Balkán szláv népeivel egyetemben egy sorsnak örvendett. Őt érinté először a bogomilismus, meghóditotta s annak rabja ma is. Egyházi szertartásai között megvolt az ördögüzés — tehát gyakorolta azt. Kolostorokban szegény kalugerek ördögökkel küzdöttek, ördögök elleni imádságokon törték tehát fejöket.

Egész Európában hatalmasan lép fel Bogomillal az ördög alakja, ugy annyira, hogy Francziaországban a tizenhatodik században mintegy háromezer ördöngöst égetnek meg.

Az ördögök száma milliárdra nő; a tömjén füstje nem elegendő azok kiüzésére, miért orvosok ördögüzési recipéket irnak. Nemcsak üzik, de i d é z i k is az ördögöt, bizonyos igékkel, bizonyos szerekkel. Mindenki ellene védekezik, mindenki tőle óvakodik.

Bornemissza Péter, a ki pedig lutheránus lelkész, munkájában* (667. lap) hirdeti, hogy az «ördögök is születnek és meghalnak, de az ő életük hosszabb, mert ki 300 esztendőt, ki tovább él». «Lakóhelyük (668. lap) a pokol mélységes feneke, de ki szalasztatnak sokszor és laknak fejünk felett, hol a madarak repülnek, mint a szunyogok repülnek.» Ezen iró szerint az ördög ott van az emberi érzékekben, a látásban (755. I.), szaglásban stb. az «illetés»-ben «a sátán sokképpen vétkeztet ebben is, hogy szemeddel hunyorgass, lábaddal más lábát tapogasd» stb. Aztán vannak, «kik (649. lap) teljességgel ördögnek adták magukat, mint az éjjeljárók, bájosok, ezek sokat szenvednek az ördögök miatt, mert mint a török kinozza a maga szolgáit, az ördög is végre mindazokat elveszti, a kik neki szolgálnak.» Az ördögök «angyal, kis gyermek képébe csodát tesznek, szép tanácsot adnak» stb.

Mindezek általánosan — európaszerte — elfogadott nézetek voltak. A román nép hasonló módon gondolkozott. Boszorkányait ő is üldözte és félt tőlük. Az ördögről nála is különféle nézetek támadtak. Eredetéről, hatalmáról, lakóhelyéről különféle fogalmak keletkeztek.

A román nép uszott az áramlattal. Kolostorokban, iskolákban, templomokban külön fejezetek jutottak az ördögről való tanitásoknak. 1799. évből Giugescu kanczellár kézirata maradt fenn, mely ma már a román tudományos akadémia birtokában van (Gaster: Lit. pop, rumână. Bukarest, 1883. 264. lapon) s benne a következő P e n t r u d r a c i czimü oktatás:

T a n i t ó: Mi módon esett ki Isten kegyelméből az a csapat, melyről említést tettél, hogy ördöggé lett?

T a n i t v á n y: Lucifer, a ki feje volt azon csapatnak, mert Isten

* E tekintetben bő anyagot nyujt Richet Károly: Az ördöngösök hajdan és napjainkban czimü müve. Forditotta Erdélyi Béla. N.-Várad, 1880. Továbbá: Discours et Histories des spectes, visions stb. Páris 1605. Nemkülönben: Bornemissza Péter: Predikácziók nagy sok csodálatos kisértetekről. Sempte 1578. Egyetlen teljes példány a budapesti egyetemi könyvtárban. A megbüvölt világ, Amsterdam 1694.

kegyelme folytán fényben uszott, felfuvalkodott s székét az ég csillagaira akará helyezni, ugy, a mint Isten teszi. Ezen gőg a pokol sötétségébe taszitotta őt egész csapatával, a hol ördögök lettek, azaz fényesekből sötétek.

Tanitó: Mely napon estek le?

Tanitvány: Szerda napon!

Tanitó: Minden ördög a pokolban lakik, avagy volnának más helyeken is?

Tanitvány: Ördög van a levegőben, a földön, a tengeren, a havasok között, a föld mélységeiben, barlangjaiban, hasadékaiban, az erdőkben, pusztaságokban, vizekben, az egész föld kerekségén, az egész világon.

Tanitó: Miként neveztetik az ördög más neven?

Tanitvány: Neveztetik sokféleképpen, sárkánynak, kigyónak, méregnek, ravasz oroszlánnak, ragadozó farkasnak, gyilkosnak, hazugság atyjának stb. stb.

Tanitó: Mi az ördög kötelessége?

Tanitvány: Rosszat cselekedni, az embereket rossz cselekedetre buzditani.

Egy 1809-ki román kéziratból vesszük ki a következőket: (Gaster idézett müve 265—266. lapján.)

Kérdés: Mi van az egen — Ceriu — felül?

Felelet: Viz! Hát azon felül? Tűz. Hát azon is felül? Az Isten széke áll, melyen az Istenség ül. Hát még fennebb? Világosság.

Kérdés: Hány angyal áll Isten széke körül? Fel.: 12 millió; a hatodik, hetedik és nyolczadik csapatban számuk nincs.

Hát az egen mi van? Levegő és felhő.

Mi van a föld alatt? Viz. A viz alatt? Sötétség. A sötétség alatt? Tűz. A tűz alatt? Ott van a pokol; azon alól a tartar, mely feneketlennek mondatik.

Hány arasznyi távolban van az ég a földtől? 30,200 istenarasznyira, egy isteni arasz ezer emberi araszt tesz ki. — Hát a föld mélye mily távolban van? Ezer arasznyira.

Hány angyali csapat van az égben? Tiz. Egy csapatban volt 12,000 angyal, azonban egy csapat lehullott s megfeketedett, ördög lett és igy most már 9 maradt.

Hogy mi van a pokolban, a mennyországban? Számos kolinda, égben és pokolban való több rendbeli útazás részletesen elmondja; sőt mi több, a pokol közigazgatási szervezetéről is alapos ismertetést terjesztenek.

Ez támasztotta, ez fejlesztette a mai román ráolvasást, megtartván ősi hitéből némely dolgokat, miket szerencsésen összeolvasztott uj hitvallásának alakjaival és tételeivel.

A görög egyház zsinatai üldözték e népnél e mesterséget; egyházi törvények (Pravila bisericescă 125, 132. old.) eltiltották a népet

a ráolvasásoktól, azonban mindhiába; a nép állandóan ragaszkodott tudományához, balhitéhez. A Gyulafehérvárt 1675-ben megtartott román egyházi zsinat hasonlólag tiltóan lép fel.

Rákóczi György 1643. október 10-én a gyulafehérvári román püspököt megerősitő oklevelében a papok ördögüzési czeremóniáit betiltja, s mindenféle babonáskodást megbüntetni igér; de azért magyarok, szászok mindenféle felekezetből igénybe vették az oláh papok szolgálatát e téren.

Betegségek, varázsgyógymód. Az összes betegségeket, a megyei román nép által alkalmazott minden gyógymódot nem lehet czélom felsorolni; — csak éppen azon betegségekről s gyógymódról fogok megemlékezni, melyek a román varázsköltészettel szoros kapcsolatban vannak. Mindezen varázslatok, gyógyitási eljárások a megye minden községében kisebb-nagyobb eltérésekkel egyformák.

1, H á l y o g. (Albață.) E baj, mely a szemet támadja meg, mindenki előtt ismeretes. A ráolvasás szerint, mely a nép felfogását mutatja e tárgyban, van f e h é r, f e k e t e, v e r e s, kilenczvenkilencz-féle hályog; megfosztja az embert szemevilágától, a látástól; azonban mind a kilenczvenkilencz-félét a nép gyógyithatónak tartja, igy:

Varázslónő, a hozzá folyamodó szemére, mielőtt a nap feljőne, tehát hajnalban, kilencz napon át, naponkint kilenczszer egymásután elmondja a megfelelő ráolvasást. E közben jobb kezének két ujjával inge-ujját fogja, három ujjával pedig seprü-vesszőt és ollót tart s forgatja azokat a két szem körül, mert ha csak egy szem körül hordozza a két tárgyat, könnyen megesik, hogy a baj a másik szemet támadja meg. Közben-közben megtörli ingujjal a beteg szemet, vagy megnyalja azt és minden nyalás után a földre köp, lábával pedig rátapos. Ez alkalommal némely kuruzslónő egész seprüt használ, vagy páva-tollat, s lenvászonnal törölgeti a beteg szemet. Ha kilencz napon belül netalán el is mulik a baj, a kilencz napot meg kell tartani, nehogy az visszatérjen.

2. H ó l y a g. (Beșică.) A hólyag szintén kilenczvenkilencz-féle. Megkapható szomjuságból, éhségből, kiáltásból, igézésből, ásitásból, megrontásból; van tüzes, nagyfelületü, jó és gonosz indulatu hólyag, a mely sajog, mintha karddal szúrnák, nyilallik. Gyógyitható következőleg:

Kuruzslónő darabka vásznat szakit abból a törlőből, melylyel husvétkor a piros tojást törölte meg; kevés töményt, bazsalikomot, szent-keresztnapi marhaganét összevegyit, meggyujtja s a füstölő vászondarabot a seb körül hordozza, mialatt elmondja aztán a megfelelő ráolvasást; végül összetört barátfüvel (Taraxacum officinale, păpădie) beköti a hólyagot. A ráolvasás bármely napon elmondható; e tekintetben mégis a hétfő, szerda és péntek napokat tartják szerencséseknek. A hólyaggyógyitásnak többféle módja van. Némely nő kést használ a ráolvasás elmondásakor, azt a hólyag körül hordozza s a végén ugy a kuruzslónő, mint a beteg a földre köp; mások tűt vesznek igénybe

vagy férfiing-foltot gyujtanak meg, azzal megfüstölik a beteg részt, majd ráköpnek s az elégett vászon hamujával megkenegetik.

3. Igézet. (Diochiu). Az igézet veszedelmet hoz emberre, állatra egyaránt. Embert és állatot egyaránt meg lehet igézni. Különösen veszedelmes az a szem, mely mereven tekint és nem pillant; vagy mely felett a szemöldökszőr össze van nőve. A különösen szép, megtelt, jól táplált gyermek, ember vagy állat van kitéve az igézet veszedelmének. E baj hirtelen jő, közvetlen a tekintet után; mintha csak késsel vágnák el a jó kedvet; a gyermek állandóan sir, nyughatatlan; embernek, állatnak rendkivüli változást okoz, émelygést; az egész testben bizonyos felháborodást. Szép állatra és gyermekre köpni szokás háromszor, hogy meg ne igéztessék. «Să nu te diochez!»

Gyógymódja egyszerü. — Szenet szokás oltani («a stinge cărbuni»), a mi következőleg történik. Megkezdetlen vizet (apă neincepută) tesznek egy pohárba, a megfelelő ráolvasás elmondása alatt kilencz darab szenet dobnak bele; minden bedobott szén után a pohár felett késéllel keresztet csinálnak; a viz felületét háromszor megfujják, aztán az igy megkészitett viz egy részét a beteggel itatják meg, a másik részt kutyára, vagy száraz karó tövére dobják. A kutyát nem fogja meg az igézet, sem a száraz tárgyakat.

Hogyha a szén a pohár fenekére alá száll, akkor az igézet jelenléte bizonyos; de hogyha a viz felületén marad, akkor más baj és nem igézet forog fenn.

4. Főfájás. (Durere de cap.) E bajt minden ember ismeri. Ennek is több neme van. Mikor az embernek csak a fél feje fáj, a román nép e betegséget soare sĕc-nek nevezi; majd az agyvelő, a fő maga egészen fáj. Többféleképen kapható e baj, álomból, éhségből, ijedségből, undorból; előidézi az orbáncz is. — Leginkább azonban akkor kapható, mikor fedetlen fővel valaki a napon dolgozik; ez az úgynevezett napszurás.

Kuruzslónő következőleg gyógyitja e bajt:

Valamely favágótőke, vagy fatörzs mellől kilencz darab száraz forgácsot vesz s azokat tálban mártogatja, a melyben megkezdetlen viz van. A forgács végén alakuló vizcseppet a beteg fejére hullatja, s mondja a megfelelő ráolvasást. A megmaradó vizzel aztán megmossa az egész főt, a forgácsokat pedig eldobja olyan helyre, a hol senki sem szokott járni.

Mások a forgácsszálkákkal a szabad folyó partjára mennek s megfelelő igék kiséretében a beteg főre csepegtetik a vizcseppeket.

5. Öntés. (Fapt.) A varázslás egy neme volna, de a betegséget is e névről ismerik. Veres foltok támadnak a testen, melyekből aztán gonoszabb indulatu fekélyek lesznek. Ezen foltok kezdettől fogva sajognak, vagy viszketnek; ha pedig fekélyekké lesznek, erős fájdalmat okoznak.

E bajt gonosz indulatu emberek öntik az ember útjába. Csonka, vagy lyukas, mindenféle tisztátalan dolgokkal telt fazakat dobnak ki az útra; a ki e helyre lép, beleesik e bajba.

Gyógyitása egyszerü. A beteg fürödjék meg valamely malom alatt, a kerekek által megtört viz habjaiban ujjainak közeit mossa meg háromszor s mondja el közben a megfelelő igéket.

Ha a közelben nincs malom, megfürödhetik a beteg más folyó viz habjaiban is. A fődolog a hab s az ige, e kettőben van a gyógyerő. A folyó felé menve visszanézni, megállani, valakivel beszélni nem szabad. — Ha a beteg járni nem tud, a megkezdetlen vizet haza viszik s ott a kuruzslónő abban, megfelelő igék kiséretében, a beteget megfüröszti; a betegség háromszori lemosás után biztosan elmarad.

6. Mirigydaganat, nyakfog. (Gâlcă.) Ez a baj a torokban támad. Egyáltalában a torok-bajok nagy szerepet játszanak a román varázsköltészetben. E betegség számos neme ismeretes; az egyszerü torokfájástól a pestis mirigyig a nép mindeniket ismeri, de mindenikben bizonyos daganatot feltételez; — e daganat nagysága a négyfelé hasitott mákszemtől egészen alma-nagyságig, vagy még messzebbre halad.

Gyógyitása ez: A torkot, megfelelő igék kiséretében, sáfránynyal meghintett szalonnával kötik be, vagy megkenik azt tejfellel, vajjal, az ujjakat rajta visszafelé huzván. Leghathatósabb azonban a következő szer: kuruzslónő disznódinyét — bostan — süt; embercsontokat porrá tör s e porral behinti a megsütött tököt, mondván: «Valamint meghal az ember és többé fel nem támad, ugy pusztuljon el a daganat is, és fel ne támadjon többé, mint fel nem támad az ember sem.»

A ráolvasást különben reggel mosdatlanul, továbbá délben és este mondja el háromszor egymásután.

Némely nő, mielőtt a műtéthez fogna, ugy a mirigydaganatot, mint szintén ujjait is zsirral, ennek hiányában nyállal, keni meg. Az igék elmondása közben a daganatot csendesen megkenegeti és midőn a ráolvasás két végsorát mondja:

Nyujtózzál ki a nap felé
S hasadj meg, mint katángkóré . . .

erősen nyomja a daganatot, hogy lágyuljon.

7. Forrónyavalya, typhus. (Lingoare.) A román ember minden betegséget, a mely lázzal jár, vagy a melyben a betegnek forrósága van, nyugtalan és félrebeszél, e neven szokta nevezni.

Itt is kuruzslónő szokott fellépni. Korpaczibrére — borş —, vagy megkezdetlen vizre szokás ráolvasást mondani eldobott seprünyélből egy vesszővel, vagy sarlóval. E vizből egy részt a beteggel megitatnak; a másik részszel megmossák s csinálják ezt három napon át egymásután.

8. Orbáncz. (Orbalţ.) E baj leginkább a főt támadja meg: megdagad tőle s erős fájdalmakat okoz. A daganat rózsaszinü s hogyha megindul, a nép hite szerint hamar meggyógyul. Minden emberi testben van orbánczmag, könnyen azonban csak az szokta meg-

kapni, a ki erősen rázogatja a fejét. Felette erős betegség, s a román népnél nagy tekintélyben áll.

Az eljáró varázslónő viselt ingből vászonfoltot szakit, rátesz egy fürt hajat a beteg fejéről, egy kis fekete, vagy kékes (soha sem fehér) gyapjut, betakarja, összegombolyitja s azután meggyujtja. Azután megfüstöli vele a beteg fülét, szemét s minden testrészét, a mely fáj, elmondván ez alatt természetesen a varázsigéket.

Három bőjtnapon: hétfőn, szerdán és pénteken szokás a ráolvasást elmondani, vagy holdtöltén háromszor egymásután; az igék elmondása után varázslónő háromszor fú a betegre s ugyanannyiszor a földre köp. Mikor vége felé jár a gyógymód, jobb kezének ujjaira köp s aztán a hamuval megkeni a fájdalmas testrészeket.

Az orbánczot következőleg is gyógyitják:

Széntartó serpenyőbe két tojást tesznek a tüzhez; azután orbánczfüvet — earba orbalţului, Glachoma hederacea —, fodormentát, s másféle virágokat összefőznek; mikor a tojás meglágyult s a viz apadóban van, a kotyvalékot keserü-lapura teszik — brustur — s aztán azzal bekötik a beteget. Kinek szemét támadta meg a baj, e csomagot annak a tarkójára kötik.

A ráolvasást, melyet különben férfi is elmondhat, keresztvetés követi. E gyógymódot vasárnap sohasem, holdtöltekor szintén óvatosan kell alkalmazni.

9. Gyermek-baj. (Reul copiilor.) Tisztán gyermekeknél fordul elő, mely görcsből áll. Erősen megkinozza az apróságot; a test összezsugorodik, a száj néha tajtékzik a fájdalomtól s az arcz a szint gyakran változtatja. A gyermek erre elgyengül, néha nyomorékká lesz, sok belehal. Megkapják a bajt ijedségből, vagy ha valaki sokáig feküdt, más betegségből.

Gyógyitása ez: Az eljáró asszony serpenyőre vajat, vagy libahájat, kilencz mogyoróhagymát, mindezeket megtisztitván összetöri, a tüzhez teszi s megpiritja, a vajjal felolvasztja. Aztán olyan seprüből, melylyel a házat halott után kisepertek, ennek hiányában más seprüből is egy ágacskát vesz, s ezzel, a gyógyszer felett tartva, elmondja a szükséges bűvigéket. A gyógyszerből háromszor ad a betegnek, a maradékkal pedig megkeni egész testét, a nyaktól kezdve le a lábujja hegyéig, végre a seprüággal háromszor megtörli a gyermek ajakát, mondván: «A mint elment a halott, ugy menjen el a rossz is, és a mikor vissza fog térni a halott, akkor térjen vissza a rossz is, de még akkor sem!»

A ráolvasást háromszor mondják el egymás után és minden ráolvasás után kereszt alakjában háromszor fúnak a gyermek felett, mindannyiszor köpvén is, a fejtől a lábak felé.

Gyógyitják e bajt másképen is. Egy fazékba szártalan körfényt — ciortopolog, cioropor; Carlina acaulis —, katika sisakvirágot — toaie; aconitum napellus — tesznek a tüzhez, főzik sokáig, majd a

a levet kiöntik egy edénybe s összekeverik jól. Aztán megitatják abból a gyermeket s megmossák. Igen természetes, hogy a bűvös igék itt is szükségesek. Mikor a hold fogyni kezd, különösen hathatós e gyógymód. A lycium europaeum levében való megfürösztés szintén eredményes.

10. Nyilalás. (Săgetătură.) Gyakran megesik, hogy valaki oldalában, belsejében, vagy testének valamely más részében nyilalást érez. Jő ez sejtett, vagy ismeretlen okból.

Kuruzslónő ilyenkor kemény tárgyat vesz kezébe, vasat, kést stb., s azt a bántalmazott testrészre nyomván, elmondja a megkivántató igéket. Némelyek a műtéthez csak annyit adnak, hogy a ráolvasás elmondása után háromszor köpnek a beteg felé.

Bármely napon és időtájban lehet e gyógymóddal élni.

11. Kigyómarás. (Muscătură de şerpe.) Embert ép ugy, mint állatot érhet e baj. Fazékba, faedénybe kezdetlen vizet teszünk s abban kezeinkkel keresztalakokat csinálunk; elkezdjük mondani a ráolvasást, a viz szine felett mogyorófa ágacskát forgatván. Az igy megbűvölt vizből megitatjuk a beteget, sebét megmossuk és mind a két fülébe öntünk belőle.

A viz mindenkor tiszta forrásból merittetik, sohasem folyóból, vagy patakból. Meritès alatt az edény tartója visszaforditva tartatik.

Sokan kerités között nőtt füveket használnak e czélra, de a beteg kertjéből szedni a füvet nem szabad. — Hogyha marháról van szó, e füvet vele megétetik.

12. Megijedés. (Spăriet.) Igen gyakran előfordul, különösen gyermekeknél; álmukból felriadnak, felsirnak, felkiáltanak; vagy néha megijednek, azt sem tudni, mitől? a baj nyughatatlan lelki állapotot szerez, s ha azt rögtön nem gyógyitják, nagy bajokat s tartós betegségeket von maga után.

Ráolvasással, három nem bőjtös napon, naponként háromszor elmondva egymásután, a bajt el lehet mulasztani. Mikor a beteg alszik, leghathatósabb a bűvös imádság.

Mielőtt a varázslónő hozzáfogna a kuruzsláshoz, vászonból kis gomolyégot — şumulţ de pânză — csinál, aztán megnyujtja s megforgatja a beteg felett, megfüstölvén azzal s elmondva a szükséges igéket.

Ha valaki embertől vagy állattól ijed meg, annak hajából s illetőleg szőréből néhány szálat jó elvenni s azzal füstölni meg a beteget; ez akkor is hathatós szer, ha nincs kézügyben olyan nő, a ki a megfelelő bűvös igéket elmondja.

Több kuruzslónő ugy gyógyitja e bajt, hogy a ráolvasást, kezében seprü-ággal, a beteg hátánál mondja el, majd kereszt alakjában fú reá s mindannyiszor leköp; végre a seprü-ágat oda teszi párnája alá, hogy aludjék rajta. Biztosra veszik, hogy igy három nap alatt a beteg meggyógyul.

Mások ismét már eldobott seprűből vett ággal keresztalakot csinálnak az alvó beteg felett s háromszor egymásután mondják el a megfelelő varázsigéket. E módot leginkább este jó gyakorolni.

13. Megtevés. (Aruncătură.) — Az öntésnek egy neme, csakhogy következménye nem veres foltokban jelentkezik, hanem abban, hogy a beteg elveszti munkakedvét, gonosz érzések támadják meg, erősen beteggé lesz, mindene fáj s nem tudja okát adni, miért? Hiszik, hogy az ilyen ember utjába valamely ellensége, vagy más varázslónő varázst vetett, abba belelépett s annak következtében sulyosan beteg lett. Ez egy külön betegségnemet képez, mely az általános testi szervezetet támadja meg, elmét és testet egyaránt gyötör.

Ilyen esetekben ráolvasnak azon ruhákra, a melyekben a beteg akkor járt, mikor baját kapta. Eljárása ez: Varázslónő sulyok élével sulykolni kezdi erősen a beteg ingét, mondván a szükséges költeményt. Midőn a ráolvasás e részéhez jut:

Bujj' ki tisztátalan lélek!
Megtestesült gonosz lélek!

eldobja a sulykot; jobbkezébe szekerczét, baljába pedig kést veszen, azzal az ing bal-, ezzel pedig annak jobbujját érinti, ezeket is eldobja; azután vasvillát vesz elő kettőt, egyikkel az ing jobb-, másikkal balujját szurkálja:

Eke valamint a földet megforgatja . . .

Hosszu vassal megforgatja az inget:

Nem az inget forgatom meg,
De a varázst rontom én meg!

Itt még mind nincs vége a dolognak. Három foghagyma-czikket fűz czérnára . . . kiviszi az inget a szabadba, balkezét a jobb-, jobbkezét a balujjába dugván, tovább mondja a ráolvasást . . . majd visszatér a szobába; a foghagymás czérnára tűt fűz, azzal kereszt alakjában az inget megszurja, végig mondja a ráolvasást s igy fejezi be: «Az Atyának és a Fiunak és a Szentléleknek, amen.»

14. Hasfájás. (Babiți.) E betegségben rendesen a kis gyermekek szenvednek, mielőtt előfoguk kibujt volna. E bajban a has felpuffad, nagy fájdalmat érez; a gyermek elgyengül, elsoványodik s ha nem ápolják, belehal.

Gyógyitják igy: Kuruzslónő kilencz uj fakalánt vesz elő, egy orsót, egy kést, egy tűt, egy puliczkakeverőt, egy fenyőgalyat, egy seprüdarabot; mindezeket szorosan összeköti, hogy összeálljanak, azután vizet tölt egy csuporba, abba három ujjnyi törökbuzakását tesz; s a tüznél megfőzi. A csupor uj s annyin van megvásárolva, a mennyit a fazekas kért érte, alkudni nem szabad. Mikor a csupor főni kezd, egy kis hamut dob annak vizébe, s igy bizonyos lúg válik belőle, melyet egy mélyebb tálba kiönt. Ekkor a gyermeket arczczal lefelé tekenyőbe

fekteti le, a tálat hasa alá illeszti s elmondja a megfelelő ráolvasást. Az összekötött tárgyakkal a tál oldalát érintgeti. Kibontja az összekötött tárgyakat, a kilencz kalán hegyét belemártja a lúgba háromszor, az igy rátapadó vizcseppeket egy nagyobb kalánba csepegteti; ugyanezt teszi a többi tárgyakkal is. Az igy összegyüjtött lúgot éhgyomorra inni adják a gyermeknek.

Kilencz egymásután következő bőjtnapon csinálják ezt igy, a szükséges ráolvasást mindannyiszor kilenczszer mondván el egymásután.

E baj gyógykezelésében több fogás és szer is divatozik.

15. Marhabetegség. (Boala vitelor.) E betegségben a marhák leeresztik füleiket, könyeznek, nyáluk foly; szőrük felborzolódik, napról-napra láthatólag hitványabbak lesznek; mig lábon vannak, gyógyithatók, azután a ráolvasásnak semmi hatása nincs a betegségre.

Mindjárt a baj keletkezésekor tekenyőbe lisztet és korpát szokás tenni, egy szekerczével a ráolvasás elmondása közben, azt össze-vissza vagdalják, végre megétetik a beteg állattal. Több mint bizonyos, hogy a betegség elmulik.

16. Rossz óra. (Ceas rău.) E baj ijesztés, vagy igézet által támad. A beteg egész testében nyilalást érez, feje szédül, néha eszméletet veszit s leesik. Sokan görcsöktől szenvednek, testük összezsugorodik s szájuk tajtékzik.

Varázslónő ilyenkor kést, tűt és foghagymaczikket kér. A varázsigék elmondása alatt tűvel és késhegygyel szurkálja a beteg hátát; mig a foghagyma egy részével megkeni, a másik részét megéteti a beteggel. Közbe-közbe egy-egy pohárka jó pálinka is jót tesz.

Hétfőn, szerdán és pénteken mondják el e ráolvasást, attól kezdve, hogy a hold fogyni kezd, egészen addig, mig az egészen eltünik a láthatárról.

Némely varázslónő igy jár el:

Megkezdetlen vizben szentjakabfüvet — losnicioară, solanum dulcamara — főz; a forró vizet leszűri s bele kevés mézet tesz; aztán elmondja a ráolvasást. A beteg reggel, délben és estve egy-egy pohárnyit iszik a főzetből, egész addig, mig a hold elfogy.

Hogy ha a betegség ijesztés, vagy egyáltalában ijedés következtében támadott, varázsló asszony ilyenkor a beteg hátán, a fejtől kezdve lába felé, seperni kezd, elmondván a szükséges bűvös igéket, a melyek a bajt egészen elűzik. Aztán a földre köp s azt letapatja. Hasonlóképen tesz a beteg mellén. Igy háromszor seper s háromszor mondja el a szükséges igéket is. Végül kisepri a szobát, a küszöböt, mintha a «rossz órát» egészen kiseperné a házból.

17. Görvély. A román a megfelelő ráolvasást igy nevezi: «de cel perit»; azért a betegség neve is ez. E baj megtámadja az orrt, ugy, hogy néha az egészet kiirtja. Néphit szerint e betegség minden testben megvan, csakhogy nem fejlődik ki minden emberben.

Gyógyitása igy történik: Pohárba, vagy csuporba tejfelt — groș-

cior —, abba pedig ürömágat tesz. Elmondja aztán a szükséges ráolvasást, a tejfel felett keresztalakokat csinálván az ürömággal. Több bőjtnapon egymásután szokás ezt igy megcselekedni, a tejfellel mindannyiszor megkenvén a beteget; a gyógyulás elmaradhatatlan.

18. Csúz, köszvény-féle. E betegséget a levegőben levő gonosz szellemek — Dînsele, Jelele — okozzák. A ráolvasás e betegségnemre igy hivatik: «De Dînsele.» A rheumánál rosszabb, mert az egész testben érezhető, a beteg nem érzi fejét, kezeit, lábait. Gyógyitják a következőleg:

Varázslónő tiszta, uj faedénynyel, kenyérrel, sóval csergedező patak partjára megy. Itt megáll; szemben állván a lefolyó vizzel, három metániát csinál (keresztet vet magára, földre borulván); a kenyérből is, a sóból is bedob a vizbe s lennebb a kártyával merit a vizből, mely a kenyeren és són folyt lefelé. Felfelé menvén a patakparton, három helyen hasonlóan cselekszik. Mikor varázslónő a metániákat veti, e szókat mondja:

Csergedező patak!
Törvény elé hivlak . . .
Kenyérrel és sóval
A beteget meggyógyitsd . . .
A fejétől le a lábig.
Adj neki orvosságot,
Életet és egészséget!

Mikor ily módon edényét a patak három helyéről megmeritette, ugy, hogy senkisem látta, hazafelé tart, vissza se néz, sem szóba nem áll senkivel, mert ellenesetben az egész eljárás hatástalan volna. Hazaérvén, ráolvas a vizre bazsalikom seprücskével, kifurt ezüstpénzzel, mely a seprühez van kötve. Ráolvasás alatt kilencz darab bükkfaszenet olt a vizben. Az igy elkészitett vizből háromszor tölt aztán a beteg fejére; majd megmossa feje tetejétől lábujjhegyéig háromszor, aztán a kártyát a megmaradt vizzel falóczára, valamely szentképpel szemben, helyezi el.

Hanem itt még nem ér véget a gyógymód. Kedden hajnalban a beteg felkél, tiszta ruhát vesz magára, három metániát csinál, a kártya vizéből tilinkóalaku eszközön át iszik háromszor, a nélkül, hogy az edényt megmozditaná; azután tiszta tokkal ellátott párnára lefekszik. Ugyanezt cselekszi este is, midőn a nap leszállott. Szerdán és csütörtökön hasonlóképpen. Csütörtökön este a beteg a patak partjára megy, senkihez sem szól, sehol meg nem áll, vissza nem nézve, nem énekelve, a megmaradt vizet bedobja a vizbe, oda, a honnan az meritve volt. Azután hasonló módon tér vissza s tart hazafelé.

Ezzel a gyógymód véget ér; — ha hatása nincs, elől kezdődik.

Gyógyitják különben e bajt másképen is. Kenderáztató helyeken — toplițe — nő egy növény, — visc de baltă — tavi fagyöngy — melylyel a beteget megkenik. Ha ez sem használ, folyamodik egy másik gyógymódhoz. A kürtőn felfelé háromszor sódarabot dob ki.

Harmadikszor, a hová leesik a só, ott szenen azt megmelegiti, kezdetlen vizben megáztatja s azzal keneti meg magát egészen, vagy csak azon testrészeit, a melyek fájnak.

Még egy gyógymód. Felkeres kilencz hangyabolyt, az egyiket hangyástól megmarkolja s bedobja a zsákba; a zsák száját beköti, cseberbe helyezi el, meleg vizet tölt reá, azzal aztán magát a beteg megkeneti. A vizet patakból meritik. — A megfelelő ráolvasást, természetes, itt is elmondják.

Varázslónő azon nap, midőn a ráolvasást elmondja, bőjtöl s mielőtt hozzá fogna, keresztet vet magára s nehány metániát csinál, kezét ráteszi a beteg testrészekre, melyeket megnevez.

19. E bajhoz hasonló betegséget okoznak a tündérek — zine — szellemek, Erdélyben a maestre-k, teljesen azonos szellemek a dinsele-kkel. A zinák megtámadják szemtől szemben, vagy orvul az embert s felette rossz nyavalyát hoznak az emberi testre, mely minden idegében szenved és érzékeny. Gyógymódja egyszerü. Megkezdetlen vizben szenet szokás oltani; varázslónő elmondja a «De zine» varázsigéket, az igy megkészitett vizből a beteg iszik, azzal lemossák s meggyógyul, ha el nem hal.

A Măestrele akkor okoznak bajt, midőn az ember felett repülnek. Rettentő kinokat okoz e betegség. Ilyenkor, mert varázslónő megtudja adni a betegség okát, a «De Măestrele» ráolvasást mondja el s a következőket teszi: Fazékba vizet tesz, abban késsel többször keresztet csinál. A ráolvasás után e késsel, valamint két szalmaszállal keresztalakokat csinál a szoba padlása felé. Kilenczszer önt gyöngyre e vizből s kilenczszer megszüri a vizet szita fonákján. A szitát végig guritja a szoba földjén, s ha az, midőn megáll, felfelé áll, a betegség elmulik, különben nem.

Gyógyitják igy is: Két czikk foghagymát háttal illesztenek egymáshoz, azokra késsel keresztet vetnek; a ráolvasás végén a szoba padozatára keresztet csinálnak. Kilenczszer csinálnak igy. A beteg ekkor megharapja a két foghagyma-czikket s két darabot két fülébe tesz s ott tartja azokat huszonnégy óráig. Ugyanigy gyógyitják, ha e betegség főfájással van összekötve.

20. Tej visszatérítése. (Intoarcerea laptelui.) E bajnak csupán a tejelő állatok vannak kitéve, mint például a tehén, bivaly, kecske, juh stb. Gonosz szellemek visszatéritik, vagy elveszik a tejet; ugyanezt cselekszik a boszorkányok is. Boszorkány asszonyok födetlen fővel, egyik kezükben sajtárt tartva, egyik lábuk szürő ruhadarabbal — strecurătoare — bekötve, bizonyos szavak kiséretében az emberek aklai körül ólálkodnak s elveszik a tejet, csak épen annyit hagyván hátra, a mennyi elégséges a bornyúnak táplálkozásra.

Gyógyitják igy: Az asszony faedénybe korpát tesz, azt jól megsózza, bele barátfüvet, levisticum officinalet, baldrián-füvet tesz, összevissza vagdalja, miközben elmondja a szükséges ráolvasást. Igy teszi hétfőn, kedden és szerdán. A tehénnel is megéteti az igy elkészitett orvosságot.

21. Gonosz szellemek rátalálnak a künn legelő tehenekre, megrontják s elveszik tejüket. Ilyenkor a «de întinpinătură» ráolvasást mondják el s gyógyitják ezt is, mint fennebb ki volt mutatva.

22. A boszorkányok mindenféle betegséget zuditanak az emberek fejére. Ilyenkor üdvös gyógymód ez is: Varázsló asszony kimegy az erdőbe, valamely bokorból kihúz egy szálat tövestől s azt ugyanoda visszaülteti, gyökerével az ég felé. Ilyenkor «de intorcetură în pădure» ráolvasást mondja el, megvervén az ily formán elültetett fát egy magával kivitt sulyokkal. Ily móddal a boszorkány által okozott baj erejét veszti s elmulik.

23. Seb-gyuladás. (Obrintire.) Vászondarabra bazsalikomot göngyölitenek, e göngyöt meggyujtják, füstjével megfüstölik, hamujával pedig megkenik a sebet megfelelő bűvös szavak elmondása mellett.

24. A rögtöni, hirtelen és minden előleges ismert ok hiányában fellépő betegséget a román nép pociturának nevezi. Pociumb czöveket jelent; varázslónők, midőn valakinek rosszat akarnak csinálni, rendesen czöveket vernek a földbe és arra mondják a szükséges ráolvasásokat, bűvös igéket. A poci annyit jelent, mint czövekkel ilyen kuruzslást véghezvinni.

Gyógyitása az ilyen hirtelen beálló betegségnek ez: A patakról hozott megkezdetlen vizet edényestől főni teszi a varázslónő. Késsel, tűvel vagy orsóval, a viz felületén, keresztül-kasul piszkál, miközben elmondja a szükséges ráolvasást. E vizből inni ad a betegnek s azzal megmossa fejét, orczáját.

Még egy gyógymód. A ráolvasást elkezdik a beteg fejénél s végig haladnak egész testén a lábaujjáig; a ráolvasás történhetik három foghagyma-czikkre is, aztán levizelik s megkenik vele a beteget. Még a pálinkába is foghagymát tesznek s aztán azzal dörgölik meg a szenvedőt. Három bőjt-napon egymásután, különösen pedig a hónap vége felé, tanácsos e gyógymódot használni.

Sokan foghagymából musdei-t — foghagyma-mustot — csinálnak, ráolvasnak valamely réznyelü késsel s a folyadék egy részét a beteggel megitatják, a másik részével megmosdik.

Még egy fogás. Kuruzslónő a kutról, vagy a patakról megkezdetlen vizet hoz; otthon a vizzel telt edényt magasabb helyre helyezi el, például székre, lóczára, de asztalra soha. Késsel keresztet csinál a viz felett s kezdi a ráolvasást igy: Az atyának, fiunak, szentlélek istennek nevében — amen; az utolsó szónál kilencz égő szenet vesz, késsel azokat megvágja és a 9-től visszafelé olvasva, bedobja a vizbe. E vizből iszik aztán a beteg, a megmaradottal megmossák, mig a többit száraz karó hegyére öntik, mondván: «A mennyi viz a karó hegyén maradott, annyi rossz maradjon vissza N-ben.» Mikor az edénynyel visszatér a házba, annak száját lefelé forditja s mondja: «Nem az edényt, hanem az egészséget s a jót forditom vissza N. felé.»

De pocitură de noapte, éjjeli hirtelen rosszullét esetén, más a ráolvasás s más az eljárás is.

Foghagyma-czikket — căţel — szokás ilyenkor tű, vagy késhegygyel megszurkálni minden oldalon s titokban elmondani a szükséges igéket. Aztán az igy megkinzott foghagymát megkezdetlen vizben összetörik, abból aztán megitatják, megkenik a beteget. Ilyen gyógymóddal, a vasárnapot kivéve, bármely napon lehet élni.

25. De Samcă. E betegség rendesen az 1—4 éves gyermekeket támadja meg. A beteg erősen reszket, éjjel felriad álmából, napról-napra hitványodik. Kuruzslónő kést tartva kezében, mondja el a ráolvasást reggel, délben és estve; mindannyiszor keresztet csinál a fejtetőn, fülön, arczon, minden hajláson; a kést a beteg feje alá teszi, mely ott marad a következő ráolvasásig. Mikor meggyógyul a beteg, a kést elviszik. Samcă, mythosi alak.

26. Studeniţă. E betegségben a fog-iny rothad meg s a fogak kihullnak. Egyedüli orvossága, néphit szerint, a «de studeniţă» ráolvasás.

27. Sérülés, sérvés. (Vătămătură.) Több nemü baj ez is. Megkezdetlen vizbe iszalakot és szentjakab-füvet tesznek s megfőzik. A jól felforrt vizet leszürik valamely tálba, pohárba, mézet tesznek belé, rámondják a megfelelő bűvös imádságot, aztán megitatja a beteggel. Mások zsirral, vagy vajjal kenegetik a beteg köldökét s ez alatt mondják el a ráolvasást.

28. Daganat, tályog, kelevény. (Bubă.) Számos faja ismeretes a román nép előtt: sárga, kék, veres, kilenczvenkilecz-féle nemü és alaku létezik; van kilenczszáju, kilenczfejü, kilenczfülü daganat. Nevezik sgaibă-nak (küteg) is, a melynek Erdélyben külön ráolvasása van «de sgaibă». Rendesen késsel a kézben mondják a ráolvasást; midőn a ráolvasás e soraihoz érnek: «A földből bujtál ki, a földbe térj vissza» — a késsel keresztet csinál a földön; az igék harmadszori elmondása után háromszor fúnak a kelevényre, a kést pedig a földbe szurják, olyan helyen, a hol senki sem szokott járni. E móddal a rossz természetü kelevényt szokás gyógyitani. Néha a kelevény nem gyógyul, hanem egyik helyről a másik helyre költözik; addig kell azért űzni s addig kell ismételni a ráolvasást, a mig egészen elmulik.

29. Marjulás. (Sclintitură.) Gyógymódja egyszerü. Avas zsiradékra mondják el a «de sclintitură» ráolvasást s aztán azon zsiradékkal megkenik, meghuzzák a kimarjult kart, vagy lábot.

30. Férgek, nyüvek. (Viermĭ.) Ugy az embereknél, mint az állatoknál előfordul e baj. Mikor juhokról van szó, a ráolvasásnak (de viermĭ) csak ugy van foganatja, hogyha azt valamely juhász, vagy olyan asszony mondja el, kinek az ura valaha juhász volt.

Korán reggel bodzafához szokás menni száraz mogyoró-ággal, melylyel a ráolvasás tartama alatt folytonosan ráütnek a bodzafára.

31. Görcs. (Mătrici.) E baj megtámadja néha a beleket is, néha pedig valamely végtagot kinoz meg. Gyógyitják késsel s megfelelő

(de mătrici) ráolvasással; a gyógymód végén a kést a földbe szokás szurni.

32. Sárgaság. (Gălbănare.) Viaszpohárban levő vizre mondják el a «de gălbănare» ráolvasást s ugyanabból iszik a beteg.[1]

33. Düh. (Turbă.) Ugy az állatot, mint szintén az embert is utólérheti e baj, leginkább harapás következtében. Ha állatról van szó, korpa közé kámfort tesznek, azt mogyorófa-vesszővel összekeverik s megétetik a beteg állattal; a sebet eczettel, sóval és spiritus-pálinkával megmossák. — Hogyha pedig ember gyógyitásáról van szó, törökbuzalisztet hagymával összekevernek, abból pogácsát csinálnak, odaadják a betegnek. Háromszor mondják el a megfelelő (de turbă) ráolvasást, a sebet pedig kimossák többször a fennebb érintett szerekkel.[2]

34. Hideglelés. (Friguri.) E baj mindennapi a románoknál. Egyetlen baj ellen sem használnak annyi szert, mint ez ellen; a foghagyma, némely talizmán s ráolvasás hatásától felette sokat várnak. Ezen betegség ellen legnagyobb önvédelmet fejt ki a nép.

De nem folytatom tovább. Számos baj van még ezeken kivül, minő a farkas (muscătura lupului) s más állat harapása; mindenik megfelelő ráolvasással.

Az egyes betegségeknél használt ráolvasások, bűvös igék s imádságokon kivül vannak olyan ráolvasások is, a melyeket más eseményeknél, bűvösségeknél használnak.

Ilyen például az a sokféle ráolvasás, melyet szénoltás (stîngerea cărbunilor) alkalmával mondanak el. Ennek módjáról különben fennebb megemlékeztem. Továbbá a jövő titkainak kifürkészésénél (de ursită) különféle ráolvasás dívik. Itt a babvetés még divatban van. 41 babot különféle csomókba raknak s ha egy marad hátra, akkor bizonyosan az a bizonyos szerelmes megérkezik s elveszi az illetőt. A különféle megrontások hatásának meggyengitésére, elenyésztetésére szintén sok bűvös ige van forgalomban, melyeket a román nép «de desfăcut»-nak nevez. Az egymástól idegenkedők némely bűvös igékkel egymáshoz édesithetők.

Száz meg száz az eset, melynél a román ember ráolvasásokat, bűvös igéket használ; azoknak száma ismeretlen.

Abból a számtalan fogásból, melyet büvészet közben használnak, alig egy néhányat soroltam fel. Egyáltalában nem rendelkezem annyi térrel, hogy e tárgyat részletesebben kifejthessem.

Szükségesnek tartom azonban még a következőket elmondani.

A román népnél a betegségekre nézve kétféle gyógymód létezik: bűbájos és valódi népies gyógymód. Az előbbit bizonyos bűbájos szavak és eszközök kiséretében alkalmazzák, tehát természet-

[1] Az eddig előadott betegségekről és ráolvasásokról lásd Márián Flávián: Descântece. Szucsáva, 1886.

[2] Burada T. O călătorie în Dobrogea. Jassi, 1880.

feletti erőhöz folyamodnak, mig a népies gyógymóddal valódi, századok és ezredévek által kipróbált természeti erőket hoznak forgalomba, melyek a bajt, saját hatásuknál fogva, valóban el is oszlathatják. Fennebb meggyőződhettünk arról, hogy a betegségeknél rendesen oly szereket használ a varázslónő, melyek, köztudat szerint, annyit használnak a bajnak, mint döglött lónak a patkó. Itt a bűvös szavakban, lényekben és tárgyakban való hit a döntő.

Ennél hathatósabb a népies gyógymód, mely bizonyos természeti erővel biró növények és más szerek alkalmazásából áll. Ez szintén kifejlett a román népnél. Minden betegségnek megvan az ő gyógyszere. Köhögés ellen használja a czukorral összetört tormát, czukor helyett azonban sokszor mézet vesz igénybe a beteg; főfájásnál zöld laput tesz homlokára és tarkójára; vágásoknál pókhálót, égéseknél édes tejet s oltott mészvizet; sült hagymát különféle kelevényeknél* stb.

Ezen gyógymód alkalmazásánál, mely természetesnek is mondható, a bűvös imádságok nem szerepelnek, tehát semmiféle kuruzslás nem alkalmaztatik.

A bűbájos gyógymódnál rendesen asszonyok szerepelnek. Román fogalmak szerint az asszony jó lábon áll a gonosz szellemekkel, hisz már a paradicsombau szövetséget kötött volt velök és azóta állandó érintkezésben vannak egymással. Az asszonyról és ördögről igen sok legenda van forgalomban, melyek szerint az asszony hatalmasabb az ördögnél is. Az asszony megvénitette az ördögöt; ördög lova, mondja a közmondás és a néphit ugy tartja, hogy minden rosszat az ördög az asszony utján visz ki. — Már az 1640-ben megjelent egyházi Pravila-ban (Egyházi törvénykönyv) is az áll, hogy az ördög az asszonyok utján igen sok bajt okozott a kalugerek között, azért asszonyt csak felette öreg kalugerek gyóntassanak meg; fiatalabbak pedig ne merészeljenek effélébe elegyedni, mert őket bizonyára az ördög szokta kisérteni egy-egy asszony képében ilyen alkalmakkor.

Tehát a bűbájos mesterség az asszonyok kezében van, mert közhit szerint némely asszony igen jó lábon áll az ördöggel. Rendesen öregebbek foglalkoznak vele. Van különben olyan bűvös ráolvasás is, melyet csak férfi mondhat el.

Bármily elterjedt legyen a román nép között e foglalkozás, azért az ily kuruzsló asszonyok száma nem nagy. Két-három falura esik egy-egy valamirevaló kuruzslónő. Kontár azonban már több van, minden falura esik 4—5 is, a kik innen-onnan szedték össze ebbeli tudományukat és saját körükben alkalmazzák azt. Ezek között is bizonyos rendfokozat van. Egy-egy kuruzslónő oly nagy hirre vergődik, hogy messze földről vándorol hozzá a nép s kéri segélyét. El-ellesik a jele-

* A ki bővebben akar e tárgygyal megismerkedni, annak ajánlom Gaster M. Literatura populară română. 535—543. lap. Hasdeu: Columna lui Traian. 1872. évf., nov. füzet, 229. lapon: O notiță istorico-medicale, s ugyanettől: Cuvinte din betrâni II. k.

sebbeknek egyes fogásait, megtanulják mondásaikat, de mivel oda is szerencse kell, nem tudnak mégsem zöld ágra vergődni. E nagy hirnévre vergődő kuruzslónők felette sok és valóban hathatós gyógyszert ismernek, náluk a hocus-pocus csak mellékes, mig a kontárok a hocus-pocusra fektetik a fősulyt a gyógyszerek valódi ismerete nélkül.

Kuruzslónő maga készíti a gyógyszert és sohasem mással, vagy a beteggel.

E tudomány családról családra száll. Idegeneket beleavatni, vagy a bűvös igékre másokat megtanitani nem szabad; a ki igy idegeneknek átadja az ő tudományát, az — népies felfogás szerint — mindenféle csapástól félhet. E mesterség, a gyógyszer-készités és a ráolvasás családi titkot szokott képezni.

A valódi kuruzslónő mesterségét bizonyos lelkiismeretességgel szokta folytatni. Minden hozzá folyamodót apróra kikérdez baja felől és csak azután fog a gyógyitáshoz, midőn a baj okairól s a baj állapotjáról magának tudomást szerzett.

A kuruzslás közben használt egyes tárgyak között leggyakrabban szerepel a kés, a tű, a seprüág. Mindháromnak bizonyos jelentősége van. Seprüvel seperni szokás, igy általa a bajt is ki lehet seperni az emberi testből; mig a késsel lemetszük, tűvel megszurjuk a bajt, ugy, hogy akkor is megszabadul a beteg test kinjaitól. Különben ezen tárgyakkal ijeszteni is szokás a betegséget. Az a felfogás uralkodik, hogy a baj valamely szellem által okoztatik, melyet tűvel, késsel meg lehet ijeszteni.

Nem czélom ezuttal mindezen tárgyak jelentőségének bővebb magyarázatába bocsátkozni s összehasonlitást tenni más népek hason czélra használt tárgyaival és azok jelentőségével, - elég legyen csak felületesen érinteni, hogy a viz minden népnél a tisztitás kifejezője volt; a vizben és tüzben fedezték fel a tisztitó erőt; azért hiszi a nép, hogy a viz, bizonyos bűvös szavak elmondása mellett, képes az emberi testet mindenféle betegségektől megtisztitani.

A kuruzslásnál, különösen a megrontás eszközlésénél, használják a meggöcsözött fonalakat, a macskahányást, a degeszt, a kotlóstojás héját, sirokról a földet, kigyóbőrt, ördöghajat stb. stb.

Szerepet játszik a pökés, fuvás, nyalás, a gyurogatás, kenés, különösen a csömörnél s a marjulásnál, a lemosás stb.

A már elhasznált vizet az igézésnél például, de más esetben is, kutyára öntik, vagy olyan helyre, a hol ember és más hasznos házi állat járni nem szokott; ugy a többi varázslati eszközöket olyan helyre teszik, hogy kézbe ne kerülhessenek, mert az illetőre nézve bajt hozhat; gyakran elégetik, hogy többé egyáltalában emberi kézbe ne jussanak.

A keresztvetés majdnem minden büvészeti cselekedetnél előfordul. Ezzel az ördög hatalmát akarja a büvésznő megtörni, hogyha netalán az forogna fenn.

Nagy sulyt fektetnek kuruzslónők a visszafelé mondott számokra, felforditott edényekre, visszafelé való seprésre, a küszöbtől t. i. befelé; ezáltal a baj megtéritését, visszafordítását, a varázslat megtörését czélozzák.

Az á s i t á s előjele némely betegségnek. Ha kuruzslónő ráolvasás közben ásit, az a felfogás uralkodik, hogy a rossz őt támadta meg, azért minden ásitás után a megfelelő bűvös igéket mondja el.

Nem mindennap lehet eredményt várni a varázsigéktől. Igy például vasárnap csak kivételes esetekben szabad effélékkel foglalkozni; mig a bőjtnapok, a szerda- és pénteknapok leghathatósabban folynak be az eredményre, a holdtölte és fogyatkozása szintén hatást gyakorol reá. E szerint vannak tiltott és megengedett napok, vannak bizonyos időszakok is, a melyeket e tekintetben kimélni kell.

Varázslónő a bűvös igéket hol magában, hol hangosan, néha énekelve, mormogva mondja el, s hogyha a varázslatnak, a ráolvasásnak semmi eredményét nem látja, rendesen kimenti magát azzal, hogy valami hiba történt a ráolvasás alatt, vagy hogy maga a beteg gondolt azalatt olyas valamit, a mi a varázslati gyógymód hatását elrontotta.

Ezekből az olvasó legalább fogalmat alkothat magának azon eljárásról, melyet a román varázslónők a ráolvasások használatánál követnek.

Ráolvasások, bűvös igék. Itt közlök t ö b b ráolvasást, büvös igét. Megszokott formulák, a miket a románság igen kevés eltéréssel egyformán használ.

S z e m h á l y o g e l l e n. (De albaţă.)

Miklós jókor felkele,
Magára keresztet vete;
És elindult a háztól,
Teritett asztalától,
Útra, ösvényre, —
Vigan és épen,
Pirosan, kövéren.
De midőn ő kelme
Útnak, ösvénynek közepén lenne,
A Vintoszák és Frumoszák
Szembe jövén, megtámadták.
Leütötték,
Földre verték;
Szemét porral behintették,
Szemevilágát elvevék.
Miklós kiáltani kezde,
Abajgatott erre,
Égbe érő hanggal,
Földre csorgó könnypatakkal.
Nem hallotta senki,
Nem látta őt senki,
Csak Szüz Márja távol,
A mennyország kapujából.
Csak ő figyelte,
Csak ő észlelte,
És a nevén megszólitá,
Ezt a kérdést tevé hozzá:
«Miklós, mért jajgatsz?
Miért abajgatsz?
Égbe érő hanggal,
Földre csorgó könnypatakkal!»
«Ám hogyne jajgatnék,
Hogyne abajgatnék
Égbe érő hanggal,
Földre csorgó könnypatakkal? —
Jókor felkelék,
Magamra keresztet veték,
S elindulék a háztól,
Teritett asztalától
Útra, ösvényre,
Vigan és épen,
Pirosan, kövéren.
De midőn útnak, ösvénynek
Épen a közepén lennék, —
A Vintoszák s Frumoszák csak
Szembe jövén megtámadnak,
Levetettek, földre vertek,
Szememre hályogot támasztának,
Szemem világától megfosztának!»

Szüz Mária erre
Arany lajtorját creszt le,
S Miklóshoz közeledett,
A ki félelmében reszketett;
Megfordità őt napiránynak,
És elindulának
A Trojàn útjának,
A Jordán kútjának.

A Nap három nővére
Épen szembe jöve,
Három seprüvel,
Három gereblyével,
Három rendeléssel,
Három selyem ingelővel.
Szüz Mária őket megtalálta,
S a mint őket meglátta,
Szép selyem ruháját kitárta,
Őket megállità,
Szépen megszólità:
«Ti három nővérek,
Hová igyekeztek?»
«Megyünk, sietünk
A Trojàn útjának,
A Jordán kútjának,
Megtisztitni gaztól,
Minden iszaptól!»
«Ne menjetek arra,
A Trojàn útjának,
A Jordán kútjának,
Mert az Isten kútja
Tiszta!
Inkább pakoljatok,
Nyomban induljatok,
Megtisztitni gaztól,
A hályog-alaktól
Miklós szemeit.
Pusztitsátok el a fehér hályogot,
A fekete hályogot,
A veres hályogot,
A kilenczvenkilencz-féle hályogot,
A kilenczvenkilencz-féle alakut,
Mely ott a szemen alakult.
Keressétek meg a homlok közepén,
Az arcz felületén,
A szemöldökökben,
A szemek környékében,
A szemek világában.
De gyorsan ám,
És szaporán,
Gereblyével gereblyéljétek,
Ollóéllel mesgessétek,
Seprüvel kiseperjétek,
Körömmel kitépdessétek,
Ingujjal kitöröljétek —
A köténybe betegyétek,
A csürbe ki, elvigyétek,
Hogy a cséplők gyorsan
Lisztté törjék nyomban.
Keritésen átdobjátok,
Ökörszarvra felrakjátok,
Tengerpartra elhordjátok,
A tengerbe bedobjátok.
Ott, mint a hab, elenyésszen;
Váljék rozsda tengerköven.
Fekete eb hol nem ugat,
S veres kakas meg nem szólalt,
Hol pacsirta csak bukázik . . .
Ott vesszen el ő végképen,
Miklós szeme tiszta légyen,
Mint a nap a magas égen,
Mint az ezüst, fényes legyen.
Amen.»

(A móczok között.)

A sors, végzet ellen. (De ursită.) «Elindultak a rosszat okozó Ursiták száraz fatollakkal, vasdarabokkal és sujtó sulykokkal, — az erdőbe mentek, élő gyertyánfa gyökérrel és abroncscsal abroncsoltak, emberi alakot és szivet alkottak; a gyertyánfához verték, beabroncsolták, megkinozták. De ő (t. i. az, a ki a varázslónőhöz folyamodik), mikor magához tért, N. vénasszonyhoz (varázslónő neve) sietett s ez azt mondá neki: Ne jajgass, ne abajgass, számba se vedd, — ekevasat, lópatkót és vasnyársat ő a tüzbe tesz, a fakártyust szájával lefelé forditja, fenekére vizet tölt, és szájával azt fogja mondani: hohoho fehér urnők, fekete urnők és mindenféle viseletben járó urnők! hohoho fekete urak, fehér, zöld és kék urak! — ő a tüzes vasakat jobb kezébe veszi majd, vizbe oltogatja, földhöz verendi azokat; N. urnő házába lábaitokat be nem teszitek; az urral az ágyba le nem feküsztök, az urnőt el nem

küldítek, ügyei felett hatalmat venni nem fogtok! — hohoho fehér urak, fekete, zöld és veres urak! mikor én a vasakat a földhöz verendem, ti N. házába belépni nem fogtok, az urnővel hálni nem fogtok és hatalmat ügyei felett venni nem fogtok.»

Düh ellen. (De turbă.)

Amen, Amen!
A bűvös szó tőlem ered,
Isten anyjáé az orvosság.
Primii, Priistie,
Salimon, Samanie
Dastina.

Rossz óra ellen. (De ceas reu.)

Rossz óra hirtelen nyavalyával,
Rossz óra éles nyilalással,
Rossz óra ijedséggel;
Estvéli rossz óra,
Éjféli rossz óra,
Nappali rossz óra.
Pakolj a havasokba,
A havas-nyomorba.
Ott van a te palotád,
Felteritett asztalkák,
Töltött poharak,
Leteritett székek,
Reád várakoznak.
Ott élj!
Örökre ott henyélj!
N.-re ne legyen többé gondod,
De ha magad el nem hordod;
Hogyha el nem pakolnál,
Kilenczvenkilencz oka
Töményt vásárlok nyomba,
Megfüstöllek, megijesztlek,
Elkergetlek.
Kilenczvenkilencz fazék alá
Tüzet rakok, —
Forró vizzel leöntelek,
Forró vizzel leperzsellek.
Kilenczvenkilencz lándzsával,
Hegyével, szurójával
Megszurkállak, megijesztlek,
Elkergetlek.
Kilenczvenkilencz karóval
Megkarózlak, rádijesztek.
Kilenczvenkilencz tövis-seprüvel
Megkarmollak, elijesztelek.
Pusztulj el a Nagytengerbe, —
Mint leszáll a kő a vizbe',
Akként szállj, te rossz, a mélybe!
Ott éldegeljen,
N.-re gondot ne viseljen.
Elmenj, elpusztulj, eltünj . . .
Hol a fekete kakas nem kukorigol
S a fekete kutya nem csahol;
N. maradjon itt épen,
Miként a leszürt ezüst légyen,
A hogy Isten teremté, szépen.
Menj! távozzál! . . .
A fejnek agyvelejéből,
Az orrnak czimpájából,
Az arcz felületéből,
A szemöldökből,
A szemek pillájából . . .
A fülből, a fül alól;
A mellből, a mell alól;
A szívből, a szív alól;
Minden hajlásból,
Minden ujjból;
Minden csontból . . .
Menj, pusztulj el gyorsan!
N.-et hagyd el itt nyomban.
Pusztulj el a száraz erdőben,
A zürzavaros vizben,
Mert hogyha el nem távoznál,
A sarlóval learatlak,
A késsel felhasogatlak, —
Kalánnal felfalogatlak. —
Gereblyével meggereblyéllek,
Vasvillával felöklellek;
Keritésen átdobállak.
N. maradjon épen,
Tisztán, egészségesen,
Mint a tiszta ezüst milyen,
A hogy teremté az Isten!
Tőlem van a ráolvasás . . .
Kilencz menyecske,
Kilencz seprüvel,
Kilencz késsel;
Kilencz eldobott seprüvel . .

Adjátok ide az éles szekercét,
Hogy felvágjam a szép almát, —
Nem vágom én fel a szép almát;
Hanem N.-nek vágom el a baját,
Ki a hátából,
A melléből,
A szivéből,
A sziv alatti mellékből,
Minden hajlásból,
Minden ujjból,
Minden csontból.
A rossz elpusztuljon,
Mint tüneмény eloszoljon;
Tünjék el gyomba',
N.-re ne legyen gondja,
N. maradjon épen,
Tisztán, egészségben,
Mint a tiszta ezüst milyen,
A mint teremté az Isten . . .
Bűvös ige, az tőlem van,
Az egészség Istennél van.

Ásitás ellen. (De căscat.) Pusztulj tisztátalan! Ne ragadj hozzám, hanem eredj a pusztába s onnan többé vissza se térj!

Férgek ellen. (De viermi.) «Jó napot, bodzafa!» — «Jó egészséget, juhász!» — «Tudod-e miért jöttem ide, bodzafa?» — «Megtudom, hogyha megmondod, juhász!» — «Menj N.-hez, s estig minden férgétől megtisztitsd; mert hogyha te férgeitől meg nem tisztitnád, holnap reggel hozzád visszajövök, mielőtt a nap felkelne, itt leszek veres ekével, veres ökrökkel, veres kisbéressel és keresztül-kasul felszántalak; többé fehér virágot nem hozol, sem kékes gyümölcsöket nem teremsz! Jó egészséget, bodzafa!» — «Menj egészségben, juhász!»

Marjulás ellen. (De sclintitură.) Elindult az Isten Szent Péterrel útra, ösvényre, ment egészen a nagy folyóvizig. Az Isten keresztül ment, Szent Péter nem mehetett. «Jőjj át Péter!» — «Nem tudok, Uram! A lovam megbotlott, N.-nek keze kimarjult!» — «Mondj reá bűvös igéket!» — «Nem tudok, Uram!» — «Mondd, a mint tanitlak: «Ugy forrjon össze N. keze, a mint összeforrasztja a czigány a vasat!»

Sárgaság ellen. (De gălbânare.) Szent Mária, a kicsi; Szent Mária, a nagy, mai szent nap! Vétessék el a sárgaság, minden fájdalom, az agyvelőkből, az arcz felületéből, a fejből, a tarkóból; a szivből, a sziv alól; minden ínból, minden csontból, — s helyezkedjék el a tenger közepébe; ott pusztuljon el, ott enyésszen el; mint a tenger szele, mint a harmat a naptól, N. maradjon tisztán, fényesen, a mint az Isten-anya teremté!

Himlő ellen. (De fapt.) Szent Mária, Szent Anya, Szűz Anya! Jókor reggel felkelék, kürtöt vevék a kezembe; a kürttel kürtöltem, minden himlőt összegyüjtöttem; N.-ről leszedtem, a keritéslyukon eldobám, a Veres tengerbe behányám; kis, nagy himlő ott vesszen el, ott pusztuljon el; N. maradjon tisztán, fényesen, a hogy az Isten teremté!

Főfájás ellen. (Din de sóre.) Veres nap (a főfájást szólitja meg igy, mert e betegséget rendesen a nap okozza), sárga nap, zöld nap, kilenczvenkilencz-féle nap; bujj' ki az agyvelőből, az orrnak czimpájából, az arcz képéből, a veséből, a szivből, a májból, a lépből, minden tagból, minden hajlásból; N. maradjon épen, fényesen, a hogy Szűz Mária teremté!

Igézés ellen. (De diochiu.) Bujj' ki igézet a szemek közül, a fej agyvelejéből, az orr czimpájából, az arcz képéből, a nyak inaiból, a veséből, a szivből, a májból, a lépből, minden tagból, minden hajlásból. Hogyha tiszta, nem tiszta leány által lenne megigézve, hasadjanak meg lábikrái, hogy folyjon vére, hogy hajfonata hulljon el. N. maradjon épen, egészségesen, mint a mely órában született és édes anyja megszülte.

Bujj ki igézet a szemek közül, a fej agyvelejéből, az orr czimpájából, az arcz képéből, a nyak inaiból, a veséből, a szivből, a májból, a lépből, minden tagból, minden hajlásból. Hogyha tiszta, nem tiszta asszony igézte volna meg, hasadjanak meg mellbimbói, hogy folyjon el vére, hulljanak el hajfonatai; N. maradjon épen, egészségesen, mikor szülte az anyja s e világra született.

Bujj ki igézet a szemek közül, a fej agyvelejéből, az orrnak czimpájából, a nyaknak inaiból, a szemekből, a szemöldökökből, a fogakból, a zápfogakból, a nyelvből, a szivből, a vesékből, az ujjakból, a körmökből, minden tagból, minden hajlásból, — ugy eltünj, mint a harmat az útról; mint a hab a patakról; mint a harmat a naptól. Hogyha tiszta, vagy nem tiszta férfiu igézte volna meg, hasadjanak meg lábai, hogy folyjon ki vére, — N. maradjon épen, fényesen, mint a mikor anyja e világra szülte, olyan legyen.

Esőre. Jani, Jani, Caliani! Fogd meg az ég tartóit, nyisd ki a kapukat; inditsd meg az esőket, hogy folyjanak, mint a patak, mint a folyó, mint az ár; hogy megteljenek a kútak; a gabnák csirázzanak, a virágok és zöldségek s szénafüvek lábra keljenek; hogy megitassa a marhákat s sok legyen a kenyér.

Szárazság ellen. (De secetă.) Luga, luga, Papaluga! Bujj ki a te csuklyádból, hágj fel az égbe. — Szárazság elfusson ... vedd az ég tartóit, nyisd ki a kapukat, hogy hulljanak az esők, mint az ár, minden kertre, hogy nőjjenek a vetemények, a káposzta s minden más növény.

Szerelmi gyulasztásra. (De dragóste.) Vasárnap jókor reggel felkelék s elindulék a háztól, asztaltól, útra, ösvényre, a nagy útig; az emberek rám tekintve mondák: «Ez szép páva! nem a szép páva, mert Florika, a szeretetreméltó, a világon a legkiválóbb. Miként legkiválóbb a bazsalikom minden virág és minden illat közül; valamint a pap a templomba be nem mehet bazsalikom és izsóp nélkül, ugy nélkülem ne a legények a tánczba; mellettem a leányok ugy tünjenek fel, mint valami csókák, mint összetépett s a keritésen átdobott csókák!»

Ez szintén afféle: keddről-szerdára, szombatról-vasárnapra, csütörtökről-péntekre menő éjszakán mondja el a leány, a ki jövendőbelijét akarja megtudni, kezében övét tartja:

Övöm, kis övöm; változzál át sárkánynyá, arany pikkelyekkel, egész aranyból, huszonnégy haladó lábbal; huszonnégy szuró nyelvvel; övöm, övöcském! keresd fel jövendőbelimet! Hogyha itt a faluban, a

másodikban, a harmadik és negyedik faluban, az ötödik, hatodik, hetedik, nyolczadik, kilenczedik faluban, bárhol volna, — nyelveiddel szurd meg, a szivét keresztül nyilald, ide hozzám elhozd, pikkelyeiddel megpikkelyezd s inditsd el felém. Nem övömet szoritom én itt kalácsként, hanem jövendőbelimet hozom el járatlan útakon, városokon át szégyen nélkül, erdők között, magánkivüli állapotban; a tűt nem övembe szurom én, hanem jövendőbelim szivét szurom át.

Sérülés és sérvés ellen. (De vătămătura.) Megsértett sérülés, nagyon tüzes sérülés, ne nyerits, mint a lovak; ne zsugorodjál össze, mint a sündisznó; ne nyüzsögj ugy, mint a hal; ne csipegj, mint a fiókák; ne habozzál ugy, mint a hab; ne szakadozzál, mint a part; fogd meg köldöködet, mint a porcsfű a földet s az egynyári fűzfa. N.-re ne gondolj, menj és pusztulj el a száraz erdőben, a zavaros vizben; N. maradjon tisztán, fényesen, a mint az Isten teremtette, mint a tiszta ezüst és a szürt arany. Én adom a bűvös igét, Isten adja az egészséget!

Szénoltásra. (Stîngerea cărbunilor.) Én oltom el a hirtelen nyavalyákat, a nyilalásokat; eloltom a jajgatásokat, igézéseket, ásitásokat, az összes megrontásokat és más apróságokat; eloltom az összes rossz szemeket, rossz szájakat; hogy ne legyen szeme, miket meresszen; szája, a mivel kiábáljon — reám; eloltom, vezekellek, ne legyen reám gondja!

Nyilalás ellen. (De săgetătură.) Tisztátalan lélek, mosdatlan ördög, ne jőjj nyilalva, gyulladva, borzogatva, ne jőjj lándzsázva, feszitvén az inakat; a kinézést megrontván, a veséket bezárván; — hanem eredj elátkozott havasok közé, találni fogsz ott dühös farkasokat, szájukon bemenjetek, ott nyilaljatok; az inakat ott feszitsétek, a tekintetet ott rontsátok meg, a hust megnyilazzátok, a testet megszurjátok, a veséket bezárjátok; — N. maradjon tisztán, tisztán és fényesen, mint a leszürt ezüst, a mint adta az Isten; mint a nap tiszta időben, örökre amen!

Kelevény ellen. (De bubă. Verespatak.) Rossz kelevény! hirtelen kelevény, bajszerző kelevény, tüzes kelevény, orbánczos kelevény, kilenczvenkilencz-féle kelevény, bujj ki N. N.-ből, az agyvelejéből, arcza felületéből, szeméből, foginyéből, szemöldökéből, homlokából, orrából, orrlyukából, ajakából, fogából, zápfogából, nyakából, nyelvéből, füléből, csontjából, hajlásokból, ereiből, husából, velőjéből, hajából, körmeiből, menj a föld fenekére, a hol a kakas nem kukorikol, a fejsze nem vág, a nagy leány haját soha ki nem fonja, a lóláb nem jár, hogy N. N. maradjon tisztán, mint a tiszta ezüst, a hogy Szűz Mária lenni rendelte. Amin.

Főfájás ellen. (De soare sĕc, de durere de cap. Balázsfalva.) Zöld ember, zöld fejszével, zöld erdőbe megy, zöld fát vág, zöld halat fogott, zöld tüzet csinált, zölden sütötte meg, zölden ette meg, a hányan ettek, mindnyájan megpukkadtak, a hányan hallották, mind megsüke-

tültek. Fuss ki száraz Nap az arcz felületéből, az agy velejéből, a szem pilláiból, az orr lyukából, — hadd az embert tisztán, fényesen, mint a szürt aranyat, a hogy Szűz Mária rendelte. Amin.

*

Köteteket lehetne a román nép száján forgó ráolvasásokból, bűvös igékből és imádságokból kiállitani.

Most összehasonlitás végett ide igtatom a legrégibb (16. század) ördögűző román imádságot:

«Sedrahom és Misahom és Avednag! Megállitlak, ördög, a két világgal, melyet az Ur teremtett, a nappalnak napjával és az éjnek holdjával, hogy ne legyen rontó hatalmad a keresztények között; megállitlak Sátánördög! Jézus Krisztus Cherubinjaival és Szerafinjaival és folytonos énekkel, a mi hangunkkal, hogy váljék hasznunkra, most és mindörökkön örökké, Amen.» (Hasdeu: Cuvinte din betrâni. II. kötet 177. lap.)

Több ehhez hasonló van ujabb keletü egyházi imádságos könyvekben, melyekről Gaster, többször idézett müvének 427-dik lapján, bővebben szól.

Az egyház tehát a legrégibb időkben birt már varázslók, ördögök, gonosz szellemek ellen imádságokat.

A fennebb felsorolt ráolvasásokban a kereszténység szent alakjai mellett sok más név: Samca, Ursitele, Frumosele, Moroi, Calian, Rusalile, Papaluga, Savatina, Hurduz, Burț, Priiste, Salimon, Samanie, Dastina stb.* maradt fenn, oly nevek, melyeknek jelentőségét a nép maga részben nem ismeri. Hihetőleg pogányhitregei alakok, nevüket a nép átformálta, megváltoztatta. A n a p és h o l d, testvéreikkel, szintén szerepet visznek a román ráolvasásokban, mint istenek s illetőleg felsőbb lények. Ezen hitregei alakok a román nép eszmevilágában századok folyamán megmaradtak.

Ugy tünik fel a dolog, hogy a román nép a kereszténység összes szent alakjait eszmevilágának körébe befogadta, de nem tudott megbarátkozni azzal, hogy rossz szellem csak egy legyen, az ö r d ö g, miért pogány hitvallásának összes gonosz szellemeit ugy szólva megtartotta és azok ellen a kereszténység szentjeivel kezdett harczolni. Azért tapasztaljuk, hogy mindazon nevek, a melyekről fennebb emlitést tettem, a gonosz szellemet képviselik. Lehetnek azon nevek között legendai ördögnevek is, mert tudvalevőleg Szent Sisinius legendájában az ördögnek 19 elnevezése fordul elő, ezek: Vestița, Avezuha, Valnomia, Navadaria,

* Ezekről irt Demsusián Aron, Columna lui Traian. 1882. 136. lap. — Marianescu és Mangiuca a «Familia»-ban; Hasdeu többször emlitett müveiben; Sainean Lázár «Jelele» czimü munkájában.

Scorcolia, Miha, Tiha, Grompa, Slalo, Nicozda, Sina, Necauza, Hatav, Hulila, Ghiana, Huva, Gluviána, Prava, Samca.

A mi már most a román ráolvasás tárgyát s külalakját illeti, az nem más, mint legendaszerü rímes próza; meghatározott lábu sorokról szó sincs, varázslónő ott rimeltet, a hol teheti. Tartalmát leghivebben magyarázza meg a «de albaţă» (szemhályog ellen) czimü.

Mindenek előtt a beteg neve emlittetik s az a körülmény, hogy mikor, kitől kapta a bajt. Felsoroltatik a betegség minden neme s varázslónő gondosan figyel arra, nehogy valamely betegség neve kimaradjon, azért mondja a részletezés után a «kilenczvenkilencz-félét». — Azután segitségül jön valamely keresztény szent, rendesen Szűz Mária. A baj, betegség, gonosz szellem megijesztetik, megátkoztatik és kiüldöztetik a test minden részéből s rendesen a tengerbe, száraz erdőbe, kopár pusztaságba küldetik, a hol senki sem jár.

Ez a ráolvasás tartalma. Némely rövidebb nem bir .e tartalommal, rendesen csak egy átok, egy parancs, vagy egy imádság, mely a nép által gyakran teljes ráolvasásokból van kikapva s önállóan használva. Ezen darabok egykor a legendák alkatrészeit képezték, idővel azonban a nép ajkán külön érvényesültek s egyes alkalmakkor mint önálló bűvös imádságok használtattak. Megtörténhetett az is, hogy a kereszténység előtt a nép ajkán mozgó pogány imádságok, bűvös igék a kereszténység által egyes legendákba alkalmaztattak, beillesztettek és ez által a keresztény és pogány fogalmak egyesülve, fenntartották magukat a mai napig. Innen van az a sok pogány elem a román ráolvasásokban.

b) Kolindák (colinde).

Az igének: a colinda (kolindál, kántál), a románban többféle jelentése van. 1. Országot-világot összejár, bódorog. Lakodalmi versekben mondják: «Falut-várost össze-vissza kolindálva, nem vett minket senki számba.» 2. Karácsony előestvéjén házról-házra kolindákat elénekel. 3. Zsanol, énekelve kér: «Ne kolindálj már annyit!» 4. Valakinek a tiszteletére kolindát mond ugy, hogy az illetőnek a neve a költeményben előforduljon.

A szó kétségtelenül közvetlen a latin calendae-ből ered; — festum calendarium (*Καλανδων ἑορτή*); a görög-római kultuszban az év utolsó napjaival és illetőleg az ujévvel járó ünnepségeket, vigalmakat nevezték el igy, a melyek a támadó kereszténységben fenntartották magukat. A keresztény egyház kezdettől fogva küzdött ezen pogány szokások ellen. A truláni zsinat (691-ben) kimondja, senki se merészeljen január elsején kolindálni, a mint ezt a pogányok cselekedték; az egyház azonban e szokásokat nem tudta megsemmisiteni. Du Fresne Károly egy nyugoti kolostorban talált feljegyzés alapján idevágóan

leirja a rómaiak ezen szokásait. Ujév éjszakáján a gyermekek magukhoz szoktak venni védernyőt (védpaizst). Egyikök ijesztőnek öltözködik fel, nyakán lelógó kenyérrel. Csoportonként zajongva járják be az utczákat; betérnek minden házhoz, a védernyő körül állva, verik a dobot, az ijesztő nyávog. A házi gazda a gyermekeket illően megjutalmazza. Másnap reggel a gyermekek kettenként bejárják a házakat; ilyenféle köszöntőt mondanak: «Gaudium et laetitia sit in hac domo: tot filii, tot porcelli, tot agni.» És kivánnak minden jót még. Ez a román kolinda eredete, valamint hogy minden nép, a melynél a karácsonyi és ujévi kántálás fennmaradt, a rómaiak ezen szokásaiból meritettek.

A kolinda tehát igen régi a románok között. Marianescu Athanáz után a román köztudatba ment át, hogy a román kolindák egyes római eseményeket tartottak fenn. Igy szerinte a Jocul (táncz) czimü kolindában a sabin nők elrablása van megörökitve. Csakhogy a «Jocul» czimü kolinda eleitől végig hamisitvány; Marianescu gyártmánya. Kétségtelen, hogy a kolindákban itt-ott a római kultusz hagyományaira akadunk, két ezer év előtti események oly hű leirására azonban nem gondolhatunk.

A kolindák tárgyukra nézve két nagy csoportba oszthatók fel: vallásiakra, világiakra, illetőleg inkább ballada-kolindákra. A vallásiak: bethlehemi (viflaim), csillag (de stea), vagy más vallásos tárgyu énekek, az apostolok, egyes szentek, a szűz anya, vagy a Megváltó életéből meritve. A világiak: eke (plugșor), vadász és valakinek a tiszteletére elmondott kolindák; ez a forrás különben, a melyből a tulajdonképpeni kolindák eredtek, a mint a latin colo (-ere) (tisztel), colenda szó is mutatja.

Volt-e a népnek valami része a vallásos kolindák termelésében? oly kérdés, a mire határozott feleletet alig adhatunk. A VIII. és a IX. században a barátok és az apáczák kisebb egyházi drámákat adnak elő, mi a XI. században általánossá lesz. A bethlehem- és a csillag-kolindák eredetét ezekre az apróbb drámákra, a bibliára és az apokrif irodalom termékeire vezethetjük vissza. A románság között azok leginkább szláv, ritkábban görög kutfők után, kalugerek és kántorok (diac) révén terjedtek el. A vallásos tartalmu kolindák tehát irodalmi termékek, melyeket a nép csekély változtatásokkal betanult, elfogadott és tovább terjesztett.

A világi tárgyu kolindák termelésében a népszellem nagyobb arányokban nyilatkozik. Bár a kiválóbb férfiak dicsőitésére, tiszteletére szolgáló kolindák nagy tömege egyes egyházi férfiaktól ered, a nép azoknak a mintájára külömböző alkalmakra igen sok kolindát termelt; elárulja ezt a bennök nyilatkozó közvetlenség, népies zamat s a népies rhythmus tisztasága. Mig a vallásos kolindák biblikus eseményekre, személyekre, tárgyakra vonatkozva egyes zsoltárok versben való foglalásából állanak, a mi az egyházi férfiak szerzőségét nyiltan elárulja,

addig a világi kolindák megmérhetetlen téren mozognak, az állami, családi és társadalmi élet különféle körülményeiből fakadnak; a kidolgozás a népszellem félreismerhetetlen bélyegét viseli magán, a mint ezt az ugynevezett e k e (plugsor) kolindák fényesen igazolják. A bethlehemi játékok (irozii, viflaim), csillag-kolindák szláv csatornán kerültek hozzánk; mig a világiak jobbára népies termelések; a pogánykultusz maradványai inkább ezekben maradtak fenn. A csillag-kolindák közül az egész románság között elterjedt a «T r ĕ i c r a i u d e l a r ĕ s ă r i t» (három keleti király) kezdetü. A bethlehem-játékok kisebb drámák, előadva 4—9 személy által. A Paan Antal által fenntartott drámának 9 személye van: Herodes, Menyhárd, Gáspár, Boldizsár (keleti királyok), egy kaluger, egy angyal, egy pakulár, két katona. (Cântece de stea şi de Vicleim, Bucureşti 1830.) Ezen játékoknak számos variánsuk van; a magyarokéval majdnem azonosak.

A román kolindáknak két sajátságát kell megmagyaráznunk. A vallásos tartalmu kolindákban minden sor után ez a refrain következik: F l o r i l e d'a l b e! (Fehér virágok!) p. o.

Astă sara-i sara mare,
Florile d'albe!
Sara mare alui Crăciun,
Florile d'albe!
Când s'a născut Domnul bun,
Florile d'albe! stb.

A román ember télen nem dalol. A f r u n z ă v e r d e-re nem hivatkozik. Az egész telet majdnem bőjtöléssel tölti el, különböző alkalmakkor kolindákat, lakodalmakkor órációkat mond, mesél és találós meséket oldogat. A természet körülötte fehér; a földet fehér szemfedél boritja; a fák ágain zuzmara képében ott csillognak a fehér virágok. Tehát reájuk történik hivatkozás. Csak ezzel lehet magmagyarázni a f l o r i l e d'a l b e-t a kolindákban.

A világi tárgyu kolindának, ha az általánosságban van tartva, a személye tehát, a kinek a tiszteletére valaha el lett mondva, ismeretlen, minden egyes sor után a refrain ez:

Lerui, doamne, ler!
vagy: Leru-mi, doamne, ler!
és Lerom, doamne, ler!
Ler-oi, doamne, ler.

Ha ismert személyhez szól, akkor a név, vagy a hivatkozás reá, szolgál refrainül, igy: Miresei bune, junelui bun, domnului bun, lelioarei bune, Petre Petrolino! Malină Malinioară! stb. Gyakran mindez azonban nem refrain, hanem a kolinda kezdetén csodálkozó vagy felszólító megszólitás. Doamne ler! Ler doamne! mintha mondaná: Uram Istenem, minő paloták! vagy: Uram Istenem, adj jót! s következik a szöveg.

Ez a felszólitás sokféle magyarázatra adott alkalmat. Marianescu Athanáz szerint Ler, Aurelian császár nevének kicsinyitett alakja, «nem egyéb, mint a szeretett Aurelian császár utáni sohaj!» Mások a római laresekre vezetik vissza. Egyik magyarázat sem áll. A román kolindák semmiféle összefüggésben nincsenek Aurelian császárral, vagy korának eseményeivel. Semmiféle philologiával nem lehet rel-ből ler-t kihámozni. Egy másik magyarázathoz kell fordulnunk. Emlitettük, hogy a román kolindák erős szláv hatáson estek át. A szlávok Castor és Polluxa: Lelum Polelum (Lel, Polel). Lel név alatt pogány szláv istent ismerünk. A szláv, különösen a szerb népdalokban a «lelja le» refrain igen gyakori. A román Ler nem más, mint a szláv lel. Az l = r a románban gyakori: Coloian = Coroian, colindă = corindă, lel = ler. Nemcsak a kolindákban, de a román népmesékben és a ráolvasásokban is találkozunk Ler-rel, mint királylyal. Az azokban neki tulajdonitott szerep egészen megdönti a Marianescu felfogását; a boszorkányokat, gonosz szellemeket, betegségeket Ler király palotájába kergeti a varázslónő, mert az az ő otthona. «És ti boszorkányok, hazajáró lelkek, varázslók, igézők, pusztuljatok és menjetek Ler királyhoz, a ti palotátokba.» A «szeretett Aurelian» császárt a nép, ha utána «sóhajtana», nem tette volna a gonosz lelkek fejévé. Kétségtelen, Ler szláv mythikus alak, a kolindákban, mint a mesékben s a varázsköltményekben pedig mint gonosz szellem szerepelvén.

A vallásos tartalmu kolindák főbb alakjai: Krisztus, Szüz Mária, Péter apostol, Szent János, Ilyés próféta, Herodes, egyes angyalok, Ádám, Éva, Szent Péntek, Szent Vasárnap; főbb tárgyai: Szent Karácsony, a kereszt, a mennyország, a pokol stb. Gyakran megmagyaráz vallási titkokat; egyes hittételeket, biblikus részeket; a fákat, növényeket, egyáltalában az állatokat, tárgyakat megáldottaknak, vagy megátkozottaknak jelenti ki, a szerint, a mint jó, vagy rossz hatással voltak az egyes szent emberekre. Vannak kolindák, a melyekben a pogány mithos a keresztény elemekkel összevegyül. — Legelterjedtebb a Karácsony kolindája, melyben a keresztény vallás propagandájáról van szó. Karácsony a román tudat szerint Krisztus idejében élt, tehát az ünnepet személyesiti, a mint ez egy alábbi kolindából kitünik. — Szent Péntek kolindája nem kevésbé nevezetes. Ebben Szent Péntek elmondja, hogy ő mindenütt keresztelt, csak Herodes vára állott ellent s a vártól sokat szenved. Kéri az Atya istent, kinek trónja előtt térdepel, adna hatalmat arra, hogy a várat megtéritse. Az Isten Ilyés prófétának megparancsolja, hogy vegye kezébe a villámot s az ellenállót sujtsa le. Meg is történt, az ég sötét lett, a föld remegett, az ördögök szétfutottak, s Herodes vára bevétetvén, felvette a kereszténységet. Ebben a kolindában a római Venus és Jupiter alakjait látják szerepelni.

Ádám kolindájában a bünbeesés és a megváltás ténye van előadva. Az első ember Ádám, vétkezvén, Évával a paradicsomból kiüzetett.

Az Isten tüzeslángot helyezett a paradicsom ajtajába, hogy oda többé be ne jussanak. Ádám a paradicsom kapuja előtt keservesen zokogott, siratta a gyönyörüségek helyét és szemrehányásokat tett Évának. — Aztán neki fogott a föld munkálásához, hanem akkor a Sátán állott elő, eltiltotta őt tőle, mondván, hogy a föld az övé. Az ördög rávette Ádámot, hogy a földért adja oda maradékait, csinált téglaalaku tárgyat, Ádámmal tenyerét ráüttette, ott maradt a kötelező irás a téglán. A Sátán felkapta az irást, elvitte Palesztinába, bedobta a Jordán vizébe, rátett egy hatalmas sziklát és sok száz ördögöt csődített oda, hogy azt őrizzék. — Megszületett aztán a Megváltó, a Jordán vizében az ördögök által őrzött sziklán keresztelkedett meg s azt darabokra törte. Ádám ivadékai igy megmenekedtek az ördög hatalmától s lettek ismét részesei a paradicsomnak. — Ez a felfogás igen sok népnek a tudatába ment át.

Egy harmadik kolindában Krisztus urunk apostolainak elmondja, miből lett a szent kereszt, a bor és a buza. «Mikor a zsidók házról-házra üldöztek volna, Karácsony házában megfogtak s felfeszitettek édes-almafából készitett kereszten, lábaim és kezeim fejébe aczél- és vas-szegeket vertek. Sebeimből vér folyt, ebből lett a bor. Feladtak reám zöld inget csohányból, testem hólyag lett; a hol az övvel megszoritának, testem verejtékezett, ebből lett a szent kenet; fejemre töviskoszorut tevének, könnyeim legurultak a földre s ezekből lett a buza.»

Alsófehér vármegyében általánosan ismert «Crăciun cel bětrân» (az öreg Karácsony) kolindája. Az öreg Karácsony egyre küldi a szolgáit, hogy adjon szénát az ökröknek. A szolgák azt felelik: Hogy adjunk szénát az ökröknek, mikor a pajta ég? Karácsony öreg felesége elment, s látja, hogy az ökrökre vastag harmat hullott s alattuk szép fű támadt. — Az Isten-anya kisdedével jegenyefa alá huzódott megpihenni. A jegenye elutasitotta, mert ő és szent fia terhére vannak. Erre a Szüz-anya megátkozta a jegenyét: «Leveled soha se pihenjen, se a napon, se a sötétben, se a szélben, se a szélcsendben.» Innen a fenyőfa alá menekült, a fenyő szivesen látta, mire a Szüz-anya megáldotta, mondván: «Áldott légy fenyőfa, csináljanak belőled tárgyat, a mi a lelkeket felvidámitsa, a testnek pedig nyugodalmat adjon.»

A kolindák végsorai áldázkodást foglalnak magukban. Rendesen ez: «Adjon Isten egészségükre, az egész háznépe éljen.» A román ember szent áhitattal hallgatja a kolindákat, a melyeknek előrészét eléneklik, az utolsó áldázkodó sorokat elszavalják. A kolinda végsoraiban gyakran áll, hogy a ki a kolindát meghallgatja, annak hallgassa meg az Isten az imádságát most és mindörökké. A kolindák általában a szent énekek sorába tartoznak; dallamuk is komoly, templomias.

Mutatványul közlök egy világi és egy vallásos tartalmu kolindát magyar forditásban. A világi egy álom és annak megfejtése ime:

Barátságos laknak!
Ler, uram, Ler!
Vendégei vannak;
De a gonosz háznak
Megrögzött lakói
Ilyet soh'se látnak.
A bojár egy napon
Nyughatatlan nagyon;
Fényes ebédet ád,
Összehivja a vár
Öregét és ifját . . .
Az ebédért nem vár
Jó szót a nagy bojár.
Gyanus álmot látott,
Kéri vendégeit,
Fejtsék meg az álmot:
«Az éjjel házamban
Tiszta tó terült el,
Tükörén a sugár
Csak játszva merült el;
És partját a tónak
Aranyiv övezte;
Az iv egyik végét
Sárkányszem fedezte.
Az aranyiven tul
Sötét bokrok álltak;
S itt ága terült el
Diszes almafának.
Szép ezüst virágot
Mutatott a szélnek;
Lombos ágai közt
Gerlemadár-fészek.
A fa koronája:
Galambok tanyája;
Aljában a nádnak
Terüle el árnya.»
Erre a vendégek
Álmát igy fejték meg:
«Tiszta tó a házban:
A palotád, uram;
Az aranyiv pedig
Szerető nőd, ugy van!
A fa koronával:
Te vagy uram magad,
Az ezüst virágok:
Őszbe vegyült hajad.
Gerlemadár-fészek:
Férjhez adó lányok;
Galambtanya: ifjak,
Harczra készen állók.
És a nád az árnyba:
Vendég sokasága!»
Legyen egészsége
A ház nagy urának,
A ház asszonyának,
A ház leányának,
A deli ifjuknak
S nekünk mindnyájunknak.

A Pokol kolindájában a pokol és annak kinjai vannak leirva:

Arra le tán nem is élnek . . .
Fehér virágok!
Nincs napja a magas égnek!
Sötét mélység mindenfelől,
A fojtó lég mindent megöl.
Ott a hegyek tüzet hánynak,
Hire sincs a puha ágynak;
Ott a barlang sárkány-fészek;
Kigyó lakja s gonosz lélek . . .
A kapunál senki sincsen,
Bemehetni rajta ingyen . . .
Jó kedvéből mindazáltal
Ki se megy a kapun által.
. . . Ez a pokol rémes háza,
Gonoszlelkek éjszakája . . .
És belül kik laknak itten?
— Őrizzen meg a jó isten!
Benn a kaput ördög őrzi,
Onnan senki már nem jön ki . . .
És kik laknak a mélyiben?
— Őrizzen meg a jó isten!
Ott a rosszak lánczra fűzve,
Félig vizben, félig tüzbe',
Éhség bántja, szomj emészti,
Jó álomra mi sem készti . . .
Minden érben, minden csontban
Irtóztató fájdalom van.
És kik ők a pokolmélyben?
Őrizzen meg a jó Isten!
Azok, a kik öltek egyre,
Szitkot szórtak fel a mennyre;
A ki megcsalt jó barátot,
Jótevőnek egyre ártott;
A ki rontott más ház csendjén,
Undok bünnel megfertőzvén;
Más vagyonát egyre lopja . . .
S mi van még a pokolmélyben?
— Őrizzen meg a jó Isten!
Sok hegy rakva mind egymásra,
Rut mélységben összehányva;
Nincsen világ, csak is felhő:
A nap soha ott fel nem jő; —

Nincsen soha derült kék ég;
A tüz minden láng nélkül ég!
A sik mező puszta, sárga,
Száraz kövek patak-ágyba', —
Nincsen madár, virág sincsen,
Égő parázs, puszta minden,
— Őrizzen meg a jó Isten!
Adjon Isten egészséget,
S éltesse a házi népet.

A kolindák eléneklésével járó megyei szokásokkal kell még megismerkednünk.

A kolindák főnapja karácsony estéje (moş-ajun). A kolindálás többféle neme divik ekkor. Ilyenkor járnak a jászollal (viflaim), melynek belsejében Herodes kertje, háza és trónja látható; a trón két oldalán bábu-katonák, vagy másféle alakok állanak. A nagy bőjtben elkészitik a jászlat, megtanulják az azzal járó énekeket, rendesen a nagyobb gyermekek. Karácsony estvéjén megvilágitják a jászlat, csengetyü-szó mellett lépnek be minden házhoz, megkérdezik: «Slobod e a colinda?» Ha engedélyt kapnak, eléneklik és eljátszák az ismeretes kis drámákat. Ha nem nyernek engedélyt, tovább mennek. Sokan azonban csak egy botra erősitett, papirból készitett és kivilágitott csillaggal (stea) járnak kolindálni, a csillag-kolindákat is rendesen a házban szokták elénekelni. Egy-egy másik csoport az ablak előtt áll; megkopogtatják az ablakot, megkérdezik, szabad-e kolindálni; engedély esetén elénekelnek az ablaknál egy kolindát. A kolindálókat megajándékozzák pénzzel, kalácscsal (covrigi), dióval, néhol kolbászszal, füstölt husnemüekkel. Megyeszerte ez a kolinda-szokás.

A móczok között Abrudbánya vidékén karácsony szombatján a a bizăra-val szokás járni. A bizără szines papirokkal felékesitett vessző; azokat, a kik azzal járnak, bizărăi, vagy piţărăi-nak nevezik. Ezek rendesen kisebb gyermekek 7—10 évig, a kik karácsony szombatján már reggel 4—8-ból álló csoportokban nagy lármával járják be a falut, a házakhoz igy köszöntenek be: «Bur ajurul lui Crăciun!» (Jó karácsony előnapját!), mikor kilépnek: «Noi eşim Dumnezeu întră!» (Mi kilépünk, az Isten belép!) Köszöntőjük a következő: «Jó reggelt, Ajun, reggele! Jobb a karácsony reggele, a legjobb Isten reggele! Bárányok, bárányok, malaczkákkal; fuss utánuk, bátya! Adjatok mogyorót, mert az jobb; diót, diót, mert az édesebb; kalácskákat, mert puhábbak!» Mikor a gazda megajándékozza őket, az egyik igy áldázkodik: «A hány zsindely van a gazda fedelén, annyi arany legyen az asztalán!» Romániában hasonló szokás divik, a pizară-t ott sorcova-nak hivják. A kisebb gyermekek ily módon estig szoktak kolindálni. Ez a szokás nagyon hasonlit a rómaiak Du Fresne Károly által fennebb leirt szokásaihoz.

Az est beálltával a móczok között a nagyobb legények, kikhez egy-egy fiatalabb házas is csatlakozik, szoktak kolindálni. Dob-, furulya- és hegedüszó mellett járják be az utczákat; benyitnak az egyes gazdákhoz és elmondanak különféle kolindákat, köszöntőket, tréfás verseket, A dobot fenyőfából e czélra készitik arasznyi oldalokkal, kis cseber-

alakra, a melyre kutyabőrt feszitenek. Éles hangja félóra járásnyira is elhallszik.

Nemcsak a havasalji mokánok között, de megyeszerte karácsony elsőnapján, a templomból való kijövetel után, a t u r c a-val, vagy a hogy Gyulafehérvár vidékén nevezik, ţ u r c a-val szoktak a legények kolindálni. A t u r c a szarvasfej-alakra fából van kifaragva; szarvait különféle pántlikákkal, gyöngyökkel ékesitik fel, füleire csengetyüket raknak. Az alsó állkapocs a nyakhoz zsinegekkel van megerősitve ugy, hogy huzásra az állkapocs a felsőhöz ütődik és kelepel, a fej tetszés szerint mozgatható is. A fej egy vastagabb bothoz van megerősitve. A nyaktól lefelé különféle szőnyegekből női köntös-félébe öltöztetik, a melyre selyem keszkenőket és gombos szijakat kötnek. A t u r c a-táncoltató a köntös alá búvik, a botra támaszkodván, a turca négylábunak látszik. Ahhoz, hogy valaki a turcat tánczoltassa, nagy ügyesség kell. Ezért ehhez nagyobb előkészület is szükséges.

Karácsony bőjtjén a legények összegyülnek valamelyik gazdához, kolindákat tanulnak. Rendesen van furulyás és hegedüs is a társaságban. Az ügyesebb tánczosok, könnyebb testmozdulatokhoz szokott legények közül kiválasztanak kettőt a turca tánczoltatására. A kellékeket kikölcsönzik. Karácsony szombatján megalakulnak. Reggel összegyülnek a gazdánál, mulatoznak; választanak maguk közül b i r ó t (birău), a ki rendet tartson, k o r c s m á r o s t (crăşmar), a ki ételről és italról gondoskodjék, egy v o r n i c o t, három l o v a t (cai) a legények ügyetlenebbjei közül, ezek hátukon czipelik a kapott ajándékokat. A karácsonyi mise után elindulnak, kalapjuk fagyöngy bokrétával felékesitve, a zenészszel s a turcaval. Először felkeresik az előkelő, azután a közép gazdákat, utoljára a szegényebb sorsuakat. Megállnak a kapu előtt, kettő közülök bemegy megkérni a gazdát, engedné meg a kolindálást. Engedély esetén két csoportra oszolnak, az ablak előtt felváltva éneklik a kolinda versszakait, azalatt a turca összejárja az udvart s különféle bolondságot csinál. Az ének végén a legények a turcaval a házba lépnek, ott tánczol a turca. A táncz oly fárasztó, hogy a két legény egyre váltakozik. Az asztalon áll az ajándék, rendesen: nagy kalács, disznóhus, flaskó bor és egy forint. A táncz végén a vornic az asztal mellé áll, elmondja a ház tagjaira a köszöntőt. A vége ez: «Az Isten (a gazdát) égi kegyelmével áldja meg, sok évekig eléljen. No legények! mindnyájan kiáltsuk: nagy köszönet, nagy köszönet!» Ezután megtánczoltatják a házi asszonyt, a leányt, még a szolgálót is, ha van.

A turca bolondságai közé tartozik rendet csinálni, ha a háztájt rendetlenségben találja. E miatt sok gazda sértve érzi magát és a társaságot kiutasitja. Ritka legény különben, a ki a turca tánczoltatására vállalkozik, mert az a hit áll fenn, hogy az ilyen embertől jó angyala hat hétre eltávozik s az ördög hatalma alá kerül.

Ujévkor a turca-társaság legényei menyegzőt (ospăţ) rendeznek. Gazdájukhoz meghivják a nagy leányokat, a kiknél karácsonykor kolin-

dáltak; az asztalhoz minden leány mellé egy legény kerül. A leányok viszik a kalácsot, palacsintát, egy szóval a süteményeket. Ebéd után táncz következik, a mi másnap reggelig tart.

Ugy vesszük észre, hogy a turca egy része a Magyarországon kivüli románok között divó Malanca-nak. A Malanca-val való járás az, hogy a kolindálók közül egyik zsidó, a másik arab, a harmadik török, majd orosz stb. ruhába öltözködik, mig az egyik leány-ruhát ölt fel, ezt hivják Malanca-nak; ezek együtt járnak kolindálni. Itt a turca szerepét a Malanca veszi át; a különféle tréfákat, a rendet a háznál stb. a turca helyett a Malanca csinálja. Alsófehér vármegyében az egyes alakok elmosódtak, s a török (turca) nyakába szakadt minden teendő. A turca-tánczoltatás Erdély minden részében ismeretes volt. Apránként sok helyen kiment a divatból. Gyermekkoromban még Szamosujvárt is divatozott a románok között.

Az ujév-előestvéli (sara de sânt Văsii) kolindálás már más természetü. Ekkor az eke (plugşorul), meg a bival (buhaiu), illetőleg a bika (taur) kultusz járja. A kettő együtt véve a mezei gazdaságra, a földmivelésre vonatkozik. A román kolinda ekkor a latinok carmen arvale-ja. A kolindálók fából kis eke alakot készitenek, azzal járnak házról-házra, a gazdák ablakai előtt elmondják az eke kolindáit. Mintha ökröket hajtanának, ostorokat csattogtatnak: «Ho, ho! Eke tizenkét ökörrel, ho, ho! Csattogtassatok hé!» Aztán az ekével végzett derék munkák elősorolása következik, majd a jó kivánságok, a melyek a bő termésre, bő aratásra vonatkoznak. — A taur-t, vagy buhaiu-t egy mindkét oldalán elzárt deberke, kártyus-féle jelképezi, melynek felső részébe egy lófarok, vagy szij van beillesztve. Ha a szijat, vagy a lófarkot kézzel végig simitják, hangot ad, a mi némileg az ökör bőgéséhez hasonlit. Ostorcsattogtatva néhol ezzel járnak házról-házra, jó termést kivánván a gazdáknak.

Vizkereszt (bobotează) éjszakáján a havasalji részekben szintén kolindálnak. Nagy csengetés és fülsiketitő zaj mellett kerülik a kerteket, különféle kolindák elmondásával bő gyümölcs-termést kivánnak. — A husvéti kolindák, bár más részekben divatban vannak, Alsófehér vármegyében már nem divatoznak. Egyedüli szokás, hogy a gyermekek több helyen még házról-házra járnak, egyes kisebb orációkban jó kivánságokat fejeznek ki.

b) Balladák (balade, cânturi bătrânești).

A román balladát a nép igy nevezi: cântec vechiu (bătrânesc), régi, öreg dalnak, éneknek; költészete igen gazdag. — A román balladában hiába keressük az éjszaki népek balladáiban előforduló drámaiságot, a titokzatos félhomályt, az események rohamosságát, mert, mint Russo mondja, a román népballada valóságos krónika, a mely nem állitja elénk az eseményeket, hanem azokat elbeszéli. A rövid,

szaggatott s gyakran rejtélyes felkiáltásokat, elbeszéléseket az eseményeket megvilágositó párbeszédek, útbaigazitó leirások, gyakran lyrai ömlengések pótolják. Az események gazdag keleti szinpompával és hévvel beszéltetnek el. A román népballada tehát voltaképpen elbeszélés; egy-egy monda versbe szedve, a melyben nagy részletességgel van előadva minden rész, hogy a hallgató világosan megértse az eseményt, a ballada tárgyát.

A román népballadákat tárgyukra nézve következőleg csoportosithatjuk: titokzatos (solare, superstiţioase), történelmi (istorice), betyár vagy vitézi (haiducești, voinicești), társadalmi (domestice) balladák. Legrégibbek a titokzatos tárgyuak, ezekben gyakrán fedezhetünk fel pogány-mithosi vonatkozásokat, milyen a Nap és a Hold balladája. Tárgya azonban inkább a pásztori s az állatvilágból van meritve, mint a Mióra. Mikor a románság önálló állami életet alkotott, nemzeti történetében nemzeti hősöket, kimagasló alakokat mutathatott fel, meginditotta a történelmi balladák sorozatát is, milyenek Negru, István, Mihnea stb. vajda balladái; nálunk megénekelte a magyar nemzeti hősöket, mint Hunyadi Jánost, Mátyás királyt stb. Romániában Cuzáig, nálunk a forradalomig, a jobbágyság eltörléséig, sok szegény legény, betyár támadt, a kik a rengeteg erdőkben, havasokban tanyázva, a közbiztonságot veszélyeztették. A nép rokonszenvezett az effajta hősökkel s tetteiket megénekelte. Nálunk Pintye Gligor, tul Corbea, Mihu, Bujor és mások jeles példányai e költészetnek. Kiváló szerepe van Novac- és Marc-nak, a kik ideálisabb célokért, kiválóan a pogány török hatalom ellen küzdenek. — A társadalmi balladák a polgárisultság megerősödésével támadó társadalom eseményeit énekelik meg. Szép példánya e költészetnek az általánosan ismert Toma, a ki hűtlen feleségét megöli.

A román népnek nincs hőskölteménye, ilyennel csak nagy és dicső multu népek dicsekedhetnek. Marianescu ugyan összegyüjtötte a Novac ballada-kör mintegy 95 variánsát, azokból egy egész hőskölteményt (Novăceşti) állitott össze, a román akadémia azonban a variánsok nagy részét hamisitásoknak találta, az összetoldást szerencsétlen tákolásnak.

Ha kutatunk egyes román balladák eredete után, azt a szerbeknél, a bolgároknál, vagy a görögöknél találjuk meg. Különösen a szerbektől vett át a nép tárgyakat. Az ilyen átvétel nem szolgai forditás; önálló alkotás minden átvétel, csak az eszme, a hős, az esemény közös. Vannak tárgyak, a melyek a népek közös hitében éltek, a miket a népek önállóan külön-külön feldolgoztak. A balhitet, hogy az uj épület tartóssága ember-áldozatot követel, feldolgozták a görögök (Narta-hidja, Epirusban), a szlávok (Skodra városa), a magyarok (Kőmüves Kelemenné), a románok (Arghesi zárda). Ha a balladák alakját, feldolgozását vizsgáljuk, minden nép a saját szokása, eszejárása, rhythmusa szerint járt el; a tárgy közösségénél más közösségre alig fogunk akadni.

Igy találkozunk a Toma tárgyával a magyaroknál. A román népballada Inelul şi năframa (A gyürü és a keszkenő) megvan a görögöknél, meg a szerbeknél, megvan a magyar Kádár Katában; Cucul şi turturica (A kakuk és a gerle) a perzsák s más keleti népek irodalmában is megvan; előfordul az a franczia és az olasz népnél is. Ez is egy közös hiten alapszik, a mit több nép dolgozott fel.

Nem lesz érdektelen egy pár balladát bemutatni. Egy a megyében ismeretes betyár-ballada:

A HÁROM RABLÓ.

Megy az úton legény három,
Erdély fia mind a három,
Három ménen Moldovából
Facsebrekkel a Szilágyból.
. . . Összejárták a világot,
Dúltak, mit csak szemök látott,
Többek között estetájba
Bel'ültek egy korcsomába.
A királyi korcsomába.
— Csaplárosné, virágszálom!
Van vendéged ime három,
Bort mindenik asztalára,
Megfizetjük, mi az ára?
. . . Három nap és három éjjel
Éppen három átalagot
S három hordót vertek széjjel,
Az asszony, ha árát kérte,
Gúnyolódtak egyre véle.
Elrémült e tolvajságra,
Tolvajságra, prédaságra,
Ládájából öltött nyomba
Fehér szoknyát derekára,
Piros csizmát a lábára,
Fekete volt főkötője . . .
Elindult az asszony nyomba,
Elérte a király házát,
Nem telt bele tán egy óra.
Letérdelt a király előtt,
Kérte: összekulcsolt kézzel,
Hallgassa ki a király öt . . .
— Korcsmárosné, rózsaszálom!
Mondd csak, mi bajodat látom?
Nincs tán több bor a hordóban?
Vagy a gyertyád van fogyóban?
— A borom is, a gyertyám is
Mind elfogyott, drága uram!
Mert hozzám jött legény, három,
Erdély fia mind a három,
Három ménen Moldovából
Facsebrekkel a Szilágyból . . .
Három nap és három éjjel,
Éppen három átalagot
S három hordót vertek széjjel.
Tőlük, ha az árát kértem,
Gúnyolódtak egyre vélem.
— Menj békével, térj csak vissza,
A boromat a pinczéből
Ez a három mind megissza.
Jól ismerem mind a hármat,
Arczaikat most is látom,
Hegedüssel Mircsát, Topreát,
Útonálló mind a három.
Hisz hozzám is eljövének,
Körülvettek bár legények,
S bár üldözték, — mind hiába!
Menekültek a vásárba,
S a vásár hol legszebb vala,
Elvonultak mind rabolva,
A sátrakat felperzselték,
Hajamat is megtépdesték.

ERDÉLYI ANNA.

(Társadalmi.)

Barna kövü oszlop alól
Igy szól Anna Ardéleáná:
— Végy el engem, végy el szentem!
— El nem veszlek Anna téged,
Mig él a te kis testvéred . . .
Öld meg, öld meg méreg által.
Viselete, szava, minden
Egyaránt ugy boszant engem.
— Megmérgezném, de hát mivel?
— Szentséges szent vasárnapon,
Templomban, ha van a papom,
Menj házatok kis kertjébe,

Egy csohánynak kis bokrában
Lelsz egy undok kigyót élve.
A pikkelye aranyszinü,
Tajték habzik ki szájából,
Méreg csepeg a farkából . . .
Végy egy pohárt, támaszd hozzá
És a mérget fogd fel benne,
Testvéredet öld meg vele.
Kaszálóból haza ha jön:
Add igyék, hogy erősbüljön;
Hogyha jön a forgatásból:
Add, hogy igyék szomjuságból.

A mint haza megérkezett,
Anna épp ugy cselekedett.
— Igyál, mondá, igyál lelkem!
Piros bor ez szép Brassóból,
A te kedves barátodtól.
Ajakához nem is tette
S már a méreg meggyult benne!
Ismételten kiált Anna:
— Végy el drágám, végy el szentem,
A mint mondád, ugy van minden!
— Bizony lelkem, el nem veszlek,
Haragodat ha rám vonom,
Majd ugy járok bizonyoson!

d) Köszöntők, gyászénekek (oraţii, bocete).

Tulajdonképpen a kolindák csoportjához tartoznak. Alkalmi termékek lakodalmakra, ünnepségekre, temetésekre, csakhogy az orációkat elszavalják, a bocete-ket eléneklik. A kettő együtt az öröm és a gyász kifejezése. Mindkettőről bővebben a lakodalmi és temetési szokásoknál szólunk.

A gyermek-versek az orációkhoz sorolhatók. Alkalmi mondások, minő a csiga-biga verse és töméntelen más, a mikről a gyermek-játékoknál fogunk megemlékezni.

e) Dal, ének, tánczszó (doine, hore, strigături, chinituri).

A dal, ének és tánczszó költészete a leggazdagabb; erre a nagy kincsre gondolva állitotta Alexandri, hogy a román ember született költő. Nincs is másképpen. A román ember szerelme igaz, bánata mély, vágya sorvasztó. Ha szeret, csak kedvesének él; ha gyülöl, csak a boszura gondol; ha szenved, neki adja magát a bánatnak s nem vár gyógyulást. Szerelmét, bánatát, örömét, vágyát mindenki dalban énekli meg, azért a dalköltészet megmérhetetlen. A dal bölcsője a szabad természet, a mező, a barázda, az erdő, a havas. Mikor a román ember az isten szabad ege alatt van, hogy élvezheti a természet szépségeit; az erdő lombjában hallja a gerlét, a mező virágai között a döngicsélő méhet, feje felett a pacsirta fütyörész: csordultig megtelik az ő szive is, tartalmát dalban önti ki. A doina ezért egy sohaj a szivből, egy könycsepp a szemből, egy kétségbeesett fuldoklás, egy édes szerelmi csók, egy repülő vágy. A sziv-verésre hallgató agynak egy gondolata.

A hora (ének) abban különbözik a doinától, hogy mig ebben az alaphang bánatos, borongós, abban a kedv kicsapongó. A hora azért a fonóban, borozás közben a korcsmában, más örömünnepeken járja, — soha a bánat óráiban.

A tánczszó a hora kiegészitő része; mint neve is mutatja, tánczközben, vigalomban születik, a jókedv melegágyában. Egy kurjantás, egy felkiáltás, a melynek azonban értelme, éle van; szurós, mint a tövis, tréfás, jóizü mindig. Leginkább a férfiak élnek vele, gyakran az asszonyok, soha a leányok.

A dalokat illetőleg tartalmuk szerint vannak: szerelmi, vágy- és bú-, vegyes tartalmu dalok. A szerelmi dal a boldog szerelem dicsőitése. Fő alakja a kedves, a szerető, a kit a férfi mândra-nak (szépnek), drăguță-, dragă-nak (kedves), a nő pedig drăgut-, bade, bădisor-nak (bátya) nevez. Boldogságában, bánatában megszólitja a holdat, a napot, a csillagokat, a gerlét, a rigót, leginkább a kakukot; a fenyőt, a tölgyet; a virágokat. Ezeknek panaszol, ezekkel örvend. A bú-dalok a boldogtalan szerelmet, a csalódást, a hűtlenséget, az élet más körülményeiből fakadó szenvedést festik, mig a vágy-dalokban a bizonytalan jövő, az elégületlen, a nyughatatlan, az epedő lélek nyilatkozik. A leány épp ugy dalba önti a maga érzéseit, mint a férfi, s abban a nyelv mindig egyszerü, világos, a hasonlat találó, az érzés igaz, a gondolat tökéletes.

A szerelem hatalmáról szólva ugy találja, hogy az anyának nagy a hatalma, soktól megmentheti gyermekét, de a szerelemtől és a haláltól nem. A válást lehetetlennek jelenti ki. A szerelmet ellenző anya nem bonthatja fel a viszonyt, nem,

Hogyha misét mondat hetvent,
Kalácsot süt egyszáz-hetvent;
A mig tisztán meg nem tudja
Leveleit egy tölgyfának,
Füszálait egy határnak,
Szőrszálait száz egérnek,
Virágait egy mezőnek;
Mig a bükk nem terem körtvét
S a füzfa nem terem meggyet,
Hogy megegyék abból egyet.

Aztán találóan tesz külömbséget a között az idő között, mikor szeretett és mikor elhidegült, mondván, hogy «tavaly ketten egy almával is jól lakánk, most, ha zsákkal birnánk, sem adnánk egymásnak». A kedvesét ugy találja, hogy ajka szőllővirág, keble rozmaring illatu, fogai drágagyöngyök, szája kristálypohár.

A járása olyan, mintha
A földön betüket irna.

A leány kedvesét keblébe rejtené, mag gyanánt szeretettel elvetné, élvezettel learatná, háza küszöbén asztagul rakná fel, fekete szemöldökén, szempilláin át megszitálná, aranygyürüivel megdagasztaná, az italt átadná szivének, hogy szerelmi szomját kielégithesse. A kedves «eruptă

din soare», napból van kiszakitva, «frumoasă ca ş'o cruce», szép, mint egy feszület. – A legnagyobb szerelmi varázst a szemben és a szemöldökben fedezi fel; ha nem volna ez a kettő, nem volna a világon sem baj, sem bün.

Egyáltalában a román népdalokban négy érzés dominál: dragostea (szerelem), dorul (vágy), urîtul (utálat), jele és bănat (panasz, gyász, bánat). Megkapó festéseire akadunk mindeniknek.

A vágy-dalokban epesztő vágy emészti a távollevő szeretőt. Bemutatok egy ilyent prózában: Tegnap, hogy beestveledett, sokáig vártalak meleg szobával, gyertyavilággal, szivemben epedő vágygyal. Látván, hogy nem jössz, parázsomat befedém, gyertyámat eloltám, vágyamat vánkosul fejem alá tettem, unalmamat magam alá teritettem, és betakaróztam szerelmemmel.

A vágy-dalokat különösen a katonáskodók termelik az idegenségben. A távollevő szeretné látni anyját, apját, testvéreit, szeretőjét; földjét, ökreit, juhait; a mezőt, a havast, a kertet, a virágokat, a hol ő született. A katonáskodással sehogy sem tud kibékülni; nem érti, miért kell neki elhagynia faluját s abban mindeneket. Megrázóan irja le a katona a maga sorsát: «Német! nem fáj a te lelked, hogy szijamon vért látsz, a mi hátamból patakzik ki? Nem fáj a lelked, hogy vért látsz a csákómon, a mi a fejemből sugárzik ki?» S hogy hal meg a szegény? «Szomoru füz, szomoru füz, haldoklik a katona, nehezen, mert idegen országban hal meg, gyertya nélkül, feje alatt párna nélkül. Nehezen hal meg, mert tudja, nem lesz koporsója, szemfedője, mellette nem lesz szerető anyja, jajgató nővére, hanem a dobos a dobbal, a trombitás a trombitával. Vigasztalódjál anyám, a többi legények is csak igy halnak meg!» Aztán «jőjj anyám, jőjj drága, kötényed tele legyen forintokkal, ha lehet, szabadits e latrok (hoţi) közül. Mert ha tudnád, mint kinoznak, kisirnád a szemeidet, felkelnél éjfélkor és halálomért könyörögnél.» A katona gyakran egyenesen a császárhoz fordul: «Császár, békélj ki, ne háboruzzál, ládd mi tanulatlan, gyenge rekruták vagyunk még, ne vigy minket még a tüzbe! Ládd, kitanult katonáid voltak s felét lelőtték, fele a kórházakba került!»

A katonáskodással járó bajok és nyomoruságokért a «németet» (neamţu) okolja. Hej, nagy kutya a német; mikor megállitja a csapatát:

«Nem is veszi már ő számba,
Hogy kettő nincs a glédába'.»

Meg is fizet a németnek: átokkal (blăstăm). Az átkozódás nagy szerepet játszik a dalban. A katonák átka iszonyu. «Adna isten egy nagy tüzet, hogy perzselné fel N.-Szebent, ne maradjanak benne csak a karók a generálisok és a majorok számára, akik a legényeket katonáztatják.» A várakról az otthon maradott kedves igy énekel: «Istenem, jó istenem, változtass át tarka keszkenővé és terits ki a vár felett, lássam, mint bánnak el a rózsámmal.» A katona pedig: «Gyujtanának

fel, vár! három oldaladon nyers fával, hogy még a hired se maradjon fenn, egy oldalon szárazzal, mert minden igaz ok nélkül sok legénynek okozol bánatot.»

Átokkal sujtják a szerelem-rontókat, a hűtlen szerelmeseket stb. Az, a ki a más szerelmét rontja:

Bírjon a rák hajlékával,
Ételével, italával.
Mint a hernyó csusszék lassan,
Bővelkedjék a panaszban.
Egyék a sas asztaláról.
Ugy nyugodjék, mint a szélvész.
Legyen kő a párna nála,
Káromkodás az imája.

A bú-dalok a boldogtalan szerelmes szenvedéseit s egyáltalában a sziv bánatát fejezik ki, a mit a kedves elvesztése, az anyós szigora, a mostoha lelketlensége stb. okozhat. Szenvedő bánata mély és vigasztalást nem talál sehol:

A Maros nagy, elzúg, halad,
Búbánatom el nem marad.
A Maros nagy, lassul, enged,
Búbánatom nem ád enyhet . . .
Sirok, de senki sem látja,
A bánat szivemet járja;
Sirok, de senki sem hallja:
A bánat jajom visszhangja.

Találóan éneklik meg bánatukat a szerencsétlenül férjhez ment leányok:

Istenem, az én arczomon
Nem gondoltam, hogy köny folyjon!
De nem gondolok a könnyel,
Mert letörlöm keszkenőmmel.
Sajnálom két szép orczámat,
Hogy elhervasztja a bánat.

A román leánynak az ideálja a p á s z t o r (cioban). Nem kell neki sem a diák, sem a molnár, sem senki más; pásztorért eseng, mert annak édes az ajaka, egész nap dalol, szép fehér juhait virágok között legelteti, éjszakája csendes, világa a teli hold és a csillagok milliárdja.

Csodálatos, hogy a jobbágyság a román dalban nem hagyott nyomokat. A jobbágyság okozta szenvedések festésével sehol sem találkozunk; ugy tünik fel, mintha azt természetesnek találta volna, mintha jobb állapotot soha nem is élvezett volna. A magyarok ellen sem fakad ki soha; földesurai «d o m n i» (urak); azoknak t a n á c s a (sfatul) is hiába tiltaná el a kedvestől, mert a mig azok tanácskoznának, ő azért kedvesével szeretkeznék.

Megkapó szinekkel festi az árvaságot, a szolgaságot, az idegenben való életet. Szolgaság alatt az idegennél való szolgálatot kell érteni. Strein (idegen) reá nézve a saját faja is, egyáltalában mindenki más, ha annál szolgál. Az idegen kenyérnél nincs keserübb a világon. Hazája nem érdekli, csak a faluja, az ő havasa, mezeje. Ezért akárhányszor megszakad a szive az idegenségben. Már a harmadik faluban is idegennek érzi magát. Szülőföldje minden, mint halnak a viz; más vizben a paraszt meg nem él. Ezért sem román férfi, sem román leány messzebb vidékre szolgálni nem megy; aki megy, hamar haza vágyik. — Az anyai szeretet is sok dicsőitésben részesül.

A doina melodiája mindig busongó, panaszos; sohasem vig.

A horá-ra térve át, Alexandri Vazul szerint, «annak neveztetik a dallam, mely tánczra alkalmas, valamint azon költemény, a melyet tánczközben röktönöznek. Ezt tréfás, vig, sőt szerelmes volta is jellemzi. Némely költemény rövid, más hat, sőt nyolcz sorból is áll, a sziv valamely érzését, az agy valamely tréfás ötletét fejezi ki.» Szóval rövidség, világosság és kiváló elme-él jellemzi. A hosszabb horák rendesen két, vagy több férfi ajkáról peregnek le ugy, hogy az egyik megkezdi, a másik folytatja. Némelyik kérdő természetü, a melyre egy más férfi szokott felelni.

A román ember, bár zárkozott természetü, ivásközben beszédes, mondhatni nyilt, bőbeszédü. Korcsmában, tánczban, a mi szivét fekszi, kiönti a horá-ban, kiméletlen, gyakran durva is. A nép különösen papját, papnéját szatirizálja. A rest leányokat kiválóan ostorozzák; a papucshősöket, a szeretősködő menyecskéket, a hiú leányokat, asszonyokat, vén leányokat, vén asszonyokat veszi czélba. Minden bünt, félszegséget, hibát ostoroz. Nem szereti a rendes viselettől eltérő ruházatot, sem a müveltebb beszédet, sem a tudákosságot; egyformának kell lenni mindenkinek, a különbözőnek pusztulnia kell. Nagy fegyver a románság kezében a hora; összetartja. A hora okozza gyakran a verekedést is. Egyik-másik találva érzi magát s boszut áll a támadón.

A román legény szenvedélyes tánczos, a tánczot azonban beszéddel kiséri. A ki tánczol és nem beszél, annak azt kivánja, hogy görbüljön meg a szája.

Ujuju! a mig csak élek!
Ha meghaltam, halott légyek . . .
Ujuju! ha sirba tesznek,
Ott is ugrom s énekelek!

A hora-tánczszó megszámlálhatatlan mennyiségben fordul elő. A román észjárás, valódi elme-él hű tükre a hora. Egy párt ide iktatok:

A leányok Tövisen
Tyukot lopnak, hirtelen
A fonóba viszik, aztán
Megkoppasztják már a lábán.

Nekem is volt ám egy szépem,
Meghalt paszuly-evés közben.

Szeretem a törpe asszonyt,
Mert felhág az opinkámra (bocskor)
S úgy nyom csókot az orczámra.

Szeretem a magas asszonyt,
Kapun át is csókot oszthat,
Sőt kiáltja: hopp, még nyolczat.

Férjhez menni szeretnék,
Málét gyurni ha tudnék . . .
A lapátra ha teszem,
Előbb meg kell kötözzem.

Rámás csizmám, vas a patkóm,
Benne ördög van s egy asszony!
Egyik biztat, másik oktat,
Hogy tegyem meg csak a rosszat!

Akárki bármit beszéljen,
Éhes a pap, bármig éljen!
Ha eltemet egyet-kettőt,
Kér forintot tizenkettőt;
Olvasgat a szentirásból,
Viszi buzád a hámbárból;
Ha mond rá egy miatyánkot,
Elvisz tulkot, juhot, bánkot.

A vegyes tartalmu dalok között igen szépek a gyermek-altató, vagy bölcső-dalok, a melyekben az anyai szeretet, gyöngédség és gond játsza a főszerepet. A román anya dalolva ringatja bölcsőjében, vagy tekenyőjében a gyermekét. Egy Balázsfalva vidéki altató dal: Náni, náni fiucska, drága gyermekem! Anyád ringatni fog, édes hangon énekel; megkérem az istent, hogy vágyamat teljesitse. Légy Fet-frumos, vitéz, est-hajnali csillag, hogy a világ megszeressen, ellenségeid féljenek tőled, legyen jó neved, hogy hired elterjedjen az országban. Gyönyörü a következő, a melylyel az anya gyermekét felkölti, ugyancsak Balázsfalva vidékéről:

Scoală scoală fĕtul meu
Florile d'albe!
C'a venit un îngerel
In hăinuţe albe.
Şi-ţi aduce p'aripioare
Florile d'albe,
Rouă sfântă 'nvietoare,
Şi cunune d'albe!

(Kelj fel, kelj fel gyermekem, Fehér virágok! Angyalka érkezett fehér ruhácskákban; szárnyain hozott neked éltető harmatot s fehér koszorukat.)

Alsó- és Felső-Váradján:

Culcă-mi-te culcă, culcă
Că-ți aduce mama turtă!
Vino dulcă de mi'l culcă
Și tu somn de mi'l adoarme,
Vino cioară iăl în poală
Și tu țarcă de'l înțarcă!

(Feküdj, feküdj, hoz anyád pogácsát, jőjj álom, altasd el; jőjj csóka, vedd a ruhádba s szarka válaszd el a csicstől.)

Bucsumi mócz altató-dal:

Náni náni copilaș,
Drăgul mamii fecioraș
Că mama te-a legăna,
Cu vers dulce te-a culca.
Náni, náni puiu de om,
Veni la mama să te-adorm,
Să te culc pĕ peptul meu,
Ca în așternutul teu.

Maros-Ujvár vidéki: «Jer kedves, fektesd le, s te álom szállj reá, te macska szoptasd meg, te hal növeszd meg, te récze vedd az öledbe, — mert anyámnak sem kisebb, sem nagyobbja nincs, csak egy van, a rossz Marinka!»

f) Mese, legenda, adoma (basme (povesti), legende, snoave, glume).

Hogy támadtak a mesék? Azt mondják, hogy a mesék Ázsiából vándoroltak át hozzánk a X. században. Ez az állitás azonban nem áll; hiszen Herodot már meséket mond el Egyiptomról. A mesék alapja a népek vallása. A primitiv vallás megszülte a mesevilágot is. A keletkező uj meg uj hitrege a nép rétegeibe leülepedve, nyomtalanul nem tünt el, mert az uj hit soha sem irtja ki egészen a régit, annak emlékei, hagyományai, alakjai tovább élnek. A kereszténység nagy küzdelme a pogány hitregékkel ismeretes; ezeknek istenei helyébe kuruzslók és más rejtélyes alakok lépnek fel, a mithologia mégis megmaradt, mint költészet, mese, legenda, adoma, babona, népszokás, a nép között továbbra is. A mithologia alakjai más nevet, más hatáskört, más vért nyernek a mesében, de utóvégre azokra vezethetők vissza. A román mesevilág lényei és tárgyai nagy részben mithologiai eredetüek.

A román mesevilág igen gazdag, versenyezhet a világ bármely népének irodalmával. A román mese rokon a világ népeinek meséivel, az egyes alakok, tárgyak közösök, csak a román észjáráshoz, természethez, szokáshoz vannak módosulva. A rengeteg anyagból bajos volna meghatározni, mi az eredeti és mi az átvétel. A népek mesevilága

különben is annyira összeszövődött, hogy egyes alakok, események, fogalmak eredete után alig kutathatunk.

A román mesének sajátságos frázeologiája van, a mi igen érdekes. A mese közönséges bevezetése ez: «A fost odată ca nici odată, că de n'ar fi, nu s'ar povesti» (volt egyszer, a mint egyszer sem volt, mert ha nem lett volna, nem beszélnének róla). A mese kezdő sorai már elárulják a képtelenséget, hogy az megtörtént volna, a mi el lesz mondva. Hogy mikor volt? erre igy felel: «Mikor a jegenye körtvét, a füzfa cseresnyét termett; mikor a medvék farkukkal verekedtek; mikor a farkasok és a bárányok ölelkeztek és csókolóztak; mikor a bolha egyik lábát kilenczvenkilencz font sulyu vassal paskolták meg, s igy a levegőbe emelkedvén, meséket hozott; mikor az ég oly alant volt, hogy az emberek kezükkel érték; mikor a kis halak elnyelték a nagyokat s a világ tolvajoknak nevezte el őket; mikor a bolhát kilenczvenkilencz font vassal paskolták meg és a sarka mégis fedetlen maradt; mikor a tojás a jégben főtt meg és reggel lett estve; mikor a farkas a faluban lakott és szárazon a hal; mikor a czigány vajjal ette meg a puliczkát, hogy az ujját nyalta, mig a fogójához nyult; volt egyszer stb., mert nem vagyok kénytelen hazudni, mint egy bolha ugy pattogni, nem vagyok azóta, a mióta ablakok vannak, hanem a mióta a mesék vannak; vagy: nem vagyok, a mióta a mesék, hanem a mióta a hazugságok vannak; mikor a legyek akkorák voltak, mint a galuska, hogy a vadászok puskákkal teritették le; mikor a mesék előttünk haladtak, anyám éppen akkor szült engemet, egyet megfogtam a lábánál fogva, a kemencze mögé dobtam, jól megvertem, hogy megtanitson engem is mesélni, s ime megtanitott . . . mikor a havasok fejeiket egymáshoz verték» stb. stb. Bajos volna e mondókákat mind összegyüjteni.

Ép oly változatos, terjedelmes a befejező rész frázeologiája is. Legközönségesebb mondóka:

Eu încâlecai pĕ o şea
Şi vĕ spuseiu Dvoastre aşea.

(Felültem egy nyeregre s önöknek elmondottam igy.)

Természetes, ez is különféle módon bővül, p. o.: «Én is épen ott voltam, kivül, szájat táték, mert hivatalos nem voltam; én is épen ott voltam, mikor én is hozzá juthaték egy rágható csonthoz, feltettem magamban, hogy elmondom önöknek ezt a mesét; ha meg nem haltak, maig is élnek; én is ott voltam a királyi ebéden, villával hordtam a fát a kemenczébe s üsttel a sok tréfát; felültem egy rövid kalánra, hogy az orrára üssek annak, a ki nem hallgat meg figyelmesen; én is segitettem, kapával vágtam a fát, rostával hordottam a vizet, a menyegző végén egy kas száraz szilvát hozának, hogy a tátott szájakba dobálják; csak nem hiszik el, hogy hazugság, mert én nem a hazug-

ságok, hanem a csodák idejéből való vagyok; a ki nem hiszi, menjen, nézze meg; a ki folytatni tudja, meghallgatom, én csak annyit hallottam belőle, a mennyit elmondottam.» Ezeken kivül számos tréfás hasonló, sokszor rimes mondókával végzik be a mesét.

A mese nyelvezetében vannak ezeken kivül stereotip kifejezések, a melyeket minden hasonló esetnél egyformán elmondanak. A halálból feltámadóra: «greu somn dormii» (mély álmot aludtam). Fenyegetés: «Különben ott fognak talpaid állani, a hol a fejed áll.» És ismét: «Nem azért jár utánad, hogy felneveljen, hanem hogy elveszitsen.» «Nem eszem veled többé kenyeret és sót egy asztalról.» Egyes fogalmakra külön, sajátságos metaforistikus kifejezések vannak divatban, p. o.:

A szépre: napból volt kiszakitva; hozzá hasonló nem volt a nap alatt; a napra lehetett nézni, de reája nem; jött, hogy egy pohár vizbe felhörpintsd; szemeddel etted volna meg.

A szomorura: szege van a szive táján; nincs minden ökre otthon.

A rosszra: tarka belü; olyan, mint a kutya.

Az ostobára: a puliczkát sem tudja megenni; árkokat jár.

A tanultra: a könyvtől megpotrohosodott; a derékig tudta a könyveket; mindent tudott, a mi a napban s a holdban volt.

Csalásra: kötélre huzta; cselt vetett; megpatkolta; békót tett a lábára.

A vigadóra, jó kedvüre: az örömtől nem tudta a föld elbirni; egyik lábánál ragadta meg az istent; kaczagott a szive.

A gyorsaságra: a mig megtörölnéd egyik szemedet; mig kivájnád egyik fogadat; a földet ette, ugy jött (mâncând pământul); mig ütnél egyet a kovára.

A futásra: az egészségeshez fogott (lua la sănătoasa); lábait a vállaira vette; a világot a fejére vette; eltünt az útból; felszedte papucsát.

Az alvásra: huzott egy álom-fiókát (somn, halat is jelent); meglopta az álom; szemeit szempillái alá rejtette.

Az ijedségre: minden haja a feje tetejére hágott; hajából bütyök lett; a szive akkora lett, mint egy bolha; égő vasat döftek át a szivén; szive kiszökött a helyéből; a halál borzalmai fogták el; a falon irásnak látszott.

A mesék nagy fontosságára a Grimm testvérek hivták fel a világ figyelmét. Azok, a kik a mesék tanulmányozásával foglalkoztak, igyekeztek a mese tárgya és vezéreszméje szerint osztályokat állitani fel s azokba összetömöriteni mindent, a mi rokon. Ezt tette Hahn (1864) az albán és görög, Sainean Lázár (1895) a román mesékkel. A Sainean-féle osztályozás ez: I. mitikus osztály, állat-, növényemberek, tiltott helyek, átváltozások, tündérek meséi. II. eticomitikus osztály, a törpékkel, ember-hősökkel, óriásokkal, gonosz testvérekkel, hites társakkal, mostohákkal, mindezeknek küzdelme, ka-

landja, szerelme, házassága. III. vallásos osztály, az isten, ördög, talizmánok, halál meséivel. IV. Adomák osztálya az ügyes leányokkal, tréfás férfi-alakokkal (Păcala). Minden egyes osztályban több és több osztályt lehet megkülömböztetni a maga tárgyaival s külön alakjaival.

Az I. osztály mesevilága voltaképpen Amor és Psyche, Melusina és Neraida s a pogány kultusz más népies alakjaiból áll. Ehhez az osztályhoz tartoznak a megyében általában ismert mesék: «Feciorul moşului» (Az apó fia), Zina apelor (A vizek tündére), Iliana Cosinzana (Tündér Ilona), Fet-frumos cu părul de aur (Argirus királyfi), Fata din Dafin, Codreana Sinziana, Trei fraţi vânători (Három vadász-testvér), Nu ştiu împĕral (Nemtudom király); Povestea lui Ignat (Ignát meséje), Măzăret împĕrat, Lina Rujulina, Fĕt-frumos, Impĕratul Galbîn, Pipĕruş, Cei copii cu pĕrul de aur (Az aranyhaju gyermekek), Impĕrăteasa furată (Elrablott királyné), Mĕrul de aur (Arany alma), Arborele ceresc (Égi fa), A hétfejü sárkány, Az élő és holt viz-re (Impĕratul florilor, Povestea lui Harapalb), valamint a vitéz leányokra vonatkozó mesék.

II. osztályba valók a két vagy három testvérre vonatkozó mesecsoport, az óriások, a törpék, a szövetséges segitő táltosok, a természetfeletti erővel biró Sfarmăpiatră (kőmorzsoló), Strâmbă-lemne (fahajlitó), Barbă-cot (rőfnyi-szakállu)-féle alakok, hűtlen asszonyok, gonosz anyák, mostohák, a háladatos állatok stb. meséi, milyenek: Aripa frumoasă, Voinic de teiu (Hársfa-hős), Fraţi de cruce (Keresztbarátok), Az aranyingü legény, Két vadász, Petrea Pĕperul (Bors Péter), Vizor, a kigyók királya, Roş-împĕrat, Alb-împĕrat, Vörös, Fehér Király, N'aude, nu vede (Nem hall, nem lát), Három királyfi, Királyleány csillaggal a homlokán, Pajura (Kétfejü sas), Firicel Petru, Hamupipőke (Cenuşottca), A leány, kinek testvére szarvas, Arany szarvas, A gonosz anya, A pásztor és a király-leány, Tódor az éhes, János a mészáros stb.

A III. osztály meséi, legendái szerint az isten teljesiti a szegény emberek ohajtását, vagy különféle talizmánokkal ajándékozza meg: Krisztus és a szőlőmüvelő, Krisztus sógora, Az arany bárány, A szarvasemberek, Varázs-bot stb. Az ördögre és a halálra vonatkozó mesék szintén ez osztályba tartoznak.

A mesék ezen alapfogalmai különféleképpen vannak feldolgozva. Az egyes alakokra vonatkozó mesék több és több variansa ismeretes. A román mesevilág a magyaréval összeolvadt; a hit egyes tárgyakról és alakokról sok tekintetben ugyanaz. Ezek közül a főbbekkel meg kell ismerkednünk.

A királyok (împĕrat, craiu) között nagy szerepet játszik a Fehér, a Sárga, a Vörös, a Zöld, a Fekete, azonkivül Ler, Por király, mindenik a maga külön természetével; van egy csomó névtelen király, a ki

p. o. megöli minden gyermekét, a ki a saját leányát akarja nőül venni, a ki megkövült, a ki gyékényt készit, a ki disznópásztor volt. Vannak állat-királyok: béka, egér, madár, pacsirta, holló, hal, szunyog, kigyó, rák, galamb-király; a vizek, az erdők, a virágok, a szelek, a nap, a hold, a sárkányok, boszorkányok stb. saját külön királyaik alatt állanak. Királynéja van a pokolnak, a tündérnőknek, a méheknek, a hangyáknak, a verebeknek, halaknak stb. Természetesen mindezen királyoknak fiai és leányai, és birodalmuk is szerepelnek. A fiuk között leghiresebb Arghirus királyfi. A király-leányok között legszebb, a kinek csillag van a homlokán; a királyfiak között, a kinek arany inge van. A királyfiak rendszerint hősök is, a király-leányok pedig szintén mindig hősök nejei lesznek s boldogok.

A hősök között főszereplő Fét-frumos (szép-magzat), a román mesék legkedvenczebb alakja. Egyiknek haja arany, másik üveghintón jár; könyből lesz; összejárja a világot, az alvilágot, mindenütt győz; ha baj éri, kisegitik háladatos állatok és mások; alakjaiban változik, hol barát, hol gyermek, récze, vagy vörös kerék. A legények különben különféle tulajdonságokkal birnak, a szerint, miféle származásuak. Vannak táltos legények, átváltoznak lóvá, baráttá, öreg emberré, fésüvé, arany-madárrá, juhászszá, pappá; hamuban ülnek, vagy a kemencze mellé bujnak el.

Az asszonyoknak, leányoknak, szüzeknek szerepe a román mesében szintén nagy. Alba-Frumoasă (Fehér-szép) kezéből rózsák s hajából drága gyöngyök hullanak. Az Amazonok harczias nők. Vannak jó és gonosz indulatuak, szépek és rutak. Az asszonyok közül megemlitendők: a ki fehér, mint a sajt, mint a hó; nagy fogakkal biró; napból lopva; szalmából való; medvével szerelmeteskedő; zsidó által megszeretve; hattyu, madár, kő, só, növény, szamár, tehén, halasszony. Egyik uralkodik az ördög felett, másik kivánesi, hűtlen, gonosz, féltékeny, meddő stb. A vén banyák közül hires Baba-Ciumă, a döghalál személyesitője; Baba-Clonța, sárkány-anya; kuruzslónő, vizeket dermeszt; Baba-Coaja, a boszorkányok úrnője; Baba-Hirca, kuruzslónő, a hegyszakadékok lakója; Baba-Relea, a táltos-kanczák úrnője; Baba-Jaga, óriásokat ver és koppaszt, kővé változtat vitézeket lovastól, embereket eszik, tanácsadója királyfiaknak; Baba-Bonța, a ki azzal van megbizva, hogy a szép leány szemeit kiszurja. Mama-pădurei (erdő-anya). A névtelen vén banyák száma legio; a ki napvilágot kormányoz, tiz ingben jár, szelet kormányoz, tanácsokat osztogat legénynek, leánynak.

A mesében szereplő különböző tulajdonságu leányok számát sem lehetne egykönnyen meghatározni. Van eszes, szép, ügyes, jó, munkás, hanyag, gonosz, rosszindulatu, harczias leány; eredet, történet különböző. Van: oltár, viz, mén, templom, fekete és vörös kecske, csóka, láng, juhcsoport, medve, ülű, récze, halász, hal, bárány, erdő, madár, csolnak, oroszlán stb. leány, a kiket azzá változtattak; hattyu, fa, fecske, majom, hal-leány; aztán van, a ki legszebb a világon; kinek

kezei le vannak vágva; ládában lakó; a ki háboruba megy; a kinek nyomában derengő fény marad hátra; reggeli csillaggal a homlokán; egyik vállán a holddal, homlokán csillaggal; négyszemü; kecskebőrü; farkas által felemésztve; homlokán a nappal, hátán a holddal; háromszemü; rézből, aranyból való; testnélküli; férfi-ruhában járó; a kit a kétfejü sas lenyel; levegőben repülő; a kit különféle állatok őriznek. Fata-pădurei (erdő-lánya), nagy szerepet játszik.

A két nemü gyermekek mesei szereplése szintén fontos. Sok a csoda-gyermek; a ki születése után azonnal kiugrik az ágyból s az apja fegyvereit kéri; arany karokkal; félfejü; arany almával a kezében; réz lábakkal, ezüst kezekkel és arany fejjel; homlokán csillaggal, vállán a holddal; aranyból, gyöngyből való; a kinek tündérnő ad életet; élő fától, juhtól, tehéntől, más állatoktól születik; a kit kitesznek az erdőben; átváltozik szarvassá, kakukká, báránynyá, fecskévé s más állattá; gyermekek, kiket szarvas-tehén, kutya stb. szoptat s nevel fel; kereszteltek, kereszteletlenek; bab nagyságuak; arany hajjal és ezüst fogakkal; gyorsnövésüek; vizre téve; kertekbe eltemetve; elragadva a sasoktól. Lefektetik dióhéjba, megpihennek gomba alatt; a kik helyébe disznót, kigyót tesznek; könyvvel születnek a kezükben; sirnak az anyaméhben; egy borsszemből erednek stb. stb.

A tündérnők (zîne) között legfőbb szerepet játszik Iliana-Cosinţana (Tündér Ilona), a kiért a Fet-Frumosok, a királyfiak küzdenek. A különböző mesékben igy van leirva: haja arany, szeme tüz; szép hajfonata; hajában a virágok énekelnek, hogy kilencz király hallgatja; feje zöldellik, hogy a virágok azon kinyilnak; igézete öl; a nap testvére; a virágok úrnője; palotája fényes; ménesében a kanczák vadak; vára erős stb. Számtalan tündér és tündérnő van: a vizek arany tündérnője; kőtündér, tündérek tündére; a virágok, a hegyek, a havasok tündérnője; látatlan és születés nélkül való tündérnő; hajnal tündére (zina zorilor); a kit elkábit az ital és a táncz; csak álomban jelenik meg; a ki keszkenőt ajándékoz; a kit elbájol a legény furulyája; különböző állatalakokban fordul elő, mint béka, szarvas, galamb, hattyu, gerle stb.; a megölt hősöket feleleveniti, hét szárnyas ló huzza szekerét; külön fenyőjük, fájuk, kertjük, kikötőjük, országuk, tavuk, vizök van. Jó és rossz természetüek, a szerint, a mint a mesék hőseinek rosszat, vagy jót cselekesznek. Saját királynéjuk alatt élnek.

A szépek (frumoasĕ) közül, a kik szépségük után tündérnő számba mennek, megemlitendő a hét fátyollal biró, szépsége a hét fátyolon át is fénylik; aranyhaju; a szépek-szépe; a világ-szépe; a föld-szépe.

A táltosok (nĕzdravĕn), nem természetes erővel biró bűbájosok, és az óriások (urieşi) nagy szerepet játszanak. Nemcsak az emberek, de az állatok és más tárgyak is bűbájosok. Igy van bűbájos: kecske, kutya, kancza, ló, madár, tehén, berbécs, szamár, kakas, oroszlán, csikó, kigyó, egér, sas, bika; — kard s másféle tárgyak. Emberek közül:

Fet-Frumos, Ochilă, Sărilă stb.: vannak királyok, testvérek ilyen hatalommal megáldva. Az óriások közül: a ki embert eszik; a ki fejével a farkán alszik; homlokán egy szemmel bir stb., a kiket a hősök rendesen legyőznek. Természetes, igen sokan mindkét fajtából saját nevükön fordulnak elő. Ugy a táltosok, bűbájosok, sokszor az óriások is, a mesehősök szolgálatában állanak, a kikkel azok győzedelmeskednek. Ide tartozik a sok Strimbă-lemne (fagörbitő), Sfarmă-peatră (kőmorzsoló)-féle alak, a kik rendkivüli erejükkel igen nagy szolgálatot tesznek sok irányban.

A madárvilágból a Pajura (kétfejü sas) játsza a legfőbb szerepet. Rendszerint megsegiti a hősöket, felviszi őket a fehér-világba (lumea albă); néha leányokat ragad el. Ezenkivül a sasok, a kakukok, a solymok, a gerlék, a hollók, a csókák, a galambok szintén nagy szerepet játszanak. Legtöbb a névtelen bűvös madár, Van világos-kék, zöld, arany, gyémánt, ezüst, drágakő, vörös viasz, tüz tollu, beszélő madár; átváltozik asszonynyá, leánynyá stb. A fekete madár a halál előhirnöke mindig. A bűvös madarak egyike (pasere măiastră) az üveghegyen lakik, másik a világ másik pontján; arany almát lop; vascsőrü; vakság ellen orvosságul szolgál; szerencsét hoz; kősziklákat elevenit stb.; a madarak is saját királynőjük hatalma alatt állanak. A madarak éneke igen szép; a szolgák rendesen megértik; némelyiknek ezüst, viasz, asszonyias arcza van; bünöket fedez fel. A kakas is nevezetes. Ilyen bűvös madarakat kivánnak a királyleányok, királyok s a hősök elhozzák őket. Legszebben éneklő madár az Andilandi; éneke minden földi zenét felülmul.

Másféle állatok szintén hemzsegnek a román mesében, jót vagy rosszat cselekesznek; a lónak és a kutyának legnagyobb a szerepe, a bika, az ökör, a tehén, a szarvas szintén fontosak. Van bűbájos méh, pillangó, egér, róka, majom, macska, mindezek saját királyaik alatt élnek s a hősöknek különféle szolgálatokat tesznek.

Sárkányok (zmeu) közül jelesek a 3, 7, 9, 12, 24 fejü sárkány. Leányokat rabolnak el, emberhust esznek. Van 3 szemü, 24 szárnyu sárkány, a Fekete-világban (lumea neagră) laknak, gazdagok, kincseket, leányokat, vizeket őriznek; kiszáritják a kútakat, folyókat; kiáltásuk iszonyu, erejük rendkivüli; buták, hogy a hősök rendesen legyőzik; fegyverük többnyire a buzogány. Elhelyezkednek a szőlőbe, gyümölcsösbe, szántóföldeken, megakadályozzák az embereket azok használatában. Beleszeretnek anyjukba, testvérükbe, más leányokba; van feleségük, leányuk stb. A hősök megvasalják; birkozás közben a földbe temetik, fejüket levágják. A sárkány más faja (bălaur) is ismeretes a román mesében; lehelletével megmérgezi a levegőt; feje 3, 7; arany almákat lop, drága köveket termel. Hasonló szereppel és hatáskörrel birnak, mint az előbbiek.

A fák közül kiválóan az almafának van nagy jelentősége; énekel; gyógyit; van megmérgezett, megbűvölt, arany, édes, vörös stb

almafa; házat épitnek rajta, ágydeczkát készitnek belőle. Az alma, mint gyümölcs, szintén nevezetes a mesében. Van arany, ezüst, réz, vörös alma; játszanak vele a gyermekek, ellopják a sárkányok, tündérek, hősök; szarv nő belőle. A diófa (nuc) és gyümölcse elsőrendü mesei tárgy. A körtefa meg van áldva, télen is zöldel, arany gyümölcsü, háladatos a hősökkel szemben; a gyermekek hulláiból nő. Annál több a névtelen fa, az áldott, a 24 óra alatt, egy éjen át virágzó; ágait lehajtó, arany levelü, a tehén csontjaiból növő; a mennyország közepén virágzó, érző, beszélő, hernyóktól megtisztitott, vörös; az élet fája, a tiltott, a jó és gonosz tudásfája; éneklő, égi, feledtető, csodálatos, összefort, sárcseppekből, czikázó, arany, ezüst, réz fa.

Az érczek közül az arany é (aur) az első hely. Van arany szárny, fa, templom, ló, kamara, gyermek, kutya, ház, palota, gyapju, haj, bika, vessző, mindenféle ruhadarab, tárgy, gyümölcs, állat stb. Éppen igy van ezüstből és rézből. A vas és az aczél alárendeltebb szerepü. A drága gyöngyök közül a mărgaritar a leggyakoribb; a szép leányok hajából, madarak szájából hullanak. A szinek közül az albastru (világos kék), a fehér, a vörös, a sárga a mesei kedvencz szinek.

Mesei számok: a kettő (2): két havas, oltár, vércsepp, alma, óra, ujj, arany fog, sziv, galamb stb.; a három (3), a négy (4), az öt (5), a hat (6), a hét (7), a tizenegy (11), tizenkettő (12), tizenhárom, tizennégy (13—14), husz, huszonnégy (20—24), negyven, ötven (40, 50), kilenczvenkilencz (99), száz (100), kétezer (2000); ennyi kenyeret kér a sas, ennyi fontból van a sárkány buzogánya.

A mese tényeivel és tárgyaival még nem végeztünk. Gonosz szellemek, ember-szörnyek, pásztorok, szakácsok, törpék vannak még, a kikről köteteket lehetne irni. Az égi testek, más tünemények; a szél, a fagy, az Isten, az ördög, a napok (vasárnap, hétfő stb.) szerepe érintve nem is volt. Mindezekhez járul még egy csomó bűvös tárgy: kard, öv, ostor, czérna, kantárszár, vessző, korona, gyürü, kulcs, csizma, szekér, láda stb.; nemkülönben templom, kert, vár, kemencze, forrás; a különféle tilalom, a különféle átváltozás, az élő, csodaviz (apă vïă), holtviz (apă moartă) kedvencz mesei dolgok, a melyeknek rendkivül érdekes szerepével részletesen nem foglalkozhatunk.

A legendák országa szintén nagy és érdekes. Számtalan legenda forog közszájon egyes helyekről, folyókról (Maros), leginkább madarakról és fákról, virágokról. A legismertebb madarak legendái közül ide igtatunk egy néhányat:

A kakuk. (Cuc.) Minden madár között talán a kakuk bir legfőbb vonzerővel a román népre nézve. Titokzatos madár ez. A nép ugy tartja, hogy a valódi kakuk, mely egykor arany tollakkal birt, már nincs is a földön, egy szebb hazába költözött.

Mikor az eredeti kakuk a földön járt, Sava volt a felesége, a ki beleszeretett a fülemilébe. A férj észrevette a nő hűtlenségét, s meg-

szidta őt; aztán elhagyta nejét. Hiába könyörgött a nő bocsánatért s hiába kérte maradásra, a kakuk nem tágitott. Mielőtt a férj eltávozott volna, Sava engedelmet nyert urától, hogy legalább az évnek egy bizonyos részében kereshesse; megengedte neki, hogy Gyümölcsoltó Boldogasszonytól Szent-János-napig utána járva, nevét kiálthassa. Sava, a kakuk felesége, azóta a mondott időben felkeres minden berket, erdőt és mezőt, keresi urát s nevét kiáltja: kakuk! kakuk! (cucu! cucu!)

A veréb. (Vrabia.) Valóságos réme a román gazdának, mert elpusztitja drága buzáját akkor, midőn éppen aratásra kerülne a sor. A román ember mindennap bajlódik ezen állatkával, mert befurakodik törökbuza-kasába, buzás hámbárjába; kilyukasztja épületének szalmafedelét, átlépi még a háza küszöbét is, vagy az ablakon oson be s az asztalon levő takaratlan kenyeret dézmálja meg, szóval mindenütt csak kárt csinál. Alig tud védekezni ellene. Hajdanában a jobbágyok véka számra gyüjtötték a verébfejeket. Ma bizonyos szélkelepelőket alkalmaznak a vetések között, a melyek a szél fuvására lármát csapnak s a verebeket elijesztik zajukkal. Hanem ez csak akkor üdvös, mikor szél van. Sokan egyes ijesztő alakokat szurnak fel karóra; mások döglött varjukat, sasokat, baglyokat feszitenek ki. Mindez azonban csak ideiglenesen bir hatást gyakorolni a verébre, mert már másnap fölrepül a kifeszitett sas csőrére és azon törli csőrét az izletes falattól.

A verébről szintén több legenda forog közszájon. Réges-régen egy fiatal tölgy emelkedett ki a földből; szép volt, egyenes volt, de gyenge. A veréb rászállott.

— Te kegyetlen veréb! — szólt a fiatal tölgy — körös-körül kemény, kifejlődött fákra szállhattál volna, miért nyomoritottál meg éppen engem, a gyengét?

A veréb érzékenyen vette a szemrehányást s felelé:

— Jó, elmegyek! De eljövök, ha megnőttél, midőn öreg leszesz, a midőn halálos ágyadon fogsz lenni, s akkor kérdőre vonlak mostani szavaidért!

— Jó, — válaszolá a fiatal tölgy büszkén — de csak akkor jőjj, a mikor én halálos ágyamon leszek.

A veréb elrepült. Hanem a veréb sokáig várakozott. A tölgy, a nép hite szerint, kilenczszáz esztendeig él; háromszáz esztendőn át nő, fejlődik; háromszáz esztendeig pihen és csak 600 esztendő után kezd visszafelé menni, száradni, rothadni, 900 évre egészen elpusztul.

A veréb tehát kilenczszáz esztendeig várt, de ez az idő is bekövetkezett; a tölgy haldokolni kezdett, a veréb meglátogatta, s rothadó porába fetrengvén, mondá:

— Lásd, mily nagy valál, porrá lettél; mig fiatal voltál, büszkén mondtad, hogy csak halálos ágyadon jőjjek, — im itt vagyok! én, a kicsiny, megmaradtam, élek! — megfürdött a tölgyfa porában s azután elrepült.

A nép hiszi, hogy a veréb, ha macska, vagy ragadozó madár

el nem fogja, leghosszabb életü minden madár között, száz esztendőket is elél.

A sas. (Vulturul.) Ennek több faját ismeri a román nép. Igy szerinte van: arany, fekete, bárány, szakállas, fehér fejü, kőszáli, liba stb. sas, a melyek mind különböznek szerinte egymástól. Ime egy legenda azok közül, melyek a sasról közszájon forognak.

Hajdanában volt egy király, annak a királynak volt egy leánykája. Féltette, mint a szemevilágát. Egyszer összegyüjtvén főembereit, megvendégelte őket. A leányka künn a kertben elálmosodott s elaludt. Álmában megjelenik egy fehér alak, s a leánykát felkarolva, a levegőbe felemelkedik vele, elviszi messze, messze, s ott leszáll s lehelyezi a pázsintra.

Midőn a leányka felébredett, magát egészen ismeretlen helyen találta. Megéhezett; látott egy almafát, melynek gyümölcsei hivólag intettek feléje. Jól is lakott a gyümölcsfa pompás terméséből, de aztán szomjas lett. Nézett viz után mindenfelé s csak a negyedik napon akadt egy patakra, melynek vize kristálytisztaságu volt. A mint megizlelte a vizet, madárrá változott, sassá lett; felemelkedett a levegőben jó magasra, s miután ott nem volt, hogy mit egyék, le-lecsapott a földre s elragadta az emberek szárnyas állatait.

A sas azóta nagy szerepet játszik a mesékben is; erős, rabló állat, mely vakmerően tör prédájára. Igen nagy tekintély ez a román nép előtt.

A fülemile. (Privighetoarea.) A népköltészet legkedvenczebb madáralakja. Egyik legenda szerint volt hajdanában egy hatalmas király, a kinek egyetlen leánya világhirü szépség volt. Elment a hire az ő szépségének és igy királyfiak epekedtek utána. Az atya mindeniket bemutatta leányának, de leánya egyik iránt sem mutatott semmiféle hajlandóságot; kérte is atyját, hogy ne zaklassa őt ezen oldalról, mert ő nem akar férjhezmenni. A leány mást szeretett. Estvénként a királyi kert lugasaiban időzött az ismeretlen ifjuval. Azonban egy idő mulva a király férjhezmenetelt követelt; akadt is egy királyifju, a ki szép, gazdag és hatalmas volt. De a leány ezt is elutasitotta. A legközelebbi éjjelen a királyi kert lugasában elhatározták a szerelmes ifjak, hogy a következő éjjelen megszöknek. Az atya értesült a dologról és erősen felmérgelődött. Parancsot adott ki, hogy a kertet őrizzék s hogy az ifjut fogják el. Az ifjut elfogták s a király parancsára lefejezték. Ki irhatná le a királyleány bánatát? Eltünt a háztól. Egy varázslónőhöz menekült s kérte őt, változtatná át madárrá. A varázslónő teljesitette kérelmét; a királyleány madár lett, s estve késő éjjelig, reggel pedig már hajnalban epedve énekelt. A teremtő megszánta a kis állatkát, kedvesét is madárrá változtatta át, s azóta az éjszakát együtt énekelve töltik el. Azért hivják románul privighetoarea-nak (virasztónak.)

A gólya. (Cocostârgul.) Krisztus egyszer Szent Péterrel elment körülnézni a világba. Egyszer csak minden oldalról utálatos csúszó-

mászó állatok bujkáltak ki a földből, mocsárokból, ugy, hogy haladniok lehetetlenség volt; egyik jajgatott, a másik csípett, a harmadik harapott.

Szent Péter nem állhatta meg szó nélkül s mondá:

— Uram! minden jó és szép, a mit alkotál, de már ezeket, a miket most látok, ki nem állhatom! Mit gondolsz, uram! nem volna-e jó megtisztitani ezektől a földet, hogy legalább ezek miatt ne szenvedjen az emberiség?

Krisztus urunk igazat adott Péternek. A csúszó-mászó állatokat a földről mind összefogdosta s egy zsákba dugta be, melyet a hátára vett, és mentek tovább.

Találkoztak egy emberrel, a ki a tenger felé tartott. Megszólitották.

— Jó ember, nem lennél szives e zsákot a tengerpartra vinni?

— Miért ne, mikor útam éppen oda vezet! — felelé.

— Vedd hát! Ha a tengerparthoz érsz, a zsák száját forditsd a tenger felé, bontsd ki azt, hadd hulljon be egész tartalma a tengerbe; de addig ki ne bontsd.

Az ember felvette a zsákot és eltünt vele. Mikor aztán Krisztus urunkat nem látta volna már, letette a zsákot; ölte a kiváncsiság tartalma miatt. Mi lehet a zsákban? Kincs? vagy csak éppen csufolkodtak vele? Végre is győzött rajta a kiváncsiság s kibontotta azt. Alig kapott a zsák egy kis nyilást, kitörtek rajta az utálatos állatok s menekültek, a merre csak lehetett.

Egy idő mulva az ember ismét találkozott Krisztus urunkkal, a ki szemrehányást tett neki kiváncsiságáért, egyuttal gólyát csinált belőle s utasitotta, hogy egész életét ama kiszabadult állatok összefogdosásában töltse el, a mig csak el nem pusztitja őket a föld szinéről.

Azóta pusztitja a gólya a csúszó-mászó állatokat, a mig csak teljesen el nem pusztitja a föld szinéről.

A rigó. (Mierla.) Mondják, hogy a rigó egykor nem volt madár, hanem szép királyleány, a ki mindenféle tekintetben felette állott volt az akkori királyleányoknak. Haja aranyszálakból állott.

Egyszer aztán férjhez ment, urát szerette, azonban ez beteg lett s elhalálozott. Az asszony sokáig siratta férjét, a kit éppen akkor veszitett el, mikor rájuk nézve legszebb volt a világ; nem vigasztalta őt meg semmi.

Miután látta, hogy nem tud magán uralkodni, kérte az istent, csinálna belőle valamely madarat, hogy igy sorsán változtatva legyen. Isten meghallgatta az ő kérését, rigót csinált a leányból, fekete tolla az ő gyászát képviselte, csőre sárga volt, mint a viasz. Rögtön eltávozott a királyi lakból, összejárta az erdőket, ha rátalálna valahol hű párjára. — Énekelt, hátha valahogy énekének varázsával fel tudná majd támasztani volt hitvesét.

Azért oly tanulékony e madár. Mindenféle éneket, a mire csak tanitják, eltanul, hogy annál könnyebben elérhesse czélját. Fészkét közel

rakja a földhöz, bokrokban; közel a temetőhöz, hogy ura annál biztosabban meghallhassa hangját. Egy más legenda szerint a rigó titokban a kakukkal szerelmeteskedik; mihelyt az beteg lesz, a kakuk mindjárt mellette terem és megvigasztalja őt. A nép azt hiszi, hogy a rigó a kakuk nővére.

A pacsirta. (Ciocârlie.) Nem egy legenda támadt e szépen éneklő madárról.

Volt egyszer egy királyi pár. Nem volt gyermekök, könyörögtek tehát az istennek s megáldotta őket egy leánykával. Luminióra-nak hivták azért, mert szemük fénye volt, szerették mindenek felett. A leányka magába zárkozott, otthon ülő volt. Szülői elküldték sétálni s egyszer eltünt. Mikor hazatért, azt kérdezték tőle szülői, hogy mi tetszett neki leginkább?

— A Nap! felelé.

S a leányka valóban szerelmes lett a Napba. Délutánonként mindig gyönyörködött a lemenő égitestben. Mikor pedig eltünt szemei elől, búsult és sirt. A leány napról-napra fogyott, a szülői azt sem tudták, mi bántja. Egy napon azzal állott elő szülőinek, hogy ő eltávozik a szülői háztól. Hiában kérte atyja, anyja, ő kérlelhetetlen maradt; elment, még pedig napirányban, felkeresni a Napot. Egy temetőhez ért, sok katonára akadt. Felöltözött egyiknek a ruhájába, s felülvén egy ott legelő lóra, tovább ment. Útjában talált egy vén asszonyt, a kit Sötétségnek (Intunecime) hivtak. Ez útbaigazitást adott, hogy mind csak napirányban kell mennie, a mig elér egy magas hegyhez s ha azon keresztül tud majd hatolni, akkor könnyen elérheti czélját.

A leány sok utazás után a hegyhez érkezett; de lova nem lévén megpatkolva, nem tudott a falegyenességü hegyen keresztül hatolni. Egy jó ember segitett a bajon, lovát megpatkolta s keresztül jutott a hegyen.

Itt nemsokára harczba keveredett s csodás tényei után férjet ajánlott neki a megsegitett király, hanem a lány egy napon csak eltünt a királyi lakból.

Egy vén emberhez ért, a kit tisztába tett, mert magával jótehetetlen volt. Ezért a leányt útba igazitotta a Nap felé.

— A Nap útja nem veszélyes. Ide már nincs is messze az ő lakása, mondá a vén ember. Hanem odáig akadni fogsz még háromfejü kutyákra, a melyek a Nap útját őrzik. Add nekik e kenyeret. A Nap lakása előtt pedig egy szép forrás van, abból, mielőtt bemennél a nap palotájába, igyál.

A leány elindult; az úton nemsokára háromfejü kutyákra akadt, melyek rárohantak. Csak az oda dobott kenyér tudta őket elcsendesiteni. Végre a forráshoz ért, mely már a Nap palotája előtt állott. Ivott belőle, s felmenvén a palotába, látta ragyogóan a Napot, szépnek, fiatalnak és fénylőnek találta azt. Nem tudta mi tevős legyen? Karjaiba akart futni, magához akarta ölelni. A Napot is valami különös érzés

szállta meg a leány látására. Ámde ott volt a Nap anyja. Ez észrevette a bajt, mely fiát fenyegette. A Nap ártatlan volt és érintetlen, tisztaságát meg kellett védelmeznie. Nagy bün terhelte a leány szivét, hogy a Napra mert nézni. A Nap anyja ezen vakmerőségét azzal büntette meg, hogy madárrá változtatta, még pedig oly madárrá, mely naponként a Nap felé repül s epedő dal által könyörög a Naptól szerelmet. Azért tör a pacsirta ma is felfelé; azért oly epedő az ő dala, mert szerelmesétől épp akkor választották el, a midőn oly hosszu út után ráakadt s vele boldog lehetett volna.

Kétfejü sas. (Pajură.) A román mese-világ leghatalmasabb madara, mely nem is a földön él, hanem a fekete világban — lumea neagră — vagyis az alvilágban. Fészkét rendesen valamely forrás, vagy kút fölébe rakja, mely vizekben sárkányok laknak, s a mese-világ hőseit aztán győzelemre segiti a sárkányokkal szemben. Számos mesében hatalmas szerepet játszik, a griffekkel ugyanazonos.

Ime egy legenda róla.

A nagy éhség idején, mely hogy mikor volt, azt csak a jó Isten tudja, egy asszonynak volt három gyermeke, két fiu és egy leány. Egy napon az asszony kenyeret dagasztva, annak bevetéséhez fogott. A két fiu azonban oly éhes volt, hogy nem tudták bevárni, a mig a kenyér megsül, hanem a lapátról a tésztát mind megették.

Anyjuk megátkozta őket, hogy legyenek madarak s a havasok legmagasabb csúcsain deleljenek; ha kenyeret látnak, ne tudhassák megenni, valamint ő is látta a kenyeret s nem tudta miattuk megenni. A két fiu elbúsulta magát s elbujdosott a háztól; mikor eltávoztak, nővérük nem volt otthon és igy tőle el nem tudtak már búcsuzni sem. Hazá jövén a leány, egyre faggatta anyját: Miért nem jőnek a fiuk, hogy együtt egyenek az asztalnál? Az anya azt mondá, hogy elmentek a világba, miután ő olyan nehéz körülmények között mindeniket eltartani nem tudja. A leány sem akart erre otthon maradni, a nyakába vette ő is a világot, elment fivérei után. Eljutott a világ végéhez. Itt már megállapodott, mit ennie nem volt . . . tünődött, s ezen tünődésében egy erdőt pillantott meg tele gyümölcsfákkal. Arra ment s ime az erdő közepén egy fényes kastélyra akadt, melynek kapuját két nagy vadállat őrizte. Minden áron be akart jutni a kastélyba. Megvárta, a mig a két vadállat elcsendesedett, elaludt, a mikor aztán felmászott a kastély kapujára s bejutott a kastély udvarába. Itt egy rókára akadt, a mely hozzá azon kérdést intézte: Miként juthatott a veszedelmes helyre, a midőn oda földi lény még be nem hatolhatott? A leányka elmondta, mi járatban van.

— Mind szép! felelé a róka, csakhogy ha a kastély ura haza jő, bizonyára fel fog falni.

Erre a leány sirni, jajgatni kezdett, meghallotta a kastély úrnője, a ki megvigasztalta, biztatván, hogy nem engedi, hogy baja történjék.

A kastély ura egy oroszlán volt, mely mikor haza jött, reszketett

minden lény az ő hatalmas tekintetétől. A nő megvendégelte urát, s mikor jól lakott volna, kegyelmet kért az oda menekült leány részére.

— Megkegyelmezek neki! feleli az oroszlán, csak előbb mégis tudnom kell, mi járatban van?

A leány mindent elbeszélt. Mint vált el az anyjától s miért? azért, hogy testvéreit keresse szerte a világban. Erre az oroszlán megszánta a leányt s összehivta minden alattvalóját, mindeniket kikérdezte, hogy nem látták-e az eltünt két fiu testvért?

Senki sem tudott róluk felvilágositást adni, egyik sem ette meg őket. Az oroszlán megvigasztalta a leányt s útra bocsátotta, reményt nyujtván, hogy igy élnek s feltalálhatja még őket.

A leány tehát tovább ment. Talált egy kunyhót, melynek öreg asszony lakója felvilágositást adott a két testvérről, hogy azok meg voltak anyjuktól átkozva, s hogy madarak lettek, kétfejü sasok — Pajură. — Az öreg asszony meg is mondta, hol laknak, megmutatta a magas, roppant meredek havast, melynek ismét legmagasabb csúcsán állt az ő kastélyuk.

Nem kellett sokáig a leánynak mennie. Bemenvén a kastélyba, egy fényes terembe nyitott be, melynek közepén teritett asztal volt mindenféle ételekkel dúsan felszerelve. De a szobában senkit sem látott. Jóllakott s aztán elbujt. Testvérei haza jöttek, de ő csak harmadnapra állott elő, midőn testvérei kikutattak minden zugot, mert az ételek apadásáról rájöttek arra, hogy idegen lény van a palotában.

A két testvér nővérüket szivesen fogadták, azonban kijelentették neki, hogy ők csak ugy menekülnek meg az átoktól, hogy ha hét esztendeig egyetlen szót sem szól. Ha ezt kiállaná, ugy ők ismét emberek lesznek. Erre a kétfejü sasok elrepültek, nővérük pedig a kastélyban maradt.

Öt esztendeig nem szólott a leány egy szót sem. De látván, hogy testvérei akkor sem jőnek vissza, megtörte a hallgatást s beszélni kezdett. A legelső szóra megjelentek testvérei s mondták:

— Miután meg nem tartottad adott szavadat, menj a világba, élj, a mint tudsz, mi belőlünk többé ember nem lesz. — S erre elrepültek.

A két testvér azóta kétfejü sas képében él, az átokhoz mérten soha gabona-ételt nem esznek; ételüket rablás útján szerzik meg, néha gyermekeket is elhurczolnak.

A kétfejü sas, mint emlitém, nagy szerepet játszik a román nép mese-világban. Kincseket őriznek, vagy hősöket más világra szállitanak, mindenféle csoda-dolgokkal kapcsolatban állanak. De ez a madár ma már nem a földön él, hanem az alvilágban.

A szarka. (Ţarca.) Általánosan ismert madár ez is és nevéhez sok mindenféle babona és szokás füződik.

Egyszer a madarak királya lakomára hivta össze az összes madarakat s megvendégelte őket szörnyen. Meg is volt elégedve mindenik, azonban a szarka tálból-tálba ugorva mondá: ţirc şi mie! ţirc şi mie!

szóval folytonosan ételt kért. A szakács megharagudott reá s egy fakalánnal hátba ütötte. Hogy történt, hogy nem, a fakalán feje, legalább lenyomata, ott maradt a szarka hátán, mig a nyele farkká változott; addig ugyanis a szarkának nem volt farka. Erre a szarka ugrálni kezdett ide is, oda is, talán a fakalán nyele lehull róla, mind hiában, nem tudott tőle a mai napig sem megmenekedni.

Az ökörszem. (Ochiul boului.) E kis madár mindig bokrok között bujkál, mindenki ismeri bizonyára. Ismeretes legenda szól róla. Egykor a madarak királyt akartak választani. Nagy zavar ütött ki közöttük, mert nem tudtak megállapodásra jutni. Elhatározták végre, hogy az legyen a király, a ki legmagasabbra repül. A sas repült fel legmagasabbra, s már ki akarták kiáltani királynak, a midőn egyszer csak az ökörszemet még magasabb ponton látják a sas felett repülni. A sas szárnyán huzta meg magát, s midőn látta, hogy az elfáradt s fennebb repülni már nem tud, ő fennebb szállott s diadalt aratott, királylyá lett. Hanem csakhamar rájöttek a csalásra. Üldözőbe vették, törvény elébe akarták állitani. A kis ökörszem erre, látván, hogy a dolog nem tréfa, behuzta magát egy szűk faoduba, senki sem mehetett be utána. Elhatározták tehát a madarak, hogy kiéheztetik, őrt állitanak az odunál s majd csak egyszer mégis kibuvik.

Az őrállás a bagolyra került, s mint nagyon álmos madár, egyszer csak elalszik, mint a güzű. A kis fogoly erre kibujt a lyukból s elosont, tömött bokrok közé menekült; keritések lyukaiból ki nem repült többé. A madarak hirül vették az ökörszem kiszabadulását, egy rész a bagolyra támadt, a másik rész pedig az ökörszem után indult.

Azóta a bagoly csak éjjel mer előbujni, mikor t. i. a többi madár alszik, s az ökörszem is csak bokrokat és szűk helyeket keres fel, hogy üldözői meg ne foghassák.

A hattyu (Lebăda.) Mint a tisztaság, fehérség és szépség jelképe szerepel a román nép előtt. A legenda szerint volt egyszer egy fiatal király, a ki összes főembereivel vadászni ment. Nem lőhetett semmit. Hazatérve valamely folyó magas gátja alatt látott egy hattyut, szépet, úszni a vizben. Meg akarta lőni, de a hattyu sirására nem tette azt, hazavitte s czigányné szakácsnéjára bizta. A czigányné meg akarta készíteni urának az állatot, de hát a mikor meg akarná ölni, leánynyá változott. A király nagyon örvendett a szép leánynak, a ki elbeszélte, hogy szülői átok folytán hattyuvá lett s még két nővére van, a kik hasonló sorsban részesültek. A király nőül vette a leányt; szép fiugyermekkel áldotta meg az Isten őket, a kik egymást különben is forrón szerették. Nemsokára a király háboruba ment, a czigányleány pedig a királyné életére tört, egy kúthoz csalta a királyi kertben s bele lökte; a hazatérő királynak pedig azt hazudta, hogy neje ismét hattyuvá változott s eltünt a háztól.

Látván a király, hogy gyermekét a czigánynő anyailag ápolja, nőül vette őt. Minden énekest elhivott a lakodalmára.

Szép fűzfa nőtt ki a királyi kút mellett három ággal. Egy arra menő pásztorfiu furulyát vágott magának arról, s bele fúván, gyönyörüen eljátszotta:

«Ne énekelj oly erősen, nagyon fáj az én szivem gyermekem után, a kit a bölcsőben hagytam; meddő emlő táplálja most, meddő emlője fekete czigánynénak.»

A többi énekesekkel ő is a királyi palotába ment s ő is énekelt, a király leginkább az ő énekét szerette meg. E furulya nem volt más, mint a megölt királyné. Ismét azzá lett. A király a czigánynét megölette, s a hattyuból lett nővel ismét boldogan élt.

Ez volna a hattyu legendája.

Azonban nem folytatom tovább, különféle szárnyasról, hollóról, fecskéről, sólyomról, galambról, házi állatról száz meg száz legenda forog közszájon, a melyek mind azt tanusitják, hogy a román nép nagyon érdeklődik a szárnyas világ iránt. Minden madárnak sajátságát valamely történettel köti össze; minden tulajdonság, vagy alak, külső megjelenés valamely okra vezeti vissza.

Az adomákra (şnoave, glume, minciuni, păcăliturі) térve át, általában meg kell jegyeznünk, hogy a román ember nagyon szereti a tréfát. Jártában, keltében, munkaközben, ha pihen, de leginkább télen a meleg szobában, pipaszónál mindig adomázik. Beszédközben is mindig belevegyit egy-egy adoma-emléket, rendesen: «ugy jártál, mint N. N.» — «ugy csináltál, mint . . .» — «azt mondja, a mit . . .» stb., mindjárt ott van az adoma, előadva azzal a jóizü, egyszerü humorral, a mi román embernek annyira sajátja. Általában ismert dolog, hogy a román ember nemcsak élczes, de csufondáros, gúnyolódó is. A vele érintkezők közül kiválóan a czigánynyal foglalkozik sokat; a szászt, a zsidót, az örményt szintén kifigurázza. Nem kiméli ő a saját faját sem; a móczot, a mokánt a maga mivoltában mutatja be. Különösen szeret a papjáról, a papnéjáról, a kántoráról adomázni; a magyarról alig van egy pár anekdotája a megyei népnek, az is a rá nézve idegen magyar nyelvre vonatkozik.

Az adomák, tréfák nagy mestere a Păcală.

Egy pár adomát izlelitőül ide igtatok:

A nagyenyedi piaczon buzát árul az oláh, a magyar megszólitja: «Měi olá!» A román feleli: «Olár o fost tatătĕu!» (Fazakas volt az apád!) Magyar: «Kum buzá?» (Hogy a búza?) Román: «Buzat eştĭ tu!» (Nagy ajaku vagy te!) Magyar: «Dá lá tyinyé pénz!» (Pénzt adok!) Román: «Impinge-me numa, că şi io te'mping!» (Taszits csak, visszataszitlak!)

A mócz csebreket szállitott szekerén Gyulafehérvárra. Egy havastetőn szekere feldőlt s csebrei a havastetőről legurultak a völgybe. A mócz nézte, nézte, mikor vége volt a gurulásnak, igy szólott: «Kár ide, kár oda, de nagyon szerettem, a mint gurultak!»

A Detonatát nézte egy idegen, mócz volt a vezetője. «Mennyi mindent beszélnek a Detonatáról!» kezdé a mócz a beszédet. «Ugyan mit?» kérdé az idegen. «A mult héten éppen ezen az ösvényen haladt el két idegen, de többé vissza nem tért!» «Hogy-hogy?» szörnyülködék az idegen. «Ugy, felelé a mócz, hogy a tulsó oldalon ereszkedtek le!»

Egy ompolyvidéki román atyafi Aradra a törvényszéki épületbe vetődvén, ott egyik gyermekkori pajtására akadt, a ki törvényszéki elnöki ajtónállói állásban volt. «Szegény Arad! mond a paraszt, mire jutottál, hogy Prekub vezet az orrodnál fogva!»

A szász a román néphitben, adomákban mint fukar, önző, barátságtalan, nem vendégszerető elem szerepel. A román azonban mindig kikap rajta, túljár az eszén. A román egyáltalában, ha más nemzetiséggüvel van szembe állitva, mindig okosabb, értelmesebb, ügyesebb, józanabb, szorgalmasabb. Igy egy télen a román megszorult széna dolgában, elment a szászhoz, a kivel különben jó barátságban élt. «Nem adhatok!» szólt a szász, pedig három kazal szénája volt; mindenféle okot felsorolt, hogy hosszu lesz a tél s ő nem vehet akkor szénát, szóval nem adott. A szász egy napon az erdőbe ment, a román megtudván, utána sompolygott és egy faodúban meghuzta magát. Mikor a szász arra felé ment, a román a faodúban ugy énekelt, mint a kakuk. «Ahá! jegyzé meg magában a szász, korán fog kitavaszodni, a szénán túl kell adni!» Haza ment; két kazal szénát eladott a románnak. Hanem a tavasz csak nem köszöntött be; a szásznak elfogyott a szénája, azt se tudta mi tevős legyen. A végén is kénytelen volt az egyik kazalt kettős árban a romántól visszavásárolni. Mikor a pénzt leolvasta, mondá: «Hej szomszéd! de rosszul énekelt nekem az idén a kakuk!»

Miért van több unitus czigány, mint disunitus? A czigányok mint pogányok bódorogtak mindenfelé, semmit sem tudván a keresztségről, a templomról. Egy román rávette őket, hogy megtérjenek. A vajda vezette a czigányságot egyenesen a disunitus templomba, hol a pap e szavakat mondá: «Ti meghivottak, lépjetek ki!» «Halljátok! szól a vajda, innen kikergetnek!» Elmentek az unitus templomba; ott a pap éppen az oltári szentséget mutatta fel, mondván: «Vegyétek és egyétek!»... és ismét: «Igyatok ebből mindnyájan!» «Ezek már emberek, mondá a czigány-vajda, nem mint a sok koldus-tarisznya disunitusok.» Azért több az unitus, mint a disunitus vallásu czigány a románság között.

A czigány igy szólt: «De jó sült az édes tejbe apritott málé!» «Honnan tudod ezt czigány?» kérdé a román. «Hallottam apámtól, hogy mielőtt Arhangel magához szólitotta volna, mondotta neki a nagyapja, hogy ez a szépapjától hallotta volna, hogy a keritésen át látott két román embert enni édes tejbe apritott málét; Istenem, de jó lehetett az!»

Mikor Isten a népek között kiosztotta a nyelveket, a szász nehézkesebb lévén, elkésett, minden nyelv ki volt már osztva. «Adnád, uram, nekünk, a román nyelvet, mert édes, lágy, mindenki megérti!» «Nem

lehet!» szólt az Isten, «azt elvették a románok!» «Bár nehéz, s mikor beszélsz azon a nyelven, mintha veszekednél, mégis csak nyelv, add hát nekünk a magyar nyelvet!» «Nem lehet! szólt az Isten, azt elvitték már a magyarok!» «Hát akkor mi mit csináljunk, sopánkodék a szász, hogy fogjuk mi egymást megérteni?» «Hát egymás között hadarjatok, a mint tudtok, más néppel pedig, ha lesz dolgotok, használjátok a román nyelvet!» rendelkezék az Isten és azóta ugy is van Erdélyben.

g) Közmondások (proverbe, pilde).

A közmondásban van lerakva a nép philosophiája. Ha valamely népet, erkölcsét, szokásait meg akarjuk ismerni, ezt a philosophiát tanulmányoznunk kell. Minden népnek megvan a maga közmondása, mert mindeniknek megvan a maga élettapasztalata; egy-egy eset következményein okul. Az élet, a hosszu idő pedig különböző fordulatokban, viszonyokban és állapotokban egyformán oktat, az okok és okozatok hosszu lánczolata gondolkozásra készti a müveltségben hátramaradt népeket is. A közmondásban a századok keserüsége, szenvedése, egyáltalában élettapasztalata van lerakva.

A közmondás kereken kimondja az igazságot, a figyelő elme ad neki röptöt. Sajátsága a rövidség és a világosság; pár szóban világos gondolatot fejez ki, a melynek igazsága megdönthetetlen. Innen van, hogy «vox populi vox dei», a nép szava Isten szava.

Ebben a kincses házban nem minden közmondás eredeti. A szószék, a templom sok biblikus közmondást és példabeszédet hozott forgalomba. Sok az átvétel idegen népektől is. A görög bölcsek mondásai Görögországból a világ minden részébe elhatoltak, sőt különböző gyüjteményekben össze is foglaltattak. E fajta gyüjtemény 1700-ban (Floarea darurilor) már a románok között is ismeretes, a mely sok közmondást, példabeszédet vitt át a román nép közé, ilyenek: «A tyúk akkora lármát csap egy tojásért, hogy meghallja a róka» (Szent Izidor). «A szerelemnek nincs szeme» (Plato). Ehhez hasonló gyüjteményt ismerünk 1713-ból (Pilde filosoficeşti), a mely 964 közmondást tartalmaz.

Azok, a kik a román közmondások összehasonlitásával foglalkoztak, ugy találták, hogy a román közmondások a latin származásu népek közmondásaihoz állanak legközelebb. (Reichsberg-Dürnigsfeld Ida.) P. o. Nevoia învaţă pĕ om (a baj tanitja meg az embert), olaszul: E bisogna l'inségna a l'om, vagy lupul îşi schimbă pĕrul, dăr năravul nu (a farkas elhányja a szőrét, de a természetét nem), olaszul: Il lupo perde il pel, ma il vizio mai. Az állitást nem tartom bebizonyitottnak. A románság vett mindattól a néptől, a melylyel lakott, és adott is neki. A közmondások néha találkoznak, különféle népnél egyformák, az élettapasztalat egyforma igazságokat állapitott meg. A magyarnak, románnak sok közös közmondása van. A magyarok által használt román szólásо-

kat részben már felsoroltam (807—808. lap). A közmondás igen gyakran versbe van szedve, s elárulja, hogy bizonyos dolgokról minő véleménynyel van egy nép, p. o. mennyire becsüli az asszonyt, a pénzt, a barátot stb. Sem a biblikus, sem az idegen közmondásokat nem érintem; azokra szoritkozom, a melyek román-termeléseknek látszanak s a vármegyében általánosan ismeretesek. Ilyenek:

Az igazság olyan, a milyenné az emberek csinálják. — A falu nem hisz az éhesnek. — Akkor kiméld a zsákot, a mikor kerek, nem a mikor a fenekén vagy. — Ha adsz, nem lesz. — Vér vizzé nem válik. — Ég a falu, a vén asszony őszhaját fésüli. — Mikor a gazdag vakarodik, a szegény azt hiszi, hogy meg akarja ajándékozni. — A turó jó, csak kár, hogy kutyabőr-tömlőben áll. — Nem az a szép, a mi szép, hanem az, a mi nekem tetszik. — Ha barátod olyan, mint a méz, ne akard egészen megenni. — Egy üszöknél sem puliczkádat meg nem főzöd, sem bárány-czombodat meg nem sütöd. — Hallgat, mint a dió a tarisznyában. — A viz elfoly, a kövek maradnak. — Elhaladt már a vén asszony a kalácscsal. — A ki idegen marékból iszik, sohasem lakik jól. — A kinek szakálla van, legyen fésüje is.

A pénzről: Pénze a czigánynak is van. — Pénzzel pénzt csinálsz. — Ha pénzed van, ellenséged is van. — Ha pénzed van, légy kezes. — Ha nincs pénzed, ne házasodjál hozományért, nehogy azt mondják: hallgass, hogy én beszéljek. — A pénz kerek, gurul. — Pénzért vettem egy öreget s gazdám lett. — Szerezz szép fehér pénzt, fekete napokra. — A pénz az ördög szeme. — A pénznek két képe van.

Az asszonyokról: Az asszony megvénitette az ördögöt. — Az ördög mindent tud, de az asszony természetét még sem ismeri. — Az asszony az ördög lova. — Az asszony: hosszu köntös, rövid ész. — Egy macskának és egy asszonynak kell lenni a háznál. — A rossz asszony önmagát pofozza s veri fejét a falba. — Az asszony neked tessék, ne a világnak. — A féltékeny férj rimát csinál a feleségéből. — A mely asszony nem akar dagasztani, egész nap szitál.

Más asztaláról a falat izletesebb. — A jó barát olyan, mint a bor: minél régibb, annál jobb. — Nem az tud sokat, a ki sokat élt, hanem a ki sokat járt. — Nincs nehezebb az üres tarisznyánál. — Kenyérrel járok utána, ő bunkós bottal üt. — Beleelegyedik, mint a petrezselem az ételekbe. — Tégy jót s várj rosszat. — Az igazság mindig beütött fejjel jár. - Az Isten minden embernek ad, de nem dug a tarisznyájába. — A félelem őrzi a dinyét. — Az ördög sem üt egyszerre főbe. — A nyelvnek nincs csontja és mégis csontokat tör. — A ki békében akar élni, halljon, lásson, de hallgasson. — A kinek irása van, része is van. — A román tesz és hallgat. — Az Isten jó, az ördög mester. — Az ördög megpukkad, mikor jót cselekszel. — Nincs nadrága s átalvetőt vásárol. — Malomról rezsnyiczéhez jutott. — A baj jobban részegit, mint akármiféle ital. — A ki reménykedve él, panaszolva hal meg. — A véka nem telik meg szóval. — Jobb egy-

szer «ne», mint százszor: «várj, mert adok!» — A kutyát az út, a bolondot a mások gondja veszíti meg. — Jaj a lábadnak, ha a fejed üres. — A lehajtott főt nem vágja le a kard. — Ha éget az üszök, még az apád szakállába is behajtod. — Ha eltört a kerék, sokan mutatják a jó útat. — Nem az nyel mindig, a ki szájat tát. — A ki kér, nem vész el, de jónevü sem lesz. — Nagy haj, kis ész. — Egy szegért elveszti a patkót. — Minden ember tud kenyeret vágni a maga számára. — Addig hallgasd a kakukot, a mig neked szól. — A ki nem adós, elég gazdag. — Nem ott hasad, a hol ütik. — Jóval jót fizetnek, becsületért becsületet. — Mintsem adjak s összevesszünk, inkább nem adok s legyünk jó barátok. — Panaszol, hogy nincs foga, s kenyérhajat rág. — Két tojást ha összeütsz, az egyik eltörik. — Vasárnap a menyegzőn, hétfőn a papnál. — Mig Istenhez jutsz, megesznek a szentek. — Nagy gőg üres tarisznya. — Az éhségtől ugy forog, hogy sarkával lyukat fúr a földbe. — Testvér ide, testvér oda, a turónak ára van. — Sapkájában tojt a tyuk. — Egyenes, mint a kötél a zsákban. — A jó támaszszal biró keritést a szél le nem dönti. — Nagyot falhatsz, de nagyot ne szólj. — A száj veri az alfelet. — Verd a nyerget, hogy megértse a kancza. — A papiros szop. — A ruha nem teszi becsületesebbé az embert. — Ne mondj hoppot, a mig nem vagy a tánczban. — Az uj szeg kiüti a régit. — Sok beszéd a fő szegénysége. — A szél hozza, a szél viszi a felhőket. — Az ember, mikor bajban van, zöldeket beszél. — A ki hazugsággal tarja fenn magát, rövid ideig él. — Egy megfagyott hagymát sem ér az esze. — Halál bánat nélkül, menyegző panasz nélkül nincs. — Egy légyért pofon üti magát. — Ha nincs szükség rá, se ne adj, se ne végy. — Senki se mondja, «végy uram!» hanem hogy «adj uram!» — A ki oszt, magának is részt csinál. — Ugy fal, mintha farkasok verekednének a szájánál. — A veréb kukoriczáról álmodik. — A czigány a mig nem lop, nem tartja magát embernek. — Mikor a czigány király lett, mindenekelőtt az apját akasztatta fel. — A vásárt pénzzel, a lakodalmat muzsikával csinálják. — Nincs felmenet lemenet nélkül. — A ki báránynyá teszi magát, megeszik a farkasok. — A kinek a házában idegen van, földje tövissel van kiverve. — Jobb kis gazdának, mint nagy szolgának lenni. — Ne állj messze, mert elfelejtenek. — Asszonynak tanácsa csak asszonynak használ. — Ne nyald, a mit leköptél. — A látszó falunak nem kell kalauz.— A ki más vallásra tér, egy Istene sincs. — Olyan szegény, hogy körme sincs, a mivel vakarodjék. — A moslék is oltja a tüzet.

Bajos volna beszámolni az összes közmondásokkal; köteteket lehetne azokból összeállitani. Az eddig előadottak elégségesek arra, hogy a román gondolkozást sok kérdésben megismerjük. Alig lehetne a sok szólásformát is, a mi a románság között közmondás alakjában divik, összegyüjteni. Ezekből is bemutatom a következőket:

Vásárbomláskor érkezett; elhaladt már a vén asszony a kalács-

csal; kucsmát változtatott; ugy beszél, mint a könyv; a hogy főzi, ugy eszi; ütött szerencseórája; se kutyája, se malacza; csóka csókával, kutya kutyával; én is úr, te is úr, ki huzza le a csizmánkat; ne énekeljen az én kakasom az ő keritésén! ma neki szólt a kakuk; szeget szeggel; keresztül vágott az ördögön; ördög ül a pénzén; szereti, mint a szem a sót; mint az orr a szemet; meggyult az éhségtől a füle; a mióta elrepült a liba a nyársról; üres, mint egy töltött pisztoly; zsákba bujt a róka; eddig beszélt, most köhög; ugy néz, mint az ördög a papra; megkoronázza a szunyogot; várok, mint a halott a kalácsra; saját faggyából él; angyalnak gyenge; rossz fejsze nem vész el; mikor kaczag, kisüt a nap; harczban utolsó, futásban első; hasának imádkozik; ne gyujts szalmát a fejemen; bőrével fizet; bőröstől nyirja le a gyapjut; megkivánta ő is az ökör-tejet; ragad, mint a tövis a kutyához; elég egy bot egy szekér fazéknak; beleüt a bottal a tócsába; evésnél oroszlán, munkánál ökör; araszszal méri a tejet stb. stb.

h) Talány (cimilituri, ghicituri).

A román mese, adoma s talány kedvencz alakja: Păcala. A furfangos alak tetteivel, mondásaival, kérdéseivel mindenkit lefőz, zavarba hoz. Afféle Bolond Istók vagy Ludas Matyi alak. Ehhez hasonló alakja van minden népnek. A román alak prototipja aligha nem Nasr-eddin, a ki Timur-Lenk udvarában élt, s a ki a románban Nastratin Hogea néven ismeretes. Hasonlón okos-bolond Til-Buhoglindă (a német Eulenspiegel). A 13-ik század közepéről Stricker nevü szerző összegyüjti az adomákat, talányokat; ennek nyomán a 15-ik században megjelenik a kahlenbergi pap-féle gyüjtemény. Ezek adnak életet a román Til-Buhoglindă alakjának. Efféle kérdéseket kap a vittembergi egyetemen:

Hány lágy tojást ehetett meg Góliáth éhgyomorra? Egyet, mert a többit már nem éhgyomorra ette.

Melyik hónapban eszik az ember legkevesebbet? Februáriusban — felelé.

Az ő kérdésére: Hány fontot tesz ki a hold? nem tudtak megfelelni. Egy fontot felelé, mert neki is négy fertálya van, mint a fontnak.

Romániában hasonló alak Cacavela. Románban a Bertholdo-féle kérdések is ismeretesek s ez az alakja a talánynak terjedt el leginkább. Az olasz Bertholdoból vesszük át:

Mi leggyorsabb a világon? A gondolat.

Melyik a leghosszabb nap? A melyen nem eszünk.

Melyik a legjobb bor? A melyet a más asztalánál iszunk meg. Ez ismeretes közmondás is a románban.

A talány bölcsője különben Kelet. Az első talányt Sámson adta fel a filiszteusoknak, a mi különben maig is megfejtetlen. Sphinx

a gulája alatt elhaladó utazókhoz ezt a kérdést intézte: »Miféle lény jár reggel négy, délben két, estve három lábon? Oedippus felelete: az ember. Vannak biblikus, vallásos tárgyu talányok:

Ki halt meg s nem lett eltemetve? Loth felesége.

Melyik kakas kukorékolását hallotta meg az egész világ? A Noé kakasáét.

Ezek és ezekhez hasonló talányok, kérdések gyüjteményeit a román irodalom már a XVII. századtól fogva ismeri. A nép közé népies könyvek alakjában szélesebb és szélesebb körben terjedtek el s megszaporitotta a román talányok számát. Minket azonban csak azok érdekelnek, a melyek román alkotásoknak látszanak.

A talány évadja a tél. A meleg kemencze körül, a tüz világánál, a gyermekek és a felnőttek egyaránt talányokat adnak fel egymásnak. Kezdetük ez: Cimel cimel . . . vagy Ghici ghicitoarea mea . . . (Fejtsd meg az én talányomat.) A talány többnyire rimes, átforditását más nyelvre sokszor lehetetlenné teszi a gyakori szójáték, különben igen burkolt, megfejtése nehéz. A nép leginkább azokat a tárgyakat, testeket, tüneményeket stb. burkolja talányba, a melyeket naponként megszemlél, érez, ilyenek: a nap, a hold, a csillagok, szél, mennydörgés, vagy a bot, harang, tű, tüzszikra, hangya, ajtó, szem, tyuk, kakas, sulyok, tiló, káposzta, vessző, ember, vakondturás, lakat, cséplő, pipa, eke, mogyoró, rák, paszuly, nád, furó, mák, füst, murok, tojás, tömlöcz, pálinka, szőlő, ló, kigyó, nyelv, kucsma, hagyma, korsó, dongó, fej, fazék, haj stb. A megyében közdivatu talányokat ide iktatom:

Kis gargarizáló a patak medrében, mi az? Korsó. — Szeget ver a falba, magyarul dalol, nem ébredsz fel tőle, mi az? Dongó. — Innen a havasig apró lánczszemek, vagy apró gyöngyök, mi az? Hangya. — Kis bőrdarab pocsolyában tánczol, mi az? Nyelv a szájban. — Kerek tőke szőröst fed, mi az? Kucsma a főn. — Kis malacz aczélbelekkel, vagy kutyakölyök vasbelekkel, mi az? Lakat. — Hordó felett hordó, tetőn róka farka, mi az? Nád. — Gömbölyü s nem tojás, réteges és nem palacsinta, mi az? Hagyma. — A hol egy estvén legel ő kelme, meglátszik egy egész nyáron, mi az? Tüz. — Az erdőben toka-boka, a vásárban hi-hó-hó! haza felé tépá-lépá, mi az? Ló. — Vasalt malom, krákogó csóka, két esthajnali csillag, kis tisztáson két barázda, szétszórt kazal, mi az? Fej, száj, szemekkel, hajjal. — Pap a kamarában, künn van a szakálla, mi az? Murok. — Egy ingben kilencz testvér, mi az? Foghagyma. — Ördögsziv a falu közepében, mi az? Tömlöcz. — Tarka macska felmászik a legvékonyabb karóra, mi az? Paszuly. — Farkánál fogja a malaczot, a mig jól lakik, mi az? Orsó. — Szép nagy arany alma játszik a bika bőrén, vagy széles bikabőrön játszik arany gombom, mi az? A nap. — Két gombolyég selyemből átrepült a hegytetőn, visszatérnek estére, mi az? Két szem nyitva és behunyva. —

Falubolondjának fa a kozsokja, mi az? Pálinkás hordó. — Atyám magas, anyám széles, nővérem bibircsos, fivérem bolond, mi az? Karó, szőlőtő, szőlő-gyümölcs, bor. — Van két selyem gombolyékom, fel a házra feldobom, mi az? Két szem. — Van egy ládám, szellő nyitogatja, szellő hajtogatja, mi az? Tyukfark. — Fel a hegytől le a völgyig sok üstfenék látszik, mi az? Vakondtúrás. — Két fadarab himbálódzik, bőr a nyakból kapálódzik, mi az? Cséplő. — Erdőben születtem, ott felnövekedtem, aztán bevittek a városba birónak, mi az? Vessző. — Négy megy, négy áll, négy pedig vámot ad, mi az? Tehén. — Rongyos asszony urakkal egy asztalnál, mi az? Káposzta. — Az erdőben születik, az erdőben nő fel, a faluban kelepel, mi az? Tiló. — Ni-ni! már nincs, mi az? Szikra. — Felfegyverzett magyar hid nélkül átmegy a tengeren, mi az? Rák. — Miféle ökör megy a farkával az istállóba? Furó. — Kis tarka madárka, nincs szegénynek lába, mégis felmászik a fára, mi az? Paszuly. — Szétágazó czérna, összegyüjtött gombolyékok, mi az? Tök. — Miféle szárny jár táltott szájjal s nyelvével a földet felforgatja? Eke. — Feje fésü, farka sarló, dereka dinye, mi az? Kakas. — Félszemü tyuk, hamuval él s mégis füstöl, mi az? Pipa. Kis lyuk hamut gyujt az orrába, mi az? Pipa. — Fenn dörög, lenn visszhangzik, minden ember belemenekül, mi az? Templom. — Kis csillag a vessző hegyén, mi az? Mogyoró. — Minden háznál én szolgálok, ha vendég jő, bekisérem, ha vendég jő, kikisérem, mi az? Ajtó. — Ordit az oroszlán a határok között, hogy meghallja kilencz ország, mi az? Mennydörgés. — Két arany gombolyékom játszik bikabőrön, mi az? Nap és Hold. — Szalmaszálon egy király hadserge, mi az? Mák. — Magas mint egy ház, zöld mint a selyem, keserü mint az epe, édes mint a méz, mi az? Diófa és gyümölcse. — A mig éltem, tüzön égtem, holtom után kidobtak a kapun, mi az? Fazék. — Van egy ládám, benne galamb, ha ez kirepül, oda lesz a láda is, mi az? Test és lélek. — Kicsike, betölti a házat, mi az? Gyertya. — Az erdőben nő fel, a mezőn legel, a faluba jő s havazik, mi az? Szita. — Van egy rossz kutyám, csak akkor ugat, ha farkát fogom, mi az? Tiló. — Fehér mező, fekete bárányok, a ki legelteti, névről-névre ismeri, mi az? Betük. — Csontból való disznópásztor lefelé hajtja a disznókat, mi az? Fésü. — Burduk, hurduk szakállánál fogva viszem, szakállánál fogva hozom, mi az? Fedeles (viztartó). — Olyan kicsiny, alig látod, összefüzi a világot, mi az? Tű. — Testem könnyü, szárny nélkül repülök, ha nem felhő, mi az? Gondolat. — Egy istállóban sok a piros ló, mikor beviszik a feketét, ez a többit mind kiűzi, mi az? Szén és vaskalán, vasfogó. — Zsiros szij a föld alatt, mi az? Giliszta. — Erdő volt a hazám, bevittek a városba s fülbevalót adtak, mi az? Kártyus. — Az erdőben születik, az erdőben nő fel, haza jő és ütlegel, mi az? Sulyok. — Felmásztam a hegyre, lássam, hol a lovam, láttam a szelet forgatni a földet, mi az? Eke.

Ezeken kivül még igen sok talány van közforgalomban. Általánosan ismeretes a szám talánya; mi az egy, mi a kettő stb. Ez a talány majdnem minden nép irodalmában megvan. Az alak kedvéért ide igtatok egy pár talányt román eredetiben:

Ghici ghicitoarea mea:
D'aci pân' la munte,
Tot zale mĕrunte.

*

Cimel, cimel ce-i?
Oastea unui craiu
Intr'un vêrf de paiu.

*

Cimel, cimel ce-i?
Porcăras de os,
Duce porcii 'n jos.

13. Születési, lakodalmi, temetési szokások.

Három legfontosabb esemény a földi ember életében, nem csoda, hogy a háromhoz különböző balhit és szokás füződik.

I. A születést (naştere) illetőleg általános a hit, hogy a gyermek születése utáni harmadik, ötödik, vagy hatodik napon megjelennek az Ursitoare-k (lásd 892—893. lapon) s határoznak a gyermek sorsa felett.

A mócz s illetőleg a havasi gyermek, mihelyt megszületik, sok formaságon megy keresztül. Mindenek előtt egy kis kanálnyi medvezsirt adnak a szájába, hogy az Ursitoare-k befolyásának ellenállhasson, a kik a gyermek fejénél állanak s jövőjének szálait fonják. A medvéről az a hit, hogy ha valakit derekon megtapos, életében minden betegségtől ment lesz; valamint hogy a halál is nehezebben birkozik meg azokkal, a kiknek Urs (medve) a nevök; ezért tapasztaljuk, hogy a móczoknál sok az Urs, Lup (farkas), Grozav (iszonyu) stb. keresztnév.

Az első fürösztés alkalmával ezüst pénzt szoktak a vizbe dobni, hogy a gyermek élete szennytelen legyen, mint az ezüst. Fejéhez mindenféle szerszámokat raknak, a melyekkel a mócz dolgozni szokott, hogy derék mester, munkás váljék belőle. Minden idegen, a ki az újszülött szobájába lép be, valamely ajándékot, leginkább pénzt, köteles adni, különben a háziak ugy veszik, hogy a gyermek anyját nem becsüli eléggé.

A gyermek születése után az anyának addig, a mig a Sorsvetők a gyermek sorsa felett nem határoztak, nem szabad sem elaludnia, sem pedig háttal fordulni a gyermek felé, mert a gonosz szellemek (zmeoaicele) könnyen kicserélhetik más gyermekkel, a ki rendesen testi fogyatkozásban szenved: holdkóros, süket, néma, vagy bárgyu stb.

Ez az oka annak, hogy a román ember fatálista, a praedestinatio hive. Aşa mi-a fost rênduit! vagy Aşa mi-a fost ursita! Ugy volt elrendelve, ez volt a sorsom, s belenyugszik.

A sorsvetés a következőképpen történik. A móczhit szerint az Ursitoare-k három guzsalyos leány, a kik a szerint, a mint elszakitják a fonalat, ugy alszik ki egyik-másik ember élete is. Az egyik az életévek, a másik a szépség, a harmadik a vagyoni állás felett dönt. Először tanácskoznak. A legöregebbik kérdi: «Mi sorsot szántatok a gyermeknek?» Azt felelik: «Jó sorsot!» ő azonban ugy dönt: «Legyen élete olyan, mint az enyém volt ezen vagy azon a napon!» vagy «a milyen az álmom volt ezen vagy azon az éjszakán!» A kettő azonban tudja, milyen volt az álma, vagy élete, t. i. rossz, könyörögnek tehát jobb sorsért a gyermek számára. Ha a Sorsvetők nem tudnak a gyermek ágyánál megegyezni, a gyermek élete nagyon hányatott lesz. A bábaasszonyok dicsekedni szoktak, hogy midőn az első fürösztő vizet kiöntötték, a Sorsvetők beszédét hallották s hogy azok a gyermek felől jót határoztak.

Sietni szokás a kereszteléssel, nehogy a gyermek kereszteletlenül haljon meg, mert akkor gonosz szellem (Moroi, lásd 893—894. lapon) lesz belőle.

A román ember a napokat, az órákat elnevezi zîle bune, ceas bun, zîle rele, ceas reu (jóknak vagy rosszaknak), a mikor sem születni, sem valami uj munkához fogni nem tanácsos. Minden hónapban kettő a rossz nap: márcziusban 4., 20.; áprilisban 3., 20.; májusban 6., 20.; juniusban 4., 12. és igy tovább. A ki ekkor születik, nem fog megmaradni. Az egyes naptári állatkörök (zodii) felosztatnak jókra, közepesekre, rosszakra. A rosszak: a rák, az oroszlán, bakk, skorpió. Születni ezek alatt szerencsétlenség, halál. Mindezekhez füzött sok balhit egyes szláv és görög könyvek leforditása és a román nép között való elterjesztése által terjedt él. Ezen népies könyvek a multak babonás maradványai, minden nép irodalmában megvannak. A születés a román háznál öröm-ünnep. A születéssel, szüléssel sok babona jár. Nehéz szülésnél az asszonyt a férj tenyeréből itatják meg, igy terhétől könnyebben megszabadul.

II. Házasság. A régibb világban a románok között nagy divatban volt a leányrablás. Igy szerzett magának a legény feleséget. Hazai törvényeink (Appr. Const. Ed. XLIII.) «az oláhok ezen rossz szokását», hogy t. i. «tolvajmódon ragadnak el feleségeket maguknak», halállal büntették, az ily módon kötött házasságokat pedig érvényteleneknek jelentették ki. Az egyházi szinodusok is mindig tiltották a leányrablást. A Gyulafehérvárt 1627. Dositeiu püspök alatt tartott szinodus 40 forint pénzbirsággal a leányrablót, a papot pedig, a ki ilyen párt összead, hivatalvesztéssel bünteti; daczára a szigoru büntetésnek, mai napig sem ment az ki a divatból; Hunyad vármegyének szélein, más helyen is, előfordul nem egyszer ma is. A románság ezen szokását abból magyarázhatjuk, hogy nagy része pásztornép lévén, a havasokon bolyongott nyájaival, a legényeknek idejük nem volt guzsalyosba járni; onnan vették maguknak a feleséget, a hol kapták.

A román ifju a 16 év után a legénykorba lép, már tánczba járhat, szerethet s később megházasodhatik. A házasság mindig a szülők akaratából történik; a szülők akarata ellenére létrejött házasság ritka; ugy tartják, hogy azon Isten áldása nem lehet. Gyakran éppen a szülői akarat dönt, miért sok az érdekházasság, a melyben a szerelem szerepet nem játszik. A házasságot a román szentségnek tartja, a vadházasság azért nagyon ritka.

A lakodalom (nuntă, ospăț) igen érdekes a havasiaknál. A völgybeli községekben, különösen városok közelében, a régibb lakodalmi szokások egyre tért veszitenek. Valódi mivoltukban a havasi és a havasalji részekben tünnek fel. E szokások sokban hasonlitanak a magyar paraszt lakodalmi szokásokhoz. A havasi és a havasalji szomszédos falvak legényei és leányai nyáron át egymást kölcsönösen meglátogatják, együtt vannak a tánczban, a havasi vásárokban, a hol ismeretséget, barátságot kötnek. Ha a legény ráveti a szemét a leányra, mindjárt érdeklődik családja iránt is, jó házból való-e, dolgos, vagyonos-e, nincs-e már szeretője, a kinek netalán igéretet tett volna? Ha a legény nősülni akar s más faluból való leányt szemelt ki magának, nagy körültekintéssel intézi el a megkérést (peţit). Magával visz egy megbizható embert, vele valamely ismerőséhez száll, a kinek ezt mondja: «Testvér, kérőbe jöttünk! Légy szives elmenni N. N.-hez (a leány apja), mondd el neki idejövetelünk okát.» A felhivott elmegy a leány szüleihez, s ha jó válaszszal tér vissza, hogy t. i. várják, elfogadják, akkor hárman mennek el a leányos házhoz, a hol mindenféléről elbeszélgetnek. A legény bizalmasa, a leánykérő (peţitor), a ki lakodalomkor a vőlegény udvarnokja is (vornicul mare), végre feláll s ezt mondja:

«Testvérek, bármennyit üljünk is, mégis el kellene távoznunk. Előadjuk követségünk (solia) okát. A szentirásból tudjuk, hogy Isten megteremtette az eget és a földet, minden láthatót és láthatatlant és legutoljára megteremtette az embert, a kinek, hogy ne maradjon egymagára a földön, társat is adott Éva ősanyánkban. Ugy tudjuk, hogy kegyelmeteknek is egy szép és becsületes leánykájuk van, bátorságot vettünk azt jelenlevő fiatalunk számára megkérni, hogy igy ez által egy uj családot alapitsunk.»

A leány atyja válaszolja:

«Ha Isten ugy akarja, Isten segitsen!»

Az ismerős mondja a leánynak:

«Hugom, mi lovon jöttünk, menj ki és nézd meg, nem oldódtak ki a lovak?»

Kimenvén a leány, ezt mondja a legénynek:

«Unokám, eredj te is, nehogy vagy egy ló megrugja a leányt.»

A legény és leány künn értekeznek, kérdezi a legény a leánytól, tetszik-e neki, s miután egy- vagy másképpen megegyeztek, visszamennek a szobába, a honnan aztán a legény a kérővel és ismerősével

azonnal az ismerős háza felé tartanak. Itt az ismerős és a kérő meghallgatják a legény véleményét, a ki, ha megtetszett neki a leány, ujból kéri ismerősét, hogy menne el azonnal a leány szüleihez, megkérdezendő tőlük, ha megtetszett nekiek ő is?

Az ismerős kedvező válaszszal térvén vissza, ujból elmennek mind a hárman a leány házához, a hol a leány szülei őket megvendégelik; kitüzik ez alkalommal a napot is, a melyen a leány atyja, vagy gyámja (tutorul) három megbizható ember társaságában a legény házához elmennek látogatóba (pe vedere). A látogatás napján meggyőződvén a látogatók a legénynek jó módja és magaviselete felől, meghatározzák a legény szüleivel együtt az eljegyzés napját (ziua credinței, logodna).

A kitüzött napon a legény kérője, násznagyjai (năṇași), két-három megbizható ember kiséretében, a leány házához mennek, a hol az eljegyzést (credința) vagy a pap, vagy más megbizható ember teljesiti, a ki a szokásos kinyilatkoztatások után a fiatalok gyürüit kicseréli.

E formaságok után asztalhoz ülnek, kitüzik az esketés, a lakodalom (ospăt) napját.

A lakodalomhoz való meghivást két hivogató (chiămător) teljesiti, egyik a menyasszony, a másik a vőlegény részéről. — A vőlegény ugyancsak barátai közül választ két vőfélyt is és egy lobogóst (stegar); ezek komák-nak (cuscrii) neveztetnek.

A lobogó selyem kendőkkel, pántlikákkal diszitett vékony fenyőág, melynek lombjai közt zsinorok csüngnek le, mig a felső végén levő koronához csengetyü van kötve. Rudja körül van tekerve gyapjuból szőtt övökkel (brâne), fonatokkal (brâcile).

Az esküvő előestéjén a leány részéről meghivott két legény és több leány a menyasszony házához gyülnek össze, tánczolnak; repkényből koszorut fonnak, a melyet a menyasszony fejére tesznek, midőn esketésre mennek. A kapunál egy ciuhă-t, öt ölnyi magas póznát, állitanak, tetején fazékkal; a kapu szalmából sodort kötelekkel és a szekérről leoldott lánczokkal van keresztül kötve. Az esketés napjának reggelén a nász-vendégek összegyülnek a vőlegénynél, a honnan mindnyájan a menyasszony háza felé tartanak. Elől megy az udvarnok vörös pántlikákkal befont sörényü lovon, a melynek homlokáról vörös bojtocska csüng le. Az udvarnok borral telt kulacsot tart a kezében. Egy sorban halad vele két ember, a kik pupăză-nak nevezett kalácsot (colac) visznek, a mely félméternyi hosszu alakban van fonva. A kalács-vivők kalácsosoknak (colăcari) neveztetnek, kik a pupăză-t a kapunál átnyujtják a menyasszony udvarnokának, átadandó a fiatal királynénak, a ki a vele egykoru leányok közt osztja ki. Ezek után következik a násznagy, a vőlegény és más meghivott, mind lovon. Régebben a vőlegény vállát, ha előkelőbb családból való volt, fehér és vékony posztóból készült hosszu köpeny-féle (togă) takarta, mig kalap-

jára (peană de bani) arany és ezüst pénzekből való bokrétát tettek. A menetet a szekér zárja be, melynek elől levő csatlóján (ceaglău) a komák a zászlóssal foglalnak helyet, a szekér derekán a násznagyné a nyoszólányokkal és a hátulsón (ceglău di'napoi) a zenészek. A szekeret 8—12 ökör huzza, szarvukon kalácsokkal és keszkenőkkel, ezeket 4—6 pogănici hajtja, kik hosszu ostoraikkal nagyokat csattogtatnak. A járompálczák fenyőfából vannak; az ökrök, a szekér a fenyőgalyak által vannak beboritva.

A menyasszony házától nem messze a szekér megáll, az udvarnok a két kalácsos kiséretében a kapuhoz megy, a hol a menyasszony udvarnoka (vornicul miresei) várja, a ki czipót (ţipău) tart a kezében, a melyet maga a menyasszony sütött s a melynek hajába három kakastoll van beszurva.

A kapuhoz érve, a vőlegény udvarnoka a következő orácziót mondja:

Jó napot jó emberek!
Minő táncz, minő vigság,
Minő dolog lehet ez?
Miért gyültek ide össze
Kendtek, kedves testvéreim?
Mi sok világot összejártunk,
De ilyenre nem akadtunk.
Három napja, hogy jövünk,
Nem alszunk, csak figyelünk;
De ilyen elrendezett dolgokra
Még nem akadtunk:
A kapu szalmával takarva,
Szekérlánczczal lekötve
És kenderből sodort kötelekkel;
Magas pózna felállitva,
Igy bizonyosan reánk vártatok!

Igy folytatja aztán tovább rimes versben a többi előadni valóját is, t. i. hogy tanácsolja nekik, miszerint szeliden bánjanak velök, mert biz ők sem nem éhesek, sem nem félnek tőlük, jóllehet, hogy alig ketten-hárman vannak; de jön utánuk még negyven lovas és 59 gyalogos, hogy majd mire visszatérünk, legyen 100 a kerek szám (ide érti t. i. a menyasszonyt).

Erre aztán a menyaszony udvarnoka válaszol szintén rimes versben. Előadja, mint kelt fel jókor a királynő, mint fujt bele hatalmas kürtjébe három irányban, mint gyült össze erre hatalmas és engedelmes serege. Ennek befejezése után kérdi őket, hogy honnan jönnek s merre tartanak, hogy ily nagy lármát csapnak?

Erre ismét a vőlegény udvarnoka válaszol: «Hogyha azt gondoljátok, hogy mi tolvajok vagyunk, akkor előmutatjuk nagy pecsétü levelünket a királytól. Jőjjön és olvassa el az, a ki latinul tud, a ki nem tud, az pedig jobb, ha nem is jön el. De ne hozzatok elő gyér

szakállu papot, hogy minket estig itt tartson, sem pedig bemázolt szakállut, ki el ne tudja olvasni a levelet, hanem egy orsó alaku szakállast, a ki olvassa rögtön most. Válaszképpen várunk hat pohár bort, hat len keszkenőt, de a melyeket a menyasszony szőtt, nem a faluból kölcsönkérteket, mert ez esetben a miénk lesz a dicsőség, a kenteké a gyalázat.»

A mondóka bevégzése után a kalácsosok átadják a menyasszonyi p u p ă z a - t a menyasszony udvarnokának, miközben a ház felé tartó udvarnokot a vőlegény udvarnoka megállitja és mondja neki: «Kend urambátyám! A mi fiatal királyunk meghagyta, hogy szobáitokat jól befütsétek, a tálakat ételekkel megtöltsétek, titeket pedig ne találjunk büszkélkedve. Lovai számára két, karácsony bőjtjében lekaszált, szekér széna álljon rendelkezésére, emberei számára pedig két hordó bor, melyet február havában szürtek, és egy szekér pálinka jól megrakva a fiatal király részére elkészitve.»

Ilyen s hasonló tartalmu, éles ellentétet mutató élczes versekben, a melyek mind a mellett a természetből, a társadalmi viszonyokból vett szebbnél-szebb hasonlatokban bővelkednek, értekezik egymással a két udvarnok, mig végre a vőlegényt egész kiséretével beereszti a menyasszony udvarába. Mielőtt ezek bemennének, a menyasszony vornikja átadja a kakastollakkal kiczifrázott c z i p ó t a vőlegény vornikjának, ki a szekérhez megy, a melyet háromszor megkerül a zászlós komák kiséretében, kiáltván:

«Éljen a fiatal király és a királyné!»

Visszatérve ismét a menyasszony kapujához a vőlegény udvarnoka, ismét megkezdi az emlitettem tartalmu dialogust. Négyszer-ötször is válaszolnak egymásnak, utoljára a menyasszony udvarnoka egy borral telt kulacscsal ráköszönt, beereszti a vőlegényt egész kiséretével.

A bemenés alkalmával a vőlegény, a násznagy, vagy más valaki a násznép közül lelövi a póznán levő hamvas fazakat. A ház ajtaja előtt a menyasszony udvarnoka megállitja őket, mondván:

«Kérlek, testvéreim, az udvarra beeresztettelek, de már a szobába be nem ereszthetlek, mert ott hét öreg tanácskozik s nem zavarhatjuk meg őket.»

A vőlegény udvarnoka válaszolja:

«Kérünk, testvérem, eressz be a szobába, mert mi pénzt adunk más ház épittetésére.» Néhány krajczárt ád a menyasszony udvarnokának. Beérve a szobába, a vőlegény udvarnoka mondja:

«Testvér, helybeli udvarnok,
Adjon Isten szerencsét neked.
Van egy kivánságunk:
Megtudni, minő kedvben van a királyné?»

A menyasszony udvarnoka 4—6 éves lánykát hoz elő; mig a vőlegény vornikja meg fogja a kezét s mondja:

«Éljen, hogy nyomába léphessen (t. i. a menyasszonynak)!» és pár krajczárt ad neki, folytatja:

«Nekünk más kell,
Szigorubb termetü és virággal diszitett,
Piros csizmával a lábán.»

A menyasszony vornikja elmegy, a kamarából elővezeti a menyasszonyt, a kinek megjelenésére, a vőlegényt kivéve, mind felállanak, a vőlegény vornikja pedig mondja:

«Jer felém, uram-asszonyom!
Élj sok boldog évet férjeddel!»

Megfogja kezét, vornikájához szól: «Ime testvér! Midőn elő fogom kérni, ugy add át, mint a milyen most.»

Azután valamennyien a templomba mennek, az esküvő lefolyása alatt a legények és leányok a templom előtt tánczolnak. Az esküvő után ismét visszamennek a menyasszony szüleihez.

Asztalhoz ülnek, az asztal közepén helyet foglaló vőlegény vornikja mondja versben, hogy kérdezik, miért gyülekeztek ide ezen vig helyre, a mindenféle ételekkel megrakott asztalhoz? A fiatal vőlegény helyett köszönetet mond az Istennek, rokonainak, szomszédainak, barátjainak, a végén Miatyánk elimádkozására szólitja az asztalnál levőket. Az imádság után folytatja versben a pohárköszöntést; poharát a násznagy és neje, továbbá az egész gyülekezet egészségére üriti ki.

A meghivottak, a menyasszony rokonai az asztalra kezdik tenni az ajándékokat (cinstea), annyit, a mennyit mindenki akar és tehetsége megengedi. A menyasszony vornikja mindezekért köszönetet mond; kikiáltja az ajándékozó nevét s ajándékát. Az ajándékozás alatt a vornik kihivja a fiatalságot tánczra:

«Jerünk s tánczoljunk kissé,
Patkónkból szikrákat ütve.
Kurjantsunk: hop, hop, hop!
A hordóra verjünk csapot.»

Ugyanezen időben a leányok bánatukban, hogy el kell válniok a menyasszonytól, bevezetik a kamarába, székre ültetik, ők pedig állva elkezdik siratni (incep a o g o g i ă) versben, elbúcsuztatják a virágoktól, a vele egykoruaktól. Elmondják, hogy sirjon és ne is, inkább örvendjen annak, hogy elvette, a ki elvette. A kisebbik leánynak pedig mondják, hogy örvendjen, mert most ő a nagy leány a háznál.

Ezután a násznagyné belép a kamarába, a leányokat több darab ezüst pénzzel ajándékozza meg, mintegy a menyasszony kiváltásának

dija fejében, a menyasszonyt pedig bevezeti a szobába, a hol a vőlegény udvarnoka jelt ad az indulásra a menyasszony udvarnokához intézett beszéddel:

Kegyeskedjetek megbocsátani!
Elülnénk még unalomból,
Sokat is beszélhetnénk még,
De félek, hogy beesteledünk,
Hosszu út vár reánk.
Sokat nem maradhatunk,
Hogy szót szaporitsunk,
Indulóba vagyunk,
Nektek pedig minden jót kivánunk!

A vőlegény udvarnoka két katonát kér még a menyasszony udvarnokától, a kik megmutassák az útat, nehogy eltévedjenek. A két katona a menyasszonynak két vőfélye (fraţi de mireasă), a kik a szekérre teszik ládáját, ruháit s más tárgyait s elkisérik őt a nagy apósokhoz (socrii mari), t. i. a vőlegény szüleihez, a hol a lakodalom befejeztéig maradnak.

Mielőtt a menyasszony felülne a szekérre, atyja egy selyem kendővel begöngyölitett pohárba bort tölt, a melybe egy ezüst vagy arany pénzt dob be. A küszöbnél ráköszönt feleségére (a menyasszony anyjára), ez pedig leányára (a menyasszonyra) és ez a vőlegényre, a ki a bort kiissza, szájában tartva a pénzdarabot, mig az udvarból kiérnek. A menyasszony atyjának kezet csókol, a ki átölelve arczon csókolja, egy ezüst, vagy arany pénzdarabot adván neki, a melyet zsebkendőjének egyik szegletébe köt és miután valamit a fülébe sug, elkiséri a szekérig. — Az elválásnak ezen jelenete áthatja az embert, a jelenlevők sirásra fakadnak.

A násznép rendbe sorakozik, a hogy jött volt; a férfiak kalapjukat kezükben tartják, az udvarnok fennhangon Miatyánkot mond; megparancsolja a komáknak, hogy kurjantsanak és lőjjenek, azután elindulnak és kurjantások, danolások, lövések között a vőlegény háza felé tartanak. A szekérben a fentebb emlitett személyek mellé még három leány ül fel, a menyasszony barátnői, a kik elsiratják (gogiesc), és a két katona, a kik a menyasszonyt s annak a szekérben levő vagyonát őrzik.

A nagy apósok házához közeledvén, a komák (cuscrii) kurjantanak, a násznép lövöldöz. Az udvarban egy fehér teritővel befedett asztal van elhelyezve, az asztalon buzával telt tál, vizzel telt cseberke áll, mig Mogos vidékén az asztal mellett armindean (fenyőág) is van felállitva. Az asztalfőnél a vőlegénynyel rokon két menyecske áll, a kik közül az egyik buzát hint a vornic, a stegarul, a cuscrii, a nănaşii és a fiatal pár fölött, mig a másik vizzel preczkeli meg. Előbb azonban az asztalt háromszor körüljárják. A vőle-

génynek legközelebbi rokona járompálczát vesz ki a járomból, átadja a menyasszonynak, hogy azt a háztetőn hajitsa keresztül.

A nagy anyós (soacra mare) a szoba küszöbénél várja a menyasszonyt, a kit megölel, fehér vásznat tart kezében, hogy ne fogja meg üres kézzel, arczon csókolja meg, fejére kalácsot tesz, a mely fölé még egy kevés buzát és sót tartalmazó tányért (tier) is helyez; beereszti a szobába, ott ujból körüljárnak egy e czélra oda helyezett asztalt.

Némely vidéken a fiatal párt, mikor az esküvőről haza jő, öreg asszony várja a küszöbnél vizzel telt uj cseberkével, a melyből minden vendég megmossa kezeit, megtörülközvén egy uj vászon törülközőn. Mindenik dob a cseberbe krajczárt, vagy hatost.

A kézmosás után a vőlegény és a menyasszony keszkenőt fűz a cseber füleibe, és elviszik a csebret a kertbe egy oltoványhoz (ultoaie), a vizet a tövinél kiöntik, a pénzt a menyasszony keszkenőjébe köti.

A vőlegény galyat metsz le az oltoványról. Ezen lemetszés a szűznek az asszonyi osztályba való átlépését jelenti, mig a viz kiöntése az oltoványtövénél a szülei birtok megmunkálását jelenti. Az oltoványa legény és a leány közti köteléket, a házas-életet jelenti.

A menyasszony, midőn az asztalhoz a főhelyre ül, az asztalon lép keresztül, mondván: «Férjem által olyan tiszteletben tartassam, mint a milyen tiszteletben tartják az asztalt!» Ülőhelyére fehér gyapju posztódarab van teritve annak a jelképéül, hogy az ezen házasságból származó gyermekek olyan fehérek legyenek, mint a gyapju, és olyan szelidek, mint a juh. A nászvendégek a faluban levő társadalmi rangjuk szerint ülnek az asztalhoz, a vőlegény kalapjával a fején. A táncz nappal az udvarban, vagy csürben történik, mig éjjel a szobában.

Étkezés alatt az udvarnok felhivására a vőlegény és a menyasszony megajándékozása foly; az ajándék: kalács, palacsinta, husnemü, vászon, pénz; minden ajándékot kikiált az udvarnok:

Tisztelt asztalnál ülő vendégek!
Boérok és boérnők,
Násznagyok és násznép!
Leszakadt a hegy
És lefolyt az áldás!
Névleg N. N. megajándékozza
A vőlegényt és a menyasszonyt
Egy tiszta buzából sütött kalácscsal,
Nagyszerü fonattal!

Igy megy ez végig minden ajándéknál. Az ajándékozás után, éjfél tájban, a menyasszony a menyecskékhez hasonlóan fonja be a haját, mig a násznagyné a takaró kendőnek egyik, a zászlós pedig a

másik szegletét fogván, fejére helyezik az ugynevezett potilatul-t, fehér kendőt; a komák pedig kurjantanak.

Mihelyt a menyasszonynak a feje be lett takarva, a násznagyné megparancsolja a zenészeknek, hogy huzzanak egy táncdarabot, egy hosszut, mint a nyul farka, mert kezdődik a menyasszony tánca, pénzért. Az udvarnok az asztal közepén foglal helyet, előtte egy tányér van elhelyezve, a melybe mindenki, a ki egyszer-kétszer megforgatja a menyasszonyt, pénzt dob.

A menyasszony táncát a násznagyné kezdi meg:

«Jer, hogy tánczoltassalak meg, hadd lássuk, vajjon nem vagy-e sánta?» A násznagynét követi a násznagy (nunul mare), majd utána a zászlós és azután minden vendég rendre.

Szünidő következvén, a násznagyné több asszony társaságában a pinczébe vezeti le a menyasszonyt, a hol leveszik a potilat-ot és egy szines selyem keszkenővel (maramă) takarják be a fejét. Visszajövén a szobába, a táncz ujból megkezdődik, de most tánczolhat a kivel akar, a nélkül, hogy fizetni kellene. — Ezen pillanattól kezdve kezdenek megérkezni mindenféle maszkurák, mascure, a mint Benik vidékén nevezik, a kik nem mások, mint kék öltözetbe felöltözött és arczukat bemázolt falubeliek, a kik mindenféle pantomimikus és komikus tánczot tánczolnak. Midőn legjavában foly a mulatság, a menyasszony szüleitől két terfari (küldött, követ) érkezik, tudakozódni a felől, hogyan érkezett meg s hogy mulat az uj pár, s miután ezt megtudták, azonnal visszatérnek a menyasszony szüleihez, megvinni a jó hirt.

A menyasszony az első éjjel nem hálhat a vőlegénynyel, mert ezt a két katona, a menyasszonyi vőfélyek őrzik.

Másnap a buzogány megerősitése történik (întărirea buzduganului). Déltájban az udvarnok, zászlós, komák, az uj pár és a zenészek a násznagyok után mennek el, a kiket czeremóniával hoznak a lakodalomra. Ezen mulatságra a terfari-k (követek) is eljönnek, élükön a menyasszony udvarnokával. A terfari-k alatt a menyasszony által meghivott vendégek is értendők, a kik első nap a menyasszony szüleinél mulattak.

Miután az asztaltól felkelnek, a vőlegény udvarnoka mondja:

«A fiatal király egy várba akar behatolni, de nincs elegendő ereje, kéri a jelenlevőket, tehetségük szerint adakozzanak, hogy igy megerősithesse buzogányát.»

A vendégek ujból elkezdenek adni ajándékokat: fa és agyag edényeket, vásznot, keszkenőt stb., utoljára a vőlegény udvarnoka mondja:

«Arról értesültünk, hogy a menyasszony ökrök, tehenek, méhek stb. körül forgolódott, mindezekből mit ajándékoznak a királynénak?»

A menyasszony udvarnoka válaszolja:

«Azokból is adunk, de most a havason vannak; ha onnét visszatérnek és megborjudzanak, adunk.»

A válasz után a jobbmódu vendégek a fiatal párnak adnak egy-egy méhkast, juhot, malaczot. Ily módon az uj család létele biztosittatik.

Harmadnap a komák leszednek mindenféle diszt a zászlóról, a zászlós pedig lajtorja nélkül kell, hogy a csür, vagy a háztetőre mászszék fel, a melynek egyik szegletébe beszurja a fenyő-darabot, a mely zászló gyanánt szolgált.

Végre a két katonának, az udvarnokoknak és a zászlósnak borral telt kulacsokat (ploşti), kalácsokat és más egyebeket adnak, a melyekkel aztán hazamennek. A fiatalok az esküvőtől számitva a hatodik vasárnapon látogatóba (pe vedere) mennek a menyasszony szüleihez; ez az a út hosszu útnak, vagy megforditott útnak (calea întoarsă) neveztetik.

Érdekes, hogy az uj házasférfit a móczok hat hétig nevéstoinak (nevastă-ból, nem szűz, menyecske) nevezik.

A lakodalom főbb részei ebből láthatólag: a leánykérés, az eljegyzés, a lakodalom, a mi rendszerint a két háztájnál három napig foly s a melynek ismét több momentuma: az esküvő, a menyasszonytáncz, annak megajándékozása, a kontyolás, a a siratás, vidékenként mind külömböző szokások szerint folynak le. A működő személyek elnevezése sem mindenütt egy. Igy a völgyekben, a kisenyedi járásban p. o. a lakodalmi szokások sokban elütnek a havasiakétól. Itt a sirató a lakodalom előtti estvén van. A legény két jó barátjával magához hivatja legénytársait; egyes énekekben elbucsuztatják a legényélettől, mulatnak, aztán elmennek a menyasszonyhoz, a ki két leánytársával társnőit szintén összehivatta. A leányok egy-egy darab vásznat, katrinczát, keszkenőt vagy kötényt visznek s megajándékozzák a menyasszonyt. Hasonlóképpen a leányt is elbucsuztatják. A lakodalom napján a vőlegény négy leányt (surori de mire), a menyasszony pedig négy legényt (fraţi de mireasă) választ, rendesen a rokonságból. Esküvő napján a vőlegény a négy leánynyal, a zenészszel elmegy a násznagyhoz s meghivja az esküvőre. A násznagy a zászlóssal, (a zászlót a násznagy csináltatja, más helyütt a vőlegény a legényekkel), a násznagy-leánnyal (fata de nun, ez viszi a gyertyákat, a kenyeret, a mézet, az édes bort), az abroncsossal vagy ivtartóval (arcaş, az abroncs-iv rendesen vesszőből készül s feldiszitik) elmennek a menyasszonyhoz; innen együttesen a templomba. Esküvő után vőlegény, násznagy, menyasszony övéikkel hazatérnek, keveset otthon falatoznak. A násznagy azután felcziczomázott négyökrös szekerére ülteti a násznagynét, a nászleányt, az ivtartót, a zászlóst; a vőlegény hasonlóképpen legénytársait a maga szekerére, ő pedig szépen felkantározott lóra ül, s mennek a menyasszonyhoz. A kapu-jelenet olyan, mint a móczoknál. Mikor a násznép a menyasszony házába akar lépni, ez vizes edénynyel várja a násznagyot és násznagynét, vizet önt a kezükre, megmosdanak, külön kendővel megtörülköznek. A násznagyok a vizbe pénzt dobnak.

Asztalhoz ülnek. Háromféle ételt adnak fel, a vornik mindeniket kikiáltja. Étkezés után a menyasszony szülői hátrább ülnek, a menyasszonyt s a vőlegényt a vornikok elejökbe vezetik; megkérik a szüléket, engednék már el leányukat a vőlegény házába. Ekkor szokott a a menyasszony sirni. Ezután a menyasszony kétszer megy át az abroncson, harmadikszor lelépi azt; a násznagy ekkor a menyasszonyt kiváltja egy juhval, borjuval vagy apróbb állatokkal. Az arcaş szerepét ezzel bevégezvén, félkupa bort iszik meg.

A vornik indulásra ad parancsot. A menyasszony négy választott legénye megfogja annak ládáját, a vőlegény szekerére teszik fel; mások más holmiját, ruháit, párnáit stb. A menyasszony két asszony társaságában az első szekérre ül; egyik asszony átalvetőt (desagi) visz, a melyben sok ruhanemü, 3 férfi-, 2 női ing, vászondarab, keszkenő van; a másik asszony viszi a vadrózsaágat (rug, măceş). A kapunál a szekerek megállanak. A násznagy a vőlegénynyel és a vornikkal a pitvar ajtajába visszatér, sajnálkoznak, hogy a vőlegény egyik sarkantyuját (pinten) elvesztette, kéri a háziakat, keressék meg. A menyasszony anyja egy kalácsot és egy keszkenőt ad. A mig ezek visszatérnek, az ökörhajtó legények (tichireşi) az egyik rudas ökröt kifogják, fejével a szekér felé kötik; nem indulnak meg addig, a mig a menyasszony kendővel nem disziti fel az ökrök szarvait. A vőlegény udvarán a vőlegény atyja várja a násznépet; az anya egy csomó kulcscsal és egy csupor vajjal a menyasszonyhoz megy, a vajas csuprot a fejéhez érinti; a rózsaágat feldobják a háztetőre. Várják a papot, a ki felszenteli a menyegzőfát (pomul nunţii), a mi egy almaág almával, dióval, pogácsákkal felékesitve. Csak a pap engedelmével szedhetik le a fa gyümölcseit. A vőlegény és a menyasszony megesznek egy almát. Innen mondja a népdal, hogy «tavaly egy almából ketten jóllakánk, ma egy véka sem elégitne ki!»

Következik az ajándékosztás. A menyasszony a vőlegény atyját és anyját megajándékozza egy-egy inggel; azok a menyasszonyt egy-egy tehénnel, borjuval, vagy juhval; valamely női ruhával. A násznagy és a násznagyné hasonlóképpen egy-egy inget kap, a mit a násznagy 5 frttal, vagy egy pár csizmával, a násznagyné egy tyukkal viszonoz. A vőlegény fivérei egy-egy keszkenőt kapnak, a kik viszonajándékokat kötelesek igérni. — A násznagy 20 liter lisztből sütött két kalácsot nyujt át a vőlegény atyjának, a ki szintén két hasonló kalácscsal szolgál a násznagynak, jeléül, hogy azontul egymást komáknak (cumătru) czimezik. Teritett asztalhoz ülnek; háromféle ételt adnak fel; a második és harmadik fogás között történik a menyasszony megajándékozása (cinstea miresei); az ajándék pénzből áll. Étkezés után az öregebbek hazatérnek, a fiatalabbak maradnak. — A menyasszony négy legénye és a két asszony, a kik az ajándékokat s a rózsaágat hozták, reggelig vigyáznak a menyasszonyra, mert ha valaki előlük elrejti, egy veder bort kötelesek fizetni a társaságnak.

Második nap a vőlegénynél van mind a két ház népsége, estig együtt mulatnak. A harmadik nap a táncz napja; kicsinye-nagyja tánczra perdül. Lakodalom után három napon át a menyasszony friss vizet visz reggelenként násznagyának, a miért tyukot kap ajándékba.

Marosujvár vidékén, a Maros mentén is általában ez a lakodalmi szokás, azzal a különbséggel, hogy mikor a vőlegény házához megy a násznép, azt a kapunál vizzel precskelik és tiszta buzát szórnak felette.

Ompoly vidékén az eljegyzés a két család áldomásivásából áll. A vőlegény vendégeit cuscrii-nak, a menyasszony vendégeit cherfari-nak (terfari) hivják. Itt is mind a két félnek vornikja van. A cuscrik rendszerint lovon, a cherfarik gyalog járnak. A menyegzőt többnyire vasárnap vagy ünnepnap tartják. Templomozás után összegyülnek a vőlegénynél és a menyasszonynál. A vőlegénynél lakzi szokott lenni (az étel: káposzta, leves, tokán). Násznagy, vőlegény, vendégsereg aztán lóra ülnek s a menyasszonyhoz mennek. Útravalónak minden vendég egy fertály pálinkát kap, ki-ki a maga üvegébe. A menyasszony számára is visznek egy felnyergelt lovat. A kapujelenet ugyanaz. Az étkezésnél a vornik az ajándékokat ily formán kiáltja ki: «Ezt a keszkenőt Pesten szőtték, onnan vasuton hozták Zalathnáig, a patakontuli nagy boltból 10 aranyon váltotta ki N. N.» — Ezután jő a szokásos menyasszony-táncz.

A menyasszony vornikja elkéri a vőlegény vendégeitől az üvegeket s megtölti pálinkával. A leány hozományát lovakra rakják s elmennek a vőlegény házába. A vőlegény udvarán egy asszony cseber vizzel és buzakalász-csokorral, egy leány pedig fején tányér buzával várja őket; az asszonyt s a leányt a násznagy, az uj pár lóháton háromszor megkerüli, miközben az asszony a kalász-csokrot a vizbe mártja s megpreczkeli őket, a leány buzát szór reájuk; azután leszállnak a lovakról, azokat haza küldik. Kijő a vőlegény anyja sóval és czipóval, azokat a menyasszony fejére téve bevezeti a házba; követi a vendégsereg; háromszor megkerülik az asztalt, leülnek és háromszor kiáltják: «Szerencsét adjon az Isten!» Étkezés alatt kihirdetik a vendégek ajándékait; megérkeznek a menyasszony vendégei is (cherfari). A házban levők kimennek az udvarra, helyet adnak a jött vendégeknek, kiket a vőlegény vornikja megvendégel. Azután a két vendégsereg egyesül s másnap reggelig mulat.

Sok helyütt esküvő alatt a templom-szolga (crisnic) bezárja a templom ajtaját, s csak a násznagy ajándéka után nyitja ki. Balázsfalva vidékén a vornikot staroste-nak hivják; a hamvasfazék-póznát gyermekek dobálják kővel. A szekér hátuljában elhelyeznek kis háromlábu széket, betakarják zsebkendővel; ha át tudja a menyasszony lépni, dolgosnak, ügyesnek tartják, különben kinevetik. Ilyenkor éneklik: «Jőjj ki nagy anyós, mert erős menyet hoztunk számodra!» Az anyós kijő, kezében posztóval, leemeli menyét a szekérről. A táncz másnapig

tart. Sok helyen a templom-ajtóban gyermekek s mások vizzel telt faedényekkel várják a templomból kijövő násznépet; az edényekbe pénzt szokás dobni.

A köszöntők, a verses mondókák (orácziók) itt játszák a legfőbb szerepet. Minden egyes formaságnak, lépésnek megvan a maga mondókája. A lakodalmi nép útközben lakodalmi énekeket, táncz-szókat (chiuituri) kurjant. Külön gazdag költészet ez egészben. A kedv határtalan. Zene, lövöldözés, ostorcsattogtatás, ének, kurjantás egybevegyül, hogy messze hirdetik a lakodalmas nép jó kedvét. A köszöntők nagy része áldázkodás; minden tempó (jó omen) a bőség, a boldogság előjelzésére szolgál. A lakodalmi szokások, versek elárulnak egyet, azt t. i., hogy a vőlegény a király, az úr, azért sok helyen ő feltett kalappal ül az asztalnál.

III. A temetéssel (înmormântări) sokféle szokás van egybekapcsolva. A megyében vidékenként ezek a szokások különfélék. Leirom a havasi temetési szokást, mint legjellegzetesebbet.

A mócz, ha kiadta a lelkét, azonnal megmossák s legszebb ruhájába öltöztetik fel. Ha házas, azt a ruhát adják fel, a melyben az esküvőnél volt; a legényt, a leányt a legszebb ruhákban helyezik el a koporsóba s virág- és repkénykoszorukkal halmozzák el. A test hosszában gyapju madzagot tesznek; a lábakat a koporsó bezártáig összekötik, akkor felszabaditják, hogy szabadon mehessen a másvilágra. A test hosszában egy botot helyeznek el, melynek hasitott végére krajczárt tesznek; a botra hosszu útjában támaszkodhatik a halott, a pénzzel vámot fizethet. A halottat a háznál szőtt vászonnal (urzicar, fatiol, giolgi) takarják le. Innen van a román közmondás: Până la pânză albă! (A fehér vászonig p. o. hű, vagy nem felejt.) A temetésig a gyász jeléül a halott közeli rokonai hajadon-fővel, a nők kibontott hajjal járnak. Két éjszakán át virrasztják (priveghiu). Összegyülnek a falubeliek a halottas házhoz. Megvendégelik őket. A virrasztás alatt különféle mókás játékokat játszanak; tréfákkal töltik el az időt, hogy búsulásra idejük a háziaknak ne legyen. Kártyáznak.[1]

A gyászmenet elindulása előtt kiosztják a pománát, a paost.[2] Az előkelőbbek kártyust kapnak, a többiek csuprot, kalácsot stb. A gyermekek között 99 perecz-félét (colăcei, covrigi) és 99 krajczárt osztanak ki, miután a halott lelke 99 vámon megy keresztül.

Közeli rokon-asszonyok megsiratják menetközben a halottat (bocet, gyászének). A gyászénekek búsak, meghatók. Az elhunyt erényeit s hátramaradottak keserveit zokogják el.

[1] Hunyadmegyében a virrasztóknak kukoricza-kását (păsat) adnak fel. Innen van a románban a fenyegetés: «Lasă, că eu ţ'oi mânca păsatul!» (Hadd el, mert én eszem meg a kásádat!)

[2] Rendszerint bor, vagy kalács, de másféle ajándéktárgy, is a halott emlékezetére adva. Sok helyen vizet hordanak paos-ba. Tulajdonképpen áldozat a halott lelki üdvéért adva.

Remân garduri ne'ngrădite,
Şi fetele ne'nplătite;
Remân boii ne'njugaţi,
Şi feciorii ne'nsuraţi!

(A keritések keritetlenül, a leányok haja befonatlanul, igázatlanul az ökrök s nőtlenül a legényfiak — maradának).

Ha a halott fiatal legény, vagy leány, a hajadon-leányok kibontott hajjal az ablaknál naponként háromszor (reggel, délben és este) megsiratják; menetközben a sirjáig hasonlóképpen. A koporsót szekérre teszik; ha jómódu a halott, négy ökröt fognak be, az ökrök szarvait kalácscsal s fenyőágakkal ékesitik fel, nyakukon csengetyüvel. A legények és leányok fejfájánál magas fenyőrudakat szurnak be, ágain pántlikákkal. Ezt a fenyőt (más helyeken steag, zászló) két leány a szekér előtt viszi a vállán; a rokon-nők a szekeren a koporsóra hajtott fővel éneklik a fenyő énekét.

Elinduláskor a küszöbtől háromszor térnek vissza a szobába; a sirig kétszer állanak meg. Minden megálláskor egy asszony egy uj kártyusból, vagy uj fazékból kevés vizet önt ki; a koporsón keresztül pedig krajczárt s apró perecz-, kalácsfélét osztanak a szegényeknek. A sirba vizzel telt csuprot, kalácsot és kis gyertyát tesznek, hogy a más világon a halottnak legyen vize, étele, világossága. Némely részeken ki-ki tehetsége szerint a koporsó felett tyukot, gyapjut, vásznat stb. osztogat a papnak, a szomszédoknak, ismerősöknek; ott ajándékozzák el a halott ruháit is. Formulája ez: «A halott ugy hagyakozott, hogy N. N. ünőt, bárányt, tyukot stb. kapjon!» Hat hétig a temetés után az örökösök paost hordanak, a mi abból áll, hogy minden nap kártyusban, vagy korsóban vizet helyeznek el forrástalan helyeken, útakon, hogy az arra járók ihassanak belőle.

A fenyőt a fiatalok sirja számára a legények s a leányok készitik el. Mikor az ifju behunyta a szemét, legények, leányok elmennek a fenyvesbe, kiválasztanak szép, sugár fenyőt s levágják. A mint a fenyőt lefelé hozzák, a fenyő énekét éneklik:

— Drágalátos fenyő,
Ugyan mi sors ére,
Hogy a sziklás hegyről
Leszálltál az érbe?
— Nem ez volt a sorsom!
De hozzám jövének
Valami legények,
Mind hajadon fővel,
Kezükben fejszével,
Leteritni vágytak,
Fejszével levágtak.
Azzal dicsekedtek,
Hogy majd elültetnek
Falu közepébe,
Forrás közelébe,

Virágos kertágyba, —
Ime elültettek
Szomoru fejfához,
Szép legény sirjához.
— Drágalátos fenyő,
Ne búsulj már azon,
Ne búsulj te nagyon,
Mert van a legénynek
Drága édes atyja,
Szerető jó anyja,
Sok édes testvére,
Unokanővére.
Összegyülnek majdan,
Könnyük fog áradni,
Nem fogsz elszáradni.

A halottas háznál a fenyőt megtisztitják, szépen felczifrázzák, hajától megtisztitják, néhol arra czirádákat faragnak. Ekkor ezt éneklik:

— Drágalátos ifju!
Nem tetszik, nem tetszik,
Hogy a felesége
Ugy felnyult az égbe!
Hogy szirt volt hazája,
Fejsze a halála!
Nem tetszik, nem tetszik,
Milyen a ruhája, —
Hogy a felesége
Drága szép köténye
Tarka a levéltől!

A koporsót meredekebb havasi helyeken lóhátra, a szegényebbekét szánkóra teszik s ugy viszik a messze fekvő temetőbe.

Ompoly vidékén a fenyőfát nyolcz legény vágja le; ugyanazok viszik felváltva a koporsó előtt; a koporsót 12 leány gyászénekkel kiséri. Temetés után következik otthon a tor (comandare); a pap megáldja az ételt, az ifjuság még egy éneket énekel, azután evéshez fognak, s ezzel a temetés véget ér. A pap ilyenkor egy üveg bort és nagyobb kalácsfélét (prinos) kap a temetési diján kivül, a mi havasi vidékeken igen nagy szokott lenni, sokszor kétszáz forint értékre is felmegy.

A román ember nagy sulyt fektet arra, hogy a temetés kellő tisztességgel és rendben folyjon le. A tehetősebbek két, sőt több papot is hivnak övéik eltakaritására. A templomból szentképeket, lobogókat (prapori) visznek ki; ugyanonnan két, vagy négy gyertyatartót is, a koporsó mellé, égő gyertyák számára.

Balázsfalva vidékén a sir felett fekete tyukot ajándékoznak. A pénzt a halott jobbmarkába, feje, vagy párnája alá teszik. A gyász abból áll, hogy az érdekeltek hat hétig időtöltésekben részt nem vesznek, hétköznapi ruhát viselnek; a férfiak télen-nyáron, mig a halott ki van teritve, hajadon-fővel járnak. Virrasztás alatt a nők sütnek,

főznek, a férfiak kártyáznak, énekelnek, tréfálkoznak. A pománát a következő módon gyakorolják: Temetés napján a templom mellett (ott van rendesen a temető is) hosszu asztalt teritnek; nagy mennyiségü kalácscsal, kétféle főtt étellel rakják meg; 2—3 nagy palaczk bor — ez a paos. A halott eltakaritása után mindenki asztalhoz ül; egy tálból négyen esznek, kinek-kinek két kalács jut. Enni csak a pap áldása után lehet. A palaczkokat is evés előtt szokták kézről-kézre adni s e szavak kiséretében isznak: «Dumnezĕu să-l ierte!» (Az Isten bocsásson meg neki!) és «Fiă-i paos!» Temetés után a második nap estéjén a halott jó barátait, a papot, a kántort, a közelebbi szomszédokat meg szokták hivni vacsorára (cină). Három reggelen át a temetés után a háztól egy fazékba valaki tüzet (foc) visz a temetőbe, rá töményt hint, háromszor megkerüli a sirt, aztán a fazakat a fejfához helyezi. Ugyanekkor csuporba vizet s kalácsot is szoktak kivinni a sirhoz; a vizzel leprecskelik a sirhantot; a kalácsot valamely szegénynek adják oda. Rendes siráso (gropari, ciocli) nincs a faluban; ismerősök vállalkoznak erre. A ki a sirt kiméri és megkezdi, egy jérczét (puică de gainã) kap ajándékban. Az a hit, hogy a jércze a lélek előtt megy a paradicsomig. Temetéskor egy szegény asszony fazékba vizet visz a sirhoz. A halott eltakaritása után a sirások garmadába rakják szerszámaikat, a szegény asszony vizet önt s megmossák kezeiket a szerszámgarmada felett. A törölköző a szegény asszonyé lesz. A hatheti paos itt is abból áll, hogy ez alatt az idő alatt a háziak közül valamely nő minden reggel két edény forrásvizet visz a faluba valamely terhes családnak. A vagyonos embereket szekeren viszik ki; a koporsót szőnyegekkel takarják le; a szekérre a halott legközelebbijei ülnek fel. Sok helyen a koporsó beszegzése előtt a halottat borral öntik le.

A haldokló rendesen hagyakozni szokott (lasă cu limbă de moarte); és mindenkor igénybe veszi a pap vigasztalását. A harangozást reggel, délben és délután kétszer szakitják félbe. Fizetés esetén éjfélkor is harangoznak. Ha gyermek hal meg, a kis csengetyüt, ha nagy ember hal meg, mind a kettőt huzzák. A kalács nagysága attól függ, milyen gazdag a halott. A vagyonos felett a sirig 12 evangeliumot olvas a pap, mindannyiszor leteszik a koporsót, vagy megállanak. Innen keletkezett a román mondás: «Pune-l jos că-i bănos!» (Tedd le, mert pénzes!) A már bezárt koporsót rendesen az udvarra hozzák ki, néhol a csürben helyezik el; ott foly felette az egyházi szertartás. A gyászversek (bocete), miket a rokonok énekelnek a sirig, sokfélék. Minden alkalomnak megvan a maga külön verse; ha nagy vagy kis fiu, leány; ha anya, ha apa, ha testvér, ha nagyapa, vagy nagyanya hal meg. A gyermek külön megsiratja apját, vagy anyját; ugyanakkor a férj nejét, vagy megforditva. A ki elveszti valakijét, megvan neki a külön gyászverse. A bocetálás (a székelyek is ilyképpen nevezik) különös jajgató, vájlogató éneklés, a mi pusztulást jelent. Ilyen énekléssel kisérik halottaikat a balkáni szláv népek is. A kántor menetközben rende-

sen a Lázár énekét énekli. A nő igy siratja a férjét: «Férjem, drágám! menj el ma, holnap térj vissza; a kerten keresztül jőjj, nézz be az ablakon, lásd, mint ülnek a tüzhelyen gyermekeid árván, apa nélkül, minden szerencse nélkül.»

Kis-Enyed vidékén, mikor a halottat kiviszik a házból, egy-egy ügyesebb asszony a házban felfordit vagy egy széket, vagy összetör valamely edényt; ezáltal a háziak könnyebben felejtenek. Bárki nyuljon kézzel a halotthoz, megmossa azt. A temetőben 6—700 kalácsot is kiosztanak pománába, hat hét mulva hasonlóképpen. Virágvasárnapján az emberek sirjaikat fűzfaággal ékesitik fel; husvét szombatján pedig, mielőtt virradna, viaszgyertyát gyujtanak a kereszten s ott maradnak, a mig elégnek. Havasi részekben misék alatt pomelnikra téve kalácsfélét ajánlanak fel a halott lelki üdvéért. Összehasonlitásokba nem bocsátkozunk. A levegőbeli vámokról való hit, a halott lelki üdvéért hozott áldozatok: pomána, paos igen érdekesek. A vámok, a krajczár, az áldozati fekete tyuk kétségtelen római nyomok, bár a vámokról való hitet a szlávok, a görögök révén az apokrif irodalom tartotta fenn. Szent Pál Apocalipsa 26 vámot emlit. A román néphitben 7, 9 és 99 vámról van szó. Az útszéli koldusok is igy áldáskodnak: «Fie-ţi vămile plătite!» (Legyenek vámjaid kifizetve!) Az egyház most nem üldözi az ilyen népszokásokat. Régebben (az 1675-iki gyulafehérvári szinodus is) a sirfeletti különféle tárgyak, tyuk-, kalács- stb. adást szigoruan tiltotta.

Ezek volnának a temetési elterjedtebb szokások a megyében.

14. Családi, társadalmi szokások.

A román ember családi élete mintaszerü, erkölcsös, vallásos. A leány 20 éves koráig rendszerint férjhez megy; a legény, mihelyt teheti, megházasodik. Az agglegény, a vadházasság, a megesett leány ritka. Az utóbbi tény nagy gyalázat különben is a leányra, a családra.

A férfi, ha legény, fecior; ha megházasodik, bărbat. A nő menyecske korában nevastă, később muere (asszony), babă, bătrână (anyó, öreg). A családot mindig a családfő, a férfi kormányozza. Együttlakás esetén az apa házas fia felett is uralkodik; egy háznál mindig csak egy parancsoló van. A férj kormányozza a családot; ő parancsol mindenkinek, neki mindenki engedelmeskedni tartozik. Ugy tartják, hogy a férfi a nap, körülötte, mint a napraforgó a nap körül, mindenki forogni tartozik. A móczok között megvan ugyan a fiuleányság (775. lap), t. i. az örökség az asszonyé, a férj az asszony vezetéknevét viseli, az úr mégis a férfi a háznál. A férfi képviseli az erőt, az észt; a családot minden irányban megoltalmazza. A férfi dolgozza a legterhesebb munkákat, gondoskodik a család fenntartásáról. A férfi tökéletesebb lény; ha feleségével megy egy úton, a férfi mindig elől jár, az asszony hátrább; az asszony viszi az átalvetőt a hátán, a férfi a tarisznyát; az asztalnál a férfi ül, az asszony többnyire áll. Az asszony az urát nem szokta tegezni.

Minden női dolgot az asszony végez; sző, fon, varr, főz, mos. Gyermekeit, urát ellátja ruházattal, étellel; háztáját rendben tartja. A román ház rendszerint tiszta. A rest, dologtalan, szóhajtó, nyelves, kikapós nőket erősen gúnyolják; mig a munkás, erkölcsös nők nagy becsületben részesülnek. A munkás, becsületes férfiak szintén a tisztelet tárgyai. A románság között a tisztesség, becsület iránti érzék erősen ki van fejlődve.

A gyermekek korukhoz képest mindenben segitségükre vannak a szülőknek. Az apának első kötelessége gyermekét a Miatyánkra (Tatăl nostru), becsületre (omenie) megtanitani. Jó tanácsokban az apa

kifogyhatatlan. Szivesen iskoláztatja gyermekeit, mert ugy tudja, a ki könyvet tud, annak négy szeme van.

A román táplálkozása egyszerü, természetes. A román kevés igényü. A havasi részekben inkább buza-, vagy rozskenyeret (pită, pâne), a havasaljban s a völgyekben inkább málét, kukoriczakenyeret (mălaiu) esznek. A kettőt pótolja a puliczka (mămăliga, stîlpul căsei, a ház oszlopa), a mi megyeszerte nagy fogyasztásnak örvend. Eszik kenyér helyett; turóval, tejjel, olajjal, zsirral, káposztalével stb. Ugy a málét, mint a puliczkát már a géták is ették; egyik sem román találmány. A román ember leginkább hideg étkekkel táplálkozik: forralatlan és aludt tejjel, turóval, sajttal, tojással, szalonnával, hagymával, nyers vagy száritott gyümölcscsel, aszalt szilvával, vaczkorral, sós hallal. Esztendőn át igen kevés marhahust eszik; ünnepnapokon leginkább majorságot, bárány-, vagy berbécshust fogyaszt; a kecskehus szintén izletes étele. A disznóhus a farsangon járja, füstölve. A zöldségek között nagy szerepet játszik a krumpli (crumpene), a paszuly (mazere, fasoale). Különben minden évadnak megvan a maga étele; nyáron nagyon kedvelt a varză, többféle ehető zöldség (laboda, komló-in, káposzta-lapu stb.), miket tésztában is használnak, vagy meleg levesül (păzîtură) adnak tel. A sütemények között első helyet foglal a palacsinta (plăcintă).

A román ember napjait felosztja: zîle dulci, zîle de post, édes és bőjtös napokra; ha bőjtös a nap, de megvan engedve a vajasétel, ugy hivják: hîrț. Hetenként a szerda és a péntek bőjtös nap. A heti kétnapi bőjtöt a gyulafehérvári 1627-iki egyházi zsinat 24 frt büntetés terhe alatt parancsolta meg. A románnak éven át 200 napi bőjtje van. Vétek a bőjtöket s az ünnepeket meg nem tartani. A román ember péntek napon zsiros ételt nem eszik. Szigoru a bőjt, ha még tejnemüt sem eszik a román. A négy nagyobb ünnep előbőjtjeit is megtartja; nagybőjtön a legények nem tánczolnak, kalapjukon semmiféle diszt, tollat (peană) nem viselnek. Ekkor 40 napon át igen szigorán élnek. A bőjtös ételek közül felemlitek egy néhányat: *a)* korpaczibre (borș), korpát vizzel elegyitnek; erjedni engedik; a megsavanyodott lé a borș, a mit kenyérrel, máléval, vagy puliczkával esznek; *b)* chisăliță; szilvaiz (lekvár), vékonyra felereszvte, beleapritnak kenyeret, málét, vagy puliczkát; *c)* zĕr, a tejsavót erjedni, savanyodni engedik, ezzel savanyitják meg az ételeket; bőjtös ételek megzsirositására a vajat (unt), vagy az olajat használják; *d)* curechiu morat (sós káposzta) nyersen, ráöntenek egy kis len-, tökmag-olajat (oloiu), s eszik puliczkával, vagy máléval; *e)* moare (káposztalé), üditő ital; *f)* aszalványok, gombafélék (hribe), szilva, alma, vaczkor (corobețe); egyszerüen megfőzve, kenyérrel, máléval, vagy puliczkával eszik; *g)* paszuly (făsăică, fasole, mazĕre), megfőzve, megsavanyitva alma-, vagy tejeczettel; néha áttörik és sós káposztával felmártják; *h)* krumpli, megtisztitva, nagyobb darabokra felvagdalva, vizben meg-

főzik, megsavanyitják; *i)* hagyma (ceapă), eczettel, sóval; *j)* foghagyma, vizben megtörik (muşdeiu), kenyérrel, puliczkával, máléval kimártják; *k)* sós ugorka (crastaveţi), kenyérrel, puliczkával; *l)* sós hal (peşte morat); *m)* aludttej (lapte covăsît, acru), puliczkával: *n)* döblecz (dubleţ), sütve, gyakran főzve; *o)* a murkot (morcovi) hosszu szálkákra vagdalják, megfőzik; *p)* répa-féle (broazbe) megfőve; *q)* száraz bőjtös étel a hagyma, foghagyma, retek. Ezekkel él a román ember szigoru bőjt idején.

A hust illetőleg, minden községben van mészáros; tavaszszal leginkább bárányt, juhot vágnak. Marhahushoz ritkán jut, sátoros ünnepkor, vagy mikor hopşára* vágnak le egy-egy marhát, melynek husát gyorsan szétkapkodják. A zsiros ételek között a legkedvenczebb: *a)* tăiaţĕi cu carne de găină, marhahus, de inkább tyukleves laskával; *b)* a palacsinta (plăcintă) megtöltve turóval, ordával, főtt kásával, darával; megsütve kősütőn (lespede de piatră); *c)* cricală, tokán-féle, marha- és sertéshus, előbb megfőzve, aztán kevés zsirt, hagymát hozzáadva lábosban megsütve. A laska (tăieţĕi) izletesebb fajtája az urechiuşi; *d)* curechiu umplut, töltött káposzta, különféle husokkal; *e)* a tehetősebbek a pánkot (pancove) is ismerik; ez azonban rendkivüli jelenség a családban; *f)* tejes kávé (cafeiu) reggelenként sem a havasban, sem alant a jobbmódu családoknál nem ritka; *g)* paparadă (rántotta) izletes étel; *h)* bálmosban csak a juhos gazdák dúskálhatnak, ritkább étel. A fazékban fövő jintuiala-ba (smêntâna, juhtej, a miből a vaj még nincs kiverve) málélisztet tesznek s azt addig keverik, a mig a jintuiala a vajat kiadja. A románnak minden levesféle: zamă (lé); főtt meleg étel: păzîtură. Munkában a kenyérféle, turó, szalonna, hagyma a főétele; a meleg étel csak otthon járja. A zsirral készitett păsat (dara) szintén izletes étel.

Ha a román ember munkában van, naponta négyszer eszik: reggel 8—9 között (prânz); délben 12-kor (de amiazăzi); délután 4-kor (ojină); este 8—9 között (cină). Otthon az ozsonna elmarad. Főtt ételt hétköznapokon ritkábban esznek. A déli maradékot rendszerint este eszik meg. — Evő eszköz: fakalán (lingură), kés, bicsak (cuţit), villa (furcuţă). A szegényebb sorsuak egyszerüen a fakalánra és a bicsokra szoritkoznak. A román nőnek háromféle edénye van: de dulce, de post, spurcate; az utolsókban nem főz, tisztátalanok; a többiben a bőjtös, meg a zsiros ételeket készíti. Ital: a viz (apă), gyakran a pálinka, ünnepélyeknél égetett alakban (vinars, horincă, ţuică), sátoros ünnepekkor: bor (vin). Ha vizet iszik, a viz egy részét a földre önti; a föld istenének áldoz.

Az asztalánál a családfő keresztet vet magára, kenyeret vág kinek-kinek a mennyi illeti. Az étkezés egy tálból történik. A gyermekek nem esznek az asztalnál, a küszöbön, a tüzhelyen, vagy a

* Hopşesc: mohón fal, eszik.

padon. Az asszony és a nagy leányok többnyire állanak azért, hogy ha a családfőnek valamire szüksége volna, azonnal szolgálhassanak. Ha a román embernek vendége jő, asztalához ülteti (poftiți cu noi la masă); megsértve érzi magát, ha a meghivását visszautasitják. Ha a román másnál kénytelen enni, sokáig kináltatja magát; ha leül, akkor is jó távol a táltól. Mohón enni illetlenség; azért a románoknál az étkezés lassu tempóban megy; sokat enni se illik; a gazda néha ráerőszakolja ételét a vendégre. Éhesnek látszani, éhesnek lenni s ezt kimutatni vagy elárulni, megszólásra ad okot.

A románnak élvezeti czikkei közé tartozik a dohány (duhan, tăbac). Ugynevezett bőrszivart nem szív; a czigaretta a móczok között is hóditott. A kurtaszáru agyagpipa (pipă) s a közönséges trafikdohány járja; dohány hiányában másféle leveleket vagdal össze s azokat füstöli; gyakran bagózik, vagy megforditja pipaszárát s azt szopogatja. A pipát a kalapja karimájában, inge gallérjában, tüszőjében tartja.

A község lakossága, mint emlitettük (834. lap), vagyoni állapot szerint három osztályra oszlik: fruntași, mijlocași, codași. Ezek között nincs domn (úr); a paraszt ember csak jupân-ig (teinsúr) tudja felvinni. Domn a földesúr, a pap, a jegyző, szóval, a ki úrnak született, vagy a ki tanulása folytán paraszt-ruházatából kivetközött. A zsidó csak jupân. A fruntások rendszerint jupânok, a többiek mind mĕi, tu (te), czim nélküliek. Az előkelők nagy tiszteletben részesülnek.

Káromkodni, minden vallásossága mellett, a román erősen káromkodik. Az olasz után Európában első káromkodó nép; sem a vallását, sem a szenteket, sem a családját nem kiméli; nincs előtte semmi kegyeletes. — Reggel igy köszönt: «Bună demineața!» (Jó reggelt!); később: «Bună ziua!» (Jó napot!); este: «Bună sara!» vagy «Noapte bună!» (Jó estét, jó éjszakát!). Ezen rendes köszöntéseken kivül számos köszöntése van a románnak: «Trăiască-te Dumnezeu!» «Noroc bun!» «Sănătate bună!» «Tot bine-ți dee Dumnezeu!» «Bună vremea!» «Să dee Dumnezeu bine!» Remăi sănătos!» «Remăi cu Dumnezeu!» «Pace bună!» «Pace și sănătate!» «Noroc și bine!» «Dumnezeu să vĕ ție!» «Noroc și bani!» «Noroc și viață!» «Bun lucru!» «Dumnezeu v'ăjute!» «Bun prânz!» «Bună cina!» «Poftă bună!» — Husvétkor: «Hristos a înviat!» (Krisztus feltámadt!) «Adevĕrat că a înviat!» (Igaz, hogy feltámadt!) Azontúl pünkösdig: «Hristos s'a înălțat!» (Krisztus mennybe szállt!) «Adevĕrat că s'a înălțat!» (Igaz, hogy mennybe szállt!) A koldus e szláv mondással köszöni meg az adományt: «Bog da prosti!» — Átkozódni a román nagyon tud.

Korcsmában, ha iszik, rendesen énekel; ha leitta magát, énekelve megy haza. A fogadóba vasárnap templomozás után szokás menni; templomozás alatt, vagy annak előtte a korcsmában dőzsölni nagy hiba, a ki teszi, erős megrovásnak teszi ki magát. Korcsma előtt a józanabbja botra támaszkodva, pipázva letárgyalja a községi, a megyei, az országos dolgokat. Igreț vagy lăutar, ceteraș mindig van a korcsmában.

Nyáron nappal mindenki munkálkodik, este a töltéseken (prizmă) az asszonyok külön, férfiak külön keveset elbeszélgetnek, mig a gyermekek futkosva játszodnak. Télen át a szomszédok meglátogatják egymást; leginkább valamely mesterembernél pipaszónál elmesélgetnek. Esténként a látogató először az ablakot veri (bate la fereastă), ez a kopogtatás; ekkor valaki kijő s bevezeti a vendéget. Az ajtózár (broască) éjjel is nyitva van. Az éjjeli kurjongatások, legénykedések nem ritkák.

A háznál, ha betegség van, a beteg elég jó gondozásban részesül; orvost csak a legsulyosabb esetekben hivnak, mikor t. i. minden addig ajánlott s megpróbált háziszer hiában valónak bizonyult; azért legtöbbször az orvosi beavatkozás már elkésett. A betegségek közül a román néphitben legfélelmetesebb emléke van a pestisnek (ciumă). Nehéz betegség a typhus (lingoare). A betegséget durere-nek (fájdalom) nevezi. Zace de durere, de inimă, de plămêni, de cap; ebben, vagy abban a fájdalomban fekszik. A fene a szitkozódások között is nagy szerepet játszik. A kelevények kétfélék: bubă rea (rossz), bubă dulce (édes kelevény).

Az anya gyermekeit igaz szeretettel ápolja, gondozza; az apa hidegebb és szigorubb gyermekeihez.

Dologközben, ha valamit emel, mondja: Hibaĭ! Şi una! Inc'odată! A megállitás: Hó! A román ember, ha irást nem tud, rovással (rebuş, crestătură) tartja rendben a dolgait. A tutajosok tutajfáikat rovás-jegyekkel látják el; a jegyeket fejszével vágják be; ilyenek:

Ha valakivel számadása van, a rovás két fadarabból áll, szorosan egymás mellé téve, késsel a kettőre egy jegyet ró fel, leginkább a római *I-t.* Munkaadónál marad a matcă (anya), munkásnak jut a ţincuşa (czinkus, rész). A tutajosok sok helyt az egyest (1): I, az ötöst: *I*, a hatost: *I*I, a százast: X, az ezerest: ⋇ jegygyel jelölik.

A románság egymás iránt atyafiságos érzülettel viseltetik; egymáson bajban mindenféle kölcsönnel, munkával szivesen segit; egymás örömében és szomoruságában részt vesz.

15. Ünnepi szokások, időtöltések, játékok.

A román nép a hónapokat igy nevezi: C ă r i n d a r (január), F ă u r a r (február), M ă r ţ i s o r (márczius), P r i i l (április), F l o r a r (május), C i r i ş a r (junius), C u p t o r (julius), August (augusztus), R â p c i u n e (szeptember), B r u m ă r e l (október), B r u m a r (november), C ă p r i o r, U n d r e a (deczember).

Az évnek tizenkét hónapja alatt a réges-régi világban a román népnek igen sok ünnepnapja volt. A sok ünnep a románságnál kettős okból támadt: jobbágy lévén, szivesen csinált magának minél több ünnepet; babonás lévén, a maga üdvösségéért minden szentnek és alkalomnak eleget akart tenni. Az egyház nem egyszer igyekezett a románság ünneplési kedvét lelohasztani. A gyulafehérvári 1627-ki szinodus Dositeiu püspök alatt ünnepül hirdeti januárban: 1, 6, 7, 25, 27, 30. napját; februárban: 2, 3, 24; márcziusban: 9, 25, 26 és Lázár szombatját; áprilisban: 23, 25; májusban: 7, 8, 21, 25; juniusban 18, 24, 29; juliusban: 8, 15, 17, 20, 22, 25, 27; augusztusban: 1, 2, 6, 15, 25, 29; szeptemberben: 1, 7, 8, 14, 23, 26; októberben: 6, 9, 14, 18, 23, 26; novemberben: 1, 8, 13, 14, 16, 21, 30; deczemberben 5, 6, 9, 13, 25, 29. Ezen 60 napon a román ember sem magának, sem másnak nem dolgozhatott; büntetése 6 frt volt. II. József császár 1787. január 30-án januárban: az 1, 6, 30; februárban: a 2; márcziusban: a 25; áprilisban: a 23; juniusban a 24, 29; juliusban a 20; augusztusban: a 6, 15, 29; szeptemberben: a 8, 14; októberben: a 26; novemberben: a 8, 21; deczemberben: a 6, 25, 26, 27-ki napokat állapitotta meg ünnepekül s azóta hivatalosan 21 napot ünnepel a románság egy évben. A régi ünnepek emléke, az azokhoz tapadó balhit és szokás azonban a mai napig megmaradt, ugy, hogy a hivatalos ünnepeken kivül a munkától más napokon is tartózkodik a román. Vannak tehát napok, a melyektől fél. Ilyen a hétnek két napja: k e d d, (Marţ, Marţolea) és p é n t e k (Vinere, Sta Vinere). Kedden az asszonyok különösen a fonástól tartózkodnak, mert M a r ţ o l e a, a gonosz szellem, megjelenik

s a mig egy éjen át nem fonnak s nem szőnek számára egy inget és lábravalót, addig el nem távozik, meg is öli a nőket. Pénteken az asszonyok nem fésülködnek, nem merik a házukat kiseperni, a ganét az istállóból kihányni, mert Szent Péntek fő- és szemfájással bünteti az ellene vétőket. A móczok hétfőn, szerdán és pénteken a szegényeknek nem mernek alamizsnát adni, marháikban kárt szenvedhetnek.

Juliusban és augusztusban két nem hivatalos ünnepe van a népnek: Foca és Pălia; az első julius 29-én (Săn-Marină); a második augusztus 3-án (Maria-Magdalena) uj naptár szerint. Foca napján semmiféle mezei munkát, különösen szénagyüjtést, nem végeznek; félnek a villámtól, s egyáltalában a tüztől. Pălia dolog esetén elragyásitja a buzavetést (li s'a păli holdele). Augusztus 1-én Ilyés próféta (Ilie proroc); julius 20-án Procopius (Precub). A móczok azt tartják, ha ezeken a napokon dolgoznának, két hatalmas szél (Harcodan és Darnados) támadhat, a melyek mindent összerombolnak. A havasbeliek mesélik: Régen egy földesúr Prekub napján munkára kényszeritette jobbágyait; minthogy ezek nem akartak dolgozni, maga ment s megkapálta hagymáját a kertben. Nemsokára hatalmas szél kerekedett, a nemest kertjével és hagymájával együtt felkapta s a Bihar-hegy csúcsára dobta le. Azon a helyen (grădina cepelor) a pásztorok ma is jóizü hagymára akadnak.

Vannak ünnepek, a melyeken egyházi czélra, a papnak, lehet dolgozni. Bucsumban tartják még Vartolomeiu, St. Antonie és St. Spiridon napját. Sok ember munkaközben ezeken a napokon nyomorodott meg, azért megünneplik. Nem dolgoznak husvéttól pünkösdig csütörtöki napokon, nehogy nyáron át zivatar, jégeső, árviz elpusztitsa a határokat. Marosujvár vidékén nagypénteket is megünneplik az 1888-iki nagy jégverés emlékére; Konstantin és Iliana napján sem dolgoznak. Balázsfalva vidékén azok, a kik sok zabot vetettek, julius 27-ét megünneplik, hogy a zab dúsabb és eresztősebb legyen; a méhészek a hét Makabeus-testvér napját tartják (augusztusban), több mézet fognak a kasok őszkor adni. A kisenyedi járásban megünneplik február 13-át (Trifont), a verebek nem támadják meg a gabonát. Február 22-én (Haralampie) is ünnepelnek, hogy házi állatjaikat a betegségek meg ne támadják. Márczius kezdetén az asszonyok nem járnak sem ollóval, sem gyapjuval, nehogy a farkasok elragadják a juhokat. Junius 11-én a buzából üszköt hoznak, a kéménybe dobják, a gabona igy meg nem üszkösödik. A nagybőjti csütörtökökön az asszonyok nem varrnak, nem fonnak; félnek, hogy állatjaik megvakulnak. Hétfőn, szerdán, pénteken a juhoknak nem adnak sót, mert kár eshetik bennük.

Szent Tódor (Săn-Todorel, májusban) napjához többféle szokás füződik. Ekkor kötik a kereszt-barátságot (frăție de cruce). A móczoknál ez a frigy a következő módon jő létre. Két férfi kenyér és só felett ezt az esküformát mondja el: «Testvéred leszek a halálig,

megválok a kenyértől és a sótól inkább, mint tőled.» Ez által a két férfi kereszt-barát, vagy testvér lesz, egymást frate-nak, fërtate-nak hivja. A Küküllő mentén a leányok hasonlóképpen kötik a szövetséget; egymást aztán surată-nak nevezik, vagy vër, verişoară. Csak egy személylyel lehet ilyen barátságot kötni. Házasság után a szövetség létre nem jöhet. A frigynek csak a halál vet véget. Mikor az egyiket temetik, a másik hajadon-fővel tartozik a koporsót kisérni, s a mig él, emlékét fenntartani e mondás ismétlése által: «Volt egy keresztestvérem, de nem volt szerencsém hozzá.» A kereszt-barátok gyermekei között házasság nem jöhet létre. A kereszt-barátok jó egyetértésben élnek, nem czivakodnak, titkaikat el nem árulják, jóban-rosszban együtt tesznek és éreznek. Két lélek egy testben. A románság előtt nagy tiszteletben állanak e frigykötések; a kikről tudják, hogy ilyen szövetségben élnek, nem mernek rosszat mondani.

Szent Tódor előnapján a bornyukat a szarvuk között és a csikók sörényét megnyirják; a bornyuknak a szarva erős, a csikók sörénye dúsabb lesz. Ugyane szent előestéjén a 14 éven felüli leányok kapotnyakfű- (Asarum europeum) és repkény-levelekből készitett főzettel mossák meg a hajukat s fésülésközben már választékot is hagynak, jeléül, hogy már nagy, eladó leányok lettek. Ugyanazzal a lúggal a család többi tagjai is megmossák fejüket, hogy Szent Tivadar mindeniküket szépen megmosdva találja (lăuți). Az anyák mosásközben 3-szor mondják: «Szent Tivadar, Szent Tivadar! Növeszd meg a leányok hajfonatát akkorára, mint a kanczák farka a milyen!»

Keresztelő Szent János születési napja (Sânzâene, Sân-Joan julius 6-án) nevezetes a megyei románságnál. Megelőző napon a mezőkön a gyermekek összeszedik a sânzâene (gallium verum, labkraut, kátafű) sárga virágát, otthon koszorukba fonják, feldobják a ház fedelére; felkoszoruzzák a határban levő keresztfákat, méhkasokra teszik, veteményes kertekben szórják szét. Mikor a nap lemenőben van, az összes családtagok a ház előtt sorakoznak, ki-ki kezében tartva koszoruját; alakra nézve a nőké kerek, a férfiaké kereszt formáju. Minden koszorunak neve van, azé t. i. a ki feldobja; a távollevőnek is dobnak koszorut. Ha a koszoru a fedélzeten megáll, tulajdonosának abban az évben jó dolga lesz; ha leesik, rosszat, bajt, halált jelent.

A Szilveszter estéje (Sara de Sân-Văsii) sokféle szokással van összekapcsolva. A mócz leány, ha tudni akarja, férjhez megy-e a következő évben, a disznóólhoz megy és háromszor kiáltja: «Hui cotîmp! hui atîmp! hui dincolo de atîmb.» (Jer ki most, a jövőre, harmadévre!) Ha a disznók a három kiáltásra meg sem moczczannak, a leánynak három évig kell várnia; ha az elsőre röfögnek (grohotesc), a leány a következő farsangon (câşlegi), ha a másodikra, a második évben, ha a harmadikra, a harmadik évben férjhez megy. Ugyanezen estvén fenyegetik meg a gyümölcsfákat is. Több kamasz szekerczével háromszor megkerüli a terméketlen gyümölcsfákat.

Az egyik levágással fenyegeti, erre egy másik feleli: «Ne vágd le; jótállok, hogy jövőre teremni fog!» Ez a szokás sok helyen Gyümölcsoltó Boldogasszony (Bunavestire, Blagoveştenie) napján van divatban. Csengetyükkel, gyufával, töménynyel látja el magát a család. A ki leghamarább felébred, kimegy és körül füstöli az épületeket s az állatokat; a lábára kötött csengetyükkel folytonosan zajt csinál. Aztán a nem termő fák alá kevés tüzet rak; a fejsze élével megfenyegeti: «Ha nem teremsz, leváglak!» Ólmot is öntenek. Ólomdarabot helyeznek vaslapátra (vătrar), szenen felolvasztják, hig alakjában vizzel telt edénybe öntik ki. Az igy keletkező ólomalakokból sokat tudnak jövendőlni. Szilveszter estéjén legények, leányok valamely házhoz összegyülnek a sĕ sân-văsia, (a móczoknál să sĕ vergeleze), a mi abból áll, hogy egy öreg asszony az asztalra elhelyezett tányérok, vagy csuprok (ulcea) alá észrevétlenül kenyeret, sót, fésüt, kést, szenet, hajat stb. helyez el. A másik szobából kéznél fogva elővezet egy legényt, vagy leányt, a ki a tányérok közül egyet felemel. Az öreg asszony a látható tárgy szerint jövendől. A ki a sóra emel, szerencsés házasságot csinál; a kenyér szorgalmat, jóllétet jelent; a szén csúf, fekete házastársat képvisel; a kés nyelves házastársra vezet; mig a haj a marhatenyésztésben szerencsét hoz. Leányok, legények tizenkét óráig tánczolnak, az oda vitt ételeket elfogyasztják, s csak akkor kezdődik a jóslás. Néhol egy-egy bátrabb leány a gazdától disznó-sertét kér. Egy szál sertének nevet ad, p. o. János, a tüzhelyre helyezi, három ujjnyira tőle egy másikat, azt elnevezi Máriának; aztán meggyujtja; ha égésközben a két szőrszál egymáshoz közeledik, a két egyénnek a házasságára következtetnek.

Farsang vége, a fehér hét (sĕptămâna albă), különösen a nagybőjtöt megelőző vasárnap és hushagyókedd, sokféle bolondsággal van összekötve. Emlitett vasárnap este a pártában maradt leányoknak, a meg nem nősült legényeknek nagy melegük van. Ekkor szokták őket kikiáltani (a-i strîga). Suhancz-legények összeverődve elfoglalják a falu feletti dombokat, hegyeket, s mikor besötétedett, meggyujtják a csóvákat (a móczoknál hodăiţĕ, másfelé copăiţĕ). A karó egyik végét meghasitják, megtömik szalmával, vagy kóréval s meggyujtják. A sok copăiţe a levegőben különféle forgatásra tüzes kigyók alakját mutatják. A tüz világánál történik a kikiáltás, ilyenformán:

Alo more, more
Silito, silito more!
Vagy: Alimalia
Alivonţelia!
Ali moli, moli!
Ujuju a hegyen felfelé,
A lányok macskát igáztak,
Ki hajtja szegényt?
N. N. öreg leánya, Mária!

Verje meg az Isten, mennykő csapjon bele,
De kegyetlenül vágja ostorával
És milyen sebesen hajtja!

*

Alo more . . .
Vazul papnak a lánya
A kútba tekintett . . .
Bánatjában, mérgében,
Hogy férjhez nem ment,
Himlőbe esett!

A kikiáltás mindig humoros, s magában foglalja a kikiáltott valamely egyéni tulajdonságát.

Kis-Enyed vidékén, de a megye több részében is, nemcsak a férjhez nem ment leányokat, de azokat is kikiáltják, a kik fonásukat a nagybőjtön be nem fejezték. Igy:

«N. N. nu ş'a tors câlti
Şi-i mâncă mâti!»

(N. N. nem fonta meg a szöszét, s igy a macskakölykök eszik.)

Szent György napkor (Sân-Giorz) sokféle szokás divik. Bő termést a ki ohajt, éjféltájt kimegy a határra, keresztúton kis gödröt váj, abba pénzt és szitadarabot tesz, a világ négy tájéka felé négy keresztet csinál; egy lepedőt megnedvesit a harmatban, azzal minden bevetett buzaföldet megérint; igy azok bő termést fognak hozni. A havasi részekben megelőző napon zöld galyakból csomót (improor) kötnek öszsze, uj edényben tiszta forrásvizbe mártják, azzal a házat, házbelieket, istállót, a marhákat bepreczkelik. Az ablakokba töviságat tesznek, az istálló küszöbét foghagymával kenik meg, a boszorkányokat igy távol tartják. Ez az öntöződés napja is a románoknál. A legények a leányokat a patakba mártják, vagy kártyákkal öntözik, sohasem otthon, mindig az utczán. Az anyák a templom küszöbe alá löböstököt, lestyánt (leuştean) tesznek, a kijövő emberek haza viszik, otthon leányaikat megpreczkelik vele, hogy szerencsés házasságot tegyenek. A havasalji legények muzsikussal az erdőbe mennek, az egyiket bükkfa-galyakba öltöztetik fel, lóra ültetik, a többiek mellette kurjongatva a falu felé tartanak. A faluban minden kapu előtt tánczolnak, a zöld embert vizzel leöntik. A gazdák bort és pénzt ajándékoznak a csapatnak. A marosmenti községekben azt az embert, aki ekéjével tavaszszal legelsőnek ment ki szántani a határra, Szent György napján megfürösztik. Egy taligába két ökröt fognak, az illetőt a taligába kötik, vizre viszik; leöntözik, haza viszik, felöltöztetik és leitatják. Ha először megy ki valaki ekéjével a határba, az udvaron egy székre kenyeret, vizes edényt, egy más edénybe égő szenet tesz töménynyel. A szolgák, férfiak ezalatt be fogják a marhákat, indulásra készen állanak. Az asszonyok ekkor háromszor megkerülik a szekeret s a marhákat körös-körül meg-

füstölik. Ugyancsak a havasi részekben Szent György napkor választják el a bárányokat; az ezen napon fejt tejet a szegények között osztják ki. A havasaljban meg az a szokás, hogy annak a feje felett, a ki legelőször ment ki szántani, buzát szórnak, a megmaradt részt a szegények között osztják ki.

Negyven szentek napján (patruzĕci de sfinţi) a marhákat foghagyma-lével (muşdeiu) preczkelik be; van abban só és eczet is. A marhát igy megóvni véli a kigyó és a menyét (nevăstuică) marásától. Az ünnep előestéjén szalmacsomókat szokás gyujtani; a házbeliek a tüzön keresztül ugranak, hogy éven át megóva legyenek a bolhacsipéstől.

Vizkeresztkor (bobotează) ismét csak a férjhezadó leányok kivánczsiak tudni, ha vájjon férjhez mennek-e a következő farsangon? A pap a házakat meg szokta szentelni. A mig a pap a szentelést végzi, a leány gyorsan lisztből kis tésztát gyur, pogácsát csinál, hirtelen a kemenczében megsüti, kiviszi a fatőkére, leteszi, ráül, s a mely oldalról hallja az első kutyaugatást, arról fog jönni a leendő férj is.

Május 13-án (ó-naptár szerint május 1-én) a gazda a háza előtt magas tölgy-, vagy bükkfa-ágat szúr a földbe, ez az armindeanul. A legendája ez: a zsidók meg akarván fogni Jézust, zöld ággal jelölték meg a házat, a melyben tartózkodott; de másnap minden ház előtt hasonló jel volt s nem tudták a Megváltót kézre keriteni. Az armindean a ház előtt marad uj buzáig, kenyérsütésig, a mikor darabokra törik s a kemenczébe dobják. Kétségkivül a rómaiak május elsei ünnepeivel kapcsolatos szokás.

A husvéti szokások közül nevezetes a priscălitul. Husvét első napján templomozás után a legények a templom körül összegyülnek, meghuzzák a harangokat; választanak maguk közül királyt, birót, esküdteket, szolgabirót. Törvény elé állitják a legényeket, a kik nagybőjtön tollat viseltek a fövegeiken, leányokat csókoltak, állatokat kinoztak, káromkodtak, nem bőjtöltek, szóval hibáztak valamiben. A biró a templomtornáczon ül egy széken; az esküdtek megfogják a bünöst s a biró elé viszik; a tanuk is előállanak. A biró kimondja az itéletet, a király azt megerősiti. «Fel vele!» kiált a biró. Erre 8—10 markos legény felemeli az elitéltet s a szolgabiró elé viszi, a ki a priscălăuval (két ujjnyi vastagságu fa lapátocska) a talpára (más helyen a fenekére) üt annyit, a mennyire a biró által el volt itélve. A számon felül is kap még egy néhányat; ismét felemelik, a templomot vele háromszor körüljárják, minden szegleténél kissé megállanak, aztán leteszik. Az elitélt köteles pálinkát fizetni a legénységnek.

Nagylakon husvét első napján piros tojással kerülik meg a tókát. Ez ugy történik, hogy jutalmat tüznek ki annak a számára, a ki éjszakának idején a czinterembe lopódzik és ellopja a tóka körüli piros tojásokat, ugyanazon a helyen a czinteremből észrevétlenül elmenekül. A legények éjszakán át aztán őrzik a tókát; ha megfogják az

illetőt, köteles lesz két veder bort fizetni a legénységnek s piros tojással megkerülni a tókát. A tókaőrzés a havasban is ismeretes.

A havasban, Abrudbánya vidékén a háznál is tartanak tókát. Sok helytt nagyböjt előtt két héttel a templom mellett levő magasabb helyen tókát állitanak fel s azt mindannyiszor verik, a hányszor kedvük tartja. A czinteremben levő tókát csak nagyhéten szokták verni. A gyermekek hordozható kis tókákkal birnak, házról házra járnak vele, s kalácsokat kapnak, a miért verik.

A gyermekek a husvéti ünnepek alatt piros tojásokkal játszodnak: ciocota-t. A tojás hegyes végét összeütik s a kié eltörik, átadja a nyerőnek.

Husvét utáni harmadik vasárnapon járják a păpărugák (Romániában: păpărudă, păpalugă). Sok helytt nincsenek naphoz kötve; nagy szárazság idején felöltöznek, többnyire czigánynék (más helyeken fiatal leányok), vékony öltözetbe, zöld ágakkal feldiszitik magukat s járnak házról-házra, tánczolnak s éneklik a paparuga énekét:

«Păpăruga, ruga, jőjj ki s öntözz meg minket; a cseberrel önts, hogy az almafa kivirágozzék; önts a vederrel, hogy a boglya megnőjjön; a buza, a széna, a kukoricza, a krumpli — bőtermésü legyen!» A gazda, vagy valaki más jő, vizzel leönti s megajándékozza. Ez a szokás különféle alakban a románság között általános.

Sorostélyon szárazság idején a bátrabb legény éjjel 12 órakor a temetőben fejfát huz ki s azt a hid felett a patakba dobja. Az eső megindul.

Áldozócsütörtökön Nagylak vidékén lestyánt tesznek a kapura; a gyermekek ezzel a növénynyel ütik egymást, mondván: «Hizzál! A marhákat is ezzel a mondással szokták ütögetni; néphit szerint, hogy meghizzanak.

Pünkösdkor (rusalii) ékesitik fel az ökröt (împănarea boului). Pünkösd előestéjén valamely ökrös gazdától a legények egy ökröt kérnek ki, Nap felkelte előtt kihajtják a gazda többi marháival a határra, jól laktatják; bárhol legelhet az ökör. Hajnalban a leányok is kimennek, virágot szednek, a legények galyakat törnek; virágokból kerek, nagy koszorut fonnak (peană). A legények közül az egyik cseresznyefahéjból álarczot és bocskort vesz fel, lóra ül; az ökröt felékesitik. Az álarczos lovas elől megy, utána az ökör, azután 4—8 legény, a kik az ökröt hajtják, fapuskákkal ellátva, visszás öltözetben, szumánjukat huzzák fel a lábukra stb. A falu határán zenészek várják. A hajcsárok kurjongatnak, fegyvereiket forgatják; összejárják a gazdákat, sok tréfát űznek, a végén az ökör gazdájához mennek, a ki őket megvendégeli. Lakoma után minden legény félnapi kalákát igér.

Ezeken kivül még több naphoz füződnek bizonyos szokások. Baba-Dochia, Szent János fejlevételén nem járnak késsel; a karácsonyi böjt három első napján nem fésülködnek, mert megeszik a farkasok Ignácz napján megherélik a disznókat.

Az eddig előadottak szerint a román ember legfőbb vágya: saját és állatjainak egészsége s földjének, fáinak termékenysége. Összes szokásaival erre törekszik: távoltartani mindazt, a mi ezt a hármat veszélyeztetheti, a jeget, a tüzet, a vihart, a rossz szellemeket, a betegségeket stb.

Rátérünk az időtöltésekre (petreceri). Az öregebb rendüek időtöltése nyáron a korcsma előtti időzés, pipázva elbeszélgetés, sok helyen a kártyázás; az öregebb asszonyok a töltésen, az utcza-ajtóban, a szomszédoknál elülve megszólják a távollevőket. Télen át szintén az estéli házalás járja; az asszonyok fonnak, a férfiak elbeszélgetnek, mókáznak, mesélnek.

Valódi időtöltésük csak a fiataloknak van; gyermekeknél a sok játék (joc); legényeknél, leányoknál a táncz (joc), fonó (şezătore) s az ezekkel kapcsolatos kaláka (clacă), a mi szintén időtöltés számba megy. A táncz, fonó és kaláka voltaképpen három népies intézmény, sajátos szervezettel. Ide tartozik még a vásár is.

Mindenekelőtt a tánczról. A román ember nagy tánczos. Minden faluban ezzel kapcsolatosan egy intézmény fejlődött ki. A havasalji községekben husvét másodnapján a 18 éven felüli legények összegyülnek, három birót (birău, capelaş) választanak, kiknek kötelességük a tánczczal járó dolgokat elintézni. Czigányt szerződtetnek, rendesen husvéttól Szent Mihály napig; helyről gondoskodnak. Minden vasárnap és ünnepnap táncz van, rendesen templomozás után. A birák képviselik az ifjuságot, tartják fenn a rendet, osztanak igazságot, szedik be a jövedelmeket, a miért a táncz költségeihez semmivel sem járulnak. A rendetlenkedőket rendre utasitják, a tánczból kiutasitják, a mi nagy szégyen. A táncz költségeit a legények hordozzák, személyenként 50 krtól 1 frtig. A leányok a zenészek egy-egy ebédjéről, vagy vacsorájáról gondoskodnak; néhol csekély pénzt is fizetnek. A tánczhely valamely kibérelt tágabb csür, a korcsma udvara, vagy kertje, néhol a patak martja (prundul văi). Sok községben a tánczczal járó költségeket valamely gazda, vagy a földesúr vállalja magára, a miért az ifjuság egy kalákát tartozik adni, a táncz kalákáját (claca jocului).

Tánczközben különböző helyen különféle szokások fejlődtek ki. Némely helyen a leányok szólitják fel a legényeket a tánczra; igy legalább a leányok annyit tánczolhatnak, a mennyit akarnak. Más helyen a birák gondoskodnak róla, hogy a leányok petrezselymet ne áruljanak. A legény a leányt ugy kéri fel a tánczra, hogy kacsint, int, vagy a kezével, a szemével más jelt ad neki; a leány azonnal rendelkezésre áll. Az illem szabályait szigoruan betartják. A kurjongatás, jó kedv határtalan. Csak 16, más helytt 18 évet töltött legények járhatnak a tánczba. A legények a banda előtt tánczolnak. A tánczot a biró és az esküdtek kezdik meg, rendesen egy sétatánczczal (preumblata).

Balázsfalva vidékén egy birót választanak, a ki 3 vagy 4 esküdtet, vagy segédet (juraţi, pârgari) választ maga mellé. Sok helytt eze-

ket kezeseknek (chizeşi) hivják. A leányok személyesen jelentkeznek a birónál, hogy belépnek a tánczba (să bagă'n joc). A tisztikarnak a leányok egy-egy ebédet, vagy ozsonnát tartoznak adni, a táncz költségeibe pedig pár hatost; a czigányoknak egy orsó-fonatot, egy-egy tál lisztet; husvétkor két piros tojást és egy kaláka-napszámot a táncz birónak. Mindezekért a leányt ugy a biró, mint az esküdtek ugy a tánczban, mint a fonóban legalább egyszer megtánczoltatni tartoznak. A táncz két helyen foly: délelőtt künn a szabadban, a falu végén fák alatt, vagy erdőaljban, némely helyen a tánczbiró lakásán; délután a korcsma udvarán, vagy a csürben. A tánczrend ez: Templomozás után d. e. 9 óra tájban, mikor a zenészek már reggeliztek, muzsikálva mennek a tánczbiró házához, ide gyülnek össze az esküdtek is. Innen zeneszó mellett haladnak a szabad tánczhely felé, vagy a tánczbiró házánál maradnak, hol a milyen a szokás. Ott az ifjuság is mindkét nemből összejő és délig tánczol. Tizenkét órakor a tánczbiró az esküdtekkel és a czigányokkal zeneszó és kurjongatás mellett haza kisérik a leányt, a kin az ebédadás sorja van. A háznál a leányt a szülők jelenlétében megtánczoltatják, aztán ebédhez ülnek. Az ebéd száraz ételekből: szalonnából, sajtból vagy turóból áll. Italt adni nem szabad. Étkezés után a leányt ismét megtánczoltatják és azzal a délutáni tánczhely, a korcsma felé mennek, a hol az ifjuság délután hat óráig tánczol. Ozsonnára a bálbizottság más leányhoz megy, a kit fennebbi módon otthon megtánczoltatnak. Ekkor a tánczoknak vége, a közönség eloszlik.

A zenészek (ceteraşi) czigányok, vagy románok; néhol a banda egy tagból, a furulyásból (flueraş) áll, ki rendszerint román. A zenészeket a kezesek, vagy az esküdtek keritik, állitják elő. Sok helyütt a táncz a zenészek körül foly.

Gyakran a szomszéd faluból is ellátogatnak a tánczba legények. Ekkor az időtöltés zajosabb, a vendégeket nagy barátsággal fogadják és megvendégelik. Némelyik kérő szándékkal jő a faluba, s a leányt a szokásos formákkal meg is kéri. A legények tánczának nagy néző közönsége van; az asszonyok tisztes távolságból nézik a mulatságot. Tánczba csak legény s fiatal házas, leány vagy fiatal menyecske járhat.

A tánczok különfélék. Legnevezetesebb táncz a caluşer, a mit csak férfiak (căluşeri) járnak el botokkal. Sajátságos intézmény. Szent-Benedek, Tövis, Tompaháza, Alsó-Gáld, egyáltalában a Maros mentén sok községben, áldozócsütörtökön (ispas) kötik meg a kalusereket (să leagă căluşerii). Egyes vidék vezére (vătav) eljár a vásárokba, a jelesebb férfi-tánczosokat megszólitja, akar-e belépni a csapatba (căluşerie). A ki erre vállalkozik, a vezérnek egy forintot ad foglalóba. Az igy besorozott legények áldozócsütörtökön összegyülnek a vătav házánál, ez elvezeti őket kilencz határba, egy palaczkba vizet meritnek kilencz forrásból. Keresztúton megállnak, a vezér térden alól lábaikat megköti csörgős-szijjal, karjaikat két sor pántlikával. Ezen megkötés után

körbe állanak, kérik Herodesnét (Irodeasa), a kaluserek patrónusát, hogy legyen segitségükre; a kilencz forrás vizével a vezér lepreczkeli őket; botjaikat háromszor összeütik. A bot ezen összeütése a kaluserjel; erről tudják, ki a kaluser s ki nem. A botok tölgyfából készülnek, egyik végük bütykös, a másik vékonyabb, megvan vasalva; embermagasságu. A kaluserek táncz előtt magukban mindig Herodesnéhez könyörögnek s botjaikat összeütik; ha őket valaki étellel kinálja meg, abból egy darabkát az asztal alá dobnak áldozatul. A kaluser öltözete festői: széles karimáju kalap gyöngyös pántlikákkal, holló- vagy pávatollal, gyakran fenyőbokrétával feldiszitve, vagy kucsma; ing, széles ujjakkal; bojtokkal felczifrázott tenyérnyi gyapju öv; gyolcs vagy vászon harisnya, szorosan a lábhoz szabva, fekete vagy kék sinorral beszegve; a bokánál négy ujjnyira felhajtva és piros fejtőbabokkal beszegve; bocskor, keskeny bocskorszijjakkal csinosan a bocskor-lyukakon (năjițale) át a lábra tekerve. Lábszárakon apró csörgők (zurgălae). A csörgők csengése adja a taktust. A táncz vezényszóra megy: Odată copii! Uită aşa! Iacă aşa! Şi iară aşa! (Egyszerre fiuk, nézd igy, ime igy, mégis csak igy!) Régen a kaluserek egy komikust (mutul căluşerilor) is hordoztak magukkal, a ki táncz alatt különféleképpen paródizálta az egyes tánczfigurákat, mi által jó kedvet ébresztett a közönségben.

A caluşer-táncz 8 figurából áll s rendszerint tizenkét legény tánczolja. A figurát először a vătav csinálja meg; az egyik figurát a másiktól a séta (preumlare) választja el. A figurák utólérhetetlen férfias mozdulatokból állanak, a miknek szépségét a bámulatos összhang emeli. Legnehezebb, mikor mindenik a fejére áll s sarkaikat a botokon háromszor összeverik. Ezt a tánczot legény-tánczcnak (joacă fecioreşte) is hivja a nép.

Bătuta (ropogós, csürdöngölő, hajdutáncz) szintén férfitáncz; nem más, mint a kaluser egyes figuráinak a vegyitése.

Mărunțelul (aprózó), ezt kiválóan a mokánok járják. Mikor a békésmegyei, s egyáltalában Biharon túli részekben aratni mennek, muzsikust visznek magukkal, meg-megállnak s eljárják a mărunțelul-t.

Ardeleana. Sokfelé tánczolják. Két részből áll: lassuból (preumblata), forgatósból (de'nvîrtit). Párosan járják. Minden pár a vezérpár után halad; egy nagy és két kis lépést tesz előre, jobbra kétszer; ugyanigy balra is. A forgatást, ki a hogy szereti, csendesen, vagy sebesen csinálja; a legény táncz-lépésekkel előre halad, a leány kezét felemeli s annál fogva mint az orsót forgatja. Igen kedves táncz, a mit minden vidék a maga nevéről nevezett el: someşana, hăță-gana, bihoreana, abruzana, țarina.

Brêul, vagy Sêrba, körtáncz. Két részből áll: lassuból és gyorsból (alo). A párok nyakon ölelik egymást, kört képeznek; két oldallépést tesznek jobbra, ballábukat felemelik, ugyanannyit balra, jobblábukat felemelik; egy-egy lépésre félütem, lábfelemelésre egész ütem

esik. Ugyanigy megy a második rész, csak gyorsabb tempóban; lábfelemelés helyett a lábbal, mely a földet éri, helyben egy kis ugrást tesznek.

Hora szintén körtáncz, legények, leányok kezüknél fogva kört képeznek; a kör hol összeszorul, hol kiterjeszkedik, a szerint, a mint nagy, vagy kis lépést tesznek jobbra, balra, előre, vagy hátra. A kör ütemre folytonosan ezt a mozgást teszi. A körből kiválik egy pár s a kör közepén ütemszerüen táñczol, helyre megy; más pár következik, s ez addig ismétlődik, a mig minden pár tánczolt a középen. Ezt a tánczot leginkább a lakodalmakkor tánczolják.

Mănioasa (haragos). Páros körtáncz, vezetővel, a ki tánczszók kiséretében kormányozza a tánczot. Igy kezdi:

«Zöld levél a ház mellől, járjunk el egy mânioasat, álljatok készen kettesével; zöld levél, bab és lencse, lépjetek legények előre, igy ni és ismét igy! . . .» A párok táncz-lépésben jobbra, vagy balra haladnak.

A vezető ismét kezdi: «Zöld levél, töményvirág, volt egy kedvesem, férjhez ment, elhagyott . . . ime igy és ismét igy! . . .» Erre útat ad a leánynak, a ki az előtte való férfihez megy; minden leány ezt teszi.

Folytatja a tánczszót: «Daczára, hogy haragos volt, mégis érintkeztem vele; de a mióta férjhez ment, elhagyott . . . eredj rózsám már el tőlem, mert másik jő a helyedbe . . .» Ismét helycsere.

Aztán ismét: «Zöld levele a katángkórónak; erősebben a lábbal, igy ni és ismét igy! Zöld levél, bodzalapu, csináljunk egy horát helyben . . .» Hora-tánczkört alakitanak s annak tempójára tánczolnak.

«Zöld levél, szép fa,
Fordítsuk fonákjára a horát!»

Kettő erre felemeli a kezét, a vezér az egész körrel átmegy az iv alatt.

«Zöld levél, szegfűszál,
Fordítsuk szinére a horát!
Zöld levél, baraboj,
Alakuljunk kettesével!»

Visszamennek előbbi állásukba; kettesével ismét alakulnak s a vezér kiáltja:

«Harapni való zöld levél,
A mânioasa-táncz véget ért!»

Párna-táncz (jocul perinei) csak a lakodalmakkor járja. Férfiak, nők hora-kört alakitnak. A kör közepén egy férfi áll párnával, a táncz megkezdődik. A kör forog jobbra, balra; a férfi a párnával játszik, feldobja, kifogja, megrázza, leejti. Minden tánczos ránéz. A párnás férfi teszi magát, hogy nem is figyel, mi történik körülötte, magában azonban kiválaszt egy nőt, nem várt pillanatban előtte terem, a párnát leteszi lábaihoz s rátérdel. A kör megáll, a tánczosok kaczag-

nak s tapsolnak. A nő köteles megcsókolni a férfit. Most a nő veszi át a férfi szerepét; több forgás után kiválaszt magának egy férfit, ez megcsókolja s beáll a középre. A táncz addig foly, a mig mindenik jóllakott a csókkal.

A havasi rendes táncz: Ţarina:

«Tri 'nainte tri 'napoi
Aşa joacă pĕ la noi!»

(Hármat előre, hármat hátra, igy tánczolnak minálunk!)

Haidău. Szent-Benedek vidékén tánczolják. Ebben is van előtánczos; páros táncz, többféle figurával; körbemenés (mersul rotegol), séta (preumblata), körerősités; negyedik figura a haidău, a franczia négyes hatodik figurájához hasonló; az ötödik tömörülés (adunata) és forgás (învîrtita).

Az ardeleana és a sêrba zenéjét itt közlöm. (Lásd a mellékletet.)

A táncz rendszeresen csak nyáron foly. Téli időtöltés a fonó (sezătoare). A fonót a leányok rendezik. A legények szintén eljárogatnak a fonóba, annak költségeihez azonban semmivel sem járulnak. A leányok kibérelnek valamely háznál szobát, annak világitásáról gondoskodnak; vacsora után esténként hétfőn, szerdán, csütörtökön és néhol pénteken is összegyülnek és éjfélig fonnak, énekelnek, mókáznak. Minden második hétben egy-egy muzsikust is keritnek s közbe-közbe egy-egy legény felvesz egy-egy leányt s megtánczoltatja. A gyülekezésre a furulyás adja a jelt. A fiatal menyecskék külön fonót tartanak, ugy, mint a leányok, csak közéjük a férfiak nem mehetnek. A nyári fonót rendesen a holdvilágnál tartják a szabadban. A táncz ebből sem marad el. Valamely legény furulyázik, a másik két leányt derekon fogva tánczoltat. Téli fonókon mécses, vagy faggyugyertya világit; vége felé el is oltják s a legény a szeretőjét meg-megcsókolja, vagy a sötétben meg is veri, ha netalán más legénynyel kaczérkodott. Néhol éjfél után kelnek fel s reggelig fonnak. A fonóban ki-ki magának fon, a maga guzsalyán, a maga szöszét.

A kaláka szintén időtöltés számba megy, bár valamely czélra egy napi munkának, vagy napszámnak a teljesitéséből áll. A románság a szlávoktól vette át ezt az intézményt (tlaka); magával hozta a Balkánból. A magyarok között a románság terjesztette. Hajdanában robot, jobbágymunka volt; Moldovában, sőt a móczok között ma is az a tulajdonképpeni értelme. A kaláka többféle; kalákába aratnak, kapálnak, szántanak, szóval valamely mezei munkát végeznek a pap, az egyház, valamely földesúr, gazda számára. Téli időben a földesúr, vagy gazda gabonát kölcsönöz ki, engedményt, szolgálatot tesz egyeseknek, a kik egy-egy kaláka-napot igérnek. Ezeket az igért egyes napszámokat a gazda összesiti s egyszerre használja fel. A gazda a munkásokat

Sêrba.

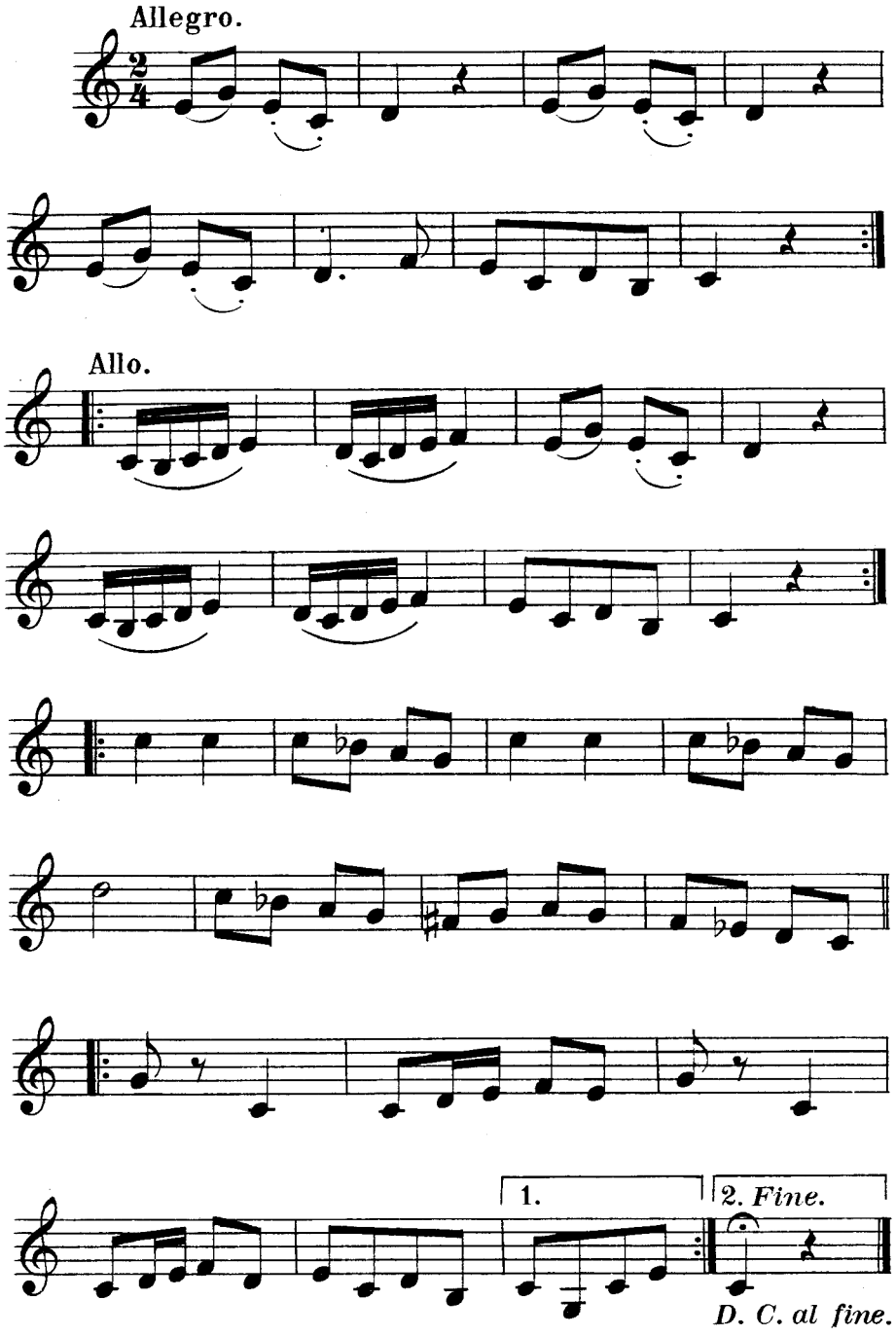

Ardeleana.

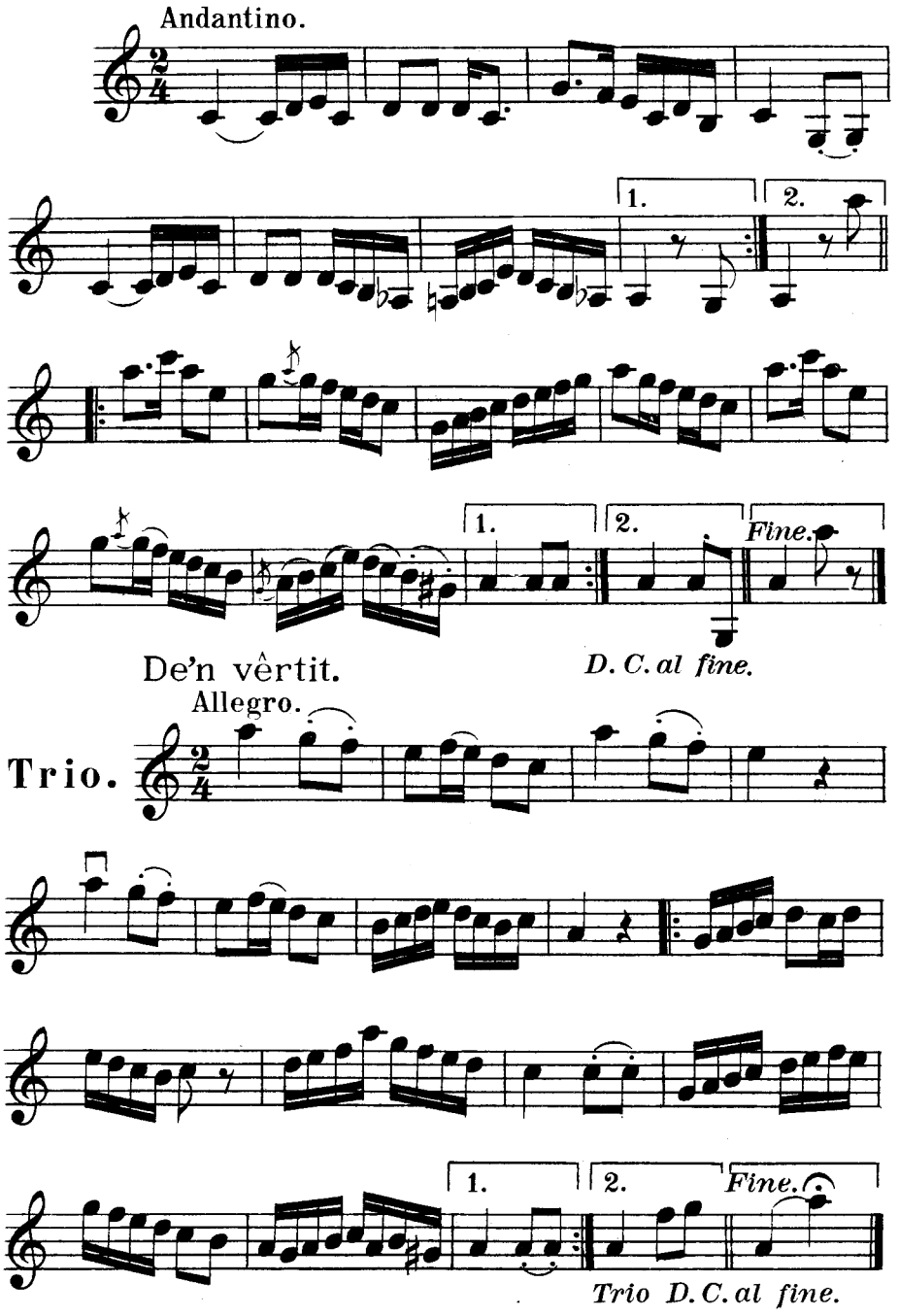

Stich der Musikalien-druckerei v. Jos. Eberle & Cº Wien, VII.

megvendégeli; aratásnál muzsikusokat is vitet ki, a kik egész napon át mulattatják a munkásokat.

Két kaláka szokott nagyobb dáridóval végződni: a táncz és a kender kalákája (claca jocului, a cânepei). A havasaljban, de mindenütt szokásban van, hogy aratás végeztével buzakalászokból csokrot, koszorut (peana, cununa grâului) kötnek, azt nagy diadallal viszik haza a gazdához. A koszorut a szembe jövők vizzel locsolják; otthon az asztal felett a falra helyezik el; mikor pedig buzavetését a gazda elvégezte, azt az utolsó barázdába szurja be.

A táncz kalákájánál ez a koszoru-ünnep a következőleg foly le. Emlitettük, hogy a nyári táncz költségeit némely gazda magára vállalja, a miért az ifjuság egy kaláka-napot teljesit. A gazda ezt aratáskor veszi igénybe. A gazda értesiti a tánczbirót és társait a napról, a melyen a kaláka-napot igénybe akarja venni. A tánczbiró esküdteivel zeneszóval este bejárja a falut, minden leányos ház előtt megállnak, tánczolnak, bemennek és a leányt kikérik a szülőktől a másnapi kalákába. Csak nagy családi baj esetén utasitják el a kérést. Másnap hajnalban a gazda a legényekkel zeneszó mellett kimegy a határba, megmutatja a legényeknek a learatandó buzatáblákat. A faluból a leányok egyre kifelé szállingóznak; sorjában a munkába állanak; egy-egy ilyen sor postată (pászta). A posztáta élén valamelyik capelaş, tánczbizottsági tag áll; ez vezeti az aratókat. A zenészek a sor egyik végétől a másikig sétálnak zenélve. Sok helytt ilyenkor tánczolnak a kaluserek; foly a dalolás és általános a jó kedv. A kalákások ünneplő ruhában jelennek meg. Mikor alig egy pásztányi van hátra, a nap pedig lemenőben van, az ügyesebb leányok félre vonulnak; buzakalászokból megfonják a koszorut; átnyujtják a jelenlevő családtagnak. Ez rendesen egy legényt, vagy leányt biz meg a koszoru hazavitelével. A hazamenés sorokban történik; elől a koszoruvivő, utána a legények átölelkezve, közbül a czigányok, aztán a leányok és a menyecskék, szintén sorokban. A dal, kurjongatás az egész falut talpra állitja. Minden udvarból vizes edényekkel sietnek ki, megöntözik a koszoruvivőt, a ki mire haza ér, facsaró egy viz. A menet megáll a gazda kapuja előtt, a hol napon át nagy sürgés-forgás volt, főzés, seprés, takaritás, nehogy a kalákások rossz hirét vigyék el a háztájnak. A háziak a koszoruvivőt szintén leöntik. Aztán elhelyezi a koszorut a falra, egy tallért kap s pálinkát, hazamegy ruhát cserélni. Az udvaron hosszu asztal van teritve, asztalfőn a gazda, balfelől a nők, jobbfelől a férfiak sorjában. Az ételek lehető legizletesebbek, a gazda pohár borral felköszönti a kalákásokat; következik a táncz, a haidău, a mi tart éjfélig.

A kender kalákája a következő: A leányok felkeresik valamely jobbmódu gazdának a feleségét, s kenderét kikérik kalákába, hogy megfonják. Az asszony kiosztja a leányok között a kenderszöszt, s ha megfonták, hazaviszik a gazdasszonynak az orsókat, a ki kitüzi az ünnepély estéjét, a fonás befejezésének örömére. Teritett asztal külön-

féle ételekkel, zeneszó, táncz és jó kedv. A fonal-gomolyékok a szobának egyik szegletében vannak halomra helyezve, czédulával megjelölve mindenik, melyik kié? Vacsora alatt megérkeznek a legények is, kiket borral kinálnak meg. A mulatság hajnalig tart. Mikor elindulásra kerül a dolog, legények, leányok csoportokba tömörülnek, köztük a családtagok is, és eléneklik a gazdasszony dalát (cântecul găzduței).

Gazd'asszony! gazd'asszony!
A munkát, melyet elvégeztünk,
Ne legyen szemünkre vetve,
Sem pedig rossz hirbe keverve.
A fonalat, a melyet fontunk,
Legyen hasznodra;
Lehet, hogy vastag egykissé,
Mert éjjel fontuk.
Gazd'asszony! gazd'asszony!
Kegyelmed' az Isten megtartsa,
Hogy kegyelmed nyujthasson
Két hosszuvég vásznat:
Mely Igentől
Szebenig elérjen.
Gazd'asszony! gazd'asszony!
Kegyelmed' az Isten tartsa meg,
Hogy kegyelmed készithessen:
Fodros ingujjakat,
A melyet lakodalmakon szakitson el.
Gazd'asszony! gazd'asszony!
Tartsa meg az Isten!
Hogy készithessen
Kivarrt mellü ingeket,
A melyeket menyegzőkön szakitson el.
A biszijok vörös,
Mert énekelt a kakas;
A biszijok kerek,
Mert az idő öreg.
Nagy rózsa-asztal közepén.
Leányok, menjetek haza szépen!
Rózsák a kályháról,
Legények, ez nektek is szól!
Rózsák a falakról,
Maradjanak is,
A fiatalabbak közül
És a szebbek közül,
A kiket kedvelünk.

A gyermekjátékokat illetőleg különböző vidékeken, különböző időkre különböző játékaik vannak. Tizenöt-tizenhat éves gyermekek tánczolnak is, külön gyülhelyen, valamely háznál, valamely tánczmester vezetése alatt. Tizenhat éves korig járja a gyermekjáték mindkét nemnél. A leányok rendszerint külön játszanak, bár közös játékok is vannak. A rendes labda-, țigli- (popic), gomb-, kőjátékok

(bicile) mindenütt divatoznak; mint ismerteket mellőzöm is. Az eredetibb gyermekjátékok közül néhányat felsorolok:

a) De a mija (bujoskásdi). Körben állanak a gyermekek; az egyik érthető, vagy érthetetlen verset mondva, olvassa az egyeseket, hogy minden gyermekre egy szótag jő, igy:

«Ekete, bekete, tukate be, Abel, Fabel, dumine, elt, pelt, pila, pus.» Vagy: «Egyem, begyem, torson, borsom, bánábikum, lerum, persom, puk.» És:

«Am o scroafa cu mărgele,
Că-s mai multe clompăţele;
Runciș, prunciș,
Pân' la casa lui Timuș,
Ti mi roc, ti mi foc
Timirare, berbecare
Spic mai mare.
Ana, bana, cătănia, fiia via, vom.»

A kire az utolsó szótag esik, kiáll a sorból. Ez ismétlődik annyiszor, a mig csak egy marad. Ez behunyja a szemét, a többi elbuvik. A kit megfog, az veszi át szerepét. Magyar gyermekek is játszák. A kisenyedi járásban igy olvassák meg a gyermekeket: «O pisegna segna pi, kesztin boli na koszti, tingiz mángáz ná áftu, tá áftu belengez bufu.» A kire a bufu esik, az megy hunyni.

b) De a orbenicia, baba oarbă (szemkötősdi). Szükebb helyen játszák, ugy, mint a magyar gyermekek.

c) Dracu 'n cânepă (ördög a kenderben). Tompaháza vidékén a gyermekek a kenderben bujóskát játszanak; azt gyakran egészen letaposssák, a miért, ha kitudódnak a tettesek, nagy verést kapnak.

d) De a stupii (méhesdi). Több gyermek leül a földre, ezek a méhkasok. Egyik apa, másik leány, egy öreg anyó. Az apa elmegy hazulról, a méhkasok őrizetét a leányára bizza. Jő egy öreg anyó, egy méhkast ellop. Haza jő az apa, látja, hogy az egyik méhkas hiányzik, megveri a leányát, mert nem jól őrködött. Az apa ismét elmegy, az öreg banya ismét ellop egy méhkast s ez ismétlődik addig, mig mindeniket el nem lopja. Az apa akkor elmegy az öreg asszonyhoz, megverekedik vele s haza keriti a méhkasokat.

e) De a ursu (medvésdi). Körben állanak a gyermekek, egyik középre megy, ez a medve; kezeit összekulcsolja s mondja: «e se ursu!» (jő a medve). Fut a többiek után s a melyiket megüti összekulcsolt kezeivel, azt beviszi magával a középre, oda gyüjti (strînge pui de urs) a medvebocsokat. Kezen fogva aztán ketten indulnak medvebocsot fogni; a kit megüthetnek, azt mind beviszik a középre. A ki egyedül marad, az lesz a medve. Ha pedig a medve első alkalommal összekulcsolt kézzel egyet sem tudott megütni, a többiek megtámadják s ütlegelik. A kit ő vissza tud ütni, az lesz utána a medve.

f) De a bănuţii (kis pénzesdi), de a ineluşul (gyürüsdi), de a petricelele (öt kővel) ismert gyermekjátékok.

g) De a obeluşa (zsebkendősdi); fiuk, leányok körben állanak. Egy kiáll a körből, s keszkenővel a kezében a kör külső felén körül fut, mondván: «De a obela, bursucala, hopp seraca Crita!» A szavak végén észrevétlenül valamelyiknek a háta mögé ereszti le a keszkenőt; ha az illető észreveszi, felkapja s fut vele a másik után; ha meg tudja ütni, megmenekszik a zsebkendőtől, különben ő a körforgó; ez az eset áll be akkor is, ha az illető a zsebkendőt a háta mögött nem veszi észre.

h) De a lanţul (lánczosdi). Több gyermek kézen fogva, nagy sebességgel forog balra egy körül; a sor végén levő rendesen elesik.

i) De a lupul de a mielul (künn a bárány, benn a farkas) szintén ismert gyermekjáték.

j) De a petringeii (petrezselem-játék). Sorban ülnek a gyermekek, birót és öreg asszonyt választanak. Jő az öreg asszony, kérdi az elsőt: «Hol lakik a biró?» «A hátam mögött!» a felelet. A bíróhoz érve, ez azt feleli: «Én vagyok a biró!» «Elküldött anyám petrezselemért!» «Menj a kertbe s végy! de vigyázz, mert az ajtó nyikorog, a kertben harapós kutya s egy döfős tehén van!» Az öreg asszony megy, néhány szalmaszálat mutat fel a birónak, a ki megolvassa s az öregre uszitja a kutyát.

k) De a puişorii (csirkésdi). Több gyermek sorban átkarolja egymás derekát. Egyik a kotló (cloşcă), másik a holló (hărău). A holló nem áll be a sorba, kivül áll s egy fadarabbal vájkál a földben. A gyermekek körül veszik. Kotló: «Mit ásol?» Holló: «Murkot!» Kotló: «Mivel eszed meg?» Holló: «Csirkéid husával!» Kotló: «Igen, a két szemeddel!» Ez háromszor ismétlődik. Aztán a kotló elveszi a fadarabot a hollótól s kérdi: «Hová dobjam!» Holló: «Csak ide né, mert fájnak a lábaim!» A kotló eldobja a fadarabot, a holló utána megy; a kotló addig háromszor forog a csirkéivel: «De treiori puişorii mei!» (háromszor csirkéim). A kotló verekedni kezd a hollóval. Holló: «Megeszem fiókáidat!» Kotló: «Kiásom szemeidet!» A holló győz, s a csirkéket elfogja. Néhol a holló helyett ülü, vagy csóka szerepel. Játszák ugy is, hogy a holló a kotlóval és csirkéivel szemben áll; a kotló véd, a másik támad, a csirkék közül egyet-egyet mindig elrabol s elviszi messzebb.

l) De a căciuliţa (kucsmásdi). Leteszi valamelyik a kucsmáját a földre s körülötte forog; kettő, vagy többen valamivel távolabb szintén körben forognak. Ezek igyekeznek a lábukkal a kucsmát elütni a helyéről; ha sikerül, futva maguk előtt addig rugják, a mig utól nem éri az, a kié a kucsma. Akkor más teszi le a kucsmáját s a játék elölről kezdődik.

Ezeken kivül még számos gyermekjáték létezik a megyében, igy: ângĕru şi dracu (angyal és ördög); de a hoţii (tolvajosdi); de a mâţa

şi soarecele (macska és egér); de a porca (disznósdi); de a purecele (balhásdi), a mi egy ujjnyi fából áll, a mit egy földbe szurt vastagabb fatőre helyeznek el, az egyik végét megüti s felmegy magasra a levegőbe; de a bica 'n uşă; de a mălaiul (kukoriczásdi); de a ţampura; de a iarba verde; de a florile; de a boii închişi. Pásztorok között különösen a botjátékok (cu bâta) járják. Ezek kiváló ügyességet, erőt és jó szemmértéket igényelnek. A kövekkel való czélzás, messzehajtás; a bizonyos czélhoz való sebesebb futás a gyermekeknek kedvencz szórakozásai.

Még a vásárokról kell megemlékeznem. A rómaiak XII táblás törvénye intézkedett már, hogy a falusiak a kilenczedik napon (nundinae) a városba menjenek ügyeiket elintézni. Innen hivhatja a román a hetivásárt mărturie-nak (mărturie = tanu); az országos vásár: têrg; Romániában a mező- s egyáltalában a kisebb városokat nevezik igy, a hol t. i. a vásárokat szokták tartani. A havasban a latinoktól maradhatott fenn a nedee szó, a mi vásárfélét, havasi vásáros időtöltést, u. n. leányvásárt jelent. Ilyen leányvásár számba megy a găinai, a călineaszai; ez jelentéktelenebb, csak a havasi pásztorok gyülnek össze. A găinai leányvásárt a Gaina havasán tartják Szentpéter napja utáni vasárnapon, julius 17-én. A móczok és a körözsiek gyülhelye ez. Hajnalban két felsővidrai (Torda-Aranyosmegye) és két körözsvölgyi (bulzesti) delegatus érkezik a vásár szinhelyére; egy vonalat huznak, a mi elválassza a körözsieket a móczoktól. A vásár a havas két csúcsa között elterülő zöld tisztáson foly le; a móczok a vonal keleti, a körözsiek a nyugoti oldalán helyezkednek el. Délelőtt 10 óráig adnak-vesznek, leginkább gazdasági eszközöket, kaszát, kötelet, kapát, gereblyét stb.; gyümölcsöt, edényeket. Bevásárlás után az igrécz, a muzsikus zenéje mellett foly a mulatság, fogy a különféle pálinka, rozsolis, bor, sör. Nyolcz-tiz csoportban körözsi és mócz tánczol. Ilyenkor történnek az ismerkedések, miknek gyakran házasság a végük. A mócz sohasem vesz körözsvölgyi leányt, a körözsvölgyi legény azonban gyakran belondul bele egy-egy mócz leányba. Csak este felé bomlik a vásár. Leányvásárlásról azonban nincs szó.

A gainai leányvásár keletkezéséről azt mondják, hogy a régi időkben a pásztorok künn a havasban juhnyájaikat a pappal megáldatták (feştanie). A czeremónia után a pásztorok mulatni kezdtek a pappal. Dr. Reissenberger Károly (Siebenbürgen. Bécs, 1881.) emliti, hogy a vidraiak hajdanában ott öldösték volt le a mongolokat, annak emlékére tartják a vásárt; mig a vidrai öreg Bădescu szerint, a móczok a kuruczokat s a labanczokat kergették volt el a Găináról s onnan maradt az emlék vásár alakjában. A valót nehéz kihámozni.

A leányvásárhoz hasonló a balázsfalvi virágvasárnapi és a tövisi augusztus 24—27-diki vásár. Sok ismeretség kötődik ekkor, melyeknek házasság a vége.

Egyáltalában a románnál a vásár időtöltés, ünnep számba megy.

Ünnepi ruhát ölt fel magára ki-ki és ugy indul a vásárba. Ha nincs is venni, vagy eladni valója, sok elmegy ismerkedni, időzni. A leányok különösen legszebb ruháikat veszik fel s a hiubbak még kendőzik is (rumenealã) magukat, beállnak egy-egy kapu alá, meghuzzák magukat egy-egy sátor mögé s piros festékkel arczukat eljártatják, hogy pirosabbak, szebbek legyenek. A mulatságok, ismerkedések a sátrakban, laczi-konyhákban folynak, ivás-, táncz-, mulatság közben.

16. Balhit, babona különböző körből.

Az előjelek (semne) nagy szerepet játszanak a román néphitben. Két irányban fontosak: *a)* idő-, *b)* szerencse- vagy szerencsétlenség-jóslásra. Az előjeleket a román a körülötte mozgó állatok, égi tünemények, egyes tárgyak természetéből meriti s azért néhol alaposan, néhol pedig átöröklött babonás hitből kifolyólag következtet.

Az időjárást illetőleg, ha a román ember tudni akarja, milyen lesz az év, esős-e, avagy száraz, tizenkét hagymahajat elnevez az év tizenkét hónapjáról, sót tesz azokba és szellős helyre helyezi el. Harmadnapra, a mely hagymahaj nedves, az a hónap nedves lesz; a száraz hagymahaj száraz hónapot jelent. A román ember Szilveszter estéjén kimegy az udvarra, ha az ég felhőtlen, az egész év száraz lesz; ha a hold teljes, az uj esztendő bő lesz. A holnapi időjárásra a román ember a holdból is következtet. Száraz lesz az egész hónap, ha az ujhold szarvai felfelé, esős, ha lefelé állanak; ha az ujhold egyik szarva felfelé, a másik lefelé áll, az időjárás vegyes lesz.

Eső lesz: ha a kő, a melyen sót törnek, megnedvesedik; ha a legyek és a bolhák erősen csipnek; ha a kemencze füstöl; ha az öregeknek fáj az oldaluk. Ha a fecskék alant repülnek; ha a kutya nyugtalan, vagy a macska sokat mosdik, vagy sokat alszik; ha a tyukok a porondban fürödnek, a kakas sokat, vagy este énekel; a haris és másféle madár közelebb huzódik a községhez és énekel; ha ködfelhők bolyonganak a havastetőkön; ha a holdnak vagy a napnak udvara van, vagy ha a nap este a felhők között nyugszik le; ha a nap erősen süt; ha az egen felhőfoszlányok huzódnak el; ha a füst leereszkedik; ha a szél délről fú; ha nagy harmat esik és a csiga szarvait kidugja; ha felhős lesz az ég s nyugot felől az égbolt egy része tiszta; ha a harangzúgás messziről elhallatszik; ha katonák indulnak; ha reggel a nap felhő alól buvik ki; ha keletről villámlik; ha a berbécsek verekednek; ha a bocskorszij meglágyul; ha a fal megizzad; ha a szamár ordit; ha a

disznó gazt, vagy szalmát hord a szájában; ha a románok május 1-én (13-án) eső van, a következő negyven napon át is eső lesz; esős lesz a nyár, ha a tél esős, sáros; ha pára emelkedik a háztetőről, eső lesz; ba a fészekből csak egy szarka buvik ki reggel, a másik bennmarad.

Ha a csillagok fénylenek, hideg; ha a köd alant jár, szép idő lesz; meglágyul az idő, ha keletről szél fú; a felkelő vörös nap hideget, a lemenő vörös nap szárazságot és szelet jelent. Télen át a nagy hó szép, meleg és termő nyarat jelent; a téli viharok rossz, hideg, esős, viharos nyarat tesznek kilátásba. Ha kárognak a csókák s nagy csoportokban együtt járnak, hidegre változik az idő. Ha a falevelek korán hullanak, vagy nagy a mogyoró-termés, bő esztendő lesz; bő mogyoró-termés esetén nehéz telet is várnak. Ha naplementekor felhőtlen az ég, másnap szép idő lesz; a büdös-banka éneke bő esztendőt, a fülemiléé szép időt jósol. A sok ákáczvirág bő esztendőt, a vizkereszti (január 18.) eszterha-csepegés hosszu telet jelent; ha a macska hegyezi a körmeit, megkeményedik az idő. Tavaszkor, ha először délkeletről mennydörög, esős lesz az év; az északnyugoti dörgés szárazságot jelent; megváltozik az idő, ha a lábat szoritja a lábbeli; ha őszkor korán havazik, télen át kevés hó lesz; a lemenő nap visszasugárzása szép időt jelent; ugy az is, ha a kakas magas tárgyakon kukorigol. Ha a macskák jobboldalukon feküsznek, jó időt jósolnak.

Egyes vidékeken egyes helyek és napok szerint igazodnak el időjárás tekintetében. Leginkább a hegyek határoznak; például Sárdon, ha a Kecskekőt füstölni látják, esőre következtetnek; Szarakszó, Korna, Akmár vidékén áprilisben negyvenszentek napján, ha nem esik az eső, termékeny év lesz, különben negyvennapi esőre következtetnek.

Az állat- és a növényvilággal, a tüneményekkel, csillagzatokkal és egyéb előjelekkel számos babona, balhit és varázslás van összekapcsolva. A nagy tengerből egy cseppet nyujtok csupán az alábbiakban:

Lássuk először is a kakukot. A román ember nagy sulyt fektet arra, hogy midőn a kakukot először hallja, pénz legyen nála; ez esetben egész éven át pénzben nem fog fogyatkozást látni. Innen mondják a szegény emberről: «Még annyi pénze sem volt, mivel a kakukot hallgassa.» Az első kakukszónál megelégedett gyomor és tisztára mosott test is szükséges, igy az illető sem megéhezni, sem pedig megbetegedni nem fog abban az évben. A pénzt zörgetve, e szókat szokás a kakukhoz intézni: «A hány toll van a testeden, annyi arany legyen az erszényemben.» Hanem a szegényről is gondoskodva van, hogy pénzhez jusson. Az, a kinél nincs kakukszóláskor pénz, figyelje meg, mely ágon énekelt a madár, törjön abból egy darabkát s hordja állandóan magánál, egész éven át lesz pénze a nép hite szerint. A kakuk titokszerü madár, mely szoros kapcsolatban van az ember életével, sorsával. Ha a kakuk jobbról énekel, jót, ha pedig balról, rosszat jelent. Az sem jó, ha a kakuk háta mögött szól az embernek, szemben azonban ismét

szerencsét jelent. A kakuk megmondja, hány évet él az ember. Népies felfogás szerint a hányszor szól, annyi évre számithat az, a ki hallgatja. De hogyha a kakuk felette sokat, például száznál többet kakukol, el szokás kergetni. Fiatal szerelmesek a kakuktól tudják meg, mikor lesz a menyegzőjük. A feltett kérdésre, ha a kakuk nem szól, akkor a házasság a legrövidebb idő alatt létesülni fog, különben annyi évre, a hány hangot ad.

A veréb valóságos réme a román embernek. Semmiféle ijesztő eszközzel nem tudja buzáját tőle megőrizni; babonához is folyamodik. Hushagyókedden felette üdvös dolog az asztal minden morzsáit összeszedni, kivinni, keletre szétszórva azt mondani: «Ég madarai! Saját asztalomról nyujtok nektek élelmet, legyetek vele megelégedve s tartsátok magatokat távol buzavetéseimtől.»

Mikor a gazda kiviszi tiszta buzáját vetés végett, jól megköti a zsákok száját, s szájjal kifelé teszi fel a szekérre, szájjal lefelé forditva veszi le őket s csak azután oldja ki. Aztán kivesz egy marék buzát s a saját földjén állva, idegen földekre szórja el, mondván: «Szent Úrnő, Mária! Szent anya! Én e buzát az ég madarainak adom táplálékul, a többi buzámtól azonban legyenek eltiltva, szájuk bekötve.» Mikor pedig a buzát kifelé szórja, szemeit behunyja és ezeket mondja: «Szent Úrnő, Szent anya! Ugy ne lássák a verebek az én buzaföldemet, a mint nem látok én most!» Mikor pedig kinyitja a szemeit, először valamely magas hegytetőre szokott nézni.

A nép hite szerint a verebek elszaporodása éhséget jelent; mikor sok a veréb, kevés lesz a kenyérnek való. Van egy nap, melyen ha bőjtöl a román ember, gabonáját nem bántja a veréb.

A hollót illetőleg a következőket hiszi a nép: Hogyha valamely falu fölött két-három holló kárrogva, verekedve átrepül, döghalál lesz vagy az emberek, vagy az állatok között abban a faluban. Ha két holló, szembe repülve, valamely ház felett találkoznak, abból a házból valaki elhalálozik. A merre sok holló jár, ott döghalál lesz; ha sok holló repdes valahol, rossz jelnek tekintik. Ha valamely juhakol felett hollók kárrognak, a juhnyájt a pásztor erősebben őrzi, mert, hite szerint, a kárrogás a vadállatok közeledését jelenti.

Ha holló kárrog valamely szarvasmarha előtt, az állat elhullását jelenti. Ha marhacsorda felett kárrognak a hollók, a pásztor ugy hiszi, hogy valamely marha elhullását kérik az Istentől, hogy legyen mit enniök. Ha repülő holló éppen valamely ember feje felett kárrog, annak halálát jelenti. Varázslónők nagy hasznát veszik a hollónak. Különösen a holló-sziv jelentékeny, mert orvosolja a nyavalyatörést.

Tudvalevőleg a hollók inkább páronként repülnek. Hogyha ily hollópárt lő valaki s szivüket kitépve a beteggel eteti meg, a nehéz kór többé nem jő reá. Ugyane betegség ellen használják a holló tollát; megfüstölni szokás vele a beteget. A hollófaggyu jó orvosság a süketség ellen, megkenik vele a beteg fülét. Részegség ellen ismét a

hollószivet veszik elő; megszáritják, apróra összetörik, s mikor részeg az illető, megitatják vele egy pohár pálinkában, vagy borban. Szenvedélyétől megválik.

A csókáról szintén sok balhit van forgalomban. Őszkor a csókák, hogyha erősen fenn repülnek, a néphit ugy tartja, hogy buzakalászokat visznek kelet felé remetéknek, a kik csak olyan idegen országokból vitt buzával táplálkoznak. Ha csóka repül a ház felett, mikor az asszony tavaszszal a fonalat porolja, nem fogja semmi hasznát venni, elromlik.

Minden csóka megfürészti fiókáját a határok között levő valamely vizben. Ez a viz igen nagy szerepet játszik a kuruzslásoknál. Igy ha valaki valakinek nyugodalmát akarja megrontani, kilencz vénasszonynak veszi igénybe a fáradságát. Ezek éjjel felkeresik az ilyen vizet, dühödt farkas szőrét mártogatják benne s mindenik kimárt három cseppet s bele önti a kivitt s már használatban nem levő csuporba. Kilencz egymásután következő éjjel 12 órakor teszik ezt. Az igy összegyüjtött viz aztán igen hatalmas szer.

Mikor a gyermeknek kihull a foga, a kezébe szokta venni azt s a csóka felé tartva mondja: «Nesze csóka egy vasfog, adj helyébe egy aczélból valót!»

Vendéget a szarka szokott hozni. Ha a szarka a háztetőre, vagy valamely karóra száll s ott a farkát többször emelgetve, hangot ad, vendég fog a házhoz érkezni; de hirt is jelent. Ha télen sok szarka gyül össze s nagy zajt csapnak, vihart jelent. Éhséget jelent, ha a szarkák a törökbuzacsőket kibontják s megeszik a szemeket. Szarkamáj és velő megszáritva és összetörve hatalmas varázs-szer. A kinek italába ilyent tesznek, annak nincs többé nyugodalma. Tavaszszal, mielőtt a méhkasokat kinyitják, ha valaki szarkát lő s megsütve oda teszi valamely méhkas alá, az a méhcsalád sokat fog rajozni és felette sok mézet fog gyüjteni; jobb lesz mindeniknél. A lovak köhögését is szarkával szokták gyógyitni. Kemenczében tüzet raknak, bedobják a szarkát s korommá égetik, aztán összetörik lisztté s lósóskával (rumex acutus) vegyitve adják a beteg lónak.

Gyógyitnak vele veszettséget is. Fogni szokás, ha lehetséges, élő szarkát, azt hamuvá égetik meg, a hamut aztán a megdühödött állatnak adják be vizben. E hamu korpában beadva, minden belső fájdalmat eloszlat az állatoknál. A szarka istállóban, vagy más helyen, a hol állatok szoktak hálni, kifeszitve távol tartja a gonosz szellemeket. Az ördög félni szokott a szarkától.

A fecske a legenda szerint kezdetben nő volt, azért rakja fészkét a házak hiujába, s szereti az emberek társaságát. A román nép hite szerint vétek fecskét csak érinteni is, annál inkább fészkét lerombolni, mert szent, s mert az Isten tyúkjának tartják. Szerencsés a ház, a melyen fecskefészek van; bűbájolt helyeken a fecske nem rak fészket soha. A ki lerombolja házánál a fecskefészket, az saját szerencséjét rontja

meg. A ki fecskét bánt, elszárad a keze; a ki fecskét fog, szeplős lesz; a ki fecskét öl, halálos bünt követ el. Különben, a ki a fecskét először csiripelve látja, nem lesz szerencsés azon évben, mig először repülő fecskét látni, egyedüliséget jelent; párjával ha látja a leány, bizonyára férjhez megy abban az esztendőben. A mely helyen először látod a fecskét tavaszszal, lábad alatt a földben szenet kapsz.

Fecske, hogyha szarvasmarha alatt repül el, nem jó, az állat megbetegszik. A fecskefészek jó orvosságnak is, égési sebeknél. Az elhagyott fecskefészket vizben meglágyitják, s annak anyagával a sebet bekötik. Torokgyik ellen is használják gyógyszerül. Fecskefészekkel szokták megfüstölni azt is, a kit a hideg ráz. Ha a felhők között elveszve repül, vihart, ha csak magasan repül, jó időt jelent.

Mikor a búbosbanka megjelenik tavaszkor hazánkban, a szántóvető a zabját már elvetheti; ha márczius hónapban énekel a banka, termékeny évet lehet várni; nyáron át, ha kelleténél többet énekel, esőt hoz; ha este későn énekel, háborut és drágaságot jelent. A ki hamarább hallja a bankát szólani a kakuknál, annak rosszul fog menni dolga egész éven át.

A gólya fészkét bántani, tojásait, fiókáit elvinni, nagy szerencsétlenség, mert a gólya tüzes üszköt hoz és mindent felgyujt, szárnyainak verésével élesztvén a tüzet. Megérzi, megtudja a gólya, hogy ki a hibás; ha idegen cselekszik rosszat vele, otthon keresi fel őt s felgyujtja házát a távolban is. Ugy hiszi a román ember, hogy a gólya elismerésül, fizetés gyanánt, fiókáiból a gazdának egyet ledob az udvarra; hogyha e fiókát visszateszik fészkébe, a gólyák ismét ledobják onnan. Gyakran azonban magától hull le egy-egy fióka a fészekből, az ilyent vissza kell tenni; ez jel arra, hogy a háznál gyermek fog születni. Szerencsés az a ház, a melyen gólyafészek van; a gólya csak tisztán tartott házakon fészkel, a rondaságot nem szereti. Ha a gólyát elpusztitják a háztól, vele a szerencse is eltünik.

A libaháj mell- és sokféle gyermekbetegség ellen hasznos. Mielőtt a libapipéket kihajtanák a mezőre, meg szokták őket a tojáshéjjal, melyből kibujtak, füstölni. Aztán igy nem bántja a karvaly. Ha őszkor repülnek a libák, korán fog a tél beállani; ha a vizben szárnyaikat csattogtatva fürödnek, eső lesz.

Ha a tyúk kakasszerü kukorigolást hallat, rossz jel; annál a háznál halál áll be, valamely nagyobb szerencsétlenség, ízetlenség, kár, vagy kellemetlenség. A román asszony megfogja ilyenkor a tyúkot, beviszi a házba és megméri a ház hosszát vele az ajtóig; mikor a tyúk farka a küszöbre ér, levágja azt; ha pedig feje ér oda, fejét vágja le. A legtöbb asszony azonban nem sokat méregeti a szoba hosszát, hanem egyszerüen levágja a tyúkot, a mely, mint a kakas, kukorigolt. Ha tyúk tyúkkal verekedik, az sem jelent jót. A ki ilyent lát, rögtön elválasztja őket, egyiket egy-, másikat másfelé kergeti, hogy egyhamar egymással ne találkozhassanak. A tyúk, ha nagyon korán kél és későre megy

aludni, éhséget hirdet. Sok asszony nem öl tyúkot, azt hivén, hogy az asszony által megölt tyúk husa nem édes; rendesen férfiakat kérnek fel e czélra, ha pedig férfiakat nem kapnak, inkább bőjtölnek. A boldog állapotban levő nők két sárgával biró tyúktojást egy világért meg nem ennének, mert hiszik, hogy ikreket szülnek. Ha a román asszony tojást kap, melyről tudja, hogy a tyúk által bizonyos időszakban utolsónak tojatott, nem használja fel, hanem keresztül hajitja azt a házon, mert az a tojás nem jóravaló.

A tyúk által elhagyott tojásokból, különösen ha kicsinyek, egy-egy «Spiritus» (rossz szellem) buvik ki, hogyha valaki azokat hunya alatt melengeti kilencz nap és kilencz éjen át. Az ekként született Spiritus folytonosan annak áll szolgálatában, a ki neki életet adott, de ha az illető elhal, a más világról neki kell szolgálni a Spiritusnak. Jelentőséggel csak az «elhagyott,» a «két sárgáju» tojás és a fekete tyúk első tojása bir. A többi tyúktojást a román nép nagyon szereti; ezért tyúk minden háznál van feles számban. Különböző ételnemekre használják. A tojást orvosságul is használják. Igy a szemhályogra a keményre főtt tojást jónak tartják. A tojást rendesen két részre vágják el, a sárgáját kiveszik, kékkőnek a porát hintik a sárga helyébe és ugy teszik a szemre. Asszonytejet tyúktojáshéjba fejve, elmulasztja a szemtüzesedést. Hályog ellen is használják a tojás sárgáját; napra teszik s abból a nap melege bizonyos vajszerü folyadékot választ ki, ezzel kell megkenni a beteg szemöldökét.

Az orvoslásban jártas asszonyok sok betegségnél használják a fekete és kétfelé hasitott tyúkot; jeles gyógyszernek tartják a mellbetegségek és veszedelmes keléseknél. Ősi szokás ennélfogva, hogy a háznál a tyúkok nagy része fekete legyen, s egyáltalában ház ne legyen fekete tyúk nélkül. E házakhoz semmiféle rossz lélek, boszorkányság nem férkőzhetik. Ha valakit megbabonáznak, csak fekete tyúkkal lehet a dolognak elejét venni. E tyúk azonban a kuruzsló asszony tulajdonában marad.

A lakodalmak és más ünnepélyek alkalmával megölt tyúkok mellcsontja, ha egyenes, azt tartják róla, hogy a házastársak hűk lesznek egymáshoz s a család boldogsága biztositva van. Ha e csont veres szinü, jelenti, hogy a szegénység messze áll az uj pártól; ha azonban fehér, vagy csak kis mértékben veres szinü, ugy az uj pár valami nagy gazdagságra nem számithat. A mellcsontról még a következő hiedelem áll fenn: Ha két egyén töri el, a mely részen marad a rövidebb, az kevesebbet fog élni, mint a másik; ha pedig a csont a középen törik el, egyformán hosszu életüek lesznek mind a ketten.

Récze-gégéből a ki iszik, részeges ember lesz; varázslónők kuruzslásaik közben szerelemre akarják gyulasztani a párokat. Hája köhögés ellen jó. Réczét akkor szokás kotlásra boritani, a mikor az emberek a templomból jőnek ki; a fiókák ekkor mind kikelnek a tojásból s egy sem lesz nyomorék.

Ha a karvaly szól, megváltozik az idő esőre.

A bagoly, ha éjjel a ház felett repül, halált jósol; csak igen kevés esetben jelent jó időt az ő huhogása.

A gerlicze (turturică), ha párját elveszti, zöld ágra többé nem száll, tiszta vizet nem iszik, csak zavarost.

Az egér, ha a templomban szentelt kenyeret (prescură) eszik, denevérré (liliac) válik. Ha valaki éjjelenként az ágyban szokott vizelni, ha denevér-tokánt eszik, megmenekszik a bajától.

Kecske (capră) az ördög álarcza; térdén alól lábai olyanok, mint az ördögé; az ördög gyakran felveszi a kecske-alakot, más állati alakot nem vált.

A nyúl (iepure), ha útadon keresztül fut, szerencsétlenséget jelent.

A békát (broască) Szűz Mária megáldotta, hogy: «Egy viz se legyen jó, a melyben nem lesz béka; a béka, ha kiadja páráját, meg ne büdösödjék.»

A házi kigyók (şerpi de casă) fehérek, hosszukások; szerencsés állatok; a gyermekekkel egy tálból esznek, nem bántja őket. Néphit szerint minden háznak van kigyója.

Kitünő varrónő lesz a leányból, ha az anya kisujjal megöl egy lótetüt (conopeşteriţă).

A ló (cal) sose lakik jól. Megátkozta Szűz Mária, hogy mind egyék és soha jól ne lakjék, mert a mikor szülte a Megváltót, zajos evésével megháboritotta.

A borju szarvát nem jó megfogni, mert meg nem nő.

A kutyavonitás halált; a kutyák csoportban való ugatása tüzet jelent.

Ha megborjuzik a tehén, hét napig semmit sem adnak ki a háztól, mert megapad a tej. Ilyenkor a tehéntejből corastat csinálnak, megétetik a gyermekekkel, aztán megnedvesitik a fejüket, hogy a tehén annál jobb tejelő legyen.

A pásztor nem engedi az asszonynak, hogy a juhok között fonjon, mert megdögölnek; sem a farkasról nem beszélhetnek közöttük; a számukra vásárolt sóból pedig kölcsönadni nem szabad, mert nem lesz szerencse a nyájban. Ha a kolompos-juh megrázkodik, megváltozik az idő.

Nem jó csiga-házat vinni haza, mert nem tojnak a tyúkok.

Szent-János napja reggelén meg kell nézni a házra feldobott koszorut; ha valamely haj-, vagy szőrszál tapadt hozzá, szerencsét jelent.

Ha disznóval álmodol, valakid meghal a háznál.

Ha a puliczkakeverőről eszed a puliczkát, a farkas kárt csinál a juhokban.

Hogy a menyét meg ne harapja az istálló állatjait, rokkát, szöszt és orsót szokás a küszöbre tenni; a menyét (nevăstuica) oda látogatván, fonni kezd.

A ki husvétkor a tojáspirositó festékből a kanalat a templomba viszi, az előtt megjelennek a boszorkányok s tehenének sok tejet igérnek.

A pók és a pókháló vendéget, leányoknál kérőt jelent.

Ha a nagy leány heteken át minden héten bőjtöl egy napot ugy, hogy az első héten hétfőn, a második héten kedden stb. nem eszik semmit, mire a hét nap végére ér, férjhez megy.

Az üstökösök nagy veszedelmet, vérontást, vagy éhséget hoznak.

Minden embernek csillaga van az égen, minden csillaghullás egy emberkimulás. «Leesett a csillaga», szokták mondani. A nagy csillaghullás háborut jelent.

Ha nagy szél van, valaki felakasztotta magát.

Mikor esik az eső és süt a nap, veri az ördög a feleségét.

Ha valaki inni tudna a forrásból, a melyből a szivárvány táplálkozik, bármivé át tudna változni; a fiuból leány és a leányból fiu lehetne.

A holdban két juhász verekedik; a kapczáit terengeti a pakulár. Ha az ujholdnak pénzt mutatsz, egész hónapban pénzed lesz.

Holdfogyatkozáskor hiszik, hogy a vêrcolac-ok eszik a holdat. Ezek megkereszteletlen gyermekekből támadnak. (l. 915. l.)

Mikor tavaszszal havazik, Baba-Dochia a hótól rázza a kozsokját.

Nem jó este a tükörbe nézni, mert éjszaka megijed az ember.

Ha üres edénynyel jő valaki elődbe, nem lesz szerencséd. A telt edény szerencsét jelent.

A szarvasmarhák hátára nem szabad tenni terhet, mert nem fognak kifejlődni.

Ha tövis megy az ujjadba, kivétel után azt fogaddal törd össze, mert többé nem fogod magad megszurni.

A háztól hétfőn, kedden, pénteken kovászt nem jó kiadni.

Ha este fütyülnek a házban, boszorkányok jőnek.

Ha penészes kenyeret eszel, pénzt kapsz.

Ha viszket a balkezed, pénzt kapsz, ha a jobb viszket, pénzt adsz.

A szombati esküvő rossz életet hoz a házastársak között.

Szombat délután nem szokás dolgozni, hogy a jég el ne verje a határt.

Ha meghasad a tükör, vagy pattog a butor a házban, valaki meghal a házból.

Ha pénteken állitják fel a szövőszéket, a fonal összegomolyodik.

Ha hétfőn éhgyomorra tüsszentesz, pénzt kapsz.

Nem szabad a fát a tüzre a vastagabb végével tenni, mert meggyul a ház.

A fülzúgás rossz hirt jelent. Ha balfüled cseng, jót, ha jobbfüled cseng, rosszat beszélnek rólad.

Zivatar idején a kenyérvető-lapátot az udvar közepére teszik, a fejszét a földbe vágják a jég ellen.

A ki tavaszszal az első mennydörgést hallja, verje kőhöz a fejét, hogy erősebb legyen.

Nem jó gyermek felett áthágni; ha vissza nem lépnek rajta, nem nő meg a gyermek.

Nyáron első fürdés előtt édes sajtot szokás enni.

A kinek álmában kihull a foga, meghal valakije.

Ujévkor az asszonyok sehova sem mennek, el nem látogatnak senkihez, mert nem jó.

Ha dobogva ég a tüz, rosszat beszélnek rólad.

Szent-György éjjelén, ha virrasztasz, pénzt látsz égni valahol.

A nagy leányok ing nélkül kedd napon, ha buzát vetnek el a fatőke körül, éjjel meglátják a jövendőbelijüket.

Ha sok a gomba, a juhok kevés tejet fognak adni.

A vasfű (iarba ferului) minden zárt kinyit. A rablók magukkal hordják. Ha a ló rálép, a patkója kettétörik.

A tehén első bornyát jó az üst tartóján keresztül dugni, a boszorkányok a tehén tejét sohasem bántják.

A pásztor az ingét egész nyáron nem veti le, a juhok jobb tejelők lesznek.

Ha czigánynyal találkozol, szerencsés leszesz.

Pappal találkozni nem jó, szál szalmát, vagy szénát szokás utána dobni. Igy a zsidó után is.

Ha fehér felhő jő össze feketével vihar esetén, sárkány mutatkozik.

Ha a juhok gyapjából, vagy sójából ellopnak egy részt, a juhok elpusztulnak; nyirni őket csak kedd és szombat napon jó. Ha a juhász tarisznyájából elvész valami, vagy juhát lopják el, még nagyobb kára lesz.

Ha a tej a tüzbe fut, elhasad a tehén tölgye.

A szép gyermeket, férfit, nőt, a szép állatot megigézik; azért, ha ilyet látnak, hármat szokás pökni, hogy meg ne igézzék.

A mennykő mindig az ördög után szokott ütni, azért ilyenkor jó keresztet vetni magunkra.

Zivatar idején a harangozás megszünteti, eltávolitja a jégverést.

Ha halottat visznek a határon át, jégeső lesz.

Egyáltalában eresz, csepegés alatt nem jó sem menekülni, sem hálni; az eresz mindenféle rossz szellem gyülőhelye. Csak a templom eresze tesz kivételt.

Vizkeresztkor jó a szentelni járó pap bisziok-csokrából egy szálat kitépni; ha a leány éjszakára a párnája alá teszi, leendő férje fog álmában megjelenni. Ugyanezen alkalommal jó a pap elé kukoriczát szórni, hogy rálépjen; ha a majorság ebből a kukoriczából eszik, sok tojást fog adni.

Szent-András napján, ha a leány bőjtöl s párnája alá férfiruhadarabot tesz, leendő férjét meg fogja látni.

A vérpiros ég nagy vérontást jelent.

A villámokat Ilyés próféta szórja, azért ő a románság réme szokott lenni.

Asszony ne menjen a házhoz, a melynél a tehén megbornyúzott. Bucsum vidékén azt hiszik, hogy az ilyen «moroşniţă». Vannak nők, a kik éjjelenként elveszik a tehenek tejét. Ezeket meg lehet látni elhagyott borona alól. Hétfőn, szerdán, pénteken itt nem szoktak a háztól tejet kiadni.

A véletlenül elalvó gyertya, vagy lámpa vendéget jelent.

Nem jó a libapipéket, csirkéket, a bárányokat ujjal megszámlálni, mert elviszi az ülü; a bárányokat a farkas.

Ha folyóvizben fulladt meg valaki és a testét nem kapják, kenyérbe égő gyertyát tesznek s leeresztik a vizen; a hol a gyertya megáll, ott megkapják a megfulladtat.

A földrengés onnan van, hogy az óriási hal, mely a földet tartja, megfordul.

Szüretkor (Sárd vidékén) a szőlőpásztorok szokása csóvát állitani, lelőni, miért a gazdák megvendégelik.

Ha egy leány egy legényt magához akar csábitani, mit tesz? Vesz cserép-edényt, azt kilyukasztván több helyt, élő békát tesz beléje s befedi. Az igy elkészitett edényt clássa egy hangyabolyba; mi megtörténvén, erős futásnak ered, vissza nem nézve s bedugván fülét, hogy a hangyacsipések által kinzott béka hangját meg ne hallja, mert ez esetben megsüketülne. 7 nap mulva az edényt a hangyabolyból a leány kiveszi s fedelét felnyitva, benne megkapja a béka csontvázát, a melyből egy horog és egy lapát alaku csontocskát magához vesz. E horog és lapát alaku békacsontocskákban varázserő van; ha a horoggal észrevétlenül kedvese ruháját megakasztja és maga elé vonja: a legény véghetetlen szerelemre fog iránta gyuladni; a lapátocska pedig a szerelemből való kiábrándulás idején tesz nagy szolgálatot, mert ezzel a leány megunt kedvesét örökre eltaszithatja.

Használt csábitó varázs az is, a melyet a bába-asszony által valamely első szülött fiugyermek hátáról levakart és eltett zsiradékkal végez. Ezen zsiradékból ha valaki egy borsó-szemernyivel megkeni ujját és kedvesének a füle tövét megdörzsöli szintén észrevétlenül: megvan varázsolva és soha el nem hagyja.

Ha valaki rosszul él a feleségével vagy férjével: vegye fel a lába nyomát, illetőleg azt a földet, a melyet a férj vagy nő mind a két lábával megtapatott, és ezt a lábnyomot vigye el nagypénteken éjszaka egy patak vizén keresztül vezető pallóhoz — egy lábnyomot a palló egyik, a másik nyomot a palló másik végére helyezze el, — ekképpen szólván: «a mikor a palló két vége összeér, akkor találkozzunk mi is.»

Ha valakinek valamijét ellopták, kérjen kilencz háztól kilencz szál kender-czérnát; kilencz boltból vegyen kilencz krajczárért viaszt, csináljon a kettőből viaszgyertyát, este gyújtsa meg; vegyen aztán egy eldobott czondrát és éjfélkor kezdje verni, a tolvajok jelentkezni fognak.

De nem folytatom. Látható, a román babona a magyar babonával sokban megegyező. Sok a közös balhit; az eredet után kutatni bajos, meg sem kisértem.

* * *

A román nép botanikáját is érintem. A virágok közül a román leginkább kedveli a bazsalikomot (busuioc, ocynum basalicum). Legendája a következő: Meghalt a szép leány, hátrahagyta bánatos kedvesét. Ez sirjánál keserves zokogásban hullatta naponként könyeit; a sirnál virág kelt ki, mely nőttön-nőtt s kedves illatot árasztott. A nép varázserőt tulajdonit a biszioknak; a leányok hajukban, keblükön, fülök tövén, a legények pedig fövegükön viselik, templomban, tánczban egyaránt; az anyák a gyermek fürösztő vizébe bazsalikomot tesznek, ha megnő, kedvelt, szeretett legyen. Ugyanigy a nagy leányok, mikor hajukat mossák. A templomban szintén szerepet játszik ez a virág; a szenteltviz-tartóba bazsalikom-csokrot tesznek; ezzel preczkeli vizkeresztkor a pap a hiveit, a házakat. A bazsalikomot nélkülözhetetlen szernek tartják némely ráolvasásnál (rossz hólyag ellen); a szerelmi varázslásokat a leányok ezzel csinálják.

Vadrózsa (trandafir de câmp, câcădir; rosa canina). A fák királyának tartja a román, azért Szent-György-napkor vadrózsa-ágakkal ékesiti fel kapuját, pajtáját, háza ablakait; távoltart minden gonosz szellemet. Megáldott fa, a mely távoltart minden rosszat. Sokra használják. Gyümölcsét, ha meglágyul, megfőzik, a levét kitünő gyermekorvosságnak tartják; fulladásos bántalmak ellen is jó mézzel. Leánygyermekek czérnaszálra fűzik s gyöngyök gyanánt viselik. Virága szembetegségek ellen jó. Ágait sok varázslatnál használják; fáját apróra vágják, megfőzik: forró vizéből lábvizet vesznek a lábfájosok.

A matraguna (mătrăgună; atropa belladonna) nagy szerepet játszik a szerelmi varázslatoknál. A leány, a ki hamar ohajt férjhez menni, bőjtnapon (hétfőn, szerdán, pénteken) ünnepi ruhában egy tiszta asztalkendővel, pálinkával, pohárral, kenyérrel hajnalban felkeresi a matraguna virágát, ott elvégzi a varázslást. A matragunát fogfájás, hideglelés, daganatok ellen jó orvosságnak tartják.

Napraforgó (floarea soarelui; helianthus annuus). Azt hiszik róla, hogy a mennyország kapujában diszlik és helyet csinál a lelkeknek; kétféle: teljes és nem teljes virágu; az első igen jó a főfájás ellen. Szent-Kereszt napján napfeljötte előtt törik le, megszáritják, s egész éven át tartják. Magvából a sárga szint állitják elő a gyapju festésénél.

Păpădiă (barátfű; leontodon taraxacum), a lestyán (ligustrum levisticum), a baldriánfű (odolean; valeriana off.) egyaránt fontosak a varázslatoknál, különösen a tehenek megrontásánál.

Minden plánta között legnélkülözhetetlenebb a foghagyma (aiu usturoiu; alium sativum). Különféle varázslatoknál (rossz óra, megrontás, kelevény stb. ellen) kitünő szernek tartják; a gonosz lelkeket semmi

sem tartja oly biztosan távol, mint ez; a ragályos betegségek (különösen a kolera) ellen a legbiztosabb óvszer. Ezzel szokták Szent-Györgynapkor a ház és istálló ablaktábláit, ajtófeleit bekenni; jó gyógyszer többféle torokbaj ellen; sok gyermek a nyakában hordozza a toroklob ellen.

A dohányról (duhan, tăbac, tutun; nicotiana tabacum) többféle legenda van forgalomban. Az «ördög füvének» (iarba dracului) mondják; az ördög terjesztette először; sok esetben használják fürösztőnek; a bagójával kigyókat ölnek.

A fák közül három játszik nagy szerepet: a fenyő (brad; pinus picea), a jegenye (plop; populus pyramidalis), a bodzafa (soc; sambucus nigra). Mindeniknek megvan a maga legendája; a maga szerepe a román néphitben.

A fenyőfát megáldotta Szűz Mária. Azért az Isten mindig védelmezte az ördög ellen. Az ördög kecskéket őrizvén, egyszer őket eltévesztette szemei elől; számtalan vasszeget vert a fenyőbe, felmászott reá körülnézni. Az Isten megharagudott e miatt, s megparancsolta, hogy a vasszegek kereszt alaku facsapokká váljanak, hogy soha többé az ördög rá ne mászhasson. Az ördög mind fennebb hágott a fára, visszatértekor meglepetéssel vette észre a kereszt alaku facsapokat. Levetette magát a fáról s fekete lett, mint a szén. Egyetlen fának sem veszi a román annyi hasznát, mint a fenyőnek; mindenre: épületfára, faedényekre alkalmas; héját házfedélnek dolgozzák fel.

A jegenyét, mint a kolindáknál emlitettük, Szűz Mária megátkozta. Egy másik legenda szerint a Szűz anya fáradtan ült le a jegenye alatt, de nem tudott megpihenni a zajtól, a fa levelei egyre mozogtak. Ezért megátkozta, hogy levelei soha meg ne álljanak, mindig mozogjanak. Szerelmi varázslatoknál is használják a leányok. Ha azt akarja valamelyik, hogy a legény ugy reszkessen utána, mint a jegenyefa levelei, egy hajszálat lop a legény hajából, s elmegy vele a jegenyefához s azt mondja neki: «Valamint nincs megnyugvása a jegenyefa leveleinek, ugy ne legyen nyugodalma N. N.-nek, hanem mind utánam járjon.»

A bodzafa legendája szerint Judás bodzafára akasztotta fel magát, azért sem a fát, sem a helyet körülötte a román nem tartja tisztának. Az ördög rendesen alatta pihen meg, miért a fa tele van mindenféle tisztátalan dolgokkal. A bodzafa alá elásott pénz is tisztátalan, nem áshatja ki senki; az ördög rajta tartja a farkát; senki sem közeledhetik feléje; ha valaki mégis kiássa, azt az ördög különféleképpen nyomoritja meg, meggörbiti az állkapczáját, lábát megbénitja stb. Nem jó bodzafa alatt pihenni; sem hozzá marhákat kikötni. A bodzafát nem jó kiásni, vagy másfelé elültetni, mert betegséget hoz. Tüzelőfának használni sem jó, mert melege fogfájást csinál. Virágát többféle betegség (köhögés, rekedtség, skrofula) ellen használják. A varázslatoknál szintén nagy szerepet játszik.

A botanikai részt csak éppen mutatóul adtam. A nép ebbeli ismerete, szokása, balhite köteteket tenne ki. Ismer minden füvet, minden

fát és virágot a maga körében. A növényt nemcsak ismeri, de természete szerint használát is veszi, vagy óvakodik tőle. A román nép növénynomenclaturája igen gazdag. Különösen a kuruzslónők ismerik a növények sajátságait, gyógyerejét; tudják az időt, a melyben a füveket szedni lehet, hogy gyógyhatásukat el ne veszitsék; ismerik a helyet, a hol a növény megterem, azért némely növényért hét határt is bejárnak. A népgyógymód általános, azért minden faluban akad egy néhány tudákos, vagy varázslónő, a ki a szükséges füvek beszerzéséről gondoskodik.

* * *

Megemlitendőnek tartom még, a román községekben nincs óra, hogy az emberek a szerint igazodjanak el munkáikban. Nappal a nap, éjjel a csillagok járása után igazodnak el. A nap részeit azért igy határozzák meg: Hajnal (în zori de zî); napfeljöttekor (rĕsărit de soare); mikor a nap egy lándzsányira van a hegytetőtől (soarele de o suliță de deal; 6—7 óra reggel); reggelizéskor (la prânzuț, 8—9 óra); dél (la amezăzi, 12 óra), mikor a földbe szurt botnak nincs, vagy csekély árnyéka van; délután (după amiazăzi); ozsonnakor (la ojină, la cina mică, 4 óra után); mikor a nap egy lándzsányira van a hegytetőtől (nyáron 7 órakor) árnyékok leereszkedésekor; naplementekor; sötétedéskor; mikor küzd a nap az éjjel; sötétkor; vacsorakor, 8—9 között (cină); nagyvacsorakor (cina mare); 10—11 között; éjfél (miezul nopții); első kakaskukorigoláskor (au cântat cocoșii odată); másodszor (a doua-oară).

Éjjel az időmutató a reggeli s az estéli csillag (luceafĕrul); tyúk (găinușa); szekér (carul); kereszt (crucea); furó (sfrederul); tóka (toaca); ökörfő (capul boului) állása; holdvilág alkalmával ez (luna). A pásztorok, munkások a mezőn éjjelenként a csillagok járásából, állásából következtetnek az időpontokra.

17. Irodalom.

Alább közlöm a munkában használt kútforrások legnagyobb részét. Kitünő szolgálatot tettek s nagyobb mértékben használtam Frânc, Marian Fl., Şăinean, Gaster munkáit. Az adatgyüjtésben a megye alispánja, nagyságos Csató János kir. tanácsos úr, nagy támogatást nyujtott. Kiválóan értékes adatokat bocsátottak rendelkezésemre: Viciu Elek, Rácz János, Pop Miklós tanár, Lup György, Voda Viktor, Muntyán Kornél, Dumitrean János néptanitó urak, több körjegyző úr, s a vármegye kir. tanfelügyelősége. A nyomtatott munkák a következők:

Alexandri Vazul: Poesii populare ale românilor; Bucureşti, 1864.

Approbata, Compilata const. és nov. art.; Kolozsvárt, 1779-iki kiadás.

Baronzi György: Limba română şi tradiţiuinile ei; Braila, 1872.

Bian J.: Psaltirea Scheiană; Bukarest.

Bian J.: Medicina babelor; Bukarest, 1890.

Bolintinean Demeter: Călătorii; Bukarest, 1863.

Bornemissza Péter: Prédikációk nagy sok csodálatos kisértetekről; Sempta, 1578.

Bugnariu Gyula: Dicţ. poporal; Gazeta Transilv. 1888.

Burada Tódor: Crestăturile plutaşilor; Iaşi, 1880.

Burada Tódor: Datinile poporului român la înmormântări; Iaşi, 1882.

Burada T.: O călătorie în Dobruja; Iaşi, 1880.

Canilli C.: Povaţa românului; Bukarest, 1884.

Cantemir Demeter: Descriptio Moldaviae; Bukarest, 1872.

Catechismul Călvinesc, 1656.

Cihac A.: Dictionaire d'etymologie daco-romane; Frankfurt, 1879. I., II.

Cipariu Timoteus: Inceputul creştinării românilor; Balázsfalva, 1865.

Constantinescu P.: Limba şi literatura ţiganilor în România. Bukarest, 1878.

Edelspacher I.: Rumun elemek a magyar nyelvben. Ny. K. XII.

Ember György, Grozescu Julian, Vulcan József: Román Népdalok. Budapest, 1877.

Erdélyi Muzeum-Egylet kiadványai 1887-ről: A móczok.

Fogarasi István: Káté, 1648.

Frâne T. és **Candrea György**: Românii din munţii apuseni; Bukarest, 1888.

Frâne T. és **Candrea György**: Rotacismul la moţi şi istrieni Bukarest, 1886.

Frunzescu Demeter: Dicţionar topografic şi statistic al Romaniei; Bucureşti, 1872.

Dr. Gaster M.: Literatura populară română. Bukarest, 1883.

De Gerando A.: La Transylvanie et ses habitants; Paris, 1845.

Dr. Grama Sándor.: Instituţiunile calvineşti în biserica românească din Ardeal; Balázsfalva, 1895.

Dr. Grama Sándor.: Ist. bis. române unite cu Roma. Balázsfalva.

Haşdeu P. Bogdan: Cuvinte din bĕtrâni; Bukarest, 1878—9.

Haşdeu P. B.: Istoria critică a românilor; Bukarest, 1874.

Haşdeu P. B: O notiţă istorico-nedicală; Columna lui Traian 1872. évf.

Hinşescu I. C.: Proverbele românilor; N.-Szeben, 1877.

Dr. Hunfalvy János: A magyar birodalom földrajza tekintettel a néprajzi viszonyokra; Budapest, 1886.

Hunfalvy Pál: A rumun nyelv. Nyelvtört. Közl. 1878.

Hunfalvy Pál: Oláhok története; Budapest, 1894.

Dr. Iarnik Urbán és **Barţean András**: Doine şi strigături din Ardeal-Bukarest, 1885.

Jiricsek K. József: A bolgárok története; N.-Becskerek, 1889.

Dr. Kolozsvári Sándor és **Dr. Óváry Kelemen**: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyüjteménye; I. k. Budapest, 1885.

Kriza János: Vadrózsák; Kolozsvártt, 1863.

Laurian-Maxim: Dicţ. limbei române; Bukarest, 1871.

Lázár Béla: A garabonczás deákról; Ethnographia 1890. évf.

Dr. Lenhossék József: Az emberi koponyaisme; Budapest, 1875. (Akadémiai évkönyv XIV. kötet.)

Lexicon rom.- lat.- ung.- ñemţesc; Buda, 1825.

Magyar korona országainak helységnévtára, 1897.

Manliu I.: Gramatica comparativă; Bukarest, 1895.

Marian S. Flavian: Descântece poporane române; Szucsáva, 1886.

Marian S. Flavian: Ornitologia poporana română; Csernovicz, 1883.

Marian S. Flavian: Botanica poporană română. (Albina Carpaţilor 1878—80. évf.) N.-Szeben.

Dr. Marianescu At.: Cultul pagân şi creştin; Bukarest, 1884.

Dr. Marianescu At.: Colinde; Budapest, 1859.

Moldován Gergely: Ungaria, magyar-román szemle, I—VII. kötet.

Moldován Gergely: Koszoru a román népköltészet virágaiból; Kolozsvárt, 1884.

Moldován Gergely: Magyarok, románok; Kolozsvártt, 1894.

Moldován Gergely: A magyar nemzeti állam nemzetiségi feladatai; Kolozsvárt, 1896.

Moldován Szilveszter: Ţara noastră; N.-Szeben, 1894.

Nagy Albert: Román babonák a móczok között; Magyar Polgár tárczája 1885.

Nedejde J.: I'storia limbei şi a literaturei române; Iaşi, 1886.

Népszámlálás 1890-ből.

Pan Antal: Povestea vorbii; Bukurest, 1880.

Petrescu Vangeliu: Mostre de dialectul macedo-român. Bukarest, 1880.

Pompiliu M.: Graiul românesc din Biharea. Convorbiri lit. 1887.

Popea Miklós: Vechia metropolie ortodoxă română a Transilvaniei. N.-Szeben, 1870.

Posch József: Erdély nagyfejedelemség minden községe betürendes névtára, magyar, német és román nyelven; Kolozsvárt, 1855.

Dr. Puşcariu Ilarion: Documinte pentru limbă şi istorie; Nagy-Szeben, 1889.

Dr. Réthy László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása; Budapest, 1887.

Richet Károly: Az ördöngösök hajdan és most. Erdélyi Béla forditása. Nagyvárad, 1880.

Roesler Róbert: Romaenische Studien; Lipcse, 1871.

Şăinean Lázár: Basmele române; Bukarest, 1895.

Şăinean Lázár: Ielele; Bukarest, 1887.

Şăinean Lázár: Dicţionar universal al limbei române; Craiova.

Dr. Sbiera Ion: Colinde, cântece de stea şi urări la nunţi; Csernovicz, 1888.

Sbiera I.: Codicele veroneţian; Bukarest, 1884.

Şematismul veneratului cler stb. Balázsfalva, 1876.

Sevastos Helén: Nunta la români; Bukarest, 1889.

Sima Gr.: Material de limbă. Foişoara, N.-Szeben, 1886.

Sima Gr.: Materialuri de limbă; Revista pentru istorie stb. 1883.

Dr. Solyom Fekete Ferenez: Vázlatok az oláh-kenézi intézmény története s ismertetéséhez. Hunyadmegyei tört. társ. Érk. 1884.

Szabó Károly: A székelyek régi törvényei és szokásai; Erd. Muz.-Egylet 1887-iki kötete.

Dr. Szinnyei József: Oláh elemek a magyar nyelvben. M. Nyelvőr 1893—94.

Tocilescu Gergely: Dacia înainte de romani; Bukarest, 1880.

Tomaseo: Canti populari I. k., 1841.

Teodorescu G. Dem.: Cercetări asupra proverbelor române; Bukarest, 1877.

Teodorescu G. Dem.: Colindele române; Bukarest, 1879.

Teodorescu G. Dem.: Incercări critice asupra unor credinţe stb. Bukarest, 1874.

Teodorescu G. Dem.: Poesii populare; Bukarest, 1885.

Vajda László: Material jargon de dialect selăgean. Tribuna 1890. évf.

Viski János: Zsoltárok, 1697.

TARTALOM.

Fejezet		Lap
	Előszó	725
1.	A vármegye felosztása	728
2.	A románság száma	732
3.	Helynevek	742
4.	Család-, keresztnevek	753
5.	Állatnevek	762
6.	Móczok, mokánok	767
7.	A román jellem, természet	781
7.	A román nyelv	793
	a) A megyei román nyelv	793
	b) Román szókincs a magyarban	798
	c) Magyar hatás a román nyelvre	808
8.	Község, templom, ház	823
	a) Általános észrevételek	823
	b) A román község	832
	c) A templom	838
	d) Ház (lakás) és butorzat	849
9.	Viselet és ruházat	855
10.	A románság foglalkozása	861
11.	Román hitvilág	872
	a) Levegőbeli szellemek: a Iele-k	873
	b) Drac, Ursitoare, Moroiu, Strigoiu Priculiciu	886
	c) Solomonar, Bălaur, Zmeu, Spirituş, Vêrcolac, Nălucă	898
12.	Népirodalom, népköltészet	917
	a) Varázsköltészet, kuruzslás	921
	b) Kolindák (colinde)	951
	b) Balladák (balade, cânturi bătrâneşti)	959
	d) Köszöntők, gyászénekek (oraţii, bocete)	962
	e) Dal, ének, tánczszó (doine, hore, strigături, chinituri)	962
	f) Mese, legenda, adoma (basme (povesti), legende, şnoave, glume)	968
	g) Közmondások (proverbe, pilde)	985
	h) Talány (Cimilituri, ghicituri)	988
13.	*Születési, lakodalmi, temetési szokások*	*992*
14.	*Családi, társadalmi szokások*	1010
15.	Ünnepi szokások, időtöltések, játékok	1015
16.	Balhit, babona különböző körből	1033
17.	Irodalom	1046

I.

HAVASALJIAK.

II.

Hegyaljai jómódu román asszony.

III.

HEGYALJAI JÓMÓDU IDŐSEBB ROMÁN ASSZONY.

IV.

ROMÁNOK BUCSUM VIDÉKÉRŐL.

V.

Móczok.